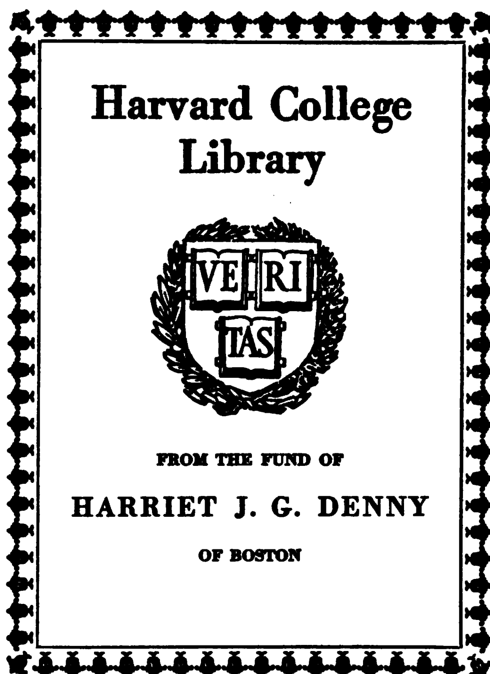
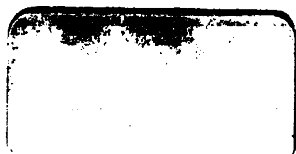

Harvard College
Library
VE RI
TAS
FROM THE FUND OF
HARRIET J. G. DENNY
OF BOSTON

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST
I
NARODNI ŽIVOT.

U R E D N I K:

STANKO VRAZ.

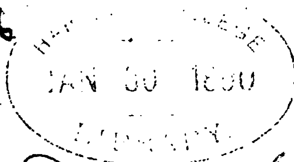
KNJIGA V.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1 8 4 7.

Putovanje po Bosni
godine 1843.

I.

Znam da se sétjate, kad sam bio u Zagrebu, da sam vam obećo opisati moja putovanja; pak se možebiti i čudite, da rěč datu dosad nisam odàržo? Mili moj Stanko! porad někojih osobitih uzrokah lanjska moja putovanja tiskana su u »Magazinu dalmatinskom« od ove godine. I budući da se slučilo, te sam i ove godine noge pružio od Sane i Save do Une i Vàrbasa, zato nastojat ću i vami štogod napomenuti, što mi je u oči upadalo, koje sravnivši s onim u Magazinu, moći ćete imati pojam od ove krasne a toli zanemarene pokrajine slovinske. Vi znate, da se ja tolikomu krasnorěčju nisam priviko, ko što su humoristički němački putnici (!) obikli izlagajući putovanja svoja, i da prazne rěči na hartiju metjem. Dosta je, da vam napomenem, da sam iz Fojnice*) krenuo 5. d. onoga měseca, koi je svakome prijatan a za putnika najveselii, kadno dětca čobančad radost svoju sa svàrnutim svibom t.j. sviralom izjavljuju, težak càrnicu prevraća, a gora zelenom kiti se oděćom, slavulja na pěvanje nudi, a ovi opet putnika podražuje. To čini da putnik ni neosětja, da ga konj kasom svojim raztresa, dapače sve zaboravlja nesgode od umora uzrokovane. —

Kroz razna voćna turskokàrstjanska sela za 4 sata dodjosmo u *Busovaču*. Malim da nezaboravih napomenuti vratolom *Šupljike* i selo pri strani *Živčiće*, gdě leži šeh Adži-Mejnlija u tekiji (samostanu turskom) kod turbeta,

*) Sva je prilika te bi valjalo pisati *Hvojnica* a ne *Fojnica*.
Uredn.

nad někakvim svetcem sagradjenom. Pitam ja moga kiridžiju, jeli veći svetac ovi od onoga na oglavku? »Baš je ta« (odgovori kiridžija) »on je pàrvi u svem memlečetu od šehislama proglašen: medjuto ovi je Osmanlija!« — Pa šta je zato? — »Jest! ama se ovi s tim ponosi i veli, da je sikirić Vlah, pak ako hoće bit pravi šeh, nek najprid dodje, da ga ja poturčim!« Svi Osmanlije dàrže Bošnjake turske za polu-Vlahe i s tim ih napastuju, da oni niesu pravi ćispet svetca Muhameda. Odtud dolazi, da bosanski poturica voli i Vlahu, nego Osmanliji, jer vele: Osmanlija odreko se je svog věrozakona i kaurinom posto, uzamši njegovu oděću i uredbe švabske t. j. *nizam.* — Idući niz *Šupljike* opazih na blizu razvaljenu tvàrdjavu (po svoj prilici) gnjězdo razbojničko. Upitah drúga, jeda li se šta pripověda od nje? »A tko ti zna?« (veli on) »Pria několiko godinah spuštali su se na gužvah u nju, da traže blaga, pak su tudě našli mnogo meda i voska, dapače i proje našli su.« — *Busovača*, varošica na drumu sarajevsko-travničkom, leži u plodnoj ravnici na pó puta izmedju Fojnice i Travnika. Tu rěka *Kozica* okretje majdan jedan od skora sagradjen. Desno jedan sat daleko vidi se selo *Dobraljevo*, a nad njim na visokome hridu *Hum*, razvaljena tvàrdjava. Tudi su pria 10 godinah tražili blago; al su ga veziru izkopali, davši veliku globu, a našli ništa niesu, osim dva tovara koplja i drugog oružja. Još mi i to kazaše, da se blizu te tvàrdjave i danas vide věšala gvozdena o stěni, i děvojka od kamena izrězana u kipu. Niže toga kopata je ruda još nedavno a to gvozdena, koja se sad iznova počela vaditi. Lěvo od *Busovače* na istu dalečinu vidi se druga tvàrdjava *Medvidgrad*, gdě se ne samo medvědi već i sove legu. Niže ovog podora vide se još rupe, iz kojih se je onda vadila ruda srebra i zlata. — Ručavši u *Busovači* nastavimo put preko lugovah zelenih

i za dva sata stignemo u *Vitez*, selo tursko-kàrstjansko u mnogo izglednioj ravnici nego je *Busovača*. Mèsto ovo od tri dućana, jedne džamije i nèkoliko kućah i hanovah spomena vrědno je od bitke Sarajlijah s Vedžidpašom (god. 1840. Kolovoza 15.—16.). Tudě Sarajlije budu pridobiveni i dva najbolja junaka ostavljena »Pinjo« i »Durambeg«, koji na pijanim hatovima nasàrnu na *kumbaru* (topničtvo) vezirovu, i tako ludo poginu, kako to grobovi i kamen s turskim nadpisom svědoči. Odavle do Travnika, dva sata, sve je polje žitom pokriveno, koje, po srědi tekući, *Lašva* natapa. Putnika ne samo polje već i obližnji brěžuljčići u sàrce diraju. Po njima su sela svakim voćem izkitjena s obě strane puta, izmedju kojih dvoje nemogu ostaviti nenapomenjena. Jedno je *Mošunj*, kraj Lašve, gdě je imala biti někakva glasovita naselbina (rimska?). Ovdě ne samo da se vide zidine na brěgu, već i dolě niže u ravnici. Težaci oruć nahode razna posudja, opeke (cigle), a najviše rimskih novacah (srebàrnih, bakrenih i zlatnih), izmedju kojih i ja sam do 15 komadah vidio. Kazivaše, kako je bila Lašva prodàrla, i viděla se někakva magaza. Ob noć stanu kopati. U njoj u kamenu izrězan sanduk, a kad š njega dignu ploču, al lonac poklopljen nadju! Tko srětnii, tko li veselii? Zatàrpavši magazu s velikom radostju, odlete kući, da děle blago! Al kad otvore, sam pepeo! »Vrag podmetnuo« (odmah reknu Bošnjaci). Još i slědeće nadodaše, da pria dvě godine někakav od kaurina kupi kalamintu (tako zovu šibku magnetičku), te ju pusti ovdě. Šibka gdě stadne, počmu kopati, i nadju idolu »kip« u veličini dětetа od 5 godinah: trup vas od tuča, glava pako od zlata s ramenim o lamu privezana. Kad ja stadoh pripitivati, šta su uradili od njega? na žalost odgovore mi, da su ga sěkirami razlupali i kod kujundžije raztalili. Često se dogadja, da ovakovih stvarih izkopavaju,

ali prosti seljak krije kó zmija noge, i tako kad propane, istom onda počuje se. Drugo je *Gladnik*, selo kàrstjansko od 12 kućah. Od njega oddavna čuo sam pripovědati; kad je ovdě car Mehmed II. (g. 1463.) prohodio, zapita za ime njegovo, i kad mu kažu, da polag sèvernog položaja hàrdjavo rodi, da je siromašno i ubogo, pa mu Gladnik od starine ostalo ime, caru se dopade ta etimologija, a htiući i svog došastja ostaviti spomen, odpusti selu ovome sve porěze i daće, do danas da ništa neplaćaju osim harača. — Ravno taj dan dodjemo u *Travnik*, varoš stranom na brěgu, stranom pako na podnožju (podgori) *Vlašića* kod rěke Lašve. Travnik je stolno město vezira bosanskoga. Tvàrdjava ne samo što je malèna i nejaka, veó još suviše na takvom je městu nesgodna, da bi se lasno kamenjem zatàrpati mogla. Čaršija dosta je čista, jer je mnogi opiru šedervani, česme, t. j. vodeni vrutci. Kućah pàrvi boj (kat) je od kamena (t. j. magaze), gori pako dàrveno. Tako je i vezirov konak sagradjen. Da je kuća běla od kamena, veó bi se zvala »kula«. Najveća kuća na jedan tavan odignuta (nebrojeći magaze) i od sviuh sgradah najlěpša jest lani napravljena kasarna, koja kad se sasvim dogotovi do 8000 moći će zauzeti vojnikah. I ona je jedina pokrivena crěpom na način talianski. Stan pri zemlji od kamena, gornji pako kat od ćerpića*). Prolazeći kroz Travnik najveóma ti upada u oči plěsnivi *Arnaut*, a od ovoga malo odličnii *nizam*, bezposlen po čaršiji tumarajući i po dućanih i po tri zure (sata) u tàrgovca, koi ga odtěratnesmije; a da štogod neukrade, uvěk mu valja paziti. Nizami čitave hergele za sobom vodaju gladnih kerovah, a pred ka-

*) *Ćerpić* načinja se na način opeke (cigle) samo što se suši na suncu. (Ruski zove se *kirpič* svaka opeka)

Uredn.

sarnom druge straže i neima. Od pasah jedva da tko mirno prodje, a branit se nesmije. — Oko Travnika sela su većinom kàrstjanska. Gradnje po ovih selah běle se ko labudovi, jer svaka kuća, staja ili pojata podzidana je i okrečena. Sva su ova sela na lěpu městu po brěgovih, varoš pako na najgornjem. »Travnik« svak vidi, da dolazi od *trave*, kojom je ova okolica prebogato narešena. Medjuto narod pripověda ime njegovo od slědećeg dogodjaja. »Despot Vuk otme sestru Derdelez-Alije iz Sarajeva. Ovo začuvši Alija odleti u potěru za Vukom. Kod Klokotah (dva sata k Sarajevu od Busovače) proždre zemlja otetu děvojku rad nevěre Vuku namišljene, odkud i danas klokoće t. j. kluča sumporna voda. Kod *Kozice* obosi konj Vukov, odkud ostane *Busovača*, a *Vitezu* ime ostane porad imena Vukova, gdě poslě 24 sata nadvlada Aliju i čak poslě 18 satih otravi konja u městu, kome Travnik ostane i do danas ime.« Još mi i to pripovědaše, da je od skora Travnik postao šeherom (varošom), a od prie bila je samo kasaba (varošica, tàrgovište), a to stoji upisano na někom grobu u selu *Brajković* zvanom. Pismo je ilirska azbuka, i medju ostalim slědeća štiju se slova: »*Sto i pedeset godinah živih! triput na Jurjev dan Bělu po ledu pridjoh! triput na Jurjev dan novoga kruha jedoh! nevidih šer Zenice ni kasabe Travnika!!* — 6. Svibnja podranimo iz *Travnika* i poslědnje selo nakon 2 sata ostavimo, unišavši u same planinske preděle, prěko kojih za 6 satih, prešavši *Gostitelj* i *Vitolje*, dodjemo na konak u *Dobretiće* k ondašnjemu župniku. *Dobretići* zove se jedna najviša u svoj Bosni možebit planinska okolica od 150—200 kućah kèrstjanskih. Ljudi ovdě samim gotovo žitom i jedinom marvom životare, medju samim amarikama, koje kuću od kuće zaklonjaju, da putnik ni nevidi kud će se svratiti, a po putu dàrže stoku u stajama. Čudnovato je što fra *Luka*

Vladimirović o ovome predělu piše u knjizi »*Nobilissimae familiae Comitum Dobretich olim Regni Bosniae Optimatis Genealogicus liber* (*Ancona* 1772. *Venecia* 1775). Čita se u rečenoj knjizi, da je ime dobilo od one obitelji plemenite *Dobretićah*. Někakvomu *Dobreti* pokloni car okolicu ovu na prošnju svoje ljubimice, a njegove kćeri *Ljiljane*, koju zarobio běše. Kod ondašnjega župnika prenoćivši, rano uputimo se kroz same amarike do rěke *Ugra*, koju prešavši, stupimo uz planinu *Ugar* i *Ugrice*. Put ovi lasno se uzporedit može s najgorim u Bosni. Mi ga se jedva oslobodimo, prispivši na ručak u *Skender-vakup*, selo gdě imade několiko begovskih i ciganskih kućah s jednom džamijom dèrvenom i 3 dućana. Taj dan preko *Vàrhovinah* i *Viševicah* prispiemo na konak u *Sokoline*, gdě kod župnika prenoćivši, spustimo se niz vratolomne *Osoje*. Ove za jedan sat predobivši, izbavimo se planinskih predělah, koje nas čak od Travnika pratiše. Sad smo u ravnoj župi, plodnome kotaru, koga *Vàrbanja* natąpa. Sela po brěgovih, a město od turske varošice u ravnji. Na jedan četvàrt sata vidi se tvàrdjava zapuštena na jednome vratolomu, izpod kog put vodi opominjajući na silnog *Hàrvoju*, koga baština biaše kotar ovi, gdě bude pokopan (g. 1415.). Pregazivši krivodajuću se *Vàrbanju*, koju taj dan pet putah pregazit imadosmo, primimo se slavne gore »*Barakovac*« zvane, bukovinom i hrastovinom preobilate, radi šta je pohode nebrojena stada prasadi. Ovdě nam pokazivaše klupe i odpočivala *Tomić-Mihovila* slavnog harambaše, od kog Bošnjaci pripovědaju, da je on jedini vodio fermanlie četu, a tu milost na slědeći da je dobio način. »Življaše něgdě Arap dvoglav, koi je caru bio dodijao. Car mnoge milosti obeća onome, koi bi ga smaknuo. Nitko se nenadje. Najposlě Tomić Mihovil obeća smaknut ga pod tim ugovorom, ako mu se dopusti, da četuje

slobodno. Car obeća, dapače i ferman dade Mihovilu, a ovi pogubi dvoglava Arapa.« — Pria nego smo unišli u *Barakovac*, prodjemo *Čelinac*, dva turska sela, gdě se mnoge stupe okretju na *Vàrbanji*, stupe od baruta najglasovitieg u svoj Bosni. Ovdě se uputismo sa 6 Arnautah. »Eto muke!« (pomislim u sebi) »sad će biti sto sijasetah!« Zato dok unidjosmo u goru, opalim ja mogà haberdara, pak ga odmah napunim pred njihovim očima, spustivši dva zàrna u njega. »Nek je sigurno,« (velim ja), »imade ovda uvěk zlih ljudih!« Na to i oni potegnu svoje šare, opale a nesastave. Bíahu zakisle. »Gledaj ti toga« (rekoše oni) »kod ovakovih pušakah lahko bi glavu izgubili.« Dok oni opet puške izvàrte, izpale, otaru i opet napune, dotle i do pò Barakovca prodàrsmo. A ja opet opalim dvě male, pak opet napunim i olovòm učvàrstim. Potegnu i Arnauti. Al kog opali, kog nesastavi. »Gledaj toga rugla« (velim ja) »s kakvim družtvom putujem. Mogo bi glavu izgubiti. Da bi mene moja prevarila, ja bi š njome u pó Vàrbanje.« — «Vala, hodja, pravo govoriš« (vele oni grohotom smijući se). U tom jedan: »Dajder boga ti! da ti vidim jarak.« — »Sabur druže! znaš« (velim ja) »šta su mudri kazali: *Žene, konja, ni oružja nedaj od sebe!*« — »To ti je komad besěde!« (odgovore svi). — Tako se š njima bacajući lafe (šale), izadjemo iz *Barakovca* i u ravnicu sadjemo, gdě se nije bilo bojati, jer ljudi po njivah radiahu. Pitam ih sad, iz kog su města? »Od Janja!« Ja: »Kako engledišu tamo?« »Arnautski, bugarski i malo bošnjački!« (odgovoriše mi). — Peti put pregazivši *Vàrbanju*, za sat dodjemo u *Banjuluku*. Varoš ova i tvàrdjava dvojnom je veća od Travnika. Leži dolnji šeher većinom u ravnji, gornji pako obalom *Vàrbasa*, u kog se slěva Vàrbanja. Dok su beglerbezi s Bosnom upravljali, bila je Banjaluka njihova stolica. Nad varošom ovom vidi se brěg *Osmina*,

iz kog mnoga dopiru vrěla u varoš. Nahode se ovdě toplice u gornjem šeheru, a u okolici broji se do 13 toplicah na različitih městih. Tvàrdjava na sgodnom je městu sagradjena, bila endeci i bedemi dobro utvàrdjena, al sad su se već počeli osipat. *Banjaluka* leži na vàrlo lěpom i plodnom městu, i čak do Save 8 satih — sve je ravno polje. Najglasovitia u cěloj Bosni jest ovdašnja džamija »Feredija«, zvana od beglerbega svoga utemeljitelja. Izvanjski vid njezin naliči na càrkvu, a munara na zvonik (turanj). Još bivši dětetom čuo sam pripovědati, kako su Turci tri naimara, kad su dogotovili džamiju, naumili pogubiti, da nebi još takvu gděgod načinili. Ovo pročuvši naimari naprave sebi krila te tako poběgnu iz džamije, a niesu mogli pregorěti bradavah, koje leteći izvàrnu se i odsèku dvojici krila, te tako padnu màrtvi kraj Vàrbasa, gdě im se i sad kazuju grobovi; a tretji ponajmudrii, odbacivši u dobar čas bradvu, spasi se. Predanivši ovdě nastavim put 10. Svibnja prěko *Brankovca*, najmivši si tri oružana momka. Na ručak prispiemo u *Bronzeni-majdan*, tursko selo u plodnoj dolini kod *Gomionice*, na kojoj su još pria několiko godinah tukli majdani od měda (tuča), al sad porad velikog su zuluma zaustavljeni. Odmorivši konje i ručavši, odtale se dignemo prěko *Sratinske*, sela i rěke, na kojoj tuče několiko majdanah gvozdenih, koju ostavivši unidjemo u znatnu planinu *Beregemicu*, izkitjenu obilatom hrastovinom i bukovinom te i hajducima svake godine. Nakon tri sata, ostavivši *Beregemicu*, dodjemo u *Sasinu*, selo kàrstjansko s několiko majdanah gvozdenih. Tudě kod župnika prinoćivši, zorom ostavimo *Sasinu* i prěko lugovah, bàrdah i dolinah za dva sata sidjemo u ravnicu, koju natapa *Sana*. Kod *Sanskog mosta* prevezemo se na kerebu (ladji). *Sanskimost*, varošica, imade několiko dućanah i zapušten gradić, pod kojim *Zdena*

utiče u *Sanu*. Za dva sata išli smo ravnicom uz *Zdenu*, dok nestigosmo njezinu sestru *Bliju*. Ovu prešavši ugledamo *Kamengrad*, tvàrdjavu na jednom hridu ukrěpljenu s novim gradićem. Izpod nje teče potok, a oko njega několiko kućah s džamijom razvalenom. Ja neznam ali je siromaštvo ali nemarnost prama zakonu pravi uzrok, da po selih turskih jedva je viděti džamiju novu, već većinom stàrcanu osobito pako sasvim od větra obaljenu, gdě na zemlji gnjije. Od *Kamengrada* penjasmo se sve pó dana sve više. Došavši u *Lužničkopolje*, stanemo se brinuti o konaku, jer sela nigdě ni od lěka. Komordžije po stotinu gone hranu za *Bihač*. Oni na polju raztovarivši, pustiše konje za travu. Moj konj nije otravljen. Ječma valja mu tražiti u selu. »Gdě je *Japra Biščevića?*« (pitamo jednog starca kod vode). »Eto gori preo brěga, pak ćete ugledati« (odgovori on). Noga za nogom čitav sat, a od Japre ni traga! Murat, subaša někog bega banjalučkog, ovi dan susrěte se s nami. On nosiaše svomu gospodaru pod Bihač brašno (proviziun). Po turski okresa několiko věrah i postovah laži dědu.« Ej Murate! (velim ja) proj se psovke! Čuj di psi laju! Nagnimo tamo!« Kad u dolinu sadjemo, a eto torovi i kolibe razapete. »Evo šićara« (poviče Murat). »Dobar večer, Vlasi! Gdě je Japra? Vodite nas tamo.« — »Bog s vama Turci!« (odgovore čobani) »ako ste prošli polag vode, ondě vam je ostó put u Japru!« Murat: »»A vi gledajte konak! Brava nećemo, već sir i mlěko odmah da nosite, i kajmaka neka bude kozjega: vatru loži, vlaše!«« — Tudě razjašimo. Mrak se uhvati sasvim, nalože čobani vatru. Ja se spustim na kabanicu, a Murat stane po svom običaju kó subaša izdavat se, psovati, prětiti da će odmah dvě ovce podvaliti, ako večera gotova nebude i nama i konjima. Ode čoban doněti sěna, a drugi poběže. Pitam ja: »Murate! jesi li ti ikad pod Bihač dolazio?« — »»Ni-

sam!«« (veli on). — »Pa kad nisi, kako ti smiješ ovdi zapovědati? jedali neznaš da je ovdě goli kremen? Ta lani su u istoj *Japri* 6 Arnautah pobili, nisu ovo tvoji kmeti. Mi možemo poginuti noćas, i to s tebe. Podignut će cělo selo, pa kud ćemo mi? ovom vlahu neima zakona. Znaj dobro Murate!« — Sat i više prodje a ni čobana ni sěna! »Eto Murate!« (opet ću ja) »nije li nam bolje bilo šutiti. Mogli su nam barem vatru poticati, a sad iz mraka mogu nam konje pokrasti.« Ja i nesvàrših, ču se glas: »O Turci, o Turci! Evo vam na brěgu sěno! Ja nesmiem tamo doći: vi ste moga čobana zatěrali i ovce iz tora pustili Takvih zulumčarah ovi vilaet nije nikad zapamtio. Prekjučer prošlo je četiri hiljade askerah, pak takvog nam zuluma nikakav neučini. Vidit ćemo se sutra pred vezirom, jeli on to dopustio? itd.« »Nuto iftire! ako znaš za Boga« (veli Murat) »nuto Raca ali ti je běsan!« Neostade ni post ni věra; sve skresa Murat. Al tko će se sad naći, da ode po sěno? Boji se svak zasěde. Najposlě moja dva momka odoše pak donesoše. — Tu noć okó vatre okretjući se malo i zaspah, toliko sam se putah obazrio, da nije ukraden konj. Kad se ja probudih, vatra se ugasila, a po meni oběio mraz, a to i 3. Svibnja. Odmah se opremismo te kroz polja i livade na ručak dodjemo u *Jasenicu*, tursko selo, nad kojim se vide zidine od kule Beširevića, koju Vedžidpaša god. 1837 obori. Taj dan, prošavši kulu i selo *Radić*, spustimo se niz planinu *Risovac* u polje zeleno, koga rěka *Una* natapa. Nasrěd ove eto ti *Bihač* grad gdě se běljuška u otoku! Kroz čaršiju jedva se provukoh od množtva Arnautah i nizamah, koji se za uzbit krajišnike, biše tudě sakupili. Jedan sat od grada leži *Vedropolje*. Tamo odoh k župniku kat. na konak. Sutra dan išo sam na »veliko groblje«. Tudě se je vojska bila utaborila (4—5000 momakah). Na kapiji vezirevoj bàrzo opremivši poslove, sutra dan odmah krenem se natrag istim

putem. Al da štogod kažem i od Bihča grada. Grad taj već se počeo osipati, i jedna strana zida od austrianske strane oborila se sasvim. Leži grad ovi u ravnici s ove t. j. Hàrvatske *Une*, koga opasuje jedna otoka od nje, kasnie napravljena; i ova opet niže grada sjedinjuje se s glavnom *Unom*. Kako grad tako i predgradja u plemenitoj su ravnici prekrasno razložena. *Bihač* odstoji od austrianskoga korduna *Zavalja* pó sata; od *Banjaluke* 24, a toliko i od *Jajca*. Grad taj jest glavno i najveće města u turskoj Hàrvatskoj. Kako kazuje *Farlati* (tomo 1. pag. 481) sagradio ga Bela IV; narod pako pripověda da su Senj, Karlovac i Bihač sagradile tri sestre. Od Kamengrada do Bihča predělje je planinsko, i budući da tuda neima kàrstjanah, zato je mene malo tko ili uprav nitko mogo poznati: šta sam i odklen sam? a kazat se nisam smio, jer bi gomilama k meni bili nagàrnuli hrištjani, da im »zapise« dajem. Zapis u Bosni služi na město svakakve lèkarije. Što god koga zabolělo, a on leti odmah k sveštenìku da mu zapiše i mòći dade. Da sam se htio pokazivati što sam ja, i za dva dana nebi me pustili izmedju sebe. Al nije meni bilo do praznověrja njihovog. Al opet druge muke! Tko nepoznanu za novce ište, kažu da neimaju ni zalogaj kruha. Vrativši se dakle mi iz *Bihča* odredimo na konak u *Japru*. Sad zadjemo u selo od kuće do kuće pitajući: može li se gdě noćiti, samo da nam je za konje sěna i ječma, to ćemo platiti, a drugo imamo sa sobom. Petnaest kućah prošli smo; svagdě kažu: »Nejma! Vojska pojela sve što je bilo! Ajdete proti *Majkiću*! tudě moći ćete noćiti.« Pod sami mrak dodjosmo kroz ovu dolinu pred popovu kuću i pitamo: Bi li nam za pare dali ovdě prenoćiti? Stana neima nigdě! Popa nebiaše kod kuće. Izadje mu brat i nevěsta popadija. Da te Bog sačuva slušati, što ti ova plěsniva snaha prosù na nas psovkih. Ni talianski matrozi (mornari) nebi znali

proti buri više psovati. »Ženska glavo!« (velim ja) »prištedi se tvoje mladosti. Ako sam te upito: imaš li, nit sam opsovo, nit oteo. Kini mi se s očiuh, dok zla nisi vidila.... Dajte mi konja da idem!« — Uhvati popov brat za konja i neda. »Nemoj aga!« (veli meni) »Još nitko izprid naše kuće nije otišo nenoćivši!« »Ali silom!« (priuzmem ja) »a ja toga neću!« Mi to govorimo, a iz kuće 10 Turakah izadje, te na me zagàrme, da ova kuća nemože stajati uvěk sama, dočekujući goste. »Bre aj siktur!« (zavičem ja) »nemože take kokošare, koji badava hodaju od kuće do - kuće; a ovako moći će uvěk, jer ja se na put nisam spremio prazne kese.« Na to Turci šut! ter se jedan po jedan uvukoše u kuću. Momci razpraviše konja, a mene odvedoše u popovu ćeliju, gdě on liturgjiju svešta. To ti je jedna dàrvena sgrada, koja imade iz nutra peć, jedan krevet obataljen, jedna polica i troje knjige i několiko čadjavih ikonah na zemlji, jer podá neima. Prostàrše slamu i vatru naložiše Dok se ja razpremih, u tom i donesoše večeru: vruću pogaču, cicvaru i mlěka. Ja iz bisagah izvadim moju hranu i plosku vina, te stadem večerati. I tad upaziše, da niesam Turčin. Šapću onda kućani, koji su se nad sovru nadvisili. »Nebegeniše naše večere!« a neznaju, da se meni i na moju gàrsti, gledajući mladu popadiju kako je čista. (Ovo je ona ista popadija, što su joj lani Arnauti ubili muža, al da su nju, manje bi bilo štete.) Velim družini: »Ništa neima gore nego jezičnasta žena!« Ona oborila od stida oči. — Plativši konak, rano se oddělimo iz *Japre Biščevića*, te stignemo zdravo osmi dan opet u Fojnicu. —

II.

Ni pun měsec neprodje, a mene opet 18. Lipnja opremiše iz Fojnice, ter tim istim putem dodjem do *Banjeluke*. Odavde sad skrenem u *Ivansku*. Tudě kod

župnika prenoćivši, uputim se prěko selah *Simića*, *Mičie* i *Turiaka*, a za 6 satih prispiem u *Gradišku* bosansku. Koliko god opisivao lěpotu ovog města, sve će lěpše ostati. Ravnica jedna preplemenita a posrěd pružila se šuma *Savski lug*, od Save ime noseći. Jedna gora od 6 satih razširila se-je u daljinu, u kojoj rědko je viděti drugo dàrvo već sami hrast u nebo grane šireći. Kroz njega prolazeć mogo sam sve od žalosti plakati, gledajući kako je malo i veliko ustalo, da ga utamani. Jedni dûge na hiljade sěku; drugi za ladje i brodove; tretji za vatru, prodavajući prěko Save u Slavoniju. Čobani, kojim nitko nezabranjuje, od bezposlice posěku najveći hrast, drugoga naseku pak se osuši. Najviše pako naselilo se u tom lugu několiko kućah, pak pali hrastove i cělu šumu, da može orati i sijati. Čak iz Francuzke i Englezke tàrgovci ovdě za brodove sěku hrastove, koje oni izaberu, al bojat se, da neće za dugo! Lani mi je Adži-beg Čekić kazivao, da se je u Aleksandrii nalafio (našalio) na brodu, koi je bio usěčen u Savskom lugu. Nemogu nikako razaznati, zašto Prěkosavci *Gradišku* bosansku zovu Brebirom. Za to ime ovdě nitko nezna, već je svaki uvěk Gradiškom cěpa. Varoš ovi ima na obali Save něšto i grada i dosta priličnu tàrgovinu na skeli. Od *Banjeluke*, kud spada, 8 je satih udaljena. — Predanivši ovdě, natrag se vratim u *Ivansku*. Predělje ovo (od 150 kàrštj. a 50 hristj. kućah) jedno je od najznamenitiih. Kuće pri brěgu od svaklen voćnjacim obkoljene osobito šljivom kao gorom. Više izpod kućah vinogradi. Po srědi teče několiko potokah. Pri brěgu vidi se podor *Ivangrad* a u naokolo gore hrastove, koje obilazi nebrojena kàrda (čreda) kàrmadije. Po ovih gorah ima čitave čete Kranjacah te pale pepeo. Kaza mi moj priatelj Miško Šlesinger čifut iz Càrnika, koji tuda rakiju prodaje, da je on lani u Gradiškoj platio veziru 600 for. sr., a ove godine 4000

for. sr. za monopol, kupovati šiške u 12 kadilukah. Još više platja se za pijavice, a najviše za düge i pepeo. To inostranac iz Bosne iznosi, a obćina nedobiva ni pare probijene. Ovo sam samo od prilike naveo, da uvidite gospodine! zašto je ovdě toliko siromaštvo pri zemlji toli plodnoj i svakim darom od prirode nadarenoj. Za četiri sata sve ravnicom dodjosmo u *Kozarac*, u varošicu u plemenitom městu sa zapuštenom napolak tvàrdjavom. Ništa čověku nečini se začudnie, neg viděti tako siromašne i napolak opale kućarine, a okolo neizměrne vàrtove i bašče i njive itd. Al je upravo siromaštvo, al je nevaljalstvo?! — Ovdě prenoćivši za dva sata stignemo u slavni *Pridor*, varoš na plemenitoj ravnici kod *Sane*. Imade i něšto slabe tvàrdjave. Varoš ovi porad tàrgovine svaki dan raste. Odavde po Sani na malih brodovih gone gvoždje za Biograd, a odande sól vlašku natrag. Brodovi ovi mogu podněti 50—2000 tovorah gvoždja kako je voda golema. U *Pridoru* noćivši, sutra dan prevezemo se prěko *Sane*. Za jedan sat stigosmo u *Ljubiju*, varošicu od 80 kućáh i několiko majdanah gvozdenih; a na ručak u *Volar*, gdě taj dan ostanemo kod ondašnjega župnika. 3. Sàrpnja ostavimo *Volar* i njegove hrastove gore. Spustivši se niz *Staru* rěku i prošavši několiko selah, koje svako po několiko majdanah ima. Do ručka dodjemo u *Stari majdan*, varoš medju dva brěga, kroz koje teče *Stara* rěka, okretjući několiko majdanah. Město ovo ima slabe tvàrdjave. Sva nahija *Staromajdanska* i od strane *Prědorska* i tretjinom *Banjalučka* jesu bàrdovite i kàršovite. Bàrda ova osim dragog kamenja daju svake vàrste rudu. Na mnogo městah (osobito u nahiji staromajdanskoj) viděti je rupe i podore, gdě se je prie 400 godinah talila i plavila ruda, a sad se samo gvoždje opravlja; i ovo je najbolje gvoždje za cělu Bosnu. Ljudi, koji gvoždje ovo opravljaju, sami su seljaci, a

to kàrstjani »Madžari« zvani (u staromajdanskoj nahiji u 15, u pridorskoj u 9, a u banjalučkoj u 3 sela). Okó pódne ostavimo *Starimajdan*, te dodjemo u *Bàrdare*, gdě su prie bile same močvare i bare, sad pako selo, 2 majdana i kula *Derviš-bega* (prie kapetana, a sad muselima staromajdanskog). Niže Bàrdarah predjemo na *Tàrnavi* Sanu prěko novog mosta. Odavle opet viděsmo ravnice Sanske, *Sanski most* i *Kamengrad*. Taj dan eto-nas opet u *Sasini*. Tudě kod župnika predanivši, sutra rano krenemo prěko hladovite *Beregemice*, a za tri sata eto nas pred kaludjerskim samostanom »*Gomionica*« zvanome. Selo ovo na podgorju Beregemice stranom je kàrstjansko a stranom hristjansko. Ovih poslědnjih je samostan. Tu teče rěka *Gomionica* okretjući několiko majdanah. — Ja sam pàrviput, hodajući po Bosni, svratio se hristjanskome popu u Japru, i tudě sam od popadije zlostavljen (Bošnjak kaže: *ograiso*). Oddělivši se iz Japre na dva sata prošo sam kraj *Lipnika*. Tudě su mi kazivali da ima hristjanski samostan. Ja sam se htio svratiti, nu razabrah, da nije samostan, nego dàrvena samo càrkva i kuća, u kojoj tri popa stanuju. »Neću više popu na konak i na ručak!« Zato i mimoidjoh *Lipnik*. Kaludjeri su prosvětljenii, zato ja, da opet neograišem, k njima se svratih. Služba prihvati konja, a iguman stade se sa mnom ljubiti. Iznesoše na travu ćilim i jastuk. Tudě me posadi. Donese iguman kavu i rakiju. Al meni sve něšto fali. Htio bi štogod razaznati. Zato počmem pitati igumana: šta se pripověda, od koga i kad je sagradjen samostan i càrkva? Imaju li starih kakovih rukopisah, o tome i drugome koječem pisanih? Al se na skoro zastiděh, kad opazih, da mene iguman nerazumie On samo odgovara: da su mu majstore odtěrali u Banjuluku, a da je počeo pokrivati càrkvu. Što ja očima gledam? Na moju pravdu! ovo je Gàrk (pomislim u sebi); al bàrzo doznah, da ga

glava boli. Jednog opazih, gdě pušeći s bensilajom pod puškami šetje se okó càrkve. »Gospodine! jė li ono pop?« »Oprostite! (veli iguman), ako je i metnuo ruke na stražnjicu, ovo je selo, ono je kaludjer.« Jedina brada od 2 pàrsta izdaje ga za sveštenika.« Pet kaludjerah obitava u ovom samostanu, na samostan nikakove prilike neimajućem. Ni s jednim nemogoh imati priliku sastati se i razgovoriti. Svi se okretju od mene, da me nevide, a igumana zabolěla glava; ter tako prodje u dim sve moje ufanje pronaći štogod važnoga.— Càrkva imade oblik gotički. Dosta je pomalena, ali tvàrdo sagradjena. U nutra ima několiko knjigah càrkvenih, u Mletcih i Rusiji tiskanih; nu već su i na polak razdàrte. Jedan psaltir sav u razsolu ukvašen kan da su kupus njime pokrivali. Osim toga nadjoh izmedju njih troje tiskane u Rusiji god. 1824. Drugo ništa znamenitog. Najpotlam kazaše mi, da je càrkvu ovu sagradila někoja turska carica. Ime njezino kazati mi neznadoše.— Tudě ručavši nastavimo put prěko raznih hristjanskih predělah i městah planinskih, imenito prěko *Sitnice*: u planini zamàrknemo, te rano 7. Sàrpnja u jutro dodjemo u *Varcar-Vakup*, varoš na bàrdovitu městu, od svaklen obkoljenu planinami. Tudě taj dan ostanem pri župniku katoličkom, pa sutra dan podranivši stignemo za 2 sata u *Jezero* ili *Gjul-hisar*, varoš kod *Plive* u ravnici. Odavle prošavši idje se kraj *Plive*, koja se je na način jezera razlila u naokolo po polju golemome i dugome do sat i pó. Prijatno je tuda viděti, kako mali čamci plove, kó po moru talianske barke »gondole«. I divje patke biahu poklopile obale od jezera.— Ovdě mi pripovědaše, da je něki Sarajlija htio sve polje posušiti svojim troškom (a to bi lasno učinio, probivši stěne, kud bi Pliva odticala); pak mu niesu dopustili ondašnji žitelji, premda je mala bila pogodba t j. da za tri godine sám on smie polje posijati. — Na

moje pitanje: zašto niesu dopustili? odgovoriše mi, da sad mnogo veću korist vade, plaveći dàrva i ribu hvatajući, neg bi sijući mogli vaditi. Tu se nahodi dosta svake vàrste ribe, osobito mrene u izobilju. Odavle sve kraj Plive za 2 sata na ručak prispiemo u *Jajce*, grad najglavnii u dogodovštini bosanskoj, nĕgda prestolno mĕsto, a i danas je najtvàrdje i najsposobnie za boj. Grad ovi sagradjen je u srĕd planine na jednom brĕžuljku, imajućem priliku jajeta. Kažu, da ga je sagradio nĕkoi Neapolitanac rodom iz Lukula, zato *Jajce* kod mnogih pisaocah dolazi pod imenom »Arx Lucculiana«. Gradovi, pod kojim *Pliva* s velikom bukom udara u *Vàrbas*, čineći krasni slap (vodopad), uzet bi na prevaru od *Mehmeda* II. (god. 1463). Nu iste ga godine *Matiaš Korvin* priuze opet, i premda su mnogo putah Turci natĕravali se, da ga otmu, ipak doposlĕ bitke mohačke (god. 1527) nemogoše ga prie oteti. Grad ovi i sve što bi toliko putah paljen i robljen, ipak još i danas kako tako medju pàrvim zauzima mĕsto. U gradu (u užjem smislu) sami su Turci; nu u predgradjih imade i kàrstjanah dosta s kućom župničkom. Džamije, koje se god vide (a jesu od kamena), samo su imenom džamije a gradjom upravo càrkve, izvedene po ukusu gotičkom, kao i most kameni. To nek bude sada dosta govoreno o Jajcu, iz kog sutra dan 9. sàrpnja krenemo, i prĕko planinah *Krezluka* i *Karaule* za 9 satih dospiemo u Travnik, a odavle po drugi put zdravo premda s umorom u Fojnicu. I eto vam svàrha putovanja moga u mĕsecih svibnju, lipnju i sàrpnju god. 1843! —

Obadva ova moja puta, budući da su bila službena (in officiosis), u bàrzo je valjalo opravit, zato medju prostim narodom niesam imao prilike bavititi se, njihove običaje i navade pamtiti, kao što bi se u učenome putovanju imalo činiti, već hodajući od župe do

župe samo ono sam pobilježio, koje mimogred opazih, a to su vam gotovo puka prazna imena. Zato ćete mi, gospodine! oprostiti, ako vam se prěko ufanja više neslana, nemasna i bezsočna učine nego ste možebiti mogli i pomisliti. Nu kakva bila da bila, da barem iole začinjena budu, evo vam i několiko primetbah! — U nahijah fojničkoj, travanjskoj i jajačkoj, šta se tiče nošnje i razrěčja, sve je jednako. Nu prešavši kod Banjeluke Vàrbas nošjna je već sasvim drugčija, a stranom i razrěčje. U župi banjalučkoj seljaci sebe nazivaju *Šokcima*. Oděća njihova osobite je razlike s oděćom ostalih Bošnjakah: gaće na nalik pantalunah t. j. bez tura; ob zimu kratke i uzke čakšire — puke hàrvatske, koje prolaze po světu (Europi) pod imenom *madžarskih*. Po košulji, koja je uzka, rukavi izpleteni i mnogim izkitjeni kiticami (po 40 na jednome): kite od bělog pamuka. Ovratnica po isti način izpletena i kiticami narešena, koje se prěko ramena prebaci. Zobun cànvenom čohom na male rěze izkitjen, u okolih s pulami od kositera, a ponajviše izšaran modrom i càrvenom vunom. Zobun ovi pripasan je s malom puškom okovanicom, koju nikad nevadi. Pod njom ore, kosi, kopa, dapače mnogi i spava. Ob zimu pokriva ga do kolěna »haljina« od sukna obojena u càrno. Kapa u njih najveće je čudo. Ona je od najtanje càrvene čohe*). Kape ove prave terzije (krojači) banjalučki po duljini od tri vàrste: najduže su od lakta (rifa), srědnje od pó, a najkratje od četvàrt lakta. Kapu tu oni na rame prebace, zato ih ostali zovu Bošnjaci »krivokapama«, a sami ju kàrste »hàrvatka«. Pitajući ih, šta to znamenuje i odaklen to dolazi ime? neznadoše mi kazati, a od Hàrvatah neznaju nit imena. *Hàrvatka* (odgovoriše

*) Što Hàrvat zove *suknom*, zovu Bošnjaci *čohom*. A opet je Bošnjakom *sukno* ono, što se zove u Hàrvatah *čoha*.
Fr. J.

mi) zove se kapa tako kó i *zobun, fes*. I takovo je, (kazaše) ostalo ime od starine. Tako se nose kàrštjani i s malom razlikom i hrištjani. Al ženskadija hrištjanska nose se do prilike ko senjske Bunjevke ili dalm. Morlakinje! Cure kàrštjanske do 12. godine briju se i nose perčin. Poslě pako ostave kosu, al nebace hàrvatke od pó aršina (lakta) dok se neudadu. Udate omataju glavu i vrat čudnovato navezenom »iridom«, i opet jedan komad puste po ramenu a drúgi na glavi stoji kó u pětla iver (greben). Ova irida izprepinja se s̄ glavatim iglami. Iz glave opet po pet visi sindžirićah, a od ovih velike pare carevice. To je sve od srebra, i tako jedna igla vrědi više od dvadesetaka (cvancige). Po pàrsiuh padaju im djerdani sreberni. Djerdane i dèvojke nose ne samo po pàrsiuh već i o pletenici. A na kapi trepetju prišiveni dvadesetaci. Ženske košulje, zobuni i haljetke izpletene su i divno izšarane samom càrvēnom čohom i raznom obojenom vunicom, a kitice same bi mogle Argusove oči prebrojiti. Opregača od razne boje vunom opletena, jedna sprěda a u mnogih straga na poprěku privijena. — U nahiji staromajdanskoj i pridorskoj Bošnjaci zapadnog obreda zovu sami sebe »Kàrstjani« a drugi nazivaju ih »Madžari«. Njihova nošnja jednaka je sa šokačkom t. j. s kàrštjanskom u nahiji banjalučkoj. U nahiji bihačkoj kàrštjane po isti način zovu »Madžare«[1]). Njihova je noš-

[1]) Do duše čudnovate stvari, što se u Bosni jedna strana naroda zove Madžari. G. *Jukić* kaže da ti ljudi danas ovdě živu, kopajući i taleći rudu. Nebi li se iz dogodovštine moglo dokazati odkud jim to ime? Znamo da je vrěme jedno (a to za kralja *Matiaša Korvina*) Bosna spadala pod krunu ugarsku, a duže vrěmena bila sdružena s tom kraljevinom. Nije li možebiti u ono doba sa sěverne koje gradomedje ugarske doselilo se u Bosnu Slovakah, da kopaju rudu, na kojoj je Bosna još danas vàrlo bogata? Nebi li se to mo-

nja na polak turska, kao što i drugih kàrštjanah po srědi Bosne nu s tom razlikom, da ovdě žene nose mužke gaće i kudname (?) u srěd lěta. U nahiji dakle banjalučkoj Šokci nazivaju se »kàrštjani« a u bihačkoj, staromajdanskoj a i pridorskoj (a u ovih samo triuh) »Madžari«. Nije dakle istina što kaže *Karanović* u »Spomenicih Srbskih« (Biograd 1840), da se u srěd Bosne kàrstjani zovu Madžarima!? Ako neće dopustiti da je Sava i Una u srědi Bosne, to onda tako mora biti. Što se tiče razrěčja prěkovàrbaškog, ono je istina malo različnie od srědnje Bosne, al to tako malo, da se jedva primětiti može. Dapače svakdašnjim preseljivanjem iz srědnje i gornje Bosne sasvim (da nereknem) u jedno sè poměšalo. To ćete uviděti iz slědeće narodne pěsme, u Banjaluci prepisane (Pěsma takova od prilike nalazi se i u *Vuku Karadžiću*, izdanje II. knjiga I. (Beč 1843) pod br. 656. (str. 453.).

Otmetnica Mare.

Odmetnu se odmetnica Mare
U hajduke priko Banjeluke!
Ostavila džerdžef i preslicu,
A uzela lulu i tamburu.
Devet godin harambašom bila,
Desete je ufatili Turci,
Ter je vode šeer Banjaluci.
Gledale je mlade Banjalučke,

žěbiti i danas moglo poznati po obličju tih tobože Madžarah i po rěčih gděkojih, a osobito po udaranju glasa? Da Madžari ovi niesu od starine poreklom Madžari već Slavjani, o tom (sudimo) neće nitko dvojiti; već im se ime to onako nametlo s nehajstva, zašto onda nazivajuće ljude nije nitko gledao na kàrv i poreklo, nego samo na krajinu, iz koje se tko doselio. I kako ih prozvaše onda, tako im ostalo ime i do danas. *Pazka urednika.*

Gledale su ter su govorile:
Mili Bože! da lipa junaka!
Odklen li je, od kojeg li grada?
Odgovara harambaša Maro:
Šta gledate, kučke Banjalučke!
Nije Mare kopile rodila,
Već s junacim po gori hodila,
Odgonila trgovačko blago,
Trgovačku robu nekrojenu.
Pak baciše na čengele Maru:
Desno joj se rebro ufatilo,
Gledalo je s pendžera divojče,
Gledalo je ter je besidilo:
Kako ti je na čengeli, Maro?
Odgovara harambaša Maro:
Lipše mi je na čengeli Hajko,
Nego tebi na meku dušeku.
Pak zapiva tanko glasovito:
»Ej Kozaro, zelena dolamo!
»Savski luže, moj debeli druže!
»Ravno Livče, mliko i kajmače!
»Kamèngradu, moj masni pilavu!
»A Biaču, tuke i kokoši!
»Sanski mostu, moj vijerni dostu!*)
»Banjaluko, moja težka muko!«
To izusti a dušu izpusti.

Hvojnica u Bosni dne 30. rujna 1843.

I. F. Jukić, Banjalučanin.

---

*) *Dost* turska je rěč i znači *priatelja*.

Bugarske narodne pěsme.

(Konac*).

16.

(*Iz Galečnika.*)

(Cırven trandofil[1]) vo gora veneet;
Prašaet[2]) jego, za ošćo veneet?
Ali veneet za voda studena?
Ali veneet za senjka široka?
Ne mi veneet za voda studena,
Ne mi veneet za senjka široka,
Toko veneet za ubava devojka.

17.

(*Iz Galečnika.*)

»Kiti se, ružo devojko!
Ta ako dumaš da idiš,
Komu će tatka ostaviš?
Komu će majka ostaviš?« —
»Drugački vjerni nevjerni!
Jaz imam brata postari,
Nemu će tatka ostavą,

---

*) Vidi »Kolo knj. IV. od str. 37—56.«

[1]) Rěči (*cırven trandofil*) ja sam dodao, misleći tim nadopunit redak, zašto u rukopisu na město njih bio je prostor prazan. *Trandofil*, od reči *τριαντάφυλλον*, koje danas u Gàrkah znači *ružu* (u Vukovom rěčniku ima rěč *Trandòvilje*, a on tu kaže da je to cvět, što se zove po Linneu *alcea rosea*. Nu u današnjih botanikah imena *alcea* neima, nego je valjda u rěčniku pogrěška, pa bi město *alcea rosea* imalo biti *althæa rosea*, koje se u nas zove *běli slèz*). [2]) *Praša* (kao po ruski i krajnski), *pitati*.

Němu će majka ostavą.«
»Ne li ti velif, devojko!
Nesadi bolek [1]) v gradina,
(Neljubi mlado ubavo!)«
Devojka velit, govorit:
»Drugački vjerni nevjerni!
Kak bolevalo ot mene,
Neka bolevat za mene.«

18.

(*Iz Sebišta i Klenja* *).

Neda [2]) sedit na čardakot,
Nede gırlo beleješe,
A džamovi se dziraa. [3])
Zastanalo ludo mlado,
Toko pukat, toko treskat —
Za Nedino belo gırlo.
Dejdi, [4]) ludo, gjide [5]) mlado!
Kogá sım ti v sırce vlezlo,
Tırči, prati [6]) dva proseka, [7])
Da me prosit ot majka mi,
Da me pitat ot tatka mi;
Kogá sım ti v sırce vlezlo,
Ti da bi me kırdosalo. [8])

---

*) Dva sela u okolici Debranskoj (Debra na jezeru Ohridskom).

[1]) *Bolek*, *bosolok* i *bosolokot*, bosiljak. [2]) *Neda*, Nedeljka (ime kàrstno u iztočnoj càrkvi. *Dominica*?) [3]) *Džam* (turski), kula, turanj: *dziraa*, gledahu. [4]) *Dejdi*, deder! [5]) *gjide*, (*djidi*, krasno?) [6]) *prati*, poslati. [7]) *prosek*, prosilac (snubač). [8]) *Kırdosa* (od garč. *κερδαίνω*, *κερδήσω*), korist vaditi, dobiti, steći, uživati. U Sàrbaljah kaže se n. p. »Sve je *pročerdao* (proigrao).

19.

(Sa Struge kod Ohrida.)

Ta deka [1]) si mi segna v pazua
Što najde ludo, što zede?
Ta ti prazni raci si tirgna,
I sirceto mi ti pobegna,
Ka bosolok što je v pazua:
Bosolokot i ako se ovenet,
Pak mirisbata [2]) mu stojit;
Hubavoto mome ako se omąžet,
Pak hubavinata [3]) mu stojit.

20.

(Iz Bitolja.)

Djul devojka pod djulom zaspala,
Djul mi kapat, na devojka padat:
Dejdi, djule, nemoj kapa na me!
Jaz si, djule, imam golem derdoj; [4])
Mlad me pitat, za staro me davat:
Staro Haro [5]) kato suvo dirvo,
Ludo mlado kitka bosilkova.

---

[1]) *Deka*, gdě. [2]) *Mirisba-ta* miris. [3]) *Hubavina-ta*, lěpota. [4]) *Derdoj* (turski *derd*), nevolja. [5]) *Haro*, ružan starac (po svoj prilici gàrč. *Χάρων*).

II.

1.

(*Torlačka iz Lěskovca.* *)

»Stari Janjo, novi Brıdjanine! [1])
Ljudi kažu, mlogo čeljad imaš.«
»»Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
Dveste kose na kositbu idu,
Baš ka i ono, što je druga čeljad.««
»Stari Janjo, novi Brıdjanine!
Ljudi kažu, mlogu goved imaš.«
»»Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
Sto rala mi na oranje idu,
A pašitna [2]) nišam ni brojijo.—««
»Stari Janjo, novi Brıdjanine!
Ljudi kažu, mlogo konja imaš.«
»»Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
Trista konja pod kiriju idu,.
Jergelune [3]) nisam ni brojijo.««
»Stari Janjo, novi Brıdjanine!

---

*) Ovu pěsmu poslao mi je g. 1842 iz Biograda prof. Charkovski g. *Izmaïl Sreznievski*. Jezik u njoj, kako vidimo, gàrdna je směsa bugarštine sa sàrbštınom. *Torlacima* zovu u Sàrbiji onu stranu naroda, koja sědi na pobrěžju Timočkom, u okružju Càrnorěčkom. Po jeziku žitelji ti posàrbljeni su Bugari.— Městah, što se zovu *Lèskovac*, ima po Bugarskoj i Sàrbiji više; nu sva je prilika, da je *Lèskovac* ovaj u okružju Càrnorěčkom, u srězu Zaičarskom, (po stat. geogr. rěčniku *J. Gavrilovića*, selo od 70 kućah i 429 dušah).
[1]) *Brıdjanin* (Bàrdjanin), stanovnik mèsta »Bàrdjani« zvanog. I ovog imena městah ima više u Sàrbiji; nu ovi Bàrdjani po svoj prilici seoce su jedno okružja Čačanskog.
[2]) *Pašitna* goved, što se nedàrži radi tězanja poljah, već radi mlěka i mesa na paši. [3]) *Jergeluni*, konji što se dàrže za tragu

Ljudi kažu, mloga stoka imaš.«
»»Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
Pet iljada u baciju [1]) idu,
Jalovine nisam ni brojijo.««
»Stari Janjo, novi Brıdjanine!
Ljudi kažu, mlogo pare imaš.«
»»Imam, pašo! Bog mi ji je dajo;
Pet stotine kes žuti dukati,
Bele pare nisam ni brojijo.««—
»Stari Janjo, novi Brıdjanine!
Stoku jedi, a blago da delim.«—
»»Ako sakaš [2]) za Boga jednoga,
Jaz ti davam koliko ti drago;
Ako sakaš silom da mi uzmeš,
Dveste sabje na kukovi imam,
Triste puške na klin okačeni!««

2.

(Iz Panagjurišta *).

Razplakala se gorata,
Gorata i planinata,
I na gorata drvjetó,
I na drvjeto vrynite [3]),
I na vrynite listata —
Zaradi Indže vojvuda.
Dje da je Indže? da dojde
S pjet stotin mladi junaci,
Djeto gi koršum [4]) nèfata,

---

*) *Panagjurište*, město bugarsko na iztoku od Tatar-Bazardžika.
[1]) *Bácija*, *stoka*, što se muzi (u obće se zove *bačijá* i gospodarstvo sira i mlěka). [2]) *Saka* (*p. szukać*, gotski *sekan*, něm. *suchen*, sl. *iskati*), tražiti. [3]) *Vryni-te* (brinje?), grane, [4]) *Koršum* (turski *kuršun*), olovo.

Gorite da razveseljat.
Kak gi je začul Indžeto,
Ta si sja [1]) bukna, provikna:
Koljolo, Koljo bajraktar!
Razvijaj, Koljo, bajraci,
Sobiraj, Koljo, junaci,
Gorata da razveselim,
Gorata i planinata,
I na gorata drvjeto,
I na drvjeto vrynite,
I na vrynite listata.
Ošte [2]) si gori dumaše:
Gorolo, goro zelena!
Imaš li voda studena?
Imaš li sjenka debjela? —
Gorá na Indže dumaše:
Ti dojdi, Indže vojvudo!
Az je štą sjenka napravi,
Ošte štą voda iztoči,
Kato za tebe vojvuda
I za tvoj odbor junaci....

8.

(*Iz Kalofera.*)

Puška pušna Vjelko junak,
Ta udari Eničaren.
Eničarenot kak padná,
A bajrak mu nepadná.
Vjelko vikna se provikna:
Hoj vi odbor moj, junaci
Sos visokite kolpaci!

---

[1]) *Sja* (aorist), sėde, stane. [2]) *Ošte,* jošte.

Grob skoro mu izkopajte,
U grob bajrak pobijte,
Za bajrak mu konj vàržete [1])
Da rije njego, dàlboko da zarije,
Konj da cvili, njego da uplače,
I kato gavran da go grače;
Na sèrdce mu ruža posadéte,
A na noze vèrba zabodéte,
Na glava mu kladenec izvadéte:
Star da mine, vodica da pine [2]),
I pod sjanka da si posjedne,
I toj šte da reče: Bog da prosti,
(Bog da prosti) Vjelko [3]) dobár junak,
Što pogubi Eničaren mlad,
Što mlado róbiše, staro ubívaše,
Kaštete na siromasi pališe,
A na bogatite imaneto grabiše.

4.

(*Sa Dunava?*)

Velkoljo, luda gedijo. [4])
Posabra Velko družina,
Ta si gi Velko zavedi
Na Čiljanskata [5]) planina,

---

[1]) *Váržete*, vežite. [2]) *Pine*, napije se. [3]) *Veljka* slave Bugarí u nar. pěsmah i pripověđkah kao najvećeg svog junaka. [4]) *Gedio*, ako nije *gjedija*, što znači »budalu«, neznam što je. Medjutim u spomenutoj Bogojevoj sbirci, iz koje izvadih ovu pěsmu, stoji na dva města *čedio*; nu čini mi se da je to pogrěška tiskarska. [5]) Po svoj prilici planina jedna na Balkanu. (Na krajobrazu Lapijinom ima kod Šumlje město jedno, koje on piše *Kiliantscha*. Valjda je tuda i *Ćiljanska planina*).

Ta čırven čador kurdisa, [1])
Čırveno vino da pije.
Kato mi vino pijaše,
Velko mi sipja [2]) zadrjema,
I v sonot Velko sonuva,
Će mu sä (e) sabja(ta) razbila,
Ostro handžarče privilo.
Sonuva Velko ta s' sabudi,
I na družina dumaše:
Družina vjerna, sgovorni!
Ot sonot otbirate li?
Az som soništa sonuval,
Će mi sä (e) sablja(ta) razbila,
Ostro handžarče privilo:
Koj šte sä naje najemna [3]),
Čadorot da mi otbrane?
Najelo mi sä (e) najelo
Edno mi malko kopile: [4])
Az ti sä, Velko, naimam
Čadorot da ti otbranją,
Dogdě da pojdeš (i) da dojdeš.
Će stana Velko otide
Na Čiljanskata kasabata [5]),
Sabjata si priipravi,
Ostro handžarče podostri.
Ta če [6]) na vanka izkoče,
Čırni sä orli vijaha,
(Ta) junački mäsa nosiha.
Hrıpna mi v pątot Velko (mlad);
Kato mi v pątot otiva,

---

[1]) *Kurdisa* (od tursk. glagolja *kurmak*), *razapeti*. [2]) *sipja*=zaspi. [3]) *Naje najemna* (u knjizi stoji *pae naemna*), najmom najmiti, ponuditi. [4]) *Kopile* (grčki *κοπέλη*, isto onako i karavlaški i cincarski), *děte*, *momče*. Sva je prilika da je rěč ta šćipetarskog korěna. [5]) *Kasaba-ta* (turski), gradić, varošica. [6]) Kad, kako.

Na patot srešta Arapče,
Krıvavo, holan [1]), krıvavo
Ot perčemot [2]) (dor) do pätite,
I tànka sabja do sapąt [3]),
I bjela konja do griva.
S Bogom ti tebe, Arapče!
S pokloneno [4]) mlado pątniče!
Gdě si hodilo, Arapče? —
Hodih si mlado pątniče
Na Velkovite družina,
Ta mu družina izsjekoh,
Najnapodire [5]) ostana
Edno mi malko kopile:
Tridni go s konjot az gonih,
Nemožah da go ulovją;
Ot daleč si go popitah,
Da li je Velko gedija?
Velko na Čiljan otišel. —
Otivam Velko da tırsą [6]),
Sos Velka da sä borimy,
Kojto nadvije, nadbije,
Tòj da si hodi po Čiljan.
Arapče ot konj otsjedna,
Devät pojasa razpasa,
I devät čifta pištovi.
Velko mi, luda gedija,
Edno pojasča razpasa,
Edna (mi) sabja damaskinka,
Če sä s Arapče(to) borjaha,

---

[1]) *Holan*, bolan? [2]) *Perčemot*, perčin, kika. [3]) *Sapat*, neznam šta je (valjda *balčak* ili *dàržak* u sablje?). [4]) Neznam kako se ima to tumačiti, valjda toliko kao naše »pokloni se, mladi putniče!« [5]) *Najnapòdyre*, najposlě. [6]) *Tırsą*, tražim.

Ta sä borjaha tri dni i tri večerja [1]).
Gdě to (mi) Arapče posägni,
Ot Velka kırvi tečaha;
Gdě to mi Velko posägni,
S kokaly [2]) mäsa kasaše.
Velkoljo, luda gedijo!
Razpori, Velko, Arapče,
Da videš sırdce junaško.
Koga(to) go Velko razpori,
Arapče bilo s tri sırdca:
Pırvoto frıkna [3]), izkokna;
Vtoroto s pjena pobjano;
Tretjoto haber němalo.

5.

(Iz Galečnika.)

»Ali znoeš, vujko, pametuvaš,
»Koga čuvaf [4]) vo Demir-kapija [5]);
»Šo počuvaf tokmo tri godini,
»Ne šo [6]) živo, vujko, nepropuštil.
»Tamam storif tokmo tri godini,
Šo mi dojde gola dervišina,
»I ja jafnaf djoga pelivana [7]),

[1]) Čini mi se da redak ovaj nevalja, pa bi valjda imala bit dva, do prilike ovakva: »Ta mi sä tri dni borjaha. — I tri dni i tri večerja.« [2]) *Kokaly* (karvlaški i cincarski (novogàrčki τὸ κόκκαλον) ≐ kosti. [3]) *Frıkna* (slov. *frknoti*), izletiti. (Za *ı* piše Bogojev u svojoj sbirci ѫ pa i ondě, gdě ga po mom sudu neide město kao upravo ni ovdě. Kako se izgovara, Bog si ga zna). [4]) Bugari često metju *f.* m. *h.* tako i ovdě *čuvaf* m. *čuvah*, a poslě *storif*, *jafnaf*, *straf*, itd. m. *storih*, *jahnah*, *strah*, itd. [5]) *Demir-kapija*, varoš i grad na desnoj struzi (Arm) Vardara. [6]) *Šo*, što. [7]) *Djoga pelivana*, konja zelenka, što umi igrat pod jašcem.

»I si zedof žılta bozdogana [1]),
»Ta si firlif na gola derviša;
»A derviša bozdogan mi fati.
»Tırgnaf sabja da zagubą derviš.
»Bog go ubil gola dervišina!
»Ostra sabja ot roci mi zede,
»Pak izvadi derviško oružje,
»I go pribra kraj rusava glava,
»I ja, vujko, nemaf kak da činą,
»Dupnaf [2]) kona kraj Vardar da begą,
»Si nakačif na Tikveški bajri [3]).
»Toga, vujko, nazat se obzirnaf,
»I ja nemaf, vujko, kak da činą,
»Ete derviš zat mene se smejet.
»Tok se fırlif vo bela Vardara,
»Si preplivaf obode [4]) Vardara.
»Toga, vujko, nazat se obzirnaf,
»Ete derviš zat mene se smejet.
»Nemaf, vujko, so šo da se braną,
»Jaz izvadif konckata zobnica.
»Bog go ubil gola dervišina!
»Šo mi otna ot roci zobnica,
»Toga derviš nazat se vratilo,
»Si otide vo Demir-kapija.«

Toga velit Jankula vujko mu:
»»Nebore te, dete Tatomirče!
»»Koga odiš vo ladni meani,
»»Da nepiješ so stari junaci.
»»Ot na vino si se pofalilo:
»»Te [5]) nebješe gola dervišina,

[1]) *Bozdogan*, buzdovan. [2]) *Dupnaf*, udarih. [3]) *Tikveški bajri.* *Bajr* ovdě neznači »obala« ili »brěg« nego *klanac*. *Tikveš* je varoš na Vardaru izmedju Uštupa i Vodena. [4]) *Otode*, na drugi kraj. [5]) *Te*, to. (Tako i *ete*, *eve* m. *eto*, *evo*).

»»Toko bješe tvoj ti vujko Marko;
»»Ot nafol [1]) se derviš učinilo,
»»Da ti vidi sırce kakvo imaš;
»»Ne sakaše tebe da te [2]) gubit,
»»Tok sakaše tebe da tě plašit.««

6.

(*Iz Galečnika*).

Sultan Murat Bagdad grad mi bijet;
Mi go bilo devet godin vreme,
Ot kapija parče neotroni,
Na deseta sama se otpušti.
Šte izleze ot Bagdad delija,
Pravo tırgna junak na čadora,
(Na čadora) sultanu Muratu.
Mu e vikat sultana Murata: [3])
Nebore te, ot Bagdad delija!
Šo mi tırgaš pravo na čadora?
Togá velit ot Bagdad delija:
Nebore te, sultana Murata!
Kode [4]) sedit Marko na čadora?
Otut [5]) tırgna ot Bagdad delija,
Tırgna pravo Marku na čadora.
Togá vikna Sekula detence:
Nebore te, ot Bagdad delija!
Šo mi tırgaš pravo na čadora?

---

[1]) *Nafol* (turski *laf*), od šale. [2]) *Tebe da te gubit.* Ovakvo dvoštručenje městoimenah posěd. često se nalazi u bugarštini (osobito) u nar. pěsmah, nu to kad biva, svagda jedno je duge a drugo odsěčene ili enklitičko forme. [3]) *Sultana Murata* padež je ovdě imeniteljni. [4]) *Kode*, gdě (U knjizi IV. Kola pisali smo *kąde*, nu ovdě izpravljamo i kažemo da ono nevalja. [5]) *Otut*, odtuda.

Dal neznoeš, ot Bagdad delija,
Kto mi sedit pod bela čadora:
Pod čadora sedit Marko junak,
A so nego Jankula vojvoda.
Al delija mi se neopuli,
Toko trrgat pravo na čadora.
Togá vikna Sekula detence:
Nebore te, kurvino kopile!
Neli čekaš žrlta bozdogana?
Bog go ubil ot Bagdad delija!
Ot trrgnuva štica [1]) čelikova,
Natčekuva žrlta bozgodana.
Se uplaši Marko i Jankula,
Izbegae na dvor ot čadora....
Ne mi bilo ot Bagdad delija,
Tok mi bilo ot Bagdad devojka.

7.

(*Iz Galečnika*).

Tri godini Marko zaginalo,
Ne mi znoet, Marko kode mi je.
Si jafnuvat Markovata majka,
Si jafnuvat ena brrza kona,
Da mi pojde vo grada Edrene,
Mi i [2]) praša mladi dukanžiji [3]),
Dali imat nekoja delija,
Da mi ležit vo temna zondana [4]).
Nebore te, mori stara babo!

---

[1]) *Štica čelikova.* U Sàrbaljah *štica* onaj je štap, što njime těraju bivole, bodeć ih straga u gnatove itd. Nu za ovdě sva je prilika da je *štic* ono što u nas *štit* (scutum) [2]) *I*, ih. [3]) *Dukanžija*, dućandžija, tàrgovac. [4]) *Zondana* (turski *zindan*), tamnica.

Evo imat tri godini vreme,
Ko ovde ležit kraleviće Marko,
Mi e [1]) ležit vo temna zondana.
Tri kovači tri čengeli pravit,
Ća go firlat Marka na čengeli,
Ća go firlat rano vo nedela.
Otjafnuvat stara majka kona,
Si e odit doma na divani,
E [2]) kažuvat Markovica mlada:
Nebore te, Markovice mlada,
Marko ležit vo Edrene grada,
Vo Edrene vo temna zondana;
Ća go firlat Marka na čengeli.
Čukat [3]) roci Markovica mlada,
Čukat roci ot svoji kolena,
Ća izkiršit svoji tenki pirsti.
Ja dogleda Maria rodbina:
Nebore te, Markovice mlada!
Šo mi kiršiš roci ot kolena?
Dali ti go golem gail [4]) imaš?
Ti mi imaš trideset robine,
Nel si imaš trideset atovi?
Ta se storiš caref kapižija,
Ja ća bida mlado kafeživče,
Triest robine trieset delije.
Ća poeme pod Edrene grada,
Pod Edrene v zeleni livadje;
Ća storime golema zuluma,
Ća razpuštim koni iz čairi [5]).
Toga velit Markovica mlada:
Nebore te, Mario robino!

---

[1]) *E*, někakva partikula. Ili bi se valjda ovdě imalo pisati *mie* (st. *mě*) i *sie* (st. *sě*) (vidi malo niže). [2]) *E*, joj (proteže se na dateljni »*Markovica mlada.*« [3]) *Čukat roci*, lomi ruke. [4]) *gail* (turski), tuga. [5]) *Čair* (turski), livada, travnik.

Ja ća bidą caref kapižija,
Ama neznạ turcki da im sborvą [1]).
Nebore te, Markovice mlada!
V Edrene sım bilo tri godini,
Tri godini mlada robinčica,
Ja sım si e turcko naučeno.
Ti da mılčiš, a ja ća im sborvą,
Ti da stojiš luto nalušeno [2]),
Ko ća doet Edrencki begovi,
Selam [3]) ća ti daet, ti da im nezemaš. —
Mi dojdoe Edrencki begovi,
Selam davaet, selam ne im zemat,
(Ne im zemat) caref kapižija.
I prečeka mlado kafeživče,
I posluži po eno gorko [4]) kafe.
Go prašaet Edrencki begovi,
Mi prašaet mladi kafeživče,
Šo mi e luto caref kapižija.
Nebore ve, Edrencki begovi!
Ovdə ležit kraleviće Marko;
Zašte ste go na car nepuštile,
Zato e luto mladi kapižija.
Toga velit Edrencki begovi:
Nebore te, mlado kafeživče!
Nel za te [5]) je gaile imate?
Utre ća go Marka doneseme. --
Nebore ve, Edrencki begovi!
Da ne mi go samo donesete,
Da nestorit nekoja stramota [6]).

---

[1]) *Neznạ* i *sborvą* (1. os. jdnbr. sadaš. vr.). u rukop. je bilo pisano *s o*, te neznam sad, izgovara li se taj *o* kroz nos ili čisto. [2]) *nalušeno*, razljutjeno. [3]) *selam* (turski), pozdrav. [4]) *Gorko*, gàrko, vruće, (č. *hořko*). [5]) *Za te*, zato. [6]) *Stramota*, sramota. Taj *t parentheticum* često se nalazi u bugarštini n. p. *stred*, srěd, *streštna*, sretnuti, itd.

I so nego nekoje stotina.
Go donesoe kraleviće Marka,
Se vratie Edrencki begovi.
I go prašat caref kapižija:
Nebore te, kraleviće Marko!
Da ti puštą tvoja desna ruka,
Ali mozeš da ti i porežeš [1]),
Da porežeš ovije junaci?
Izgovori kraleviće Marko:
Tak mi Boga, caref kapižija!
I tebe bi te poranil junak.
Nebore te, kraleviće Marko!
Ako mene ti me nepozinaš? [2])
Nepozinaš tvoji bırzi koni?
I so koni trieset robine?

8.

(*Iz Galečnika*).

Kona kovet kraleviće Marko,
(Sekoja [3]) noga po dvaeset groša,
A šo kovet kona Doriš aga,
Sekoja noga po trieset groša).
I go praša Markovica mlada:
Nebore te, kraleviće Marko!
Šo mi koveš kona arželija [4]),
Kode dumaš i tı da mi odiš?
Nebore te, Markovica mlada!
Ja ća odą v čista Svetagora,
Ća go vodam dete Matiaše,
Da mi učit knjigi vangeliji. —

---

[1]) *porežeš*, posěčeš, pogubiš. (pol. *rzezać*, gubiti, mărviti). [2]) *Nepozinaš*, nepoznaješ. [3]) *Sekoja*, svaka. [4]) *Arželija*, potrošnica (od turskog *chardž*, trošak).

Kinisae rano na utrina,
Mi slegoe v Tikveški bairi [1]),
Toğa vikna dete Matiaše:
Lele tatko, kraleviće Marko!
Zaboravif knigi vangeliji:
Nel počekaj na beli drumovi,
Bırgo [2]) ća odą, brgo ća se vratją.
Se izloga Kraleviće Marko [3]),
Si go prati dete ažamija [4]).
Sı otide doma na divani,
Mi e najde porti zatvoreni.
Kak šo beše dete ažamija,
Ne viknuvat [5]), porti da otvorat,
Dupna kona, bedema prefırli.
Ot se kači v šarena odaja,
Si e najde trojca janičari,
Markovica toki [6]) vino služit.
I se uplaši dete ažamija,
Se uplaši, nazat mi se vrati,
I mi stana Markovića mlada:
Nebore te, dete Matiaše!
A šo mi se nazat povratilo? —
Zaboravif knigi vangeliji. —
Se naveda dete Matiaše,
Da mi zemat knigi vangeliji,
Ot iztırgna sabja od nožnica,
Mu preseče glava do ramena,
Ot go firli vo temni zondani.
Počekalo Marko kraleviće,
(Počekalo) na beli drumovi,

---

[1]) Vidi II. pěsmu 5. pazku 7. [2]) *Bırgo*, bàrzo [3]) *Kraljeviće Marko* stoji ovdě u padežu dateljnom. [4]) *Ažamija* (turski), *Adžamija* znači 1) tudjinac, 2) Persianac. [5]) *Vıknuvat*, viče. [6]) *Toki*, neznam šta je. (Valjda bi ovdě valjalo da je *tuki* (kr *tukaj*), tudě.

Otut mi şe nazat povratilo,
Da mi vidit dete Matiaše,
Al mi došlo doma al nedošlo. —
Nebore te, tvırda pijanice!
Si go za vino dete zalogalo,
Pak si došol doma da go sakaš.
Mılči mılči, Markovice mlada!
Mılči mılči, kak go zaležuvat
Malečkavo za vino cırveno?
Nebore te, Markovice mlada!
Dete beše malu ažamija,
A kona už poja ažamija:
Gospot znoet kode mi se fatilo?
Ja ća puštą sedomdeset grada,
Ća go naem živo il umreno.

9.

(*Iz Galečnika*).

Vino pijet kraleviče Marko,
I so nego Jankulą vojvoda,
So Jankula Sekulą detence.
Pijet vino v Markovi divani.
Se opuli kraleviće Marko,
Se opuli v vilincka planina,
Šo dogleda? zeleni čadıri.
Toga vikna kraleviće Marko:
Nebore ve, kralevi bademi [1])!
Nel stanite, koni najafnite,
Da odeme v vilincka planina,
Da vidime, šo je pot čadıri,
Ot jafnae do tri bırzi koni,

[1]) *Badem* (turski) znači drugčĕ dŕrvo *amygdalus*, něm. *Mandelbaum*, nu ovdě neznam šta je.

Otidoe v vilincka planina,
Tuj najdoe cırna Arapina,
Kode pijet vino pot čadırі.
Toga vikna kraleviće Marko:
Stani Arap, da se obideme [1])!
Skoči Arap na nozi junački,
Ot se fırli konu na ramena,
Marko fırli stežka bozdogana,
Arap mu go vo roci dočeka
Čekaj, kurvo, moja bozdogana!
A Marko mu plešti navırtelo.
Kak go udri po plešti široki,
Mu otvori meče sarandarče [2]),
Pak pobegna kraleviće Marko.
Toga vikna Jankula vojvoda,
I toj fırli težka bozdogana.
A i nemu bozdogan mu fati.
Toga vikat cırna arapina:
Čekaj, kurvo, tvojeto oružje!
I Jankula plešti mu navırte,
Ta go udri vo plešti široki,
Mu otvori meče sarandarče.
Toga vikna Sekula detence:
Nebore te, cırna Arapino!
Dali najde so starci da igraš?
Čekaj, kurvo, moja bozdogana!
Ta i sfırli Sekula detence.
Arap izvadi štica čelikova,
Da mi udri žılta bozdogana.
A ot štica parče neostana,
I od bozdogana parče neostana.
Se fatie sos ti dimiškiji;

---

[1]) *Obideme*, ogledamo. [2]) *Meče sarandarče*, šta je to, nemogoh dosad nikako ni propıtat ni protumačit.

Se jadoe [1]) tri saati vreme,
A ot sabji parče neostana.
Se fatie v tenki polovini [2]),
Se jadoe tri saati vreme,
Ni toj junak ni toj junak padjat.
Se naluti Sekula detenće,
Ta si fati cırna Arapina,
Ta go udri v zemi do pojasi.
Ot pobara [3]) vo treva zelena
Da si naet nekoe parče sabja,
Da porežet cırna Arapina.
A Arapa milno mu se molit:
Nemoj junak, negubi me mene!
Nesùm junak da me gubiš mene,
Tok sùm luba mene da me lubiš.
Tri godini po zemja ja šetaf,
Da otberą junak sproti mene,
Eve sega [4]) tebe mi te odbraf.
Ako mene ti me neveruvaš,
Otpetlaj [5]) mi moji beli grodi.
A Sekula grodi je otpetla,
A ot grodi sılnce mi ogreva.
Ja zagušil [6]) luba da ja imat.
Ot ja fırli na svojego kona,
Ot mi vikna na svoji vujčevi:
Ne laete [7]), a moji vujčevi!
Da odeme na moji divani,
Da me venčate s ubava nevesta.
Otidoe v Sekulovı dvorje,
Se kačie gore na divani.

---

[1]) *Jadoe*, jědoše, grizoše, (ovdě se uzima prilično naměsto *tukoše* ili *udarahu*). [2]) *Polovini*, tělo o pojasu. [3]) *Pobara*, (pobera?) potraži. [4]) *Sega*, sada. [5]) *Otpetlaj*, razapni, od kopčaj. [6]) *Zagušil*, zagàrlio? [7]) *Lajete*, korite, kudite (polјs. *łajać*).

Golem šenluk [1]) Sekula mi činit,
Šo si nabra gosti prijateli,
A vujčevi na sredini stojèt.
Mi izvadi ubava nevesta,
Po tırpenza roda da calivat.
Toga velit kraleviće Marko:
»Nebore te, bratučed Jankula!
»Dal ot žena rani da raneme [2])?
»I ot žena moki da tırgame?
»Tırgni sabja poreži je glava!«
A Jankula ne je kidisalo.
Tırgna Marko, poreža je glava.
Toga vikna kraleviće Marko:
Ajde, mnuče [3]), druga ća ti najdą
Ot ovaja dva kata polepa.

10.

(*Iz Galečnika*).

Prošetalo Jovan dobor junak,
Prošetalo sedomdeset grada,
Nigde ne go liko arežalo [4]).
Otut mi se nazat zavratilo,
Go prečeka svoja mu stara majka:
Nebore te, Jovan mili sine!
Dal areža ubava devojka? —
Nebore te, moja stara majko!
Ja prošetaf sedomdeset grada,
Ni areža, ni tu prstenuvaf;
Tok sam čulo u grada Leana [5]),

---

[1]) *Šenluk*, radost, veselje [2]) *Rani da ranime*, ranah da dopadamo. [3]) *Mnuče*, unuče! [4]) *Nigde ne go liko arežalo*, nigdě mu nije lice u ćud bilo (*areža*, od tal *arieggiare*?) [5]) *Leana*, grad někakov. I u sarbskih pěsmah spominje se někakov *Ledjan*, grad latinski.

Sam ja čulo Grozdana devojka,
V devet bratja sestra kimetlija [1],
Ja ća odą neja da ja vidą.
Izgovori negova mu majka:
Aj ti tebe, Jovan mili sine!
Tri godini imat kode ja sakat,
Deteline vojvod Poradine:
Je izlegol v gora aramija,
So nego imat sedomdest momčini,
Šo neznoet, kako bolit rana.
Pak otide Jovan dobor junak,
Pak otide u grada Leana.
Prečekaė dobrego junaka,
Mu dadoe gospodski on ručok,
Ručat Jovan, ama ne asilno [2],
Vino pijet, ama ne veselo.
Poprašaet Grozdanite bratja:
Zašto ručaš, ama ne asilno,
Vino piješ, ama ne veselo?
Šo mi imaš golemo gaile?
(Izgovori Jovan dobor junak:
Nebore ve, Grozdanite bratja!)
Ne sùm došol za vino pijenje,
Tok sùm došol po Grozdan' devojka.
Dali ća ja daete za mene? —
Ja davame, zaš ne ja davame?
Toko i imat tamam [3]) tri godini,
Kode ja sakat Detelin vojvoda....
Ne ća možeš derven [4]) da preskočiš...
Toga vikna Grozdana devojka:

---

[1]) *Kimetlija* (turski *kyjmetlu*), draga. [2]) *Asilno* ili znači *silno*, *jako*, ili je valjda novogàrčki *ἀσελγὴς*, pohlepno, lakomo, pohotno. [3]) *Tamam*, taman, istom, upravo. [4]) *Derven* (turski), jaruga, jama.

Daite me za Ovan [1]) dobor junak,
Ja dervena sama ća preminą,
Detelina neće da go premam.—
Ja dadoe za toj dobor junak.
Toga mi se Jovan razšenilo [2]),
Ručok ručat, asilno ručalo,
Vino pijet, veselo zapilo.
Otut mi se doma zavratilo,
Zafatilo svadba da mi činit,
Posobralo kiteni svatovi,
Malo nešto tri iljadi duši.
Ot pojdoe u grada Leana,
Ta mi pile tri dni i tri noći.
Tok mi i straf, nazat da se vratit.
Toga vikna Grozdana devojka:
Nebore ve, moji devet bratja!
Ot sedlajte kona karamana [3]),
Donesite ruvo delibaško [4]),
Ća se činim careva delija,
Ta ća odam mladi mušćulžija [5]).
Ot sedlae kona karamana,
Donesoe ruvo delibaško,
Se učini careva delija,
Ot se firli konu na ramena,
Se opuli više na nebesi,
A svatovi groznica i fati.
Otu trgna pravo vo dervena.
Koga vleze vo strede dervena,
Mi ja vikna pesna glasovita.

---

[1]) *Ovan*, Jovan, Ivan. [2]) *Razšenilo*, razveselio, uzradovao, (sravnaj *šenluk*, radost). [3]) *Karaman* (turski), vranac konj. [4]) *Ruvo delibaško*. *Delibaša* u turskoj je vojci glava straže carske. [5]) *Mušćulžija*. *Muštulük* po turskom je pošljina (Bothenlohn), a *muštulukdži* onaj, koj hoće da zasluži pošljinu. To isto je i ovdě *mušćulžija*.

Ja dočulo Detelin vojvoda,
Ja dočulo i ja pripoznalo:
Nebore ve, sedomdest momčina!
Izlezite na beli drumovi,
Prečekajte neznójna delija,
Da ne mi je Grozdana devojka.
I premina neznojna delija,
Mi otide gore na divani:
Bog pomagaj, Detelin vojvoda! —
Daj Bog dobro, mladi mušćulžija! —
Mi ja prošat Detelin vojvoda:
Mi ja vodite Grozdana devojka?
Tak mi Boga, Detelin vojvoda!
Taja otide preku cırno more.
Toko dajte ena čaša vino,
Pusto gırlo mi se zagorelo.
Je dadoe ena čaša, vino,
Pusti zobi ne je nakvasilo.
Poftorie [1]) druga čaša vino,
Pusto gırlo ne se natopilo.
Potretjie [2]) tretja čaša vino,
Toga uzna, da se napi vino.
Ot se fırli konu na ramena,
Se opuli više na nebesi,
A momčina mi i fati treska [3]),
(Mi i fati treska) trigodišna.
Se opuli na surova zemja,
Mi dogleaše ena žencka liko.
Otut tırgna po beli drumovi,
Si otide mladi mušćulžija.

---

[1]) i [2]) *Poftori*(t) znači u bugarštini opetovati ili po dva put učiniti, a *potretji*(t) onu istu stvar po drugiput opetovati ili po tri put učiniti. [3]) *Treska* (u Štajeru medju Murom i Dravom *trešljika*), groznica.

11.

(*Iz Galičnika*).

Kniga gleat Asanova majka,
Kniga gleat, gradum [1]) sılzi, ronit.
Ja dogleda Imijen kadana:
A ti tebe, Asanova majko!
Kniga gleaš, gradum sılzi roniš,
Al Asana ti go zagubile?
— — — — — — —
— pak ne go, snoo, zagubıle,
Jego bırgo će da (go) zagubit,
Mu sakaet do tri dobra naši:
Pırvo dobro kona krilatnego,
Šo mi letat više po nebesi;
Ftoro dobro sabja dimiškija,
Šo e pravena za godina vreme,
Šo mi sečet i dırvo i kamen,
Ni odo što ne se izsognuvat [2]).
Ta mi stana Imijen kadana,
Mi otsedla kona krilatnego,
Se promeni [3]) v Asanovo ružje,
Ot mi zede sabja ognovita,
Ot se firli konu v polovina [4]),
Ot mi letna više po nebesi,
Ot otide vo nemečka krala.
Izgovori Imijen kadana:
Aj ti kone, aj ti dobro moje!
Ko ća poeme u nemečka krala,

---

[1]) *Grad*, znači ovdě *tuču*. [2]) U rukopisu stalo je ovako napisano: »Niodo što nese isa buvat.« Sad ostavljam na sud učeniim, koje valja. [3]) *Promeni*, preobuče. [4]) *Polovina* znači (kako rekosmo) u čověka *pojas*, a u konja *ramena*.

Ća izlezet nemečkite Turci [1]),
Dă nikomu v roci se nevdavaš,
Dur neizleze Asan aga mladi. —
Izlegoe nemečkite Turci,
Kona skakat više po nebesi,
Ot kaldırmi iskri otskakaet.
Izgovori nemečkita krala;
Viknité go Asan aga mladi,
Toj mi znoet turcki da mi sborvet.
Ot izleze Ásan aga mladi,
Ama mu se kona zastojalo.
Otu vikna Imejin kadana [2]):
Ěve mi sa do tri dobra moji!
Mi poseče nemečkite Turci,
Ot mi letna više po nebesi,
Ot otide doma na divani.

12.

(Iz Galečnika).

Ostanalo dete siračence,
Ostanalo bez tatka bez majka:
Ot tatka mu ništo ostanalo,
Mu ostana ždrebe siračence,
Mu ostanale tatkovi borževi [3]).
Toki idet tatkof mu borčlija,
Eden klukat [4]), drugi otvikuvat.

---

[1]) Kao što prosti Rus sve narode na zapadu zove *Němci-ma*, čini se da Bugari misle, da na zapadu stoje sami *Turci*. (Za čudo mi je, što zapadni narodi Osmanlije zovu *Turcima*, koja je rěč (*türk*) upravo osmanska, pa tu znači *bàrbara*, *kàrvoloka*, *seljaka*). [2]) *Kadana* ili *kadına* (turski), kaduna (gospoja). [3]) *Borževi*, dugovi, od turskog *bordž*. dug. [4]) *Klukat*, kliče, viče.

Ot si zede kona karamana,
Ća go nosit [1]) na Nova pazara.
Koga pojde pot Nova pazara,
Ja sustrete polepa devojka,
Ja sustrete na studena česma:
Bog pomagaj, ubava devojko! —
»Daj Bog dobro, dete ažamija!
Ak Bog daet, kona kode nosiš?« —
Ak Bog daet, ubava devojko!
Ća go nosą na Nova pazara:
El [2]) ot tatki borževi mi ostanale,
Nemam so što borževi da platą.
Toga velit ubava devojka:
»Nebore te, dete ažamija!
Neprodavaj kona karamana,
Utre ća imat u mene košija [3]),
Na nišana [4]) ja ća se zastoją,
A do mene tri tovari azno;
El ovde imat cırna Arapina,
Na košija će toj zaminuva.«
Pak izvadjat tri žılti dukadi,
Mu i davat na dete ažamija:
»S eden dukad kona da potkovaš,
So drugi ot [5]) sedlo da mu kupiš,
A tretji ot vino da go piješ,
(Da go piješ) i da se izbričiš [6]);
Ama nemoj, dete ažamija,
Pijeeći da mi se uzpiješ.«
Kako pilo, take [7]) mi zaspalo.
Koga mi se dete razbudilo.

---

[1]) *Nosit*, ovdě znači *vodit.* [2]) *El*, er, jer. [3]) *Košija* (turski, od *košmak*, tàrčati), tàrka, natěcanje konjima (Wettrennen). [4]) *Nišan*, mèsto kud se gadja ili tárči (po turski znači u obće *biljeg*, *znamen*). [5]) *Ot* dorazuměva se *njih* t. j. *dukatah.* [6]) *Izbričiš*, obriješ. [7]) *Take*, taki, odmah.

Ot košija na polu mi ošla.
Mi se jafna kona karamana,
I mi i proftasa i mi i zamina [1]).
Toga velit cırna Arapina:
Nebore te, dete ažamija!
Šo si bilo na kona želata [2]),
Šo sa te nozi kona oboselo [3]).
Se izloga dete ažamija [4]),
Mi e sleze ot bırzego kona,
Da go vidi, dali mi e boso.
Koga vidi kona da ne boso,
Pak se fırli konu na ramena,
Go proftasa i go podzamina.
Pak mu vikna cırna Arapina:
Nebore te, dete ažamija!
Šo si bilo na kona kinžija [5]);
Ak nežališ kona karamana,
Samo sebe bare da se žališ.
Izgovori dete ažamija:
Nebore te, cırna Arapino!
Enoš dete se mi ti izloga,
Ošte enoš ne se mi izložeš.
I zamina dete na košija,
Si otide kraj ubava devojka,
I ja fati za desnata roka.

---

[1]) *Proftasa* i *zanima* = *zateče* i *preteče*. [2]) *Želata* (turs. *dželad*), kàrvnik. Ovdě valja ovaj redak ovako prevest: »Što si ti bio konju dželat ili kàrvnik?« [3]) Ima se ovako razuměti: »Što su ti konju noge obosele.« [4]) Ovdě se ima pred rěč *děte* dodati *na*, t. j. s dateljnim tumačiti. [5]) *Kinžija* (turski), niesam mogo pronać, šta da upravo znači ova rěč.

12.

(Iz Galečnika.)

Vino pijet eara Kostandina,
Vino pijet na carski divani.
Ot nebesi dva angela padnae,
Mu padnae caru na koleno.
Mu velee caru Kostandinu:
Nebore te, caru Kostandine!
Šo li si mu Bogu pregrešilo,
Šo mi nemaš berićet [1]) po zemja?
Togá velit cara Kostandina:
Tak mi boga, dva božja angela!
(Eden Petor drugi sveti Pavel),
I ja neznam šo sùm pregrešilo,
Togá velet dva božja angela:
Nebore te, care Kostandine,
Ta kamo ti tri božji kŕstovi,
Ot Hristosa šo ti ostanale?
Te ja si mu Bogu pregrešilo,
Zate nemaš berićet po zemja.
Tok da sbereš tri iljadi vojska,
A poveće Bugari ot Gırci,
Ta da poeš vo grad Ibraila,
Da go fatiš čifut Izraila,
Da go fatiš živo na životi,
Toj ti skrilo tri božji kırstovi,
Da zavališ dva sini ognevi,
Medj ognevi čifuta da klaeš [2]).
Dur ne ti kažet tri česni kırstovi,
Da nepušćaš čifuta Evreja....
Bog go ubil čıfuta Evreja,

---

[1]) *Berićet*, napredak, srěća, plod. [2]) *Klaeš* (kladeš), metneš, bacīš.

Nel [1]) na moki duša mu izleze,
Pak nekaža tri česni kırstovi.
Toga stana cara Kostandina,
Ta mu fati svoje možko dete
Ta mu davat moki na životi.
Toga vikat čifutka Evrejka:
Nebore te, care Kostandine!
Otpušti mi moje možko dete,
Da ti kažą tri česni kirstovi.
I da sbereš popovi vladici,
I da sbereš do tri patriarhi,
Da izlezeš više vo planina,
Tamo noćcok da si noćevate:
Tamo imat golema mermera,
Kogá s utro ća se razdenuvat [2]),
Ot nebesi sılnce ća ogrevat.
Tuj ća niknet tri stroka bosilek,
Tuj da kopaš trista sožni v zemji,
Tuj ća naeś tri česni kırstovi.
Ta otide cara Kostandina,
Mi si sobra popovi vladici,
I si zede do tri patriarhi,
Ot si pojde više vo planina,
I tamo si noćcok noćevae,
Kogá sutro mi se razdenilo,
Kogá sılnce ot nebesi ogreja,
Ot mermera bosilek mi izleze.
Zaveruva cara Kostandina.
Ta gi sobra čifuti Evreji,
Da kopaet s kasmi [3]) i motiki;
Da izvadet tri česni kırstovi,

---

[1]) *Nel* (neli), znači ovdě *gotovo*, *malo ne*. [2]) *Razdenuva*, svanjivati. [3]) *Kasmi* (turski *kasmak* znači *kopati*), někakvo orudje težačko (valjda hàrv. *pikač*?)

Bog gi ubil čifuti Evreji,
Šćo kopaje s kasmi i s motiki,
Ne bližije česnite kırstovı:
So motiki silno zamavae,
A kırstovi v zemja propadjae.
Togá vikna cara Kostandina:
Nebore ve, tri iljadi vojska!
Potırgnite sabji ot nožnici!
Porežite prokleti Čifuti!
Potırgnae sabji ot nožnici,
Porežae prokleti Čifuti.
A ot kırvi reki šćo vtasaje,
Izlegoe [1]) tri česni kırstovi.
Si gi zede tri česni kırstovi,
Si gi onese [2]) na carski divani;
Bog mu dade mnoga ubavina,
Ot nebesi rosa mu zarosi,
I po zemja berićet se rodi.

Putnici pripovědaju da Bugari vàrlo rado pěvaju pěsme. U tome je narod taj rodjeni brat Slovenacah. Nad njim se razapinje s veće strane blago južno nebo, pod kojim uspěva sladka loza pa i ista maslina i žuta narandža na prostom polju. Pred njim i okó njega razastiru se okolice prekrasne. Sad ima gore listne, niz koju šume bistri vrutci i potoci; sad zelenih dolinah sa šarenim sagom bujno cvatućih livadah; a sad opet polja ravna i puna žitnih njivah i bostanah (vártah) pitome ruže i razne zelenadi. To sve ga okružava s čarom svojim, daje mu zdrav život, lahku kàrv, bistri mu glavu, podražuje ga i nuka na pěvanje. Nu pored sve te i tolike razlikosti i raznoobraznosti pri-

[1]) U rukopisu stoji »Togá ilegoe.« [2]) *Onese*, odnese.

rode i tělesna njegova života, pěsme su mu (u koliko ih ja poznajem) vàrlo jednolične i jednoobrazne. Što je tome uzrok, ja upravo neznam; nu reko bi sam, da je tomu krivo dàržavno njegovo stanje, koje ga ugnjetava, te nepušta, da bi se u njem uzpirio plamen lěpšeg duševnog života. S jedne strane napastuje ga turski gospodar, a s druge opet didaskolos i duhovni pastěr, oba opaki Gàrci, koji si u glavu zavàrtiše græcisiranje svega naroda bugarskog. To je glavni uzrok, što je Bugaru gotovo već i sàrdca nestalo, sàrdca slobodnog, koje je jedini pravi izvor sviuh velikih stvorah, ter i pěsničkih. Zato se i čini da u tog naroda ni neima pésamah junačkih. Što u našoj sbirci dolazi pod tim imenom, ili su puki prevodi pésamah, světu već iz Vuka poznatih, ili slabačka njih naslědovanja, i jedno i drugo bez divne one plastičnosti, koju svět izobražen hvali i uznosi na pěsmah hàrvatsko-sàrbskih. Neima tu cèlosti, neima one savàršenost,i ako izuzmemo dva tri komada. Pěsme te složene su měrilom junačkih pěsamah Hàrvatah i Sàrbaljah. Kao što je sakat smisao iste pěsme, osakatjeno je amo tamo i měrilo njezino, sad u gděkojih redcih produljeno o jednu ili dvě slovke, sad opet prikratjeno o čitavu jednu ili dvě stope. Eto ti lica junačke pěsme zapadnih ili maćedonskih Bugarah! Što se tiče junačkih pěsamah iztočnih ili dunajskobalkanskih Bugarah, može se kazati da ih ima vàrlo malo, a i te s měrilom ženskim. To je měrilo obično od tri stope, od kojih je srědnja trochej a pàrva i tretja daktyl. A to je měrilo, čini se, u Bugarah (barem iztočnih) upravo i *narodno* *). Nu ni u njem neima ni doslědnosti ni savàršenosti, budući

*) Sve pěsme, Bogojeve sbirke, složene su po tome měrilu. I kako je prešlo junačko měrilo sàrbsko-hàrvatskih pěsamah k susědnim zapadnim Bugarom, tako isto, čini se, da je prešlo spomenuto narodno měrilo Bugarah iztočnih preko Du-

se amo tamo usrěd pěsme oduljiva i prikratjuje na način, kojeg smo napomenuli kod pěsamah Bugarah zapadnih. Nu moguće je da su tom nedostatku*) i kod jednih i drugih krivi isti sabiratelji, koji, nevěšti poslu svom, hàrdjavo ih prepisivaju iz ustiuh naroda. Sa redci, u kojih ima tog nedostka, sastat će se čitatelj u mnogih komadah priobćene te naše sbirke. Tu sam ja, někoje rěči metnuvši pod zaporke ( ), nastojao udariti srèdnjim někakvim putem. Nu trěba da dajem razlog o tome svom načinu. Ima se tu paziti na slědeće! Ako je redak s onim rěčma takovog lica, da se čini te bi bio bez njih prekratak, rečene su rèči dodatak moje ruke, kojim nastojah zakàrpati ili tobož nadopuniti takov sakati redak. Ako li je redak takove vàrsti, da se čini je bi bez rěčih, pod zaporke metnutih, bio predugačak, one su rěči bile već u rukopisu, a ja sam samo metnuo zaporke, nastojavajući pozorna činit čitatelja, da su po slabome mome sudu suvišne, pa su se možebiti umakle po nevěštvu onih ljudih, koji su pěsme prepisivali ili skupitelju kazivali. Tim mojim načinom (mislim) ako niesam stvar popravio, a ja je niesam barem ni pokvario. Što se tiče tumačenja rěčih i redakah, rado priznajem, da niesu posve ni *pravilna* ni *dovoljna*. Što se pàrvog tiče, već sada vidim, da sam ovdě ondě zagazio. Tako n. p. u IV. knjizi, na str. 53. u pèsmi 11. rěč *kurmuzite* zlo sam tumačio. Tamo sam, dàržeći se turskog někog autoriteta, bio kazivao da *kurmuzite* znači: *lepo prignute*. Al već onomadne pronadjoh u turskom jednom slovaru, da *kürmüzy* znači *càrveno* a ne *lěpo pri-*

naja k Sàrbljem, te se tu udomilo i obnarodilo u licu od několiko prekrasnih ženskih pěsamah, kao što je n. p. u Vukovoj sbirci predivna ona pěsmica »Riba i děvojka.«

*) To stvojstvo nalazi se medjutim i gotovo u sviuh nar. pěsmah ruskih i u mnogih kranjskih najpače stariih.

gnuto. I tako sam možebiti zabasao i na drugom kojem městu. *Dovoljna* niesu tumačenja moja radi toga, što ni po njih neće svaki čitatelj razuměti stvar. Nu sudeći, da ova vàrsta pěsàmah onako nemože biti u ćud svakome, niesam ih ni tumačio za svakoga, već za onu samo vàrstu čitateljah naših, koju po mom sudu zaunimaju, a to su gospoda jezikoslovci ili filolozi slov. Radi toga sam izjasnjivao samo rěči inostrane, najpače turske i gàrčke, kojih ima sila u bugarštini, pa i ove samo u koliko niesu već poznate iz Vukovog rěčnika. Od slov. rěčih tumačio sam jedino one, koje u bugarštini znamenuju něšto drugo nego u književnom našem jeziku, ili koje (istina) znače ono isto, nu takvog su čudnog i zamàrštjenog lica, te bi im težko koj izmedju ljubiteljah slov. jezikoslovju pravo pogodio znamenovanje. — Što se tiče izvora ovih pèsamah, imam napomenuti, da sam veći njih dio prepisao iz rukopisa jednog, koj mi je uzajmio već spomenuti ruski profesor g. *Viktor Grigorović* *). A taj rukopis (kako mi kaza g. *Gr.*) sastavio jeněki *Kozma*, Bugarče od 13 godinah, rodom iz Galečnika, nu tako zlo i naopako, da sam imao trista mukah, dok sam ga kako tako pročitao; zašto rečeno momče, zapisivajući pěsme, neběše razdělilo ni redke ni rěči, nego bi bilo sve onako pobacalo kako bi mu baš iz pera izteklo, kao što bi činili najstarii prepisivaoci slov. stvarih u 11. i 12. věku. Redke po svoj sam prilici prepisivajući razdělio kako valja, u koliko je bilo moguće; nu neznam kako će biti za gděkoje rěči. — Eto ti sve, što imam i umiem kazati za ove pèsme. Ako sam njimi znanje jezikoslovacah naših koliko toliko obogatio, bit će mi milo; ako niesam, a oni nek oproste i poprave.

*) U IV. knj. pogrěšno je pisano *Grigorjević*.

Pabirci bajoslovni.

Ima tomu dvanaest věkovah, što je narod naš slovinski prigàrlio zakon věčne ljubavi, blagu luč kàrštjanstva. Kolikih on nije od to doba prošao proměnah svakojakih, i dàržavnih i věrozakonskih, koji mu s pàrvobitnim duševnim životom potresoše i razdàrmaše ga! S kolikimi se nepoměšao narodi inoplemenim, koji mu prirodjenu narav mišljenja narušiše! I te su sgode glavni uzroci, što mu se i narodni ili pàrvobitni mythos pobàrkao, izvori bajoslovja slovinskog pomutili. Dapače, někoji već s toga pronesoše žalostan sud, da i uz pàrkos svakom trudu i nastojanju nikad nećemo dotérat do toga, te bi mythos neznabožnih naših dědovah priveli u někakav sastav ili system. Ja radopriznajem, da nevalja nijedna mythologija slovinska, koliko ih god imamo dosad. Nu tome, čini mi se, nije kriva ista stvar, već njezini pisaoci, koji su stali prie o njoj mudrovati, nego se je skupilo svekoliko gradivo, nje še tisuće. Rado priznajem i to, da se bajoslovje slovinsko nikad neće ponositi one jasnoće i savàršenosti, koju danas hvalimo u mythologije starogàrčke i skandinavske, jerbo nam k tomu nedostaje pismenih dokumentah iz najstarie dobe, iz dobe predkàrštjanstva. Nu opet nevalja, da radi toga mahnemo rukom, i da se prodjemo posla, ostavivši polje pusto i neprotraženo, već trěba prisukavši rukave raditi, tražiti i kupiti klas po klas, zàrno po zàrno, pa će jednom biti i hlěba i pogače. Zato bisam opet rekao te rekao, da neima boljeg načina u tom poslu, nego kupiti po raznih stranah domovine i naroda našeg, nemimoišavši nijedan izvor, ma bio i uzmutjen. Ništa zato ako i nebude sve čisto i jasno što smo našli i pobralo. Ni dragocěno zlato neizkopaya se suho i žeženo iz utro-

be gorske, već poměšano s kalom i svakojakom prostom rudom, pa mu valja preko mnogih proći rukuh, dok se očisti, sažeže i carska od njega sakuje kruna. Tako isto trěba da uzradimo i mi s našim bajama i bajoslovnim pričicam. I opet vas molim, draga bratjo drugovi! nemojmo prie vrěmena vàrhu stvarih ovih mudrovati, stezajući ih na někakav kalup. Zato ima još vrěmena, kad *nas* neće više ni bolěti glava. Naš posao je prosto rudarski. To će bit (sva je prilika) dovoljno za nas i za cěli naš věk. Ostalo ostavimo na ledja budućeg i (ako Bog da) mudrieg věka. Zato naše Kolo neće u tom ogledu nikakvih donosit systemah, nego za tu nauku priobćivat cigla gradiva; ono neće žeti nego samo kupiti pabirke. I tko je njegove misli, eto mu široka polja, te si može osvětliti lice pred světom učenim!

1. *Još nešto o Vilah.*

O toj stvari mnogo se već pisalo u knjigah, novinah i časopisih naših. I onomadne bio je govor o njoj u ovom dělu. Nu stvar se sasvimtim nije još docěla izcàrpila ni razjasnila. Zato opet u njezinu svàrhu priobćujemo dodatak jedan, izvadjen iz lista, što nam ga je bio pisao g. *Ljubomir Martić*, Hercegovac (g. 1843.). Evo rěči njegove: »Hercegovci nesamo što govore za Vile, nego i sami, š njima se družeći i bratimeći, kažu da vàrlo dobro znaju, odkud, kako i po komu bivaju? Začetak njihov na razni pripověđaju način. Jedni kažu, da biahu Vile děvojke ponosite, koje bi se svagdě gizdave pokazivale, i zato ih Bog prokleo, pretvorivši im noge u magarečja kopita. Nato one od stida poběgnu u šušljagaste dubrave, pa se tu do dan današnji kriju, stideć se pokazat u kolo ostalih děvojakah. Nu Bog im ostavio mladost, pa sad tu živu, radjajući si zastupiteljice. Drugi pako govore, da se Vile radjaju iz stanovite trave, meni još danas poznate,

ali mi sad samo ime nemože pasti na um ni za živu glavu *). Ona trava u jutru rano za rosom ima na sebi někakve bale. Iz tih balah (kažu) radjaju se. I nju da koj mladić pogazi, za grěhotu dàrže, a stare bake uz pàrkos njima uzmu šta mogu i jošt zorom hodaju po livadah, pa sve, gděgod koju nadju, iztuku i izkorěne, pak eto prokletstva od momčićah! ma da ih tudě pohvataju, na opako po babe! još bi se krivljih ledjah vratile. I to o plodu dosta. Za stas i obraz ovo im kažu. Sve su malo ne jednake, struka povisoka i tanka, u bělu svitu obučene, žutih vlasih do zemlje. Da koja i jedan vlas izgubi, taki bi umàrla. U kosi (kažu) da im stoji i snaga i život, kao što se pripověda za Samsona. Evo o tome priměr! Bio je (kažu) něki pastěr govedar, malen, ćelav, ćorav i što se može žalostnii pomisliti. Njega bi uvěk nagonili drugari, da im vratja goveda, i budući nejak, to bi morao i tako činiti, drugače težko si mu! Jednom, vratjajući goveda, nadje u lèskovini děvicu, kojoj se kosa tako bila zamàrsila i splela medju tàrnje i drače, da se nemogaše ni maći ni izbaviti. Spazivši govedara, zovne ga, da ju kurtališe, kazivajući mu, da ako ju odtuda izvuče, neizčupavši joj ni dlake perčina njezina, u dobar čas se rodio. To on odmah i učini. Na to ga děvica zapita, šta god hoće na světu, nek zaište, sve će mu se dati. A on samo zaprósi, da mu se dade snaga tělesna. E dobro! odgovori děvica i oprosti se. Kad svoj pastěr opet dodje medju drugare, odmah ti mu zapověde, da im opet vrati goveda. On to čuvši, bàrže pokuša srěću svoju, pa ti pograbi (sčepa) za vrat kojeg desnom kojeg lěvom rukom, da im oči poizkoče kolik jaja. Pak ti od to doba nijedan

*) Trava ta raste po livadah bez cvěta; korěn ima nalik na glavicu luka càrvenoga, i ja bisam Vam ju pàrstom pokazao, da se nalazimo zajedno tamo kod Vas u onoj bašci kod càrkve sv. Ivana u Novojvesi. *Lj. M.*

više neće zapovědat, nego mu se uklanjaju bojeć se ga kao vrag kàrsta itd. Tako (kažu) mogu Vile od bàrnosti dati i bàrzoću noguh, lěpotu těla, bogatstvo i gospodstvo, slavu i drugo, što god tko zahtěva. Još jedan priměr blagodarnosti! Něki čověk pripazi Vilu pokraj vode gdě sědjaše, a za njom vuka gdě već vrebaše, da ju uhvati. Znajući da su vuci Vilam izmedju sviuh životinjah najljutji neprijatelji, i da ih iz prevarke more, odmah zaviče: »Posestrimo! běži! eto vuka!« Čověk viknu a Vila izčezne. Poslě nedělje danah tuda opet pasući ovce, pokaže mu se ona ista i pozove ga na čast u dom svoj (špilju). Čoban podje. Na putu kaže mu, da će ga pitat drugarice, šta hoće nosit; a on neka samo kaže, da *ugljevlje*. To tako i bi. Naspu mu poslě časti punu torbu ugljevlja, pa ga izprate, govoreći mu, da nezaviruje u torbu, dok nedodje kući. Nu on luda budala na putu pomisli: »Šta će meni na ledjih ta težina bez hasne?« pa prospi ugljevlje. Kad dodje kući, kaže ženi, da je to i to bilo, zaviri u torbu, al tamo još samo jedan jedincat ugljen, i taj se pretvorio u žuti dukat. Sad tekar uvidi, da je uradio zlo i budalasto. Vrati se da pokupi ugljevlje; al bi mu poslě svetca svirati, jer kad tamo, neima više ni ugljenčića: sve propalo.— O naklonosti njihovoj pram mladićem, o običajih, o prevarkah i obitalištih pisati, vrěme mi je skupo. Samo bi Vam želio ustmeno kazati, ili da se naměrite na kojeg *Vilenjaka*, kao ja što se naměě ih g. 1837. na jednog u Imotskome, što je od mladosti živio s njima, kako kazuje sva Dalmacia i Hercegovina. Ako lažu, laži im na čast! On je i meni sám ustmeno kazivao, čitava dva dana nabrajajući mi bez kraja i konca njihovo življenje, od kojeg ni pó nebi upamtio i da mi je glava Klimenta r. pape! Jedno samo da mi se dovoli napomenuti kao čudo, na koliko su te misli prostih težakah dospěle!.. On

bi se š njima sastavljao, i grohotom smijući se, rěče mi: »Ama nijedna vira! nezasitno, i brate, nebi se ni čudio, da ih što žeže, do moje duše tamo kao led!« (Eto baš njegove rěči! Smijte se i Vi, pa recite: što si tražio, to si i našo). »Najposlě se radi mene i za»vadiše, kojoj da budem za taj dan drug (veljaše mi); »jerbo bile su tri sestre, a najmladjoj kukavici malom »me kad puštjaše, što bi mi bilo baš najdraže. To ona »nemogadjaše tàrpěti, te jednom, nebudući stariih kod »kuće, dade mi někakav korěn, pametovajući me, da »kad se opet radi mene zavade medju se, da ga bacim »u vatru, pa nek nebude ni njoj ni njima.« To ti ja težko dočekam i učinim kako bude mi rekla. Kad korěn u vatru, a on pukne kao grom: planine se potresu, sve tri sestre ostanu màrtve, a ja se stvorim na vàrh Biokove, pa odtuda vàrnem kuće. I tako se izbavim, kako me vidite!« pridoda on *).— Najposlě moji Hercegovci městimice kažu, gdě obitavaju, kao po visokih stěnah, u pećinah ili špiljah, i okó potokah. Pojavljaju se momcim i děvojkam u lětno ili pramalětno vrěme izza kiše, kad ogrije sunce. I tragove im poslě kiše poznaju po dolinah, i ondě sude něka igrališta. Što sam gledao sám svojim očima, kad na livadi nadju same modre trave, gdě je uznikla na okrug, kao da si ju naznačio šestarom, to město zovu *vilinsko kolo*, jere tu (kažu) one običaju igrat ili plesat.— Kad Vile što jědu, na srědi staze sědnu, i tudě ako tko nagazi, jaoh si njemu, osobito kad su ciganske **), one će ga ljuto prolupat i tim odpratit tja do kuće. Tudě ima izvor

*) Sve što ovaj naš Imotjenin bunca, pripověda na drugih stranah narod naš o Věšticah, a ne o Vilah, koje su mnogo plemenitia bitja nego one gadne vračare bake.

Pazka urednika.

**) Trěba znati da su Vile od tri zakona: kàrštjanske, turske i ciganske. *Lj. M.*

onaj predrazsud, ako tko dodje kući bolestan iz gore, taki su ti gotovi kazati: »Nagazio na vilinski čanak (zdelu)!« jer to dàrže za nesrěću. — Vile i konje lěpe i dobre vàrlo miluju, i zato će kazat seljaci, u kojih ima lěp ždrebac, da biahu nalazili grivu mu čudnovito sapletenu i prepletenu govoreći, da to preko noći rade Vile. Nu mislim, da je o njima već dosta kazano. Drugiput pisat ću vam o *Mori* i *Věšticah.* I na drugu Vašu prošnju t. j. o *Rodjenicah,* rado bih vam, pa zaista i mogo odgovoriti, da mi Bog i srěća dade, tamo do Mostara spustiti se, da propitam u věštih bakah i da protresem nar. pěsme, koje su najdivnie blago narodnosti naše i najvěrnie čuvateljice svake starodavnosti, nu koje za veliku žalost i sramotu našu još leže u tminah nehajstva i zaboravi. U njih velim, bisam, zacělo štogod našao o toj stvari, budući se po njih sačuvala nesamo mnoga pàrčeta iz Homěrove Odysseje *) kao n. p. o jednooku Polyphemu, o Skylli i Karyvdi i o dr., već i druge pričice iz mythologije gàrčke kao n. p. ona sveobća pokojnih junakah jama i počivališta ᾅδος itd. Sve to vàrlo je znamenito i živi dokaz, da su ova dva naroda (gàrčki i slovinski) već odněgda obitavali zajedno ili u susědstvu, kao što to i jezici svědoče. Nu ovo ostavljamo jezikoslovcim. I. t. d. i. t. d.« —

Što nam g. *Lj. Martić* piše o Mori i Većticah, priobćit ćemo u drugoj kojoj knjizi.

---

*) Da g. L. M. ta parčeta pobělježi i učenome světu priobći, bio bi mu haran vàskolik narod slovinski.

Pazka urednika.

S Bogom! *)

Na polazku môme s Bogom!
S Bogom, zemljo Dalmatinska!
S Bogom, bratjo Dalmatinci!
Ljubav čista i bratinska
  Taj vam pozdrav šalje sad.

Ja polazit evo moram
Tudjoj zemlji u sjedàrce,
Gorko plače moje oko
A žalostno pita sàrce:
  Hoćeš li ih vidjet kad?

Odgovora ja mu neznam,
Tko u napried vidjet može?
Kako bilo neka bude —
Gdie se bratski sàrca slože
  Tu razstanka itak ni!

Gdie god bio bit ću kod vas,
Kod vas zveknù viek môm uhu,
Kod vas planù moje sàrce,
Kod vas blisnù vid môm duhu,
  Ter vas najpàrv ogàrli.

---

*) D. 20. Lipnja t. g. ostavila je Dalmaciu 33. c. kr. pěšačka regimenta grofa Gjulaja, ukàrcavši se za gornju Italiu. Š njom je pošo i naš krasni priatelj g. *Pere Preradović*, nadporučnik iste regimente i preměstit će se u Vidam (Udine). Po njemu je Dalmacia izgubila jednog od svojih glavnih duševnih stupovah, a vile dalmatinske pàrvog svog ljubimca s krila svoga. Rečenu regimentu zaměnja 22. c. kr. pěšačka regimenta pr. Leopolda od o. S., a Preradovića u kolu književnom dva častnika nove regimente: g. kapetan *Ilija Rukavina Ljubački* i g. nadlěčnik Dr. *Gjuragj Augustinović*, oba poznata u književnosti našoj kao reformatora pravopisna.

Vaše pàrvo pomicanje
Pomaknù i mene s miesta;
Vaša zemlja udovica
Opet postà tim neviesta,
  Udadè se u svoj rod.

Mene pozvà k častnom piru
Da uz gusle slabe svoje
Poskočnicu koju stvorim,
Da poskoči, gdie god tko je —
  Pradiedovah živi plod.

U kolo ste tada stali
Kao bratja jedne kàrvi,
Liepo ste nam ruke dali,
Nepitaste: tko je pàrvi?
  Nego samo: jesmo l' svi?

Prodjè pir i pàrva radost
I dodjoše radnje časi:
Što ste stekli od to doba?
Je li slama il su klasi?
  To najbolje znaete vi.

Ja vam neću da govorim
Na polazku gorkom rieči,
Razum bi Vas pokarao,
Al' se sàrce tomu prieči:
  Ljubit valja uviek svôg.

Nego želju moju skrajnju
Čujte, bratjo Dalmatinci!
Naši jeste već od davna,
Bud'te samo još našinci!
  A s tom željom, bratjo, Bog!

P. Preradović.

Listine hàrvatske.

Medju pismenim spomenici častno dàrže město stare listine (pisma, povelje itd.) a najpače one, koje su pisane na narodnom jeziku. Takovàrstne stvari vàrlo su znamenite za nauku. Navlastito veliku iž njih càrpe korist zemljopis, dogodovština i jezikoslovje. To su od davna uvidjali narodi zapadni. Osobito su Němci sa svom pomnjom stali kupit svoje, čuvat ih u pismoshranah a znamenitie i tiskom izdavati na světlo. U naše doba na tom polju kod njih dr. *H. G. Pertz* [1]) najviše je uradio i proslavio se. Nu ni bratja Slavjani nezaostaše, već za rana podraniše na taj posao, žureći se stvari takve ruke vaditi iz tamne zaboravi, skupljati ih, i putem pečatnje obnarodjivati. Ima tomu već puno godinah, što se u Ruskoj sastavilo više učenih odborah (komisijah), koji okó te struke i nauke posluju, i plodove poslovanja svog dàržavnim troškom na světizdaju. Tim je putem ondě izišla sila podebelih knjižurinah, natàrpanih sbirkami »gramotah« (starih ruskih listinah). Za Poljsku gledè na ovu stvar najviše uradiše Poznanjci, a navlastito pokojni grov *Edvardo Račynski.* [2]) Na Zl. Pragu trudom i umom učenog historika Palackog i troškom slavnih stališah izlazi »archiv český« više gàrdnih kvartantah, zadàržavajućih stare listine česke. A za Moravsku troškom ondašnjih stališah izdaje se diplomatar moravski i slezki, kojeg uredjivaše pokojni *Boček,* ulagajući u njega istine slav. latinske i němačke. Eto ti naposlědku jedine nás južne Slavjane,

---

[1]) *Scriptores rerum Germanicarum.* VIII golemih knjigah.
[2]) Codex dyplomatyczny. (Poznań 1840.)

što na to blago niesmo još gotovo ni pomislili, kad na umu razmotrímo, koli malo smo dosad uradili, da ga uzčuvamo i na světlost izvedemo. Mimo koristi gori nápomenute, koja se vadi odtuda, da skupljamo listine, nukaju nas još i drugi razlozi. Mí težimo i nastojavamo, naš književni jezík u javni život da privedemo, da njim sbori javno nesamo težak i vojak, već i gradjan i knez, da se razleže od sela do grada, da se ori jednako po kolibah i palačah, da se ponosi u javnih skupštinah i po sviuh družtvenih sastancih. I baš listine ove posvědočavaju pred světom: 1. da je književni naš jezík već davno steko to pravo, 2. da ga je od starine pa do našeg věka uživao to s manjom to s većom slavom; a 3. da je taj jezik već tako izobražen, te se njime sve može izraziti bez zatezanja, ako čověk samo hoće da uči i protresa stara pisma. Osobito je od znamenitosti za nas, da se u listinah naših nalazi gotovo svakolika terminalogija juridička, pa nam nebude više trěba, od nevolje kovati novih rěčih za imenovanje pojamah pravstvenih. To su razloži, koji sami po sebi u oči udaraju. Trěba nam samo očiuh da vidimo, i razuma da prosudimo. Nu sasvimtim sve jednako još čamimo i oklevajući nećemo da se latimo sbiljski posla; jere što se dosad uradilo, malo je i neznatno, kad razmotrimo (kao što rekoh) obilje gradiva i znamenitost iste stvari.[1])

---

[1]) Mi imamo jedno jedincato poveće dělo o ovoj stvari na nar. jeziku, a to su »*Srbskij spomenicy*, ili stare risovulje, diplome, povelje i snošenija bosánski, srbski, hercegovački, dalmatinski i dubrovački kraljeva, careva, banova, knezova, vojvoda i vlastelina (*sic*). Izdani itd. sobrani trudom *Pavla Karano - Tvrdkovića*. Čast I. (U Běogradu 1840 V. 8. str. 336).— Dělo ovo imajući u sebi listinah hárvatskih i sárbskih (osobito starie *hárvatskog* su izvora), puno ima pogrěšakah, ali sasvimtim nebrojeno je blago za književnost našu. Pojedine listine naći ćeš raztrešene po naših časopisih i književnih listovih kao n.p. u »Danici«, u »Nar. listu«, u »Podu-

Pa doklen ćemo sveudilj onako oklevati? Doklen čameć gledati kako te stvari od dan do dan sve većma gube se i propadaju? Krajnje je doduše vrème, da se na njih obazrèmo i molcem ih i plèsni otmemo. Tu nam, istína, može tko prigovoriti, da su nam najrodnii slogovi ovog polja za sada još ogradjeni dračem i tàrnjem, te će onako i ostati, dok se neukine dèdinstvo, a tim neotvore archivi pojedinih ljudih i čitavih porodicah. Nu ništa zato! opet trèba zasad barem da se pobrinemo za ono, što je otvoreno i pristupačno, jer i toga ima za obè ruke. Zato na posao! Skupljajmo, što možemo i smiemo, a gledè na ostalo molimo se Bogu, da se što prie digne zakon dèdinstva. Najprikladnii hram za takve stvari, čini nam se da bi bio nar. naš musej, gdè bi bile na dobrom mèstu i za porabu književnikah naših pristupačne. Mi u naše Kolo dosad primismo dvè takve listine, jednu latinski a drugu glagoljski pisanu, — listine barem kakve takve, kad neimadosmo boljih. I u naprèd priobćivat ćemo starie i znamenitie. Zato opet molimo gospodu, u kojih ima takvih stvarih, neka ih rodobljubno poklone nar. našem museju, a bit će i nama do pomoći. Evo sada opet dvè što ih metjemo u Kolo! Niesu upravo ni stare ni osobito znamenite, nu mi ih turamo u bèli svèt, a to glavno radi toga, da posvèdočimo, da tomu nije baš tako davno, što je jezik naš književni (lingua purior) bio glèdan i cènjen i u one plemenite gospode, kojih unuci i praunuci do sada najvećma okó toga na-

---

navki«, u »Golubici«, u »Dalm. magazinu«, itd. Znamenito nam dèlo obećava g. Dr. *Fr. Miklošić*, koi sèdi na izvoru najbogatiem. Listine takve skupljaju i slèdeći domorodci: g. Dr. *Ljud. Gaj*, g. *Ivan Kukuljević*, g. prof. *A. Kuzmanić*, g. *Stèp. Mlinarić*, i g. Dr. *P. J. Šafarik* i naš narodni musej. Najbogatia medjutim sbirska nalazi se u c. kr. dvorskom archivu.

stojavahu progoniti ga i protěrati od stola, za kojim još i prošastog věka s poštenjem je sědio i ponosio se. Listine ove priobćio nam je vlastelin hàrvatski g. *Ljud. Pihler*, a to su pàrvo list ili pismo jednò iz Bosne, koje glasi ovako:

»Od mene Hadži-Bajrama poklon i pozdravljenje
»gospodinu vicekomešu Škerlcu!

»Kako sam onomadne k vame u orsak hodil i »vame poslej list pisal radi moga sužnja, za koga ste »vi vašu poštenu veru [1]) dali i radi vaše volje i osta»lje gospode poru [2]) nešta ostavio na vašoj veri. jer »se neobazdrate na vašu veru kako je krainski zakon. »jer nam za sužnja ia [3]) blago ne šaljete. i svoju veru »neodkupljujete, išao sam najpervi put k vame, po»slaste me do gospodina bana [4]). ja tamo odou [5]) i k »vame opet knjigu donesao od gospodina bana po »pravici komesarskoj. odonda kako mene pravica do»sudi, niti mene blago dojde, koje mene u svojoj vere »dadoste, niti sužnja poslaste. Zato vas molim kako »prijatelja i poštena junaka, da mi učinite, što mi je »sud dosudil, da se Kraina nepunta; ako li što drugo

---

[1]) *Věra* ovdě *fideijussio* něm. *Gutstehung*.

[2]) Neznam što znači taj *pòru*. Čini mi se da je pogrěška, pa bi valjda imalo biti *pervo* ili *poruke* ili šta takvog.

[3]) Šta će ovdě taj »ia« neznam. Po svoj prilici pogrěška je pisara.

[4]) »*Do* gosp. ban*a*«, m. »*k* gosp. ban*u*«. Ovaj predlog (*do* m. *k*) stoji po duhu jezika zapadnih Slavjanah t. j. Čehah, Poljakah i Lužičanah. I u drugom pismu stoji »*do* mene došal« m. »*k* meni došal«.

[5]) *Odou* pogrěšno pisano m. *odoh*. (Današnji Zoriste (pisaoci Zore) město *odoh* pišu *hodoh*, sudeći po svoj prilici, da *odoh* dolazi od rěči *hoditi*; nu po našem sudu to nevalja, jere *odoh*, *ode* itd. nije ništa drugo nego *odidoh* ili *otidoh*, pa se izgóvarajući bàrzo — gubi *i* te se dva *de* slivaju u jedan.

»mislite, odpišite nam da i mi znamo što mislite. S »tema da ste zdravo! — Pisano u Majdanu 31. Xbris 1720.«

Sgora na lěvoj strani ovog pisma stoje napisana arabskim pismeni tri kratka reda, u srědnjem stoji *vel hadži* t. j. »hodočastnik«. Malo niže pod tima redcima stoji pečat pritisnuta càrnilom, koja ima napis: »*bendei kodža*« t. j. »sluga božji«.

Odmah na drugoj strani stoji sastavak (Aufsatz) odgovora na isti dopis, i glasi evo ovako:

»Od mene Škerlca Žigmonda kapetana banskoga
»Hadži-Bajramu lipo pozdravljenje!

»Primio sam dve tvoje knjige, na koje nesam od»pisao, jer Stipo, koj je tvoj bil sužanj, nekuda bio »odišao, i sada se je povratio, s kojim jesam govorio. »Zato morem ti kazati, da ti mene nemoj kriviti; jer »dobro znaš, da sam tebi iz komisije omah po Iz»mail-age Ceriću pisao, da Stipo za moju viru nehaja, »i da je govorio da od mene za to vire nikad nee »tražio, kako je baš istina, van ako što hoćeš imati, »da ga pred banom imaš iskati, i kako će se u pravde »nahoditi, onako da hoće tebe plaćati, što ja tebi je»sam pisao, i da ti moju viru mene šalješ natrag, jer »ja ni za jaspru za Stipu moje vire pri tebe deržati »neću. Lansku godinu bivši do mene došal i od bana »meni knjigu donosil, ja sam rekal da idi u Zagreb, »i za druge tvoje sužnje tamo da će pravda biti, i »onako kako se tamo providi, da će i Stipo tebi po»koran biti. Ti pravde tamo nesi htio čekati, van si »odlazio, kako te nitko ne ni vidio. Sada svaki nek »sudi, kako ti mene moreš kriviti. Kazal je Lacko, da »si se š njime pogodio; rekao je i Stipe da onu cenu, »štono je munte [1]) i što ti je poviše obećao Lacko,

[1]) *Munta* (valjda od fr. *monter*?) u vojničkoj Kraini još danas znači *drašbu* ili *prodaju na bubanj*, *Licitation*.

»da će ti i Stipe platiti. Na to ako hoćeš viru ću ti »slati, za već ništar, jer znam da Stipo bolji [1]) je siro»mah kako [2]) je Lacko; a ti viru moju pèrvo šalji na»trag, jer na nju Stipo nikako neće ni jaspre platiti, »ja pako tebi ništar dužan nesam niti ti plaćal budem. »Nemoj mi zamiriti; uzmi od Stipe što i od Lacka. »nemože ti već platiti. To ti kažem kao prijatelj, jer »od njega, što god zapade, već nemoreš dobiti. Piši »mi kako misliš, da se moja vira zaludo pri tebi ne»derži. Bolje ti je išto uzeti kako (nego) ništo. S tim »da si zdravo na toj Kraini! — Pisano u Turovom»polju 7. Maji 1721.«

Svana na zavitku stoji naslov (adressa) k pismu pàrvome: »*Ova knjiga da se vame dade gospodinu Žigišmudu Škerlcu u poštene ruke, vicekomešu zagrebačke farmegje. Na Lomnicu.*« Na drugoj strani zavitka napisao je Škerlec svojom rukom: »*In merito fideijussionis pro Stephano Trumbetaš Turcae Hagybairamo notandae et pro informatione observandae*«. Isto pismo bilo je zapečatjeno càrvenim voskom s istim gori napomenutim pečatom, koi se medjutim malo ne sasvim već odluštio. Original sada se nalazi u museju, kojemu sam ga izručio, da se tamo čuva s ostalom sbirkom stvarih takve ruke.

---

[1]) I ovaj *bolji* sěverisam je, i znači ovdě *veći* (lat. *major*) kao u Čehah, Poljakah i Rusah.

[2]) *Kako* (germanisam) m. *nego*. (I Kranjci već danas negovore drugčě već: *kako* ili *kó* m. *nego*).

Kratak pregled literature poljske do najnovie doba.

Od

K. Vl. Zapa.

(Nastavljenje.)

Četiri kolovodje novie poljske poesije: *Mickiewič*, *Malčewski*, *Zaleski* i *Gošćyński* *) povedoše za sobom čopor srětnih i manje srětnih naslědovalacah. *Mickiewič* povuče na svoju stazu čitavu četu pěsnikah tako zvanih *litavskih*. A kako se pojave ostala spomenuta trojica, pišući o Ukraini, porodi se i druga škola tako zvana *ukrainska*. Nu hoćemo li se služiti imenom *škole*, škola mazovska, škola veliko- i malopoljska, (rěčju) škola upravo narodna poljska i do dan danas nenalazi pravog izvàrstnog tvorca i dostojnoga načeonika. Brodziński tu sa svojim »Wiesławom« sám sámcat stoji, čekajući izvoljenike muse, koji bi ga pratili kao vrědni druzi po čaróbnih njivah čistopoljske poesije. Bilo kako mu drago, plod čistopoljske poesije nemože roditi ni na Litvi ni u poljskoj Ruskoj (Maloruskoj), zašto i na Litvi i u Maloruskoj narodnost poljska nije pàrvobitna domaća, nego samo ucěpljena: jezik poljski tu vlada samo kod plemstva, a ne kod istoga puka, iz kojega jedino radja se prava čista poesija narodna.

Čeonik ili representant novoukusne poesije poljske, koju Poljaci nazivlju narodnom, jest *Adam Mickiewič* (rodj. na Litvi, a sada prof. slav. jezika u Parizu **). On je viteżki potuko pseudoklasike baš u vrěme, kad su mislili da su najviši stupanj slave dostigli, pa zasinu kao zvězda novoga světla izvoljencem muse. U Mickieviču pojavio se golem poetički duh, koi i sve što je na početku, od romantisma zaveden, zabasao u balladah i sonetih svojih na put poesije istočne, sasvimtim oslěpljujućim blěskom poetičkoga izvora uvěčio je svakolika svoja děla. Uzrok neizměrnog njihovog uzpěha

---

*) Malo niže progovorit ćemo o njih obilatie i obširnie.

Opaska pisaoca.

**) Pr. godine zaměnio ga (kako nam je poznato iz novinah) g. *Cyprian Robert*, rodom Francuz, veliki prijatelj naroda našega, o kojem napisa prekrasno dělo „Les Slaves de Turquie“ (2 knjige. Paris 1844).

Uredn.

tražit imamo (istina je) i u tome, što su bila najživii obraz, najvatrenii izraz povrěmenih interesah naroda poljskog. Ona boja, sjajuća s njegovih stvorah, izgubit će s vrěmenom sadašnju svoju čarobu, i uzdàržat samo svoju historičku cěnu, nu poesija u njih će uvěk živěti, uvěk sa sàrdcem govoriti. Mickievič spada na Litvu, gdě se i rodio. U njegovih pěsnih zàrcali se historija zavičaja njegovog. Sa svojom »Gražinom« izlaže nam u prekrasnoj pověsti obraz davnih vitezah litavskih za vrěme predkàrštjansko. U »Konrad-Wallenrodu« (epopeji iz dobe ratovah němačkih križakah proti neznabožnim Litvancem) predstavlja nam junaka, koi se porad svoje domovine zatajio i za njezino spasenje žàrtvovao. Sa »Dziadima« složio je čarokrasni kip narodnih običajah i bojah, ponajviše prizore i patriotičke mašte kao věrni obraz političkoga duha vrěmena prie i poslě g. 1831. Nu u II. i IV. dělu »Dziadah« opet se kiti istočnim cvětjem, i vidi se, da se je tu na Lord-Byrona ogledavao. Nu věnac njegovog uma, njegov *chef d' oeuvres* polag moga je mnenja poslědnja njegova velika pěsan »*Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie r.* 1812«. Već to jedno dělo čini ga neumàrlim, a narod poljski može se ponositi najnarodniom tom epopejom novog života. Čověk i narav vide se tu u zàrcalu najsjajniih i najčištjih zrakah. Tu je stvorio duh njegov za ostalu Europu *terru incognitu* zemljom klasičnom. Pored velike domorálisacije i surovosti, koju inostranac nalazi u krajevih něgdašnje Poljske, sasvimtim u onih dalekih ravninah, močvarah, gvozdovih i pustarah ima život družbeni někakvu neizměrnu dražest i někakav tajni čar za svakoga, koi se tu rodio, dapače i istomu inostrancu, koi na početku u okolnostih onděšnjega života malo nesdvoji, tako bàrzo omili, da od njega postà vatren domorodac, kaoda se je tu i rodio U ono naravi, u onom plemstvu, u onoj čiloj prirodjenosti seljaka, u židovstvu, (rěčju) u svemu družbenom životu — igra někakva osobita, poetička izvornost tako, da se čini, te i iste mahne i nedostatci neobhodno spadaju k svàrsi. Pěsnik, koi je umio to tako dobro razabrati i prekrasno razložiti, zaisto bio je samo tumačnik naravi, naroda i vrěmena.

Izmedju pàrvih, što su probili put narodnoj poesiji, bio je i *Antoni Malčevski*, koi je g. 1826. izdao poetičku svoju povést »Maria«, pak je malo poslě i umro. Pěsan ova bila je onda pravi meteor svojstvenoga světla, koi porad toga, što se pojavi nesmotren u srěd danah, punih slave i umětnoga blěska pseudoklassikah, nesmotren ostà. Zato je i pěsnika ove pověsti stigla neobičajna slava posmàrtna. Predmet pěsni jedan je izmedju onih neizbrojnih činah svojevoljnosti, okrutnosti i oholasti plemićke, koju je dopuštala

razuzdana vlada poljska da běsni po Ukraini za vrěme oligarchičkoga njegovoga gospodarstva. U okolnostih Ukraine, u značajih i osnovanju dogodjaja pogodio je možebit pěsnik slučajno narodnu žicu, zašto on nejmadiaše onda niti uzora, niti uputjenja, a dělo njegovo proslavilo se. — Medju tim je *Bohdan Zaleski* (rod. oko g. 1800 na Ukraini, sada u Francuzkoj) poslao u svět kozačke svoje »dumke«. Sbirka njegovih pěsamah izašla je stopàrv god. 1838 na Zlatnom Pragu, drugo izdanje iste godine u Vilni, a tretje god. 1841. u Poznanju. *Zaleski* je savaršen u slogu. Njegovi versi imadu sve dobre vlastitosti škole klasičke. Pored toga s neizrečenim čarom poesije umio je u nje udahnuti šarenoliki život starodavnih Kozakah. U ostalom njegove junačke kozačke pěsme ipak niesu prave kozačke dumke. Premda se tajiti nemože, da je Z. svojom vlastitom osobnostju (individualnostju) pravi Poljak, nu sasvimtim (i baš s toga uzroka) nepěva on Kozake u duhu ukrainskoga Kozaka, nego u duhu ukrainskoga plemića, koi je Poljak s dušom i tělom. Z. je misao (ideu) Kozaka odviše jednostrano pojmio. Kozaci se nikad niesu odlikovali osobitim poljskim domorodnim duhom, kao što Poljaci žele te su radi světu dokazati. Ta mahna proviruje kod Zaleskoga osobito kroz někoje komade poslědnjega izdanja (Poznanje 1841). Nu u ostalom diše u pěsmah njegovih divni poetički duh. Pěsma »Rusalki« majstorski je stvor, slog blistajući, ljubnoglasan i pun uzbitjenja. Pěsme Zaleskoga čuješ po svihkolkih dvorovih plemićah poljskih, gdě ih ili pěvaju ili govore. — *Severina Goščynskoga* (rodj. 1806. na Ukraini. sad u Fran.) najpàrvo proslavi njegova pěsan »Zamek Kaniowski« (pàrviput izdan g. 1828 u Varšavi). Predmet pěsni takodjer je ukrainski, uzet iz poslědnje bune ruskih seljakah proti plemstvu poljskome (g. 1768.). I ovaj pěsnik je, càrpljući čin iz nar. života, vàrlo srětno upotrěbio narodne običaje i predanjá, neštedeći pri svom poslu šarenih bojah okrutnosti, koja je onda vàrlo vladala. Samo šteta, što je čin odviše fantastički osnovan i izveden, te to čini, da je težko razuměti istu pěsan. Fantastičnost nečini se da je baš shodna poesiji slavenskoj, i u tom su obziru Poljaci odviše slobodni. U lavovskom almanaku »Ziewonija« od g. 1835 nalazi se od njega izlomak poveće pěsme »Kościelisko« pod imenom »Sóbotka« (krěs), gdě je taj prastari slav. običaj, kako ga narod slavi u poljskih Tatrah, vàrlo věrno, vatreno i živo opisao. *G.* je takodjer prevoditelj Ossianovih pěsamah u prosi, koje su poslě na Z. Pragu izašle s njegovim ostalim dělima, izmedju kojih i njegove drobnie i mànje znamenite pěsmice. God. 1840 izašlo je opet od njega i poveće pěsničko dělo »Trzy strony«, zvano ovako porad toga, što je razděljeno na tri

strane polag triuh različitih dobah, u kojih je pisana.— Što se tiče fantastičkoga duha, vàrlo su Gošćyńskomu nalični *Słowacki* i *Magnuševski*. — *Julio Słowacki* (rodj. 1809, sad u Franc.) složio je u pàrvoj dobi svoga spisovateljstva několiko povećih pověstnih pěsnih »Ivan Bielecki«, »Hugo« i liričnu pěsmu »Zmija«. Děla ova pribaviše mu čestito město pored pàrvih glavah narodne škole poljske. U Francuzkoj udario je *S.* na stazu dramatičnu, nu šteta, što je tu fantastički byronisam satro neobične njegove sposobnosti. — *Dominik Magnuševki* (rodj. 1810, sada u Galicii *) odlikuje se dubokim poetičkim mislima. Svi njegovi sitnii stvori odlikuju se pravom vatrom i milinom. Od njegovih dělah stranom i dramatičnih, u kojih nastoji predstaviti starodavni život poljsko-slavenski, dosad još ništa nije izišlo. Njegova historička pověst »Żemsta panny Urszuły« (tiskana u Beču 1839), kao i u njegovih »Pracah literackih« vàrlo běše pohvalno primljen. Nu kritika ukorava ga slogom odviše fantastičkim i někojim pogrěškam proti istini historičnoj.— *Toma August Olizarevski* (rodj. 1814) znamenit je kao naslědnik tako nazvane ukrainske škole. Kritika na početku proti njemu vàrlo nemilosàrdna, priposnala je sasvimtime poslě, da ima lěpih poetičnih sposobnostih. Několiko njegovih pěsnih izišlo je u Słowianinu (Lavov 1837), a poveća sbirka napose u Krakovu (g. 1839.) pod imenom »Exercycie poetickie.« Polje njegovih pěsamah jest Ukraina, zemlja ona prekrasna, i junački život poetičkih njezinih sinovah — Kozakah.— U vàrstu pěsnikah pàrvog reda metju Poljaci i *Tomaša Paduru*, rodom Ukrainca. Od njega ima puno prekrasnih pěsamah na narěčju rusinskom (maloruskom), nu nadahnutih duhom poljsko-plemićkim. Poljaci izvoliše narěčje to prozvati *rusko-poljskim* ili *powiatoszczyznom* (*le jargon de la province*). Zato i oni broje Paduru medju lištje svoje gore. A medjutim je Padura zajedno napisao i několiko pěsamah na narěčju čistopoljskom. Nedavno izišla je u Lavovu pàrva sbirka njegove vile »Pienia Tamasza Padury. Wydanie Kajetana Jabłońskiego« (1842). — Častno město medju pěsnici poljskimi, narodnim duhom dišućim, dàrži vàrli *Lucian Siemieński* (rod. 1809; sad u Francuskoj). On je krasno preveo rukopis Kralodvorski (tiskan u Krakovu 1836), staroruske nar. pěsme Kiršeja Danilova (vid. *Pamiętnik naukony r.* 1837 *część* 2.);

---

*) I *Magnuševski* umro je g. 1845 u Galicii (kao što smo razuměli) u velikoj bědi.— Pěsme njegove doista imaju više cěne, nego stekoše pohvale. Diše iž njih divna někakva čaroba, koju čověk ćuti bez da znade razlog tog ćutenja. A šta se tiče forme i zvučnosti měrila *M.* de *Zaleskoga* pàrvi stoji.

Uredn.

a pored toga ima od njega i prevod maloruskih *dumah* (vàrst pěsni). Svoju ljubav do nar. poesije u obće posvědočio je nedavno s pàrvim svezkom narodnih pěsamah sviuh narodah, koi sadàržava u sebi pěsme bretonske (Poznań r. 1842). U nevezanom slogu poznat je kao novellista, o čem govorit ću poslě. — Vàrstan preveditelj drugih slav. pěsamah jest takodjer *August Bielowski* (rodj. 1806; sad u Lavovu). Pohvalan mu je prevod poljski »Libušina sudа«. Zajedno sa Siemienskim izdao je svoj prevod maloruskih dumkih (na Zlat. Pragu 1838). Izmedju izvornih njegovih dělah najbolja mu je pěsan »Henrik pobożny«. Ostale neznamenite su: Sada radi okó dogodovštine slav. — *Aleksander* grov *Dunin-Borkowski*, pěsnik čilog duha, piše lahko i gladko. I njegove pěsni, raztresene po časopisih i zabavnicih, dišu duhom narodnim. Najznamenitie izmedju njih zovu se »Kozak« (u »Haličaninu«) i »Orły z Herburtów (u »Pracah literackih« g. 1839). — *Jos. Ign. Kraševski* (rodj. na Litvi g. 1812), najplodnii pisalac našeg věka, metje se kao pěsnik takodjer u red znamenitiih. Kao u slogu pripovědajućem ima i u poesiji vezanoj lahkost i plodnost neizměrnu. Najpàrvo izišle su njegove pěsni god. 1838. u dvě knjige »Poezye J. I. Kraszewskiego«. Iz njih udara još silno duh nove romantike francuzke i ona byronska turovnost, koja je za něko vrěme zavladala nad čitavim europejskim pěsničtvom. Nu někakva ironija, s kojom on smatra na život čověčanski, udara ipak osobitu i značajnu pečat na te plodove njegova pera. U komadu »Witofuranda, pieśń z podań Litewskich« (u Vilnu 1840), narisao nam je obraz gotovo svegakolikog bajoslovja starih neznabožnih Litvanah s osobitim fantastičkim duhom. Veliku svoju sposobnost za poesiju pokazao nam je takodjer u dělu »Saatan i Kobiéta, dramaytczna fantazyja w 11 nocach« (Wilno 1841). *Kr.* napisao je samo jednu jedincatu dramu »Halszka«. Komad taj nalazi se u drugoj knjizi spomenutih njegovih poesijah, i posvědočava, da bi pěsnik i na tom polju něšto znamenitog proizvesti mogo. Nu najveća ide slava Kraševskoga kao prosaistu; al o tom povest ćemo razgovor poslě. — *Wincenci Pol* obnarodio je samo jedan komad pěsnički, nu to biaše stvor od tolike cěne, da se od njega nar. pěsničtvo poljsko mnogome još nadati može krasnome plodu. A taj se glasovit komad zove: »Przygody JMCi pana Benedykta Winnickiego w jego podróży z Krakowa do Nieświéża 1766 r. i powrót w dom rodzicielski« (Lavov 1840).— Jednake vàrsti jest pověst u rimah »Pan Kasztelan« od *M. Jezierskoga* (Vilno 1841). — *Aleksander Groza*, Litvanac, izdao je g. 1836. u Vilnu svoje »Poezyje«, kojima se i on natiče zaslužiti ime nar. pěsnika. Izmedju ostalih ima u njih takodjer po-

veću poetičnu pověst »Starosta Kaniowski«. Vitez ove pověsti jest Mikulaj Potocki, lice znamenito i proslavljeno u dogodovàštini razuzdanosti plemstva poljskog za vrěme njegove neograničene sile i vlade. Nu od sviuh bezbrojnih lakàrdijah, što ih on sbio za života svoga, u toj pověsti ima samo po gděkoją.— *Józef* grov *Dunin-Borkowski* *), Galičanin, brat Aleksandrov, nastojao je dosad pěvati po ukusu pěsnikah persijskih, arabskih i turskih. Njegove sitnie pěsme izišle su samo raztrešene po zabavnicih. Nedavno pomolio je glavu u »Biblioteci Varšavskoj« s jadàrnim pokušanjem po nazoru slav. nar. pěsnih i predanjah. Znamenitia za knjiženost poljsku bit će njegova istraživanja o literaturi staro- i novogàrčkoj i o jeziku rumunskom (karavlaškom). *Adam Gorčyński* zaslužio je ime pěsnika upravo narodnoga za někoje vàrlo dobro izvedene ballade (vidi časopis »Sťowianin« dio I. i II). Najznamenitie zovu se: »Łupy, powieść czeska«, »Chleb«, »Iza i Miélanko«, »Sobiesťaw«, »Hynek z Waldsztajnu«.— *Antoni Edward Odyniec*, Litvanac, naslědovaše s početka pobratima svoga Mickievića, nu bez srěće; ali sàsvimtim slavan je kao prevoditelj Englezah Byrona, Walter-Scotta i Tomas-Moora.— *Aleksander Chodźko*, Litvanac, štovatelj vilah iztočnih (vidi »Nowy Parnass polski (Poznań 1833«).— *Julian Korsak*, takodjer Litvanac, kao věrni drug Odyńca i Chodźke išao je s početka u školu poesije iztočne. U pàrvih svojih plodovih odviše bi mudrovao. G. 1840. izdao je opet někoje stvari pod imenom: »Nowe poezye«, izmedju kojih i dva izvorna igrokaza »Twardorwski« i »Komoens w szpitale« te i prevod Shakespearove drame »*Romeo and Juliet*«. Ti su njegovi plodovi već i zrělii i zdravii.— *Sztefan Witwicki*, živući sad u Francuzkoj, poeta je salonski. On je pisao balladah, romancah, biblièkih pěsamah i romanah, nu sve to po tudjinskih nazorih. Medjutim jezik je u W. čist a pero gladko. — *Franciszek Morawski* izdao je g. 1841. u Vratislavu dio I. svojih raznih dělah. Dio taj sadàržaje pěsamah, iz kojih proniče duh izvoran i dorasao. — Isto tako i u *Antona Čajkowskoga* (vidi njegove »Niektóre poezye (Warszawa 1841 r.«), u *Viktora Zielińskoga* (vidi »Drobnie pisma poetyckie (Warszawa 1842 r.«) i u *Gustava Olizara*, (v. »Wspomienia. Wilno 1840 r.«).—

Tko je god živio medju Poljaci, osvědočio se je, da krasni spol u Poljskoj običajno i duhom i pravom, istinitom ćuti nadkriljuje žene ostalih plemenah. Zato trěba nesamo s učtivosti nego i s istinim štovanjem da se poklonimo takodjer poljskim spisateljicam. Tu opet nada

*) Umro d. 18. lipnja g. 1843. 33. god. dobe svoje. — Ured.

svima valja napomenuti »Poezye *Józefy Prusieckièje* (u Varšavi 1841). Pěsmi njezine sjaju jasnoćom mislih, krasnim i gladkim slogom i dubokoštju ćutenja.— Osim nje najkrasnie pěsme slaže *Walentina Trójanowska* (u Varšavi). Nu da se neizgubimo u obširnost nepotrěbnu, trěba prekinuti, i red novih pěsnikah poljskih začeliti, spomenuvši mimogred samo još i ovo, da osim izbrojenih pěsnikah izlazi još svake godine sila bożja pěsnih i pěsamah slabie cěne, koje po časopisih koje po posebnih izdanjih světu poznatih. U Poljakah poetička je literatura uvěk nadjačala prosu, dapače biaše takovih vrěmenah, gdě u njih kao glive poslě tople kiše nikoše izvàrstni pěsnici, a pored toga nit ijedan se porodio dobar prosaista. Nu sad se iznenada nerazměrje to dizati počima. O sbirkah nar. pěsamah (u najstrożjem smislu) progovorit ću na drugom městu, a to poradi toga, što su nar. pěsme preslab još imale upliv na razvitak višje umětne poesije Poljakah.

Premda, govoreć o pěsnicih, morao sam amo tamo napomenuti i gděkoj dramatički komad, čini mi se ipak od potrěbe prosboriti i napose o ovoj vàrsti poesije. Svaki izmedju povećih gradovah, koji se smatraju kao ognjišta knjiżevnog i društvenog żivota poljskog, ima i narodno svoje kazalište. A ovi su gradovi: *Vilno*, *Posnanje*, *Krakov*, *Lavov* i *Vàršava*, u kojoj ima dva poljska teatra pod upraviteljstvom vlade. Pored toga imade još do pet šest kazalištnih družtvah, koja hram Thalije poljske sa sobom prěvoze od grada do grada. Nu opet bi se vàrlo prevarili, kad bi, gledajući na broj družtvah kazalištnih, po razměrju njegovom sudili da ima i onaka obilatost nar. igrokazah poljskih. Kazališta poljska poplavljena su ponajviše prevodi ma dramatičkih plodovah vilah inostranih, najpače francuzke. Ta šarenost dosad je značaj nesamo poljskoga nego i sviuh ostalih kazalištah slavenskih, kao do nedavna i sviuh kolikih teatrah němačkih. Pàrve dvě zvězde narodne poljske dramatike našeg věka jesu: grov *Aleksander Fredro* (u Lavovu) i *Józef Korzeniowski* (prof. u Charkovu). Pàrvo imenovani pisao je puno veselih, a drugi żalostnih igrah, koje su steklé u Poljakah najviše pohvale i popularnosti. *Fredro* izdao je g. 1839 u Lavovu svoje komedije u 5 tustih knjigah, izmedju kojih někoji komadi n.p. »Cudzoziemszczyzna«, »Sluby panieńskie«, »Ciotunia«, »Pan Geldhab« i dr. věrni su obrazi konversacionalnoga tona poljskih višjih stališah, koji se izobrazije po ukusu francuzkom. U drugih je opet nastojao spisatelj věrno slikovati značaje ili osobnosti narodne. U ovaj red idu komadi: »Zemsta«, »Pan Jowialski« i »Dożywocie«. *Korzeniowski* izdao je pàrvu svoju tragediju »Mnich« god. 1830, »Piąty akt« u Rusalki g. 1837, a u osobitoj sbirci u Kijowu slě-

děča dva komada: »Aniela« i »Piękna kobiéta«. Osim toga igraju se i drugi njegovi još netištěni komadi, n.p. »Miłość i Zemsta«, »Płochość ukarana«, »Stary mąż« i dr. Nedavno (g. 1842.) izdao je u Vilnu opet i novi jedan drama »Umarli i żywi«. Iz njegovih tvorah diše duh pěsnički, bogata fantasija u osnovanju čina; osobe su njegove majstorski slikovane, intrige umětno zapletene a to sve na jeziku čistom i ugladjenom.— Dramatici starie dobe, što su se još do danas odàržali na daskah, jesu: *Wojciech Bogusławski* i *Jan Nep. Kamiéński*. Bogusławski (umro g. 1829.) može se smatrat kao tvorac poljskog kazališta i napisao je »Cud mniémany, czyli Krakowiacy i Górale« nar. veselu igru s pěsmami (izdanu u Berlinu tek g. 1841). *J. N. Kamiéński*, drug njegov, bio je zadugo upravitelj kazališta Lavovskog, pisao je několiko izvornih dobrih pěsnih, preveo sitnie pěsni Schillerove, te nastavio obljubljeni komad »Cud mniémany«, dodavši mu drugu stranu, koja ipak čini i za se komad. Druga ta strana izdala se u Lavovu g. 1841. i zove se »Zabobon czyli Krakowiacy i Górale, część druga«. Obadva ova komada, i sve što imadu na sebi pečat mahnah svog časa, opet ih ide ime narodnih igrah, zato se i jednako j sveudilj odàržavaju na kazalištu poljskom, a to s velikom pohvalom naroda. Izmedju ostalih dramatikah poljskih nijedan se nije domahnuo ni slave ni znamenitosti. *L. A. Dmuszewski*, *J. S. Jasiński*, mladji *Bogusławski* i mnogi drugi pisaoci, što živu u Vàršavi, ponajviše su puki fabrikanti igrokazah, i sve što su ih mnogo napisali, osobito pàrva dva (Od te dvojice svaki je već složio do svojih 50—80 komadah, koje prevedenih koje tobože izvornih). *John of Dycalp* (pseudonym) izdao je g. 1842. u Vilnu podobru veselu igru »Przeczucie«; *Karel Drzewiecki* iste godine i u istom městu izdao je »Kontrakty«, dramu iz života narodnog plemstva poljskog; *Piotr Dahlmann* slabu tragediju »Maryna Mniszchówna« (Wratislaw g. 1841); grov *Aleksander Przezdziecki*, koji bi pàrvo pisario drame francuzke, poslao je u svět »Próby dramatyczne polskie« (Vilno g. 1841), izmedju kojih ima i historička tragedija »Halszka«, komad po imenu i sadàržaju ili činu onaj isti, što smo ga već napomenuli, govoreći o Kraševkome. I tako se amo tamo na polju dramatičnom u Poljakah pojavljuju pojedini stvori, nu mnogo slabie vrědnosti i cěne, nego li izziskuje ista svakidanja potrěba. Medjutim upazujemo u Varšavi po dosta zdrav i čio život kazalištni. To posvědočavaju obilni dramatični časopisi n.p. »Świat dramatyczny«, kazalištni godištnik, »Pamiętniki sceny Warszawskiéj«, i prevodi vaudevillah francuzkih i drugih komadah repertoira kazališta poljskog što bez prestanka izlaze pod imenom »Teatra Warszawskie«.—

Čini se da u Poljakah istom sada počima krěpče se razvijati tako prozvani »slog krasni«, a ono odkako je razkàršio verige, kojim ga okovaše načela estethikah francuzkih. I sve što je u Poljakah bilo uvěk u obilju spisah, za zabavu odlučenih, opet većina tih izvornih proizvodah biahu klasovi bez ikakvog zdravog narodnog zàrna. Osobito, što se tiče historičkog nar. romana, i do danas ima malo izvàrstnog na izbor. Istom još i na koncu prošastog věka ova vàrst krasne literature nebiaše gotovo još ni poznata; i što god bi pisali nevezanim slogom pisaoci poljski, udaralo bi jako po duhu francuzkom. Poslě toga, kao oglas li poslědica čitanja romanah němačkih, pojavila se u ovoj vàrsti književnosti poljske někakva sentimentalnost *à la Lafontaine*. Amo spadaju: 1. roman kneginje *Würtemberžke* (rodj. *Čartoryjske*) »Malwina, czyli domyślność serca« (g. 1816), 2. *L. Kropińskoga* »Julia i Adolf, czyli nadzwyczajna miłość dwojga kochanków nad berzegami Dniestra« (1824), 3. *F. Bernatovića* »Nierozsądne śluby, czyli listy dwojga kochanków na brzegach Wisły mieszkających (1820). Tihi duh němačke domaćnosti i směrni obiteljski život němačkih romanah u Poljakah nije dugo odàržao se u modi, budući sasvim tudj i protivan duhu narodne njihove osobnosti. Medjutim »veliki nepoznanac« (Walter Scott) čarobnim ključem svoga uma otvori vrata k novome světu historičkog romana, i čitava izobražena Europa, pleskajući u ruke, sipaše mu věnce od pohvale. Istina je, da je on otimao oči sjajnim blěskom svojih obrazah, ali temeljiti ili osnovi živalj njegovih stvorah, koi bismo mi usudili se nazvati *historičnost*, činio se da je lažan. Na město historične istine podmetao bi on istinu poetičku; u prilici licah iz sadašnjosti vodio bi nam pred oči osobe i stvari iz davne tobože prošastnosti; i što doduše u njega ima historičnoga, cigli su tek komadići starine, koje mu se račilo izvoditi na razgled javnosti, prekrasno opisane i osobitim i samo njemu vlastnim čarom osvětljene. I upravo ovo svojstvo njegove je štioce varalo i naslědovateljem glave zabunilo, te su ga proglasili prorokom prošastnosti, razvikali umom, koji je pronašo kamen mudrosti. I ono je uzrok, što su gotovo svi nagnuli za njim, pišući takodjer romane historičke, u kojih se medjutim s veće strane još i manje našlo istine historične, nego li u istih nazorih njihovih. Svojim je putem walterscostisam prodro naposlěd i u književnost poljsku. *Julian Ursin Niemčević*, pěsnik škole klasičke, takodjer se u ono vrěme latio romantike, u kojoj ipak nemogaše zatajit osobitost svoju, plod izobraženosti klasičke. Pàrvi njegov historički roman zvao se »Dwaj panowie Sieciechowie« (1815), za tim se pomolio u svět (g. 1821) »Lejbe i Siora« (2 děla, a na poslědku »Jan z Teczyna«.

(3 děla, g. 1825).— *F. Bernatowič* pojavio se s historičkim romanom u četiri knjige »Pojata, córka Leždejki, czyli Litwini w 14. wieku« (g. 1826); poslě toga s romanom u tri knjige »Nałęcz« (g. 1828).— *Frant. Węžyk*, pěsnik okolicah krakovskih, izdao je roman u tri knjige »Władysław Lokiétek, czyli Polska w 13. wieku« (god. 1828), a izza toga roman »Žygmunt z Szamotul, powieść z dziejów 14. wieku« (3 knj. 1830). — *Kóstantin Gačyński* napisà roman »Dwaj Sreniawici, romans z czasu Władysława Lokiétka« (3 knj. g. 1830). — *Stanisław Jašowski* izdao je onda podrobnie svoje historičke pověsti, izmedju kojih znamenitia je »Bitwa pod Stubnem«, pověst iz 14. věka (2 děla, g. 1831).— I osim ovih izniko je na polju literature poljske podobar broj i drugih pověstih i romanah, a to sve iz dogodovštine domaće. I sve što se nemože tajiti, da plodovi ti imaju svoju zaslugu, i sve što mnoge pojedinosti posvědočavaju, da taj sud valja i gledè na estetiku i historiju, opet ga u obće nemožemo pronesti na toliko, kao da bi oni svim odgovarali potrěbam i svojstvima, koja se hoće od romanah upravo historičkih. Najgàrdnja njihova pogrěška jest (a to su naučili od slavnog svog uzora), da starinske osobe i život starodavnog věka neslikuju onako věrno kako bi valjalo. A to ni nemogoše ni neuměše, zašto k tomu se hoće više nego povàršna zavirkivanja u listove lětopisah, marljivieg iztraživanja, razsudnieg protresavanja i bistrieg pronicanja u duh onih věkovah, nego što ga je bilo u tih pisalacah. Istom kad je romantika prie 10—15 godinah takodjer u poesiji Poljakah mah otimat počimala, pa se iž nje porodila idea narodnog pěsničtva, temeljitie stadoše učiti Poljaci izvore ili vrěla života i duha narodnoga, i u žile književnosti ulěvati novu, živu bistriu kàrv. I tada se izza narodnog samostalnog pěsničtva, premda podockan, porodila i narodna historička pověst. Izvorah, kojim bi najstarodavnii život naroda poljskog proniknuli, raz njegov razvidili, i lice mu osvětlili, istina bog, pisaoci romanah poljskih imaju malo na izbor, i samo osobiti um mogo bi razborom i domišljivostju svojom na tom obširnom polju stvoriti něšto osobitoga, izućega, Nu s věkom 14tim počima starina poljska razjasnjivati se sve vedrie, i pisani izvori, iz kojih možeš proučiti život narodni i čiste narodne na njih osnovati pripověsti, sve ti se tu više nagàrnjaju, ali gledè na poslědnja dva stolětja možemo kazati, da Poljaci imaju izvorah historičkih u izobilju. Nu dosta zasad o ovoj stvari! Poslě povratit ćemo se opet k njoj. Sila gradiva, što se već dosad nagàrnula, izčekiva još rodjenog uma, koi bi znao càrpit iž njega, uma (rekoh), koi bi, pojmivši pravi i istini smisao sgodah, na platnu historičkom uspeo jasno naslikovati prilike někadašnjega světa i ob-

raze ljudih ondašnjih vrěmenah, tako da bi iz pojedinih potezah ili licah svaki štioc čitati mogo, što se je radilo u sàrdcu i duši ljudih onih, koji nam se u pripověstih pred oči metju. Slikar života i običajah narodnih nebi nam, kao što je to bivalo dosad, izvodio samo osobe prilične, već bi on živim bojami kista svog gotovio obraze prave i naravske, on bi (tako rekuć) samo uzimao ih iz prostora pokojne starodavnosti, prenoseć ih u živi svět sadašnjosti, ili drugim rěčma: on bi starodavnost oživio i (tako rekuć) duh njezin opet utělesio. Tko izmedju sadašnjih pisalacah romanah poljskih nastojao je, dá to učini, uvidět ćemo iz slědujućeg kratkog pregleda.

Na pročelje (ma i to nebilo někojim upravo drago) metjemo *Michala Grabowskoga* (*Edwarda Taršu*) s malom (istina bog) nu čilom pripovědkom, koju je g. 1837. izdao u Vilnu pod imenom »Koliszczyzna i Stepy«. Čin je càrpljen iz vrěmenah onih, koja i danas još živu u ustiuh naroda, a to iz dobe, kad se narod ruski na Ukraini pobunio proti plemstvu poljskom (g. 1768). I sve što veća strana pěsni sastoji iz pripovědanja starog hajdamaka *), ipak iz cěle pripovědke diše tolika prostodušnost, iz osnova tolika izvornost i historička vèrnost, iz cělog tog obraza tolika čarobna milina, da mi se nemože ino, već da sitnu ovu pripovědku metnem čelo sviuh ostalih pěsnih ove ruke. Grabovski je izdao g. 1840—1841. poveći historički roman »Stanica Hulajpolska« (5 knjigah). Dělo ovo po većem je osnovu skrojeno. Istina bog da tu pisalac věrno izobražuje život ukrainski iz vrěmena, kad je vlada poljska prama svàršetku prošastog věka najdublje bila klonula, nu ipak stvor taj kao cělina daleko zaostaje za poslom njegovim, kojeg smo malo više pohvalili. Gr. nastojavaše u ovom svome romanu naslikovati obraz podpun, najpače savàršeno je opisao osobine i značaj Ukrainacah kao i zavičaj njihov. Sasvimtim nemože se obraniti korbe, da je někoje čine historičke pobàrkao i preokrenuo i da mu se slog amo tamo vuče kao cicvara. Pored toga ima od Grabovskoga i drugih odlomakah pověstih historičkih, koje možemo smatrati kao obraze izvàrstne, nu o težnji (tendencii) njihovoj dosad ništa odlučna pronesti nemožemo.— Najposlenii, zajedno možda i najsrětnii u pověsti historičkoj, jest *Jos. Ign. Kraševski.* On piše mnogo i vàrlo bàrzo, zato i děla njegova niesu umotvori savàršeni, već

*) *Hajdamaci* zvali su se onda oni Ukrainci, što su ustali s oružjem na plemstvo poljsko

Uredn.

kadkada hramlju, što zaista nebi bilo, da pisalac ima kad svako svoje dělo prosudit i izgladiti trězno i mirno pàrvo, nego ga turio u svět. Najprie su od njega u toj struci izišli »Rok ostatni panowania Żygmunta III.« (3 knj. 1833 g.) i »Kościoł Święto-Michalski w Wilnie« (2 knj. 1833 g.) Obe te pripověsti posvědočile su krasno zvanje Kraševskoga, da će postat najpopularnii ljubimac čitajućeg světa u Poljskoj. Najnovie njegove historičke pripověsti zovu se »Stańczykowa kronika« (1840 g.) i »Mistrz Twardowski« (2 knjige, 1840 g.). Dělo na poslědku imenovano bi moglo postat najmilie štiocem poljskim, da pisalac nije odviše bio naglio se, pa polag toga zanemario izgladiti ga kako bi valjalo. Tu trěba napomenut i njegovu pověst »Ostatni z Xiążąt Sluckich« (3 knj. g. 1842) kao najobilatiu radnju historičkog sadàržaja. Izvan toga ima od njega još sila božja i drugih pomanjih i povećih pověstih historičkih, amo tamo po časopisih, almanasih i drugih sbirkah raztrěšenih. Nu ovdě se sad opraštamo s Kraševskim, da se opet što prie i na drugom polju s njime sastanemo. — Redom zasluge, dolazimo k gji *Klementini Hofmanovoj* rodj. *Tańskoj*. Nju ide slava zato, što je vàrlo rano podranila i pojavila se medju Poljaci s obrazi historičkim, iz pravog narodnog života càrpljenim. Od njezinih dělah izišlo je g. 1833. u Vratislavi 10 knjigah, u kojih bile su i dvě pripověsti: »Listy Elżbiety Rzeczyckiéj« i »Dziennik Franciszki Krasińskiéj«. U ovih pripověstih nadahnula je pisateljica vitezinje svoje značajnoštju, mislima i načelma vrěmenu shodnim, i tako joj je za rukom pošlo, s nedostižnom čarobom naslikovati osobe i okolnosti prošastih věkovah. S najnoviom svojom pověštju »Kochanowski w Czarnolesie« (2 knjige) proslavila je oćaka pěsničtva poljskog, čim nam njome nariså věrni obraz njegovog života i věka. I s gospodjom *Hofmanovom* imat ćemo čast opet se sastati i na drugom městu.— Plodni pisalac romanah *Michal Čajkowski* bio bi nam milii, da nebismo na njem odviše nalazili mahnah. I on je jedan iz kola věštacah ili prorokah ukrainskih, jerbo Ukraina ročište je njegovih vitezah, poetički jezik ukrainskih dumah (pěsnih) i skazkih (pověstih) i surova osobnost Ukrainacah — to su boje, kojima on slikovaše obraze, koji bi na početku, dok bi bili novi, skori, laštući, štiocu otimali oči, nu sasvimtim omàrznuše mu na poslědku, čim je većma Č. izcàrpio vrělo bojah novih a to tim više, što mu je pored toga slog bio naduven i prěko měre i potrěbe šaren. Pa komu da na poslěd nebi omàrznulo i dodijalo ono věčno opetovanje i povratjanje se onih istih dviuh osobnostih: Kozaka i Leha (Ljacha), koje se samo u njegovoj, poljštinom nadhitjenoj, glavi izlegoše, nu u živom životu nikad im nebiaše traga! Njegove

»Powieści kozackie« (Paryž 1837. r.) prěko měre su jednoobrazne i novih mislih i obrazah prazne. Izza toga pojavio se ù světu njegov historički roman »Wernyhora« (2 knj. 1837. g.), koi nas, istom izišavši, uzhitio živim svojim obrazima i čàrtam o životù Ukrainacah, nu domala opet omàrznuo, budući si pisalac odviše otegnuo slog, a u isto dělo upleo misli i mudrovanja, odveć udarajuća po težnjah najnoviih Poljakah. Pripověst »Kirdżali«, pisaocem prozvana »slavjanskom«, jest dělo o stvari jednoj, njemu ni malo poznatoj, koja medjutim štiocu dodijava slogom fantastičkim i činom zlo i neumno izmišljenim. Pověsti, izdane god. 1841. »Koszowala« i »Hetman Ukrainy« (2 knj.) ničim se neodlikuju od »powieści kozackich«. Poněšto bolje za rukom pošlo mu je opisanje osobah i stvarih u pripovědki »Sztefan Czarniecki« zvanoj, koja je izišla g. 1840, a sasvim dobrom i savàršenom usudio bih se prozvat manju pověst »Czerwona sukienka« (tiskanu u Tygodniku literackom). Ako se Čajkowski još u dobar čas povrati sa stranputicah i klanacah, u koje je dosad zabasivao, ùsudili bismo se, polag tolikih njegovih sposobnostih, častno mu proreći město za stolom nar. pisalacah romanah poljskih. — *Adam Gorčyński* napisà više pomanjih pripovědkih historičkih, kojih je izišla strana jedna g. 1838. pod imenom »Powieści Jadama«, a druga god. 1842. pod naslovom »Silva rerum«. Pisalac ovaj nastojavaše medju Poljaci vàrlo rano naslědovati jezik ili slog, odlikujući se prostotom, iskrenoštju i čiloštju štarih pisalacah poljskih, koje francužtina jošte neběše okàršila. I sve ako u tom i nije baš sasvim dognao do svoje svàrhe, opet u plodovih pera njegova diraju nas mnogi věrni obrazi, iz starodavnoga života naroda poljskog izvadjeni.— Pripovědalac světu poljskom vàrlo dragi, grov *Frederik Skarbek*, takodjer je izdao poveću jednu historičku pověst »Życie i przypadki Faustina Felixa na Dodoszach Dodoszyńskiego« (2 knj. g. 1838.). Proučivši historične pametnike pr. věka, pa izvadivši iž njih několiko zanimnih čàrticah, napisà nam Sk. podosta věrni obraz razuzdane onc dobe, u kojoj je narod poljski ugreznuo najdublje u kal moralne potištenosti. — Gospodja *Ana Nakwaska*, nedavno još pisateljica francuzka, a sad znameniti cvět u věncu poljskih književnicah u Vàršavi, izdala je g. 1841. pověst historičku »Czarna mara, kronika dawnego zamku Xiążąt Mazowieckich«. — Osim nje ima još i drugih gospodjah i gospodičićah, što su se ogledali na ovom polju književnosti krasne. Nu mi njih mučke mimoilazimo radi toga da nas tke nebi okorio odviše sdušnimà. U obće valja nam priznati i izpověditi, da je historička pověst u Poljakah od nedavna daleko zahvatila, i da pisaoci slobodnie nego dosad po ovoj cesti koracaju. Na polak puta dě-

lovanja njihovog već ih susrěta sila gradiva dragocěna i s velikom ljubavlju skupljena i sastavljena. Zato im ni netrěba ino nego uměti izabirati zrělo voće od zelenog i na duhovno ga uživati zdravlje i korist svoju.

(Dalje će slědit.)

Pregled knjigopisni.

Knjižanstvo južnih Slavjanah

(*God.* 1846.).

1. Ilirski kalendar za g. 1846. (od *Vèk. Bèrlića*). U Budimu 1846. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cěna 20 kr.— Pored stvarih što se običavaju metat u kolendare, ima u ovome pěsamah, basnih, i několiko komadah iz Rukopisa Kralodvorskog, podobro prevedenih naški.

2. Obći zagrebački kolendar za god. 1846. Těčaj pàrvi. Uredjenjem *Slavoljuba Vèrbančića* izdaje ga *Lav. Župan*. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 4na. str. 252 + 111 + XLII. Cěna 1 for. sr.— Dělo vàrlo koristno i bogato izkitjeno, pa pored toga i vàrlo cěno (jeftino).

3. Iskra za god. 1846., zabavni sastavci od *Mirka Bogovića*, dr. *D. Demetra*, *Ivana Kukuljevića S.*, *Ivana Mažuranića*, *Ognj. Ostrožinskoga*, *Stanka Vraza* i *Ljud. Vukotinovića*. Izdaje *Ivan Havliček*. U Zagrebu 1846. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 16na str. 270. Sa 4 kipa. Cěna 2 for. sr.— Izmedju članakah »Iskre« od ove godine najizvàrstnii je pěsan· g. *Ivana Mažuranića* » Smàrt Čengićage«. Medju kipovi nalazi se i slika domorodnog našeg velikaša g. *Jurice Oršića Slavetičkoga*.

4. Drobtince za lěto 1846. Na svitlo dal *Anton Slomšek* (p.n.). V Celji 1846. V. 8na. str..... Cěna 40 kr. sr.— Ova knjižica, sadàržaja pobožno-zabavnoga, pisana je narěčjem slovenskim, a tiskana polovica sa starim a polovica s novim pravopisom.

Pèrvenci. Različne piesme od *P. Preradovića*. U Zadru 1846. Tiskom Demarchi - Rougierovim. M. 8na. str. 114. Cěna 1 for. sr. — O prekrasnom ovom dělu progovorit ćemo u svoje vrěme obilatie.

6. Ljubav i zloba. Izvorna opera u dva čina. U muziku stavio *Vatroslav Lisinski*. U Zagrebu 1846. 8na. str. 28. Cěna 10 kr. sr. — Ovo je *libretto* ili text rečene opere (sastavljen od *Jonka Cara* i dra *D. Demetra*).

7. Kralj Dečanski. Epos u osam pěsama od *Joanna Subbotića*. (Nagradom uvěnčano dělo). Budim 1846. 8na. str. 233.

Da unapredi književnost, Matica je srbska prie několiko godinah odlukom svojom obećala više nagradah za stvore někih vàrstih književnosti. Izmedju njih odlučena bi i jedna za najbolju epopeju iz historije sàrbske. U ovih okolnostih porodi se naš »kralj Dečanski«, ogleda se i steče obećanu nagradu. — Prie nego o cěni istog stvora prosborimo, budi nam dozvoljeno pronesti misao našu o poesiji u obće i o svàrsi nagradah književnih. Tkogod poznaje poesiju, zna da je čedo to nestašno — děte rajsko, koje se neradja na zemlji, nego rodjeno silazi s neba, da kiti tužni život čověčanski zracima duha svevěčnoga, rajskoga, nebeskoga, kao iskra neumàrlog božanstva. Poesija se neoblači u svilu i kadivu, nehrani se šećerom, nepoji se šampanštinom, netraži sjajnih dvorovah i zlatnih palačah, da tu hodi po svilenih sazih i spava na mehkih dušecih, već slobodna dolazi kud njoj drago, a opet najvoli u kućarice proste, k ljudma ubogim, k umàrlıma zdravog sàrdca i čiste duše, da s njima kolo igra po cvětnih livadah ili planduje u gorici zelenoj uz romon bistrih potokah ili uz klokot hladnih vrělah, hraneć se mirisom cvětja, pojeć zrakom nebeskim. K uzpěvanju poesije netrěba dakle ni zapovědi carske ni Stěpanova blaga. Ona sama po sebi niče, gdě je njoj drago, a gdě joj nije volja niknuti i cvasti, tamo si je nećeš dozvat, ma potrošio svu silu i blago ove zemlje. Začudo nam je dakle, kako je mogla slavna Matica srbska odlučiti nagradu za epopeju, za stvar jednu, koja spada u struku poesije, za stvar (da tako kažem) samoraslu i samorodnu, za stvar, koja medjutim nije neobhodno potrěbna za napredak i život naroda jednog, nego čini samo ures ili nakit njegove kuće. Što se tiče nás, Hàrvatah i Sàrbaljah, poznato je, da neima još u kući našoj ni toliko stolacah i klupah, koliko nam baš trěba; a zašto da se prie ovih potrèbah brinimo za sàrcala i svilene jastuke? Da je odlučila Matica srbska nagrade za najbolju historiju i gramatiku sàrbsku, čin je svake pohvale dostojan. Nu kad joj je preteklo novacah, zašto nije uměsto za *epopeju* oprredělila nagrade za najbolji *zemljopis sàrbski*, za *zemljopis sveobći* i *historiju sveobću*? To su stvari, koje su nam najprěče, stvari potrěbne za propitanje života našeg duhovnog kao hlèb i voda za življenje naše tělesno. Nu da se povratimo opet na našeg »kralja«! Kod nas ima još malo razsudjenja objek-

tivnog, suda iz valjanosti iste stvari putem trěznog razuma càrpljenog, nego mi sudimo sada sve još subjektivno — a najviše putem vruće naše slav. kàrvi. Zato ni ovaj »kralj« još nije našao suda pravog, nego Peštanci pohvališe ga, a Biogradjani i Novosadjani opet prěčice ga odsudiše *). Nu ni jedno ni drugo nevalja. Dělo to s jedne je strane vàrlo dobro, jerbo se odlikuje dobrim nar. jezikom, svojstvom, koje se rědko nalazi kod knjiž. proizvodah Sàrbaljah, zato se i najviše ima ceniti. Nu s druge strane neima u njem onog višjeg uzhitjenja, one rajske topline, što je kàrv u žilah svakog izućeg poetičkog stvora, pa se ni upravo tražiti nemože od poesije naručene, od pěsni nagradom porodjene.

8. **Ogledalo** srbsko t. j. pěsme crnogorske o srbskom vojevanju. (Od vladike càrnogorskog g. *P. P. N.*) U Beogradu 1846. (s obrazom Karagjorgja). — Ova knjiga nije još stigla k nam u Zagreb.

9. **Razgovor ugodni** naroda slovinskoga itd. od *Andrie Kačića*. U Zadru 1846. Tiskom bratje Battarah. Dvě knjige u jednoj (knjiga I. od 420 str., knjiga II. od 384 str.). Cěna 1 fr. 30 kr.— Na čelu knjige ove pečatano je »tiskom bratje Battarah« nu upravo u njoj ništa neima novoga do cigli naslov, kazalo i predgovor od *St. Ivičevića* (XV. str.). Sve ostalo tiskalo se g. 1834. u Lipsku za Bečko izdanje udove Benediktove, pa su Battare po svoj prilici kupili od rečene Bečke knjigarnice sve komade, što se tu niesu razprodali.

10. **Srpske narodne pjesme.** Skupio i na svijet izdao *Vuk Stef. Karadžić*. Knjiga III. U kojoj su pjesme junačke srednjijeh vremena. U Beču 1846. 8na. str. 592. Cěna 2 for. sr. — U ovoj knjizi ima 89 pjesamah. Kad jednom izadje IV. t. j. poslědnja knjiga, govorit ćemo obširnie i o ovom u svakom obziru preizvàrstnom dělu.

12. **Pèsmarica cerkevna**, ali svete pěsme ki jih pojó ilirski Slovenci na Štajerskim, Krajnskim, Koroškim, Goriškim ino Benatskim itd. zbral ino na svet izdal *Matija Majer*, kapelan pri stolni cerkvi v Celovcu. Celovac 1846. Tiskom *J. Leona*. 16na. str. 236. Cěna 30 kr. sr. — Knjiga vàrlo dobra i koristna za obranu i odàržanje nar. pobožne poesije u càrkvi slovenskoj, poesije prave iskrene, iz sàrdca naroda nićuće i do likovah angjelah božjih dopiruće, koju

*) Proti ovome kralju mnogo se već odapelo strěljah, mnogo izbacilo pušakah i dugih i malih —po raznih naših novinah. Bilo je i puonjave i pucketanja u njegovu slavu i obranu. Nu čitav je top nedavno izpalio na njega g. *Gj. Maletić* (vidi malo niže rěč o knjiži „Kritičeski pregled itd.“).

nastojavaše prevelika revnost i netečna izobraženost nedavnog vrěmena izrinuti iz hramovah slovenskih, naměstjavajući u njih tvorbine škole, koja nestoji na kamenu věčnom, narodnom. Pěsmam ovim dodao je věšti sabiratelj i několiko napěvah, uz koje narod od starine pěva iste pěsme. Izmedju njih niesu svi jednake dobe ni jednake cěne, nu i ta sbirka vàrlo je znamenita.— Napěvi prodaju se uz knjigu komad po 36 kr. sr.

12. Narodni slavonski običaji. Sabrani i popisani po *Luki Iliću*, Oriovčaninu. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8na. str. XIV., 316. Cěna 1 for. sr. — Knjiga hvale dostojna. U njoj ima puno krasnih stvarih, zdravog gradiva, nu odviše mudrovanja i nepotrěbnih citatah. Mi iskreno metjemo na sàrdce poslenome g. pisaocu, da se uklanja odlišnostih i suvišnostih, a gledė na slog da izběgava periode i česte incise, a bit će mu knjige i kratje i cěnie.

13. Narodni običaji kod Vlahah u Dalmacii. Sakupio i izdao *S. Ljubić*. U Zadru 1846. Tiskom Battarah. 8na. str. 114. Cěna 40 kr. sr.— Izvadjeno je ovo dělo iz članakah Zore Dalmatinske, jezik nije u njem baš posve čisti narodni, već slog amo tamo nenaravski. Od istog pisaoca čekamo već do tri godine izdanje starog klasika *Ektorovića*.

14. Děla *Dimitrija Davidovića* Knjiga I. (Istorija naroda srbskog). U Beogradu 1846, 8. str. 160. Cěna (sa slikom vojvode Gjorgja Crnog i zemljovidom onih pokrajinah, u kojih prebivaju Srblji) 1 for. sr. — Vidi se iz ovog děla, da je *Davidović* svoju »istoriju naroda srbskog« poeàrpio ponajviše iz neumàrlog našeg *Kačića* (vidi »Razgovor ugodni naroda slovinskog«).

15. Rěčnik geografijsko-statistični Serbije. Sastavio *Jovan Gavrilović*, načalnik odděljenja financije. U Beogradu 1846. U praviteljstvenoj knjigopečatnji. 16. str. 332. Cěna 1 for. sr.— Dělo prekrasno! želili bi, da imamo od sviuh naših pokrajinah jednakih. Glasa se, da se g. G. sada dao na štatistiku Bosne i Hercegovine, koje naměrava izdati svojim troškom.

16. Mali-ilirsko-němačko-talianski rěčnik od *Josipa Drobniča*. Svežak I. (Troškom Matice ilirske). U Beču 1846. 16. str. 160. Cěna 40 kr. sr. — I o ovom dělu na koncu děla.

17. O književnoj uzajmnosti izmedju različni plemena i narěčija slavenskoga naroda od *Jana Kollára*, preveo *Dim. Teodorović*. U Beogradu 1846. 8. str. 128.— Knjiga ova, kako smo razabrali, bila je odlučena za narod. Nu g. prevoditelj svàrhu je sasvim promašio; jere posao mu je hrapav, jezik nenaravski, zamàršen, dakle i za razum prostog naroda neprikladan.

18. Dra. *Gj. Augustinovića* misli o ilirskom pravopisu (s tablicom glagolski i ćirilski slovah (sic). U Beču 1846. 16. str. 32. Céna 20 kr. sr. — Tko hoće historiju pravopisah naših da piše, neka si pribavi i ovu knjižicu. Mi razvikani Zagrebčani niesmo baš vrazi reformah, nu opet màrzimo na prenagle i nevrěmene. Kao takvu smatramo i reformu g. Dra. Augustinovića. Nu opet valja priznati, da je knjiga g. pisaoca puna razbora i dostojanstva, zato nije ni uzbunila vruću kàrv našu, kàrv slavjansku. Mi na tom plemenitom načinu zahvaljujemo od sàrdca g. Dru. Augustinoviću. Da je on zarězao pero oštrie, mogli bismo opet u obraz. Bilo bi i gorih razprah i zavadnjah nego dosad što je bivalo.

19. Utuk III. jezykoslovnyj. O jezyku i pravopisu srbskom. Od *M. Svetića*. N. Sad, 1846. 8. str. 77.—Knjiga ova svědočba je jedna *in causa litis* izmedju gg. *Vuka St. K.* i *Miloša Svetića*. Budući da se razpra ta povela o jeziku i načelu, kako bi valjalo pisati ga, tiče se stvar nesamo Sàrbaljah već i ostalih Ilirah, najpače Hàrvatah, a to tim više, što je s ovim dělom g. M. Sv. zabo tàrn i u našu (hvala Bogu!) još zdravu petu. Nu vrěme nas těra na prěče stvari. Zato da su g. *Sv.* ove rěči kao pozdrav za »dobro jutro.« Doć će vrěme, doć će i běli dan, a mi ćemo opet susrěst se i ogledat na istom ročištu, neka vide i sude Sàrblji i Hàrvati, tko li kudi, tko li pravdu gudi?

20. Grammatika jezika magjarskoga teoretičko-praktična. Izdao *Josip Bielak*. U Zagrebu 1846. Tiskom Franje Župana. 8. 192. Cěna 1 for. 20 kr. sr. — Slovnica ova, odlučena za mladež gymnasialnu i pisana narěčjem književnim po pravopisu novom, za cělo će u nje probudit više ljubavi za nauku magjarskog jezika nego li sve zadravske prětnje i primarajuće naredbe što su dosad provesti mogle.

21. Němačke i horvatsko-slavonske rěči i razgovori za školnu mladež. Spisao *Franjo Šav. Begrý*, vèrhovni učitelj. U Osěku 1846. Tiskom Divaldovim. 8. str. 128. Cěna 15 kr.

22. Abecedar za dětcu za naučiti horvatski čitati polag novog pravopisa. Sastavljen po *Imbru Antoliću*, pàrvom učitelju glavne škole u Rakovcu. U Karlovcu 1846. 8. str. 40. Cěna (?). Na nedužno ovo děte književnog našeg naprědka, nahrupio je nedavno u Zori poznat *censor et castigator* tobož *minorum* svega, što iole miriši po zraku škole zagrebačke. Bila mu mudrija na čast! Takve glase po smislu naše poslovice *vètar nosi*. To i dobro znade g. *Antolić*. Njega těši spoznanje, da je učinio polag volje svevišnje vlade po i vladajućem duhu naroda! zašto volja vla-

de zakon je, a duh naroda i njegovo izjavljenje glas je božji. Medjutim protivan glas g. Starč. došao je već u nevrěme, jerbo pàrvo izdanje ovog abecedara već se je razprodalo.

23. Čitanka ili ćudoredne pripověsti na koristnu zabavu domorodne mladeži. U Varaždinu 1846. Sa dva kaměnorěza. 16. str. 130. Cěna 12 kr. sr. — Evo i ova je knjižica plod směrne i bezšumne poslenosti varaždinskih naših književnikah! Njihovi proizvodi (istina je) štiocu neotimaju oči ni čarobom jezika ni blěskom tiska, kao što to čine zagrebački. Nu opet ih ide velika slava, kitni věnac zasluge, što su pàrvi izmedju nas podranili na pažar sa tàrgom najpotrěbitiim — sa knjigama, za porabu mladeži školske odlučenim. Zato čast im i slava!

24. Pripověsti za porabu pèrvoga razreda (klase) početnih učionicah. U Tèrstu 1846. 8. str. 76. Cěna (tvàrdovezanog komada) 6 kr. sr.

25. Čitanka za drugi razred glavnih gradjanskih školah. U Tèrstu 1846. 8. str. 171. Cěna (tvàrdovezanog komada) 10 kr. sr.

26. Mala knjiga štenja za potrěbu začalnih (početnih) učilištah. Kèrštjanski nauk.) U Tèrstu 1846. 8. str. 76 Cěna (tv. vez. kom.) 6 kr. sr.

Ove brojem 24. 25. i 26. obilježene knjige opreděljene su za hàrv. nar. škole gubernija primorskog (tàrštjanskog); pisane su čistim našim književnim jezikom, a tiskane s novim organičkim pravopisom. Po sviuh školah okružja tàrštjanskoga, po Istrii i otocih, k njojzi spadajućih, uče se po školah děca hàrvàtska književnome našem jeziku i pravopisu. Isti pravopis uveden je već i po školah okružja goričkog (Görz) za děcu slovensku. Razabrali smo, da već i za Slovence štajerske i krajnske po višjoj naredbi knjige se prevode s istim pravopisom. Pa kad sva bratja u Ilirii, odbacivajući svoje pokrajnštine, sjedinjavaju se, radeć i gradeć za sveobće blago, pa zar će se još odsada Dalmatini dàržati slěpodušno svoga razkolničtva, gradeć si někakve *osebunjke* u kući obćinskoj?

27. Spisi za mladež od *Kristofa Šmida*. Prevodi s němačkog i izdaje kolo mladih rodoljubah. Svezak I. (Genoveva). U Zagrebu 1846. Tiskom dra. Lj. Gaja. 16. str. 148. Cěna 12 kr. sr.

28. Spisi za mladež od *Kristofa Šmida*. Prevodi i izdaje kolo mladih rodoljubah. Svezak II. (Košarica). U Zagrebu 1846. Tiskom dra. Lj. Gaja. 16. str. 151. Cěna 12 kr. sr. — Ove dvě knjige plod su poznatog dělujućeg rodoljubja sěmeništne mladeži zagr. biskupije, i odredjene za školsku mladež, osobito su prikladne za nagrade marljivosti seoske školske děce. Bože daj, te bi gg. domorodci, najpače gg. župnici, kapelani, učitelji i vla-

steli podupirali svàrhu tu plemenitu, kupujući takve knjige i razpoklanjajući ih po selih medju marljiviu i bolju děcu, i nimalo nedvojimo, da bi se time doskočilo naprědku književnosti nar. i ćudorednosti mladjeg pokolěnja prostakah naših.)

29. Srěćko pijanac ili zlo sěme — zla žetva, pripověska za puk. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 52. Cěna 6 kr. sr. — Dělo odlučeno bi za poboljšanje ćudorednosti prostog naroda i svake je pohvale dostojno. Razprodalo se je od ove knjižice do 2000 komadah u měsec danah.

30. Cvět milosti ili testament čedoljubivog otca od *Petra Stojšic* (sic!) adv. Budim 1846 16. str. 104. (Izdaje Matica srbska).

31. Predavanja za horvatskog seljaka (ukupno šest) od kapetana *Karla Klinggräffa* (prevedena pàrva tri od *Drag. Rakovca*, á poslědnja [4. 5. i 6.] od *Nikole Hervata*). U Zagrebu 1845. i 1846. god. 8. str. 96. Cěna 18 kr. sr.

32. Kratka ubavěst o uredbah poljskih. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 48. Cěna (?). Tiskano troškom gradomedje požežke.

33. Govorenja nediljnja za cilu godinu cerkvenu, složena i izdana po *Stipanu Gerdeniću*. Knjiga I. U Pečuhu 1845. 8. str. 295. Knjiga II. U Pečuhu 1846. 8. str. 240.

34. Mnjenje o koristi reda sestarah milosàrdja. Od *Andrije Španića*, sa slovom Eppa. Gj. Haulika, prilikom uvoda istog reda dàržanim. U Zagrebu 1846. 8. str. 43.

35. Bogu posvetjeni měsec itd. od *Nikole Radočaja*, c. kr. oberstara. U Varaždinu 1846. 16. str. 214. Cěna 24. kr. sr.

36. Put vu nebo (molitvena knjižica sa dàrvorězi). Zagreb 1846. Tiskom Fr. Župana. 12. Cěna 40 kr. sr. (tvàrdovezana s tokom). — Knjiga ova pisana je na narěčju bezjačkom ili hàrvàtsko-slovenskom s pravopisom organičkim.

37. Pobožnost k svetoj Ani itd. na sve dneve tjedna razděljena. Vu Varaždinu 1846. — Složena na istom narěčju.

38. Kritičeski pregled nagradom uvěnčanog děla »Kralj Dečanski, epos u 8 pěsama« od *Gjorgja Maletića*. U N. Sadu 1846. Tiskom I. Kaulicije. 8. str. 126. Cěna u Zagrebu) 34 kr. sr. S ovim dělom g. *G. M.* sud kroji »kralju Dečanskome« a to po strogom estetičnom zakoniku staroklasičkom, gàrčkorimskome. Nu ako sud našeg antidečanca valja, zlo si onda bogme po cěnu i valjanost sviuh i najslavniih epopejah slavjanskih našeg vrěmena i zlo si po Mickievićevog Konrad-Wallenroda, po Gražynu, po Pan-Tadeuša i po sve one prekrasne Puškinove pripověsti, vezanim slogom pisane! Ako (rekoh) sud g. *M.* posve valja, onda su kao ništavilo propale i sve pěsni Milutinovićeve; dapače najlěpše je spalo cvětje iz věnca istog slavnog našeg Gundulića radi njegova »Osmana.« Nu mi bismo rekli, da tomu ipak nije tako. Istina bog! rado priznajemo, da je protresavalac amo tamo po koju zdravu rěč pronesao, nu opet sud njegov u glavnosti nevalja, čim »kralju Dečanskome« sud izriče sa stolice i polag pravilah starog klasicisma. Drugo ima gledište, s kojeg valja da smatra slavjanski na književne proizvode naroda svog; a to gledište jest mogući duh slavjanstva, kako se izjavljuje u književnosti slav. sa svom svojom živom prirodjenom silom: kako on vlada u naše vrěme,

koi li mu daje oblik sadašnjost, koju li on udara pečat na isto vrěme. Taj kriterion trěba da si uzme na um naš kritik, i vazda pred očima da ga dàrži kao zàrcalo jedno. Da je g. M. sudio dělo Subotićevo s gledišta slavjanosti, da ga je uzporedio sa slavnim tvorbinami ove ruke, što ima u Rusah i Poljakah našeg vrěmena, ma ga i sěčimice proreštao i prěčice odsudio, mi bi mu svu onu žestinu odbili na račun plemenita zanešenja za obranu slavjanosti u književnim našim dělma, pa mu oprostili s ljubavi slavjanske. Nu tomu nije tako. G. M. ni nenapomenu slovca o pěsničtvu slav. našeg vrěmena ni o duhu njegovome. Neima tu rěči ni o Mickieviću ni o Puškinu i epopejih njihovih, već on sa žestinom radikalnom *à la Marat* sudi nemilice siromaškog »kralja Dečanskog,« prigovarajući mu, da nije ono zašto se izdaje, da vara štioce, kvari ukus itd. Nu pri svemu tome on se kao najokorělii konservativac dàrži robski pravilah i zakonah starih, koji doduše posve valjaju, sudeći tvorbine pisalacah starinskih, nu nemogu biti měrilo ili lakat, po kojem se imaju měriti tvorbine pěsnikah današnjih*). Medjutim ipak je i ova knjiga pohvalno pojavljenje; jer posvědočava, da gg. bratji drugovom, pisaocem sàrbskim stoji do toga, da razsudjivaju děla književna i zbiljnie da ih razglabaju i protresavaju polag pravilah estetičnih. Samo bismo još želili, da se to čini s mirniim razborom, bez něm. školskog pedantisma, bez prěkog zanešenja i žestokog zabadanja u ličnost i bez onog tužnog zatàrkivanja stranputice, puštajući se u pojedinosti, koje se nedàrže iste stvari, nestoje u istom predmetu razsudjivanja. Ta mahna hlepi, žalibože! kao gora jedna na sviuh gotovo kritikah sàrbskih izopačivajući ih u puke polemike. I ova ti nam je bolest i uzrok, da se već i isti pobàrkao pojam kritike, te danas pod njom u nas većina nerazuměva drugo, nego opadanje, korenje, psovanje, obezčaštjivanje, rěčju: samu sramotu. Dapače čini se, da je krivi taj pojam o kritici već zavladao i kod istih sudijah književnih; jerbo kojim drugim načinom možemo si protumačiti čudno pojavljenje, da (dočim se o »kralju Dečanskom« i. g. već napisala čitava knjiga) nijedan dosad sàrbski list ili časopis do pukih naslovah nije dosad ništa spomenuo za prekrasne pěsni »Luču mikrokozma« i »vienac gorskij!« za pěsni narešene silom dubokih i visokih mislih! za pěsni pravog vrućeg poetičkog nadahnutja! za pěsni, kakvih neima svakolika dojakošnja umětna poesija naša!!! Dvě ima već godine, što je pàrva izišla, a sve još ni jedne rěčce o cěni njezinoj! Valjda su ju radi toga mučke mimoišli kritici sàrbski, što na njoj nijesu našli bolnog města, koje bi napipali, ljute světu pokazivajući rane? Eto vam, bratjo draga, tuge, što nas kolje! eto nemarnosti, što nas pred světom sramoti!

---

*) Mi smo kratak naš sud o „kralju Dečanskom" izrekli još nepročitavši suda g. Maletića. G. *S.* naveo si to na vrat „nestedljivo proreštanje g. *Maletića* najviše tim, da je svoje dělo turio u svět kao *homo grandia professus* metnuvši mu na čelo onaj kobni *motto* iz Göthea. Medjutim mnogo bolje bi bio prošao, da je izostavio na naslovn dodatak „*epos u 8 pěsama*" jere dělo njegovo u strogom smislu nije epos, nego puka jedna pripověst na način nar. pěsamah, zato je g. M. i morao pomisliti pročitavši Dečanca na one rěči: „*Amphora cœpit institui; currente rota cur urceus exit?*"

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA VI.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1847.

Gospodinu

Simi Milutinoviću

*Sarajliji**).

Da, svakda mi dragi nastavniče,
Srbski pěvče nebom osijani!
Zadatak je směšni ljudska sudba;
Ljudski život snovidjenje strašno! —
Čověk, izgnat za vrata čudestvah,
On sám sobom čudo sačinjava.
Čověk bačen na burnu brěžinu,
Tajnom rukom směloga slučaja,
Siromašan bez nadziratelja,
Pod vlijanjem [1]) tajnoga promisla [2]),—

---

*) Ovaj komad iz pohvaljene pěsni »Luča mikrokozma« izvadismo, budući isto dělo u nas slabo poznato, da vide naši štioci barem od prilike, kakvo je, i od ovog izvadka da sudit mogu na lice i dušu čitavog děla. Kús ili komad ovaj čini ondě i posvetu i uvod, pa je istim měrilom i duhom složen, kojim i ostala knjiga. Akoprem gledè na jezik neslažemo se posve s preuzvišenim pěsnikom, opet smo ostavili, prepečatavajući posao njegov, rěč uz rěč kako je u knjizi pečatano do cigle tri: *sočinjava*, *vozdignut* i *veličestvo*, koje izvedosmo pred naš zapadni jugoslavenski svět s krojem narodnjim. Pod ostale po formi nam tudje rěči (crkovnoslovenske i ruske) metnusmo opazke, tumačeći ih naški. A to nadamo se da nam se neće uzeti na zlo. — O istome cělome dělu govorit ćemo poslě.

[1]) Vlijanije (ruski)=upliv.— [2]) Promisao, providnost.

On se sětja prve svoje slave,
On snijeva presrětnje blaženstvo,
Al njegovi snovi i sětjanja
Kriju mu se jako od pogleda,
Běže bitro u mračnim vrstama
U lětopis obširni věčnosti,
Samo što mu tamnijem prolazkom
Trag žalosti na dušu [1]) ostave,
Te se trza badava iz lanca,
Da za sobom pronikne mračnosti.—

Čověk, bačen pod oblačnu sveru,
Prima l' ovdě oba začatija [2])?
Jel' mu ovdě dvostruka koljevka?
Jel' mu zemlja tvorcem odredjena
Za nakazu kakvu tajinstvenu,
Al' nagradu burnu i vrěmenu,
Al' razsadnik duhovnog blaženstva? —
Ah ovo je najviša tajina
I duhovne najstrašnije bure!
Ovoga su u grobu ključevi.—

Koliko sam i koliko putah,
Dubokijem zauzet mislima,
U cvijetno lono [3]) prirodino,
Hraneći se pitateljnim sokom

---

[1]) Na dušu m. na duši. Rěči s predlozi *na*, *po*, *u* i *pri* Carnogorci i njihovi susědi često město u predložni metju u padež viniteljni. Priměrah ove osobine naći ćeš obiljato u nar. pěsmah onih stranah (vidi sbirke *Vukovu* i *Milutinovićevu*). I naš uzvišeni pěsnik često se njome služi (vidi u pěsni ovoj redke: »Ako bitje vri u luče sjajne (m. u lučah sjajnih)«; »Mi smo iskra u smrtnu prašinu (m. u smrtnoj prašini.«)— [2]) Začatije (crkvslov. i ruski) ═začetak. izvor (lat. *origo*).— [3]) Lono (crkvslov. g. *κόλπος*, lat. *sinus*)═krilo, njedra.

Iz nje sise gole i prelestne,
Mater štedru zapitava' smělo,
Rad česa je tvorac satvorio?
Radi l' djece svoje mnogobrojne?
Ali djecu rad nje udovoljstva?
Al' oboje jedno rad drugoga? —

Nu vrěmena pitateljnica mi,
(Okitjena cvijetnim vrěmenom,
Okrunjena sunčanim zrakama,
Ali vlase cvijetne pletući,
Bisernom ih rosom nasipljući,
Pri igranju světlokosih zvězdah,
Da dičnija na jutro izide
Pred očima svoga vladaoca)
Na sva moja žarka ljubopitstva
Smijehom mi odgovara němim. —

Koliko sam i koliko putah
Svod plavetni neba sveštenoga,
Briliantnim zasijat sěmenom,
Zaklinjao dušom zapaljenom,
Da mi svetu odkrije tajinu:
Ali ga je tvorac ukrasio,
Veliku mu knjigu otvorio,
Da tvar [1]) slavi tvorca i blaženstvo?
Al da čověk na nje listu čita
Ništavilo prekoměrno svoje? —

S vnimanjem [2]) sam zemaljske mudrace
Voprošava' [3]) o sudbi čověka,
O zvaniju njegovom pred Bogom;

---

[1]) Tvar (ruski)=stvorenje. — [2]) Vnimanije (ruski)=pozornost.— [3]) Voprošavać (ruski)=upitavat.

No njihove različne dokaze
Nepostojnost koljeba užasna:
Sve njih misli na jedno sabrane
Drugo ništa nepredstavljaju mi
Do kroz mrake žedno tumaranje,
Do nijemog jednog narěčija,
Do pogleda s mrakom ugašena.—

Snom je čověk uspavan težkijem,
U kom vidi strašna prividjenja,
I jedva se opredělit može
Da mu bitje u njima nespada.
On pomisli da je něke pute
Od sna ovog oslobodio se,
Ah njegove prevarne nadežde!
On je tada sebe utopio
U sna carstvo tvrdje i mračnije,
I na pozor [1]) strašnih snovidjenjah. —

Hitrost mu je i lukavstvo dato
Samo teke da je član dostojni
Na zemaljski sajam nesmisleni;
Volje mu je osnov položena
Na krilima nepostojanosti;
Želja mu je strastih užasnijeh
Pobuditelj, rukovodja slěpi;
Zloća, zavist, adsko [2]) naslědije,
Ovo čoeka niže skota stavlja;
Um ga opet s bezsmrtnima ravni.—

U vrémenom i burnom žilištu
Čověku je srěća nepoznata,

[1]) Pozor (ruski)=sramota (na pozor=na sramotu).— [2]) Ad (grčki ᾅδης)=pakao; adski=paklenski.

Prava srěća, za kom věčno trči,
On joj nezna měre ni granice:
Što se više k vrhu slave penje,
To je viši srěće neprijatelj:
Naša zemlja, mati miliunah,
Sina jednog nemož' věnčat srěćom,
Samovladcem kad postane njenim
Tad nazdravi čašom herkulovom [1]).—

Naše žizni [2]) prolětje je kratko,
Znojno lěto za njime slěduje,
Smutna jesen i ledena zima.
Dan za danom věnčaje se tokom
Svaki našom po naosob mukom;
Nema dana, koji mi želimo,
Nit blaženstva, za kojim čeznemo...
Ko će větar ludi zauzdati?
Ko l' pučini zabranit kipěti?
Ko l' granicu želji naznačiti? —

U čoeka je jedan hram uzdignut,
Zla obitelj tuge i žalosti;
Svaki smrtni, na zemlji rodjeni,
Ovom mračnom obitelju vlada,
Pod koje se svodom otrovnijem
Mučenija vrěmena gnijezde.
Ovo grko naslědije ljudsko
Čověk čoeku, čověk sebi dava,

---

[1]) »Tad nazdravi čašom herkulovom.« Neznam upravo, kako se ima tumačit ovaj redak. Polag moga suda »nazdravit čašom herkulovom« znači koliko zaiskat srěću prekonaravnu, za slaba čověka nemoguću, kao što je zapala Herkulu čověku božjeg kolěna. Ako tumačenje ovo nevalja, a ja molim da me tko bistrieg uma izvěsti o boljem.— [2]) Žizń (ruski, crksl. žizni)=življenje.

Najsrètnji ga iz ništa stvaraju
Radi smrtne tužne harmonije.—

Čověk organ dosta slabi ima,
Da izrazi svoje čuvstvovanje,
Zato znake različite dava,
Različita tělodviženija [1]),
Umna čuvstva da obèlodani;
No svi naši slabi izgovori
I sva naša slaba čuvstvovanja
Spram onoga što bi štjeli [2]) kazat,
Nijemo su spletno narěčije
I klapnjanje [3]) duše pogrebene.

S točke svake pogledaj čověka,
Kako hoćeš sudi o čověku,
Tajna čoeku čověk je najviša.
Tvar je tvorca čověk izabrana.
Ako istok sunce světlo radja,
Ako bitje vri u luče sjajne,
Ako zemlja prividjenje nije,
Duša ljudska jeste bezsàmrtna..
Mi smo iskra u smrtnu prašinu,
Mi smo luča tamom obuzeta.

O svevišni tvorče nepostižni!
U čověka iskra bezpredèlnog
Uma tvoga ogleda se svètla
Ka' svod jedan od tvoje palate
Što s' ogleda u pučinu našu.
Dan ti světlost krune pokazuje,

---

[1]) Tělodviženije (robski ruski prevod od něm. *Leibesbewegung*=kretanje, micanje se.— [2]) Štjeli (prov. crnogorski)=htěli — [3]) Klapnjanje=prividjenje? činjenje se?

Noć porfire[1]) tvoje tajinstvene,
Neponjatna čudestva divotah;
Tvor ti slaba děla nepostiže,
Samo što se tobom uzhitjava.

Pitagore i ti Epikure!
Zli tirani duše bezsamrtne!
Mračan li vas oblak pokrijeva
I sve vaše poslědovatelje?
Vi ste ljudsko ime unizili
I zvanije pred Bogom čověka,
Jednačeć ga sa bezslovesnoštju,
Nebu grabeć iskru božanstvenu,
S kojega je skočila ognjišta,
U skotsko je seleći mrtvilo[2]).—

Budalama kad bi věrovali —
Poete su pokolenje ludo[3])
Našu sveru noć da nepolazi,
Bi l' ovako lice neba sjalo?

---

[1]) Porfir (g. πορφύρα), grimiz (Purpur).— [2]) Kako bi Epikur mudrovao, svatko gotovo u nas zna. A za Pytogoru i naslědovaoce mu znamo, da nastojavahu narav cělokupnu (tělesnu i duševnu) protumačiti pravilma matematičkim. A najpače što se tiče duše čověčje Pytagorci bili su metempsychiste t. j. ljudi što sudiše, da duša prie nego dodje u tělo čověčje ima proći kroz silu tělesah odraznih životinjah, preselivajući se uzastopce iz životinje niže ili prostie u životinju višu ili savàršeniju, kojim se prolazkom očisti, oplemeni i usposobi za obitalište ljudsko. I na ovu misao došli su, gledajući narav tělesnu (materialnu), n. p. vodu, koja prolazeć kroz razne vàrste zemlje (a glavno pěska) ocědi se i očisti.— [3]) Narodi iztočni imaju věru te dàrže ludjake za ljude Bogom nadahnute, pa ih zasto kao i derviše, koji se često pričinjavaju ludima, metju u jednu vàrstu sa pěsnici kao ljudma uzhitjenim ili Bogom nadahnutima. I naš preuzvišeni pěsnik čini se da je tu věruslědio kazivajući: »Poete su pokoljenje ludo.«

Bez ostrijeh zubah ledne zime
Bi l' toplote blagost poznavali?
Bez budalah tupoga pogleda
Bi l' umovi mogli blistat světli?
Svemogućstvo svetom tajnom šapti
Samo duši plamena poete.—

Sve divote neba i nebesah,
Sve što cvěta lučam svešteníjem,
Mirovi [1]) li, al umovi bili,
Sve prelesti smrtne i bezsmrtne
Što je skupa ovo svekoliko
Do obštega otca poezijah?
Zvanije je sveŝteno poete,
Glas je njegov neba vlijanije,
Luča světla rukovoditelj mu,
Dialekt mu veličanstvo tvorca.

Divni pěvče srbske narodnosti!
Bič si sudbe veće ispitao [2]):
Svijet želji nezna ugoditi.
Sudba ti je i moja poznata
(Mislim neima podobne na zemlji)
Do vratah sam iznika' tartara;
Ad na mene sa prokletsvom riče,
Sva mu gledam gadna pozorišta,
Al na sudbu vikati nesmijem....
Nadežda mi voljom tvorca blista!—

Ja od tebe jošte mnogo ištem,
Da postaviš u plamteće vrste
Pred očima srbstva i slavjanstva
Obilića, Gjorgja i Dušana

---

[1]) Mir (crkvsl.)=svět. [2]) Izpytać (ruski)=izkusiti.

I još koga srbskoga heroja, —
Da progrmiš hulom strahovitom
Na Vujicu [1]), Vuka, Vukašina,
Bogumrzke srbstva odpadnike...
Zloća njima mrači ime Srba;
Tartar im je nakaza malena! —

Na Cetinju 1. Maja (Svibnja) g. 1845.

Petar Petrović Njegoš,
vladika crnogorski.

Dram jezika.

(Nar. bosanska pripověd̄ka *).

Omera bi svaki dan karao otac da se bavi o zanatu, a da se prodje karaduzena [1]) i hašikovanja po sokacih Sarajevskih. »Ti si, sinko, mlad; mi smo djuturumi [2]); radit nemoremo. Tko će nas drugi hranit, ako ne ti opet?« — Omer zato kao i za posao malo al nimalo nehajaše. On biaše u Sarajevu poznat kao

---

[1]) Vujica ubio je Karagjorgja (Petrovića), oslobodителja Sàrbije; Vuk (Branković) izdao je kneza Lazara na Kosovome polju; a Vukašin (Màrljavčević) ugrabio vladu iz rukuh Stěpanu Urošu, poslědnjemu ogranku càrskog stabla Njemanićah, radeći mu o glavi te i na njegovu imenu stoji sramotna sumlja, da je potajno i ubio Stěpana mlada i nedospěla. Narod u pěsmah svojih pripověda o Vukašinu kralju da je bio gàrdni silnik koj je mnogo počinio zuluma.

*) Ova je pripověd̄ka iz sbirske g. Fr. Jukića. Za čudo nam je, što uzdàržava sgodu jednu, koju je umnostni Englez *Shakespeare* proslavio, opisavši ju živim bojama u svojoj glasovitoj drami »The merchant of Venice (tàrgovac Mlětački).— [1]) Karduzen (t.), tamburica (mala od 4 žice).— [2]) Djutùrumi (t.), kljasti, omatoreni.

kolovodja sviuh hašikah. Od kuće do kuće, od pendžera do pendžera, to biaše mu zanat. Svak je vidio da Omer još za ženitbe nebiaše dorasto, i da mu mladost nebi smetala, smela bi mu prazna kesa. Svak je dakle scěnio, da Omer od bèsa i vragoluka bašikuje. Sramota i ruglo, koje od toga proizlazaše, na jadne roditelje padaše. Tuga i žalost za razsipnim sinkom bàrzo im prekide žicu od zivota:— oni umru. Omer ostade starèšina u praznoj i razdàrtoj kući nad troje siročadi. On je doduše to od davna želio, da bez prikora roditeljah lašnje i slobodnie mogne služiti svojim budalaštinam, al naskoro osèti, kako je biti bez roditeljah, kadno slěme padne na njegovo teme. »Tko će tkati, tko će presti, tko će meni kuću mesti? Valja se proći budalaštine!« — Poslě ovakvog razmišljavanja reče Omer: »Dajder bugariju![1] nije druga; valja se ženiti!« Tamburu pod skut, te lěpoj Mejri na pendžer.

Biaše upravo jacia, kad Omer pod pendžèr stupi. Svěća goraše, a šaptanje čujaše se u sobi. Na džam[2] kucne, šaptanje umuči, uz bugariju zapěva, a svèća se utàrne. Njemu nitko ni mukaet nije. — Za tri noći bi dolazio Omer pod pendžer, al uvèk odlazaše tužan i žalostan. Mejra mu se nikad ni javila nebi. Cetvàrtu noć opet dolazi mladi hašik[3]: »Daj da joj još malo poslědnji put zapěvam, pa već neće moja noga pod njezin pendžer.« Biaše lěpo ugodio tamburu, pa žalostnim glasom uz nju popěvat stade:

»Tamburice, moja dangubice!
»Terzianu[4]), moj golem zianu[5])!

[1]) Bugarija, tambura (velika od najmanje 6 žicah).— [2]) Džam (t.), staklo na prozoru (a ne *kula*, *toranj* kao što smo krivo rekli u Kolu knjig. V. na str. 25.).— [3]) Hašik (t.) zaljubljenik.— [4]) Terzian (t.), ono dàrvce ili pero, kojim se udara u tamburu. [5]) Zian (t.), gubitak, šteta.

»Dosta si me gladna nahranila
»I žedjana vode napojila,
»Děvojakah na dvor izmamila,
»Děvojačkog lica naljubila.....
»Tamburice, moja dangubice!
»Terzianu, moj golem zianu!
»Di izgubi dneve i godinu,
»Pěvajući Mejri uz pendžere,
»Na me Mejra ni gledati neće!!!«

Na ove besěde svěća se u sobi utàrne, džam se na jedan put otvori. Omer od radosti neznadiaše za se, misleći da o čemu je hodio da je već i dohodio. Mejra: »Sva je prilika, da si ti poludio, Omere! Ja se tvojoj budalaštini nemogu načuditi. Šta tražiš okó mojih pendžerah? Od tog neće ništa biti, neka znaš!« — Omerova radost bàrzo minu, dapače napade ga tuga veća nego ikada prie. — Mejra, videći Omera smetena, opet nastavi govor: »Moj budačko! Ti bi možebit htio mene za ženu imati. Jel de Omere?« — »»Tako je«« odgovori on. »Toga se ti kani!« priuzme ona. »To bit nemože! Ti ni komad hlèba u kući neimaš, pak opet o ženitbi sanjaš. Ja znam, što ćeš ti reći: Slika priliku traži. Da sam i ja kći siromašnih roditeljah, to je istina; al promisli zajedno, da od mene neima pristalije děvojke u svemu Sarajevu; pa baš zato bit ću srěćna; naći ću měšto u haremu pàrvog kog bazerdjana[1]) Sarajevskog. Al čuj Omere! Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je sàrdsu drago. Ja bi tebe volila, nego cělo Sarajevo, al sveta je zakletva mojih roditeljah. Nju nesmiem prekàršiti. Meni se je reda za onog udavati, koji će ne samo mene već i moje roditelje srěćne učiniti; pošteno ih do smàrti dohraniti.... Sve svoje rane u me su za-

[1]) Bazerdjan (t.), tàrgovac.

vili.« — Čuvši ova Omer, malo se razabra: »»Ako je dakle samo za tim stalo, koliko bi se htělo, da moja postaneš, da te odkupiti mogu?«« — »Nebi mlogo!« rekne Mejra, »da štogod dućana otvoriš, t. j. da tàrgovati počmeš: moje roditelje i svoju siročad moraš hraniti, a borme i ruho pokrojiti.« Na to Omer: »»Sbogòm! dobra noć, Mejro! ja razumim sve, i ako iz toga mogne štogod biti, sutra ćemo se viděti.««

Pun radosti i zajedno pun žalosti ode Omer s pendžera Mejrina. »»Ako gdě uzajmim jaspre, tko će od mene srěćniji? ako ne, to opet žalostniji od mene nitko bìti neće.«« Tako je svu noć zamišljeni hašik sanjao. Kad osvane dan, neznadiaše od radosti šta činiaše, panuvši mu na pamet da imade bogatog jednog Čivuta — velikog prijatelja. »»Ako mi on neuzajmi, drugi neće.«« Tako razmišljavajući, bárže se spremi da mu ide u pohode. Našavši svoga prijatelja kod kuće, na svaku ruku nagovaraše bogatog Isakara da bi ga prignuo na tolik zajam. Čivut ukaže se gotov i kàrv proliti za svog prijatelja Omera, a kamoli neuzajmit mu trideset kesah. »To će i moja radost biti« rekne tàrgovac Isakar, »da lěpa Mejra bude tvoja zaručnica.« Priupita on Omera za rok kad će platiti. »»Sedme godine!«« odgovori Omer.— »Ama, prijatelju! ako sedme godine nemogneš platiti, šta ćemo onda?« Ja neznam tko njima tu pogodbu na pamet donese, što i pred kadijom usidžile [1]), da ako Omer Isakaru za sedam godinah nevrati zajam od trideset kesah, da mu Isakar na mešćemi ima odrězati dram [2]) jezika, i da nikomu krivo nebude. Tko srěćniji od mladoženje Omera!? Taj dan ništa neradiaše, jedina mu pamet imala je posla, kako će

---

[1]) Usidžile (t.), uzakone. [2]) Dram (g. δράχμη), vàrsta teži, n. p. 1 dvadesetica ima 2 drama, a 400 dramah čine oku.

veličolěpni pir dogotoviti; koju li će dibu [1]) kakvu li kadivu na svoju Mejru pokrojiti? Jednom rěčju: nebiaše on toliko promišljavao, kako će toliku silu tudjeg blaga povratiti, koliko baš, kakvim bi se načinom lašnje potrošiti moglo.

Poslě měsec danah Mejra bude dovedena u kuću bogatog Omera. Pirovalo se cělih osam danah bez prestanka. Nit se znalo, tko pije, tko li platja. Poslě osam danah razide se svak sebi. Ostane sám Omer s lěpom Mejrom. Svak se čudio, odkuda Omeru toliko blago, da može taslamu [2]) provoditi ko jedan beg. Mnogi su scěnili, da nije izkopao. Al što mu drago, vratimo se mi k našemu Omeru!... Kazali su davno: Cěna zanata veća od zlata, pa opet: Nije svačije, izpod sela pěvati. Tako i naš Omer nije mnogo mario za svojim zanatom, kog je naskoro i zaboravio. On je mislio: »Ostalo mi je još petnaest kesah: s ovim ću tàrgovati.« Al za svakog nije tàrgovina kao što ni za Omera nebiaše. Istina, tàrgovine imao je prepun dućan. Soli, duhana, lučah i brězovih metalah mogo si vazda naći u njega. Za drugu robu nebi se ni brinuo.

Tako Omer tàrgovaše četiri godine. Za sve to vrěme na njegovu obrazu nije se mogla opaziti nikakva žalost. Činilo se, ko da mu ugovor i pogodba o uzajmljenih kesah nikad nije ni na um padala. Al nastavši peta, sve to većma moglo se viděti na Omerovu licu, da ga něšto žeže. Sedme pak godine napolak ga biaše nestalo u obrazu. Često su ga žena i prijatelji zastali grozno cvělećega. Zaludu su ga pitali za uzrok tolike njegove tuge. On bi svako pitanje žene i prijateljah svojih odbacio kao čověk propao. »Mene

[1]) Diba (t.), škàrlet; kadiva, baršun. [2]) Taslama (t.), ponos, luxus.

nitko nemože pomoći: projdite me se!« — To mu biaše vazda odgovor.— Lěpa Mejra već pàrvih danah strašne pogodbe saznala je sve od istog Čivuta. Medjuto ona je za dužnost dàržala sažalivajući pitati Omera za uzrok tolike boli, za koju da nije nadala se naći lěka, nebi se ni udala bila za Omera; jer kojoj bi ženi milo bilo imati muža bez jezika? — »Već je vrěme« rekne Mejra »boščaluk pod skut, ter kadiji na kolěno!« — Tako ona jednoć ter i drugiput.— »»Ova žena me zastidila«« rekne kadija. »»Elbetana [1])! nemože bit, da ona nejma nibeta [2]) od mene kakvu milost iskati, pa je stid.«« Kad svane tretje jutro, al Mejra još s lěpšim boščalukom pred kadiju. Poljubivši u skut, htědiaše po navadi běžati, al kadija namigne na momke, ter je zaustave. »»Ženska glavo!«« rekne kadija »»već si me do triput zastidila. U čemu ja tebi mogu milost učiniti? Išći od mene!«« — Mejra to jedva i dočeka. Metnuvši ruku jednu na čelo a drugu na pàrsi, rekne: »Kadija! tvoje me dobro sàrdce slobodi, te mogu prositi.... Došastog petka samo jedan sat da mogu na tvomu městu sěděti u mešćemi [3]).« — »»Turske mi věre, ženska glavo! ako ti je meram [4]) sědi cio dan. Da ti je slobodno!«« — Poljubivši u nogu i pustekiju [5]), zajedno zahvali i oprosti se s kadijom, pak ode vesela čekajući petka.

Petak osvanu, dan ugovoreni od povratjenja zajma. Omer ni bešluka [6]) neimadiaše gotova u kesi, a kamoli trideset kesah. Valjalo je dakle izvàršiti drugu

---

[1]) Elbetan (t.) možebiti). [2]) Nihet (t.), naměra, odluka. [3]) Mešćema (t.), sudište, t. j. město gdě sědi kadija kad sudi. [4]) Meram (t.), povoljno. [5]) Pustekija (t.), sag, što imadu bosanski Muhamedanci prostàrt na tlima, gdě klanjaju, a ponajviše je koža sàrnečja. [6]) Bešluk (t.), novac turski: 2 su bešluka forinta sr., a 4 čine škudu.

pogodbu, da Čivut Omeru na mešćemi odrěže dram jezika. Mejra běše za rana uranila. Kadija je jedva dočeka, pruži joj svoje haljine, pa od dragosti svojom rukom natače joj kauk [1]) na glavu. Čudan biaše kadija, kako žena sudi. Za to se ukloni omah u drugu sobu, pa tu odluči kroz stakleni na vratih prozorić gledati.

Golobradi naš kadija biaše lulu prosiče [2]) razpuho, kad Čivut i Omer tarući suze na mešćemu stupiše... Učinivši običajní poklon, malo se poizmakoše... Projdu dva tri časa, dok kadija pet šest dimovah odbi.— Kadija: Čemu ste Vi mušterije [3])? — Čivut: Došli smo do tvog suda, dragi efendija [4])!— Kadija: Koja dobra?— Čivut: Dobro, hvala Bogu!— Izgovorivši ovo Čivut Isakar, izkaže kadiji, kako je on prię sedam godinah Omeru uzajmio trideset kesah, pa kakva je onda učinjena pogodba medju njima, da ako mu za to vrěmeOmer tih trideset kesah nepovrati, da mu ima odrězati dram jezika, i da su zato sad došli. Kadija: Jeli tako? Ti! kako ti je ime? jeli istina, što je ovi kazo? — Omer (kroz plač vapiući): Efendija, sve je prava istina!— Kadija otvori ćitab [5]), te list po listu stane premetati. Na jednom se městu zaustavi, několiko putah gubicama klapne... »Istina dakle! sve se tako i u ćitabu piše« rekne kadija... »A jesi li donio britvu?« nastavi opet. »»Da kako, jesam!«« odgovori Čivut. »E more!« požeštje rekne kadija »dobro pazi da samo dram odrěžeš, jer nek znaš, da ako manje il više odrěžeš neg što ste pogodili, dževapa [6]) nećeš

---

[1]) Kauk (t.), saruk, čalma (Turban).— [2]) Prosića ili prosjaća, plemeniti sitnolisti duhan, što ga puše gospoda bosanska. Oka ga stoji ondě forintu, gdě od običnoga nestoji oka više od cvancike. — [3]) Mušterije (t.), poslenici. — [4]) Efendija (t,), gospodar.— [5]) Ćitab (t.), knjiga, u prenešenom smislu i alkuran.— [6]) Dževap. (t.), razlog.

moći dati.«— Na ovo se poněšto smete Čivut: »»Jok vala! nećemo tako, dragi efendija! već ako mu odrěžem više od drama, ja ću mu zlatom nadomiriti, al nek on moga toliko odrěže; ako pak manje trevi se da odrěžem, na poklon mu!««— »Bre siktur [1])!« sàrdito vikne kadija, »zar si ti posto kadija, da na mešćemi propisuješ zakone? Nijedna čivutska věro! odmah da si rezo!« — Eto muke i nevolje za Čivuta! »»Aman, dragi efendija! ja se u carske poslove neću metati. Ja znam tebi je reda po ćitabu suditi, ja nemogu ni tamo ni vamo.... Alal [2]) mu trideset kesah! alal mu dram jezika!.. Mi smo prijatelji!»« — Na ovo kadija još većma uzbuni se, drekne na momke: »Bàrzo zovnite mi dželata, da naučim nijednu věru čivutsku, kako se na mešćemi sluša!... Odmah da si rezo!.«— Dželat s golom sabljom dotàrči; Čivut pane na kolěno, ter skut ljubeći počme moliti. Kadija nedajući se umoliti sve jedno govoraše: »Ol reži dram jezika ol glavu podvàrgni dželatu!« Čivut oseti se, da nije druga... valja se odkupljivati: »»Dragi efendija! tvojih je trideset kesah! toliko dužniku opraštjam; a tog me belaja [3]) izbavi da nikome nerežem jezika, a još manje mome prijatelju Omeru... Aman, efendija i otac i majka! Aman! ja sam zaludio, ti meni oprosti!««— »Sěci kudru!« drekne kadija.— Dželat povuče žalostnog Čivuta, koji se biaše dobro za kadiju uhvatio: »»Medet [4]) efendija, ako si Turčin!««— Na ovo poleti Omer, ter stade kadiju ljubiti i moliti za svog prijatelja. Ovoga biaše i čekao mladi kadija: »Omere!« reče on »za

---

[1]) Bre siktur! najpogàrdnija je psovka Turakah. — [2]) Alal(!), blagoslov. Ovdě znači upravo, koliko latinski prosit! naški bi ovo čověk kazao do prilike: Bilo mu napredačno! — [3]) Belaj (t.), běda nevolja.— [4]) Medet! vapaj, koji podiru na umoru Muhamedanci.

tvoj hatar nek mu je oproštjeno! a turska je věra tvàrdja od kamena. Upamtio bi Čivut što će reći mešćema i kadijnski sud!« — Čivut izbroji kadiji trideset kesah; ovaj ga opet ponudi, da se poljubi s Omerom. »I da nitko ni od koga neima ništa tražiti, ja ću zapisati u ćitab od mešćeme.« Poljubivši još jedanput u serdžazu [1]) i mestve kadijnske, zahvale se obodvojica kadiji na pravednoj osudi i otčinskoj dobroti, ter ostave mešćemu.—

Jedna se vrata zatvore, druga se otvore. Unidje kadija (pravi), zakocenut od směha. »»Ženska glavo! tako mi amana, u musafa [2]) te pameti nevidih! Boga mi, da si mužko, takog kadije do Stambula nebi bilo!«« — Mejra se zahvali na tolikoj milosti, što je jedan sat poviše kadijom bila, ponudivši mu petnaest kesah od novacah oglobljenog Čivuta. Kadija nehtedne uzet, već ju još s jednom kesom nadari. Ona još jedanput učinivši svoju dužnost, poljubi mu skute i zahvali se; spusti peču ter kući pria Omera stigne.—Omer biaše se zadàržao u kavani. Ugledavši ga Mejra sa pendžera gdě na avlijnska vrata ulazi, od šale stane mu se rugati: »Eto Omera odrězana jezika!« tepajući mu govoraše. »»Ni si domolila«« rekne Omer.— Ona ko začudjena što netepa, stane ga pitati: »Šta dakle bi?« »»Bog i pametan kadija (a kakav je lěp ko jabuka!.. Bog mu dao svaku sréću!) on mene od napasti izbavi a Čivuta oglobi.«« »Jeli lěpši taj kadija od mene?« priuhvati opet Mejra, ukazavši mu onih trideset kesah. — Omer od radosti proplače na krilu mudre svoje žene ter ju triputa poljubi u junačko čelo. Uznavši mudru njezinu mojstoriju, odsad mu je triput

[1]) Serdžaza (t.), tanani sag, na kojem prekárstivši noge sěde Turci.— [2]) Musaf (t.), mudra knjiga.

draža bila. Mejrine mudre savěte slušajući Omer prihvati se sbiljski zanata, ter do mala veliko steče blago.

Fr. V. Jukić,
Banjalučanin.

Putovanje

po

Goričkom, Mletačkom i Tàrštjanskom.

Pitaste me, što sam vidio i upamtio putujući prošastu jesen, zar li sam zavirio takodjer tja u Reziju?.. Istina je, cělu godinu tvàrdo sam se nakanjivao da idem Rezijanom u pohode, al kad tamo sva mi naměra ode u větar. Čověk odlučava., a Bog odluči, kažu naši Slovenci. I u mene se obistinila pobožna ta poslovica, jere pošto uzmem štap, izlezem izpod strěhe, pa dodjem na pàrvo razkàrštje, a ja, ostavivši put za Reziju s desne, udarim na lěvu, ter hajde drumom, što vodi prěčice u Goričku i Mletačku. Pa šta me je k tome nakanilo? pitat ćete opet vi. E, brate, šta je nakanilo Columba da je odjedrio u more bezkrajno? Šta je nakanilo Fernanda Corteza sa hàrpom ljudih u Mexiku? Šta Cooka, da traži mora i zemlje nepoznate, da obrodi (umsegeln) svět, neplašeći se ni burah ni kàrvoločnosti narodah divljih? Šta drugo već želja ona koja těra čověka, da traži ono što neima u njega, da vidi ono što još nije vidio, da nauči ono što još nezna; junačka ona pohlepa, koja goni i narode i pojedine ljude u svět i upàrkos pogibelji i gotove propasti. Mene istina nije na put ovaj těrala pohlepa ni za zlatom ni za slavom. Nu opet me je nešto nukalo i

nagonilo, a to je bila želja da vidim něšta novog i da obogatim izkustvom svoje znanje, možda i znanje drugih; time da nadoměrim. Promišljavao sam kod sebe: »Ideš li u Reziju, šta ćeš ondě? Doć ćeš poslě žetve i berbe.« I reko bih, da niesam sudio krivo, neidući tamo, jere žetvu je obavio prof. Izmail Sreznjevski, a berbu Vi. Istina je da se nijedna njiva nepožanje onako brižno, ni vinograd neobere tako čisto, da nebi preostalo pabirakah. Nu za pabirkovanje trěba oštriih i zdraviih očiuh, nego su moje. Kako rekoh, ja se prodjoh Rezije, pa se primih puta k onim južnim od Rezije Slověncem, koje Vi u listu Vašem rezijanskome [1]), nevidivši ih, samo kao uzgredice spomenuste; k Slovencem (rekoh) slavenskome světu još nepoznatim ni po jeziku ni po običajih svojih. K njima me dakle zanese čudo moje da vidim kakve ih je majka Slava stvorila, po kakvih li predělih razměstila? Al trěba iz početka da Vam kažem: i sve što sam čitavim putem išao samo pěšice i na sve pozorno gledao, što se tiče narodnoga života, a ja opet niesam mogao onoliko zapamtiti i zabělježiti, koliko bi se htělo upravo i meni i željam sàrdca Vašeg. Za cěli taj put niesam mogo više odměriti vrěmena do ciglih 15 danah. A Vi sami znate, koliko čověk može uraditi za onoličko vrěme, kad mu roje po glavi naměre što veći skupiti broj nar. pěsamah, poslovicah, pripověđkih; opisati što više običajah itd. Čověku, što hoće sve to da sabere, trěbalo bi za posao taj poviše vrěmena, nego što mu trěba da se razgleda po gradu kojem i brojem da izbroji, koliko ima u njem vratah i piacah, dvorovah i palačah, càrkvih i kasarnah, i da izmudruje koliko koje od tih znamenitih stanjah ima sobah i stubah, prozorah i prozori-

[1]) Onaj naš list iz Rezije nalazi se pečatan u Danici od god. 1841.

ćah itd. Nečekajte dakle mnogo od ovog moga posla. — Nu vrěme je već da se vratimo na istu stvar — na putovanje!

Biaše dne 15. Rujna god. 1843. kad ja krenem s Višarja (Luschariberg), s onog iz dogodovštine pobožnosti slovenske toli slavnog i na glasu posvetilišta. Kako već rekoh neudarih ravnim putem za Malborget, Pontebu i Bèlu (Resciutu), nego se zavratim na lèvu uhvativši se Predila. Ovo je bàrdo vàrlo glasovito iz dobe austrijsko-franeuzkih ratovah. Hrabrost i junačtvo vitezah predilskih sjaje zlatom napisano u listovih dogodovštine vojske austrijske. Ovdě su se g. 1809. opet proslavili naši Hàrvati kao vojaci bez prikora i straha, braneći tvàrdokorno i junački ovděšnja na vrat na nos skàrpljena ukrěpljenja (Befestigungen), i zaštitujući ledja onoj vojci austrijskoj, što premda junačka na polju bojnom ipak morala je radi někojih grěhovah, učinjenih na Renu, uzmaći iz Italije u Korušku. Predil je gora suha i pusta, hridi visoke do oblakah, stěne stàrme, provali goli bez dàrna (Rasen) i trave. Tek amo tamo sastaju se oči s kukavnim kakvim gàrmićem, a ostalo sve ljuta kàrš, gol kamen. Tu ima dva sela: Stàrmenica i Lóg (ném. *Ober-* i *Unterbrett*). Kako sam se uzhitjao, gledajući divlju krasotu ove gore! koli silno zaigraše mi sàrdce razmislivši da su stěne ove kàrštjene našom slavom, pomazane junačkom kàrvlju našinacah [1]). Vàskolih svět zamnio je onda

[1]) Vidi u časopisu »Oesterreichische militärische Zeitschrift, Jahrg 1843, Heft 10, Nr. IV.« str. 47. članak: »Die Vertheitigung und der Fall des Blockhauses auf dem Predil, im J. 1809.«— U toj kuli ili palanci bilo je posadke cigla jedna četa sluinske naše regimente na broju 218 momakah, između kojih 14 strělacah i 4 oficira. Za podporu ove šake ljudih bilo je naměšteno u palanci 10 topovah sa potrěbnim topdžijama. Svima vojnicima zapovědao je graničarski kapetan

slavom malborgetskih i predilskih Leonidah, čudom se čudeći junačtvu i domorodstvu, kakvom i kolikom nije bilo traga ni spomena od Zrinskog i sigetskih njegovih drugovah pa do tó doba. Pa kako da sad meni neuzigrà sàrdce, nalazeći se na městu tolike slave? kako da mi nezakuca silnie, gledajući te Thermopyle našeg stolětja, taj u pravěku Bogom sagradjeni spomenik naših junakah?! S ovim mislima spustim se nizbàrdice i, sve pokraj vode Koritnice nastavljajući put svoj po samom pustom kamenju, shvatim kasno pod věčer varošicu Bělac (tal. *Flez* něm. *Flütsch*) zvano. Tudě prenoćim. Bělac je prilično lěpo město od 400 kućah snažnih i čistih a to većinom zidanicah. Dušah ima od prilike do 3.300, samih Slovenacah. Kod Bělca udara Koritnica u Sôču, koja nataplje polje krasno i plodonosno, što se tu prostàrlo kao sag jedan, a nasrěd njega běluška se varošica rečena kao labud pasući se nasrěd zelene livade. Nu žalibog i sve što je polje ovo (kako rekosmo) plodno i vàrlo dobro obradjeno, opet će slabo i polovicu ovdašnjeg světa prohraniti, toliko ga ima medju golim ovim bridinama. Za to se i mnogi izmedju njih, najpače muškarci, daju na tàrgovinu ter po zimi, dočim im kućama upravljaju žene i starci, obilaze širok běli svět za (što no je u nas rěč) s tàrbuhom za kruhom, vratjajući se u prolětje opet u postojbinu i medju čeljad svoju kao la-

---

Vitković. Slaba je bila to posadka, nu ipak je odolěla svim jurišem preko 3 dana, braneći se i uzbijajući francuzku jednu četu od 5 do 6 tisućih vojnikah, dok napokon nepadoše svikolici nica màrtvi s oružjem u rukama. Samo několicina izmedju njih ostadoše živi pod ljutim ranama, kojih poslě poslědnjeg juriša izkopaše izpod màrtvih trupovah. Izmedju tih (ranjenih) bio je i kapetan Janković i feldbaba Golek, koji još i dan danas žive kao živ spomenik dana onog. Ur.

stavice što se vratjaju s prolětjem pod rodne svoje krovove. Milina ih je slušati kako ti mudro pripovědaju ovi kramari o krajevih vidjenih, sad o Tirolu i i Taliji, a sad opet o Austrijanskoj i Ugarskoj.— Sutradan opet nastavim put svoj kroz Srepenicu i Tàrnovo, dva sela, pa stignem u Koloridu (t. *Caporetto* n. *Karfreit*). Selo je ovo toli prostrano i čisto uredjeno, da mu dapače ni u mnogom varošincu nećeš naći takmaca. Ima lětos 2,160 dušah našeg plemena. Ovdě mi se činilo upravo kao da sam kod kuće medju domari svojimi. U Koloridi ostavih cestu za u Goricu, i okrenuvši se pram zapadu prodjem kroz sela Robić i Starosedlo, ter panem na vodu što se zove naški Nadiža, t. *Natistone* a něm. *Nadeis*. Niz tu rěku medju samim golim, kàršnim i neplodnim gorama nastavim put svoj, ter udarivši na medjaš preděla mletačkog, predjem k Slovencem kotara mletačkog. Tuda gore rethske pružaju silna svoja ramena sve to niže. Po njih spustim se i ja u ravnicu, u zavičaj blage i drage vinske loze, koja ovdě, toplim suncem razgrijana, rano i obilato rodi. Stignuvši u te kraje nalaziš gdě se i s jedne i druge strane ceste razkrilile slědeća sela: Stupica, Lôg (Lug), Pulfarje, Brišće, Lipica i najznamenitije i najglasovitije selo Sveti Petar Slovinac (tal. *San Pietro degli Schiavi* [1]). — Po čitavoj iztočnoj strani Friula obitavaju Slovenci od gorah rezijanskih pa tja do pod ista vrata varoši Čudalske (Cividale). Već u istoj jednoj samcatoj župi Sv. Petra (Slovinca) ima polag duhovnog šematisma t. g. 7.444 dušah, imedju kojih 34 sveštenika; u župi Sv. Lenarta 5.202, a u župici Podrěčkoj (tal. *Drenchia*) 1.270 itd.. A to su sami

---

[1]) Župnik ovdašnji podpisuje se »*Parochus Sancti Petri Slavinorum.*«

puki Slovenci, i bit će ih u ovih stranah sviuh naokupu (da kažemo okruglim brojem) 18.000 dušah, i svi duhovno spadaju pod arkidjakonat Čudalski. Pa ako sklopiš s ovim brojem i Rezijance (do prilike 3.000 dušah), koji spadaju pod arkidjakonat Mučki (*Moggio*), to će ti bit u-predělu Mletačkom do 21.000 Slovenacah.

U Sv. Petru noćio sam u pristaloj jednoj gostionici. Čeljad kuće ove biaše ista dobrota i prijaznost, značaj, koji ćeš naći i u sviuh ostalih Slovenacah preděla Mletačkog. Kad se pod večer tu směstim, najedno začujem izza kuće někakvu graju, krik, směh i pěvanje. Izadjem iz sobe, da vidim šta tu ima. Ja za kuću, a eto ti u pobližnjoj sgradi do 20 glavah děce, mužke i ženske gdě ti u gàrdnih kadih ili badnjevih (dě žah) něšta gaziše, skačući u okolo i posao si pěvanjem prikratjivajući. Upitavši ih ja: »Otroci kaj dielate?« sustave se za časak od čuda. Nu zamalo se domisle i odgovore prijazno: »»Trebinje pieštamo!«« pa skoči opet u kolo po badnju. Ja se nato opet vratim u gostionicu. U izbi (sobi) neima žive duše, nu u hiši biaše puno ljudih. Pomislim u sebi: »U izbi neostade, jere si ovdě sám samcat!« pa hajde u hišu [1]). Tu si sědnem odmah k ognjištu. Čeljad skupljena dočeka me bi reći kao domara svoga. Dočim ja zametnem govor, nagàrnu jednom,

[1]) Hiša zove se ovdě soba, u kojoj na srědi ili na jednoj strani ima na tlima ognjište, a oko ognjišta klupe dàrvene. Tu se skupljaju čeljad i gosti, osobito pod večer, odmarajući se od posla u razgovoru o svemu i svačijemu. Osim dimnjaka u takvoj je hiši sve lěpo bělo i čisto, za to i hiša nije ni najmanje nalik na tako zvane němačke dimnjače (Rauchstuben), u kojih neima traga dimnjaku, već se siromaški dim s oborenom glavom mora provlačit kroz vrata i prozore. *Opazka pisaoca.*

kao pčele u košnjicu, k nama děca, što sam ih malo pàrvo vidio za kućom igrajuće kolo po badnjevih. Tu sam istom saznao, koje ima pravo kolo njihova posla t. j. da sve, što oni izgaze iz trebinjah (trupinah), njihovo je imanje, te u njega roditelji ni nediraju. Po svoj prilici to im se pravo daje zbog toga, da jim priljubi posao, čim se skopča s korištju. I od moje strane da im bude ako ne korist a to barem někakva radost, poklonim ja svakome pó kipàc, nad kojim malenim darom do duše im se sàrdce razigralo, i radost im udàrala kroz oči. Pored toga nadarila ih je i domaćića, spekavši im na vàtri kestenah, koje ovdě zovu bùrje. Da Vam je bilo sad gledati kako se ta děca nad tim opet radovahu! kako igrahu i skakahu od veselja! od veselja (kažem Vam), onog živog, bujnog, dětinskog, kakvog još niesam vidio nego u ove slovenske děce! I bilo je još većeg směha i grohota, kad domaćica baci po sobi šaku orahah, da (kao što se ovdě kaže) kobraju [1]). Kako ti se pojagmiše i požuriše i dèčarci ti děvojčice, koje će se više dočepati

[1]) Da sad vidi koji visokučeni čověk taj nar. običaj, odmah bi bio gotov kaz ti: »Uzeli su ga Slovenci od starih Rimljanah. To je rimsko *nuces projicere.*« Tako obično mudruju oni ljudi, koji kažu da su Slovenci tek u 5.–6. stolětju prešli u Europu, nimalo neuvidjajući, da se to njihovo mudrovanje s mnjenjem njihovim o doselenju Slovenacah slaže ko vatra s vodom. U Krajnskoj i Koruškoj nedaje se kobar samo u orasih nego svakojaki, n. p. mladi poslě věnčanja izlazeći iz càrkve bacaju medju děcu po šaku novčićah. U Rožju (na Koruškom) majka mladina dolazi tek od podne na pir, pa dopremivši sa sobom orahah, jabukah i pogaču, što se zove ondě dirjenca, baca děci kobar. Ako koga zateku děca, gdě bere trěšnje, stanu vikati na njega: »Dajte kober! dajte kober!« a on je dàržan baciti im šaku ili dvě. Sve se to zove kobar, a neznači odreći se děčarstva (něm. *Kinderschuhe ausziehen*, lat. *nuces projicere*). *Opazka pisaoca.*

kobra, dok sve listom nepokupiše! Nu i prem što je bilo vriske i hàrvanja, opet se sva ta jagma svàrši u slozi i miru; dapače vidio sam kako oni, što su bili najsrětniji na kobru, děliše dobitak svoj medju tužnu onu děcu, koja je u žurbi prošla praznih šakah.

Sastao sam se ovdě takodjer sa sveštenikom jednim, u kojega sam propitao: kako je stranome putniku u predělu ovom? ima li kakve pogibelji, kad ide pěšice i bez druga? ima li zlih ljudih, kradljivacah ili razbojnikah? Nu on se vàrlo začudi na moje pitanje pa mi odgovori: »Gospodine! nemojte se ni najmanje bojati, već hodite po ovom kraju u ime božje bez ikakve brige. Kud god došli medju naše Slovence, mislite, da ste kod kuće medju bratjom i rodbinom svojom. Kod nas neima ni razbojnikah ni kradljivicah. Kladem Vam se o šta Vama drago, da Vam neće propasti ni krajcare, ma sve svoje novce prosuli putem. Ako ovdě šta izgine ili propadne, to niesu krivi naši, nego je ukrao i sakrio inostranac, tudja kakva skitalica. Ovděšnji narod pošten je i dobar kao blago lěto. Slovenci naši neimaju od svojih nikakve brige ni sumlje. Oni nezatvaraju ni škrinje ni vratah, u kojih dàrže i najdragocěnije njima stvari.« Htio nehtio spomenem se na rěči Němca lětopisca, opisivajućega život sv. Ottona, kojima slavi poštenje i dobrotu starih Slovenah pomeranskih: *Tanta vero fides et societas est inter eos (Slavos in Pomerania), ut furtorum et fraudium penitus inexperti, cistas et scrineas non habeant serata, vestes suas, pecuniam et omnia preliosa sua in cuppis et doliis suis simpliciter coopertis recondunt, fraudem nullam mentuentes utpote inexperti.«* Blagi narode! ti si siromašan i tobože neizobražen, nu opet si bogat na sàrdcu i duši. Ti istina niesi primio još u krilo svoje od zapada darovah tobožne prosvěte, nu hvali Boga, jerbo

ti je u prostoti neoskvàrnjeno ostalo staro tvoje poštenje i dobrota sàrdca slovenskog!

Od Sv. Petra Slovinca udarim prěčcem pod Čudal (t. Cividale). Pred vratima ovog grada začujem pàrve glasove vlaške. O njemu neću ni da sborim. Iz Čudala udarim opet na polje pram zapadu, nebi li tudě našo još gdě koji ostanak slovenski. Nu zaludu biaše trud moj. Pošto budem se dva sata skitao po selih puko vlaških, povratim se opet pram iztoku put goričkih Bàrdah. Pàrvo nego šta prosborim o ovom kraju, trěba da se za časak barem ustavim pri imenu Vlah i vlaški, i do dvě tri rěči da probesědim o njegovu znamenovanju! U Slovenacah kranjskih i koruških [1]) Vlah znamenuje svakog Taljana; u Slovenacah pako goričkih i mletačkih zovu Vlahom samo Friulca, a vlaški jezik u njih narěčje je friulsko [2]). Ostale južne Taljane zovu pravim njihovim imenom.

---

[1]) Isto onako i svi ostali zapadni Sloveni Taljane zovu *Vlasima* (česki Wlach, poljski Włoch, pan. slovenski Lah). Rusi danas Taljana zovu Italijancem (a Wołoch je u njih Karavlah), nu u staro vrěme prie Petra velikog Rusi, od ostalih zapadnih narodah nepoznavajući nijednog do Němca, protezali su to ime i na sve ostale zapadne inoplemenike. Kod nas u Hàrvatskoj nedavno (pa amo tamo i dan danas) zvao se Vlah svaki Hrištjan. Nu da to znamenovanje u Zagrebu barem nije baš starinsko, svědoči predgradje »Vlaška ulica«, koja se službenim jezikom još dan danas zove »*vicus Latinorum*«. U Dalmaciji po gradovih sad Vlahom zovu svakog seljaka, a toje je znamenovanje ondě vàrlo starinsko, jera u najstariih dubrovačkih pisalacah (osobito dramatikah) znači vlah koliko lat. *villanus*. O etymologičkom znamenovanju ove rěči sravnaj »*Dra. Miklošića radices linguae slovencae veteris dialecti*« (Lipisae 1845), str. 10 a to rěč *BλZχBZ*.— *Opazka Urednika.*

[2]) Narěčje ovo (friulsko) nije směsa jezika taljanskoga i slovenskoga kao što sude i pišu někoji pisaoci, već je to govor jedan, koji po licu svome najviše nalići na ostala razrěčja na

Goričke **Bàrda**, glasovita su sladkim trěšnjami i grozdjem mirisućim, koje pod toplim ovděšnjim nebom rano rodi. Obàrtni Slovenci raznose ga samareći po Krajnskoj (sěvernoj), po Koruškoj i Tirolskoj, dapače do sěvernog Štajera i Soligrada donose ga. U ovih sam se **Bàrdih** svratio k jednome svome prijatelju, i tu prepisao několiko nar. càrkovnih pěsmicah. Biaše baš nedělja a isti dan proštenje (*patrocinium*) ili — kao što ovdě govori narod — **žagra** (od tal. *sacra*). Pri takvih sgodàh ovdě i po Krasu puk provodi svakojake starinske narodne običaje i igre, izmedju ostalih i ples (tanac) pod lipom ili na **brejarjih** (Tanzboden) pod jasnim nebom isto onako kao što biva na Zili u Koruškoj. Kao kod mene na Zili i ovdě ima lěti svaku nedělju redomice po selima **žagra**. Takve světačnosti prava su narodna veselja, a osobito nikada bez plesa mimo neidu. Nu ipak se običaj ili igra ta neproteže do u tavnu noć, jerbo istom kako zapadne sunce, već se i kolo razpusti, osobito pristojnost narodna ište da se žene i děvojke porazidu kući svaka k sebi. Javno to veselje ovdě narodu danju nitko ni nezabranjuje, kao što se to sbiva često na Zili, gdě se uplětje oblast duhovna ili svetovna s obzira tobože ćudorednog ili gospodarstvenog. I svaki čověk, što ima mozga u glavi, vidi i uvidja, da oblast ovděš-

---

najkranjijem sěveru Italije kao što su milansko i piemontsko, koja su gotovo priličnija jeziku francuzkomu nego li književnomu jeziku taljanskomu. Da u friulštini ima i po gděkoja rěč slovenska, to je poslědica historička, upliv naravski, jer Friulci kao najbližji susědi Slovenah s njima u svakidanjem su obćenju. Nu opet možemo s razlogom kazati, da ondašnji Slovenci imadu više rěčih friulskih nego Friulci slovenskih, pa drugčě ni nemože biti, jere friulska je rěč opet književno starija i izobraženija nego li slovenska onih stranah.

Opazka pisaoca.

nja i čověčna, je i pametna, što ostavlja narodu bezazlen njegov i starinom posvetjen i uzakonjem običaj, da ga slavi danju javno i slobodno; zašto da bi mu se kratio po danu, on bi se š njime uticao pod krilo tavne noći i tu ga kradom slavio po kàrčmah u slobodi grěšnoj kao što to sbilja biva na městih, gdě narodu svetačnost tu zabranjuje oblast. Zato je ovdě prosti narod iskreniji i ćudoredniji negoli drugud, osobito imaju žene i děvojke stida i obraza čistog. Drago mi je bilo glědati narod takav, nu opet imao sam i šta žalěti, što niesam mogo viděti sve njihove igre, jere vrěme je bilo mutno, a kiša vàs dan lěvala kao iz čabra. — Pàrvo nego krenem dalje, trěba jošte napomenuti, da i Friulci imaju svoj nar. tanac kojemu kažu *manferin*, te je nalik na tanac ovděšnjih Slovenacah, kojeg zovu sámi slovenski pljas. A to je opet onaj isti tanac, koji je unarodjen i u sviuh ostalih Slovenacah po Koruškoj i Krajnskoj, i njemu kažu Němci Štajriš [1]).

Iz Bàrdah stignem u Goricu. Kao god što u zemlji slovenskoj ima mnoga města što se zovu Bistrice ili Lipnice, isto onako ima ih i puno, što se imenuju Gorice. Nu ova Gorica ima prezime vlaška za razliku od ostalih svojih imenjakinjah, ali upàrkos prezimenu svome u njoj gospoduje slovenština a to i s

---

[1]) Ovaj isti tanac narodan je po svemu primorju jadranskomu, od Tàrsta pa dolě do Dalmacije, u koliko je meni poznato; i sva je prilika da ga igraju i svi ostali Hàrvati čakavci. I Prekokupci igraju ga uz sopěle. Š njime je medjutim sasvime srodna poljska mazurka (valjada i rusinska koľomyjka?). Jedina razlika stoji u tempu, kojim teče muzika i udaraju noge, te možemo za stanovito reći, da je u Němacah polagahan, glasovi slivajući se, sám *ligato*, a u Slovenah bàrz, živahan, glasovi smělo prekidani, većinom sám *stoccato*. *Opazka urednika.*

jačim žezlom nego li u Cělovcu ili Velkovcu na Korutanskom. Ipak vlada njezina nije samosilna i neograničena, zašto okó nje otimaté se i dvě tudjinkě: taljanština, koja ima uza se gotovo svekoliko plemstvo, i němština, za koju vojuju svi častnici svetovni (Beamtete). Svu Goricu obkoljiva na okó sáma vinska loza. Lěp ti je s Gorice`ove razgled! Toli krasne okolice gotovo još niesam vidio odkada sam živ! Sve vinograd do vinograda, što god očima shvatiti možeš. Ovdě sam probavio cigli jedan dan, pa onda hajde dalje. Pa tko bi bio mislio, da niesam zamalo bio dopro tja u Hàrvatsku i Ugarsku. »Pa kako to, Boga ti?« čujem gdě me pitate od velikog čuda. Ovako se zovu nedaleko od Gorice dva sela. Narod pripověda, da su, imajući jednom rat Austrija s Mletačkom, tuda se utaborili Hàrvati i Ugrići, a odtada selima ostalo ime od tih bàrkačah. Odadvě mogo bisam udariti upravo na Ugljaj (*Aquilaeja*, Voglej), grad od starine na glasu, u kojem je stolovao patriarch, càrkovno vladajući nad Slovenci od sinjeg mora pa tja do obalah Drave. Dan danas grad je ovaj spao na neznatno selo, a nad starim gradištem šumi ti sinje more, koje se bacilo sa svom silom na zidine golemog u starini i běsnim Attilom razorenog grada, pokrivajući ih gnjěvnim talasi i žutim pěskom. Nu sasvim tim nalazi se još po obali medju pěskom i kamenjem puno novacah starinskih, pločah s rimskim napisima itd. Nu ja niesam došo tamo, nu Vam to kažem uzgredice, kako sam čitao u knjigah ili čuo pripovědati, ter mi je visokoučeni jedan ovděšnji Slovenac (g. Stanić?) poklonio 10 starinskih ugljajskih pěnezah (Aquilaejer Pfenige),

Iz Gorice nastavih put svoj prěčce pram Tàrstu. U Merni svàrnem s ceste pa ajde stazom u Kras

(Kąrst), koj se počima dva sata pod Goricom, pa se diže odtuda i, sve uz primorje slovensko pružajući se, pada preko Tàrštjanskog s granam svojima u Istriju i Krajnsku. O Krasu neću Vam mnogo sboriti, jere znate kakav je, znate da je gol ko pàrst a kàršovit kao i svekoliko ostalo primorje jadransko. Tu ti neima ni zemlje gotovo kolik izpod nokta cárno, ni vode, jere je Kras šupalj i kao càrvotočan; zato ljudi moraju kupiti strěšnjicu, kad udari kiša, ako hoće da imaju vode za potrěbe. A ono malo zemlje, što se nalazi tuda, po jarugah je, i trěba ju ograditi plotom od kamenja, ako hoćeš da ju neodnese vihar. A vihar taj ovdě, kao uz sve primorje, zove se bura, koja u prolětje i pod màrtvu jesen běsnoga svoga zelenka jaši i sunovratce k sinjemu sàrtje moru. Kad se osobito gèrdno razljuti, sve šiba i obara, što god sretne na putu, ma bili i najtežji tovori. I mene je několiko putah zdravo ošinula oštrim svojim bićem. — Krašovci su Slovenci, imaju lěp narodni kroj, ter gotovo ništa nesade do samu vinsku lozu. U Kostanjovici bio sam u càrkvi, i vidio kroj u cěloj njegovoj razobraznosti. Ženske nose na glavi bělu peću kao po Štajerskoj, Krajnskoj i Goričkoj (izvan Bělca, gdě se muškarci nose po němački, a u ženskih peće běle rědke su, već ponajviše nose na glavah šarane rubce). Běla peća na glavi znamen je Slovenke. Ječermu, ovdě zvanu kamižol, nose i mužko i žensko càrvenu kao cvět divjeg maka, samo u muškaracah nać ćeš amo tamo i po koju bělu. I hlaćice iste su boje (càrvene) kao po Goričkoj i Krajnskoj. Ista onakva nošnja nalazi se već i u Bàrdih (goričkih). Gledajući narod oděven onako krasno narodno, stanem razmišljavati pri sebi, od kolike bi bilo potrěbe i važnosti, kad bi jednom stao tko izmedju naših slikovati raznoobrazne nošnje naroda i na světlo

izdavati slike te kamenom tiskane i bojama šarane [1]). Onda bi i opis kroja takvog svatko razumio, što bez slike upravo ni nemože, te se tuže na siromahe pisaoce, da su im rěči nerazgovetne. Takve bi se slike imale sgotoviti i bile bi najznamenitije n. p. 1) Krašovac i Krašovica, 2) Ziljanin i Ziljanka, 3) Slovenac i Slovenka iz Lukovah (u Kanovlju), sve u svečanoj oděći: 4) Rezjanin i Rezjanka a 5) Slovenac i Slovenka iz Gorice. Pored toga krasno i znamenito bilo bi, kad bi tko naslikovao i bojama izšarao, kako na Zilskom u dobu žegna (potrocinium) narod pod lipom pleše; kako muškarci, nadtàrkivajući se konjima, sôdić (lagav) razbijaju, i kako za svatbe skokom jašu po nevěstu (zaručnicu, mladu). Zaista bio bi živ obraz jedan i o tom, kako narod slovenski po brejarjih igra na Bèrdih ili u Krasu. A od kolike bi bilo opèt znamenitostì za narodoslovje slovensko, kad bi tko pokupio i napěve k nar. pěsmam

[1]) Gledè toga u poněšto se želja g. pisaoca već i ispunila. Neumornim nastojanjem pok. Korytke sakupila se bogata sbirka nošnjah naroda našeg iz raznih stranah Krajnske. Prekrasna ta sbirka nalazi se (ako se nevaramo) sada u museju Ljubljanskome, a několiko komadah izdao je g. Blaznik kao měsečne priloge svome něm. časopisu »Carniolia« (komad bojama izšaran stoji 24 kr. sr.). Prie dvě godine izašlo je u Tàrstu veličelěpno dělo, sadàržavajući slike od najglavnijih znamenitostih Istrije i kotara Tàrštjanskog, izmedju kojih ima i slikah nar. nošnjah iz raznih stranah rečenih predělah, svetačnostih n. p. svatbe hàrvatske, kola Perojskog itd. sve lěpo bojadisano a němačkim i taljanskim tumačenjem izjasnjeno. Dělo prekrasno! I Dalmacija jednakim se može ponositi blagom, koje se nalazi u dělu sa slikami: »*La Dalmazia descritta dal professore Dottore* Francesco Carrara. *Zara* 1845. U tom dělu ima 48 slikah predstavljajućih Dàlmatince u svome raznoobraznom nar. oděłu.

Opazka urednika.

našim. Promišljavajući ovo pri sebi, kako me je zabolělo sàrdce, kad sam ja sve te krasne sgode putem morao mimo iti a bez koristi, neznajući ni slikovati ni napěve na note metati!

Iz Krasa okrenuvši opet k sinjem moru stigoh u Děvin (tal. *Duino*, něm. *Tibain*), u prekrasan grad, po kojemu sam se obazrio i na desnu i na lěvu. Nu nezabavih dugo u njemu, već diži opet noge, pa hajde pram Tàrstu. Tu sam se putem sastao s mnogim seljankami, što u Tàrst nosjaše svašta na prodaju — koje na glavi koje na ledjama. Žene ove zovu Tàrštjani *Mandrijanke*, a one same kažu za se da su *Slovenke*, i osobitu imaju nošnju. Tàrst već i prie Isukàrsta slovljaše imenom slovenskim, *Tergestum*, budući na glasu kao tàržište ili emporium tàrgovine henetske (slovenske), od koje mu poslě i postalo ime. O današnjem licu i glasu grada ovog neću da sborim, jere o tom sboriti našemu světu bilo bi koliko pripověđati novinu da žarko sunce izlazi po danu a sitne zvězdě po noći. Nu zato ću, prie nego krenem odovuda, progovorit několiko rěčih o značaju jezika slovenskog, kojim sbori puk slovenski u predělih, što sam ih dosad prošao. Razlikah osobitih izmedju govora ovděšnjih Slovenacah i izmedju rěči onih, što obitavaju po susědnoj Kranjskoj i Koruškoj, upravo ni neima, nego se na medjaših sasvim slaže izgovor i jednih i drugih. Nu ako pogledne mo na jezik, kojim pišu *Ljubljanske Novice* i ostale knjige, što ondě izlaze, i jedno sprema drugim kad porazmotrimo, opet ima tu golemih razlikah. A najglavnije su evo ove:

A. Ovděšnji Slovenci metju kao Česi *h* m. *g*, n. p. hora m. gora, hrad m. grad, hlava m. gláva itd.

B. Isto onako (a to na koncu rěčih) metju *n* m. *m*, koja osobina nalazi se i u někojih stranah Štajerske i Koruške pa (ako se nevaram) i kod sviuh Hàrvatah

Čakavacah, n.p. man m. mam (imam), dan m. dam, sran m. sram itd.

C. Imaju razliku izmedju *ć* (tj.) i *č* kao štokavci i čakavci n. p. sreća (od sresti), plaća (od platiti), daća (od dati), hoće (od hotěti), a sprema toga: skače (od skakati, oči (od oko), svetičica (od svetica) itd.

Č. Gibući samoglasnik (strslov. ъ, ь) neizgovaraju muklo kao Krajnci, koji pišu sad *e* sad *i* sad opet (nu vàrlo rědko) *a* (dapače u jedno dvě rěči pače i *o*), nego se čuje posvuda i svagdě razgovetni *a* n.p. kaže se: san, dan, sinak, kratak, kupac itd.

D. Proiznose *ě* (strslov ѣ) sad kao *je*, n.p. bjeli, mjesto itd. sad opet kao *a* n. p. hladat m. glědět, vedat m. vedět, itd.

E. Prostran *ê* (strslov. ѧ) proizgovaraju obično na način češki kao *a*, n p. žaja m. žèja, hraste m. grêste, hlada m. glêda, a na početku i koncu rěčih glasi kao *ja*, n. p. jaza m. jeza, imja m. ime itd.

F. Samoglasnik *o*, kad je dugačak, ter pada nanj udarenje proiznose kao *ue* (a ja pišem odgovarajući mu česki *ů*), n. p. Bůh (gov. Bueh), kůs (gov. kues), a kad stoji pred udarenjem, izgovara se na način govora moskavskog kao *a*, n. p. dalina m. dolina, slavenski m. slovenski; dapače predhodi mu kadkada i *v* kao n. p. u rěči hrvozdje m. grozdje.

G. Pretvara se tvàrdi *l* na koncu rěčih kao u štokavštini u *o*, n. p. dao, m. dal, mao (imao), m. mel, misao m. misel itd.

Izvan toga imadu ovděšnji Slovenci i drugih svakojakih osobitih osobinah u rěči svojoj, kao što su. *a*) česta diminutiva, n. p. svetičica m. svetica, Minica m. Mina, mamica m. mama, ko-

3*

lence m. koleno itd.; *b*) čuo sam u goričkih Bàrdih sěverni *wy* m. *iz* n.p. wyriti, m. izriti, wyžeti, m. izžeti itd.; *c*) kažu mletački Slovenci: Hospůd nunc (pop) je rekao;... Mamica je šla, gdě prema tomu ostali Slovenci glagolj u takvih sgodah metju u višebrojnik. Saevim protivnim tomu načinom mole ondě: Bůh nam pomahejte! .. Devica Marija molite za nas: (A ta je osobina po svoj prilici prešla od romanskih popovah na narod naš); *č*) Kod Krašovacah čuo sam jedanpot m. jedankrat (U obće trěba priznati, da se razrěčje krašovsko već jako približuje narěčju čakavskomé).

Nu da se opet povratimo na putovanje naše! Iz Tàrsta nakanim vratiti se kući, te udarim odmah na Ljubljanu, a iz Ljubljane put Cělovca. Šta sam vidio na ovom svom povratku po Krajnskoj i Koruškoj, neću da vam izbrajam gladkim rěčima, zašto Vi ste sve te krajeve sami prošli kao pěšak i razmotrili svojim očima, te i znate kakav stoji tuda narod, kakvi li su mu običaji, kakvim li govori razrěčjem narěčja korutanskoslovenskog? Nu doizvolite, da se još jednom obazrěm na Slovence goričke i mletačke i s njima javno da se oprostim!— Sàrdce mi i danas zaigra od miline, kad god pomislim na put svoj i na blagi taj narod! Gdě god bi se sastao s kojim prostakom od tih ljudih, lěpo bi me pozdravio. Kad bi mi bilo volje, progovorio bi s kojim dvě tri rěči, pa onda opet nastavio put svoj, a on bi još zadugo, milo gledajući za mnom, vikao, dok mu nebi izcežnuo izpred očiuh: »Bůh Vam daj srećo! Bůh Vam daj to ljubo zdravje! Bůh Vam daj srećnu pôt kamor koli pojdete!«— Blagi narode! Bog dao i Tebi srěću i svaki naprědak! Bog ti dao srećan put, kad se jednom spremiš na stecište blaga prosvěte! Bog ti razbistrio oči, da vidiš pravu stazu, da na njoj nepo-

klizneš! Bog Te nadahnuo duhom svoje mudrosti, da se u tom poslu naprevariš neg da izabereš kako valja, da nedaš zlato svoje domaće za pozlatjeno tudje, oslěpljen blěskom spoljašnosti! ... A sad sbogom i da ti Bog pomogao!

Na 15. dan (kao što kazah na početku) a to 30. Rujna pod noć stignem opet kući, na město svog zvanja u Žabnice (Saifnitz). Tu me evo i danas gdě sědim čekajući zimu. Bojim se te neće već do koju nedělju nahrupiti. Vi tamo živite pod blagim nebom kao susědi južne smokve i masline. Ni Mali Štajer kao otačbina vinske loze nije mnogo gori, jerbo ondě polag poslovice tek sv. Katarina dojaše bělca (sněg). Nu naša je Korutanija već gotova Sěverija, jerbo bělcà nam dojaše obično već sv. Teresija, a za sv. Luke svakako tur' u kožuh ruke. Kako će bit jesenas, još neznamo. Nu kako bilo da bilo, ja se nebojim ni Teresije ni Luke. Bit će tople peći, Vaših novinah i škrinja slavenskih knjigah, a za ostalo šta Bog da, i tako će se i ova zima preskočit kao na štapu.

U Žabnicah na Koruškom dne 8. Rujna 1844.

Matija Majer,
Ziljanin.

Ljubav otačbine.

Od *Dra. L.* *)

I.

O pater, o patria, o Priami domus!
Roscius.

Święta miłości kochanéj ojczyzni!
Krasicki.

Od najdavnijih vrěmenah, čim su se naznirena plemena po stalnih prebivalištih stala spajati u narode, počimlje im se zajedno i ljubav pram otačbini usadjivati u sàrdca i pokretati ćutima. »O otče! o otačbino! o zavičaju dědovah mojih!« vapije stari pěsnik Roscius, koga Cicero navodi; a u tih krěpkih rěčih, koje se od vrěmena rata Trojanskog ozivaju sve do najstarijih prebivalištah narodah na jugu, to se isto osěćanje i poslě 3000 godinah oziva i na sěveru u pěsniku našem Krasickome. No neznam, da li je u ikojem narodu ljubav prama otačbini u tako goruću slila se ćut, kao što to biva u Poljakah. Mi Poljaci proslavismo se medju narodi time, što nam je domovina omilila nad sve ostalo blago zemlje: i zato kad hàrpa našinacah, kao někad Trojanci poslě osvojenja i razrušenja rodnog svog grada, noseć uza se Bogove domaće, razštàrkahu se po srodnih pokrajinah Europe, tražeć krajeve gostinske, na kojih bi uzgojili i uživali najdraže nade dušah svojih, — svuda bi ih dočekala slava, pomilovanje i štovanje narodah i pukovah, kao ljude, što su za otačbinu ili domovinu sve bili

---

*) Iz *Orla Tatranskog.*

žàrtvovali. — Ljubav prama domovini Poljaku je božanstvo na zemlji; ona mu cělu dušu pronicava. Do Boga najtoplije ljubi on otačbinu svoju. Sědni tamo u kolo sědih staracah; pripovědaj im sgode prošastih věkovah; pričaj im o pobědah i nesrěćah naših, a sgaslo će im oko blěskom života još jedanput sinuti kao luč gasnući, i vruća im suza zaliti brazgotine licah. Gorke suze roni pri uspomeni otačbine ista nježna žena, i ruke, kojim je zagàrlila dragoga svoga vojna, klonu joj, dočim děvica, sklapljajuć ih, okom angjeoskim gleda na nebo, utičući se vrućim molitvama u kraljice nebeske za izbavljenje i utěhu domovine svoje. Idi medju onaj prosti i zanemareni puk, kome otačbina donda biaše maćuha; idi tamo, pa ćeš vidět, da drugdě osětja i razuměva stvari, i da otačbinu ljubi kano mater svoju, znajući, da mu nije kriva ona, što je izključen od uživanja njezinih dobarah, i da ga o to prevari brat mladji kano Jakov Esava o pravo starěšinstva. Daj da medju nje stane vojnik na štaki, i da im pripověda o ratovih i otačbini, a oči i duše sviuh utonut će u rěči sborećega, te će im lica živo pokazati, što im osětja sàrdce, i uvěrit će te, koli jake su sveze, što spojiše sudbinu i nadu otačbine sa svim kolikim mišljenjem i sa svakom srěćom njihovom. Narodne naše pěsme, a osobito one, što opěvaju srěću i sudbinu otačbine, kad ti ih krasna i čila zapěva mladež, to ti rěč po rěč, glas po glas zasěca u sàrdca odrasle dětce, napajajući im misli uzhitjenjem: momci se uzpaljuju junačtvom, vitežka smělost ulazi u nježno děvicah sàrdce, a razsudne misli staracah i staricah gube se u moru sladkih sanjarijah, noseć se po uspomenah vrěmenah prošlih.

Pa kako to biva, da puk, kojemu je toliko omilila zemlja njegova, koi je na žàrtvenik položio toliko žàrtvah, za koju se toliko posvetjiva, u kojega još

i danas ista rěč »otačbina« ima něšto svetoga, očaravajućega, te mu sàrdce razigrava i dušom mu potresa, — kako (rekoh) biva, da je narod takov klonuo i pao? — Eto otačbina mu biaše věrenicom, on joj věrenikom; ljubav njegova biaše, kao pàrva ljubav mladića: goruća, vatrena, pomamna; ljubav mu biaše bez měre i medjaša, slěpa, žestoka, ništa nepromatrivajuća, ništa na zdělice razsudnosti nemetjuća. Ljubav ta biaše mu uzorom, ne istotom (realität) a otačbina božanstvom, s koje uznoseći se na krilima uobraženji (fantasie) nikad nebi silazio na zemlju i na polje istotnih odnošajah života. Nebudi nas dakle čudo, da narod naš, dočim su narodi ini rasli i dospěvali ljudski i mužki, i razgledavajući se u odnošajih svojih i tudjih, promišljavali i računali o tečevini imetka, o povećanju bogatstva svoga, da je (rekoh) dotle medju njima narod naš, narod zaljubljeni, prigàrljivajući na sàrdce dragu svoju otačbinu, uznosio u sebi uzor njezin, koi mu nijedna nemogaše sila iztàrgnut s krila, te si dao iztàrgnut istotu: protěraše ga iz dàržanstva, dapače iz iste zemlje domaće, dok bi izrodna ona bratja, oni Jakovi njom pazarili, a inoplemenici iz te slabosti i pazàra potajno vadili korist.

Eto nas sada na polju a u iste stvari! Mi govoreći o ljubavi domovine (otačbine) kao o stvari, na pàrvi pogled po sve znanoj, budući u sàrdcu svakog zdravog domorodca ucěpljenoj, stavit ćemo ju ipak i razmatrat sasvim s druge strane, a koje ju do sada malo tko smatraše, nu s koje ipak ljubav domovine naposlěd mora da bude smatrana i pojmljena, ako hoćemo da teženja i nastojanja kojega mu si drago naroda nebudu kao oblaci divno slični, koje ipak i najmanji vihar razpàršiva, i koje skupivši se u maglu olujnu, na zemlju se prolivaju debelim suzama kao plač naroda od několiko miliunah dušah. —

III.

Pour les coeurs bien nés que la patrie est chère!
»Czują się tylko umysły prawdziwe.«

Ima ljudih, što se broje medju prosvěćene, koji opet, nerazuměvajući pravo, što je kosmopolitisam, otačbinu i sve odtuda izviruće odnošaje i interese, nazivaju omedjašenim naprědkom, što biva na štetu čověčanstvu a najpače istome narodu; nazivaju (rekoh) teženje to naprědovanjem tvèrdokòrno se hàrvućim i borećim za posebne samo interese naroda jednog. Ti ljudi sude, da ono, što nazivamo domaće ili narodno, nikakvoga neima temelja. Njima narodnost nije jezik, jere u koliko se naréčjah nerazcěpa već u samoj jednoj dàržavi; — nije im věrozakon, jer svuda ima ljudih raznih izpovědanjah; — nije im položaj zemljopisni, jere se položaj taj měnja gotovo na svakom kraju dàržave; — niesu im ni običaji, jerbo u svakoj gotovo pokrajini ima drugih; niti im je to nit upravljanja; niesu im ni sloboštine političnc; jere sila ili većina naroda njih ni neuživaju. — »Pa šta je dakle ta u gla»vu upiljena narodnost (pitaju oni), u ime koje osobi»tujemo (odlikujemo se kao osobe), neslažući se s ini»mi narodi, što su nas pretekli prosvětom, što vladaju »silom tělovnom i duševnom, i što dàrže u rukuh ždre»bove (srěću) budućnosti? — Pa zašto da se toliko »rogoborimo za jezik narodni, kad je tudji jezik i sa»vàršeniji i izobraženiji, i dostojniji, da ga naučimo i »prisvojimo si?— Pa zašto ne, kad se luč razuma i pro»světe nalazi u krilu tudjih a ne u naroda našeg? Pa »zašto da gradimo posebne tabore i bedeme? Pa za»što da se nevolimo poměšat s narodom, što nas je »ili dàržavno pretekao ili izobraženjem nadkrilio, te i »s jednog i s drugog ogleda prinesi nam koristi sna-

»ge i zakrilja političnog kao i plodovah obilne učeno»sti svoje? — Nebi li danas smijući se rugali se ono»me župljaninu, koi bi htio otačbinu i narodnost stegnuti »i omedjašit na svoju postojbinu (na město, u kojem »stoji) ili na svoj zavičaj (na seoce, u kojem se je ro»dio). Isto onako rugat će se i nama svět, što smo »se, kano kornjače u koru svoju, zatvorili u narodnost »svoju, braneći je od stopljenja s narodi i jačimi i »prosvětjenijimi od nas.«

Tako mudruju tobožni kosmopoliti, i premda većina naroda, kao nagonom někim, odbacuje od sebe mudrovanje takovo, jer se neslaže nimalo s osěćanjem sàrdca, ipak je malo tko vàrstan uzbiti ga i tvàrdim dokazima, a to zato, što pojam otačbine nije izmišljen, niti ljubav otačbine càrpljena jedino iz razsudjenja, ni osnovana na pukom razumu, nego svaki osětjava u sebi ljubav tú doma i roda svoga, bez da pojam taj rěčma izpovědit i razborom razabrati umi. Slědi iz svega toga najočevidnie (što već gore napomenusmo), da otačbinu ljubimo umišljeno ili idealno.—Otačbina nam je obraz položen u dubljinu duše, — obraz sjajući bojami chameleona, — obraz, koi u jedan okvir shvatit nemožeš, jer se krajevi izgubivaju u oblacih daljine neizměrne. Mi uvidjamo nestalnost i pomičnost gledišta takvog: korak jedan a najplemenitiji osětjaj sàrdca našeg pretvorit nas može u viteze idealne i natěcajuće se sa sěnkama i varkama; pretvorit (rekoh) u vitezove nalične na zatočnika iz La Manche, koi sbog umišljene gospodje sàrdca svoga dao se na oděljenja směšna i dobrodružna (avanturieux).

Prem sveta je i uznešena ljubav domovine; nje světlost titrajuća jest nalik na titrajuće zrake žarkog sunca, u koje golim okom pogledat nemožeš, dapače iste kapi vode u blištuće proměnja briljante. I po svoj prilici ovo ti je i uzrok, zašto kadkad i lažljivi kamik

primamo za alem-kamen, te u taštome i na ćuti samo osnovanome prehvaljivanju tako zvanih domorodacah šat se ni nedosětismo, da je svaki na pose iz domovine izhitrio si svoju Dulcineju iz Tobosa, za koje ime i čast navaljuje slěpo i na iste větrenice.

Ljubav otačbine kao i svaka druga ljubav, dok ima temelj na ciglom osětjanju, nezna baš razložito i bělodano, zašto joj baš ovaj ili onaj predmet toliko omilio, da se čověk s duhom i sàrdcem prelio u njega, te njime samo diše i savcat u njemu živе. Da bi sad, tko si mu drago, razděljenje roda ljudskog na dva spola htio smatrat samo tělovno ili materialno t. j. samo kao srědstvo, kojim se uzplodjiva i odàržava pleme čověčje na zemlji, kao što oni kosmopoliti zemlju smatraju samo kano obitalište ljudih, a jezik narodni kao srědstvo, kojim se ljudi ti porazuměvaju izmedju sebe, — zacělo bi se čudom čudio kao i ti (kosmopoliti), zašto se dvoje dušah toli zaljubilo jedno u drugo, kad bogme u toliko tisućah inih osobah onih istih, dapače u gdě kojih i višjih ima krasotah i savèršenostih! Šta li je to (mogli bismo se pitat) što toliko obožavaš u věrenici svojoj, te poradi nje ni nehaješ za sve ostale i krasnije žene, već u toj jednoj kao u jedinici vas kolik nalaziš svět i raj? Zašto si toli zaslěpljen, te u ljubovce svoje nevidiš hmanah i slabostih, a u nje vàrstnicah i drugaricah i divnijih vlastistostih duše i těla neopazuješ i neuveličavaš? Zašto si se za volju umišljenosti jedne, koje ni razabrat niti se o njoj osvědočit nemožeš, žašto si (rekoh) nje ràdi okavao se prisegom (zakletvom) věrnosti, a poslě sapeo verigama zarukah i braka, te neimaš više ni sàrdca ni očiuh za svět pun razkoši, za raj zemaljski, za postojbinu čarokrasnih huriskih (vilah rajskih)? Naposlěd trěba i o tom da se upitamo, zašto mati iz krila svog neturi čedo, koje je pod pojasom nosila,

pa neprigàrli děte tudje, pristalije i sjajuće zrakami uma, kojih u njezinog ni neima? Zašto otac — svoj znojem i žuljevim stečeni imetak porazděliva medju dětcu svoju, a ne medju tudju, koja bi ga možda na bolje obratila nego ista njegova? — Na sve to odgovor je taj jedini: *ćutjenje* ili *osětjanje iste onako svoja ima prava, kao što ih ima razum*, jere sympathija je prirodjena, silna, neodoljiva, nedajuća se měrit laktom razsudjenja ili oměrom mudrovanja, zato je ipak blaga i hvale dostojna, ter sveta je doduše i neoskvàrnuta ljubav ova; dapače ona je božji u nas oganj, i jao si i naopako onome čověku, koi ga u sàrdcu svome do poslědnje ugasio iskrice!

Isto tako je i u ljubavi otačbine, kao stvari ćutjenja ili osětjanja. Mi je nepojmismo, ali je ipak sveta. I kao što je samo jedna mati nametnica mogla privoliti na razsudu Salomunovu, t. j. da se čedo zavadnje ima razsěć na dvoje, da se time zadovoli pravednosti, — isto onako samo nametnik sin otačbine privolit može na ostavljenje rodjene i kloneće matere svoje, te voli odmetnut se i priběgnut pod krilo i zaštitu materah tudjinkah, zato što su silnije, uzmožnije i slavnije.

Eto ti gledišta sviuh onih, koji pojmljivaju ljubav otačbine samim pukim osěćajem, ili da jasnie kažemo, koji ju osnivaju na ciglo ćutjenje. Ćutjenje takovo čisto je doduše i sveto, ali činovi, iz ciglog ćutjenja izvirući, slěpi su i mašteni (fantastični), te bez zvězde prehodnice razuma zavest mogu isto onako u propast kao na polje izbavljenja. Poznajmo dakle što je otačbina!

III.

A czy znasz ty bracie młody,
Twoje ziemie, twoje wody,
Z czego słyną — kędy giną
W jakém kraju — i dunaju?
Vin. Pol.

Otačbina je najprije tělo ili materija i ima svoje materijalne strane, pa zato i užitke, koje nam prinosi: t. j. prirodni njezini plodovi (proizvodi) jedan su uzrok ljubavi prama otačbini. Otačbina je pàrvo ona zemljá, na kojoj živimo sa svom raznolikoštju krajevah i predělah, s različnostju plodovah, s cělim svojim licem i značajem kraja toga. Zrak nebo, voda sa svim městnim vlastitostima, zatim taj isti jedan narod, taj isti puk, to isto jedno pléme, od koga su izašli roditelji naši, od koga smo i mi sami čestica (dio); najposlě ta dàržava sa svim svojim sloboštinama i sa svim svojim običajima — sve to razuměva se pod imenoma otačbina.

Nemožemo tajiti, da medju zemljom i čověkom, na njoj živućim, ima bezposrědnih dužnostih. Proměna hrane i zraka osobitim uticaju izrazom u čitav stroj čověka, zasěcaju po tělu u misao i u sva svojstva duše njegove. Kao što děte sa svojim tělom ostaje u bezposrědnom odnošenju k materi i otcu, tako i narod straštja se sa zemljom, na kojoj obitava, osiljujući na njoj. Zemlja, pružajući ljudima hranu, proměnja i preobražava sve životne čestice tělesah njihovih. Zato je zemlja ta prava i svojska mati ljudstva. Što ona proizvodi, to postaje hranom čověka, i pretvara mu se u tělo. Zemlja, voda, zrak i toplina podnebja našeg — oživljavaju neprestano tělo naše. Pa ako nam se tělo (kao što lěkari uče) opet pomladjuje ili pretvara za několiko neděljah, to zaista pomladu ili pretvorbu ta

obavlja zemlja, koju zovemo domovinom svojom. Mi smo prava čestica te zemlje naše, pa kako da ju dakle i neljubimo?

Zato, čim je bliže čověk spojen s prirodom, čim sę manje udaljio po prosvěti od pàrvašnjih zakonah prirode, tim mu se jače i odzivlju dužnosti, koje ga potiču na ljubav prama materi domovini. I to je ono čeznutje za zavičajem, koje čověka, bačena u daleke krajeve, čini bolestnim. Medju njime i zavičajem čini se da ima nevidna něka sila, kojom zemlja priteza k sebi tělesa svojerodna. Toj sili odapire nemožnost povratka, te borbom oviuh dviuh silah raztàrza se duša u siromahu prognancu. Nebožni čověče, koi nevěruješ u ljubav prama zemlji otčinskoj, u ljubav matere otačbine! pogledaj na svoga zemljaka u tudjini, kako se s plačućim okom obratja k strani zavičaja svoga! kako lice blědo k rodnome svome okretje kraju! kako mu za njim gine sàrdce, nemareći za sve lěpote i razkoši tudjeg světa! kako mu čezne duša i za jednim odisajem zraka domaćega, ma se on nalazio pod razkošnim nebom južnim ili u srěd bogatstva i ugladjenosti naroda prosvětjenog i učenog! pogledaj ga, pa ćeš se uvěriti, kakovu vladu i silu ima nad čověkom već ista zemlja, na kojoj se rodio.

Ne radi se tu doista o tom, da te ta zemlja, koju si kao zavičaj obljubio, blagodatno obogati plodovima prirode. Pripověda Kefalides, u opisu puta svoga u Taljansku, da mu je pratilac, vodeći ga po gorah štajerskih medju oriaškim pećinami tamo na širokoj ravnici divlji kamenjem svuda obasuti pokazao vidik, te s uzhitjenjem uzkliknuo: »Evo ti otačbine moje!« a uz taj uzklik zasjao mu iz očiuh toliki narodni ponos, toliko zadovoljstvo, kao da bi si mu tko pokazao isti Eldorado. Tako je goranin obljubio gole vàrhove planinah, te ga tuga i muka popada u dolinah kitje-

nih cvětućimi vàrtlji i baščama, a isti stanovnik sěvera iz toplih i cvatućih pridělah blagog juga vratja se radostno u krajeve sněga i studeni, u zavičaj magle i mračnoga neba; jere ondě mu je rodno město, i zato je město to duši njegovoj toli milo, da se u njemu oséća najsrětnijim, najslobodnijim.

Sve što to jedinstvo sa prirodom umnožava iliti umaljava, sve to krěpi ili slabi savez čověka sa otačbinom. Divlji ljudi silnie su privezani k zavičaju svome nego li narodi prosvětjeni. Oni čeznu za gvozdovima, u kojih leže sveti im gajevi; za podàrtim stěnama, po kojih su kao divlje koze penjali se; čeznu za predělom sněga i leda Skandinavije isto tako kao Etiopi, što umiru od tuge za pěskovitim pustarama Afrike. Tuga popada Amerikanca pri svakom udarcu europejske sěkire, što glasom oglušnim odjeca po pravèkih dubravah, jerbo osětja, da će mu se s iztrěbljenjem dubravah tih iztrěbiti i stara prebivališta njegova; a cárnac (arapin) s tuge za zavičajem voli umrěti prěkom smàrtju, koju željno izgledava u tudjem světu, samo da mu se duša što skorie povrati k svojima. Toga radi u narodah poljodělnih ima više ljubavi pram otačbini, nego li u onih, što obitavaju po brěgovih morskih, koje obàrtnost i tàrgovina vuče u daleke krajeve, od svoje ih tàrgajući zemlje. Zato bi naselbine, počemši od Feničanah, uvěk izlazile iz krila narodah tàrgovačkih i pomorskih. Poljodělci nebiahu nigdě skloni na seljenje. To isto ima i u naše poljske poljodělce toliki uticaj, da se s težkom mukom preseljivaju u preděle tudje. Zato svaki njihov kraj, několiko miljah na okrug, věrno je ogledalo tih plemenah; pak koliko god u njih ima krajevah, toliko ti nalazimo osobitih i njemu samo svojstvenih čàrticah lica, značaja (charakter) običajah, dapače i iste nošnje. Naposlěd obitalac preděla, što je okružen te ima jednako podnebje i više ili manje

ono isto obličje zemljopisno, mora da puno silnie osěća cělost zemlje kao domovine svoje, nego li narod sasvim raztrešen i razštàrkan po različnih stranah i okolicah. Tako će se naselbine ili prije ili poslě opet odtàrgnuti od zemlje matere, te stvorit posebni narod, jerbo ih ta ista zemlja više nespaja u otačbinu jednu. Zahtěvati, da se n. p. Bugar, Bošnjak, Arbanas itd. naziva Turčinom zato, što su im zemlje spojene sa carstvom turskim, već je zato nemoguće, što prěděli ti osobit imaju položaj zemljovidni; zato Bugar tako kao i Bošnjak Tursku nikad neće zvati otačbinom svojom. Koliko se tu htělo vrěmena, koliko silah duhovnih, dok su se pokrajine francuzke i španjolske u jedno slile tělo, pa opet i u naprědak uvěk će se dělit Norman od Gaskonjca, isto tako i Bask od Kastilijanca.

S vrěmenom biva, da prostrana i od mora do mora široka zemlja postane materijalna cělost otačbine, u kojoj se gube sve posebne raznovidnosti. Ali k tomu trěbuješ puno věkovah, silnog uticaja i drugih velikih sgodah. U ovaj mah u svih te i najdaljih kutovih jedne iste zemlje osěća se stanovnik, da je njezin sin i rodjak, pa domorodna ćut, što je bila stegnuta na městni položaj i savičaj njegov, razširuje na pokrajinu, na zemlju cělokupne dàržave.

Tako zemlja domaća pàrvi je glavni predmet i temelj ljubavi prama otačbini, no ne jedini, jerbo bi se tim ta ljubav preobratila u ljubav prama městu i okolici, gdě smo se rodili i odrasli. Gdě narod neosěća jedinstvo svoje i u drugih životnih odnošajih, n. p. u jeziku, u literaturi, u vladi, u odhrani, tamo se najposlě mora ljubav razkàrhnuti na městne interese, rascěpavajuće se i izradjajuće na štetu cělokupnosti, tamo strada ljubav prama otačbini, dà, tamo i prěti propast istoj dàržavi. Niti ćeš naći drugi uzrok, zašto su se odmetli Holandezi od Španjolske, a Kozaci od Poljske.

Čověk uzplamti od ljubavi prama domovini, ako ju pozna posvuda, ako ju uzduž i poprěko predje, ako u njoj upije sve čarokrasne obraze prirode njezine, u obrazotvornosti i pameti svojoj věrno ih čuvajući; on je uzljubi, ako napoji grudi svoje domaćeg zraka iz različnih njegovih ždrělah — i ondě, gdě šume càrni pusti gvozdovi, i ondě, gdě sinja o stěne razbija se voda, i ondě, gdě široka polja zlatnim kite se klasom, i ondě na vàrhovih domaćih gorah, na věčitih stražarah domovine njegove.

Pa zar onaj ljubi otačbinu svoju, koi je pohodio tudje zemlje a svoje nepozna? Zar ju miluje onaj, koi, vrativše se s daleka puta, pripověda s uzhitjenjem o svemu, što je vidio, a neoseća ono oduševljenje, koje pri pogleda zemlje otčinske toliko je uzpalilo mladih pěsnikah Podolja i Ukrajine, — oduševljenje ono, koje je stvorilo pěsan »Sybilla od *Voronića*, »Okolice Krakova« i najkrěpčiju pěsmu onu »O ziemi naszéj«? Zar li onaj otac ljubi zavičaj svoj, akoprem misli da ga ljubi, koi poznanje tudjih zemaljah smatra kao věnac odhrane sina svoga, pa nežali u tu svàrhu potratit da i poslědnju kesu imetka svoga, a na um mu ni nepada, da, pohoditi i proći vlastitu svoju domovinu, pobožna je dužnost zemljaka, da je to put učinjen u Meku, učinjen barem jedanput za života, od koje usluge i žàrtve otačbina samo siromaha i bolestnika oslobadja.

O mladiću, kojeg goděr bio naroda! koja ti korist, ako u dušu i pamet upiješ obraze tudjih zemaljah, a sliku i priliku svoje matere zemlje ne upiješ? Svak će pravedan biti i pripoznati zaslugu tvoju o poznanstvo tudjeg světa, ali će te nazvati sinom hladnodušnim i neblagodarnim, što nepoznaješ obraz matere domovine svoje, koja te je rodila i odhranila. Fiziolozi uče, da naličnost ili podobnost dětce na o-

braz roditeljah biva silom assimilacija, t. j. tim što se děte zagledava u obličje otca ili matere. S punø većim razlogom možemo kazati, da se u tudjini izobražava značaj čověka na obličje tudjinstva, inoplemstva, a poznanje domovine svoje da ga čini spodobnim materi svojoj zemlji. Ona ti je uvěk divna i kitna, čudotvorna i nikad neostarěla mati, a hiljade te hiljade pokolěnjah, u krilu njezinom počivajućih, čitav izumàrli narod — otac ti je. Ako hoćeš, da budeš spodoban otcu i materi, pohodi zemlju otčinsku i poznaj ju, dok si mlad!

Gle te obraze i to cvětje
Od prirode i slobode!
Ber' ga, mladost dok neode,
Dok ti u sàrdcu još prolětje [1]).

Poznanje domovine jeste ćutljiva poetično-pobožna strana ljubavi prama otačbini, na pàrvom ovom temelju osnovata. Druga istotna družtvena strana ljubavi pram otačbini jeste imanje iliti dàržanje zemlje, što pobudjuje domoljubje iliti domorodstvo na temelju čisto-materijalnom. Zlo misli, tko sudi, da i bez ovog temelja može biti domorodstva. Družtveni odnošaj osnovan je na někih potrěbah, kojima sama ćut il osěćanje nimalo nezadovoljava. Svojina iliti dàržanje, položeno kao jedini temelj domorodstva, bilo bi najgnjusnija sebičnost, kojom su se okaljali oni, koji su druge ujarmljivali; no dàržavina iliti dàržanje imanja, spojeno sa drugim moralnim življima ljubavi prama otačbini ne samo da je shodno već i potrěbno. To je zaista jednaki ili jedan isti odnošaj, kao što je i u ljubavi za-

[1]) O te skarby, te obrazy
I natury i swobody!
Chwytaj pókiś jeszcze młody,
Póki w sercu jeszcze rano!

ljubljenih. Ljubiti, vrěbajuć samo na imetak zaručnice, toliko je koliko ludovati s najplemenitijim osěćajem sàrdca, šiti iz njega kesu za novce: a ljubiti bez obzira nato, odkud ćeš živěti, najviša je poesija, koja k prosi života nepristaje, te izgubivši čarobnost svoju, obratja se u nesrěću i pustotu. Ljubeći misli uvěk i nastoj okó toga, da te běda nenadje, i da ti kao hàrpija gnjusna ne ogàrdi čašu od ambrosije ljubavi. Tako je i za otačbinu. Zahtěvaj od naroda da se žàrtvuje ljubavi pram otačbini, ali neišti, da on, braneći zemlju tu pàrsim svojima, umire od běde i gladi, da vojuje za slobodu, a sám u robstvu da živе, da zemlju, kàrvlju svojom izkupljenu, daje gospodi kao baštinu u dàržanje, a sám ni slogom zemlje te kao gospodar da nevlada. Kad je zemlja ta svjuh nas mati, zašto samo jedna šaka njezinih sinovah da pliva u bogatstvu, a hiljade te hiljade dětce njezine da su osudjeni na samu rabotu bez izgleda nagrade? Nije do duše moguće, da su svi imućni gospodari, ali je moguće i pravedno, da se svakom otvori put k imanju, da ga može teći radnjom i mukom svojom, dà, moguće je i pravedno, da se bivšim někad slobodnim i svojim gospodarima opet povrati otčevina njihova.

Ljubav otačbine onda je istom prava, kad imamo i dàržimo koj kusić zemlje kao svojinu, jerbo svakome u svom imetku počiva njegova osobnost. Zato ima u svih ljudih tolik nagon k tečevini zemlje: ne samo poljoděĺci hlepe za tim, da zadnje dane prežive na seocu (pišta zato ako i maluškom) a to radi toga, što je seoce to vlastina njihova, i da mogu tamo kao na svojini odpočivati u miru poslě truda i radnje života, i da su na krilo one zemlje, u koju imaju nezadugo položit i kosti svoje! — Svi podjarmljivatelji ljudih slědovali bi nagon taj oružjem u ruci, te otetu zemlju dělili medju sobom, pretvorivši narod pod-

jarmljeni u ljude bez zemlje i svojine. Odtuda biahu i postala imena Frankah, Gothah, te (kó što někoji sude) i Poljakah kao slobodnih zemljodàržacah ili gospodarah imanjah i poljah. Takovo stanje barbarstva (jer barbarstvo svako je tlačenje) predstavljaju věkovi Gothah itd. a stanje takovo — kao něka bolest — uzdàržalo se amo tamo tja do naših vrěmenah; no kazati valja, da je stanje to ljaga i pogàrda slave, věka i čověčanstva.

Već oddavna smatrali su zakonotvorci dàržanje zemlje kao najviše (sve ako i ne jedino) poručanstvo privàrženosti k domovini. Još i danas pozivlju se iz reda gospodarah zemaljskih zastupnici naroda, te i na tom stališu domovina zidje i oslanja svoju moć, a zakon silu i poredak. Načelo je to istinito, premda jednostrano, jerbo cigla zemlja nije još otačbina. No zato je to načelo opet pàrvo, jerbo je materijalno, po kojem je svaki narod postupao, razvijajući se sve to dalje te i do najvišega stupnja. Po njemu i mi, gdě još ima podložnikah u robstvu trěba da naprědujemo i u massi naroda da množimo broj gospodarah slobodnih, da narod ojači i osili. Čim ima manji broj gospodarah slobodnih, tim je slabiji narod. Velmože (velikaši) u Poljskoj bili su kao satrapi za vrěmena Sardanapala pa je zato i nemoć naroda poljskog bila u to doba najveća. Neima boljega načina oslabiti narod i privesti ga u robstvo, nego oteti mu dàržanje i imetak, a zemlje pojedinih tudjincem dati u dàržanje. Gdě to čine silom i nasiljem, neimamo koga da krivimo: nu gdě se to radi s màrtvila, s razsipnosti ili s lakomstva zemljakah, tamo na njima leži kletva otačbine. Izdajice prodaju cělu domovinu; lakomi i nemarni gospodari prodavaju ju komadomice. Težko je nekriviti jedne i druge, premda su i grěsi njihovi po duši i savěsti različni. K ovim poslědnjim otačbina,

probudjena kano brižljiva mati, progovara ovim glasom: »Sinovi moji! Uzmite se na um! zemlja ova, »koju prodajete, tělo je moje. Bez těla nećete imati »ni mene; duh će iz njega odletěti u krajeve prošlo»sti, a ući će u tělo moje, ako ga prisvoji tudjinac, »duh tudji i pretvorit će ga u drugu otačbinu! Kakva »je tó ljubav prama meni, kad prodajete tělo moje, »te ištete propast moju, ubijajući me pretvorom na»rodah?«

IV.

Powiéjcie wiatry od wschodu!
Z wami do mojego rodu
Poślę skargę obciążoną,
Miłością moją skrwawioną.

Karpiński.

Zemlja je ipak sama za se mårtva. Š njom smo spojeni istim samo tělom svojim. Viši duhovni savez jest onaj, koj nas spaja s narodom, na toj zemlji živućim. Otačbina tek onda postaje živim obrazom ili pomislom, jasnom idejom, kad si na toj zemlji predstavismo čopore mnogobrojnog naroda naših rodjakah, koji s nami imaju jednu istu kårv i jedan isti jezik. Inače naša otačbina bila bi grob. Neugodno nam je, kad vidimo zapuštenu kuću: tužno ti je u njoj, gluho i mračno, a kamo tužniji i neugodniji bio bi preděl i kraj pusti. Zato narod od jednog istog plemena drugi je materijalni temelj ljubavi pram otačbini. Ljubimo ne samo zemlju, no i narod, što na toj zemlji žive. Ja sam kús (komad) od te zemlje, ali sam i kost od kostiuh, kårv od kårvi zemaljakah svojih. Njihovim pepelom i oddisajem napunjen je zrak taj, koga i ja dišem i primam u pårsi svoje, te s kårvlju svojom spajam, i s kárvcom tom sradjam. Njihov pepeo obratio se u čestice domovine moje, koja me odhra-

nila, te me i sad hrani. I tim neprestanim lučbenim (chemičnim) stvaranjem i raztvaranjem tělesah spajaš se sa zemljom, neprekidnom se sdružujući svezom.

Odtàrgni dio naroda od zemlje, te ga odvedi u druge strane; pa će biti čin taj baš kao da si několiko děce iztàrgnuo s krila matere: i děca plaču i mati plače, i velika dà neutěšiva je žalost njihova. S tronutim sàrdcem blagoslivlja putnik zavičaj svoj, koi dobrovoljno ostavlja, nadajući se, da će se opet ako i ne na skoro vratiti tamo, i stokrat još obazrět će se nanj, dok mu izpred očiuh neizčeznu krajni vàrhovi gorah, što se na granici domovine dižu. Koli težka mora da je žalost prognanca! Kolika je tuga — razstanak od više hiljadah ljudih, kad dodju na zadnji kraj medjašah domaćih, te im valja sad; možda i na uvěk, ostaviti domovinu svoju, zemlju dědovah svojih, zemlju, od koje su im stvorene kosti i tělesa. S takovom tugom ostavljali su Židovi Jerusolim i zemlju Abrahamovu i Jakovljevu: plač staracah i nejake děčice, suze materah, rika stadah i jauk čitavog naroda, gonjenog u sužanstvo babilonsko, bio bi isti kamen dirnuo, a kamoli pravednog sudca na nebu, da pokori silnika (tirana) i po izpunjenih danih kaznji izabrani svoj narod da povrati opet u zemlju otacah i dědovah.

Učimo se tu ljubavi prama otačbini, viděći ju u tom jedinstvu zemlje s narodom, i nečudimo se nimalo onoj neodoljivoj želji svakoga, da mu kosti počivaju tamo, gdě počivaju kosti bratje i otacah njegovih. Iz te tuge i želje potekle su krěpke one rěči pěsnika:

Što silno vladaše od mora do mora,
Ni za grob si ondě neima već prostora [1]).
Ah! u tuzi umire, tko u tudjoj zemlji umire.

---

1) Ta co od morza až do morza władła,
Kawałka ziemi niéma na mogiłę.

To srodstvo zemlje s narodom izjasniva srodstvo naroda medju sobom i ljubav, što se s toga uzroka probudjava i pojavljuje medju jednoplemenicim i jednorodnicima. O tom se najboljma uvěravamo, kad nam, čeznuć za zavičajem, u tudjoj zemlji sréća se udesi, te se tamo sastasmo s kojim god zemljakom svojim! srodstvo naroda oživa se u taj mah najjače, a sardca se pozdrave kao rodjena bratjă. Odmah se zagarle s pouzdanjem i s čistim prijateljstvom, i o čem se najradje i najčeštje razgovaraju, otačbina je, što ih je rodila i srodila. Jerbo kao što su krajevi zemskog šara (kruga) različni, kao što je različito na njemu bilje i rastje, različita voda, različito podnebje, isto onako različan mora da je i izraz lica ljudih, pa (da tako reknem) različna i karv različitih zemljakah. Ljudi dakle kao ljudi imaju osobito, njima samo svojstveno, obličje duše i těla, osobite znake, osobiti značaj, po kojemu ih poznaješ i razlikuješ. Na hiljadu licah i na hiljadu dušah medju sobom različnih izraženi su osobiti něki narodni potezi, běljezi ili znaci. Ima narodna sličnost (spodobnost) pa ima i porodna ili obiteljska. Jednoplemenici naši, budući složeni is istih česticah zemlje otčinske, jedan su porod skupne majke.

Odtuda proizlazi upravo, da čověk, što ljubi otačbinu, dužan je ljubiti i narod svoj, negledajući na razliku reda i roda. Svaka ljubav, po zakonu přirode, nepoznaje zakonah ugovorenih (konvencionalnih). Neima za nju boljarstva ili aristokracije ni reda ni imetka ni častih. Svěga toga neima u ljubavi domovine. Kao što svaki otac najvoli najmladju děcu svoju, jerbo su nevina kao što je otčak (patriarcha) Jakov najviše ljubio mljezimca svoga Benjamina i Josipa, prodana od svoje bratje, — isto tako pravi sin domovine, garleć ljubavju čitav svoj narod, najmladju děcu naroda, onu nepokvarenu u narodnom značaju silu (masu) naroda naj-

više njeguje i o njih najviše stara se i promišljava. U prostog puka sědi nevinost, u njih ima najviša sličnost s majkom otačbinom, koja ih još k pàrsima svojima gàrli i žagàrljiva. U proste te cěljadi ima prostota bez prěvare i licuměrstva, i kad su stariji sinovi već uzrasli do toga, što biti imaju, onda u ovoj děci prirode cvatu još sve nade naroda. Malo ima ipak ljudih, što bi onako ljubili otačbinu svoju.

Kakvim bi nazvao imenom onoga, koi izabravši čestitu si děvicu zaručnicom, priseže joj ljubav, te i ona jadna zagledavši se i prelivši unj sve svoje ćutenje i cělu svoju dušu, vidi u njemu raj i nebo i spasenje svoje. On je to znao, da ga ljubi, i on bi sisao iz rumenih ustnicah njezinih svu sladost ljubavi, na njezinih grudih snivao i gojio duh svoj neizrečenom razkošju, no kad tamo, a on, stideći se nje pred světom, jerbo nije jednaka mu po rodu i plemenu, na izdaji ju ostavi kao žàrtvu strasti svoje, i s drugom se uvěnča? Nebi li ga nazvao màrzkom varalicom, što je plamtio plamenom strasti a ne božanstvenim ognjem ljubavi, što je iskao na trošak nevine děvice samo razkoš sàrdca nu ne svetu onu i posvetjujuću se vatru, koju zovemo ljubavju? Tako i ti, što se s hvastanjem ponosiš, da ljubiš otačbinu, a narod tlačiš robstvom i nevoljom — tako i ti kàrvavim se dělom ponosiš, i od družtvenih i dàržavnih slobodah, koje sám uživaš, odganjaš istu jezgru naroda, — isto tako (velim ti) i ti si izdajica i varalica.— Ti, što rado ideš na boj za domovinu, prinoseći joj na žàrtvu imetak, zdravlje te isti život, no rogoborno braniš robstvo naroda, pa u skupštini zastupnikah narodnih protiviš se oslobodjenju zemljakah, ti si (velim ti) vitez iz slavne pověsti Saavedrine (Don Quixotta), zašto ti snivaš o otačbini kao o Dulcineji čim si si načinio otačbinu iz dragocěnostih plemićkih, iz pogodbah i poveljah, iz jedino-

vladajućega, »niepozwalam!«, iz povlasticah (privilegijah), zakonah i starinskih ostarělih pravah itd., pa za tu drugu ljubovcu želje svoje prolěvaš kàrv, i za nju vojuješ s junačtvom dostojnim bolje naměre. I ti što ukrašen znacima dostojanstva, slavnim brazgotinama ranah, kojih si dopao u službi za narod i domovinu, — ti, što zaplačeš pri svakom njezinom spomenu, — ti, što otačbinu metješ i cěniš nada sve što ima na světu, pa ti kad kćer ili rodjakinju svoju od visoka roda, što je otvorila sàrdce svoje mladiću punome snage i krasnih darovah, zemljaku mladome i plamtećemu čistom ljubavju i posvetjenjem k otačbini, kad ju (rekoh) š njime razstavljaš zato, što u njemu sàrdce nebije u plemićkih (premda plemenitih) grudih; ti (velim) prinio si dvě žàrtve predsudi, na kojoj ti otačbina boluje i uzdiše, a niti znaš niti si znao, što je otačbina sve ako si za nju i prolěvao kàrvcu svoju.

Ovo je pogrěška najgàrdnja, naročito naših zemljakah, nadahnutih duhom ili něke pristranosti ili predsude, što pored očevidnog domorodstva, pored nečuvenih žàrtvah, koje prinose za otačbinu, nevide ju u cělosti ili skupnosti naroda, već samo u stranki, u redu ili kasti svojoj. Ima u nas někih ljudih, koji od glave, kojoj se klanjaju, nevide cělog těla, cělog onog oriaškog zdanja, u kome se stvara život, rastenje i cělokupna životvorna sila naroda. Ima opet i drugih, koji bi dapače tu glavu odkinuli od těla, neznajući da će opet druga narasti. Drugi pako hvale samo jedine ruke, što rade o hlěbu i imetku, neobazirući se nimalo na ostale udove těla. Ljubav za novcem, na taj način razvijajuć se, odgaja zaista zemljake samo s onom ljubavju k otačbini, koja se slaže s materijalnim njihovim interesima. Čověk od novca zaljubio-se u zlato, koje mu zemlja u svom krilu neima.

Otačbina mu je samo na toliko sveta rěč, na koliko se pod njom razuměva stanje mira i sigurnosti, pokrov zakona, što mu štiti imetak i blagostanje.

Takove jednostrane naměre i napinjanja u ime domovine odtuda potiču, što ljudi pravo ni nerazumiše, šta je domovina, Uměsto da cěli stroj ili organisam poduplru i podkrěpljuju, oni sve životne soke navratjuju i navode na jednu samo stranu organisma toga. Ljudi takovi nevide, da organisam otačbine stoji i počiva u njezinoj utrobi, pa da ta utroba jesu načela, zakoni i ustavi zemalj[illegible], iz tih načelah izvirući. Načela primljena od n[illegible]a, ma ona poticala samo od izobraženije vàrste njegove, preobratjena u kàrv i soke těla njegova, prětvaraju mu nemoć u krěpkoću a bolest u zdravlje.

Pàrvo osnovno te doista i domorodno načelo jest: »*Uzvisi ime narodno na čast i dostojanstvo! pribavi mu čast stečenu zaslugama, a dostojanstvo uzvisujuć dostojanstvo čověka!* Štovat će nas tudjinci, ako se najprije sami štovali budemo. Kao što po nauci càrkve tko hoće da spasen bude, dužan je biti hristjaninom, i kao što pred licem neba u prah padaju svi zemaljski titulí i dostojanstva, tako isto, tko želi spasenje domovini, trěba ime zemljaka kao čověka na pàrvo da posadi město izpred sviuh ostalih imenah. I kao što u càrkvi tako i tu (u domovini) osim věre trěba i dobrih dělah. Osobna sloboda kàrst je svakoga domorodca, po kojem ulazi u družtvo naroda. Na stranu dakle s robstvom u domovini, gdě trěba da vlada ljubav pram otačbini! na stranu s potištenim poddanstvom i gospoštinom! Cělokupni puk jest narod, pa svaki pojedinac, svaki sin naroda kao někada ime Rimljanina — ime je častno i čestito. Poštenje i život bez mańe i prigovora trěba da bude ures čověka, i zato svakog takovog valja cěniti, bio on od kakva mu drago roda i reda,

a lukavu podlost (nizkost) i prěvaru, lopovstvo i gnjusnu ništetu valja razgaliti pred světom i osuditi po javnom mněnju, ma sědila pod klobukom istih velmožah i za stolom vàrlo tobože prosvětjenih ljudih! Nu vàrlina i radinost, poštenost i prilozi prinešeni na žàrtvenik naroda i čověčanstva — neka budu měrilo, kojim imaš měriti zasluge gradjanske, po kojih poštovati i uvažavati sugradjane svoje. Neklanjaj dakle poštena čela ni pred ciglim imetkom; ni pred ciglim titulom, ni pred pukim blagorodstvom i visokim rodom, jere prošla su vrěmena neznabožtva, kad su ljudi još golo obožavali kamenje te istu zvěrad; no pokloni čelo pred zaslugama, jerbo u zaslugah počiva duh božji, i blagoslov njegov sići će na Tebe.

Eto ti tri glavna načela, osnovana na ljubavi pram Bogu i njegovim zakonom, i ako ih presadiš u život naroda, a to će mu se pomladiti i okrěpiti organisam, kao da si ga pridigo lěkom od bolěsti. Past će narodu s glave kosa opuzla od kraste predsudah, izgladit će mu se na obrazu mladjanome gàrbe (Runzeln) starih krivih mněnjah, a tělo, usisavši novog zdravog soka, otrest će se okorělih hmanah, na kojih je patilo, i svi udovi organisma upit će snagu mladu i čilu. Takva junaka pošalji u boj, pa stalno se nadati možeš, da će odàržat pobědu, dočim drugi nemoćni i neizlěčeni, jadne kukavice, kojim se od otacah naslědjena žigavica upila u kosti, naposlě skapaju i konačno propast moraju.

Ti krasni spolu, druga polovico naroda! ti bi najprije i najlaglje mogla zasadit u ljudstvo načela ova, te poželjeno družtveno pomladjenje proizvesti u život, jerbo ti si mati naroda, ti odgajaš buduće njegovo pokoljenje, koje će biti onakovo, kako ga ti uzgojiš. Najbolje i najdublje ukorěnit će se načela, što ih mladež usisala s mlěkom maternjim. Nu pàrvo još nego

primete na se zvanje znamenito i glavno kao matere i gradjanke, vi već kao děvice cvatuće i čarobne, kad vam duša uzčezne tajnim osěćajem, vi već onda možete položit svědočanstvo rodoljubja svoga, i krěpko uticati na sréću domovine svoje. Pàrva ljubav vaša, onaj raj nebeskih razkoših na zemlji, neka nagradi samo zaslugu, koja jedina čini muža dostojnim i slavnim.

I ako u mladiću, koga si sàrdce vaše izabralo i zaručilo, još je blědjano tih zaslugah sunce, a ono barem da mu oko sjaje světlostju mudrosti, i s čela da mu blista smělost i muževnost, iz ústàh da mu teku rěči ljubavi pram otačbini, kojom sàrdce plamti, a děla da mu budu istota (realität) rěčih ovih. To nek vam bude pàrva misao i ponos domorodni, da budete ljubljene i da ljubite onoga, koj se već za mladosti proslavio umom (genijom) i naukom, i požàrtvovanjem odlikujući se postao nada i utěha narodu. Pored ovih svojstvah kao stvari bez cěne nek vam izčezavaju izpred očiuh povelje i gàrbovi ma se laštila nad njima kruna, nek izčezava imetak i bogatstvo, ako ih znamenitim i častnim nije učinila zasluga, jerbo sve to je blěsak tašt i ništetan kao směh pogàrdni nad grabom majke.

Eto vam polje, matere i kćeri naroda, polje nekàrvavo, no posuto cvětjem i myrtovnim věncima! polje dostojno sàrdacah i žàrtvah vaših! Matere i kćeri naroda! ljubav je izbavila svět! Bog ljubavi ucěpio je u nježna vaša těla dvě orijaške sile: ljubav děvojačku i materinsku. Š njima gospodarite! U vaših je rukuh budućnost domovine!

V.

Podałem ojcom waszym znajome wam prawa:
Gruntem ich dobro ludu i narodu sława.

Woronića »Sybilla«.

Zakoni i ustavi spajaju zemlju s narodom, što na njoj obitava. Oni su děca zakonitog braka, rodjena od otca naroda i matere zemlje. Pojam naroda onda je samo savàršen, kad k narodu i domovini pripojismo dàržavne ustave. I tako se pojam otačbine nadopunjava u jednu trojicu, s materialnog njezinog gledišta, kad narod i zemlju spojismo svezom medjusobnog njihovog odisanja, koje se obavlja posrědice ili srědstvom narodnih zavodah.

Ljubav pram otačbini jest dakle uvětovana (bedingt) sloboštinama, koje nam prinose ustavi dàržavni. Ljubim zemlju svoju, ljubim i narod svoj, no ljubim i ustave, jerbo se u njih javlja duh naroda moga, duh mudrosti, duh slobode, duh utěšitelj u svakoj sgodi. Pod njih štitom spavam mirno i bez brige sam od strastih ljudskih, jerbo stojim pod krilom i zaštitom upravljateljstva, koje ih na uzdi dàrži. Ljubim ta prava i ustave, jerbo u njih se nalazi čestica i moje volje: oni hoće dobro moje, i neizměrnu mi primašaju korist javnim odhranjenjem, utvàrdjenjem sigurnosti i poredka, zaštitom pravde, narodnim gospodarstvom, podporom naukah, umětnosti, obàrtnosti, tàrgovine i spojenog s ovim blagostanja, uzdàržavajuć blago saveza i odnošenja s drugim narodima, zakriljajući time domovinu od pogibeljih izvanskih itd. Sve te sloboštine stvojstva su i obraz osobne i dàržavne slobode čověká, te ga káo gospodara i izvàršitelja te slobode čine gradjaninom. Zato ljubav pram otačbini predstavlja se tu kao ljubav slobode, koja se je pojavila zako-

nom, i još se pojavlja kao ljubav k najvišjemu za čověka družtvenom blagu, iz koga izvire sve ostalo blago i srěća, te njome stopram pravu dobiva cěnu.

To su očevidne koristi i užitci, koji skapčaju domorodca s narodom i domovinom podpaljivajući u njemu ljubav pram otačbini. Istina je, da svi zemljaci nemogu kazati o domovini svojoj, da im je osim někih koristih materijalnih obezbědila (osigurala) slobodu osobnu i političnu, jerbo ima priměrah, da čověk živući od dana na dan ponižen u dostojanstvu svome zato, što se nigdě odlikovati ni dostojnim ni čestitim postati nemože, — da je takov (velim) čověk zadovoljan time, ako živi kao govedče, koje raditi mora, kad mu se za to dade samo što jěsti.— Čověk, děte običajah, ako nepozna ništa boljeg, s čim bi robstvo svoje uzporedio ili sravnio, a on će se pobratit s tim svojim robstvom tako, da, ma ga i htio oslobođiti, on tomu nenaviknut a pored toga neznajući ni sám sa sobom upravljati, ponizno će te moliti, da mu opet vratiš predjašne stanje (robstva) kao što se to sbiva često sa càrnaci, robujućima u Americi.

Taka izumàrla, kao na zimnom ledu gojena, ljubav prama despotičnim ustavima domovine, budući poslědica samog običaja bez poznanja, nemože se smatrati za temelj ljubavi pram otačbini. Zato u zemljah, gdě vlada robstvo, kao n.p. u Asiji, ni nejma iskrene priklonosti pram vladama, ustavima i upravljanju zemaljskom. Tamo càruje jedino strah i jadna potištenost.

Nu budući u dàržavah takovih privàrženost naroda, ako hoćeš da uztraje, ište neprestanog nasilja — kao što led sěverski, koj kopne najmanjim dahom juga, išté zime neprestane, — zato iznašla je politika iztočna pohodno srědstvo, podkrěpljujući pogibeljno stanje podložničtva stupom věrozakonskim, svezom silnijom i krěpčijom, kojom na vodjicah dàrži volju naroda. Zato

u onih (iztočnih) narodah car im biva zajedno i Bog gradjanski kao n. p. u slědbenikah dalajlamiama; ili ga dàrže sinom istog neba, bratom sunca i měseca kao što biva n. p. u Kitajacah (Chinezah), ili se prozvao pàrvim prorokom i tajnikom višnjega kao n. p. u Muhametanah, ili pak je proglasio osobu svoju najvišjom poglavicom světovnom i duhovnom, te je pravo svoje razširio ne samo na život i smàrt već i na istu savěst podložnikah svojih.

Takvim carom i dàržavnicima da kako najviše je stalo i stat će do toga, da narodi ostanu u tmini i glupstvu, ili da se privedu do stanja toga, i da nikad neproniknu mraka i magljušine i da neizadju na laz istine i pravice. Nu ipak kad ga naměra naměri, te narod takav unese oružje svoje u zemlju, u kojoj caruje světlost istine i pravice, svaki onakav vojnik, vrativši se u mračnu svoju domovinu, može postat zatočnikom pogibeljnim stajaćnosti vladanja, zvězdom prehodnicom za narod svoj i prosvětu njegovu; i dabogme te prirodjena politika lukavih upraviteljah zemlje one opazuje u njih viteze, kojim u grudima kuca sàrdce Leonidah, pa, sgradivši od njih čete hrabre, pošilja ih datim ukazima na druge Termopyle, njima naměnjene, da tamo prolivaju plemenitu svoju kàrvcu, dok svi listom neizginu, kao što izgiboše slavni Termopylci starodavne Gàrčke.

U dàržavah despotičnih, osnovanih stranom na robstvu i glupstvu naroda, a sa strane druge na neomedjašenome samovladstvu velmožah, slěpo priklonutih vladi i nemilo globećih poddanike svoje, — u dàržavah takovih, gdě je izčezla pravednost, te se na město nje popeo na vladanje izrod: prekupljivanje službah i časatih, sdruženo sa globljenjem i tlačenjem slabijih, — tu za narod neima više spasenja, ma se u osobi samovladara pojavio isti blagi Tito ili mudri

Marko Aurelija; i neće on (car) usrěćiti narod bědni, ma i zanj prolio kàrv, te platio za blago naroda istom glavom svojom

Gdě gospoduje strah, tu neima ljubavi domovine, nego na město nje u sàrdca prazna udje bolni fanatisam věrozakonski, strašni kao bura prěteća sěvanjem munjah i trěskanjem perunicah (strělah). Što je proizveo fanatisam u Arabah svědoči dogodovština. Englez Gibbon pripověda u dělu svomu »*Decline and fall of the roman empire* (knjiga 9. str. 254.):« Nebiahu tome dvě godine a sva široka dolina Syrije pade u ruke Saracenah. Sasvim time car věrnih proroku koriaše vojnike svoje, da prem lagahno idu u boj. A ovi sa skrušenjem i suzama sdvojenja, oplakivajući bludnje svoje, zaklinjahu vodju svoga, da ih vodi u krešewo i na juriš u ime gospodnje. U borbi pod bedemi Emese čuo si mladića unuka Kalidova gdě klicaše na glas: »Vidim Hurije càrnooke gdě gledaju »na me, i svaka iz medju njih toli je krasna da bi se »pokazala na světu ovome, svi bi ljudi s ljubavi po»skapali za njom. Jedna dàrži u ruci rubac od zelene »svile, a na glàvi joj kapa navezena dragim kamenjem. Maše na me rubcem, čujem gdě čarobnim uzklikiva glasom: »*Hodi amo k meni u naručaje ljubavi*!« I tim rěčma navali na vojsku kàrstjanah, děleć s mačem svojim smàrt i propast.« U priměru ovom vidjamo, da je i tu bila korist materijalna, sve ako i nebiaše ovog světa, koja podpaljivaše hrabrost mladog Saracena. Nu ovo nije više ljubav pram domovini, već pomama razžeženog maštovanja (fantasije) za ràzkošima rajskim, za koje čověk, da ih steče ovdě na zemlji, sve podnosi muke te istu hladnu smàrt.

U dàržavah jednovladnih i prionutih prosvěti i naprědku, despotisam i robstvo na nikoj se nemože odàržati način. Jer prosvěta uzdiže dostojanstvo čověka,

a tko je jednom osětio dostojanstvo u sebi, nesgiblje više vrat pod jaram, niti podmetje hàrbat (ledja) da nanj kao na konja uzjaši paša ili satrapa. Prosvěta razvija javno mněnje, koje naposlěd do takve se popne sile, te se o tu klisuru moralnu razbije svako nasilje vlade, i sve razkàrše se navale izvedene proti bedemu slobode. Prosvěta uz to razprostire i sloboštine i prava u narodu, zato i svaka vlada, što se osniva na prosvětu naroda, vàrstna biva probuditi ljubav gradjanah prama sebi, pa tim življem i ljubav pram otaòbini diže se i jači. U dàržavi takovoj ne samo što se sve dostojanstvo i veličanstvo naroda prenělo i uosobilo u licu kralja i kuće vladajuće, već se i svakolika srěća naroda skupila u osobi vladara kao u srědištu svome. Sve što tu ima jest kraljevsko ili carsko. Svi častnici (činovnici) i vojska služe službu kraljevsku, i stanovnici njegovi su poddanici. I očevidno je, da gdě stvar ovako stoji, sve zavisi od osobe vladara. Zato i kralj, mogući umom i plemenit sàrdcem, najvećom može postat srěćom naroda svoga; i zaista nebi ni bilo, gledè na materijalno stanje dàržave, srětnijeg vladanja nad jedinovladarstvo (absolutnu monarchiu), da je moguće te bi kuća vladajuća radjala sve same kraljeve bez slabostih ljudskih, — vladare velike mudroštju i moguće ljubavju pram narodu svome.

Slědi iz toga bezposrědice, da kralj blagi postaje ljubimcem naroda svoga, i da pored ljubavi otačbine, omedjašene samo na dva temelja t. j. na narod i zemlju, poradja se u dàržavah jednovladnih takodjer ljubav prama kralju i kući vladajućoj. Istina je, da nesrětno vladanje kojega izmedju samovladarah oslabit može ljubav prama osobi njegovoj, nu neoslablja zato ljubav ili privàrženost prama istoj kući vladajućoj, iz koje je on niko, već narod neprestajući očekiva iz nje boljih naslědnikah, u koje sve svoje nade skuplja.

Tako je n. p. bivalo u Francuskoj, gdě su svakog naslědnika slabih Ljudvikah nazivali »le bien aimé, le desiré« itd.

Ljubav pram kralju i otačbini dvě su rodjene sestre ili (da tako kažem) blizanci (dvojčeta), od kojih starija kao pàrvorodna jest ljubimče otca naroda, te se on nje krasotom i milinom najvećma nasladja i ponosi, kadkada samo otvarajući i drugorodnoj ćerci sàrdce svoje. Ako dakle pod despotismom vladar biaše samo predmet straha i poniznog poštovanja, a u istog naroda nebiaše još prave ljubavi pram otačbini, a ono tì je u monarchičnih prosvětjenih i naprědujućih dàržavah narod porodio dvě kćeri: *ljubav pram kralju* i *ljubav pram otačbini*, od kojih druga je najmladja ili mljezimica.

U dàržavah ustavnih (konštitucionalnih) taj se odnošaj sasvim proměnio. Tu mladja kćerca-otačbina postaje odraslom i punolětnom, te ostavljajuć pàrvoj ili starijoj sestri čast starěšinstva, sama sobom vlada i kućom si upravlja. U dàržavah ustavnih sloboda naroda, koja je dosad bila stradateljna, biva sad dělateljnom. Ona ne uživa samo blagodati zakonah i ustavah, nego sama si ih i stvara i postavlja. Kralj i kuća njegova predstavljaju veličanstvo (majestas) naroda, no već jedino u pukom namišljenom smislu, jer prava je vlada u naroda, a kralj je cigli izvàršitelj volje naroda.

Samo ovim dělateljnim učestjem (udioničtvom) naroda u zakonotvorstvu sloboda gradjanina postaje savàršenom zato mu savàršena biva i ljubav prama otačbini.* Narod, sám sebi dajući slobode, sám sebi i biva najviše dàržan, pa tim i ljubav pram domovini i narodu spaja se u jedinstvo otačbine. Odtuda proizlazi te je zastava (barjak) ustavnih dàržavah narodu ista domovina.

Prelaz od dàržave jednovladne k dàržavi ustavnoj

jesu korporacije naroda iliti obćinah, n. p. po okružjah skupštine zemaljskih gospodarah, a po gradovih ili varoših skupštine gradjanah, koji věćaju i upravljaju s interesima městnim i varoškim. Oni si izabiru svoje častnike (činovnike), koje podmetju vladi na potvàrdjenje; nadziraju im poslove, porězu izmedju sebe danak, věćaju okó polěpšanja, grade naredbe o boljem licu uredbah, okružjah i gradovah svojih; protresavaju predloge (proposicije) vlade, itd. Istina je, da pri tom u njih je samo uvět savětujući (informativni), te na vladi stoji, hoće li ih primiti ili zabacit? nu tim se uzkim pravom sasvim tim radja i izobrava barem javno mněnje, koje vlada mimoići nemože; a s druge strane budi se ljubav pram ustavu domovine, jerbo to su barem početci (ako i malašni) učestja gradjanah u javnim pravima, koji ih uzdižu malo po malo i k dostojanstvu i k samodělateljnosti.

Dalji razvitak upravljanja toga ustavi su stališki iliti sabori pokrajinski (provincialni), od kojih priměr imamo u Pruskoj [1]). Ovi sabori razširujući zavode obćinske (komunalne) na čitavu pokrajinu, věćanja su stališah i kralja, najprije o interesih, tičućih se samo pokrajine, pa onda i o predmetih zakonotvorstva i praviteljstva cěle dàržave. Neima dvojmbe, da takovi sabori stališki, dajuć gradjanom učestje u pitanjih, tičućih se života narodnog, krěpe i uzdižu duh javni u narodu, silno vězući gradjanina k ovakovim zavodom. Koristi, odtuda izviruće, da gradjanstvo ima barem uvět savětujući, očevídne su i čine materijalni dio izobraženja domovine ili otačbine, podpirući ljubav pram otačbini i dajući o njoj pojam ili misao pravu.

---

[1]) Na početku pr. g. načelo se je to u Pruskoj proměnilo, i pravo ustavno pomaklo i na bolje i širje polje upliva gradjanskog.

Dodatak uredn.

No uz takovo pravitelјstvo stališko narod se još neosěća u svom življu, u svom svojstvu, te se još ni nevidi u svemu svomu veličanstvu narodnom, gdě bi se s veličanstvom, s glavom vladarstva, posavětovao kao što se savětuju muž i žena. Gradjani tu su još poddanici, jerbo poziv na takove sabore primaju od kralja kano milost ili dar jedan; i sve što ih on smatra doraslima, zrělima i dostojnima, da sěde u savětu, i da věćaju š njime. Ustav zemaljski tek uznosi narod k njegovom veličanstvu, izručujuć mu na krilo čitavu moć ustavotvorstva, ostavljaljući kralju samo ciglu vlast izvàršavajaću. Prava narod sám sebi daje, sám svoje poslove vodi, kralju i porodici njegovoj naznačuje godišnju platju itd. Kralj izabire ministre, no ovi moraju imati većinu za sebe u stolovih (kamerah). Kralj navěštjuje rat, nu danke i srědstva, da se može povesti rat, odobrava kamera.

Nu ima tu sasvim drugi odnošaj, nego je u pravitelјstva stališkog; jerbo u dàržavah ustavnih upravitelјstvo ima glas puki savětujući, nu glas ili odvět zakonodavni stoji u narodu po poklisarih sakupljenom i zastupljenom u stolovih (kamerah). Kralj je doduše pomazana glava naroda ali nije gespodar zemlje, koja je dàržavina (vlastitost) istog naroda n. p u Francuzskoj kralj je vladar *Francuzah*, a ne *Francuzke*. Tu se narod osěća u svome svojstvu ili svojini, s kojom sám upravlja po volji svojoj. Kao što gospodar, upravljajući kućom svojom, sve koristi materijalne ima samomu sebi zahvaliti, tako i narod, imajući ustav, upravlja s domovinom svojom; i kao svaka druga svojina, tako mu i otačbina postaje mila. Tako biva u Englezkoj. Tu je narod postao nepobědjenim upravo po uredbah domaćih, koje se vrěmenom dugověkim srastoše s narodom i kroz sve mu se žice života dàržavnog prepletoše. I tolika ima tamo snaga i krěpost ma-

terijalnih od tuda iživirućih koristih, tolik ponos narodni, tolika ljubav ne samo upravo prama zemlji već pram istoj engleštini, da se može kazati, da kolikogod ima dušah englezkih, toliko ima i braniocah Englezke, pa ni isti Napoleon sa svom svojom silom nesmědjaše na njih navaliti ni u zavičaju njihovom š njima se potući.

Gdě se ne samo zakonotvorstvo no i vlast izvàršivajuća proteže na sve gradjane u dàržavi, tamo ima zemlja formu skupnovladarsku. Tu je svekolika vlast u narodu; tu ona temelj i središte svoje neima u jedincu, već u cělokupnosti (massi) slobodnog gradjanstva, i svaki upravljatelj odgovoran je dàržavi.

Uprava dàržave ima dakle veliki uticaj na ljubav pram domovini. Gradjani pod vladom neomedjašenom jedinca u svojoj su otačbini kao težaci u ruci svoga gospodara; pod stališkim ustavom kao domaći najemnici; u dàržavah ustavnih stiču dostojanstvo kućne gospodarice, koja s mužem i gospodarom svojim (kraljem) ukupno upravlja s vaskolikim imanjem svojim; u republikah oligarchičnih jesu porodica (obitelj) pod upravom starije svoje bratje; a u pukovladstvu (demokraciji) neomedjašeni su gospodari, upravljajući cělokupnim svojim imanjem. I kao što svako imanje ili dàržavina, čim je podpunija, tim i dublju radja privàrženost ili ljubav u gospodaru prama njoj, tako i dàržanje otačbine, čim je podpunije u formi svojoj, tim i podpuniju stvara ljubav prama njoj.

(Dalje će slěditi.)

Kratak pregled literature poljske
do najnovie doba.

Od

K. Vl. Zapa.

(Nastavljenje.)

Narodni i domaći život Poljakah, i sve što je frankomanija osvojila duševnu snagu i činost viših stališah, ipak se odàržao svagda i odàržat će se i u naprědak u izvornosti ili (da tako kažemo) u poljštini svojoj. Zato i izvorno pisani navado-filosofički*) ili (kao što kažu isti Poljaci) obyčajowy roman razvijat se može u Poljskoj slobodno a u svom vlastitom duhu, po svojstvenom svom obrazu — kao što nam književnost poljska od dne do dne sve bogatiji i obilatiji podaje izbor plodovah ove ruke. Gledė na tu vàrstu književnosti neoklijevamo postaviti na pročelje dvě pověsti gje. *Tańske-Hofmanove*: 1) »Karolinu« (g. 1840. 2. knjige) i 2) »Krystynu« (g. 1842. 2. knjige). Svàrha pověstih oviuh jest jasna, t. j. izobraženje viših stališah naroda poljskog. Slavna spisateljica nesmatra gospodu za sasvim pokvarenu; nego kao što je svaki čověk u obće směsa od zla i dobra, tako i ona sudi da i ta gospoda poljska niesu sasvim izopačena niti docěla savàršena, dokazujući, da je tu često najbolju volja i najplemenitije ćuti oskvàrnulo isto nesrětno tudjinstvo, ona hmana, koju ni neosětjaju, jer su u njoj odrasli, i ako joj išta može otvorit oči, da progledne i uvidi tu golotu svoju, to će doista biti čarokrasna ta Karolina. Jerbo da tu svàrhu postigne, ima u nje stvojstvo, na kojoj svi joj učitelji navidjati mogu, t. j. svojstvo ugodno nagovarajuće i bratski osvědočavajuće. Ako si itko može prisvojiti silu vladanja nad mišljenjem ljudih, a će to zaista za rukom poći spisatelju onome, koj i one štioce, koje kori, istinom i sdušnostju rěčih svojih k sebi privlači. Gj. *Tańska - Hofmanova* predočava nam u te dvě svoje pověsti vrěmena novija, stališe više, družtvo izobraženije. Neome-

---

*) Po česki „mrawofilosoficky".

djašava ona pověsti svoje slikujući puko običaje kao u spomenutih već prepovědkah, već predstavlja u čarobnom spletenju živi obraz i prizor različih i osobobitih značajah; a uz to sve je u nje tako čisto poljsko, tako věrno iz pravog istinog života uhvatjeno, da oběma těma pověstima ide město medju najnarodnije plodove književnosti poljske.— Najvećom lahkoćom te s veće strane i pogodjenostju odlikuju se ove ruke romani *Kraševkoga*. Njegov «Świat i poeta« (Wilno g. 1839. drugo izdanje g. 1842.) uvárstit se ima u red najboljih ove struke romanah. U njih mu podje za rukom — věštom perom naslikovati protivne sebi stranke družtva sadašnjeg světa i duše čověčje. Sasvim narodna scenerija čitavog čina osigurava Poljakom vlastitost izvárstnog tog ploda umnoga pisaoca. I ostali njegovi bez broja romani i lahke pověsti i pripovědke čarobom svojom dosad posve omiliše štiocem poljskim. Najznamenitije izmedju njih zovu se: »Cztery wesela« (drugo izdanje g. 1842.), »Pan Karol« (dr. izd. g. 1841.), »Calo życie biédna« (g. 1840.), »Historya o biadéj dziewczynie zpod Ostréj bramy« (g. 1841.), »Improwizacya dla moich przyjaciół« (g. 1834.), »Szkic fantastyczny« (g. 1832). I s radoštju priznat moramo, da g. *Kr.*, i sve što mu je duh dočuda razlik i plodan, da je (rekoh) ipak ostao svojstven i samostalan, te i danas perom svojim smělo korači i napreduje na stazi čisto narodnoj. — *Alexander Tyšyński* napisà roman u listovih: »Amerykanka w Polszcze« (g. 1837. 2. děla), koj velikim čudom uzdàrma vàs čitajući svět, a to toga radi, što su u dělo ovo spletene romantičke zanimive intrige uz razprave jezikoslovne, književne i věrozakonsko-filosofičke. Posao taj pokazà nam u pisaocu glavu zajedno i umnu i izobraženu.— Naučni i navade koreći roman: «Pan Podstolic, romans administratyczny« (g. 1831. 4. děla), kojega g. *Massalskia* prekrasno napisà, može se smatrat kao nastavljenje slavnog u svoje vrěme romana «Pan Podstoli« od Krasickoga. Drugi jedan srětno pogodjen roman, u kojem se slikuje život i običaji prostog siromašnog plemstva na Litvi, zove se: »Zaściánek, niedawna kronika spisana przez *Johna of Dycalp* (Placyd?)« (g. 1841), a naposlěd »Wędrówka po małych drogach« od *Kazimira Bujnickòga* (g. 1842. 2. děla) u prilici čarobne pověsti podaje nam obraz družtvenog života plemstva poljskog na Běloj-Rusi.— Grov *Fridr. Skarbek* izdao je 10 knjigah omiljenih lagahnih i šalivih pripovědkih, cárpljenih isto onako iz života družtvenog. Najznamenitije izmedju njih zovu se poimence: »Pan Antony«, »Pan Starosta«, »Podróż bez celu«, »Tarło« i dr. — Na tu nit ima se nanizati i sila mladjih pripovědnikah od veće manje glave. Najjače pripovědne sile izmedju njih pokazà pěsnik

Lucian Siemiénski, koj napisa doista već povelik broj, dosad po časopisih rassijanah pověsticah. On se često i na više postavlja gledište mišlju, koja čini temelj pověstim njegovima, n. p. kao u izvàrstnog komada »Poeci a ogrody«. — U taj red idu i mnogobrojne radnje gospodjah varšavskih n. p. *Pauline Krakove* i drugih, kojim poradi těsnoće prostora nemogu ni imena da napomenem. U obće trěba izpověditi, da je ova struka književnosti vazda najviše imala težakah, te dan danas u Poljskoj slabiji spisatelj tu ni glave pomoliti nesmije, a kamoli da se pusti u tàrk. Svake godine kano iz kakva roga obilatosti prosipa se sila izvornih, ponajviše varšavskih, pověstih i dobrog i srědnjeg zàrna. O sbirkah, iz ustiuh naroda càrpljenih, sborit ćemo niže, kad se povode rěč o radnjah narodopisnih (ethnografičkih). Nu sasvimtim ovdě barem kao uzgred valja napomenuti sbirku pověstih, koje su s tolikom věrnostju od naroda càrpljene te uz to tako izvorno preradjene, da nam se nemože na inu, već ih privàrstiti k plodovom, što idu pod sud krasoznanstveni. A proizvodi ti jesu »Powieści Wielkopolskie« od *Berwińskoga* (g. 1840.), koj duhom narodnim nadahnut iz tog narodnog tvoriva izhitri dělo savàršeno, zlatnim narodnosti pečatom blistajući umotvor. — I druga jedna ove ruke knjiga dostoji da ju ovdě spomenemo naime: »Powieści ludu, zpisanę z podań przez *Karola Balińskiego*, wybora i wydania *K. Wł. Wojcickiego*« (Varšava, g. 1842.)

Za pověstima koracaju obrazi pojavah iz narodnoga života od davnie i naše doba, slikovanje stvarih i ljudih domaćih, na koj posao Poljake potaknuše druge zapadne literature pojavljenjima jednake ruke. U toj struci ima sad književnost poljska već i pravih umotvorinah. Izmedju njih pàrvo město ide radnji: »Pamiątkom IMCi Seweryna Soplicy, cześnika Parnawskiego« (g. 1839—1841. 4 sv.). U ovih pametnicih predstavlja nam se obraz Poljske za vrěme konfederacije Barske u svoj sirovosti onog odivljačenja oligarchičnog plemstva poljskog. Ti bàrkati, gologlavi, bosonogi, pobožni, fanatični i okorěli branioci plemićkih te bože dragocěnih svojih poveljah; te neustrašive delije i junačke pijanice, ti oholi i svemogući velikaši, vàs obraz burnih onih spravištah, krešovah, sudištah, potrošnih dvorovah — sve ovo toli živo metje nam se pred oči, da se do duše čini kao da je onaj »pan Soplica« doista sám svojom rukom narisao kip svoga vrěmena, — tako věšto umio je neimenovati pisalac (grov *Henryk Rz..*) sakriti se za lice, značaj i mišljenje zapisovatelja sgodah, koje se za njegova života sbiše. — Mnogim obrazima, sličnim na ove, nadělio je Poljake *Kaz. Wł. Wojcicki*. U red darovah ovih padaju njegove »Stare gawędy i obrazy«

(g. 1840. 4. knj.) i »Zarysy domowe« (g. 1842. 4 knj.). Nemože mu se uskratit priznanje, da slikujući značaj predjah sadašnjih Poljakah gotovo stvar (tako rekuć) sa živa pogadja, i da dostoji te pohvale da mu je těčaj rěči izvoran i kako valja priměran onim bàrkatim starim Poljacima. Nu opet s druge strane opazujemo, da mu nedostaje onaj božji dar umětnoga nasnovanja stvari, te da je stajaćom onom i njemu prěko měre dragom osobom poljskog zabavice mejdandžije, koju na svaku stranu i ruku okrétje, štiocem poljskim već dotužio dà i omàrzo.— Medju najbolje slikaoce običajah i živòta domaćeg ima se uvàrstiti, *Ignaci Chodsko*. Njegovi »Obrazy litewskie« (g. 1840. 2. knj.) zanimaju čarobnom životju i istinim bojama slikah kao i dubokim poetičkim osětjanjem — U Poljakah ima sada već i podobar broj divnosličnih opisah krajinah i městah domaćih. Knjige takove, imajuće městnu i povrěmenu zaunimnost, idu u vàrstu najdražih pojavljenjah literature, koja krěpko děluje na obćinski život; jerbo narod, koj neima literature izvorne domaće, životari milostinjom tudje, i zaslěpljen varavim blěskom stvari tudje, ne opazuje ni onog, što mu stoji pred vlastitim očima. Zato proizvodi o domaćih svojih stvarih, razložene u krasnoj naravskoj oděći, bivaju za narod bezcěno zlato i drago kamenje, i ako mu nebiaše ucěpljeno proti njima pogàrdjenje i nehajstvo, doduše će ih s velikim čudom dočekivati i s osobitom ljubavju prigàrljavati. Puno i prěko měre čarobnih obrazah pokrajinah poljskih, rusinskih i běloruskih nalaziš u dělu pisanome *Kraševskim*: »Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy« (g. 1839., 1840. 2. knj.), a još više zaunimat će te njegovi »Obrazy z życia i podróży« (g. 1842. 2. knj.), u kojem věštom rukom risa značaje i značajnosti sadašnjeg družtvenog života. To isto valja kazati i o dělih naslědujućih: »Podole, Wołyń, Ukraina, obrazy miejść i czasów przez hrab. *Alexander Przezdzieckiego*« (g. 1840. 2. knj.), »Wspomnienia wielkopolskie t. j. województwa Poznańskiego; Kališkiego i Gnieźnieńskiego, przez hrab. *Edwarda Raczyńskiego*« (g. 1842.); »Wspomnienia Žmudzi. przez kx. *Ludwika Adama Jucewicza*, kao i sila izvàrstnih drobnijih opisah, obrazah i slikah, po raznih časopisih razsijanih. I opisah putovanjah po zemljah inostranih ima u književnosti poljskoj obilje. Upravo u taj par (g. 1843.) veliku je probudilo pozornost i buku dělo duh. *Hołowińskoga*: »Pielgrzymka do ziemi świętéj, odprawiona r. 1839.« (g. 1842. itd.). Pored někojih krasno opisanih i odprija, učinjenih putovanjah u Skandinaviju, Francuzku, Italiju, na Iztok itd. izašla sta nedavno dva putopisa od generalice *Rautenstrauchove* »Wspomnienia o Francyi« (g. 1839.), »Ostatnia podróż do Francyi i ostat-

nie jéj wrażenia« (g. 1841.), i *Stěp. Witvickoga* »Listy z zagranicy« (g. 1841.). — Sila raznoobraznih predmetah podaju nam »Wędrówki literackie, historyczne i fantastyczne«. I ova knjiga stvor je preko měre plodnoga pera g. *Kraševskoga*, pisaoca ljubimca štiocah poljskih. No što je u najnovie doba medju plemstvom rusko-poljskim najviše učinilo huke i buke, jest knjiga po imenu »Mieszaniny obyczajowe przez *Jarosza Bejłę* (g. 1841.) od spisatelja »Pamiątek pana Soplicy«. U knjizi ovoj umni pisalac oštrim udara perom u sve družtvene okolnosti, hmane i krěposti nauke i izobraženosti, tako da gotovo neima čověka, kojeg čitajući te směsice, nebi se rěči njihne dodirnule pa ih amo tamo i ošinule.

Prevodah najizvàrstnijih plodovah književnostih ostale Europe, ima u Poljakah danas u izobilju. Sve ako i u Poljskoj neima onakvih fabrikah za prevode inostranih knjigah kao što u Němačkoj, ipak poljski čitajući svět već za rana dobiva u ruke sve proizvode slavnih belletristah inih narodah a to u prevodu domaćem. Znamenito je, da se ni u ovom obziru ukus Poljakah nije zatajio. Oni si prisvojiše dosad iz književnosti francuzke sva gotovo slavna děla čelovodjah parižkih, n.p. *Viktor-Huga*, *Balzaka*, *Paul-de-Kocka* i dr., isto onako i romane englezke *Walter-Skotta* i *Bulwera*. I *Lord-Byrona* za rana pozdraviše u oděći domaćoj. Nu uredni prevodi *Shakespeara* i *Swifta* istom sada počimaju pojavljati se. Od klassikah němačkih nebi nijedan preveden do jedinog *Schillera*, a od *Göthea* nije im ništa poznato do sami cigli Faust, na kojega prevod (polag moga znanja) dadoše se četvorica, od kojih ipak jedan je samo posao svoj dogotovio, naime *Alfons Walicki* prof. u Charkovu (na Ukraini). Nu ipak u najnovie doba Poljaci, naročito Poznanjci, stadoše pobliže spoznavati se i prijateljiti s umotvorinama književnosti němačke.

Izbrojivši, što se u kratko kazati moglo, kako se radostno u jezgri razvila »krasna prosa« književnosti poljske, i koli je široko prekrililа polje, prelazim sad na polje »prose didaktične« ili k »naukam strogim«.

U najnovie istom doba počima filosofija, ta »nauka naukah«, u Poljakah uzmahati se k životu samostalnijem. Prie naše doba filosofija bi zanimala tek ljude, što bi, budući učitelji mladeži, već od dužnosti njezinim se zabavljali tumačenjem za potrěbu istih svojih učenikah. I što se god pisalo u struci ovoj, bili bi koje puki prevodi koje slěpa naslědovanja tudjih školah. Francuzka materijalna filosofija uznikla je vàrlo rano u Poljskoj a to za vrěme pàrvih neserětnih prevratah dàržavnih, te se još i *Jan Śniadecki* nje dàr-

žao; i *Condillac*, pozvan od odbora Varšavskog družtva za odhranu, upravo za škole poljske napisá umoslovje ili logiku svoju. Istom podugo izza toga počeše Poljaci spoznavati se s filosofijom němačkom. I najznamenitiji u tom obziru posao jest *Jarońskoga* prevod sastave Kantove iz komentarah Ventzlovih. *Jan Śniadecki*, pokàrbti filosofiju němačku imenom, kojim je někada *Grzegórz ze Sanoka* kàrstio školastičku, prozvavši ju naročito *somnia vigilantium*, te je svojim imenom zemljake svoje pozadugo odvratjao od iztraživanja mudre škole němačke. Učeni Poljaci tek poslě — tko budući slušalac istog Hegla, tko inim načinom pobliže spoznavši se sa školom ovom, — počeše pisati o filosofiji berlinskoj na jeziku poljskom. Najznamenitije u tom je obziru dělo *Kremera* »Rys filozofii absolutnego stanowiska«, temeljito nu kratko tumačenje ili razloženje cěle sastave škole Heglove (posao taj tiskao se u Krakovu u Kwartalniku naukowom g. *Helcla*). Pored toga izašla je i »Fenomenologia« u posebnoj knjižici. *Rzesiński* opet izdao je u 2 knjige »*Tennemana* rys historyi filozofii podług przerobienia *Wendta*« (u Krakovu g. 1836—1837).

Nu sve ovo nebiaše još dostupno umu narodnome, već samo oni, što su razglabali u knjigah filosofah němačkih, bili su vàrstni čitati děla ova, iz njih se naučavajući. Nu sad se istom porodi nova doba za filosofiju poljsku. Njezini se gojitelji razcěpiše na dvě strane, kojih biahu čeonici *Libelt* i *Trętowski*; a ostali pišu puke kritičke razprave o filosofiji tek za adepte, posvětjence nauke mudre. *Libelt* neoddaljava se od učitelja svoga — Hegla; a *Trętowski* objavljuje novu sastavu, dalje naprědovanje i razvijanje heglovàtine ili absolutne filofije berlinske. Obodvojica stoje na stanovištu izvijanja pomisla (ideje), i priznavajući, da valja pisati za narod, trude se okó pučnog (popularnog) razlaganja i tumačenja nauke ove. U tom poslu najviše se odlikuje *Trętowski* (prof. na sveučilištu Friburžkom). Izdavši već prie na jeziku němačkom »Grundlage der universellen Philosophie« (g. 1837.) i »Uebergang von der Natur zu Gott«, oglasio je nedavno na jeziku poljskom u 4 knjige sastavu narodnog odhranjenja »Chowannu« (Poznanje g. 1842.). Děla takvoga još nijedan narod dosad neima. U njem je nauka odhranjenja na najdubljih pojmih filosofičkih osnovana i izvedena, koju medjutim i svaka te i u folosofiji nevěšta glava čitati i razuměti može. Tu se filosofija, ostavivši klupe školske, najpàrvo objavila u životu, duh špèkulativni rukuje se s empirijom ili iskustvom u najkrasnijoj slozi. *Libelt* (pisalac poznanjski) uvodi opet filosofiju u život književni, razlažući na stolici posebnoj nauku književnosti i krasoslovja (aesthetike) za Poljake. (Někoja čitanjah

njegovih nalaze se tiskana u »biblioteci Varšavskoj« i u »dzienniku domowem« (g. 1842.) *).

U Varšavi složiše se něki zatočnici — učenici sveučilištah němačkih, koji udariše na školu Poznanjsku. Glave te oglasiše bojak svoj razpravami o krasoslovju, i časopisi »Przegląd warszawski« i »Przegląd naukowy« izabravši si filosofiju glavnim predmetom svog iztraživanja, biahu tabor i bojište rečenih zatočnikah. U »Przeglądu naukowom« *Debowski* bi neprestano pravdao se o školi berlinskoj. Prie g 1831. doveo je iz Škotske *Lach-Szyrma* filosofiju škotsku, razlažući ju poslě toga i na sveučilištu varšavskom. Gotovo u isto doba i *Głuchowski,* učenik Schellingov i pisalac pohvaljenog Němcima děla »Die Philosophie im Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen« (g. 1828,). stade na stolici Vilanskoj učiti filosofiju identičku. Medjutim je u Lavovu nastojao *Chlędowski* pobratimljati Poljake s filosofijom němačkom od Kanta pa do Hegla i Troxlera (v. Haličanina), a *J. N. Kamiński* starao se iz jezika poljskoga dokazati potrěbu filosofije domaće narodne, i premda *K.* nepostignu naměru svoju, barem je pàrvi uvěrio Poljake, da narodni njihov jezik rodjen je za nauku filosofičku te on isti filosofičan.

Sve to ukupno uzgojilo je Poljake te su stali o novoj misliti filosofiji. Značaj njezin jest da teži svojski te bude u obće praktična ili priměrena životu i razumu naroda. Sadašnji izobrazovatelji filosofije poljske čuvaju se pedantisma i opreděljenih abstraktnih definicijah kao pustog kukolja. U Krakovu izdade (g. 1834.) prof. *M. Wiśniewski*: »Bakona metodę tłumaczenia natury« ter time potaknu zemljake svoje k izobražavanju filosofije prirodne. Taj isti pisalac tri godine izza toga posla u běli svět prekrasnih dělotvornih mislih u struci dušoslovja — a to u knjizi svojoj »Charaktery rozumów ludzkich«. U Vilnu je opet steko věnac zasluge g. *Bychowic* s prevedenjem Herderove »Pomysli do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego« (izdano g. 1838.), a *Tituš Ščeniowski* izdade »Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i historyi rozwinęcia umysłu i ducha ludzkiego« (g. 1842.). Taj isti književnik piša i za kraskovski »Atheneum« znamenitih razpravah o filosofiji. Najumniji izmedju filosofah poljskih jest *August Cieškowski* koj se pomolio u svět sa dva znamenita děla: »Prolegomena zur Historiographie«

*) I izvàrstni časopis „Rok" donosio bi prekrasnih člànakah pera Libeltova. Medjutim pr. g. proměnila se radost na žalost: Čitanja spomenuta prękinuše se iznenada, a *Libelt* pane u tamnicu, u kojoj još i danas čami.

Do datak urednika.

(g. 1838.) i »Du credit et de la circulation«. U Varšavi sa časopise slažu različne razprave filosofičke isti *Aug. Cieškowski, Malčewski, Dębowski, Zieliński, Čajkowski, Goltz, Kurz* i drugi. U sviuh rečenih mudrih iztraživalacah preteže strana praktična. — U isto doba pojavila se u Varšavi i ženska jedna glava: *Eleonora Ziemięcka*, koja čitavu pantheističku filosofiju, čeonike i branioce njezine, gori spomenute spisateljo, poziva na mejdan, te vojujući za filosofiju vère, za filosofiju katoličku, osnovà u tu svàrhu » Pielgrzyma «, časopis duha i sadàržaja družtveno-vèrozakonskoga (socialnoreligijosnoga). Već davno prie toga trudio se *Bochwic* katolicisam podkrèpiti temeljem filosofije pantheističke, pa je u tu svàrhu izdao u dvè knjige »Obraz myśli existencyi mojéj żonie i dzieciom« (Wilno 1838.) i »Zasady myśli i uczuć moich« (g. 1843.). Poljaci što samo u vèri nalaze spasenje i kojih su čeonici *M. Grabowski, J. J. Kraševski* te i cèli njihov organ »Tygodnik Petersburski«, dočekaše ova dva dèla s velikim uzhitjenjem, nu biblisti malo izza toga metnuše na njih prokletstvo (anathema), kad spoznavši se š njihovom sastavom nenalaziše tu ni lèk ni katolicisma ni pantheisma! No upravo u ove strane naàla je gja. *Ziemięcka* priznanja te oni sklopiše š njome družtvo proti racionalismu, koje i dan danas najkrepčije posluje u književnosti poljskoj.— Gog. 1842. izdade *Aug. Cieškowski* opet dèlo jedno u Nèmačkoj: »Gott und die Palingenesie«. Knjiga ta smatrat se ima kao početak protresivanja cèlokupne filosofije nèmačke. Tu počima pisalac naročito od najznamenitijih pitanjah naime; od »osobnosti Boga« i »nesamàrtnosti duše čcvèčje«. Spisatelj javlja Nèmcima novu dobu filosofije t.j. nastavljenje nèmačke, koje će niknut u Poljskoj, radjajući filosofiju narodnu poljsku. U pisaoca ovog priznati nam valja pronicuću razsudnost, jere osvèdočismo se po dèlih njegovih da savàršeno poznaje filosofiju nèmačku.— U obće već je to dokazano i potvàrdjeno kao istina bèlodana, da u Poljskoj filosofija zaista već krèpko počima zasècati u književnost i cèli njezin život silnim svojim pronicavati duhom, osobiti od nje primajući značaj i lice.

Prie nego bude nastojanje filosofah poljskih toli daleko razgranilo se i toli duboko svoj pružilo korèn, da se nauka ta u Poljskoj gotovo i udomi i na duhu narodnom svoj temelj udari, već prie (rekoh) postavi se krasoslovje i kritika na čvàrsti stup razvitka te i uzpàrkos tome što krasoslovna kritika (kao što nèki sude) nemože se domahnuti na stojno stanovište prie nego se svojski razvila ista filosofija. Polag moga znanja neima još u Poljakah sastavne (systematične) nauke o krasoti, no sasvimtim vidjamo da se u njih, napredujući književnost domaća, razvija i ista kritika

krasoznanstvena, vladajuć se svedj poleg gospodujućih pravilah osěćaja krasote.

Franciček Dmóchowski i *Eusebiuš Słowacki* (otac pěsnika *Juliuša Słow.*) biahu u Poljskoj najglasovitiji tumačnici francuzkih pseudoklasičkih pravilah *La-Harpe*. Nu oni izgubiše cěnu i odvět svoj, pošto se u Poljakah stala probudjivati poesija narodna, pa se snagom ovog duha i pěsničtvo umětno počelo oslobadjati izpod vèrigah ostarěla neukusa krivoklasičkog. Najpàrvi biaše *Mauricy Mochnacki*, koj dělom: »O literaturze polskiéj w wieku dziewiętnastym« (u Varšavi g. 1830 *) veliki učini prevrat i popravak u pravilih kritike krasoznanstvene. U čemu i u koliko proizvela se proměna ova, već gori napomenusmo. Njemu je drugar i naslědnik sada *Michal Grabowski*, koj je do danas izdao tri tečaja děla »Literatura i krytyka« (g. 1837—1840.). U pàrvom se tečaju nalaze članci: »O pěsničtvu 19. věka«, »Literatura francuzka«, »O pěsmah ukrainskih«; drugi tečaj donosi: »O novoj književnosti francuzkoj« (koju naziva hmanitom); a tretji sbori: »O školi pěsničtva ukrainskog« i »O literaturi romana u Poljskoj«. I sve ako je Grabovski i na glasu najpàrvog kritika poljskog, opet nemožemo nikako priznati, da je znanstveni njegov sud o proizvodih uměnosti i pěsničtva dostigo do najvišjeg stupnja znanosti. U Grabovskoga ima ta pogrěška, što mu je sud uvěk samo protezan (abstraktan) t. j. on sva pravila càrpi iz poznatih već uzorah ili umotvorinah, a ne iztraživajući opreděljenje čověčanstva i književnosti u obće a potrěbe naroda napose. Zato u raztrešenih mu razpravah neima odlučne doslědnosti; jere umotvori mogu biti s vàrha različni, nu sasvimtim jednaki u jezgri, ili (da tako kažemo) različni po tělu, a jednaki po duhu: tako n. p. može biti pěsan jedna slavensko-narodna i sve ako bude pěsnik i uzajmio predmet iz dogodovštine inostrane. U Grabovskog preteže ideja i pravilo narodnosti; nu negledajući na pàrvobitni njezin živalj, ni kako se on razvio; niti što se hoće od višje kritike, protresavajući i razsudjivajući mišljenje i teženje u obziru duha vrěmena i njegova napredka, poprěko sva svoja izvodi pravila iz dělah Mickievića, Gošćyńskoga, Malčevskoga, Olizarovskoga i drugovah im, i gotovo čini se, te on hoće da bude kažiruka mladim svešteníkom vilah poljskih, da neudaraju ni pedanj s puta, po kojem biše tekli kolovodje ili čeonici najnovie škole književnosti poljske t. j. robski da stupaju u stope duha njihovog. I upravo po onakvom istom kalupu krojila se kritika i u slědbenikah pseudoklasicisma francuzkog.

*) O slavnom ovom dělu izašla je samo knjiga I.

Čini se da bi *Kraševski* više nego li Grabowski dopriněti mogo k napredku kritike književne, da se samo nebi toliko zaziriyao uzgredice na prijateljstva i neprijateljstva i na njeznu vezu sa stanovitim književnim bratstvima, od kojih je barem od česti prigàrlio pravila za razsudnost svoju. Nedavno (g. 1842.) izdade u Vilnu »Studya literackie«. U njih nalazi se sila dobrih mislih, te se imamo nadati, da će onako napredovati a sud njegov sve nestranji bivati. Zato sila književnih neděljnikah, měsečnikah i godišnjikah, što u taj par izlaze u Poljskoj, otvaraju liste svoje kritičkim razpravam i pretresima književnih proizvodah. Izmedju ostalih naročito ovoj je svàrsi i zabavi posvetio Dr. *Henryk Lewestàm* svoj časopis, kojeg u Varšavi izdaje pod imenom »Roczniki krytyki literackiéj«. Uredjuje ga pomno, nu budući se sám izobrazio po uzorih němačkih, i on tako prokisnu tim duhom nemačkim, da to sa svakog listka časopisa njegova udara. — Ostali časopisi poljski u to doba metju nam pred oči ponajvećma onu čudnovatu šarenost kritičkog měrila po raznoličnosti značajah, strastnosti, stranosti i predsudah strankah književnih, koje si ih izabraše kao ročište čarkah, kao pazar mislih i těžnjah svojih.

S kritikom skopčane su a to bezposrědno radnje o dogodovštini literature i prosvěte. U toj struci za ovo doba u Poljskoj izlazi puno dobra i izvàrstna Već davno (g. 1814) imali su Poljaci temeljiti knjigopis domaći a to u dělu: »Historya literatury polskiéj«. Novo preradjeno i vàrlo pomnoženo izdanje děla ovog izlazi baš u taj par (g. 1843.) u Vilnu poimenice: »Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polszcze, przez *Adama Jochera*«. Dělo to počima od dobe iznašastja tiskarstva pa ide do g. 1830. Dosad su izašle tri knjige, i kad se jednom dotiska vàs posao, imat ćemo podpuni obraz od svega, što se god gdě u Poljskoj tiskom u svět pojavilo. I doista trud taj zasluži priznanja te bi i s pohvalom dočekan. Takova děla potaknuše Poljake od pera te su stali protresavat i istraživat dogodovštinu domaće nar. prosvěte, i plod takovog truda jest golemo dělo prof. *Mich. Wiszniewskoga*: »Historya literatury polskiéj« (u Krakovu g. 1842. i naslěd). Pored sviuh hmanah, kojima učeni svět potvara pisaoca, dělo ovo, na obširni stan osnovano, bit će pravi ures i nakit književnosti poljske, za kakvim se zalud obaziremo po književnostih ostalih Slavjanah. *Lesław Lukaševič* izdao je kratak izvadak dogodovštine književnosti poljske »Rys piśmiennictwa polskiego« (Krakov 1838.), u kojem zbori samo o dělima, na jeziku poljskom

pisanima. U tu vàrstu ide takodjer pokušenje *A. Tyšyńskoga*: »Rys historyczny oświecienia Słowian« (Krakov g. 1841.). — I za pojedine grane književnosti našlo se učenih sgodopisacah. Od velike zasluge u tom je obziru dělo: »Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiéj w Polszcze przez dokt. *Lud. Gąsiorowskiego*« (Poznanj g. 1839.), koje počima od najstarije pa dopire do današnje doba. Znamenita za dogodovštinu dramaturgije poljske jest sbirka i razlaganje starinskih spomenikah igrokazah, trud g. *Kaz. Wl. Wojcickoga*, po naslovu: »Teatr. starożytny w Polszcze« (Varšava 1841. 2. knj.). — Knjigopisnih sastavakah, sbirkah i obrazah književnih licah pojedinih starijih književnikah i knjigah nalazimo po mnogih časopisih i novinah. U ostalom poslaju u ovoj struci i g. *Mučkowski* u Krakovu, *Podwysocki* i *Kraševski* na Litvi; *Koźmian* i drugi. Davnijih knjigopisnih i literarnih radnjah *Lelewela, Bandtkoga* i drugih nećemo ovdě da spominjamo.

Ako od vrěmena *Naruševiča*, *Bandtkoga*, *Lelewela* i drugih Poljaci i neimaju pravih sgodopisacah, nemože opet nitko kazati da polje dogodovštine u njih je sama pusta ledina. Sadašnji věk osobito tim se odlikuje, što za buduću kritičku dogodovštinu bogata sabire gradiva, i zaista se u Poljakah sada u toj struci mnogo te mnogo radi i posluje. Najznamenitije dogodovstveno dělo ovo doba jest *Teodora Narbuta* »Dzieje narodu litewskiego«, od kojeg je dosad izašlo u Vilnu 8 tustih knjigah (1838—1842.), i znamenito je kao skup sviuh izvorah historičkih manje više autentičnih. Ni na dělih, opisujućih pojedine dobe dogodovštine poljske, neima baš nedostatka. Amo ima se uvàrstiti »Historya panowania Jana Kazimierza«, složena od nepoznata sgodopisca a izdana od grova *Edvarda Račyńskoga* (u Poznanju g. 1839.). Ima takodjer izvàrstnih i temeljitih monografijah t. j. opisah pojedinih stvarih iz dogodovštine. Amo idu děla *Jòžefa Lukaševiča* (Poznanjca): »O kościołach braci czeskich w dawnéj Wielkiéj Polszcze« (g. 1836); »Dzieje kościołów wyznania helwetskiego na Litwie« (g. 1842.) i »Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach« (g. 1838). Uz bok starijih historičkih opisah gradovah poljskih: Krakova, Varšave, Lavova, Jaroslavlja, Plocka, imaju se postaviti opisi, u novie doba izašli: »Historya miasta Wilna przez *Michala Balińskiégo*« (g. 1836), te i drugo jedno podpuno i temeljito dělo od *Kraševskoga* o istom gradu: »Historya miasta Wilna« (4. knj. g. 1838—1842.); na poslěd i »Obraz miasta Lublina przez *S. Z. Sierpińskiego* (g. 1839.). — Vàrlo temeljiti sgodopis rudarstva

poljskoga nalazimo u znamenitom dělu: »Górnictwo w Polsce przez *Hieronyma Łabęckiego* (2. knj. Varšava 1841.). — Ostale sitnije proizvode historičke zasad hoćemo mučke mimo da idemo.

Vidimo u Poljakah probudjenu želju i sveobću težnju za obradjivanjem narodne dogodovštine. Najjasnije svědočanstvo nastojanja toga jest ono obilje spomenikah, listinah i kodexah historičkih, kojima se svake godine bogati književnost poljska. Tu se dosad od gradiva skupila čitava gromila, te se već diže na visinu gotove jedne gore. Najveću zaslugu i slavu steko je u tom obziru grov *Edvardo Račyński* (velmoža poznanjski*). Najstariji od tih spomenikah dopiru tek do vrěmena Sygmunda Augusta (Jagellonca), kao što su n. p. »Pamiętniki do dziejów Polski, wyd. przez *S. A. Lachowicza*« (Vilno 1842.) sadàržavajući dopise rečenog kralja, i »Pamiętniki o królowéj Barbarze przez *Michała Balińskiego*« (Vilno g. 1837—1838. 2. knj.). Noviji su »Pamiętniki Samuela Maszkiewicza, wyd. przez *Jana Zakrzewskiego*« (Vilno g. 1838.); »Pamiętniki o Koniecpolskich, wyd. przez *S. Przyłęckiego*« (Lavov g. 1841.); te »Ukrainne sprawy« (od istoga, Lavov g. 1842.); »Poselstwo Zygmunda III. do Dymitra Iwanowicza cara moskiewskiego« (Vratislav g. 1837.); »Pamiętniki o wojnach kozackich za czasów Chmielnickiego« (Vratislav g. 1842.); »Pamiętniki Albrychta Stanisława Radziwiłła, kanclerza wielkiego litewskiego« (Poznanj g. 1839.); »Materyały do historyi Stanisława Leszczyńskiego« (Poznanj g. 1841.); »Pamiętniki o rzezi humańskiéj (od *Lipmanna* i drugih Poznanj g. 1842.); »Pamiętniki Józefa Wibiekiego, wojewody królestwa polskiego« (Poznanj g. 1840.). Nu zaista bezcěno blago za štioca jesu »Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska (sa sàršetka 17. věka, koji su izašli u Poznanju g. 1835. a po drugiput g. 1837.); »Pamiętniki do panowania Augusta III. a piérwszych lat Stanisława Augusta przez neznajomego autora« (kneza *Kitowiča*), Ti su spomenici iz druge polovine proš. věka, a izdào ih je na světlo spomenuti mecenat grov *Edvard Račyński* (u Poznanju g. 1840.) i *A. Wojkowski* (iste godine)**). Toliko o spomenicih.

---

*) Taj najveći mecenat književnosti poljske naše doba, naskočen od velike tuge, ubio se svojom rukom g. 1845.

Dod. uredn.

**) U red ovaj ide — barem od česti — dělo: »Autentyczne świadectwa o wzajemnych stosunkach pomiędzy Rossyą i Polską szczególniéj zaś za czasów samozwańców w Rossyi. Zebrane i wydane przez półkownika gwardyi *Pawła Muchanowa*. Wydanie II. (W Wrocławiu r. 1840.)«. — V. 8. str. 264. Pisano poljski i ruski.

Dod. uredn.

God. 1842. izdao je *W. A. Maciejowski* u Varšavi dělo, koje će bit Poljakom od velike pomoći, istraživajući davne navade i običaje o domaćem i javnom životu naroda poljskoga. Dělo to zove se: »Polska až do pierwszéj połowy 17. wieku, pod względem obyczajów i zwyczajów« (4. knjige). Nu pisalac dàržeći se samo izvorah tiskanih, izključivši sve rukopisne spomenike i temeljitija historička iztraživanja, složio je obraz stranom neizrazan, slabo osnovan, mlohav a stranom i sasvim promašen. — I gori spomenuti *A. Wojkowski* proglasio se dělom jednim, što spada u tu vàrstu, a po imenu: »Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III.« (Poznanj g. 1840.). — *Jozef Muckowski* u tom je obziru izdao krasnog gradiva za sgodopis akademičkog života u Krakovu: »Rękopisma Marcina Radymińskiego« (Krakov g. 1840.), i »Mieszkania i postępowanie uczniów krakowskich w wiekach dawniejszych« (Krakov g. 1842.). — S radnjami ove ruke uzko su skopčani i opisi o drugih uspomenah starinskih. U najnovie doba u tom obziru, mimoišavši časopise, pohvale dostojni su spisi: »*Ambroz. Grabowskiego* starożytności historyczne polskie« (2. knj. Krakov g. 1840.): »*Kułoszyckiego* pamiątki polskie w Wiédniu« (Beč g. 1835.); *Żegoty Pauliego* starożytności Galicyjskie« (Lavov g. 1840.), i »Starożytności polskie, abecadłowym porządkiem ułożone« (Poznanj g. 1842. i slěd.).

Pored starijeg vàrlo pohvalnog děla *Rakowieckoga* »Prawda ruska« izašli su od kodexah dogodovstvenih: »Statut litewski, przez hrabiego *Tytusza Działyńskiego*« (Poznanj g. 1842.); »Codex dyplomatyczny Wielkiéj Polski, przez hrab. *Edwarda Raczyńskiego*« (Poznanj g. 1840. i slěd.); poljski prevod *Długoša*: »Jana Długosza dzieje polskie, przez *Gustawa Burnemana*« (Lěšno g. 1840.), i poljski prevod: »Kroniki Wiganda z Marburgu, rycerza i kaplana zakonu krzyżackiego«. Kronika ta izašla je g. 1842. u Poznanju trudom *Jana Voigta* a troškom grova *Edv. Roačyńskoga*. — Znanost heraldička pomladila se novim, razmnoženim izdanjem velike nu nekritičke knjige od Jezuite *Gašpara Niesieckog*: »Korona polska«, koje je izašlo (g. 1838. i naslěd.). u Lipsku u Breitkopfa i Haertla a to trudom poznatog izdavatelja klasikah poljskih g. *J. Bobroviča*. — Grov *Edwardo Račyński* izdade g. 1838. u Vratislavu kitno i bogato narešeno dělo: »Gabinet medalów polskich, oraz tych, które się dziejów polskich tyczą« (od najdavnije dobe pa do konca vlade Jana III. (g. 1513—1696.). Text je k dělu ovome na jeziku poljskom i francuzkome. — Opet drugi něki učeni g. *Bandtkie-Stężyński* sgotovio je čitavu numismatiku poljsku: »Numizmatika krajowa«, koja izadje s obrazi obogatjena g. 1839. u Varšavi.

U struci iztraživanja dogodovštine i jezika slavjanskoga u Poljskoj slabih ima nadah i malo napredka. Temeljita i mnogostručna učenost u obće krasan je znak razvitka prosvěte; no narodu poljskome, budući goruće kàrvi i uznešene ćudi, nedostaje one uztàrpnosti i postojanosti, koja se hoće i trěbuje za dublje iztraživanje granah nauke.— Kao slavista ipak se dosad uznosi i ponosi medju Poljaci *W. A. Maciejowski* (u Varšavi). Njegova »Historya prawodawstw słowiańskich« (4. knj. Varšava g. 1832 — 1835.), i »Pamiętniki o dziejach, piśmenstwie i prawodawstwie Słowian aż do wieku 14«, (2. knj. Varšava g. 1839.) smatrat se imaju kao bogato skladište znamenitih věstih — naročito što se tiče prava poljkog i poljštine u obće; nu, gdě pisalac govori o ostalih granah Slavjanstva, sud mu je vàrlo omedjašen. Uz to učeni mu svět izpočitava zanemaren i nejasan slog i zamàršeno razloženje stvari.— *A. Kucharski* (prof. Varšavski) proslavio se time, što je u obziru znanstvenome po pokrajinah slavjanskih putovao, a od plodovah puta svoga světu ništa nepriobćio. Nu město toga i preko nade izdao je g. 1838. u Varšavi sbirku kodexah prava slavjanskoga: »Najdawniejsze pomniki prawodawstwa słowiańskiego«, nedadovši gologme textu ni potrěbnih izjasnjenjah ni vlastitih opaskah.— Mladji drugari muževah ovih ponajviše još su cigli nedorasli poletarci na polju znanstva i nauke.— Izmedju njih trěba napomenuti *A. Bielowskoga*, koj se s boljim naprědkom latio slavjanštine. Nu i on (čini se) odviše je tobože uvěren o izvàrstnosti latinskoga i zapadoeuropejskoga življa u prosvěti slavjanskoj; zato ni od njega nemožemo se nadati, te bude nestran u trudu, s kojim nastoji poslujući na polju dogodovštine poljsko-slavjanske razsvětliti mrak i tamu prošastnosti slavjanstva. U »Bibliotecei zakładu Ossolińskich« nalazi se od njegova pera poveći članak »Początkowe dzieje Polski« *) (vidi tečaj g. 1842.).

(Konac će slěditi.)

*) G *Belowski* jedan je izmedju onih rědkih učenih glavah, koje se iztraživanjem svojim osvědočiše, da se koljevka i pradomovina Slavjanah ima tražiti na onome oriaškome prostoru, koji se proteže s jedne strane od Càrnog pa do Sinjeg mora, a s druge od Kàrpatah i gornjeg Dunaja pa dole do starodavne Gàrčke. Zato on u ovome svome dělu govori da su Poljaci (kao god i Česi) došli izza Kàrpatah iz Panonije i Ilirije (u najširjem smislu ove rěči).

Dodatak uredn.

Knjigopis

a) Domaći:

Godine 1847

(*izašlo je:*)

Ilirski kalendar za god. 1847. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1847. Tiskom Gyariana i Bagó. 8. — Cěna 20 kr. sr.

Obći zagrebački kolendar za g. 1847. Tečaj drugi. Urednik *Slav. Verbančić*; izdavatelj *Lav. Župan*. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 4. str. 244. 120. XVI. Cěna 1. fr. — I mimo to, što kolendar ovaj puno sadàržaje stvarih za nauku i zabavu, priporuča se još osobito i time, što ima u njemu cěli obširni popis sviuh častnikah (činovnikah), što se nalaze u našoj domovini ili se odnose kako na nju, bili reda duhovnog, světovnog ili vojničkog; — drugim rěčma: tko kupi ovaj kolendar, kupio je zajedno i *schematisam*. A sve to nestoji više od forinte.

Kolendar za puk. Za prostu godinu 1847. Urednik *Drag. Rakovec*. Izdaje ga hèrv. slav. gospodarsko družtvo). U Zagrebu 1847. Godina I. Sa 25 dervorězah. 16. 4 tab. — Cěna 6 kr. sr. — Od prekrasnog ovog děla tiskalo se 6000 exemp., pa su već i svi rasprodati).

Narodni kalendar za g. 1847. God. I. U NSadu. Izdaje P. Stojanović knjigoprodavac M. 8. str. 63.— Cěna 8 kr. sr.

Zimzelen. Srbsko-narodnyj měsecoslov za prostu god. 1847. Uredio i izdao *Alexander Andrić*. II. god. U Subotici. 12. str. 192.— Cěna 20 kr. sr.

Dragoljub, zabavnik za god. 1847. Osnovan od rodoljubivy Srbkinja. Izdao *Theodor Pavlović*. U Pěsti 1847. 16. str. 300. — Cěna 2 fr. sr. — Zabavniku ili almanachu ovome dodato je několiko prekrasnih kipovah.

Avala ili zabavnik za god. 1847. Od *Joana Filipovića*. U Beogradu 1847. 8. str. 158.— Cěna 40 kr. sr.

Drobtince za novo lěto 1847. (Knjiga za učitelje i učenike, za roditelje i děcu). *II*. lěto. Na svetlo dal *Anton Slomšek*. V. 8. str. 288.

Drobtince ili màrvice čověkoljubnog stola preuzv. pisaoca ove g. izašle su već posve s novim pravopisom, koji je u gornjih stranah *de facto* već posvud i uveden i bez mudrovanja i nahvaljivanja. Knjizi pridan je s kraja kao nakit prekrasan kip Sv. Maximiliana, čuvara (patrona) grada Celja.

Měsečni list gospodarskog h. sl. družtva. Godina 1847. Uredjuje *Dragutin Rakovec*, tajnik ist. dr. U Zagrebu 1847. 8. str. 190.

Kolo. Članci za literaturu, umětnost i narodni život. Urednik *St. Vraz*. Knjiga IV. U Zagrebu 1847. 8. str. 98. Knjiga V. U Zagrebu 1847. 8. str. 92.— Cěna svake knjige 30 kr. sr.

Srbskij lětopis za god. 1847. (Izdaje družtvo Matice srbske; uredjuje Dr. *Jovan Subbotić*). Časť I. U Budimu 1847. 8. str. 155.— Časť II. U Budimu 1847. 8. str. 156.— Cěna svake knjige 45 kr. sr. — Časopis taj izlazi tečajem ovim već u svoju XXI. godinu. Dosad je u svemu izašlo 77 knjigah.

Glasnik družtva Srbske slovesnosti. Sveska I. U Beogradu 1847. 8. str. XVI. 261. — Glasnik ovaj časopis je družtva »Srbske Slovesnosti u Beogradu«, pa izilazi neopreděljenim rokom. Uredjuje ga tajnik istog družtva g. *K. Branković*).

Uspomena na slav. bal u Beču god. 1847. Cěna 20 kr. sr. — Ova knjižica ima u sebi 9 nar. pěsamah s napěvi a to u sviuh naréčjih i razrěčjih, što ih govore narodi slavjanski u Austriji.

Slovnica horvatsko-slavonska za početnike. Sastavljena po *Lavoslavu Firholceru*. U Varaždinu 1847. M. 8. str. 130. Cěna 30 kr. sr.— Dělom ovim barem je od česti doskočio spisatelj prekoj potrěbi mladog našeg světa; dàržao se je većinom systeme prof. *Ant. Mažuranićem* ukazane.— Dodata kratka čitanka (specimina) glasovi su žuborećeg slavulja, blistajuća rosa na travi i cvětju livade nekošene. I na azbuki i priměru čitanja ćirilskog hvala i slava pisaocu zaslužnome!

Srbska grammatika od *Ilije Zachariевića*. U Beogradu 1847. 8. str. 120.— Cěna 6 groših.

Mali rěčnik ilirsko-ném.-talianski *Josipa Drobnića*. Svezak drugi. U Beču 1847. 16. od str. 161 –320 (Naspem — Potrěti). Troškom nar. Matice h. sl.

Francuzko-srbskij rěčnik. Spisao *Dimitrij Isajlović*. U Beogradu (1847?).— 16. str. 1484.

Němačko-srbskij rěčnik. Spisao *Dimitrij Isajlović*. U Beogradu 1847.— 16. str. 1860.— Cěna 2 fr. sr.

Slavonske varoške pěsme sabrane itd. po Slavoljubu Slavončeviću, izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak IV. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 32. str. 140.— Cěna 12 kr. sr. — Dodata ovoj knjižici ima anthologija domorodnih pěsamah živućih pěsnikah.

Gorskij Vienac itd. *P. P. N.* (*Petra Petrovića Njegoša*) vladike crnogorskoga. U Beču 1847. V. 8. str. 116. Cěna 40 kr. sr. — Najkrasnije dělo u ovoj struci što imamo. Priporučamo ga i svima i svakomu. Drugiput obširnie o njemu.

Lazarica ili boj na Kosovu izmedju Srba i Turáka itd. od *Joksimu Rijća* plem. *Novića*. NSad. 1847. Troškom Petra Stojanovića knjižara NSadskoga.— 8. str. 98.— Cěna 30 kr. sr.

Smilje i Kovilje od *Mirka Bogovića*. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 128.— Cěna 30 kr. sr.

Smilje, stihotvorna sočinenija *D Mihajlovića*. U NSadu 1847. Tiskom Kaulicijinim. 8. str. 96.

Srbska lira, ili varoške vesele, ljubavne i junačke pěsme. Knj. I. Beograd 1847. 12. str. 93.— Cěna 10 kr. sr.

Poezije dóhtorja *Franceta Prešérna*. V Ljubljani 1847. Natisnil Jóžef Blásnik M. 8. str. 191.— Cěna 1 fr. — U knjizi ovoj ima prekrasnih umětnih pěsamah na naréčju gorensko-slovenskom s naznačenjem udarenja glasa iste rěči. Drugi put više o njoj.

(Dalje će slěditi).

b) Inostrani.

Essai sur la philologie slave et sur l' influence politique et religieuse qui l' a dirigée. Par *M. D. S.* Paris 1846. 8. str. 96. — Sva je prilika te je razpravu ovu na pisao Slavjanin sěverni, něki Rus. U obziru jezikoslovnom njegove su rěči od slabe cěne; nu važnie je ono, što pisalac govori o razvitku historičkom književnostih slav. i o sili kojom uticaše slavjanstvo na razvitak čověčanstva i života dàržavnog u Europi. Al o pravom zvanju slavjanstva u novie doba i o uplivu, koje će imati u budućo na obrazovanje iztóka i zapada, g. pisalac samo něšto natuca. On gibanja duševna Slavjanah današnjih poznaje samo od čèsti t. j. u koliko se pojavljaju medju Rusim i Poljacima. Sud mu dakle, nepoznavajući razvitak i težnje Slavjanah jugo-zapadnih, nije plod smatranja cělokupnih duševnih pojavljenjah, zato ni savàršen ni cělokupan biti nemože. G. S...... istina govori i o Česima i južnim Slavjanima, nu to samo kao tàrkma i gledè na prošasta vrěmena. Za poslovanje ovih plemenah u naše doba čini se da nije ni čuo ni snivao.

Les deux panslavismes. Situation actuelle des peuples slaves vis-à-vis de la Russie. Par *Cyprien Robert* Paris et Leipzig 1847. 8. str. 64.— Cěna 48 kr. sr.— Pisalac slavnog děla »Les Slaves de Turquie« razlaže i protresa u ovoj svojoj knjižici razne misli i pojme o panslavismu, koje su se razsule po světu, zaklučuje da ima u bitnosti dva panslavisma, i kaže koji izmedju njih za svět je polag njegova suda koristan i spasonosan, koji li pogibeljan. I u ovom se dělu opet javlja vedri um i plemenita duša

Francuza, koji gleda na zvanje i sudbu narodah s gledišta čisto čověčnoga bez špekulacije za materialuom koristju svog naroda, koja bi se podjarmljenjem ili uzdignutjem narodah inoplemenih postignut mogla.

Elementi della grammatica illirica di Viekoslavo Babukić, traduzione di *G. A. K.* (*Gustav A. Kaznačić?*). Zara 1846. Fratelli Battara. 8. str. 84. Cěna 30 kr. sr.

Knjiga ova prevod je Frölichova něm. prevoda »Babukićeve kratke osnove jezika ilirskoga«.

Responsa ad vastum illud »Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes«. Zagrabiae 1847. Typis Gajianis. 8. str. 188. Céna 1 fr. sr.

U ovoj knjizi krěpko i razborito odgovara vrědan i uzvišen jedan naš domorodac gg. *Gjuri Fejéru* i *Gjuri Gjurikoviću* na one njihove tobožne dokaze, da su kraljevine Hàrvatska i Slavonija pokrajine nepodgodbeno Ugarskoj podvàržene.

Regni Slavoniae erga Hungariam legalis correlatio. Dissernit *Ludovicus Farkaš-Vukotinović*. Zagrabiae 1845. Typis Gajianis. 8. str. 94.— Cěna 40 kr. sr.

Refutatio opusculi »de jure voti nobilibus in regnorum Dalm. Croat. et Slavoniae congregationibus competentis«. Posonii 1844. 8. str. Cěna 10 kr.

Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slawoniens in den Jahren 1526—1527. Herausgegeben von *Joseph Chmel*, Chorherrn des Stiftes St. Florian etc. in Oesterreich. Wien 1846 bei Rohrman k. k. Hofbuchhandler. 8. str. 64.— Cěna 30 kr. sr.

Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlösser-Nahmen des Herzogthums Krain in deutscher und krainischer Sprache itd. von *Heinrich Freyer*. Laibach 1846. Bei J. Blaznik. 8. str. 160.— Cěna 45 kr. sr.

Kurzgefasste topographische Anatomie und Versuch einer ilirischen Terminologie der Anatomie Inaugural Dissertation von *Georg Augustinović* Wien 1844.

Oestereichische Volkslieder mit ihren Singweisen, gesammelt und herausgegeben durch *F. Tschischka* und *J. M. Schottky*. Zweite verbess. und vermehrte Ausgabe besorg von *Fr. Tschischka*. Pesth. 1844. (Bei Hartleben). 8. str. 284. — Cěna 1 fr. 20 kr. sr. —

Die österreichischen Volksweisen dargestellt in einer Auswahl von Liedern, Tänzen und Alpenmelodien gesammelt, herausgegeben und Allen Deutschen gewidmet von *Anton Ritter von Spann*. Wien 1845. V. 8. str. 112. Cěna 1 fr. 30 kr. sr. Predjašnju i ovu knjigu metnusmo porad toga u naš književni

pregled ima u njih vàrstu jednu nar. poesije, koja je i po duhu i po rythmu vàrlo srodna sa nar. poesijom Slavjanah (osobito zapadnih). Knjiga g. viteza *Spanna* odlikuje se medjutim i drugim jednim duhom, a to duhom onim vojničkim, pangermanskim, Slavjane gàrdećim.

Vitae sanctorum, e codice antiquissimo palaeoslovenice cum notis criticis et glossario edidit *Franciscus Miklosich*, philos. et juris doctor. Viennae 1847. 8. str. 54.— Cěna 56 kr, sr.

U knjižnici pok. čuvara c. kr. dvor. bibliotheke g. Bartola Kopitara nalazio se kodex staroslovenski (starobugarski) od težke starine*). Iz ovog kodexa prepisà g. dr. *Fr. Miklošič* text k dělu svome »Vitae Sanctorum«. Budući je rukopis taj vàrlo okàrhnut, te neima ni glave ni zaglavlja, na kojem je stari pisar metnuo godinu i vrěme kad je počeo ili dogotovio posao svoj, zato se danas upravo ni nezna iz koje je dobe znamenit taj rukopis, nu g. izdatelj (M.) sudeći po licu i obliku pisma i pismenah kaže da je izmedju najstarijih i najznamenitijih, te se naročito uvàrstit ima medju spomenike slovenske XI. věka. Toliko o cěni i starini rukopisa (v. str. 1—22.) kao matice ili zametka knjige ove. Uz text i kratak predgovor u knjizi ovoj ima i znamenitih dodatakah, iz kojih kao iz zàrcala jednog sjaje plodna učenost i bistra razsudnost g. izdatelja. A ti su dodatci: 1) Notae criticae« k izjasnjenju texta u obće (v. str. 23—31.); 2) »Index vocabulorum« ili slovar sviuh rěčih, koje se nalaze u textu, te ih već neima u starijem njegovom dělu »Radices linguae slovenicae veteris dialecti« (v. str. 32—39.); 3) »Epimetra grammatica«. Epimetarah takvih ima tu pet po broju, pet zlatnih zàrnah, pet jasnih lučih pronicajućeg uma g. izdatelja, i sovu se po imenu: *a*) »De veris literarum slovenicarum nominibus« (v. str. 40—41.); *b*) »De adjectivorum formis definita et indefinita« (v. str. 44—49.); *c*) »De forma ръхъ« (v. str. 50—51.); *d*) »De formis бѣхъ, бѣахъ et бѫдѫ« (v. str. 52); *e*) »De futuro linguae palaeoslovenicae« (v. str. 53—54).— Polag našeg suda najznamenitiji je epimetar drugi (*sub* b). Tu je g. pisalac (ako se nevaramo) pàrvi izmedju učenih raztumačio pravi izvor lica rěčih pridavnih (adjectivorum), i vidjamo iz načina, kako on stvar razlaže, da stariji dapače i najslavniji jezikoslovci narav naših rěčih pridavnih niesu pronikli, neshvativši ih s pravog lica, zato ih i krivo kàrstiše po licu »cělima« (integra) i »usěčenima« (apocopata).— Bože daj da bi umni izdatelj knjige ove obogatio slav. naš svět još mnogim te mnogim dělom pera svoga, te mnogi još rědki stari rukopis izneo iz mraku na vidělo, razvětljujući lučama bistrog svog uma svetotajne katakombe jezika i pàrve književnosti slovenske, na temelji kàrstjanstva niknute, — književnosti zbog rědkosti i zabitnosti najstarijih spomenikah toli slabo poznate!

*) Rukopis taj čuva se sad uz ostale dragocěnosti knjižnice Kopitarove u knjigohrani lyceja Ljubljanskog.

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

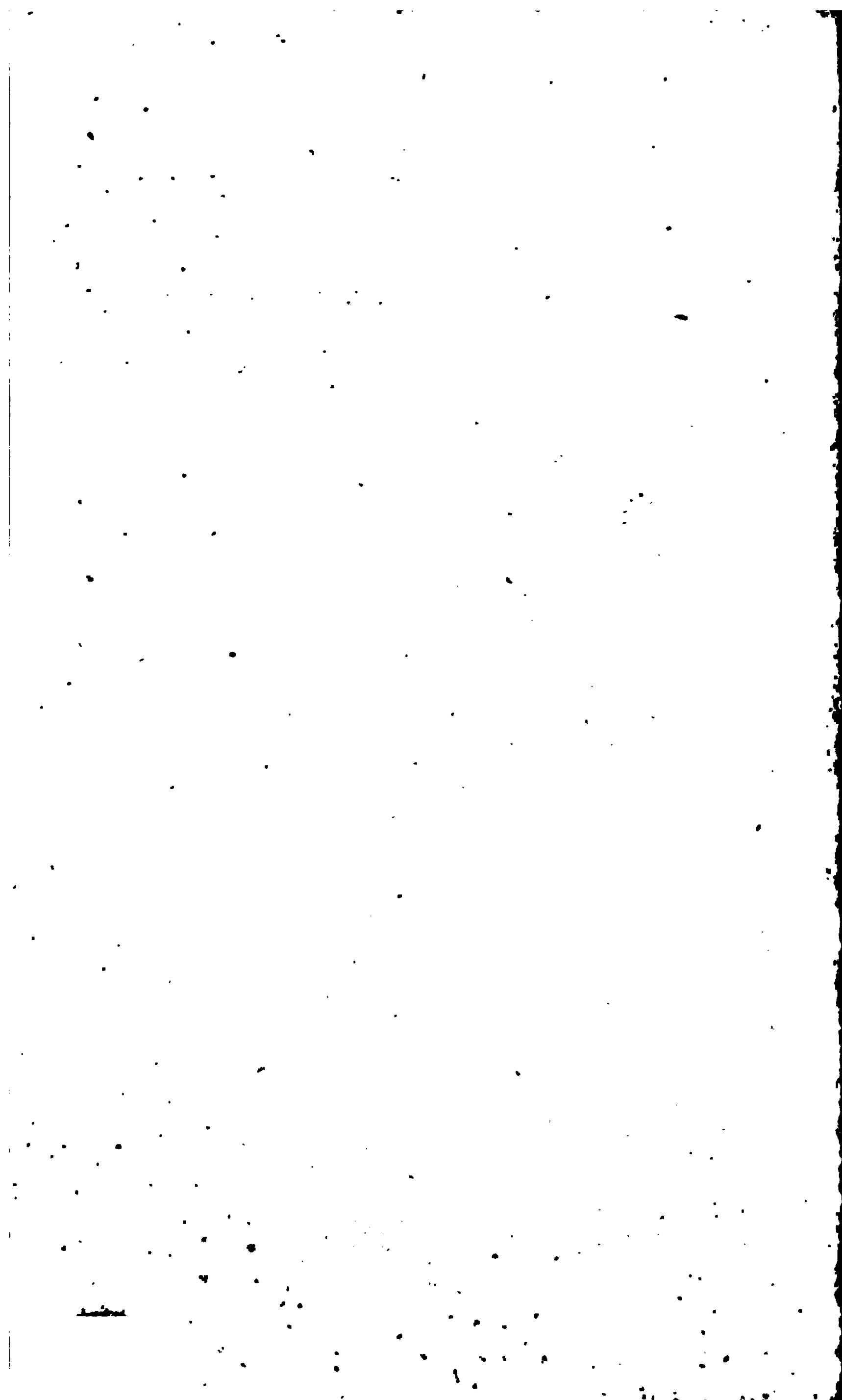
KNJIGA VII.

(Troškom nar. Matice ilirske.)

U ZAGREBU.

Brzotiskom narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja.

1850.

TREBINE,

Nar. svetkovina

pjesan

Adama Mickievića.

Uvod prevoditelja.

Priobćujemo prevod ovaj s dva razloga: 1. što je matica njegova umotvor duha slovenskog — prvog pjesnika poljskog; 2. što u sebi sadržava prekrasniem obrazima izkitjen opis obreda staroslavenskog, kako se sačuvao u Litvi, u naroda, sve ako i ne slavenskog, a to barem po životu i običajima njemu sasviem srodna. — Narod je litavski prve iskre prosvjete ljudske — krštjanstvo — primio od susjedah svojieh, od Slovenah sjevernieh. Tiem je začeo u sebi prvi zametak duha slovenskog. Poslje bi za viek jedan okrenuo pod mišicu svoju narod istieh svojieh krstiteljah. I dočiem bi narod litavski, prigrlivši zakone i crkveni jezik Slovenah, već za vieka toga zarobljen bio, pretežnoštju duha slovenskog, na posljedku i sám pokoriti se morade državnoj sili prosvjetiteljah svojieh, pod kojieh upravom s većine jošte živi i dan današnji. Tečajem viekovah ovieh živalj slovenski širom si je otvorio protiek u sve ždljebove mišljenja i osjetjavanja naroda litavskog, te tako (bireći neosjetno) slovenstvo posvoji litavstvo — do jedinieh prvotinah jezika, koji se medjutiem i poslje pod uplivom slovenštine i u ogledu rečeslovnom i slovopisnom sve jednako pre-

obražavaše na ruku slovensku, te on danas ima sasvim novi oblik. Isto onako, dà i u većoj mjeri, stalo se sa običajima, dakle i sa obredom zadušniem*). Tko je godj pročitao pjesan Mickieviczevu „Dziady II.“ neće o tome više ni dvoumiti, jer u tom zlatnom okvieru malo ne trag po trag nać će obrazah sjajnieh o obredu, kojega domaća mu bratja stranom i dan danas svetkuju. Nu da čujemo, što o dziadyma litavskiem sbori isti pjesnik, pa će nam se stvar ta još većma razjasniti: „Dziady (kaže Mickiewicz) jesu svetkovanje, koje slavi prosti narod u mnogieh mjestih Litve, Pruske i Kurlandske, a to u spomen djedovah ili u obće pokojnieh predjevah svojieh. Slavnost ta ima korien svoj u vieku predkrštjanskom, i zvala se onda pir kozła (?), na kojemu bi prednjačio Kozłar (? ?), Huslar ili Guslar, koji biaše zajedno i sveštenik i pjesnik. Dan današnji, pošto prosvješteno sveštenstvo i vlasteli nastojavaju izkorienit običaj skopčan sa neznabožniem gatanjem (kadkada dapače i s prikorniem razkošima), narod voli svetkovati dziade tajno u starieh crkvicah ili u zapuštenieh kućarah, što stoje blizu kakva grobišta. Tu se načini zajednička čast od sva-

*) Za obred, kojiem narod naš svojski spominja mrtve svoje, u raznieh pokraj nah jugoslovenskieh i raznieh ima imenah. N. p. u dolnjieh stranah kažu mu zadušje ili zadušnice, u gradjanskoj Hrvatskoj karmine (ovako se zove i kod Slovenacah murodravskieh); Slovenci izmedju Drave i mora jadranskog imenuju obred taj sedmine, a oni u zapadnieh županijah ugarskieh trebine. — Ime zadušje i zadušnica neusudismo se uzeti za pjesan ovu, budući nas odviše napominja na obred posvetjen crkvom krštjanskom; za rieč karmine čini nam se opet da nije korjena slavenskog; isto tako ni izraz sedmine s uzroka niže navedenog upotrebiti nemogasmo. Nepreostade nam dakle ina, nu rieč trebine, koja medjutiem (kako se nama čini), najbolje izražava čin obreda protičućega iz najdavnie starine narodа slovenskog.

kojaka jestiva, piva, voća, kolačah itd. uz koje zaklinju duše pokojnieh. Valja primietiti, da je goštenje ili častenje umršieh (u koliko se čini) bio običaj zajednički u sviuh narodah neznabožnieh n. p. u starieh Grkah za Homiera, u Skandinaviji, na iztoku, a do dan danas po otocima novog svieta. U dziadah našieh ima ta osobitost, što je obred poganski prepleten uobraženjima vjere krštjanske, navlastito što svetkovinu tu slave obične oko dušna dana (2. studenoga). Puk sudi po razumu svome, da jestivom, pivom i pjesmama svojiem donosi olakšicu dušama nalazećiem se u čistilištu (limbu).“ Eto riečih g. Mickiewicza! Njima za veće jasnosti evo i mi dodajemo jednu opazku! U rukopisu Kralodvorskome čitamo:

Tamo i uiele dus tieka
Siemo tamo po drsieuech..
(Zaboj, Slavoj, Ludiek r. 229. 230.)

Iz ta dva redka zaključavamo, da su stari Sloveni mislili, da duše umršieh odlitju u lugove, u kojieh im biahu hramovi i ptice bogovom posvetjene, kojieh nitko tući nesmjedjaše. A. opet na drugome mjestu stoji:

„Morena iei sipase w noo czrnu;
„Kipiese krew ze silna Wlaslana,
„Po zelene trawie w siru zemiu tecie
„Ai a wiide dusa z rswucei hubi,
„Wiletie na druo a po druech
„Siemo tamo doniz mrtew nezzen.
(Čestmir a Wlaslaw, 1. 219—224.)

Iz toga opet uvidjamo, da se polag stare vjere nekrštenieh našieh predjevah duša čovječja toli dugo prebijala mukom po lugu od drveta do drveta, dok se dvor njezin, tielo čovječje, kojiem bi griešila, nije sažgao, i ona tiem u vatri neočistila mahnah, radi kojieh mukah patiti ima. Prigrlivši krštjanstvo, taj se obred kao protivan tobože čistoti nove vjere ukinuo, koje nastojanjem duhovnikah, koje strogošću državnieh zakonah. Nu ni

dan danas to se mnienje prostog naroda nije sasviem izgubilo. Kad se u šumi dvie grane od dva drveta, što stoje jedno do drugog, prekrstile kao dvie dlani, te za vjetra, tarući se jedna o drugu, škripe, — kažu Slovenci štajerski, da škriput taj proizlazi od toga, što se ondje uhvatila nesretna jedna duša, te tu, izmedju dvie grane tarući se, kao zrnje izmedju dva žrmlja, — plače i cvili od prevelikieh mukah. Da ima to isto predanje i u velikoj Litvi, svjedoče u ovoj pjesni ova dva redka:

„... dla dotkliwszèj kary (t. j. duša)
W surowém wszczepiona drzewnie.“

Stari Sloveni i prie nego će prigrliti krst, vjerovahu na bezsmrtnost duše, koja, razstavivši se s tielom, polag načina i mjere življenja svoga zemaljskoga, preselila se ili u svjetli raj, ili u tmu paklensku. Da se duša griehovah očisti i raja dopane, običavali bi tielo umršieh zajedno sa stvarima, kojiema se bi pokojnik za života služio (kako već napomenusmo) u vatri sažgati. Nu da ima umrši pokoj ili polašticu od mukah, metjali bi uz njega u grob i zdielu sa jestvinam i po vrč piva. Dapače bi bilo duši pokojnika za utjehu, kad bi rod i priatelji nad grobom mu častili se uz vesele pjesme i svakovrstne igre, koje se zvahu „Trizna.“ Taj običaj čaštenja sačuvao se još i do danas (u koliko znadem) kod sviuh Slovenah. U Slovenacah kada tko umre, požuri se već prvi večer čeljad iz pobližjih kućah u kuću, gdje leži mrtvac, te tu svatko kako udje u sobu, pokleknuv pred mrtva i pomoliv mu se za dušu, uzme ogranku ružmarinovu; umočiv ju u zdielicu s posvetjenom vodom, i poškropiv njome lice mrtvoli, pošto ga odkrio i jedan čas motrio. Svršivši svatko posao taj, posjedaju u kolo, stanu pjevati pjesme; izvoditi uz veseli smieh i grohot svakojake vesele igre. I taj obred traje svaki večer, dok ima mrtca u kući. A pošto ga iznieli na grobje pak se opet vratili od pogreba, časte se, koja se čast zove u štajer-

skieh i brvatskieh Slovenacah karmine (lat. carmina? slov. krmine?) kod Slovenacah ugarskieh trebine (od rieči *triebiti* = *purgare.*, *reinigen)*, a kod kranjskieh sedmine, jerbo bi u njih u staro doba čast ta na način pira trajala nedjelju danah. Poslje toga spominju se Slovenci dušah pokojnikah svojieh okó svakog dušnog dana. Biaše za djetinstva moga još običaj, te bi na noć u oči dušnog dana poslje večere ljudi na prozore kućah svojieh metali pogačice i po ročku (vrč) vina, da se preko noći uboge duše mogu nahraniti. Sutradan išli bi crkvi i na groblje, gdje su im pokopani domari, i tu bi poniele gospodarice biela kruha i kolačah, kad kada i vina i po koju krajcaru za prosjake (koji ih tu dočekivaju), da se pomole za uboge duše njima dragieh pokojnikah. U gdjekojieh stranah obširne naše domovine metju se kolači i vino na groblje, te ih tu prosjaci sami beru, časteći se poslje u ime ubogieh dušah.

Nu da još prosborimo njekoliko riečih o stvarnom ili objektivnom duhu ovog obreda! U sviuh spomenicih javnog i družtvenog života predjevah našieh (sačuvali mu li se tragovi u pisanim ostancima domaćieh starinskieh zakonah i običajah, živili li još danas u ustima prostog puka), — u sviuh tieh (kako rekoh) spomenicih nalazi se krasni onaj trag čovječnosti i ljubavi iskrnjega, koji nam narod slovenski predstavlja kao čovjeka božjega, t. j. kako valja da bude po zakonu Isukrstovu, kao čovjeka od blaga srdca, kao dušu od požrtvovanja, a ne kao čovjeka od hladna razuma, kao stvor, koji na ništa nesmjera do na ciglu svoju korist i tielovno uživanje. Blagost i čovječnost ta slovenska, koja je najveća slava naroda ovog, nu zajedno i izvor sviuh njegovih jadah u prošastnosti, očituje se i u obredu dziadah ili trebinah. Nije li duh prave čovječnosti, što diše iz obreda ovoga? Nije li posao najnježnie ljubavi brinuti se za duše, koje nam niesu više ni od kakve koristi? Nije li najveće po-

žrtvovanje živieh, odkidajući si od ustiuh, prinositi priloge mrtvima s jedinom namjerom prekratit im muke, i put im prokrčit do vratah nebeskieh? Mnoga prislovija iz pjesni ove (Mickiewiczeve), izvadjena iz ustiuh proste svjetine, dostojne su da blistaju u knjizi Sirah ili uz mudra prirečja Salamunova, dapače mnoga su toli krasna, te bi čovjek reko, da su božja izrečenja istog našeg spasitelja, izvadjena iz svetog evangjelja, kao n. p.

Kto niedoznał goryczy ni razu,
Ten niedozna słodyczy w niebie. — ili:
Kto niebył ni razu człowiekiem
Tému człowiek nic niepomože... ili:
Kto niedotknął ziemi ni razu,
Ten nigdy niemože być w niebie.

Prevod pjesni ove načinjen je koliko se igda moglo vjernie i po mjerilu i po riečima originala poljskog.

Osobe.

Guslar.
Starac.
Sbor seljakah i seljakinjah.

(Prizor u staroj seoskoj crkvi u večernje doba.)

There are more things in heaven and earth,
Than are dreamt of in your philosophy.
Shakespear.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Zatvor' vrata od crkvice;
Stan', narode, bliže lieśu;
Odtal svieće, svjetlonice;
Niz prozore pust' zavjesu,

Nek se mjesec lica mlada
Kroz prozore neukrada...
Samo brže, samo umalo!

Starac.

Što si ukazô, već se stalo.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Čisti*) duše jadne!
Gdje godj bile, s koe li boli,
Ma gorela koja u smoli,
Mrzla na dnu rieke hladne,
Il stisnuta s kazni strože
Medj sirovo drieva granje,
Čiem pod njome vatru lože,
Svoe plakala tužno stanje; —
Oj spješite brže amo,
Da se skupi skup do sbora!
Mi Trebine proslavljamo!
Svaka da u hram doletjela!
Ima darka, zagovora,
Ima pila, ima jela!

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Dajte pregršt od kudjele,
Da zapalim a vi mahom,
Kad uzbukne plam u striele,
Nanj duvajte lagkim dahom.
Tako tako, dalje i brže,
Nek se spali zrakom prže.

---

*) Čist, i. = čistilište, limbus, purgatorium.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Napred dusi i dušice,
  Što ste onoj u jarugi
Sred zatvora i tamnice
  U nevolji, 'plaču i tugi —
Boravile i gorele
Ko ová pregršt od kudjelje!
  Koja bludeć kišom, sniegom
Nedopala rajskog hrama,
  Tu oviem lagkiem mi biljegom
Prizivamo zakletvama.

Sbor.

Kažte, duše, šta vam treba!
Evo pila evo hljeba!

Starac.

Gledaj, gledaj, dragi brajne!
  Šta pod svodom svjetla to je?
Eno krilah zlatosjajnie'
  Prši sitne djece dvoje!
Kó što listak s listkom vehlim
  Viju ti se crkvi pod kubom,
  Kó na grani golubak s golubom
Igra angjeo s angjelom bielim.

Sbor.

Kó što listak s listkom vehlim
  Viju ti se crkvi pod kubom,
  Kó na grani golubak s golubom
Igra angjeo s angjelom bielim.

Angjeo
(seljanki jednoj).

K mami idemo, al šta to je?
  Zar nepoznaeš više Janka?

Evo Janka čedo tvoje,
A ovo mu e sestra Anka!
Mi šetjemo sad po raju,
Tu nas ljepše neg ti imaju:
Vience nam je zora svila,
Svita od iskár zviezde e tkana,
Na ramenim stoe nam krila
Kó u lepira ljeta rana.
U raju ima sveg dovolje,
Svakdan druga tu e zabava;
Kudgodj stupiš, niče trava,
Gdjegodj takneš, cvati polje.
Nu prem da ima sveg dovolje.
Nas taru ipak muke u slogu;
Djeca tvoja, ah nevolje!
Put k nebesim nać nemogu.

Sbor.

Premda tu ima sveg dovolje,
Taru ih ipak muke u slogu;
Jer tva djeca, ah nevolje!
Put k nebesim nać nemogu.

Guslar.

Čiem možemo, dušice jadna,
Tebi okrčit put do neba?
Zar ti se oće molba Bogu?
Uštipakah, druga l' štagod?
Evo kolač, mlieka hladna!
Evo voća, sladkieh jagod!
Čiem možemo, dušice jadna,
Tebi okrčit put do neba?

Angjeo.

Sve to, čoeče, nam netreba,
Jer ga e bilo dost na svietu;
Al da vidiš žalost kletu,
Dok u tielu stala e duša,

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Jer [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Jer slušajte, pamtite svi skupa,
Što svevišnji Bog naredjiva:
Tko neokusi gorkosti za živa,
K rajskiem slastma neima dostupa.

Zbor.

Da slušamo, pamtimo svi skupa,
Što svevišnji Bog naredjiva:
Tko neokusi gorkosti za živa,
K rajskiem slastma neima dostupa.

Guslar.

Angjele! dušice!
Što zaiska, nà za oboje!
Nà dva zrna goruštice!
A sad s Bogom, duše moje!

Tko za molbu neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidite li čustni križ?
Neće vila sé stat na piru,
A vi ajdite u miru!
Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za molbu neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidite li častni križ?
Neće vam se stat na piru,
A vi ajdte u miru!
Hiš, hiš, hiš!
(Prikaza ode.)

Guslar.

Polnoć stignu, sve umuča,
Zdravo vrata zamandali!
Uzmi brže pregršt luča',
Nalij rakie kotlić mali!
A kad štapom dadnem znamen,
Nek rakija bukne u plamen...
Ajd na posao, brže da vri!

Starac.

Već pripravih.

Guslar.

Pázi krasno!

Starac.

Uzbuknu i zavri
I ugasnu...

Sbor.

Sve žamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Pod najteže sudbe igom
Što ste onoj na poljani
Vi zlotvorstva zlom verigom
S tielom, dušom prikovani,
I prem tiesto dah razkrhnu,
Prem vas zove angjeo smrti,
Pa ipak tiela uzu crnu
Život nemož' još prodrti; —

Ako kazan toli strogu
Ićiem ljudi dignut mogu,
Vas izbavit hadskieh jama'
Koim ste već i primaknuti, —
Zovemo vas zakletvama
Kroz vaš živalj — oganj ljuti!

Sbor.

Ajdite amo, duše jadne,
Koe ste žedne, koe ste gladne!

Glas

(Izza prozora).

Vrani, čuci, sove, jene!
Ti žderuhah muko opaka!
Dajte k crkvi stupit mene,
Dajte barem dva koraka!

Guslar.

Evo duha, zlu utvoru,
Vukodlaka na prozoru!
Kó kost blied je i bljutavi;
Pa eno kakvo lice ima!
Dim i munje na ustima;
Izbuljene oči u glavi
Sjaju kó ugljen u pepelu;
Razčupan mu vlas na čelu;
Kó što snopić trnja suha
Baca metlom ognja plame,
S glave ti se proklet-duha
Siplju praskom iskre same.

Sbor.

Kó što snopić trnja suha
Baca metlom ognja plame,
S glave ti se proklet-duha
Siplju praskom iskre same.

Prikaza

(izza prozora.)

Neznate l' me, dusi hudi?
Pogledajte samo na me!
Sjetite se malko, ta sam
Vaš pokojni spahia, ljudi!.
Ta ovo selo moe je bilo!
Tek su prošle tri godine,
Što u hladnom grobu ja sam.
Bog me kaznio prem nemilo:
Bies me muči noć i danak;
Trpim strašne boleštine,
Kad na zemlji danak mine,
Biem se tražeć noćni stanak,
I hteć suncu da ubjegnem
Potucam se svud kó mahnit,
Bez da igdje stanem, legnem.
Vječnieh gladih bivam žrtva..
Ah da me oće tko nahranit!
Kolju ptići polumrtva,
Tko da obrani tieh me vaja'?
Neima neima mukam kraja.

Sbor.

Kolju ptići polumrtva,
Tko da obrani tieh ga vaja'?
Neima neima mukam kraja!

Guslar.

Šta se hoće tvôj dušici,
Da se otme zloj tamnici?
Tražiš li ti slavu neba?
Il svetjenja, druga l' štagod?
Evo ima mleka i hljeba,
Ima voća, sladkieh jagod'...
Šta se hoće tvoj dušici,
Da si okrči put do neba?

Prikaza.

Put do neba?... Tašte rieči!
Neima za me put do neba!
Nu da mogu tek doseći,
Bi se iz mene duša makla;
Volim stoput nasred pakla,
Trpit svake muke i jeda;
Volim stenjat na dnu hada,
Neg s dusima — nečistima
Viek po svietu — bit se kletu,
Trag gledajuć naslád davnieh,
Sjetjajuć se grieheh strašnieh,
Od iztoka do zapada
Umirući s žedje i glada,
Hraneć ptiće kljuna jaka!
Al zaludo! sudba e taka:
Moram dotle u tielu etu
Vlačit dušu tu prokletu,
Dok me jedan mužah moji'
Nenahrani, nenapoji.
Ah kako me žedjca pali,
Da mi e vode kolik na dlanu!
Ah da bi mi bar podali
Dva pšenična zrnca za hranu!

Sbor.

Ah kako ga žedjca pali,
Da mu e vode kolik na dlanu!
Ah da bi mu bar podali
Dva pšenična zrnca za hranu!

Sbor *noćnieh ptićah.*

Hman moljaka, plače i cvieli,
Sve ćemo mi, crni stvori,
Sove, jene, vrani smjeli,
Njekoć tvoje sluge, gosa,

Što ih gladom ti pomori,
Pojest, popit izpred nosa...
Sove, jene, hajd da znate!
Noktim, kljunom deri i kljucaj
Podjelice na komate;
Ma i u zubma već ih ima',
I tud ćemo seć noktima,
Izčupat ih tja iz želudca.
Nebiaše ti žao nimalo!
Sove, jene, hajd' da znate!
Ni vam da nie do milosti:
Der' mu jelo na komate;
A kad jela već nestalo,
Der' mu tielo na komate,
Nek se ukažu gole kosti!

Ćuk.

Neće ti se mriet od glada!
A sjetjaš se kad jeseni
Jednom prodjoh tebi ogrąda;
Jabuka e zrela, kruška se crveni:
Buduć praznieh ust već tri dni,
Tu poberem nješt' jabuka',
Nu izza grma vrtljar pridni
Zadere se da e strahota,
Pse nadraži kao na vuka,
Nepreskočih još ni plota,
Dostiže me hajka odje.
Pred spahiju pravda dodje
S česa? s voća, koe priroda
Dae uživat na slobodu
Kano oganj, zrak i vodu*).

*) I dan današnji još svi Slovenci, živući podalje od gradovah i carskieh velikieh drumovah, rod voćnog drvetja drže blagom sveobćiem, koje brati može svatko, ma i nebio iz kuće, koja

Al spahija srdit reče:
„Primjer straha valja dati!“
Iz sela se narod steče,
Sapne me o stup čeljad paks,
Na me deset rozgi' izmlati,
Ko što iz klasja žito s' pušti,
Grah iz suhieh kóm — tak svaka
Kost se od kože meni odljušti....
Nebiaše ti žao nimalo!

Sbor *noćnieh pticah.*

Sove, jene, hajd' da znate!
Ni vam da je do milosti;
Der' mu jelo na komate,
A kad jela već nestalo,
Der' mu i tielo na komate,
Nek se ukažu gole kosti!

Sova.

Neće ti se mriet od glada!
A sjetjaš se, biaše zima,
Kó što e zima o poklada', —
Stah ti s djecom pred vratima,

---

drži zemlju i voćnice one (dap če ni straniem ljudima n. p. putnicima, nekrati se slobodno uživanje rečenog voća). Slovenci murodravski kažu: „pa zašto da kratimo ljudima božjim užitak roda, koji Višnji od prevelike milosti svoje proizvodi bez ikakvog našeg nastojanja, bez muke i žuljevah ljudskieh?“ Da bogme da poleg ovog načela nedozvoljavaju dragovoljno uživanje i ostalog poljskog roda, za koji se svake godine hoće i truda i troška, kao što je n. p. groždje, jerbo treba za vinsku lozu da rodi pomnje i rada, t. j. treba ju svake godine obrezati, dvaputa okopati, nakoliti, svezati itd. što se bez truda i troška stat nemože. Ako dakle tu hoće da okusiš grozd, treba da ga ili na silu otmeš, il' ukradeš ili uz molbu od dobrog naroda stečeš.

Vapiuć k tebi sa suzama:
„Smil' se drobnim sirotama!
Muža mi u rat poslao ti si,
Ćerca služi tvome u dvoru,
Majka dva dni na umoru,
Meni čedo još pri sisi:
Pomoz', goso, ah, pomozi,
Pogibosmo već ubozi!“ —
Al ti, znaš li, tvrd na duši,
Časteć goste jelom, pilom,
Vàs narešen zlatom, svilom,
Pitaš jednog slugu s traga:
„Tko to gostma nabaje uši? —
Tjeraj babu do sto vraga'!“ —
Kleti pandur, slušav gosu,
Vuci mene van za kosu,
Turi u snieg s čedom; onak
Gola, izbita na mrtvo ime,
Nenašavši nigdje konak,
Smrzoh s čedom tu od zime...
Nebiaše ti žao nimalo!

Sbor *noćnieh ptica h.*

Ćuci, jene, ajd' da znate;
Ni vam da je do milosti·
Der' mu jelo na komate;
A kad jela već nestalo,
Der' mu i tielo na komate,
Nek se ukažu biele kosti!

Prikaza.

Zahman prošnja, zahman kina,
Zahman jelo na tanjeru,
Štogodj daješ, ptići beru;
Nije za me čast Trebina'!
Tako moram mučit se dovjek;
Pravedne su odluke božje:

Tko za živa čas nebiaše čovjek,
Ni njemu ti čoek nepomože.

Sbor.

Tako mora mučit se dovjek;
Pravedne su odluke božje,
Tko za živa čas nebiaše čovjek,
Ni njemu ti čoek nepomože.

Guslar.

Kad ti čovjek nepomore,
Ajd odtalo, biedni stvore!
Tko za molbu neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li častni križ?
Neće ti se stat na piru
A ti ajde u miru!
Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš, hiš, hiš!

(Prikaza ode istiem časom.)

Guslar.

Takni vienac taj spleteni
Konac štapa, što pružam ti:
Zapaljivam drač svetjeni;
Već zadimi, već uzplamti.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti,
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

A sada vi, duše osrednje!
Što ste onom na prostoru

Tmine u kruzih malogledne'
  Vi živjele s ljudma u sboru,
Ali proste ljudske kine,
  Ni radi nas ni rad svieta
Kó šljez, čubar — travurine,
  S kojih ploda, pusta cvieta
Nit se stado nenasiti,
Nit se čovjek nenakiti,
  Nu u mirisna vience stoje,
Kiteć slieme, na visoko, —
  Tak visoko, djeve moje!
Biaše i vaša misao i oko.

Koja dosad čistiem krilom
  Nie dosegla rajskog hrama,
Tu oviem lučom i kadilom
  Prizivamo zakletvama.

Sbor.

Ajdite amo, duše jedne,
Koe ste žedne, koe ste gladne!

Guslár.

Zar taj obraz ista e bogorodka?
  Čisto l' angjela lice?
Kó što obruč lagkim makom
Šetje ti se dûga oblakom,
  Bi iz jezera crpst vodice, —
Tako u crkvi sja ona krotka:
  Do pete joj skut odore,
S vjetrićem se igra kosa,
  Na jagodah smieh od zore,
A u očima suzna rosa.

Sbor.

  Do pete joj skut odore,
S vjetrićem se igra kosa,

Na jagodah smieh od zore,
A u očima suzna rosa.

Guslar.

Krasan viencac kiti glavu,
U ruci joj rozga i cvietje,
Pred njom trči janje u travu,
Nad njom šaren lepir lietje.
Za janjetom mlada poje:
„Čekaj, čekaj, janje moje!“
Janje svedjer dalje odmiče,
A ona se za lepirom baci,
Već ga uhiti, drži u šaci,
Al i lepir ah utiče!

Prikaza.

Krasan vienčac kiti glavu,
U ruci mi rozga i cvietje,
Janje od mene trči u travu,
A nada mnom lepir lietje.
Za janjetom pojuć šetam:
„Čekaj, janje! ne tam, ne tam!“
Al mi janje svedj se odmiče;
Ja se rozgom k lepiru baci',
Već ga uhitih, drža' u šaci,
Al i lepir ah utiče!

(Pojuć.)

Ovdje jednom zore rane
Najkrasnija ovog sela
Ovce e pasla mlada Stane,
Skačuć, pojuć svedj vesela:
Oj Lado le!
Pere za dvie golubice
Poljubit joj htio u usta,
Al na molbe i ponudice
Ruga mu se Stane pusta:
Oj Lado le!

Janko krasnu vrpcu nudi,
Vladko nudi srdce iz grudi;
Al jednako Janka i Vladka,
Izsmjehiva Stane sladka:
Oj Lado le!
Takva ja Stane biah — djeva ovog dola —
(Moc ime u vas poznae svako),
Premda prekrasna, nehtie mi se udaje.
Devetnaest lietah proigravši tako,
Umrieh neznajuć tuge i bola,
Niti prava sreća šta je.
Živeć na svietu, nieśam za sviet bila,
Ćud mi e odveć lagkokrila,
Nigdje na zemlji viek se nenasloni,
Pusta lagki vjetrić goni,
Voli za ovcom, za studencem,
Za lepirom, krasniem viencem,
Nego čeznut za mladjencem.
Pjesme i svirku slušah rado,
Sama pasuć, često u času
Do pastierah tjerah stado,
Što uznosiše moju krasu;
Al nijednog neobljubi';
Zato po smrti neznam što biva od mene:
Ah neznan me oganj gubi!
Premda se igram, što mi se voli,
Lietjem kud godj vjetrić krene,
Nit me šta smutja, nit me šta boli.
Stvaram čuda od čudesa':
Tkuć od dûgah koprenice,
Od prozračnieh suzah ranka
Tvoreć lepire, golubice,
Ipak čamim neznajuć s česa;
Izgledavam njekog za svakiem šuštajem,
Nu sve opet sama ostajem:

Mučno mi je bez prestanka.
Vjetrić titra mnom kó perom,
Neznam koim idem svietom, kojom li mjerom.
Gdje godj pristajem, vjetar me potjera,
Te me tjera dolje i gore
Kó nestašan val jezera,
Nigdje nesmiem stavit nogu;
Nit nebeske dostić dvore,
Nit se zemlje dotać mogu.

Sbor.

Kó nestašan val jezera
Leti vječne staze, o Bože!
Nit nebeske dostić dvore,
Nit se zemlje dotać može.

Guslar.

Čiem možemo, dušice jadna,
Tebi otvorit vrata put neba?
Zar ti se oće molbe k Bogu?
Uštipakah, druga l' šta god?
Evo pitu, mlieka hladna,
Evo voća, sladkieh jagod!
Čiem možemo dušice jadna,
Tebi otvorit vrata put neba?

Prikaza.

Meni ništa baš netreba;
Već da momci tu se ujave,
Prihvativ me tek za ruku,
Mene k žemlji da privuku,
Bar da čas se mnom zabave;

Jer slušajte i pamtite ukupno!
Naredio je Višnji ovako:
Tko se nikad zemlje nie takó,
Tomu i nebo nije dostupno.

Sbor.

Da slušamo, pamtimo ukupno!
Naredio je Višnji ovako:
Tko se nikad zemlje nie takó,
Tomu i nebo nije dostupno.

Guslar

(seljacima).

Zalud bježite, ovo samo sjen je,
Ruke pruža, tać se žudi,
Nu ju odvratja vjetra dmenje.
Al neplači, mâ djevice!
Ja providjam proz zjenice
Svu budućnost tvoe sudbine:
Još će trajat tvoji trudi,
Lietjuć vjetrom tri godine,
A tad nebeski prag dostić ćeš nogom.
Sad molitva ništ neprudi;
Zato leti s gospod-Bogom!

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš, hiš, hiš!

(Prikaza izčeze.)

Guslar.

Gdje godj stale, kôj li u biedi?
Sve vas, duše, u čas ovi
Krajnom zovem zapoviedi!
Za vas častcu ugotovi':
Šaku maka, sočivice
Baci' u svaki kut crkvice.

Sbor.

Ajdite amo, duše jadne,
Koe ste žedne, koe ste gladne!

Guslar
(starcu.)

Otvor' malko dvjer crkvice,
Zapal' svietje, svjetionice,
Polnoć prodje, pjetao poje,
Čas — sjetjat se djedov svojie'...
Stani!...

Sbor

Šta je?

Guslar.

Gle! prikaza!

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti,
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar
(Seljanki jednoj).

Čuješ, seko ti u crnini!
Ustaj, ti si na grob sjela,
Tako l' mi se tek učini?
Glete djeco! ah za Boga!
Pòd se ljulja izpod noga',
Probljedjuje prikaz vehla,
K snaši upravlja stope svoje;
Lice i skut joj na opravi
Nalik sniegu 'l mramor ploči,

Pogled mrkli i krvavi
Sav utopi snaši u oči:
Glete srdce kakvo joj je!
Kakva joj to rumen-pruga,
Bi reć vrpca, bi reć dûga,
Il korali od nevjeste,
Od prs' do nog' pada dúga.
Tko pogodi, šta to jeste?
Prst na srdce, prugu stavlja,
Al k njoj riečce neupravlja!

Sbor.

Tko pogodi, šta to jeste?
Prst na srdce, prugu stavlja,
Al k njoj riečce neupravlja.

Guslar.

Šta zahtjevaš, duhu, ovaj za god?
Zar ti se oće slave neba?
Il svetjenja, druga l' štagod?
Ima dovolj mlieka i hljeba,
Ima voća, sladkieh jagod!
Šta zahtjevaš, duhu, ovaj za god,
Da pogodit môž put neba?

(Prikaza šuti.)

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Odgovaraj, duhu bliedi!...
Šta je ovo? nebesjedi!

Sbor.

Šta je ovo? nebesjedi!

Guslar.

Kad t' zadušje nepomože,
A ti hodi u ime božje!

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
  Vidiš li sveti križ?
Nećeš trošit na tom piru,
A ti hodi u miru!
  Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
  Vidiš li sveti križ?
Nećeš trošit na tom piru,
A ti hodi u miru!
  Hiš, hiš, hiš!
  (Prikaza nit se miče nit se kretje.)

Guslar.

Kakva e, Bože, to utvara!
Ni odlazi ni odgovara.

Sbor.

Ni odlazi ni odgovara.

Guslar.

Bio umisla dobra il zloga,
  Ostav', duhu, ovo mjesto!
Pòd je otvoren hrama ovoga,
  Kud si došo, da si i nesto!
Zaklinjem te u ime Boga!
(Izza časa.)
  Ajde u šume i na rieke,
  Da si propao na sve vieke!
(Prikaza ni s mjesta.)
Evo Bože zle sablasti!
Neće sborit ni propasti.

Sbor.

Neće sborit ni propasti.

Guslar.

Zahman molim i zaklinjem...
On se kletve ni neboji;..
Daj kropilo s svetilišta....
I kropljenje bez sile osta,
Neprotjera strašnog gosta,
Kako e stao, tako i stoji
Nepomičan i gluh i niem,
Kó biel kamen sred grobišta.

Sbor.

Neprotjera strašnog gosta;
Kako e stao, tako i stoji,
Nepomičan i gluh i niem,
Kó biel kamen sred grobišta.

(Izza časa.)

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš viđjet, šta li čuti?

Guslar.

Čii da razum to dokrilja?

(Seljanki.)

Znaš li, snašo, ovu muku?
Ova stvar je strašna sbilja!
Za kiem nosiš crnu obuku?
Svi su tvoji zdravi i skori...
Šta? ti riečce neprosbori?
Bar izkaži slovce jedno!
Zar si umrlo, diete biedno?
Šta se smiješ? Šta do Boga
Na njem vidiš veseloga?

Sbor.

Šta se smiješ? Šta do Boga
Na njem vidiš veseloga?

Guslar.

Daj mi štolu i voštanicu,
Da još kušam ognjem svetim..

Zahman palim, zahman svietim,
Ah prokletnik nepropada!
Ajd seljanku časom etim
Izvedite za crkvicu...
Šta se obzireš? Šta do Boga
Na njem vidiš ugodnoga?

Sbor.

Šta se obzireš? Šta do Boga
Na njem vidiš ugodnoga?

Guslar.

Duh se kretje kada tada!
Kud mi š njome i on se uputi...
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Sbor.

Kud mi š njome i on se uputi...
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Svrha.

Prev. St. Vr.

Ljubav otačbine.

Od

Dra. K. Libelta *).

VI.

> Co kraj, to obyczaj.
> *Poslovica poljska.*
> Ščo horod, to norow.
> *Poslov. rusinska.*
> Kolko krajov, tolko običajov.
> *Poslov. slovenska.*

Da prelazimo sad k drugoj strani naše razprave: od otačbine tělesne (materialne) k otačbini duševnoj; od uticajah prirodnih uživatnih (materialno koristnih) k njezinim silam i lučam duhovnim; naročito: od **tě la** k **d u š i**. Već u zakonotvorstvu, na koje je narod pozvan, viděli smo tu njegovu duhovnost. Ovo zakonotvorstvo dokazali smo kao razvitak duha javnog ili dàržavnog u narodu, koi već nikakova neima posla sa materialnom koriŝtju domovine. Duhovnost ta, budući biva jedinstvom i svezom mislih pojedinih, i budući u obće ima jedan obćI interes medju interesim pojedinima, to (velim) duhovnost čini neprelomnu (neodoljivu) moć i silu moralnu naroda, to već biva oduševljenjem istoga duha. To oduševljenje obsiže i oživljava vàs narod i oblagorodjuje u dàržavljanih ljubav k domovini, jerbo predmetu ljubavi višji daje duhovni vid.

---

*) Početak vidi u Kolu VI.

No duh javni, o kom smo govorili, izraz je proste ili sveobće duhovnosti, kao što je duh obàrtnosti, duh naukah, duh prosvěte i t. d. U toj duhovnosti neima ništa domorodnog, i zato takova duhovnost nemože se uzeti za dušu otačbine. Kao što je tělo bilo domorodno, tako mora i duša biti domorodna, iliti duhovnost mora da bude takodjer domorodna. Bez te càrvene niti domorodstva bila bi duhovnost bez boje, i zato sveobća i jedna ista bez obzira na narod. Žile od otačbine tělesne čini zemlja i narod na toj zemlji obitavajući; duša otačbine u tih žilah bit će narodnost i jezik. Kao što su opet támo zakoni spajali zemlju i narod i sačinjavali cělinu ili cělost materialnu, tako isto jedinstvo narodnosti i jezika biti će književnost ili literatura narodnja, koja je cěloviti odsjaj duha narodnjega. Ovo troje dakle: narodnost ili narodnji običaji, jezik narodnji i literatura narodnja, čine otačbinu duhovnu, te su upravo duša otačbine duhovne.

Šta je narodnost? Narodnost je pojam neopreděljeni, kao god i otačbina što je. Slavni spisatelj razprave „O pojmu narodnosti“ dàržao se onog načela, da je narodnost sve, što spada na narod; pa uzimljuć narod kao vladu, t. j. kao život naroda u svih družtvenih, dàržavnih i naprědka se tičućih odnošajih, uzeo je narodnost u najširem smislu. Po takovom je pojmu narodnost formalna strana sviuh pojavljenjah narodnjeg duha. Mi lučimo vladu od naroda tako, da se prednost naroda spaja s prednoštju njegovog bitja, postupanja i uredjenja dàržavnog. Narodi, koji tvore sastav velike dàržave ili vladarstva uticajući na razvitak narodno-političnoga duha, neprestaju radi toga biti narodi, sve ako i uticaj njihov na polju dàržavnom nije pretežan ili neograničeno dělujući. Tako se uvěk u jeziku našem zvao narod, a pojam taj prenio se i na rod i srodnost. Kod naših spisateljah (iz věka XV.) narod

znači rod, porodicu itd.*) Odtuda bi slědovalo, kad se puk nazvao narodom, da to nije učinjeno s drugog uzroka, već da se u tom prostom narodu naznači jedinstvo roda. Polag toga biti će narodnost svojstvo ljudih, što su jednog roda i plemena, t. j. svojstvo, kojim se narod jedan razlikuje od drugoga.

To prirodjeno svojstvo jest narodnost u najširjem smislu, ili prirodjene sposobnosti i sklonosti naroda, njegov način življenja, njegov značaj; — dakle sve ono, u čemu se ta svojstva naroda pojavljuju i u čin pretvaraju. Za čělo je prirodjeno to svojstvo lice ili boja, kojom se sve rumeni, što narodu iz krila izlazi, i u tome slažemo se sasvim s piscem gore spomenutog članka. Nu doduše ništa nemože biti toli čistim i bezposrědnim izvorom onog narodnog svojstva, koliko upravo navade i običaji, zato i mi naročito na njih se oslanjamo, i na njih znake narodnosti gradimo. Cělokupno područje domaćeg obiteljskog i družtvenog života jeste razširen obraz, jest golemo ogledalo te narodnosti ne u jednoj zračici već u najrazličitijih bojah, kao što su i različiti i krajevi, okolice, puci, plemena, a to dabogme u jedinstvu jednoplemene misli, koja je sve te krajeve, okolice i pokolěnja u jedan povezala rod.

Takav se narod rědko gdě uzimlje u čistom smislu, t. j. tako, da bi pleme ili pokolěnje naroda bilo jednorodno, iz jednog vrěla bez utoka i uměse tudjih potokah u veliko jedno korito rěke naroda razliveno. Samo s vrěmenom a malo po malo srastao se narod u takovu rěku, i razlio se do na toli široke struge, te se ta sila ljudih i pokolěnjah š njim sdružila i u jedan se rod slila.

*) N. p. kaže pisac jedan onog věka ovako: „Urzędów naszych prostego narodu ludziom dawać niemamy ale szlachcie“ to jest po naški: „Častih ili javnih službih nemojmo davat ljudima prostoga naroda već plemićem.“

n. p. — Ruska, Litva i Poljska, gdě je *Jagello* god. 1413. litvanskim boljarom podělio povelje slobodah plemstva, a 30 godinah kasnije *Vladislav III.* isto tako boljarstvo rusko obdario pravom poljskim, kojim se načinom narod poljski spojio s inim plemenima u jednu narodnost, te se tim manji potoci sliše u jednu glavnu rěku historičnu. Prem su dakle običaji Litve, Poljesja, Volhinja, Podolja, Ukraine, Galicie, Malo- i Veliko-Poljske medju sobom i različiti nu sasvim time što i svaka ima zemlja svoje vlastite običaje, to je opet u svoj toj različnosti samo jedna misao narodnja, koja ih spaja u osětjanju*), a to su (rekao bi) zvuci glasa, kroz koje sve proniče i žubori, to je puna jedna jedra pěsma radosti, a to jedinstvo i tu pěsmu tvori jedinstvo roda.

Običaji i navade svaki dan izniču medju ljudima. puno ih dolazi i iz tudjih krajevah, ali su samo oni narodnji, na kojih je udaren pečat svojstva tog istog naroda. Svojstva ta izviru iz prirodjenih svojstvah zemljakah, no budući da su pàrvi pojav narodnjeg duha, zato su već samim tim i pàrvi razvitak narodnjeg duha, pàrva zora prosvěte, zakonah, pobožnosti, te i pàrvo svitanje čitavog duhovnog života, zato i kolěvka i jedan (t. j. pàrvi) věk života svakome narodu. Život običajni (običajah) věk je, u kom narod kao veseo děčak, što no se igra po gajevih, sve samo osětjajući pojmiva, i sve càrpi i toči iz ćuti, svemu polaže forme spoljašne, utičući k njima s punom věrom i radoštju dětinskoga svoga sàrca. Davno prije literature i knjižnje prosvěte, prije politike i kàrštjanstva duboko biaše se ukorěnio ovaj život običajah u narodih. K tome pàrvašnjemu korěnju, koje nikakva na

*) To je prava istina kod raznih plemenah stare Poljske, nu samo kod plemstva tieh plemenah, jer se tečajem prošlih věkovah popoljačilo.

Dodatak urednika.

zemlji sila nije vàrstna izčupati, prirasli su poslě malo po malo takovi svàrževi ili mladice, koje se probavljenjem tudje hrane preobratiše u vlagu i sok narodnjeg života. Tako proniknuta hrištjanstvom stabla narodah neznabožnih donda morala su se pretvoriti, no pretvorom tim iz njih poslě izrastoše običaji hrištjansko-narodnji. Isto tako sbilo se i s drugim tudjim uticajem, koi se morao pretvorit u narodnost i narodnje običaje.

Odtuda slědi, da narodnji običaji dosižu tja do samog porekla, tja do same kolěvke, od istog početka naroda, pa i pod narodnoštju u tom smislu danas nigdě nerazuměvamo život današnji, obasjan novom prosvětom i novim mislima, jer se ove još niesu prolile narodu u kàrv, već razuměvamo domaći život naših otacah, kako se razvio putem samobitnim. Svako tudjinstvo nagàrda je narodnosti, kad se silomice u zemlju uvlači, te ti ono ili pokvari narod, ako je bio slaba duha, ili se i samo ponarodi, i u narodnje običaje pretvori, ako je duhovna snaga naroda posilna i toli jaka, da ga probavi (prekuva). Tako prenešeno od Germanah u Poljsku samovladarstvo (monarchisam) okrenulo se pod starodavni običaj, i prenarodilo se u samovladarstvo boljarsko s kraljem na čelu. Naročito u Slavenstvu poslaveniše se Varezi, Tatari, Bugari itd. Vendi i Slovenci bačeni do u istu srědinu Němacah opiru se životu germanskome. Odpor pako slavenski pojavljuje se sad na sve strane. A to je pravo měrilo ogromnih sposobnostih narodnjega duha, koi sve probavlja, a sam se probavit neda. Narodnost, budući spojena s osnovom naroda u ono doba, kad se je ovaj razvijao pod oticajem samih prirodjenih ćutih, dàrži se najjače nižjih vàrstah naroda, t. j. prostote ili puka, kojim još uvěk upravljaju običaji ili osětjanja prirode, pa je tim baš i ogradjen tvàrdim zidom od uticaja i uměse inostrane, te se u njega ni nemože useliti i ugnjězditi tudjinstvo. Silom osětjanja svoga odbija prosti puk sve,

što tome osětjanju neide u tek. Prosti narod u svome krilu čuva brižljivo narodnje običaje. Oni su mu jedini živalj duha. Duhovna otačbina slila se u njem u to jedino ognjište, i sàrce mu diše tim jedinim narodnjim životom običajah. A budući, da se u tom životu sraslo baš sàrce i ćut naroda, zato je u njega i u nas takova ljubav k svemu onome, što je narodnje. Pěsma, što zuori u grudih naroda, žalostno ili veselo udešena, divno potresa mlada sàrdca, i čini se kao da pronićе do u iste one dubljine duše, gdě nam se narodnost zakorěnila. Ili kad zahuči napěv k narodnjeme plesu, kako ti nam tu svaki glas bije u živac, udara u noge! kako ti nam poigrava sàrdce! kako nam čitavo tělo i nehotice poskakuje! Pa da nas pogledaš, kad na zabavah veselo još zaigra kolo? Něšto neizkazanog sbiva nam se u sàrdcu, jerbo igra u njemu ćut narodnosti, i silni oganj ljubavi k otačbini, što ga razpaljuje. Pri svetačnosti, pri obredima, u oděći narodnjoj i u čitavom području života domaćeg svikud pronicavajući javlja se ta ista ćut narodnosti, pa ako i ne baš silno, a to ti upravo milo dira u sàrdce. U svemu vidiš něko svojstvo naroda, s kojim se čarobno slaže i sljubljuje sàrdce tvoje.

Ljubav pram otačbini veliki je načinila naprědak, od kako smo stali ne samo učiti i uvažavati prosti narod i običaje njegove, no i jednome i drugome sa svom udosmo se dušom, odkako smo u tih dragocěnostih naroda osětili neizcàrpljena bogatstva za sàrdce i misao našu, odkako smo u svemu, što prosti narod misli i ćuti, što čini i počima, sebe samih osětili. Obljubili smo onu narodnost, što je već od nas poběgla uslěd svakojakog tudjeg uticaja i k prostome narodu priběgla, i tu se neokàrhnuta i neoskvàrnjena sačuvala u jezgri i jedrini života i krasote. *Karpinjskoga, Brodzinjskoga* i *Mickievića* ide u nas (Poljakah) ta zasluga, da su iz poesije narodnje svoj duh obražavali i oduševljenje càrpili; *Hoda-*

kovskoga, *Žegotu Pauliju*, *Waclawa z Oleska* i *Wojcickoga*, da su skupljali pěsme i pověsti; *Kolberga* da skuplja napěve do pěsamah ovih. A još krěpčije bit će to preporodjenje duhovno naroda, kad se u njemu na noge podigne puka čista narodnost, koja će ljubav pram otačbini uzkrěsiti i uznesti koliko nikad prije. Nije zaludu odbor odhraniteljni zavode naučne prozvao učionicami narodnjim. Trěbalo je učeća mladež da oseti svoju narodnost, pa osětjajuć da si ju prisvoji, a onda odrasla da se može osětiti narodom. Tako i *Bogoslavski*, osnivajuć i zavodeć narodnje kazalište, učinio je to, u koliko je mogao na narodnjem temelju. „Krakowiaky i Górale" predstavljani i igrani u tom značaju, uvěk su bili primljeni od obćinstva vatreno i s uznešenjem.

Narodnost je dakle osětna strana duhovne otačbine, pa kao takova najjače zasěca u ćut i sàrdce i silna je podpala ljubavi pram otačbini. Narod ljubi sám sebe u običajih. Običaji su široki temelj sve duhovnosti naroda. Samo ono je narodnje, što na tom temelju sjaje, kao na dnu vode stanac kamen. Bez temelja toga neima narodnosti. Slaba je dakle ljubav pram otačbini, ali (da reknem) i nikakva u čověku odraslom i odgojenom u običajih tudjih. Takav je čověk priličan sinu odgojenom u krilu tudje žene; njemu nezaigra sàrdce od radosti, i sve ako mu se sa sàrdačnim odziva glasom rodjena majka. On će biti kao tudjin medju svojima; ništa mu neće biti po ćudi, pa će zato gàrditi sve, što mu se nedopada. A i sam *O. M. Fredro* rekao je o takovih: „Poljaci što gàrde Poljsku, najpàrvi će ju upropastiti*)." Zlo čine oni i velik prikor tovare na se, koji dětcu svoju u tudje šalju zemlje na odhranu, ili im inostrane daju odgojitelje i učitelje, nastojavajući brižljivo o tom, da im děca nepoznaju običaje naroda svoga; jerbo što se u mladom věku

*) Którzy Polacy Polska ganią, tacy ją najprzedzéj zgubią.

zametlo i primilo sàrdca, to s vrěmenom ojača i bit će za cěli život dovoljno krěpiti blage ćudi i osětjaje. I narodnost, za mlada děci u sàrdce ucěpljena, ostat će joj za sàrdce i za duh krěpka hrana sve i do sěde glave.

Neima ništa svetieg, nego da se pàrva odhrana sinovah i kćerih razvija u življih narodnjih. Roditelji polažu tu pàrvi temelj a odgojitelji i učitelji dovàršavaju moralnu sgradu čověka. Jao si budućemu naraštaju onog naroda, u kojem roditelji i učitelji dětcu i pitomce svoje vode naopako. Kao što cvět bez sunca raste blědo i nezdravo tako i mladež bez narodnjeg življa, bez topline domorodne raste slabo i nezdravo. Pàrva je dužnost svake zemlje, da se odrastajuće pokolěnje odgaja narodno, da u mladom još věku upija najplemenitiju na světu ćut: ćut ljubavi pram otačbini. Poslě, kad te već prosa i trěznoća života poklopi, i svakojaki te materialni interesi pritisnuše, poslě neima već dobe k tome.

Nu zato opet netrěba tudjiti se i uklanjati prosvěti inostranoj, no valja prisvajat si ju i poprinarodjavati, inače neće ti uspěti, kao ni žito, koje se neposije na dobroj i priličnoj njivi, neuzpěva, nego će zarast travinom, u kojoj nećeš naći čista klasa. Valja pamtiti, da je narodnost usadjena u sàrdca i ćuti zemljakah, i da im je i najizvěstnije svojstvo prirode, koje im nitko oteti nemože. To je sveta arka zavěta izmedju starog i novog věka *). Takovu narodnost nitko nije vàrstan dati, pa niti ju nam iztàrgnuti iz sàrdca. Ako narod izgubi dàržavni iliti politični temelj, zato još nije izgubio narodnost svoju. Ona tinja u njemu s neoskvàrnjenom vatrom dotle, dokle je god izopačeni običaji i umàrtvljena moralnost nepoliju gnjusnim kalom nemarnosti. Tlačenje i gaženje narodnosti, kao što gaženje svega, što je samo po sebi božansko i sveto, podiže i uzpaljuje narodnost. Može

*) Święta arka przymierza między dawnémi i novémi laty.

Turčin gaziti hrištjane i goniti ih do na vrući pěsak Arabije; no zato nikad neće iztriebiti rod hrištjanski, jerbo za osvetom vapijući jauk sirotah, plač materah, kletva otacah — uzbudit će màržnju proti dušmaninu, pa će se razjaziti još veći bezdan izmedju onog, što je hrištjansko i božansko, i izmedju onog, što je neznabožno i djavolsko.

Narodnost se tako srasla s osětjajem našim, da neima naroda bez narodnosti. Narodnost je duhovni biljeg, čisti pečat, kojim je Bog naznačio i pomazao narod, da ga razluči od narodah drugih, inostranih. Tko màrzi narodnost, taj se ruga Bogu, i izriče sud proti božjemu sudu. Zato su običaji svakoga naroda toli sveti, te samo čověk bez Boga i ljubavi može ih màrziti. Ti, što gàrdiš običaje narodnje, neznaš, da gàrdiš duha, koi je poletio iz krila istoga věčnoga otca! neznaš, da si dirnuo u najnježniji živalj naroda; jerbo narod ljubi običaje svoje, a u njih ljubi i sebe; neznaš, da si s onom pogàrdom, što si bljunuo na svetinju narodnju, pogàrdio sama sebe; jer šta si i ti bez narodnosti? suha grančica, što je opala sa stabla narodnje lipe, i koja nije ni pristala k svojima, niti k tudjinom, prikladna samo za ognjište na vatri da se spali.

U tih običajih razlěva se, kao po žilah, oganj ljubavi pram otačbini, pram zemlji i narodu, pram ustavu i zakonom zemaljskim. Svetu tu vatru, mladeži domorodna, čuvaj i hrani u pàrsih svojih, hrani ju brižljivo dan i noć, onako brižljivo kao što bi u starodavno doba bdile nad svetom vatrom čiste děvice, Vestalke rimske, čuvajuć ju, da neugasne; nu čuvaj ju kao i ove u čistoti i nevinosti običajah. Ako tu službu budeš obavljala věrno, a ono narast će ti narod tvoj, kao što je někad narasto i Rim, velik, silan i slavan.

VIII.

Miłą jest obca mowa, lecz milszą sto razy,
W której piérwszém na swiecie wymówił wyrazy,
Drogą mi ona będzie.

Narodnost je sàrdce a jezik kàrv tekuća tělom naroda. Kao što na tělu čověčjem u sàrdcu se obnavlja kàrv i razlěva po žilah, tako i u narodnosti medju narodom obnavlja se jezik i obilazi veliko tělo narodnje, proničući i dosizući do poslědnjih nevidjenih krajevah navratjajuć se iz njih opet k narodnosti. Jezik književni ili učeni jest tanahnia i bistria kàrv u žilah, a jezik obični, svakdanji u naroda jest ono, što je deblja i tamnia kàrvi u žilah. Jezik poesie kano je lagahnii kao kàrv ženska, što manje ima u sebi čestica gvoždenih; a jezik prose jest opet težji kao kàrv mužka, što je težja i deblja. Jezik poesie ima krasotu i dražest, a jezik prose silu i odvažnost. Iztoči iz čověka kàrv, pa će mu uteći i isti život. Otmi narodu jezik, pa mu je propao i isti život. Bez narodnjega jezika neima ni naroda.

Jezik je već višja duhovna sila otačbine; nego što su bili običaji. U običajih bila je različnost spojena u jedinstvo. U jeziku je već jedinstvo, pravo; istinito jedinstvo, što žive slovom i ori se glasno kano trublja, govoreći od duše k duši. Govor je obraz mislih i ćutih naroda. Jezik je narodnji glas otačbine, što joj se ori iz sàrdca i duha. Njime kliče otačbina děci svojoj. U njoj govore njezini sinovi i kćeri medju sobom.

Bezkonačna je osobnost duha. Duh označuje sve; a sve što je iz duha, ima osobiti, svojstveni, izrazni na sebi biljeg. Kao što neimaš dva lista, jedan na drugoga sasvim jednaka, isto onako nećeš naći ni dva čověka, koja bi bila jedan drugome sasvim spodobna. Ta različnost lica, hoda, oděće, pisma, glasa itd. očevidna je osobnost duha. Zato ljubav po značaju svome duhovnome

sa sàrdcem i dušom spaja sve, što je god izraz duha toga. Tko se komu raduje, taj se raduje i svakome njegovome svojstvu, svakoj njegovoj pojedinosti těla i duha. Zato je mio oku našemu po hiljadu putah vidjeni směh i pogled drage ljubeznice, mio svaki njezin pokret, a najmilii njezin silkad nedosadjujući glas, sluhu toli ugodan, blågozvučan, jako něčim osobitim naznačen, da ćeš ga poznat izmedju milijunah inih glasovah, te izmedju hiljada hiljadah glasovah on jedini prima ti se šàrdca, u dubljini duha i duše radjajući ti něku neizkazanu slast.

Kao što su ljudi, tako su i narodi pojedinci, samo da su prostraniji i veći. Kao što se u ljudih slio duh u glas, isto tako i u narodih slio se duh u jezik. Duh u narodu stvorio si je svoj jezik, prelivši unj svu svoju ćezgru. Ćuti i osěćaji naroda huče u zvučima; koji se slivaju u glasiće, te iz njih kao iz različitih glasovah sastavljeno ječi blagoglasje jezika narodnjega, a iz njega diže se spěv narodnji, uhu toli sladak, toli silno prodirući u sàrdce i duh srodni, vlastiti. Misli duha narodnjeg odsěvajući iz formah i smisla rěčih, udarajući u oči jasnoćom svojom, razsvětljuju tminu naroda vlastitim narodnjim suncem. U jezik dakle slěvaju se sve duhovne sile naroda, sve njegove misli i ćuti. Po jeziku poznat ćeš, kao i po jedinih skladah ili sleglih vitrah (Schichten) zemlju, věk i život naroda, njegov značaj, njegov stupanj prosvěte, pa ćeš po njemu pogodit takodjer i njegovo zvanje i buduću sudbinu. — Zametci veličine naroda imaju već s početka počivati u njegovom jeziku*). Ako hoćeš, da poznaš stanje zdravlja iliti bolesti naroda, a ti metni pàrst tamo, gdě mu kuca tip ili bilo (Puls) jezika, pa ćeš poznati stanje bolesti ili pogibelji. Ako hoćeš, da izlěčiš bolest, nastoj okó kàrvi narodnje, načini, da sočna ostaje vlaga, iz koje mu se kàrv stvara; iztěraj inostranstvo,

*) Tako govori Mickiewić o slavenskom jeziku.

odhranjenju dajući narodnji právac. Tako biaše i kod nas počeo odbor odhraniteljni, ali to je bilo prekasno; jer biaše već u narodu bolest uzela mah. *Kopčinski* nadahnut ljubavju pram otačbini osětjavaše, koliko je stalo do njegovanja narodnjeg ježika, čim progovara ovako: „Mili narode moj! ti kao i ja sám poznaješ narodnji jezik i kao tumača mislih svojih i kao věčnī spomenik imena svoga. Sudbina života našega kloni k propasti, vukuć i jezik sa sobom. Kad je susědstvo tudjinah toliko čistoće oduzelo jeziku našemu, pa zašto da se nelatimo sloge i spojenja? O ljubavi otačbine! o pohlěpo za narodnjom slavom! o milino narodnjeg jezika! pa zar sa proměnom zemaljskih gospodarah ujedno i vas da nestane? Dva slavna plemena roda ljudskoga: Gàrci i Rimljani nedaju nam dvoumiti o neumàrlosti i našeg imena. Pa šta je njima steklo onaku slavu? Jezik! Jezik je ključ naukah i neumàrlosti.“

U tom kolebanju i burkanju doista na jednoj jedinoj ladji našeg jezika možemo se spasti od konačne propasti. Obljubimo taj jezik kao svetu kàrv majke otačbine. Jezik trěba da nam bude isto tako drag, kao što pàrvašnjim hrištjanom draga biaše kàrv, prolivena s mukama za Hrista. Ovi bi ju skupljali kap po kap u staklenice, polažuć ih mučenikom u grob uz napis: ZA HRISTA! Isto ovakih zaslugah imaju i popravljači i obrazovatelji narodnjega jezika, pa i njihova děla o tom predmetu pisana trěba da im se polažu u grob uz napis „ZA DOM I ROD!“ A oni, što su hladni prama narodnjem jeziku, jesu baš kano oni neznabožci hladnī prama světlosti hrištjanskoj. Oni pako, što preziru jezik, iznevěravajući mu se i iztrěbljujući ga u děci svojoj, jesu kao okrutni progonitelji slědbenikah evangjelja u pàrvih věkovah hrištjanstva, koji, buduć zaslěpljeni prolěvahu kàrv nevinih hrištjanah; pa (šta to velim!) stoput slěpii su nego li oni progonitelji, jerbo na sebi i na kàrvi svojoj čine to grozno

progonstvo. Na srěću su već minula vrěmena toli krupnog neznanstva. Već svaki dan rědji bivaju priměri takovih kućah, gdě majka Poljkinja, ljuljajuć sinka na krilu, francuzki mu govoraše, gdě otac Poljak u tudjem jeziku pozdravljaše sina svoga; gdě gradjani i gradjanke u tudjem se jeziku pozdravljahu i opraštahu. Idi k drugim narodom, pa se obziraj, hoćeš li što takvog čuti, da se zemljaci medju sobom u tudjem jeziku razuměvaju, preziruć svoj vlastiti? Nigdě. Englezu i Francezu za cělo najveći je narodnji ponos njegov jezik, kojim se diči kao najvišjim proizvodom narodnjeg mu duha.

Nu razmotrimo sad i podublje, što je jezik? Budúći da se děte neradja znajući jezik, zato jezik mora da je proizvod naroda, koi jedno osobito predstavlja pokolěnje. Sila stvarajućeg čověčanskog duha najprije se avlja time, što glas svoj pretvara u rěči i izraze, kojima daje razuměti svoju nutarnju misao. Zato sva prirodjena svojstva naroda jednoplemenoga slěvaju se u tvornu tu silu, u pàrvo to dělo duhovno, i jezik mora da je izraz njihovih mislih i ćutih, obraz njihovih pojamah i sve njihove sile duhovne. Svi umovi plemena ovog prinošahu danak svome jeziku; jasnie iskrice njihovog duha blistaju ovom vatrom u jeziku. Što je god velika imao narod, sve je to položio u svoj jezik. Odtuda upravo proizlazi toli duboka u njemu mudrost, strogomislenost i složnost, da joj se divi čověk, te bi gotovo pomislio, da je isti Bog naučio čověka jezik svoj.

A doista nitko drugi već isti Bog biaše mu u tome učitelj, no Bog javljajući se duhom svojim u duhu jednoplemenog naroda. Pa ti sad najuznositije ovo dělo, čistu ovu narodnju mudrost, zlatnu ovu baštinu umovah sviuh věkovah naroda tvoga, — ti (rekoh) usudjuješ se prezirati bezcěno to blago duha, neznajući ga ljubiti po dužnosti svojoj. A uz to preziranje i nemar grěšni usudjuješ se još i hvastati, da ljubiš domovinu? Pače! ti si

izrod i gàrditelj vlastitog imena. Već *Kopčinski* žali na tu ništetu govoreći: „Od one lude predsude, da rodjeni Poljak poljski i bez gramatike znati mora, još je škodljivija ona misao, da jezik naš nezaslužuje ime jezika, jerbo je tobože krupan, siromašan i nepravilan. Bože moj! kakve su to bludnje o jeziku! kakvo je to dětiasko neznanstvo domaćih stvarih! Tko ti je dao pravo takve bludnje izmišljavati, takav bezputan sud izricati? Tko će te štetne predsude i gadne misli iztrěbiti? Tko li dokazati svima veliku ovu važnost jezika našeg naroda?“ No těši se čestiti starče, važnost jezika dokazao je već krasan razvitak naše literature pod Žigmundom; pokazali su ju Linde i bezpriměrna pora Śniadeckoga, Mickiewića, Krasinskoga i drugih. Tvojim priměrom ponešeni smatrat će zemljaci naši za najveću dužnost, poznavat narodnji si jezik sa svake mu strane, a stidit će se znati tudje jezike, nepoznavajući znanstveno i svoj vlastiti materinski. Istina je doduše, kolikih tko zna jezikah, toliko putah umnožio je u sebi čověka. Ali i to je istina, tko uz tudje jezike svoj vlastiti nezna, onaj je toliko putah ponizio i pogàrdio u sebi i zemljaka i domorodca.

Naročito vi matere! postarajte se za odhranu kćerih svojih, postarajte se, da im već u dětinstvu tudjim jezikom, koga im silom namećjete, vlastit neubijete duh, ubijajući im u mehki mozag tudje misli i osěćaje. Jer tko se naučio misliti francuzki ili němački, da li taj može ćutiti poljski i slavenski? Čim naše děvice uče sve, samo ne jezik materinski, koi su samo od pestinjah naučile; kad se spoznavaju sa svim, samo ne sa činima i literaturom naroda svoga, doista se čuditi moramo, da se u naših Poljkinjah uz svu tu otrovnu inostranu uměsu još sačuvalo toliko ćutih domorodnih. Ljubav sve kàrši i nadmaže prepone. Tko si god bio, pomisli da ljubeć otačbinu dužan si ljubiti i jezik, koi je pravi glas otačbine, ista světlost duha, što grije tělo domovine.

Nije moguće, imajući sàrdce takovom ćuti i ljubavju proniknuto, da se tvome zemljaku neozoveš u jeziku narodnjem, da odhranjivajući se, znanstveno poznanje domorodnog jezika nepolažeš na pàrvo město. O bratjo, kojima svaki dan u ušima ječe glasovi narodnjeg jezika, vi neosětjate slast njegovog zvuka, kako prodire do u dubljinu duše! Nu idite na čas u tudje zemlje, pa da vidite (ako ste sačuvali čistoću duše i sàrdca), kako će vam čeznuti duša za onim duši vašoj milim glasovima, što su vam někada u kolěvci iz ustiuh brižljive majke udarali na uho, ječali u ušima; zvuci što su poslie u vaših dětinskih pàrsih ozivali se, što su kašnje vatru vam sipali i uznešenje u duh mladjani; zvuci, koje biste najposlě vi izuštjivali stidnoj děvici i prisluškivali ih plivajuće iz rumenih ustiuh izpovědavajućih vam najnježniju ljubav sàrdca děvičanskog! O kolikih ti tu neima nježnih i svetih spomenikah u pameti našoj, koji svi glasom domorodnim žive u dubljini duše naše s tolikom silom, da kad nas ona zaboli, oni nam se ozivaju zvucima kao màrtvačka pogrebna zvona za minulim vrěmenima, u kojih smo živěli medju svojima, živěli u kolu domorodnog jezika. Pa kome Bog dade vratiti se opet u domovinu svoju i u zavičaj svoj, kakva radost nezaigra mu u sàrdcu, kad isti zrak, primačući se već granicam domovine, zaudara někim tajnstvenim mirisom duševnim, tajnstvenim mirisom zvukah narodnjeg mu jezika; zvukah, za kojima je oddavna čeznuo. Pa kad stopram udari na uho tvoje u istinu pravi zvuk iz ustiuh zemljakah, s kojima se najprie sastaješ, nemožeš se uztegnuti, da neprogovoriš s prolazećim, tko god on bio, te ti nazvao: Pomozi Bog! ili: Hvaljen Isus! Obljubivši takvim načinom jezik ako ga još budemo i izobražavali i ugladjivali, a ono presadit ćemo u nas i duha domorodnog, što no ovim jezikom govori. Istina je: poraba narodnjeg jezika u javnih poslovih daje mu silu i snagu života, nu puno životnija je

poraba t. j. upotrèbljivajući ga u kolu običnog domaćeg života.

VIII.

Pociecha ojcu, domowi ozdoba,
Z nauk w ojczyste syn powraca progi.
Mickiewicz.

Jedinstvo narodnosti i jezika jest literatura — naročito narodnja prosvěta. Narod je svoju narodnost opisao i izrekao u pismih i dělih, te ju izriče i sadašnjim stanjem svoje prosvěte. Srědstvom pako k jednoj i k drugoj jeste jezik narodnji. Svi obrazi narodnjeg života u najrazličnijih bojah, običajih i navadah složeni su kao kip jedan u književnosti narodnjoj, i vàs jezik, kakav je bio i kakav se je vrěmenom načinio, leži naslikovan u knjigah spisateljah narodnjih. Literatura i prosvěta žilavi su sastav u narodnjem tělu domovine — mozag i središte sviuh joj silah duhovnih. Narodnost razkomadana u običajih, u životu domaćem i u svemu onome, u čemu se prirodjeno pojavljuje svojstvo jednoga naroda, slěva se u prosvěti i literaturi u jednu světlost i jednu boju. Zvězde bludarice na nebu, toli različite jedna spram druge kao što su krajevi zemlje naše, sjaju opet jednom světlostju buduć obasjane zrakama jednoga istoga sunca, ipak se lašte i titraju različitom bojom světlosti, budući se světlost ta lomi i pretvara u zraku ostalih zvězdah drugaricah. Isto tako i narodi, medju sobom toli različiti, pokazuju u literaturi jedan osobiti značaj, jedan duh naukah, prosvěte i naprědka. Premda se jedan samo duh u sviuh pojavljuje, zato opet na pojedinih narodnjih svojstvih lomi se on i prelěva na različite osobite boje. Literatura dakle u svakoga naroda ima svoju vlastitu boju i svoj razni značaj, prem sve idu na jednuistu svàrhu, na prosvětu i na-

prědak čověčanstva. Da i isti jezik živući u narodu, nu razkoljen na mnoga različna narěčja, odbacuje sve te svoje sitnije vlastitosti te postaje jednim jezikom za objavljivanje duha narodnjeg. Tim jedinstvom stiče otačbina u literaturi i prosvěti naroda svoju najvišu — a tim samim i jedinu duhovnost. Prosvěta je pravi, istiniti duh otačbine, a po smàrti, t. j. kad već pogine tělo, uznosi se nad njezinim grobom, sprovodeć ju k bezsmàrtju. Motreć početak narodah, vidimo takodjer, da je ta ista prosvěta bila ono sěme, iz koga se rodio pàrvi život svakog naroda. To sěme donio je Čekrop u Athěnu, Kadam u Thěvu, Enej u Italiu. Tako bi svagdě (kad domaći, kad tudjinci) suncem prosvěte razsvětlili ljude svoje, i pod svemogućim krilom i značajem bogovah ili polubogovah (čudotvornih vitezovah) skupivši plemena oko sebe, spojili ih u narode.

Kao što dakle u pojedinog čověka sve dostojanstvo i svu zaslugu čini prosvěta, koju si je pribavio radnjom, isto tako dostojanstvo i čast naroda čini ona čestica duhovna, koja se zove prosvětom. Narodi, koji stoje na čelu prosvěti, ne samo da su u najvećoj cěni u drugih, te tim prednjačeć na čelu ostalih narodah, razvijaju silu zajedno i svoje otačbine. I mi Poljaci možemo ponosito pogledati na vrěmena Kazimira Velikog, koi je položio temelj akademii krakovskoj; na vrěmena Jagellonah, kada je poljska prosvěta predobila prostrane zemlje litvanske; kao i na vrěmena Žigmuntah, na zlatne one věkove naše literature, kad je prosvěta poljska slavom svojom napunjivala čitavu Europu. Nu pàrvenstvo-to prestalo je; od stida rumene nam se lica, i oči obaramo na zemlju, gledajući na poslědnja vrěmena kako ti padosmo! Kako ti nas nisu naj tom polju pretekli drugi narodi i kako daleko neostavili za sobom! Na prekrasnih širokih ravnicah, na kojih živi do 10 miliunah naroda, prostàrlo se kao trava otrovna robstvo, rukujuć se sa barbarstvom i tminom, a

medju njima bavi se několiko hiljadah gospodarah u gadnom i razuzdanom samovoljstvu, koje nit ijedna višja misao života nepronike, nit ijedan pojam više težnje i napredka neosvětljuje. Tečenje blaga materialnog to ti im je posao i sva duša, ma bilo blago to i nevoljom potlačenog prostaka skupljeno i sgàrnuto; ništa zato! Krajnja i blago domovine gazeća sebičnost naročita je zastava, pod kojom svaki gadni pojedinac (bio mlad bio li star), prezirući nauke, prosvětu, obće blago i požàrtvovanje, leti k svàrsi svojoj ni nepitajući, kakav si je k tomu izabrao put.

Čestita imena někojih neosvětljuju taj càrnim bojama nažigosani obraz. Težko li ti mi to platismo! Osvěsti se, narode moj, i spasi neumàrli duh tvoj! Pa kad se uvěriš, da duh taj sastoji u prosvěti, a ti svima silama nastoj okó prosvěte! Pamti da svaka světlost razgoni tminu! Slabi jedan plamenčić luča razsvětli široku tamnicu, a požar kuće vidi se po noći několiko miljah daleko. Isto tako i u světu moralnom jedna iskra razuma razsvětli mrak predsudah, a luč prosvěte razjasnit će ti minulost i pokazat put u istu budućnost. Ako ništa više niesi stekao, a steći ćeš bar neumàrlost, čast i poticanje i u vàršnjakah i u potomakah svojih. „Čini, što možeš, a bit će, što biti može“ kaže mudra poslovica. Duh je silan nad sve sile, on sve kàrši, što nije od duha istine i od duha prosvěte, već od duha bludnje i tmine. Ako hoćeš šta da zadobudeš, zadobudi to duhom svojim. U njemu samo stoji sila neodoljiva, jerbo pred njim razpàrštava se sva sila tělesna, ma bila ona i od polak světa. Tu dakle ti, mladeži svakog noroda, trěba da osětjaš, što je to otačbina! Osětjaj, što joj je plemenitija čest; osětjaj, što joj je duh i njegova sila, što li svojstvo i zvanje božansko! Osětjaj to u dubljini duše, da plamteći ljubavju spram otačbini znala budeš, kuda da upraviš potoke mladjanih svojih osěćajah, da znat budeš, što ti valja pri-

gàrliti mladenačkim svojim rukama. Odaberi prosvětu i prigàrli nauke! prinići ustama k neizměrnome onome moru znanostih, pa pij, te se napij iz njega toli žednom i čeznućom dušom, kao da se imaš napiti za čitav svoj věk. Jerbo uzmi se dobro na um, mladeži draga, da ako ti uzrasteš i ojačaš duhom, da će u njem uzrasti i ojačiti i otačbina tvoja. Znaj da si joj ti dika, ures, obrana, srěća, a naročito, da si njoj sve; da jedino u tebi stoji podpora i sva slava i sila naroda, da si ti sunce i světlost onog dana, koi ima obasjati domovinu tvoju. Ako se ti neprosvětiš, i světlostju duha svoga nesineš domovini tvojoj, da će s nehajstva toga nad njom pomàrčiti dan, i noć tmine razastàrt se nad onim krajem, koi ti zoveš otačbinom svojom, i o kojemu kažeš, da ga ljubiš.

Pa ako razborito ljubiš otačbinu, mladeži draga, a ti světli narodu svome naukom, mislima i mudroštja! Radnjom pako, radajom neumornom i postojanom učini sebe k poslu tomu sposobnim. Hoće se tu volje, požàrtvovanja, odricanja se koristi materialne, jerbo tu idealnosti žàrtvuješ svoju realnost. A ta žàrtva tvoja, mila mladeži! sastoji se u tome, da mahnuvši se razkoših tělesnih ogàrliš prosvětu s ljubavi prama njoj samoj, a te s ljubavi k otačbini. I tu ima razkoših, nu razkoših višjih, postojaniih, koje osěća samo pravo sàrdce i izobražena misao.

Svi inostranci priznaju, da ima u nas Poljakah krasnih od prirode darovah, bistrina i lakoća pojmljivanja, kao i obrazotvornost i krěpki i živi razum. Tim gore po nas, ako zakopasmo darove, koje smo dužni Bogu i otačbini. Poslě nesrětne i žalostne sudbine, koja postignu narod naš, ostade nam k slavi jedina ta staza narodnje prosvěte. Latimo se dakle na njoj děla i radnje! Krasne radnje, koja nam obećava slavu, mirišuću žàrtvenim kadilom narodah. Eto ti krasnog polja, a na njemu i sladke poběde! Pa šta, da bi si mladež podala ruke,

da bi stala natěcati se u svakoj struci naukah; da bi se na jedanred podigle čitave čete oboružane naukom, pokrivene oklopom od svake grane znanostih, kojim nije kadra odolěti nikakva druga sila; pa da bi stale u světt sipati zrake umovah — nebi li onda kazati mogao drugi Leonidas: Pri světlosti tih gromovah vojevat ćemo!

Nu ovdě govorim samo o tako zvanih izobraženih glavah naroda, u kojih red idu svi oni, koji buduć bolje odhranjeni u školah i višjih zavodih, stoje na čelu naroda, kao što su učeni, urednici, učitelji, odhranitelji, obàrtnici, — jednom rěčju; svi oni, koji uvode u život višju prosvětu. Izza otih leži sila prostoga naroda, kao neizměrno blago zemlje, ponad kojim se oni kao gora uznose. Znak je svake prosvěte, da netàrpi tminu, zla pako i bludna je ona prosvěta, što neprodire gustu maglu neizobraženog naroda. Dok ima u zemlji kojoj robstva, dotle joj nitko na medjaše neće udarit pečat i napis „prosvětjena." Barbarstvo, despotisam i robstvo — eto ti trojice djavolske, věčne nepriateljice od nebeske trojice — prosvěte, prava i slobode. Zato neslaže se robstvo sa prosvětom. Pàrvi korak k prosvěti jest: ukini robstvo — raztàrgni okove prostoga naroda. Nu osim družtvenog robstva ima još i robstvo moralno, kad tobožno oslobodjeni prostak ostane bez prosvěte. To je na priliku onako, kao da sužnja pustiš iz tamnice, nedajući mu nikad gledati ni žarka sunca ni bělog dana.

Seoske dakle učionice i dobri seoski učitelji najveća su potrěba prostome narodu, i onaj neljubi domovinu, nit on diše njezinim duhom, koi, budući gospodar imetka i zemlje, nestara se za prosvětu podložnika svoga. Njemu je to sve jedno, da li mu na robotu idu urangutani da li ljudi stvoreni po licu božjem. On u njih nevidi bližnjih a još manje zemljakah svojih, nu vidi žive nastroje (makine), što za njega rade i muče se. On bi se imao

upisati u broj podupirateljah prosvěte; ali zaludu išteš od njega novacah na takovu stvar, bojeći se, da ga podložnik nenadkrili razbistrivši si razum i oplemenivši sàrdce svoje! Hoćeš da on osnuje odhranionicu, pa zar li on hoće da znade, da su čeda ubogih děca skupne matere otačbine? Šta je njemu do toga, ako se jedno od njih smàrzne ili na drugi koi način pogine? ta to niesu njegova děca!

O takva hladnoća i nemarnost prama ubogomu prostomu narodu, koga je promisao božji svezao sa sudbinom njegovog gospodara, zaista je grozna i pregrozna! I stignut će ljude takovog kamenog sàrdca gnjev nebesah, ma bilo tja u devetom kolěnu. Sàrdce pravog sina domovine plače i prekipljuje od jeda nad bezdušnoštju takovom. Ali pitaj te ljude sa sàrdcem od sibirskog leda, da li ti neće kazati, tobož podrugivajući se paklu, da i oni ljube otačbinu! Otačbina, ta je njima gumno i hambar, rovaš i pivnica. Dalje im misao nedosiže, za više se nestaraju.

Pa zar se na taj način neugaša mnoga iskra duha? Zar nepropadaju mnogi darovi i mnoge najkrasnie sposobnosti? neubijaju li se mnogi umovi, koje je priroda jednako i medju prosti narod razdělila bez obzira na rod i čast? Da li neginu bez svake koristi za narod samo zato, što su ostali zanemareni, jer odhranjenje nije im pružalo srědstvah, da se pojave i razviju.

Iz čitave prosvěte naroda potiče narodna mu literatura, složena od poesie i prose. Historia literature jest životopis duševnosti naroda cělokupnog. Ako hoćeš poznati i obljubiti svoj narod, a ti se obazri po literaturi. Tko je taj duh pojmio, taj ima pravo uzkliknuti: J a s a m k o s t o d k o s t i h o t a c a h m o j i h, j a s a m d u h o d d u h a n a r o d a m o g a!

(Konac će slědit.)

ZAPISCI
hrvatskog častnika.

Umuko je posljednji top na poljanah krvave Italije i Ugarske. Kao kroz san ozivaju se prvi pjetlovi boljieh i mirniieh danah. Počimaju se graditi oborene zidine varoših, dizati od temelja popaljena sela. Zanatlija, kojemu uz pušků zadriema dobitak, latja se opet orudja svoga; trgovac skuplja zamršene u sveobćoj pobuni konce sveg posla, da ih opet sveže i trgovanje svoje da razgrani po bielu svietu; gledajući što prie do priašnjeg cvieta da ga dotjera. Isto tako i opljenjeni i poharani seljak od nevolje se pridiže, rala i motike latjajući se, da što prie štetu nadoknadi, čeljad svoju hljebom nahrani i golu si dječicu pokrije. Tako ti evo mira uz njegove pratioce, gdje nam kuca na vrata. Ali nemojmo se varati: mir taj nije još čvrst i podpun. Incedimus per ignes, suppositos cineri doloso: jošte klije vatra pod pepelom; jošte se niesu umirile strasti stranakah, već pod korom tražeći ključevah, na koje da probiju i bujicom da riknu. Al odasvuda metju im se jazovi i nasipi, te im danas neima oduška do jedino polje duševno, na kojemu se sastaju i barjake svoje uznose, pod kojiema vojuju blagiem mačem slova. Tiem sredstvom i načinom blage ćudi i krvne strasti načela svoja ter iz njih proiztekla djela protresavaju, na najsvjetliju ih plat okretjući. O posljednjemu ratu ima knjigah i knjižicah pisanieh Talijanima, Madžarima i Njemcima. Dabogme te

u djelima tiema, budući glave tieh narodah vole Kitajca i Turčina (ako hoćeš i istog Hottentota ili Čirokeza) nego li Slovena, težnje i djela naša zlo prolaze. O pitanju slavenskom pišu već i Francezi i Englezi. Nu i tiema niesmo baš k srdcu prirasli, buduć na nas zazirkaju radi silnog brata Rusa, i u sumlji nas drže radi bogatog strica Nikolaja. Ima doduše i medju njima ljudih, kojima je više stalo do pravde i prosvjete nu do mržnje medjunarodne i pohlepe za gospodovanjem nad inoplemenicima; ali sasviem tiem i uz najbolju volju nemogu gledati svtari naše jasno, budući su odviše oddaljeni od pozorišta dogadjajah, a jezik naš slabo znaju, te bi iz našieh novinah crpili; a s druge strane otima im pogled opadna vika njemačkieh krivieh prorokah i lukavieh apostolah madžarske slobode, koji po njemačkiem i francezkiem a od nedavna i po englezkiem novinama nastojavaju ocrnit nas pred svietom zapadniem *). Svi dakle narodi pišu o

*) S dobrom namjerom govorile bi dosad o slovenstvu sljedeće Francezke novine: *La reforme, la tribune des peuples*, i *la Pologne*, a izmedju časopisah najtemeljitie: *la revue des deux mondes* (o slovenskoj državnosti) i *la revue Britannique* (o književnosti našoj). I u Englezkoj zabavljahu se sa slovenstvom sljedeće novine i časopisi: *the Quarterly review, the british and foreign review, the scottish guardian, the Atlas* i *the daily news* (posljednje vrlo pristrano). Najbolji i najtemeljitii zastupnici slovenstva jesu izmedju spisateljah francuzkieh g. Cyprien Robert, koji napisa slavno knjigu „*Les Slaves de la Turquie*", i g. Hippolyte Desprez, od kojeg nedavno izadje prekrasno djelo „*Les peuples de l' Autriche et de la Turquie.*" Izmedju Englezah najbolje poznaje okolnosti naše g. Aribald Paton, koji je sve krajeve naše svojiem očima nagledao, i o našiem stvarma njekoliko krasnieh članakah napisao za *Quarterly review*. O južniem Slovenima pisat će i englezki morski kapetan *Lord Spencer*, koji je takodjer prošao uzduž i poprieko sve slovenske pokrajine Turske i Austrije i nedavno pošao kroz Zagreb put istoka.

nama i našiem težnjama i ratovanju s tom namjerom, javno mnienje tobož izobraženog svieta od nas da odvrate, a sebi da pribave, a tiem pobjedu u budućem krvnom poslu da si olakšaju. Jedini mi Sloveni **), kojiema se radi o koži, kojieh budića sreća metje se na kostku kao Hristova haljina, oko tog posla slabo radimo, za budućnost našu hajemo i nehajemo, proti tolikiem navalama inostranacah gotovo nikakvieh negradeći bedemah. Prošla je godina danah, od kako je steg madžarski pao u prah pred brzokrilima sinovima štepah slovenskieh, a od nas i po nama (van sitnieh člančićah kojekuda po novinama raztrešenieh) neizadje niti jedna knjižica, koja bi pretresala rat od god. 1848. 1849.; — rat, koji je tako duboko zasjecao u živac narodu našemu; — rat, koji je toliko majkah i nevjestah hrvatsko-srbskieh zavio u crno; — rat koji bi imali smatrati kao prvu stubicu k boljoj sreći, — kao most prebačen prieko kobne rieke s briega tudjinstva na brieg našinstva, s kraja robstva na kraj zlatne slobode. Smatrajući ovako stvar, imali bismo dovuše razloga, da se i mi latimo perva, i naša junačtva na vidik da iznosimo, i naše krvave rane pred svietom da razložimo, i svjetilo naše pravde i Bogom prirodjene pravice bez straha izpod mjerice da dignemo kao što smo, pravdom tom opasani, bez straha trgli mač za pravdu, slobodu i slavu svoju.

---

*) O posljednjem ratu madžarskom pišu izmedju Slovenah jedini Poljaci, nu žalibože takvi, koji su pristali za stvar madžarsku, te oružje svoje podigli proti jednorodnoj svojoj bratji. Da bogme te oni negovore za nas, ni oni, što su se u Ugarskoj ubavjestiti, da uz Madjara neima spasa za slovenstvo ni za isto poljaštinu. Ti sad ljuto kajući se viču (istina je) na lukavost i oholost varavieh Madžarah, a opet od stida neće da priznaju da su junačku svoju krvcu prolievali za oslobodjenje najlutjieh mrziteljah slobode slovenske, i da su ginuli za osiljenje najbjesniieh progoniteljah sugradjanah svojieh slovenskieh.

Na svieh mejdanieh talijanskieh, u sviuh bojevih magjarskieh sjalo je totiko našieh bistrieh glavah, kucalo toliko našieh domorodnieh srdacah, te bi imali do desetak knjižurinah, da je tu svaki vješt našinac tek po tabak napisao o svojiem dogadjajima. Nu žalibože dosad (kako rekoh) nitko glave nepomoli, neima žive duše, koja bi glas svoj podigla u toj graki njemačkieh i madžarskieh lažitorbah, ime slovensko grdećieh i junačka nam djela kaljajućieh. „Ee!". (primjetnut će valjda tkogodj) „ta se proti tiem knjigam pišu opet druge na istiem jezicima; pišu o toj stvari u vladiniem novinama, u „Soldatenfreundu"; jerbo se to tiče i vlade, zašto i na nju ljuto naartju, te je i ona (kako nedavno čitasmo) povlastila njeke častnike o toj stvari knjige da pišu." Istina je, oni pišu, ali napisat će po svoj prilici onako kako nama neće bit milo; jerbo ta gospoda postavit će se na uzvišeno stanovište vlade, pa odtuda gledajući kroz svoj vladom naperen durbin na krvavo polje dogodjajah, pisat će svu slavu na barjak carske vojske, u torbu mudrieh krmanah državnog broda; a naša slava proći če praznieh šakah. I lud je tko čeka da će nam tudje ruke djelit medene kolače, da će tudjiem troškom pozlatjena pera razsvjetljivat načela slovenska, proslavljivat junačtva njima tudja. Dapače kakav je sviet već oddavna, tudjin ljubi samo svoje te sve nastojava kao brižna majka samo okó svojieh djelah, gledajući na što svjetlii vidik da ih iznese, a tudja uz njih nastojava pomno omračit, da spram njegovieh stoje kao sjenka, od koje se njegova djela svjetlija tek i slavnija ukazivaju. U takvom razmjerju nalaze se i djela slovenskieh junakah spram junačtvah ostalieh carskieh vojnikah, kojim je slovenstvo dan danas još trn u peti. Tu nam dakle nepreostaje ina, nu da razkrstimo ruke, pa da se sbilja sami latimo pera pa da opišemo vjerno sve što smo svojim očima vidjeli, na svoje uši čuli, svojiem težkiem izkustvom izkusili, jerbo (kako re-

kasno) težko ti si loncu iz tudjega sela začina čekajući. — Razmatrajući stvar s svog gledišta potaknuti nalazimo se priobćit smjerne zapiske jednog vrlog mašinca, častnika rumunjsko-erdeljske jedne regimente, koja nastojavanjem vriednieh svojieh častnikah, ponajviše Hrvatah, vjerna ostade zakletvi i barjaku svome uzprkos sviem namamam Madžarah i Madžarevacah, u kojieh jato i njihov se pukovnik B. odvrge! Žaliboże domorodac naš nije imao sreću, vojevati sa svojom bratjom Hrvatima i Srbljima, za kojom je toliko bio čeznuo; te bi mi danas imali zapisakah pobliže tičućieh se sreće i slave naroda našeg. Nu kako bilo da bilo, barem imamo opis junačkog požrtvovanja Rumunjah erdeljskieh, naroda s kojiem nas je sudbina grkom svojom časom sasvíem pobratila.

Kad smo se kasnuli stvarih Rumunjah erdeljskieh, neće biti s gorega da nješto o njima progovorimo i kako ih je prokret god. 1848. snašo, i šta su oni tu uradili, koje li im bjahu zapreke na putu uzhitjenog djelovanja. Zlo si po muhu bez glave, a kamo gore po narod bez možnieh predajakah. Ali žalibog ta je nesreća postigla i nas Slovene, a još u većoj mjeri siromašne Rumunje. Slovensko boljarstvo u carevini austrijskoj s veće se strane razštrkalo kojekuda, odvrgnuvši se, koje u njemačko koje u madžarsko a koje opet u talijansko kolo, djelujući tu proti spasu naroda svoga, bjesneći proti krvi rodnoj. Ista sudbina stigla je i austrijske Rumunje: sve im je boljarstvo prebjeglo u jato Madžarije, te ostade narod bez glave i zakrilja. Tako Rumunje snadje pokret g. 1848., koji i njih potrese i srdca im nadama bolje sreće napuni. Oni skočiše na noge junačke, da ljagu robstva sa sebe speru, tlačiteljim svojiema, oholiem carstva izdajnicima na put da stanu. Ali tko će ih voditi, tko ih svjetovati, stranputice da neudare? Spahija je Madžar; sudac Madžar; trgovac Čivut madžarevac; sve gole izdajice. Neima tu glave do ciglog neukog popa,

po gdjekojeg advokata ili učitelja. Ti im se postaviše na čelo, ti ih svjetovahu i vodjahu. Prvi im posao biaše skupština, i prva na njoj rieč i vika „oružje!“ Požuriše se k carskiem gjeneralima da ga u njih potraže. Ali u zao čas: oružje razgrabiše već Madžari i Saksonci, za koje govoriše i gubernium i grofovi i baruni, a za siromaha Rumunja neima nitko glasa ni obzira, oni u Erdelju niesu narod već divlja neotesana fajta, progonjeni helote, prezrene parie, pastorčad u vlastitoj kući. Jedini junački njihove gore list c. kr. pukovnik Urban podigne svoj glas za jadnu bratju svoju; nu šta ćeš? neima više oružja, jerbo Madžar uze lavski diel, ostavivši tek hrdjavo i nevaljalo, što kada tada dopade siromaha Rumunja. Nu oni sasviem tiem neklonnuše duhom, nu oboružaše se kako bilo da bilo. Boj započeše Madžari čiem stanu hvatati rumunjske popove i seoske vezat knezove i starešine, vješajući ih, ubijajući r sela im paleći. Istom sada tekar, čiem mu prozore dvora već razsvjetlio plamen zapaljenieh selah svoga stada, probudi se i njihov vladika Šaguna (nesjed. iztočni; uniatski biskup Lemenj pristao je sasviem uz Madžare). Nu Madžari od bjesnila svoga stanu domala skidati krinke svoje i prava svoja pokazivati lica i namjere, udarati i na carsku vojsku, mameći ih pod svoj barjak, i gdje im sila biaše na ruci, razoružati pojedine slabie čete carskieh vojnikah. Sad se tekar krenu carski gjenerali, videći odkud ih led šiknu. Krenu s vojskom na pobunjene Sikulce i na gradove erdeljske, koji razviše barjak madžarski. Posao taj s pomoćju Rumunjah sretno se svrši za njekoliko nedjeljah danah: Sikulci budu pokoreni, gradovi razoružani. Vodje Rumunjah zaiskaše, da se i Sikulci razoružaju, a oružje da se porazdjeli jednakom mjerom medju vjerne Rumunje i Saksonce. Ali carski gjenerao G. nehtie nikako na to pristati, izgovarajući se, da su Sikulci carski vojnici i tek od bundžijah madž. zasljepljeni zalutali na krivu

cestu. Eto razkrštja (Wendepunkt) dogodjajah u Erdelju, vrutak iz kojega je potekla sva buduća nesreća oružja carskog u Erdelju. Bilo je još i poslie njekoliko trenutakah (momentah), gdje bi se mogla okrenuti sreća; nu i ti trenutci prenebregli su se nehajstvom i oporstvom njekojieh višjieh častnikah carskieh — eto nahrupi gvozdena sudbina brziem korakom, vodeć za sobom ona neizmjerna zla — ubojstvo, palež, glad, pomor i sve ostale nebrojene nevolje rata gradjanskog.*) — Nu mi nećemo da obširnie govorimo o grozama, koje su još tako skore u pameti našoj; već evo zapiske, koje donose još njekoje pojedinosti, nama iz novinah dosad nepoznatieh. **)

List I.

Črnovice u Bukovini, dne 10. Siečnja g. 1849.

Mili pobro da si mi zdravo!

Mimo biela Zagreba mnogo je već proteklo Save vode hladne, od kako ti od mene ništa neču. Oprosti daklem, što sam evo naumio, sa ovo njekoliko nevaljalieh redakah sad tebi dodijati. — Ti znadeš s kojom gorućom željom ja sam izgledavao na moje premještenje u našu junačku krajinu. Ali žalibože tašta li mi biaše ta sladka nada. Drugiema je bolje za rukom pošlo. Nu ništa zato,

*) Polag izvjesta c. kr. iztraživajuće komisije palo je silovitom rukom Madžarah u posljednom ratu erdeljskom 4425 Rumunjah, nebrojeći one što su pali na mejdanu junačkome.

**) Molimo i ostale rodoljube, častnike srbsko-hrvatske, koji su se borili pr. godinah za cara i otačbinu na poljanah Talije i Ungarije, te dogadjaje svoje napisali, da bi izvolili priobćit nam ih, da i nje putem ovog časopisa razglasimo, da se tiem rat taj i s naše strane što bistrie razjasni a obraz stradajućemu našem narodu, što slavnie osvjetlja. Mi ćemo sve točno pečatati uz ime ili bez imena spisatelja, kako isti on uzželi.

ja ću sasviem tiem ipak vaviek ostati vjeran narodu svome, a da ti dokažem, te sam tu vjeru i činom pokazao, namjera je ovieh redakah. —

Dne 2. Listopada p. g. moradoh iz Belgrada (Karlsburga) u Kološgrad (Klausenburg) banuti, kud sam ti dne 4. i. m. prispio umoren od daleka puta i zločesta vremena. Kad su naše dvie stotinje iz Belgrada banule, naši vojnici (bez ikakva nagovora od strane častnikah) stadoše ti iznenada oriti: „Živio naš svietli car! Živio vlaški narod! Živila careva vojska vjerna! Živila krajina junačka!“ a napokon s gromovitiem uzhitjenjem: Živio Jelačić ban! Živili Srbi i Hrvati!“ Brate, taj ti je danak bio najljepši života moga! Od radosti srce nam je sviema pucalo, videći i slušajući krasni uspjeh našeg neumornog truda, da naše vojnike vjerne i postojane caru sačuvamo u ovome toli burnome vremenu. To nam je, milom Bogu budi hvala! s posve malom iznimkom i sretno pošlo za rukom. Prie polazka naš dobri četnik W.. reče meni: „Priatelju dragi, načini na vlaškom jeziku jedan kratki govor za naše ljude, i reci im, neka vjerni ostanu, i neka nipošto svoju častnu krvcu neprolievaju proti svojoj bratji za nevjerne i ohole Magjare, koji ih kroz tolika stoljetja nemilo gaziše!“ Moreš si sam domisliti, da sam ja to jedva dočekao; govor biaše za tren napisan, i obćenom mnienju u razsudjenje podložen, i sve budne odobreno. Izišavši daklem iz tvrdjave na trg varoši, tu ti nas četnik naš ustavi i u bojni red postavi, te mene izazva pred čelo, veleć mi da govorim ljudima. — Ja izadji pa u rieč, a ljudi slušahu s najvećiem pozorom. Gradjanah strašnieh Magjaronah biaše okó nas kao kusatieh pasah, nu to nas nimalo ne smetaše. Kad ja dospi besjediti ljudi u čas nataknuše svoje klobuke (čake) na bodila, ter gromovito: „Živio, živio car!“ zavikaše, a dalje opet: „U pakao s Magjarima i s njihovom uniom itd.“ Uzhitjenje biaše veličanstveno, mnogi od nas od radosti plakaše.

Jedan kapural od vlaškieh graničarah zatiem se skoči pred čelo naše divizie, ter svojoj bratji govoraše s carom i s hrvatskiem graničarima da drže; da sataru uniu itd. Napokon toga mi s velikiem oduševljenjem krenusmo put Kološgrada, razstavši se tu s miliem drugovima. Magjari od jeda i srda da niesu pokapali, čudo me je golemo. —

U Kološgradu šta vidjeh! — sve sama srdita, krvožedna lica. Nas mjeriše od glave do pete, da pod njihov barjak predjemo, sve i svako upotrebljavajući; ali zaludu. — Dne 6. ist. m. dodje naš pukovnik B. iz Pešte. Mi ga po dužnosti pozdravismo. On nam je toli srdačni govor držao, da je svaki u srdcu uvjeren bio, da iskreno i sa svom dušom pošteno misli i drži sa svojiem carem. Na taj isti dan po podne u 6 satih, ja s mojom stotinjom (100 momakah) bih odredjen na obranu carskieh konjah, koji za prvi husarski puk naručeni i od Savojskieh dragunah vodjeni biahu, da ih sprimim i propratim u 12 satih deleki Banfi-Hunjad. Oko ponoći tamo prispiesmo. Ja s mojiem kapetanom budnem pozvat na objed k jednome plemiću, pošto nama zadade vjeru veliki sudac, da se konjima ništa dogoditi neće. Mi zato ipak nevjerovasmo nego na oprezu dan i noć stajasmo. — Za stolom jao ti si meni! šta tu slušati moram! svakojakieh izmišljotinah, koje samo ludi magjarski mozag izpeći može. Osobito na nas Hrvate navaljivahu, kao gladni iz gorice vuci. Eve ti neugodna za mene položaja! Moj kapetan poznavajući moju žestoku ćud, očima me zaklinaše, da mirujem i da ništa negovorim. Ja miruj, nu na jednom moja me zapita susjeda: „Gospodine, iz koje ste zemlje?“ Na moj odgovor: Iz Hrvatske! od mene se odmah odmaknu, kao od žeravice diete oprženo. Ja naumih stvar poboljšati i rekoh: Ali niesam iz provinciala već iz junačke krajine. Na to ti se, brajno, ljuta magjarica još bolje oliti još dalje odmače. (U toj prigodi pade mi na um Kraljević Marko i turski car:

„Car se odmiče, a Marko se primiče“). Moj kapetan već drhtjaše, da nezavedem kavgu; i zadajem ti vjeru, da se sám i danas još čudim, što za čordom skočio niesam. Na hvala Bogu, bolje da sam miran ostao, jer inače djavo se veliki poroditi mogao: tù da bismo bili i sivi sokolovi nebi perja iznieli, jer nas ima trojica, a Magjarah pancata soba, a u gradu dobro oružane garde, te bi mi bili propali a uz nas i našieh njekoliko nepripravnieh momakah ni kriviеh ni dužnieh. Zato stisni srdce junačko, pa miruj! Al doduše težko tu biaše mirovati. — Dne 10. i. m. povratih se opet u Kološgrad, ali dne 11. jao meni! što morah dočekati! svaki častnik i samostojni zapovjednik, koji nehtiaše za Magjare bojak biti, biaše izvržen svakome ubojstvu, a to, brate, ni vragu nije moglo na um pasti, nego samo krvoločnome ali vele plašivome Magjaru. Pomisli sad na nevoljno naše stanje, a osobito na ono od njekoliko biedieh Hrvatah. Dne 11. u pódne reče mi moj drug K. F. s bliediem licem: Brate ako Boga znadeš, budi na oprezu, jer krvoloci Magjari rusu ti ištu glavu. Povod tome morao je odlazak iz Belgrada biti, budući su ga u magjarskiem novinama dosta i preko dosta izpretresivali: „Ja sam (reknem mu) spreman poginuti, ali Bog i bogme mislim glavu po mogućnosti za veliku cienu prodati.“ Prije nego te ubiju (za mene govorah) hoćeš se krvavo zamieniti, kapetanu V. i nadporučniku Š. biahu se zakleli da će ih obadva objesiti, nu biesmo ih mi sakrili u razvaline negdašnje male tvrdjave na Felegvaru (jedno brdo kraj grada) dobavivši im oružja za obranu sbog života. Dne 12. u pódne dodjoh na veliku stražu. Oružani gradjani vrviše amo tamo po gradu sve na gomile s velikom vikom i bukom. Ja sam se čudio, što se nije grad razpao od te velike bjesnosti i halabučine magjarske. — Mi se dogovarasmo na koji način da bi iz grada silom oružja provalili, ali jedna zapreka pregolema na putu nam stajaše: Naši ljudi,

400 momakah, biahu žalibože sve dva po dva ustanjeni po gradu, kad bi ih godj sakupili na ulici, narodna straža namah bi nas obkolila i slušala, što ljudima govorasmo. Daklem izmaka tu nikako neima. Čiem se najmanja vika porodi, sve nam ljude kućani pozatvoriše, sve i svako upotrebljavahu i mito i nagrade golemo obećivajući, samo pod svoj barjak da ih zavedu. Ali sve zaludu, premda jadnici moraju življeti od 4 kr. Po pódne bivši ja na straži, puče glas da će sutra magjarski barjak na velikoj straži razapeti. Domisli se pobro, kako mi je bilo! Ja se pred njekojiem drugovima, medju kojiema i dvie nevjere biahu, zakleh, da za moga života na straži našoj neće magjarski barjak vijati se zrakom. Zato poslah odmah poručnika F. F., koji na pozoru biaše, pukovniku našemu, da mi potrebite zapoviedi izprosi. F. se vrati veleć mi: „Pukovnik je zapovjedio da na Felegvaru mogu Magjari barjak razapeti slobodno i bez ikakove suprotivi (Meni to svejedno biaše, jer Felegvar nije spadao pod moju zapovjed, i daleko od straže biaše); što se pako velike straže tiče, na večer će pukovnik sám glavom tebi zapovjed donieti. Na večer dodje zaista pukovnik B. Nas biaše njekoliko, a medju nama i dva naša druga sa magjarskiem biljegama; pukovnik ni rieči im zato nereče. Od toga časa počesmo na njega sumljati. Prvo moje pitanje biaše, da li je istina da moramo pismeno svaki se izreći, da ćemo za magjarstvo proti svakom neprijatelju, daklem i proti istoj carskoj vojsci na boj izaći, i svoju krvcu prolievati?“ On odgovori: „Jest, i samo radi mene gradjani će čekati do sutra na večer, ali prekosutra morat će svaki podpisati se.“ Ja rekoh: „Nikad i nipošto krv svoju Magjarima prodati neću:“ Hvala Bogu ima svjedokah koji nazočni biahu te će potvrditi rieči moje. Poslie razgovora on se preporuči i otide, bez da meni ikakvu dade zapovjed radi barjaka magjarskog. Ja daklem za njim, veleć: „Gospodine pukovniče! sutra

namieravaju magjarski barjak ovdje na straži razapeti; nu dok je moje na ramenu glave, to se dogoditi neće: pod dvoglaviem orlom ja 20 godinah služim, pod istiem i moj je narod ustao na noge junačke, da brani svog cara; daklem prie nego se iznevjerim rodu i caru svome, ja sam pripravan ovdje na ovome mjestu poginuti!“ — Na to on nebiaše nimalo pripravan, zato se malo i smete, ali brzo opet povrati, ter gladeć si brkove reče mi: „To je liepo i dobro, ali mi neimamo dovoljne snage da silu silom uzbijemo. Nije fajde! pustite neka ga razapnu, ja ću za sve odgovarati!“ — Sad sam tek znao za stanovito da je nevjera, zato mu i rekoh: „Kad vidim da dojdu Magjari s barjakom, ja ću s čitavom stražom kući, jer nipošto neću da stojim pod magjarskiem barjakom.“ Na to on šut! pa ni slovke više, nu se ponješto namrgodi. Tako se na tome sasviem studeno razstasmo. Hvala Bogu, sutradan ništa se nesgodi. Po promjeni straže, ja brže bolje pukovniku, pitajuć ga za pogodbe, pod kojiem morao bi u ovoj regimenti ostati. On veljaše, Magjare proti svakomu nepriatelju (dà i proti istoj carevoj vojsci) braniti: „Inače pako“ (reče mi) „morat ćete službu ostaviti, priseći da nećete dvie godine proti Magjarom služiti, a zato dobit ćete“ (neznam sada koliko) novacah. Od žalosti srce mi je pucalo, ali nevjera nehtjedoh nipošto biti proti svome caru i narodu. Ja mu rekoh: „Gospodine za sve blago svieta, ja se Magjarom i Košutu prodati neću; pustite me daklem da se oddielim iz miloga mi puka, u kojemu toliko godinah sretno služih, ja proti svome narodu nikada na boj izaći neću, niti ću ikada bratinskom se krvcom omastiti.“ On me na to stade nagovarati da ostanem, veleć mi: Vi ste siromah, negubite kruh na starost; graničari ludi opametit će se silom oružja... Jelačić je orudje kamarille; daklem poruži svoje pošteno ime, i ljagom ga upisa u knjigu dogodovštine!... U Beču carevina razdrmata, nei-

ma daklem spasa nigdje nu ovdje za vas!“ — Ja nipošto neprivolih nego mu rekoh: „Za graničare i Jelačića lako ćemo.. U Beču će opet red i pravda povratiti se, nego vas samo molim; dajte mi moj odpust, a uz to samo toliko vas prosim da mi ujamčite život do preko granice Galičke.“ To mi obeća i primetnu po pódne u 5 satih opet k njemu da dodjem. Drug Š., zatvoren ili bolje rekuć sakriven na Felegvaru, pisa mi, da i on želi odpust na svaki način dobiti, daklem da ga i u ime njegovo od pukovnika pitam. Okó 3. sata po pódne stiže zapovjed da moja divisia krenc na obranu Velikog-Enjeda, a Š. stotinja na obranu Torde još u noći na kolima da se odpremi; jer su Vlasi skočili na noge junačke. Strah, trepet i užas zavlada Magjarima; jer ništa nezanadoše ino nu vješati: tako objesiše jednog sveštenika starca od 76 godinah (bolni čitava tri dana na zločestom vremenu privezana na kolcu na hrpi gjubreta lako obučena držaše); i još više takieh, Magjarah samo dostojnieh, dogodjajah ja ti moradoh s mojiem biednięm i neveljniem drugovima gledati. — U 5 satih ja opet k pukovniku, moleći ga da meni i Š. odpust napiše, pridodavši, druga dva mjesto nas u gore navedena grada na obranu da odpravi, budući mi nipošto proti Vlasima a za Magjare nećemo da vojujemo. — Ali jao koji odgovor dobih! Evo ga pobro rieč na rieč: „Ja sam zapovjedio da vi dva idete, gradjani zaadu, koji častnici odlaze, ako druga dva odredim, a vas dva da ustavim, onda vam nemogu za život dobar biti. Nije fajde vi morate ići!“ — Liepe ti utjehe za pošteno čeljade! Dalje mi reče: „Vi ćete u Velikom Enjedu odpust i šest nedjeljnu platju (45 fr.) dobiti, uz obećanje na tvrdu da dvie godine nećete udarati na Magjare s oružanom rukom.“ — „Hajde de!“ Bože pomozi i srećo junačka! Mi ćemo u Taliju (pomislim ja), „pa će iz Talije drugi amo premjestit se, koji će Magjarom vratiti žao za sramotu.“ — Na večer istog

dana ja se sastah s mojiem miliem drugovima, ali jao koja tužna lica, koje grozne suze ja nevidjeh gdje ih prolievaše druzi! — Izmaka nigdje, pomoći od nikuda, a ubojice za nama vrebaše kao gladni izza gorice vuci. Sad opet tu razmisli naš nevoljni položaj! Kradimice dolaziše nam vavjek vjerni nam momci ter nas po mogućnosti tješiše. Ja se razstah isti večer s mojom bratjom. Vjeru si tvrdu zadadosmo, da nikad jedan protiv drugome niti prama našiem graničarom vojevati nećemo, nego u prvoj prigodi da ćemo k njima prebieći. Na 14. dan i. m. u jutro rano ja otidoh u Veliki Enjed, i tamo umoren na 15. u jutro osvanuh. I tu opet nova nas žalost čeka; opet nam ustaniše momke sve dva po dva, a mi častnici morasmo s oružaniem stražanom magjarskiem u jednoj sobi spavati. To ti je magjarsko bratinstvo, jednakost, i sloboda. Istog dana okó 10½ sata prije pónoći zabuba bubanj; zabuknu buka: Eto Vlahah! na oružje gradjani! itd. — Nije fajde valja i nehotice ustajati, jer stražanin budi. Ja na dvor, — šta nevidjeh po ulicama? žene, cure, gospodje, djevojke, starci, malo i veliko, bosi i goli samo u košulji vapijući: Pomagajte vojnici, ako Boga znate! Ja na trg. Tamo se naši ljudi polagahno kupiše, jer su znali na koga da udare, na svoju bratju zašto oni su rodom bili ponajviše iz ote okolice. Nu nebiaše ništa do prazno strašilo. Mi vidivši, da neima Vlahah ni njihova traga, opet se razidjosmo. Sutra dan dne 15. u 7 satih opet zabuba bubanj. Mi opet na trg. Ljudi naši opet već se redaju. Mi u oči im gledajući pitasmo ih ali mučeći da se neizdamo: „Hoćete li na vaše rodjake pucati?“ Vrovnó nama odgovoriše: „Nipošto“! — Opet ništa, nego golemi strah Magjarah. — Ljude razpustivši kući, sazva nas veliki župan u bojnovieće, u kojemu zahtievaše na selo *Mužina* zvano po pódne da udarimo i Vlahe da odtuda raztjeramo. Moj kapetan od nevolje mora privoliti, a vel. žup. *Ištvan*

Kemeny reče: „Kad raztjeramo Vlahe, onda ćemo selo zapaliti.“ Na to ja srdit skoči, govoreći: „Gospodine! mi niesmo ni palikuće ni ubojice ni razbojnici, već čestiti carski vojnici. Mi nipošto za paljevinu naše desnice pružati nećemo.“ Moji drugovi vatreno uz moje mnienje prionuše. Moj vel. župan na to pokunivši se odusta od svoje namiere barem na izliku, ali za Sikulce (Seklere) nehtjede nipošto jamčiti. Popódne otide do jedno 150 mom. na Mužinu (ja ostadoh u Enjedu). Vlahah tamo niesu našli, ali Sikulci, vitezovi slavni, zapale biedno selo, te ono stubokom izgori. Istog dana, malo zatiem, čiem drugi na Mužinu otišli biahu, stade ti ga u Vel. Enjedu opet vika: „Eto Vlahah, amo preko Marošrieke na grad gdje idu! Sve je propalo!“ Kapetan Novak, na koga pucahu, kó da su i znali da je pusta Magjarina, zapovjedi meni, ja s mojiem ljudima njima na suprotivu da izadjem. Nije fajde; valja ići. Ja otidoh sa 30 momakah upravo do vode u bojnom redu, i zapovjedih da se svaki leći ima, a za živu glavu nitko da nepuca. Tako se i dogodi. Čiem se obazrieh, imam ti, brate, šta vidjeti: dva stražana, do pete oružana, evo gdje stoje izza mene. Tu namislih k Vlasima s mojiem ljudima preći, ali žalibože nemožeš, jer za ledjima na lievom krilu stajaše ti jedna čitava stotinja sikulskieh husarah, a upravo izza mene evo i sikulskieh strelacah. Korakni jedan korak, a ja i ljudi moji svi za jedno poginusmo. Ništa mi daklem ino nepreostade, nego stajati gdje sam stao. Nu hvala Bogu, ni ta se puška izvrgla nije; jer Vlahah nigdje nebiaše; opet strašilo. Okó pónoći i gladni i umoreni vratismo se opet u grad. — Sutradan dne 17. sretoh se sa velikiem županom. On me ugodno pozdravi te ti se sa mnom ljubko razgovarati stade. Ja mišljah kako bi ga mogao prevariti, i milome Bogu budi hvala! i to mi sretno za rukom podje. „Gospodine!“ (rekoh), „vi vidite da mnogo vremena trebamo dok naše ljude sa-

kupimo, ako se šta sbiljna dogodi, mi nemožemo za njih dobri biti (jamčiti) da nepredju Vlasima, budući niesmo uz njih, da ih držimo na uzdi, jer su vele po gradu kojekuda razštrkani. Dajte nam jednu kuću, gdje možemo mi častnici i ljudi zajedno biti; za hranu se lasno pobrinuti može.“ Na to on: „Tomu se lako pomoći može,“ te nam odmah odredi čitavi Enjedski kollegium, da se u njem nastanimo. I prevari se i ljuta ujede ga zmija! Mi brže bolje unutra. Čiem udjosmo i odahnusmo, jer smo uvjereni bili, da će nam tako bit moguće ma i na silu iz grada provaliti i carevoj se priklopiti vojsci. Dva dana prodjoše uz vječno uznemirivanje. Dne 19. u večer dodje štafeta iz Sibinja grada (a sretno u naše ruke, budući se mi posve u lisice pretvorili biasmo, te tiem povjerenje stekosmo). Prvi to biaše glas od strane careve vojske, jer odavna nam već sve i svako Magjari ustaviše. U knjigi nam gjenerao (Puchner) govoraše, da odmah iz Vel. Enjeda, bez da ikakvu zapoviest od ikoga drugoga čekamo ili poslušamo, u Belgrad da odlazimo, i da radje slavno poginemo nego sramno da živimo. — Hvala Bogu sve zavika osim dvajuh, koji veljaše, da sada samo Košutov ministerium zapovieda, a ne Puchner. Moj kapetan oštro reče: Oni koji neće da ide s dobrom voljom, bogme oće u gvozdju. Na to mukom zamukoše. Kapetan otide sutradan vel. županu kažući mu dobivenu zapoviest, i da je spreman polag nje držati se; nu da pokaže dobru volju prema gradu (veljaše mudro) ja ću do sutra ovdje ostati, ali ni časka više. Sad da ti je stati i gledati kako nas zaokupiše! Bilo ti je tu nagovaranja i prošenja, zaklinjanja i groženja i šta ti ja znam šta ne sve; ali sve zaludu; jer silom se nemogahu protiviti zašto ljudi naši sakupljeni u kolegiumu rikajući od veselja, a Magjari i bez toga plašivi zecovi biahu. — Sad se veliki župan ima nad čiem ljuto kajati, što me je poslušao dajuć mi kolegium

za naše momke. Nu u nevrieme sve mu kajanje. — Dne 20. Listopada sve biaše na odlazak spremno, sve čeka, da zabuba bubanj. — Magjarski glavari mudro i himbeno vijahu se i previjahu oko nas kao gladni iz gorice kurjaci okó tvrda óbora neprestano kapetane naše na odgovor pozivajući. Meni dolaziše momci naši, moleći me da za Boga jednom odlazimo; drugi opet, kazivajući, da su im Magjari rekli, da će nas careva posada iz tvrdjave Belgradske dočekati i obrediti kartačima, i sve da će nas pogubiti; drugi opet veljahu, da se Magjari groze, da nam neće gradska otvoriti vrata; opet njeki da nas na putu sa 4 topa čekaju bataljun honvedah i dvie stotinje husarah, i ti da imadu zapoviest, sve nas u korien satrti. — Nu kako mi Magjarima pokvarismo rovaš, kako li se kurtalisasmo Vel. Enjeda, te magjarske mišolovke, i što smo i poslie toga izkusili i propatili, o tom izvjestit ću te u drugoj mojoj knjigi, koja će ti doći šakah, ako Bog da i sreća junačka, do koj dan. Danas neimam kad više pisati, jerbo s lieve mi stoji momak već pó sata čekajući da odnese ovu na poštu, a s desne se uzpravio ordunanac da odnese *bével.* Zato da si mi zasada zdravo i veselo! Molim te i žaklinjem, odpiši mi, ako Boga znadeš, što igda skorie možeš; jerbo znadeš kako je ptici bez zelena luga, a Slavjanu bez rodjena druga. Ja ovdje u tudjoj zemlji, daleko od predrage domovine, bez svoga, bez novinah domaćieh, koje mi nedolaze odkako sam ostavio Belgrad. Možeš si dakle misliti, kako željno izčekivam glasove, da što prie saznam šta je i kako je tamo dole kod nas. Istina je i ovdje imamo novinah ali sve same njemačke, koje kadkad i o nama pišu, pa znaš da im se nemože sve vjerovati, jere Švaba metje u knjigu sve kako je za njega bolje i slavnie a za nas žalostnie i crnie. Ubio ga Bog a tebe, krasni moj, poživio do sudnjega danka! To ti želi od srca tvoj iskreni pobratim —o—ć.

Kratak pregled literature poljske
do najnovie doba. *)
(Konac.)

S boljim uspěhom obradjuju (Poljaci) narodopis. Dočim u prostranom Slavenstvu gotovo još nitko ni pomislio nije na prostu narodnu poesiju, na skupljivanje i sačuvanje narodnih pěsamah, pripověstih i pričicah, opremio se na taj posao Poljak Zorian Dolieha Chodakowski, na posao golemi, izpitivajući prošastnost duha slavenskog iz živog vrutka predavanjah prostog naroda mimoiduć trule spomenike plěsnivih knjižurinah mrtvih spisateljah. Malo izza njega opremi se na isto polje više mu takmacah. Prvi izza njega pomolio se Lukasz Gołębiowski, tajnik družtva prijateljah nauke u Varšavi, s priličnim za prvi početak dělima: *„Lud polski."* (2. knjige), *„Gry i zabawy"*, *„Domy i dwory"*, *Ubiory w Polszcze"* (Sve to izašlo je još prie god. 1830). Tek što su děla ta ugledala běli svět, eto ti već i Kazimierza Władysława Wojcickoga sa sbirkom poslovicah poljskih, koja je izašla g. 1830, u Varšavi u 2 knjige pod imenom *Przysłowia narodowe.* Izza njih izdao je isti spisatelj uza stopce: 1) *„Starożytne przypowieści"* (Varšava 1836.), 2) sbirku nar. pěsamah neskupljenih baš s razborom: *Pieśni Białochrobatów, Rusinów"* itd. (Varšava 1836. 2 knjige); 3) sbirku narodnih pripovědkih i pričicah: *Klechdy, czyli podania gminne ludu polskiego i ruskiego."* (Varšava 1837. 2 knj.); 4) *„Stare gawędy i obrazy"* (Varšava 1840. 4 knj.), i 5) *„Zarysy domowe"* (Varšava 1842. 4 knj.) Poslědnje dvě radnje sadržavaju darmar narodnih predanjah i pověstih o slavnim junačtvima hrabrih vojakah i plemićah, stariuskih městnih spomenah i narodopisnih razpravah. U obće možemo kazati o Wojcickome, da su sva njegova knjižевna děla istina obilata ali vrlo sirova roba, za koju se hoće vrstnia ruka, da ju očisti, iztrěbi, preradi, dogotovi. Što se tiče sbirke nar. pěsamah pretekao je Wojcickoga Wacław z Oleska sa svojom knjigom: *Pieśni*

*) Vidi „Kolo IV. V. VI."

polskie i ruskie ludu galicyjskiego" (Lavov g. 1833). Uz ovu sbirku texta izašla je od istog opisatelja i obilata sbirka nar. napěvah (i Wojcicki dodao je několiko komadah izdanju svome). S boljim razborom skupljena je i pečatana sbirka Žegote Paulije, koja je izašla u tri knjige: 1) „*Pieśni ludu polskiego w Galicyi*" (Lavov 1838), 2) „*Pieśni ludu ruskiego w Galicyi*" (Lavov 1839—40, 2 knjige). Dobro uredjenih sbirkih imą i od bar. Konopke: *Pieśni ludu Krakowskiego*" (Krakov 1840), i od J. J. Lipińskoga: „*Piośnki ludu Wielkopolskiego*" (Poznanj 1842). Izvan toga izašlo je i poljskih prevodah narodnih pěsamah bělo-ruskih od někog Čečote: 1) „*Pieśni wieśniacze znad Niemna*" (Wilno 1838), 2) „*Pieśni wieśniacze znad Niemna i Dzwiny*" (Wilno 1839.), i 3) „*Pieśni wieśniacza znad Dzwiny*" (Wilno 1840. g.) Od marljivoga izpitatelja starinskih običajah naroda litvanskoga, od sveštenika Jucěviča, izašla je dosad malena istinabog nu vrlo krasna sbirka: „*Przysłowia ludu litewskiego*" (Wilno 1840). Iz svega toga uvidjamo, da se hoće nešto truda i radnje, pa će se nadopuniti i savršiti od temelja narodopis raznih pokrajinah stare Poljske, te sad stoji samo na spisateljih, da iz vrěla bogato nakupljenog gradiva crpe pišući děla svoja. Izčekivamo od njih, poslědke tih starinarskih i krasoslovnih iztraživanjah u umětna svoja děla da prenesu, i na osnovanom temelju razvivši ih tim i narodnu književnost narodnim sokom da okrěpe; narodnim ju duhom nadahnuvši. Opazujemo već amo tamo kako živo ovovrstna izpitivania uplivaju na najnovie proizvode književnosti poljske te tim i htěla nehtěla široko razgranute narodnosti slavenske skapčaju, iste spisatelje k bratskoj uzajamnosti vode, jerbo svakolika takva iztraživanja slavenska trěba uzajamno jedno drugo da razjasni, dovrši, čim jedno iz drugoga izvire, jedno se drugim tumači i na bistrinu izvodi. Na tom polju dělovanja najživlje osětjamo vez srodnosti uzajamne svih po širokom prostranstvu světa razštrkanih sinovah Slavie.

Na polju jezikoslovnom stekla je u Poljakah věnac zasluge izmedju najnovih radnjah; „*Gramatika języka polskiego*, itd. Józ. Muczkowskiego." Tu slovnicu priznaju dosad za najbolju. Slovoizpitateljnu slovnicu po sastavu Dobrovskoga trěbalo je da Poljakom napiše Čeh, g. W. Hanka u Zl. Pragu, koji ju tu izdade pod imenom: „*Mluwnice jezika polského podle Dobrowského*" (w Praze r 1841.) Osobito je pojavljenje za Poljake slovnica g. Sartinije plem. roda Ślezniawskoga: „Szrzeżniawa's *Wortforschungslehre der polnischen Sprache*" (Wien 1842), dělo od mnogo truda i malo hasne. I slovarstvo námo je u novie

doba marljiviih poslenikah. Od vrěmena grdnog slovara Lindea (g. 1814), pojavio se kao najbolji posao ove nauke K. C. Mongroviusa: „*Dokładny słownik polsko-niemiecki*“ (Královiec 1835), od istog: „*Deutschpolnisches Wörterbuch*“ (Königsberg 1836), i: „*Dykcyonarz polsko-niemiecki* K. J. Trojańskiego“, (Kraków 1837). Uz to ima i slovarah poljsko-němačkih, poljsko-francuzkih i poljsko-ruskih sila božja, a to svakovrstnog izdanja. I izvrstni sveštenik Osiński, koj nedavno preminu kao biskup Lučki, ostavio je nakon sebe rukopis poljskog slovara, koji je, (kako kažu) i temeljitii i obilatii od istog golemog Lindeovog. Šta se je medjutim [s]talo s tim rukopisom, je li izašao nije li, — to dosad neznamo.

Od vrěmena slavne bratje Jana i Andrzeja Śniadeckieh, kojih izvrstna děla skupljena u podpuno izdanje, nedavno izašla su u Vilnu (u Glücksberga), u Poljskoj na prirodoslovne nauke udarahu svakojake sgode. Čim vlada mnoga viša učilišta poljska ukinu, i ta grana knjiženosti u Poljakah mnogo postradaše. Sasvim tim moramo priznati, da uzprkos i tim nesgodam Poljaci to polje neostaviše na ledinu. Napomenut ću samo najznamenitia nova děla kao što su n. p. „Felixa Żochowskiego *Fysika* (Warszawa 1842“), — posao u 2 knj., koji sve poslědke znanosti te zakrilja; I. R. Czerwiawskiego „*Botanika ogólna roślin jawnopłciowych*“ (Kraków 1840, 1841, 2 tomy); „Pisulewskiego *zasady botaniki i fizyologii roślinnéj według A. Rikarda*“ (Warszawa 1840.); nu sva ta děla nadkrilja: „*Ornithologia powszechna przez* hrabiego Konst. Tyzenhauza“ (Wilno 1843 itd.), — trud, koj će biti čitavoj književnosti poljskoj na veliku slavu. — I književnost lěkarska i farmaceutička, koju metjemo uz nauke prirodoslovne, sve većma korači k savršenstvu svome. Uz knjige za ovu struku pisane izlazi već i několiko časopisah nauci posvetjenih.

Znamenitu granu sadašnje književnosti poljske čine izmedju ostalog i děla gospodarstvena i technička. Časopisi poljski spoznavaju poljskog gospodara i obrtnika sa svimi granami poljnog i domaćeg gospodarstva, sa svakim naprědkom i iznašastjem ove struke, oprijateljujući ga sa svimi popravci i načini, kako se nalaze kod inostranih i umnih domaćih gospodarah, te tim služe kao organi za Poljake razprostirući i udomljivajući kod njih svakolika izkustva i koristne poslědke dělotvornog gospodarstva i obrtstva. Izvan časopisah u svakome gotovo povećemu gradu poljskom izlázi prěko godine nemali broj koje prevedenih knjigah i knjižicah o pojedinim strukama gospodarstva i obrtnosti, n. p. o težanju zem-

ljo, o pčelarstvu, ovčarstvu, konjarstvu, o gojenju rogatog blaga, o svilarstvu, ili o načinu kako se pravi šećer, peče rakija; druga děla opet sbore i o parnih nastrojih, o vrtljarstvu, šumarstvu, o gospodarskom graditeljstvu itd. Sve to znamenito. promica materialni stališ naroda, te već ova radinost u književnosti gospodarsko-techničkoj pokazuje i svědoči, koliko se od dne do dne u Poljakah sve većma razgrânja ćud i volja do koristnog zabavljanja, u obće do radnje i obârtnosti. Krasna je to doduše i blagotvorna težnja, koja van gotovog dobitka još i tu koristnu poslědicu radja, da Poljake spaja s duševnom težnjom i sve ostale izobražene Europe, koja nastojava svim silama da svuda popravke uvodi i obrtnom radinostju sile svoje podvostruči. Kao spisatelje u toj struci najposlenie izmedju Poljakah trěba da napomenemo: Opačowskog, Strumiłła, Kurowskog, Chłapowskog, Nowakowskog, Leśniewskog, Witwíckog, Bełzu, Čepińskog, Kasperowskog, i mnoge druge mimo idući. Izmedju dělah tih spisateljah trěba da napomenemo dva od osobite cěne proizvoda, a to su 1) popravljeno i nadopunjeno izdanje poljskoga vrtljara: *„Ogrody północne przez* Strumiłła', i 2) veliko dělo M. Opačowskoga: *„Agronomia*, od kojega je děla dosad izašlo u Varšavi do 30 svezakah.

O književnosti bogoslovnoj trěba te izpovědimo, da su Poljaci glede na sadašnju gârdnu silu ostalih strukah književnosti svoje, tu vârlo malo pokazali života. Sveštenićtvo poljsko dosad je na ovom svom polju vrlo slabo radilo, te nezaslužuju one pohvale, koju si je steklo sveštenićtvo česko radnjami bogoslovnim. *) Izuzamši pobožno-ćudoredni godišnjak *„Alleluja“* izlaze ogla dva časopisa za mnogobrojno sveštenićtvo poljsko, uz to několiko raznih sbirkah propověstih, koje ovdě mukom mimoilazimo. — Na knjige sadržaja pućnoga, n. p. o odgojenju mladeži, o izobraženju težaka, Poljaci istom od nedavna počimaju obratjati veću pozornost. Kao paedagogički spisatelj odlikuje se u Varšavi Teofil Nowosielski, koji je „Školku“, izvrstnu naučnu knjigu I. Swobode, s českog na poljski preveo, i uz to i mnoge druge koristne za mladež knjige na světlo izdao (Prevod „Školke tiskan je u Varšavi g. 1839). U krasnome tome nastojanju vârlo ga pomno i neumorno pomažu gospodje Varšavke, koje književnu svoju věštinu obârtja na odgojenje mladoga naraštjaja, i

*) Pa se niti s bogoslovci slovenskimi (kpruťanskimi) utakmiti nemogu.
Dod. uredničtvo.

doduše varšavske krasotice na tom polju toliko se proslaviše, te se nijedno od jednakog prostranstva město s njima o věnac zasluge i slave natěcat nemože. Po časti i zaslugi izmedju tih gospodjah na pročelju stoji gj. Klementyna Hofmanowa, rodz. Tańska, izmedju klasičkih njezinih spisah za mladež napomenut valja: „*Pamiątka po dobréj matce*“ i „Nowa biblioteczka poświecona dziecom i młodym panienkam (Wrocisław 1838 itd).“ Do nje prva stoji Pawlina Krakowá, izza kojih i mnoge druge slěde.

Vrlo znameniti za poljsku su književnost i spisi povrěmeni. Broj i sadržaj njihov sasvim odgovara obširnosti i visokom stupnju, na koji se u Poljakah popela književna izobraženost. Nu prvo nego se latimo časopistva u užjem smislu, nemogu propustit da nenapomenem i takove spise, koji kao zajednički proizvodi od više spisateljah i kao skladište raznovrstne nauke svestrano zasěcaju u književni život i njegov razvitak u obće. Amo treba uvrstiti spise sve-naučne (encyklopœdičke,) godišnike (almanachê) i sbírke različitih književnih proizvodah. Knjigare A. E. i T. Glücksberga latiše se o svom trošku znamenitog izdanja velike encyklopedije: „Encyklopedya powszechna (Warszawa i Wilno g. 1835 itd.) Od ovog děla izašle su dosad 4 podebele knjige, svaka od 700—800 str. Ovo dělo uredjivaše s početka Leo Rogalski, a izza njega latio se istog posla Edward Odyniec. Mnogi od najglasovitiih spisateljah Varšavskih i Vilanskih svojim su perom to obćenarodno dělo promicali. Uz to trěba priznati, da je dělo to vrlo marljivo i temeljito izradjeno, osobito što se tiče članakah, protežućih se na domaći (poljski) dogodopis, su puno slabii su opet članci o istoj stvari odnošeći se na ostalo slavenstvo. Učeni svět slavenski željno očekiva od izdavateljah da dělo to, s toli krasnim trudom i požrtvovanjem započeto, što brže izdaju i do konca dotěraju. — I u Lěsnu izašla je troškom knjigara E. Güntera: *Mała encykłopedya polska* (g. 1840—1841), sadržavajući sve, što se iole Poljske i Poljakah tiče. Radostno dočekan biaše i: *Ogólny rys encyklopedyi dla użitku płci żeńskiéj przez* Karola Milewskiego (Warszawa 1840. 2 tom.)

Almanachah ili godišnjikah izlazi u Poljskoj do 4—5 prěko godinah. „*Meluzele*“ novogodišnjik, izdavan E. Odyńcem, pošto bi za několiko godinah zadocnio, pojavio se opet g. 1837. i na dobrom je glasu. U red boljih almanachah od nedavna uvrstit se ima i „*Pierwiosnek*“, kao skladište najkrasniih proizvodah ženskih umovah. Taj godišnjik izdaje i uredjuje gj. Paulina Krakowa, pa su dosad izašle četiri knjige, koje sjajno daju svědočanstvo

o prekrasnih sposobnostih i plemenitom nastojavanju spisateljicah varšavskih. Izdavanje takova spisa zaista je misao izvorna, nova, te se samo u Varšavi izleći i udělotvoriti može. Obilata pohvala, s kojom bude od sviuh stranah pozdravljeno dělo to neima se pripisavati pukome dvorenju i ulagivanju sprama krasnog spola, već proizlazi zaista iz čistog uzhitjenja i osvědočenja valjanosti istoga posla. — „*Wianek*“ (g. 1837.) i „*Niezapominajki*“ (g 1838—1842). izdani Karlom Korwellom u Varšavi, ne korače prěko medje posla srednje ruke i sve što im je izvanska odora divna. — „*Niezabudka* (!)“ (g. 1840—1842), godišnjik u Petrogradu někim Barszczewskim izdavan, donosi krasnih prilogah od spisateljah poljskih ondě živućih. Sasvim novim pravcem odlikuje se „*Aleluja*“, almanach sadržaja pobožnoćudorednog, koji je počeo izilaziti g. 1841. u Varšavi. — Osobito pohvale dostojava „*Rusalka*“, almanach, kojega izdaje u Vilnu Alexander Groza (g. 1838, 1840, 1841.) odlikujući se dobrim izborom članakah pisanih vezanim i rěšenim slogom. — U Vilnu izašla su donedavno takodjer dva književna sbornika „*Bojan*“ (g. 1838. 1 knjiga) od Adama-Pieńkiewicza, i „*Biruta*“ (g. 1837.) od I. Krzeczkowskoga, oboje posao slabe ruke. I u Lavovu izašo je g. 1834. na istu sliku godišnjik pod imenom: „*Ziewonija*“, izdan Augustom Bielowskim, kojega izkitiše najbolji poljski pěsnici umotvorinam svojim, kao n. p. Goszczyński, D. Magnuszewski, bratja Dunin-Borkowska (Alexander i Josip), L. Siemieński te isti urednik Bielowski. Od to doba u Lavovu nijedno književno dělo neurodi jednakim čilim zrnom; jerbo mnogo slabie su ruke: „*Prace literackie*“, izdane u Beču g. 1838. Jos. D. Borkowskim, i sve što se i u tom dělu sastajemo s članci istih spisateljah. — Sbirke Stanisława Jaszowskoga: „*Sławianin*“ (u Lavovu g. 1837—1839.) i „*Dniestrzanka*“ (g. 1841.) vàrlo su jalove.

Godine 1842. izašlo izvan 4 književna časopisa (u Francuzkoj i Belgiji) ukupno 46 poljskih periodičkih spisah, a ono političkih novinah 11, čisto književnih časopisah 13, raznih zabavnikah 9, časopisa bogoslovna 2, lěkarska 2, gospodarskih, obrtničkih i tàrgovačkih 6, šumarski 1, a prostonarodna 2. Izmedju časopisah ovih izlazilo bi ih svakodnevno po 7, triputa prěko nedělje 3, dvakrat u nedělju 4, prěko nedělje samo jedanput 10, svakog desetog dana 3, dvaputa prěko měseca 2, měsečno 7, svaki četvàrt godine po jedanput 3, dvaput prěko godine 1, a na neodlučeno vrěme izašlo ih je 6.

Časopisi Varšavski, premda ih ima sila (po broju 23), ipak su

glede na jezgru vàrlo jalovi, nepostojani, svoj pravac često měnjajući. Svake godine niču novi kao gljive poslě kiše, a stari svlače svoju kožu tobož pod novim naslovom pomladjujući se. Ti časopisi iznose svašta na vidělo, nu većina ih istom što prežive jednu dvě godine, opet se prestave. U novie doba žive životareć u Varšavi slědeći: 1) *„Gazèta rządowa“*, izilazi (in folio) triputa prěko nedělje na jeziku poljskom i ruskom; — 2) *„Gazeta Warszawska“*, babo sviuh novinah poljskih, izlazi svaki dan; 3) *„Gazeta powszechna“*, izlazila je takodje svakdan, nu od g. 1842 prestala; — 4) *„Gazeta codzienna“*, takodjer (kao što joj ime kaže) svakdan se izdaje; — 5) *„Gazeta poranna“*, najbolje je uredjena i takodjer izlazi svaki dan; — 6) *„Kuryer warszawski“*, novine, koje imaju najviše čitateljah, izdaju se svaki dan na pol tabaka, kadkada i s prilogom, i možeš ih smatrati kao uzor měštnog lista, jerbo o svemu, što se dogadja u Varšavi i po okolicah njegovih, donose věrnih věstih, politike samo loyalno dotičući se; — 7) *„Biblioteka Warszawska“*, od koje se izdaje prěko měseca 12 tabakah. (Taj časopis izlazi od 1 Sěčnja g. 1841. pod uredničtvom A. I. Šabrańskoga, donoseći bogati izbor članakah o književ nosti, filosofii, beletristici, kritici, o nauci pravničkoj i koje čemu drugome, koje dobiva od najvrstniih spisateljah Varšavskih); — 8) *„Przegląd naukowy“*, od kojeg izlaze do svakih 10 danah po tri tabaka, donoseća razpravah filosofičkih, historičkih, kritičkih (urednik E. Dębowski); — 9) *„Przegląd warszawski literatury, historyi, statystyki i rozmaitości.“* (Taj časopis izlazi od sěčnja g. 1840. pod uredničtvom I. Budziłowicza u měsečnih svezcih, a glavna mu je svrha pretresivanje i razbiranje sveobće književnosti i knjigopisa); — 10) *„Roczniki literatury i krytiki“*, (izdavaju se od 1. Sěčnja g. 1842. pod uredničtvom Dr. Lin. Lewestama dvaputa prěko nedělje po pol velikog tabaka; — 11) *„Pielgrzym“*, časopis filosofično-moralni. (Od njega pod uredničtvom gje Eleonore Ziemięcke od 1. sěč. 1842. svaki měsec izlazi po svežčić; — 12) *„Pamiętnik literacki“* (priloga do *Gazeti powszechne*, na nedělju po pol velika tabaka) razredjen je a) na književnost domaću i slavensku (slabo zastupanu), b) na književnost inostranu (s dobrim izborom prevodah), a c) na věstnik musikalni; — 13) *„Jutrzenka* (3. *Dennica*), *pismo literackie, poświęcone przedmiotom słowiańskim“*, (izlazi svakog měseca dvaput, pod uredničtvom Petra Dubrovskoga, na jeziku poljskom i ruskom, a to u svězcih od 1½ tabaka različikujući se izmedju sviuh ostalih pravcem čisto slavenskim, duhom književne uzajamnosti, i sve što ovaj svake hvale vrědan časopis

ima se boriti proti odporu kratkoumnih i duhom osebunstva zaslěpljenih Poljakah, ipak nalazi priznanja i podpore u svih nepristranih Slavenah u Poljskoj i Ruskoj. — Srědnje ruke zabavnikah ima: 14 *„Nadwislanin, pamiętnik poświęcony literaturze“* itd. (izlazi pod ured. pěsnika S. Filleborna u měsečnih svezcih); 15) *Magazyn mód, dziennik przyjemnych wiadomości“*, (pod ured. gje. Widulińske izdaje se neděljno po tabak uz dvě slike modah parizkih, bečkih i berlinskih); — 16) *„Magazyn powszechny“*, (izdavao se već od g. 1834. pozasebice s obrazcima, dok se m. ožujka g. 1842. nestopi s *»Kozmoramom Europy,«* te sad izlazi u měsečnih svezcih. — Izključivo posvetjeni pojedinim su naukama: 17) *»Pamiętniki towarzystwa lekarskiego we Warszawie,«* (izdaje se svake četvrt godine po svezak od 10—12 tabakah i sadržava razprave lěkarske i ranarske nastojavajući naprědovati sa svakim korakom, koji se čini u tih znanostih, ured. Dr. Lebl, tajnik istog družtva (towarzystwa); — 18) *»Pamiętnik religijno-moralny,«* časopis vrlo pohvalni (izlazi od 1. Lipnja 1844. u měsečnih svezcih; — 19) *».Sylwan dziennik nauk leśnych,«* (od njega već od god. 1820. izilaze prěko godine po dvě knjige prekrasno uredjene. Urednik *Kaz. Glinka* Janczewski); — 20) *»Ziemianin: tygodnik rolniczo-technologiczny,«* (izdaje ga Chlebkowski a uredjuje I Kurowski. Izlazi od Srpnja g. 1842. po tabak prěko nedělje); — 21) *»Gazeta handlową i przemysłową,«* (izlazi dvaput prěko nedělje po pol tabaka kao priloga k *»Gazeti codziennoj«*); — 22) *»Korespondent handlowy przemyslowy i rolniczy«* (izlazi na način predjašnje kao priloga k *»Gazeti Waršawskoj«*); — a na poslěd jedini prostonarodni časopis 23) *»Kmiotek«* neděljnik izdavan E. Leśniewskim, odlikuje se slogom razgovetnim i sądržajem prilagodjenim razumu i potrěbama prostog puka (kmeta). —

U Wilni izlaze jedine novine političke: 24) *»Kuryer Litowski«* (svaki dan na jeziku poljskom i ruskom); — 25) *Wizerunki i roztrząsania naukowe,«* (izilaze već od g. 1836, pod uredničtvom I. Szydlowskoga po svezcih na vrěme neopreděljenih (dosad prěko godine bilo do prilike 12 i hvale mu stalni pravac njegovih po izbor učene ruke razpravah); — 26) *»Atheneum,«* sbirke historičkih filosofičkih, i krasoslovnih razpravah i izvěstjah i inih ponajviše belletrističnih članakah (taj časopis izdaje i uredjuje znameniti I. I. Kraśewski po svezcih, koji takodjer niesu vezani na stalno vrěme; nu obično ima ih 6 prěko godine); — 27) *»Rubon«* časopis isto takvog sadàržaja. Taj povrěmenik izdaje g. Kazimierz Bujnicki u neopreděljenih svezcih od

prilike 15 tabakah jakih, odlikuje se osobito time, što donosi izbor književnih radnjah onih pisalacah poljskih, što žive na Litvi, Žmudskoj i Letskoj.

U Petrogradu izlazi: 28) »*Tygodnik Peterburski, gazeta urzędowa królewstwa polskiego,*« a to već od g. 1829. dvakrat na nedělju u velikom formatu, sadašnji joj je urednik Romuald Podbereski. (Te novine uz carske ukaze i politička izvěstja donose i stvari strogo književne, izmedju kojih na čelu im stoje razprave i pretresi spisateljah od stanovite knjiž. stranke naime: *M. Grabowskoga, I. I. Kraševskoga, R. Podbereskoga, K. Podwysockoga, A. Holowińskoga* i drugih, zato i »*Tygodnik Peterburski*« u literaturi poljskoj dobar ima glas.)

U Lavovu izlaze: 29) »*Gazeta Lwowska*« pod uredničtvom I. N. Kamińskoga, (izlazi triputa prěko nedělje svaki put po tabak izvěstjah političnih, a više tabakah svakojakih prilogah, oglasah službenih i privatnih.

Što se tiče političkog sadržaja, ove su novine izmedju svuh svojih poljskih sestarah najobilatie, čim uz izvěstja državna donose i věrni lětopis o životu lavovskom, o trgovini i obrtstvu. S tim novinama sdružene su pod istim urednikom i — 30) »*Rozmaitości,*« tjednik sadržaja belletrističkog donoseći i drugih kratkih věstih o književnosti; — 31) *Dziennik mód paryskich,*« polumělečnik, kojeg na tabaku troškom Tom. Kulczyckoga uredjuje A. Bielowski věštijom rukom nego to biva obično kod take vrsti časopisah (uz svaki broj dodaje mu se i slika jedna nošnje parižke, kadkada i po obraz kojeg města); — 32) »*Lwowianin,*« časopis zabavno-naučni g. Ludwika Zielińskoga (izlazi měsečno po svezak od 2 tabaka s obrazcem. Sadržaj mu je raznolik, izbor članakah srědnje ruke); — 33) »*Biblioteka narodowego zakładu imienia Ossolińskich,*« (izlazi pod uredničtvom upravitelja zavoda Ossolińskih Adama Kłodzińskoga svake četvàrt godine po knjiga od 10—12 tabakah; sadržaj su mu članci i razprave ciglo se poljske dogodovštine i narodnosti ticajuće, za koje obilatog nalazi gradiva u rukopisih istog zavoda; — 34) »*Tygodnik rolniczo-przemysłowy,*« (časopis puko gospodarski;) izlazi pod uredničtvom T. W. Kochańskoga po tabak na nedělju.

Krakowsko časopistvo spala je na cigla tri lista, a ta su: — 35) »*Gazeta Krakowska,*« koja svaki dan izlazi; — 36) »*Roczniki towarzystwa naukowego w Krakowie.* (Od tih *rocznikah* izlaze na neopreděljene roke poděbele knjige s razpravama glavnih učenih ljudih Krakovgrada o stvarima svake ruke); — 37) »*Rocznik*

wydzialu lekarskiego przy uniwersytecie Krakowskim« i taj *rocznik* izlazi u neopredĕljeno vrĕme po knjigah sadržaja znanstvenoga, a kadkad i vrlo temeljitoga po izboru i sudu.

U Poznanju popelo se časopistvo na toliki vrh te se časopisi ostalih pokrajinah poljskih s njime nimalo nemogu ogledati za prvenstvo. Godine 1842. izlazili su tu slĕdeći časopisi: — 38) »*Gazeta wielkiego Księżstwa Poznańskiego*,« novine, koje izlaze svaki dan, odlikujući se sa članci slobodnog suda o političnim stvarma Europe; — 39) »*Tygodnik literacki.*« (Od njega izlazi pod urednikom A. Wojkowskim prĕko nedĕlje po broj, na tabak jaki, podupiru ga najznamenitii spisatelji poljski perom svojim, zato ima po izbor članakah, duh slobodan, koji medjutim kadkada zaluta od predàrznosti na stranputice — osobito što se tiče pretresivanja dĕlah poljskih); — 40) »*Orędownik*« (izlazi pod uredničtvom gg. Lukaszewicza i Poplińskoga, prĕko nedĕlje po tabak, po sadàržaju vàrlo nalikujući na *Tygodnik literacki*, nu gledeć na razsud puno temeljitii i trĕznii); — 41) »*Dziennik domowy*,« (izlazi svakog 10. dana po tabak sa slikom najnoviih nošnjah; pravac mu je izobraživanje krasoticah poljskih glede na družtvenost i domaćnost; — 42) »*Postęp*,« (časopis izlązeći na neopredĕljene roke s razpravama o stvarih gospodarskih, tàrgovačkih, prosvĕtnih u obće itd.); — 43) »*Archiwum theologiezne*,« (izlazi pod uredničtvom kanonika Jabczyńskoga), svake četvàrt godine po svezak od 8—9 tabakah, pa vàrlo nalič na česki »časopis katolického duchowenstwí.« — U Lešnju (u gradu velikog vojvodstva Poznanjskoga) izdaju tri časopisa i — 44) »*Przyjaciel ludu*« (list s obrazci, koji uredjuju gg. Lukaszewicz i Popliński; izlazi svake nedĕlje po tabak, nalazi najviše čitateljah izmedju sviuh časopisah poljskih, pa se i dobrim pravcem i izborom članakah izmedju sviuh drugovah odlikuje); — 45) »*Przewodnik rolniczo-technologiczny*,« (časopis gospodarski) izlazi u svaki 10. dan po tabak; a naposlĕd — 46) »*Szkółka niedzielna*,« (pučki tĕdnik za prosvĕtljenje težaka i prostoga obrtnika) izlazi već od mnogo godinah s vàrlo dobrim naprĕdkom.

Eto razlog o svemu, što mi se činilo da je dostojno spomenka na polju književnosti poljske. Obširni razbor o svim i najsitniim proizvodima literàture poljske prekoračio bi medjaše cigle razprave o stvari jednoj, a što sam mimo išao književnost prognanikah poljskih, čini mi se da neće biti baš na velik uštrb

svrsi ovoga članka, jerbo prognanici, odcěpljeni od živog vrutka narodnosti poljske, udarajući vlastitim, na svoju osobnost ograničenim pravcem, nikad u književnost poljsku i razvitak njezin narodni s proizvodima svojim zasěcali niesu. Istina je, da nam se literatura poljska ukaziva u slici svake slave i pohvale dostojnoj, čim prokàrčivši si put u jagmi i natrki ostalih književnostih europejskih, na znamenit se popela vrhunac, gdě si nakitila čelo krunom od dragog kamenja, koje u sve věke sjajuć prestati neće, — istina je, da klasična děla proizvodeći, sve se lěpše i krěpče razvija, sve si većeg polja osvojava, neprestano bolje cvěta i raste; — nu sasvim nemožemo mukom proći se želje, da se i što brže ukaže onaj čas, gdě će viděło, koje sad širi medju vàrstama viših stališah, razprostrti se takodjer na veći broj naroda, na razne vàrste prostiih ljudih, na gradjane i težake, da bi se taj grdni bezdan, koj razstavljava plemića (szlachcica) od poddanika (chłopa), što prie izpunio, zajedno s naprědovanjem gradjanskih i družtvenih okolnostih i odnošenjah što prie izjednačio; da bi se svećtenici polag svoga zvanja što žurnie latili prostonarodne književnosti i prosvěte; naposlěd da se što veći pojavi broj takovih spisateljah, koji bi se s ljubavju i dostojanstvom dali na nauke stvarne (realne) u dělotvorni život zasěcajuće, da bi se što prie dokinuo štetni upliv dělah površnih sanjarskih, koja su u novie doba otela mah u Poljakah. Istinabog neima u Poljakah nedostatak takovih ljudih, koji s pravog gledišta dopipaše ranu književnosti domaće, koji shvatiše duhom svojim duševne potrěbe naroda svoga, i rěčima i činima zlu doskakivajući. Kad još jedanput razmotrimo lice sadašnje književnosti poljske, najkrasniju gojimo za budućnost nadu; a Bog će dat i sreća, te se u nadanju ovome prevarit nećemo. —

K. Wladislav Zap.

Knjigopis

a) Domaći:

Godine 1847.

(*izašlo je*: *)

Izbor starih ilirskih piesnikah. Knjiga I. (Skladanja Hanibala Lucića), novoizdana troškom dra. Ljud. Gaja, s predgovorom i riečnikom od prof. Ant Mažuranića. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja, 8. str. 153. Cěna 40 kr. sr. — Hanibal Lucić jest jedan od najstariih naših pěsnikah. Tko se nije divio njegovoj pěsni: »Uzor lěpote« onome canticum canticorum naše poesie! Izdanje ovo uredio je g. A. Mažuranić, i donosi sve što čitatelj tražiti može, da stvar razumie. Rěčnik je izradjen kritičnim duhom, kao što to opazavamo na svakom poslu takve ruke, koji proizlazi izpod pera g. A. M. —

Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću. Izdao S. Ljubić. U Zadru 1846 (izašlo g. 1847.) Tiskom bratje Battarah. 8. str. 113. Cěna 1 for. 10 kr. sr. —

I. Hektorovića brojimo medju najstarie pěsnike naše, zato nam je dobro došlo novo izdanje njegovih dělah. Nu opet nam je najdraža ova knjiga zarad toga, što donosi 4 stare narodne pěsme (najstarie što ih do sad poznamo) medju rižme Hektorovićeve upletene. G. izdatelj drži ih za posao pěsnikov, zato i za njih ništa nespomenu. U tih nar. pěsmicah ima još i dual, koj je g. izdatelja tako pomutio, da nije ni znao, kako da piše ona města, pišući n. p. Lipo mista m. lipo mi sta (su) itd. —

Različita diela Jvana Kukuljevića Sakc. Knjiga IV. Pěsme (umětne) sa dodatkom narodnih pěsamah puka hrvatskoga. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 8. str. 256. Cěna 1 for. sr.

Krasnu ovu knjigu priporučamo svima, a osobito gospodi rodoslovcem (ethnologom).

Slavjanka. Izdaje mladež srbska. U Budimu 1847. M. 8. str. 228. Cěna 40 kr. sr. — Nije nas već davno ništa tako razveselilo,

---

*) Početak vidi u: Kolu VI

kao pojavljenje ove knjige. Sastala se Požunska i Peštanska učeća mladež srbska, pak evo izdali svojim umom i trudom dělo mirišuće pravim slavjanskim duhom i cvětjem poetičnim skorim, rosnim, još zubom crvah neoskvrnutim. Đobro došla, Slavjanko!

Pesme Branka Radičeviča, I. U Beču 1847. 8. str. 162. — Cěna 40 kr. sr. — U tim pěsmama ima dvě lěpe stvari: 1) poetičkog duha, a 2) čist, točan narodni jezik. Samo za jedno se divimo. G. R. mlad je čověk iz škole Vukove kao prijatelj mu Daničić, pak ipak nije prigrlio poetičko narěčje, Hercegovačko, nu je napisao i izdao pěsme svoje narěčjem banatsko-srěmskim najnespretnim za poesiju našu.

Pěsme Ljudevita Vukotinovića. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 12. bez naznačenja stranicah. — Sbirka raznih pěsamah našeg obće omiljenog pěsnika. U ovoj sbirci najznamenitie su one pod imenom: *Moslavanke* i *Perunike.* Moslavanke su pěsmice pune šale, děca trenutka, opazke pěsnika iz života svog ili okolice svoje. Perunike dišu sasvim protivnim duhom. Ovo su listići izrězani iz srdca pěsnikova, napisani njegovom vrućom krvcom, dišući najdubljom željom zaljubljenika. Ostale strane ove knjige od manje su znamenitosti.

Wilhelm Tell, dramatička igra u 5 dějstva od Fridr. Šillera, prevedena Božidarom Radičevićem. U Beču 1847. 8. str. 188.

Belizarij, pripoviest od Marmontelja prevedena s francuzkog. Beograd 1847. 8. str. 140.

Samouk. Pokus pèrvi. Pisao Vatroslav Bertić. U Pešti 1847. Tiskom Beimela. 8. str. 20. (Samo je prvi arak izišao).

Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista. Preveo Vuk Stef. Karadžič. U Beču 1847. V. 8. str. XV. 607. — Cěna 2. for. sr.

Sastav bogoslovja dělorednog, koje za obću korist napisa Kajo Agjić, reda sv. Franje dèržave Kapistranske misnik. U Budimu 1847. V. 8. (Knjiga I. str. XVI. 344. Knjiga II. str. X, 442). — Cena 3 for. sr.

Istorija Vostočno-slavenskog bogosluženija i kyrillskog knjižestva kod Slavena zapadne crkve. Spisao Alexander Stojačković. N. Sad 1847. 8. str. 153. — Cěna 40 kr. sr.

Istorija najvažniji dogadjaja u Serbiji od g. 1459. do 10/22. Sept. 1813, spisano od Pavla Joanoviéa. Svezak I. U N. Sadu 1847. 8. str. X. 96. — Cěna 6 kr. sr.

Kratka Ercegovačko-bosanskij (sic) kralěva (sic) pověstnica, s němačkoga (sic) na slavenskij 1793. a 1847. sa slavenskoga na

Srbskij preveden, Nikšićom Djordja Ersenovca. Beograd 1847. 16. str. 66.

Istoričesko-kritičesko opisanie bitke Kosovo-poljske od g. 1389. Junija (Lipnja) 15. Sačinjeno od Gjorgja Maletića, a izdano zajedno s kartom Kosovoga polja Gjorgjem Mušickim u N. Sadu 1847. 8. str. XXI, 57.

Slava kralja Dečanskog i vojna Bugara sa Srbljima. U Beogradu 1847. 16. str. 59. — Cěna 1 gr.

Krstonosna vojna, sročene Nikšićem. U Beogradu 1847. 16. str. 28.

Kmetijska kemija. Spisal Matija Vertovec. V Ljubljani 1847. 8. str, VIII. 240.

Josipa Milovuka prvi srbski *računovoditelj*. U Beogradu 1847. 8. str. 64.

Stari pčelar ili kratko rukovodstvo k cělishodnom praktičeskom pčelovodstvu itd. itd. itd. Sočinio itd. Maksimilian Čurčin itd. U N. Sadu 1837. 8. str. IV. 49. — Cěna 20 kr. sr.

Mali zemljopis za početnike po Antunu Rožiću. U Varaždinu 1847. 8. str. 56. — Cěna ?

Knjiga evangjelja za prekogodištne blagdane i nedělje na upotrěbljenje početnih učionicah. U Tèrstu 1847. 8. str. 116. - Cěna 6 kr. sr.

Sbirka koristnih knjigah. Svezak II. Dositeja Obradovića Basne. Knjižica I. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 80. — Cěna 10 kr. sr.

Zabavne čitaonice knjiga I. *Elizabeta* ili: Prognani u Sibiriji. Iz franc. polag gospodje Cottin. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 16. str. 156. — Cěna 12. kr. sr.

Vospitatelj ženskij. Piše Matija Ban. U Beogradu 1847. 12. Svezka I. str. 117. Svezka II. str. 120. — Cěna (od cěle godine 4 svezke) 2 for. sr.

Sbirka razny polezny predmeta. VI. časć (dio), skupio, preveo i posastavio Jovan Petrov. U Beogradu 1847, 8. str. 168.

Zlatna srna za mlade i stare obojeg pola. S nemačkog preveo Dimitrij Avramović. Svezka II. U Beogradu 1847. 12. str. 80.

Zabava za decu. Prevod s ruskoga od R. Čl. Dr. Srb. Slov. Gavriila Popovića, archimandrita. (Troškom Dr. Srbske Slovesnosti). U Beogradu 1847. 12. str. 90.

Spisi za mladež od Kristofa Šmida. Prevodi; izdaje kolo mladih rodoljubah. Knjižica III. *Milutin* pripovědka cvětućoj dobi

posvetjena. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 106. — Cěna (tvrdo vezana sa kipcem) 12 kr. sr.

Svagdanje zabavljanje s Bogom. Mol. knjižica od Ant. Sabolovića. U Zagrebu (bez god.) Tiskom Fr. Župana. 32. str. 128. — Cěna (?)

Pobožno děte ili molitve i duhovne pěsme za školnu mladež. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 152. sa kipcem. Cěna (?) (Knjižica ova bi tiskana i izdana s uredbom i troškom Nj. Pr. gosp. Jurja Haulika, biskupa zagrebačkoga).

Žitek sveteh mladencov i devic na duhovnu zabav i napredak itd. izpisan (sic!) i izobčen (sic!) po Ignacu Krıztianovich (!) U Zagrebu 1847. M. 8. str. 110. — Cěna 20 kr. sr.

Kratki žitek vseh svetéh apoštolov itd. po Kapelskem plebanušu (Ign. Kristianoviću). U Zagrebu 1847. M. 8. str. 31. — Cěna 6 kr. sr.

Rat za srbski jezik i pravopis. Napisao Gj. Daničić. U Budimu g. 1847. V. 8. str. 64. — Cěna 20 kr. sr.

Ova knjiga jest znamenito pojavljenje na polju književnosti srbske. G. Gj. Daničić pokazao se tom knjigom kao věšt filolog ne samo srbski nu i sveslavjanski. Istinabog, Srbi su i prie por. Daničićeva čitali knjige na srodnim slavjanskim jezicima, naj pače na ruskom, ali to je bilo bez više svrhe — a dapače na štetu srbskog jezika. Osobito poete srbski, neznajući izgovor ruskog jezika, čitali bi ruske pěsme po srbski, te si tim načinom sasvim pomutili rytmiku domaću, koj uštrb još dan danas nije sasvim izgladjen. — Nu Bog nam dao više Daničićah, pa će se i tomu zlu doskočiti. —

Prosvěta čoveka i obrazovanie jestestva (naravi). Napisao Uroš Milanković. U Beču 1847. 8. str. 95.

Naše vreme. Napisao Svetoljub (Uroš Milanković?) U Beogradu 184«. 12. str. VII, 100. — Cěna 80 kr. sr.

Replika na odgovor g. Miloša Svetića u Utoku III. ili pregled II. zakonika gradjanskog za Serbiju od Pavla Šerogliča. U N. Sadu 1847. 8. str. 105.

Čujte, čujte, kaj žganje dělá! Prigodba žalostna in vesela za Slovence. Poslovenil F.. Gl... (Globočnik?) U Celovcu 1847. Tiskom I. Leona. 8. str. 128. (S lěpim kipom sv. Ivana Ev.) — Cěna ? (Dělo blažene naměre, upravljene proti kugi pijanstva, navlastito proti rakiji. Kad će jednom u Hrvatskoj nać se čověk, koj bi viteżki svoj glas digo proti ovoj najvećoj Mori naroda našega).

Različita děla po (sic!!!) Rudolfu Cvetiću, U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. M. 8. str. 78. — Cěna 30 kr. sr. (!)

---

b) Inostrani.

Fragmente aus dem Orient. Von Dr. Jakob Ph. Fallmerayer. Studtgard 1850. 8. I. Band., str. XXXVII. 344. II. Band 8. str. 512. — Cěna 8 fr. sr.

Fallmerayer proglasio se najprvo u světu kao otac i branioc mněnja, da su današnji Grci pogrčeni Slavjani, i tim u světu učenome nagazio na veliki odpor. Osobito radi toga nakopao si na vrat sve gotovo učene Grke i Němce, izmedju kojih mu najviše dodijao Thiersch. Nu F. poznavajući narod i zemlju i historiju njegovu, protivnike srětno je nadhrvao. Od poslie, odlučio je pisati historiju carah grčkih, što su vladali i stolovali u Trebisondu (Trapezuntu) i spremlo se g. 1841. na put, u rečeni prestolni grad, da obogati gradivo k dělu svome na istom městu dogadjajah. I tako se ukrca u Bavarskoj, na Dunaju, doplovi parobrodom u Beč, a odtuda sve Dunajem dobrodi u Vlašku i Bugarsku, tu mu pade na um čin jedan iz historije slavjanske, dogadjaj kako su Rusi u 9. stolětju nahrupili na Carigrad, da ga osvoje; on taj čin protresa divi se vitkom junačtvu i sili krvi slavjanske. Odtuda odkrca u Carigrad, putem mudruje nad Solinom, onim za Němce kamenom smutnje, koji domorodnim srdcem polakomiše za primorjem Kolchidskim. Iz Carigrada odplovi crnim morem u Sinope i Trebizonde. Tu probavi tri měseca, protražívajući město i okolice, slavi podnebje, hladnoću i obilatost vrělah, sladju grozdja i miris cvatućeg rododendrona. Poslě tog vrěmena ukrca se opet za Carigrad, probavi tu něko vrěme napiše čitavu glavu o zvanju i budućnosti ovog kobnog grada, plašeć svoju bratju poransku i baltsku obrazim političkim iz budućnosti. Iz Byzancie odpremi se opet morem za Svetu goru (Athos), taj divni skup republikah manastirskih, od kojih su nekoji od od najstarie dobe n. p. Hilendar, zadužbina cara Dušana. *) Tako se ljudi siti slastih světskih sve čestje skupljaše kopajući si čelie svojim rukama, da tu pribivaju, misli samo u Boga okrenute. Manastiri postadoše tek darežljivostju pobožnieh carah i velmožah. Kako Turci osvojiše Carigrad, sveta gora već tako obogati, da si u cara u Stambulu slobodu kupi, koju još do danas uživa. Ali se medjutim i mnogo promienilo. Kalu-

*) Medjutim je već mnogoprie g. 1088. car grčki zlatom bulom naredo, da se brdo Athos ima zvati »Ἅγιον ὄρος«.

gjerom starim, pomnim prepisačem starih knjigah i rukopisah, koji svoja bdenja věrno nabljudavaše, neima više traga nu su same inadjie, *) bitange koji amo doskitaše, lěnjačine samo da izběgnu rad. To su današnji svetogorski republikanci. Pošto bi se F. te slobode kalugjerske nasitio, njihovo lukavstvo i glupost naružio, uznoseći bujnoću vegetacie, čistoću zraka svetogorskog ukrca se u Aten. — Tu se sastane slučajno s několiko starih svojih protivnikah, někih grčkih *διδασκαλαχ*, s kojima se pravdati morao o čistoći krvi novih Grkah. Tu nalazimo u Fragmentima prěkrasan dodatak „Noch einmal über Griechenland". U tom članku donosi nam silu božju iměna od městah slovenskih n. p. Varšava, Krakova, Trnova itd. koja se nalaze ili nalaziše na zemlji grčkoj. Vrlo znamenito. Nakon F. u svojih Fragmentih još prošiba něke sěverne profesore na svoj način. — Slog F. prekrasan je sbien kao mozaik, — sbiljski tacitianski.

Der Weltkampf der Deutschen und Slaven, seit dem Ende des fünften Jahrhunderts nach chr. Zeitrechnung, nach seinem Ursprunge, Verlaufe und nach seinen Folgen Dargestellt von Dr. M. W. Heffter. Hamburg und Gotha 1847. V. 8. str.. VI. 481. — Cěna 3 fr. 30 kr. sr.

Ova je knjiga od vrlo velike znamenitosti za Němca i Slavena. G. Heffter izcrpi sve izvornike od najstarie dobe, kad su se Němci prvi put sa slavenī skosnuli pak do ono doba kad je sila grmanska skršila zadnju državicu slavensku na Polabiju. G. spis. sve te ratove věrno i živo opisuje sine ira et studio. G. H. je Němac ponosit ali s svim tim i pravedan prama Slavenima, o kojima mu ide posao; njihov krasni blagi život, pobožnost, poštenje, (kojeg onda u Němacah po svědočanstvu spisatelja, nebiaše, nu puko nasilie), hvali na njih junačtvo, ali kudi na njih nepostojanost i něslogu i u vrěme pogibelji. Žalostna ali puna za nas nauke knjiga.

---

*) Tu se osobito odlikuju kao inadje Slaveni Město da tu mirno sjede, i u slozi medju sobom živo, da su jači u nevolji, pravdaju se medju sobom o někakvom prvenstvu. Tako prie několiko godinah u Hilendaru povadiseše Srbi i Bugari, te Srbi Bugare iz Hilendara iztěraše.

Zagovor.

Spät kommt ihr — doch ihr kommt! Der schlechte Weg
— — entschuldigt euer Säumen.

Schillers Piccolomini

Evo jedared opet Kola gdje se ujavlja, pošto mu se izdanje (tomu ima sada do tri godine) prekinulo na VI. knjizi. Bilo je medjutim obilnata govorkanja i prigovaranja, zašto li ovaj kod nas jedini svegrani (encyclopedički) časopis presta izlaziti. Jedni turiše krivnju na urednika; drugi ju prtiše na ledja odboru ili starešinstvu družtva izdajućega, a bilo je i takvieh, koji tome opet drugdje tražiše izvor, tužeći se na nehajstvo čitajuće naše svjetine. Kad se uz to govorkanje tura crn kolač i u torbu urednikovu, treba je da se kao pošten čovjek brani pred svietom i opravda, što ja evo, prekrstivši se, glavom kao takov činim, razlažući sine studio svoja u tome poslu odnošenja. Rado već s početka priznajem, da je vazda bio najmučnii za mene posao: govoriti pro domo sua, a osobite muke stoji me posao taj ovdje, zašto danas ima ljudih čudnovatieh ćudih, te mi može tko zabreknuti: »K sebi ruke dívere! tu nek drugi govore, jerbo si ti upleten u stvar razsudjenja.« Nu kako si mu drago; ja nemogu sa sviem tiem obrći glave na te ljude, i njihove primjetbe, već ću — s razlogah svoje kože — napolje glasom svojiem, već ovdje na početku izjavljajući, da smatram u stvari ovoj glas svoj kao puki votum informativum, t, j. metnuvši ruku na srdce, nastojat ću razložiti okolnosti, priobćit data i sva ostala odnošenja stvari ove, kako po duši znadem, da su bila te još danas jesu, ostavljajući svietu na volju, svoj sud iz naravi priobćenieh datah da crpi i svoju osudu da izreče. — Evo ih dakle!

Primivši tajničtvo nar. Matice, upravljajući odbor povlasti me, da imam zajedno i uredjivat Kolo, od kojega bi imale po ondašnjoj osnovi izaći preko godine po četiri knjige svaka od prilike od 5 tabakah. Istinabog, ja sam se onda djela toga latio, nadajući se, da ću moći odgovarati točno zahtjevanju. Nu domala uvjerim se o drugoj; jer čiem se dulje mučih oko toga posla, to

se i sve većma osvjedočih, da neće ledja moja podnositi uredno, što sam na njih bio naprtio. Evo zašto ne! Zato, što se stvar u djelu drugčie ukazala, nu se s početa predstavila u misli. Ja se s najboljom ćudi latih prve knjige. Trebalo je tu pisati i moliti da skupim gradiva raznovrstna, za da nebude posao jednolik ni po osobama ni po predmetima. Tko je godj zavirio u pisarnice današnjieh naših urednikah, te se tu ikoliko obazreo, taj će priznati, da kod uredničtva našeg kojeg časopisa nije svaki članak već i gotovo djelo, nego treba tu još i urednikove glave i ruke, da ga priredi i do točke dotjera, što ga (exceptis excipiendis) stoji gotovo veće muke, nu da je sám napisao stvar. Tako sam i ja krpao, koliko sam igda mogo, dok neiządje izpod tiskala prva nova (IV.) knjiga Kola. Uz taj posao prodju mi 3—4 mjeseca. Mnogi će sada kazati: »Evala! a sad si barem svršio posao kod prve (IV.) knjige; a sutra ćeš se spremit na drugu (V.), da ju što prie sgotoviš.« — Eda! blago si meni, da je bilo tomu tako; ali nije, nu valjalo se latiti knjige ove još *težački* t. j. valjalo ju samomu svojiem rukama komadimce umatati, pa razašiljati na utemeljitelje i na prave i na obvezane, razštrkane kojekuda po svietu kao rakova djeca. I tako ti i ja okó toga težanja robotah do 2 mjeseca danah, dok ga jedared odbijem od ruke tvrdo sudeći, da sam svu gg. utemeljitelje namirio. Al hoćeš! Istom neprodjoše dva tri mjeseca, eto ti mi već knjige za knjigom, koja iz senjske biskupije, koja od graničarskieh častnikah. Tako ti mi jedna izza druge dolažahu a sa sviuh stranah carevine naše, navještivajući mi, da onaj i ovaj nije primio svoj komad, jerbo je premješten, moleći me uz to, da mu ga šaljem na sadašnje mjesto njegova zvanja. Tu ti mi valjalo opet odgovarati i namirivati ljude. Eto ti mukah i prieponah, uz koje se je radjala IV. knjiga Kola. Što smo kazali za ovu, valja i za ostale njezine sestre mljezimice. I s njima mi je prošlo uz svakojake trudove mnogo vremena, dok niesu ugledale biela svieta. I tako ti nas-kada tada i sa VI. (uz matičin troŝak III.) na pomol kobne godine 1848.

Tom godinom djelo ovo zapne o kamen još i druge nevolje. Bukne naime i u našem carstvu plamen prevrata, koji osobito narod naš u svoj vrtlog povuče i na sasviem protivno polje ga odvrati te s ogleda duševnog i tjelesnog književnost naša odmah stade kolebati i malakšati. Treba reći tek dva slova, pa će se stvar ova objelodanit i ukazat kao gola istina! 1.) Pozornost čitajuće svjetine sva se jednom okrenula u novine političke, pohlepno iz njih srkajući viesti o noviem državniem dogadjajima. 2) Spahije, duhovničtvo i narodni činovnici, dojako najkrepči i najbroj-

nii podupiratelji literature naše, jednom prevratom oviem, koji je sa sobom doveo i ukinutje robote (tlake), izgubiše gotovo sve svoje dohodke, te tako s njima i književnost naša spade na prosijačku torbu. A najživlje opet osjetavaše potres taj nar. Matica, koja je glavnice svoje uložila ponajviše upravo kod spahiah. Čiem se obatališe dohodci spahinski, tiem se naravski poremetiše i dohodci matičini; jerbo dohodci su joj tekli jedino iz kamatah, kojieh sad jednom nestane, zašto dužnici (spahije) niesu odkud imali platjati ih. S toga nastade jednom u pjeneznici družtva oskudica novacah, čiem se kamate nepolagahu. Sad se u sjednicah starešinskieh povede rieč, i za Kolo: bi li se nadalje izdavalo ili ne? Biaše govornikah i za jedno i za drugo pitanje, nu stvar odluči g. pjeneznik čiem, izjavi, da novca jedva toliko ima u blagajni, da će njime tek uspjeti pečatnju Drobnićeva rěčnika namirit, a kamoli da još ima šta i na druge stvari trošiti. Zato bi tu i odredjeno da se izdavanje Kola odgodi dotlje, dok nervus rerum gerendarum u blagajni družtva opet neojača.

Eto razlogah, zašto je Kolo prestalo izlaziti! Eto lica okolnostih, koje su mu bile neprijazne! Eto opisa i sviuh odnošenjah urednika sprama ove stvari! Eto izvještja i o tomu, kako se upravljajući odbor vladao u tom poslu! — Urednik priklonivši vrat svoj pod neizbježni jaram svojieh odnošenjah, sudi, da je radio, kako je u tiem okolnostim raditi mogo. A sada ostavljam na vas, gospodo članovi Matice i ostali prijatelji književnosti naše! da i vi sve okolnosti dobro razmotrite i uvažite, a polag njih i po duši svojoj sud svoj da izrečete.

U Zagrebu 15. Srpnja 1850. *Ured.*

Knjiga ova bila bi već m. Listopada pr. g. izašla, da je bilo po mojem, ali drugi tobož mudrii nu svakako silnii od mene, odlučiše, da se pečatnja obustavi, i tako ti je tek za pol godine poslie. U Zagrebu dne 30. Travnja g. 1851, *Ured.*

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST
I
NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

Andria Torkvato Brlić.

KNJIGA VIII.

(Troškom nar. Matice ilirske.)

U ZAGREBU.
TISKOM K. P. NARODNE TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1 8 5 1.

Sužanj Šiljonski,

pjesan

Lord Byrona.

U v o d.

Šiljon (Chillon) stari je gradić na briegu *Lemana* (jezera Gjenevskoga, *Genfersee*). Slavni pjesnik englezki, glasoviti *Lord Byron* (rodj. g. 1788. umro g. 1824.), putujući g. 1816. po Švajcarii posietio je i Gjenevu i njezine čarobne okolice. Pri toj prilici i ovaj je stari zagledao gradić sa sviem njegoviem izbama do iste njegdašnje mu tamnice. Sad neznamo da li je i u tu tamnicu zatvorio se, kao došavši u Taliju, u onu, u kojoj je u davno vrieme čamio biedni mu drug, slavni pjesnik Torquato Tasso; — tu se zatvorio da može laglje shvatiti osjetjajem muke i užase bolnog jednog tamničara. Nu kako bilo da bilo; Byron spomenu gradić ovaj sa prekrasniem mu okolicama u svojoj Odyseji „Child-Harold" zvanoj; osiem toga napisa i pomanju onu (po sudu našemu) najkrasniju svoju povjesticu „Sužanj Šiljonski," baveći se i. g. nedaleko od Lausanna u selu „Ouchy" čiem ga ondje zaustavi za dva dana hrdjavo vrieme kao u zatočenju. U priedmet prekrasne svoje povjesti uze Byron njekog *François-Bonnivarda* znamenitu u sgodopisu skupnovlade Gjenevske osobu, koju uhvativši na prievari utamničio je u podrume Šiljonske ondašnji duka Sardinski, nastojavajući iz petnieh silah slobodnu Gjenevu okrenut pod tvrdu svoju šibiku, čemu se rečeni B. najkriepče odupirao. Bonnivard je dvaput tamnovao u

Šiljonu, drugi put 6 godinah (od 1530—1536), dok ga Bernezi (Berner) neizbaviše, koji g. 1536. na oružju osvojiše čitav Waadtland, dakle i Šiljon. Eto od prilike koliko ima istine ili historičkog temelja u ovoj Byronovoj povjestici! Ostalo je dodati ures raznobraznog pjesničkog kista Byronova, te i on sam pripoznaje u predgovoru te svoje umotvorine, da je pjesan tu napisao u vrieme jedno kad još nije znao podpuno sgode svog viteza, nu mu ih je tek njeki Gjenevac poslie svršenog posla priobćio. Nu kako mu drago, djelo je prekrasno izvedeno, te nam se nedalo na žao nevještvo velikog pjesnika u tom obziru.

Od Byronovieh pjesnih ima prievodah na svieh gotovo jezicieh europejskieh. Najviše ih opet ima na jeziku njemačkome vezaniem i razriešeniem slogom pisanieh, izmedju kojieh najbolji nam se čini prievod Böttgerov. I ja prevodeći pjesan ovu pod jesen g. 1847. zavirkivao bih u rečeni prievod. Nu na sriedi posao taj prekinu mi se s prečieh radnjah, te se ga istom s mladom godinom 1849., pridižući se od bolesti, na Štajeru za nevolju opet latih i bez Böttgera do kraja ga dotjerah.

Najbolji su izmedju prievodah pjesnih svakako oni, koji su i po mjerilu i po izrazu mislih jednaki s origjinalom. Nu težko ti je i to oboje zajedno da postigneš, osobito na jezicieh raznorodnieh, jerbo nastojavajući jedno da izvedeš, drugo ti se izmiče i propada. Dapače višeputah to isto stoji i sve ako sta i jezik origjinala i jezik prievoda dva rodjena brata. N. p. ima li dva srodnija jezika, do što sta jezik ruski i jezik jugoslovenski? Nu opet neima gotovo veće muke, nego je prevadjanje pjesni ruske na naški; jerbo mitrike od ova dva jezika oslanjaju se na sasviem protivna načela. Dočiem se u redku ruskome ne nabljudava strogo odmor (caesura), nu se stope bez obzira na njega prave točno po udarenju glasa kao u Njemacah, naš redak treba da ima odmor, a

stope se prave bez obzira na glas pukiem brojenjem slovkih. Tu bi dakle prevoditelj zlo prošao, ako bi se htio držati vjerno mjerila, zašto preko polovice najkrasnijeh mislih izmaklo bi mu se i propalo, a posao bi mu bio tek slab i taman odtisak sjajnog izvornog obraza. Isto onako je i jezik englezki s jezikom njemačkiem vrlo srodan, jerbo oba sta sina jedne iste majke, rieči germanske. Nu sasviem tiem neima jezika u Europi, okó kojega, prevodeći pjesan po mjerilu origjinala, njemački bi se prevoditelj više izmučio, nu baš okó toga srodna mu jezika englezkoga. A uzrok tomu stoji u kratkoći riečih englezkieh sprama niemačkieh. Nu sasviem tiem njemački pisaoci, prevodeći pjesni englezke, drže se mjerila kao pijan plota, ništa zato, ma tiem načinom posao im izašao tvrd i neokretan, ma propala polovica krasote i dražestih origjinala. A kamo li mučnii je opet posao prievoda pjesni englezke na naš jezik, čiem izmedju engleštine i slovenštine neima u ničemu nikakve srodnosti do cigle obće europejske (germansko-romansko-slovenske). Dočiem su u Englezah rieči višeslovne vrlo riedke, u nas se opet nalazi vrlo malo riečih jednoslovnieh (monosyllaba).

Istina je, englezki jezik kao njemački i romanski ima uz svaku gotovo rieč svoju člančicu (Artikel), koje u našemu neima, ali sasviem tiem jezik slovenski i bez nje nemože se ogledati s englezkiem glede na kratkoću riečih i sklada, jerbo su rieči naše već u korienu dulje od englezkieh, te se i načinom sklanjanja i sprezanja još većma otežu. Uzimajući dakle u obzir golem razraz (contraste) od ova dva jezika, bio sam prinudjen (hoćeš nećeš) razkrstit se s mierilom origjinala, pak, prevodeći pjesan ovu, u mjesto englezkog četverostopnog jamba prigrliti prekrasno mjerilo junačkieh našieh narodnieh pjesamah t. j. peterostopni trochej sa potrebitiem odmorom (caesura) poslje

druge stope. *) To učinih toga radi, da uhvatim više prostora za izraženje dražestih origjinala, da neosakatim krasotu mislih samobitnieh najizvrstnijeg pjesnika, što ga ima sviet zapadni vieka današnjega. Jesam li udario pravom stazom, dokle li sam dospio? to ostavljam sudu razboritieh štiocah našieh. Ako prievod moj nadje umnieh prijateljah, sljedit će izza njega prievodah od još njekoliko glasovitieh komadah istog pjesnika, n. p. *„Parisine“* ili *„Nevjeste Abydske“* (*„the bride of Abydos.“*)

Sužanj Šiljonski.

Pověst

Lord Byrona.

Tamnici Šiljonskoj.

Vječni odahu rajske duše i pameti!
  Slobodo, u zatvoru što sjaješ kó danak!
  Jer si tu u srdcu sgradila si stanak,
U srdcu koem ljubav tek te može oteti.
Kada sviet ti djecu odsudi na okove,
  Na okove i vlažnih zidinah u tminu,
  Njihove su muke dobit za otačbinu,
I slobodi glas se po svem svietu zove.

Šiljonska tamnico! ti si svetilište,
  Tla ti vlažna oltar; njih bo 'e sužanj gazio, **)
  Dok se od njegvih stopah nebi tu nalazio

---

*) Da bogme te mjerilo to ne vlada cielom pjesmom, već na kojieh mjestih mienja to kratjiem to dužiem, kao što to biva i u matici, n. p. u redcima: 2. 3. 27. 28. 29. 30. 229. 230. 345. i 252.

**) Vidi »Uvod.«

Put utrven, bireć tla da su tratište.
O da se neizbrisao nikad trag putu etom,
Jer s nasilja vapi k nebu za osvetom.

Poviest.

1.

Ja pobielih al ne lietah mahom,
Nit osiednu'
Kroz noć ciglu jednu
Kó što ljudi siede prešnim strahom;
I trome mi noge, al ne od truda;
Već mi neréd skrivi ih i prignu,
Jer tamnica zarobi me huda:
Mene udes zao kao one stignu
Kojem isti zrak i zemlja mati
U zatvoru naprečac se krati;
I biahu mi s vjere roditelja
Težki okovi i za smrtcom želja:
Vidjeh otca na kolcu zaglavit,
Što prisegu nehtje zaboravit;
I djeca mu s toga isto onak
U tamnici nadjoše zli konak.
Sad sam jedin, gdje sedmoro bješe;
Šest za mlada, jedan starieh lieta'
Zaglaviše kao što počeše,
Plien i roblje progonstva prokleta:
Jedno u ognju a dvoje na boju
Krvcom vjeru podpisaše svoju,
Mruć na primier svog otca i djeda
Sve rad' Boga kojeg vrag negleda;
Troe baciše tamnici na stanak
Od koih evo ja sam sljednji ogranak.

2.

Biaše Šiljonskoj u tamnici čvrsti'
Sedam stupov gotske gradnje i vrsti,

Do sedam grdnih i jakih stabara',
Koe očadji zatvorena para;
Zraka, bludna što amo udara
I kroz okno tiesno i pukotine
Debeloga zida pada i gine,
Po prostoru vlažnom puzi sjajuć —
Kó luč blieda nad čretom igrajuć:
Na svakom stupu ima po alka jedna,
O svaku alku lanac prikovani;
Željezo stvar je ljuta i ozledna,
Grizućim zubma noge mi obrani,
I te rane neće mi zarasti,
Dok nevidim krajni dan zapasti,
Dan što u oči sad me grize i peče:
Ja nevidjeh sunca gdje izteče
Puno godin, već ni neznam broja,
Jer im rovaš sviest izgubi moja,
Kad posljednji bratac mi izdahnu
I ja do njeg živ bez sviesti panu'.

3.

Prikovaše k stupom o pojase
Nas trojicu — nu svakog po za se;
Nemož činit ni koraka jednog
Ni brat vidjet lice bratca blednog,
Van kad bliedo svjetlo izvana udje,
Što učini i svoe nam lice tudje;
Tako skupa nevideć drug druga,
Gvoždje o pasu a pod pasom tuga,
Ah, susiedi, nu opet razdružni,
Prikovani tu čamismo tužni;
Skup čim biaše i odah čistog zraka,
Bar nam bude utieha niekaka
Rieč domaću sborit, posluškivat,
Razgovorom bratski se ozivat

Bud' pričajuć priče stare u nadi,
Bud' pjevajuć pjesme davorije;
Al nam nakon i to već dosadi
Jer promuče rieč nam gladka prije,
Te se hladna hladni o kamen bije
Zvukom čamnim — ne slobodna i jasna,
Kó što njekad bi zvonila iz grudi' —
Mož se varam, nu što si god budi,
Bar moem uhu nemniaše kó vlasna.

4.

Biah najstarii izmedju trojice,
Ja ih tješih tobož dobre volje —
I valjaše kako znadoh bolje —
I to činio svak bi po mrvice.
A s najmladjeg, koji otcu omili
Jer mu biaše na kip majke čelo:
Oči modre kó nebo veselo,
Š njega od duše brižno se razcvili'.
Pa tko da tu nezatuži, reci,
Gledeć pticu u u kakvoj klietci!
Jer kó danak biaše lica gladka,
(Dok još danak bivao mi ugodan
Kó orliću kom je još slobodan) —
Dan polnoćni, kud sjae bez zapadka
Žarko sunce, dok neprodje ljeto,
Što viek bolje svjetlosti bezkrajne
Sunčno čelo u sniežnost odieto — ;
Takve on biaše krvi i duše sjajne
I od naravi viek vesele ćudi —
Tek s nevolje tudje suze plačuć;
Nu tad vreše kó val s gore skačuć:
Svoj jad nosi bio ma tako hudi,
Al od tudjih gnjev mu kida grudi.

5.

I u drugog biaše duša taka,
Bog ga 'e stvorio na kip od junaka,
Krepke mišce, a srdca i krvi,
Polak svieta da na boj pozove,
Pa bi i rado tako izginuo prvi,
Nu ne ginuć da nosi okove;
Mal njih zveket već mu srdce smrvi:
Ja ga vidjeh gdje on mučeć sahnu,
Možda i ja istu nosih ranu,
Al se silih da kako obatrivim
Sljednji ogranak kuće liekom živim.
On bi ljubio lov u zelen-gore
U trag trčuć kurjaku i srni,
Al tamnica pakao mu je crni,
Spete noge biedah zlo najgore.

6.

Pod Šiljonskim gradom leži Leman,
Tisuć stopah duboko ta neman
Mokrim noktî kopajući rije;
Bar omjera tu u dubljinu pada
Kad si 'e spustio niz zid biela grada,
O koi s gnjevnim šumom slap se bije.
Slap i bedem tamnicu dvostruku
Načiniše, — živi grob — u huku.
Jer pod vodu jezera se i tavan
Svod pružaše tamnici — naš stanak,
I mi čusmo talas noć i danak,
Gdje klucaše šumeć nam nad glavam';
I ja slišah zimi kako bura
Pljuskajući slap kroz okna tura,
Kad zazviždnu vi'ar — oblakah krman —
Da potresla ista se klisura;

Ja drmanje ćutih neuzdrman,
Dà i smrt bi sam volio u tu sgodu,
Bar bi mi opet vratila slobodu.

7.

Već o drugom bratu rekoh onu,
Da u tamnici sasvim dušom klonu,
Te mu omrznu već i ista hrana,
Al ne s toga što nebiaše izbrana,
Ta bi obikli loveć lov po gora'
Jesti malo i to bez izbora.
Zamienismo divlje koze dojno
S vodom, s zida što nakapa znojno,
Uz to hljebac pliesniv, tvrd i tužan,
Kog nakvasi suzom mnogi sužanj,
Odkad ljudi zatvaraju ljude
Kano zvjerad sred tamnice hude.
Pa šta biaše nas to i njega briga?
To neskrivi bratcu ni kotriga,
Jerbo od takvog živca Bog ga 'e sgradio,
Te i najsjajnii dvor bi mu dosadio,
Da mu hoće tko slobodu oteti —
Proste staze po gori i vrleti . . . .
Nu šta tajim sgodu? On izdisa,
Ja nemogu ni znoj da mu otarem
Il da ruku prihvatim mu barem,
Premda okove trgoh i kidisa',
Da razkinem, al zalud mi muke,
Ah, on umrie; neodriešiv mu ruke
Plitku jamu za mrtca izkopaše
Zemlji u hladnoj sred tamnice naše.
Ja ih zaklinjam da sahrane tielo
Bar u zemlju na koju veselo
Sjaje sunce — hman je kletva moja —
Misao bo se meni u glavu upili.

Ni po smrti da neće taj čili
Duh u robskoj zemlji nać pokoja.
Al uzalud ja ti rieči troši',
Smijahu se molbam ljudi loši,
Metjuć hladno zemlje pokrov goli
Na stvorenje, koje ljubih toli;
Po vrh groba još okove metni
Tog ubojstva spomenik najspretnii.

8.

A brat tretji — cvietak dragocjeni
Od kolievke najviše ljubljeni —
Svoje majke obraz i mljezimče,
Svog plemena gojeno ljubimče,
Skrb najdraža otcu i sred muke,
I mâ briga, za koga s odluke
Štedih život tješeć ga, vas mu odan,
Da će još bit sretan i slobodan, —
On takodjer prem dosad neganut —
Duh prirodjen il Bogom nadahnut —
Sad ti jadan klonu, ter dan po dan
Već mladosti cviet mu vehne ugodan.
Strašne stvari, kad gledaš u sili
Ljudsku dušu, kako bije krili,
Na razstanku kako kipom miče!
Ja ga vidjeh kako u krv iztiče,
Kako prši u bezkrajno more,
Strašno s mukom hrvuć se i bore;
Ja sam gledao čovka bolna i grěšna
Pred smrt buncat s straha neutješna:
Al zlo biaše ovo i užas pravi —
Smrt bez straha — pa kako ga davi!
Ah, on ginu krotko, dušobolno,
Trpeć mirno, umrući zadovoljno
I bez suze, nježno kano slavlja,

Tek š njih tužeć, što ih kon sebe ostavlja.
Tog obraza cvietak i čaroba
Rugaše se svim strahotam groba;
Rumen s lica topi mu se sladko
Kó cviet dúge što mine za kratko;
A oči mu svjetle se prozračne —
Luč najsjajnii te tamnice mračne;
Riečca grka s ustiuh mu nekanu,
Ni on roptaše o koncu preranu,
Dvie tri riečce još o dancih bolji',
Mene tješeć nadom u nevolji,
Jer ja mučeć i izgubljen ležim
Za gubitkom krajnim i najtežim ....
A ti uzdasi! on se krit ih trudi,
Al ih slabost preko volje odpasa
Te oni čeznuć tekoše mu iz grudi' ....
Poslušķivah, — nemož shvatit glasa, —
Uzklikivah biesan od užasa,
Znam da uzalud, al ja od zdvojenja —
Već uvjeren — još traži' uvjerenja ....
Zovnuh opet, — . . čuh glas ko da šapnu;
Trgo' okove, ... zvečeć se razapńu,
Skočih k njemu, ... neima ga, utrnu'
Ništ nevideć do 'ednu točku crnu ....
Ev' me sama, gdje sada na ustnice
Dišem memlu, gnjili zrak tamnice ....
Gle, karika najdraža i najkrajna,
Medju mnome i viečnostju tajna,
Što me k rodu vezaše još juče,
Na tom kobnom mjestu danas puče.
Bratja moja — jedan zemlji na dnu,
Drugi na njoj — primiše smrt hladnu ....
Ja mu ruku studenu opipa'
(Ah, i moja ohladnu tog hipa),
Da ju dignem neimah sile više,

Ipak ćutih da mi grud još diše —
Bi poludio, kad znaš da si izgubio
Na sve vieke što si najveć ljubio....
Ja neznam ni sada
Zašto neumroh tada:
Neimah nade, nu vjeru s naukom,
Što me uzdrža smać se svojom rukom.

9.

Šta se poslie meni tu ujavi,
Neznam danas, nit se sietjam da znah:
Zrak i svjetlo najprie me ostavi
A najposlie ista mračnost prazna.
Ah, odriešen ćutih i mišljenja
Ja tu stojah — kamen sred kamenja;
Misao trne zaodjevena mrakom
Ko klisura gola pod oblakom;
Sve se u'tmastom vrtjaše mi sanku
Baš ne nalik ni noćci ni danku;
Ni to biaše luč tamnice ružne,
Toli mrzke za moe oči tužne,
Nego bezdan, koem prostora nesta
I nemičnost bez točke i miesta;
Neima zemlji tu ni nebu sliedi,
Ni vremenu, ni dobru, ni biedi;
Već tu 'e tiho i zrak nepomičan,
Ni životu ni smrti naličan;
Bireć lokva praznoće nesretne,
Sliepe i nieme, bezputne i nekretne.

10.

Jednom mi se opet razsvietli u glavi,
Na prozor mi pojuć ptica pade:
Čas prestaje, čas mé opet zdrávi
Glas najsladji kojeg čuh ikade;

I harno mu biaše srdce i oči
Jer ja od sladkog čuda suze toči':
Pa i taj čas neće shvatit misli,
Koliki su jadi me pritisli.
Nu mal po mal opet ćuti trome
Navikoše znanom putu svome:
Od tamnice vidjeh tla i stiene
Gdje se steru ko prie oko mene;
Vidjeh opet sunca zraku riedku,
Gdje ulazi gmižuć kroz rešetku,
A kroz okno kud se luč ukrada
I taj pitom tić mi dodje sada
Da i pitomii neg je u istom lugu —
Tić ljubazni ko jug modrokrili,
Pojuć, sboreć tisuć stvarih mili'
Ko da mi oće dignut pienjem tugu.
Viek nevidjeh prvo takva stvora,
Nit ću ikada čut takva žubora.
Činjaše se da 'e i on bez druga,
Al mu 'e težko i polak mojih tuga';
On mi dodje bireć s razgovora,
Jer za utiehu nebiaše mi stvora;
Nu u tamnicu čim dopre to pienje,
Vratiše se misli mi i ćutjenje.
Baš neznadoh da l' slobodan biaše,
Pusti l' kavez rad mog družtva i znanstva;
Nu poznajuć grkost sužnje čaše,
Ptiću sladkom neželih sužanstva.
Da li možda u krila obučen
Gost taj dodje iz raja poručen,
Jerbo sudih (Bog mi prostio grijeh!)
Što nukaše na plač me i na smijeh,
Da stoji u njem duša mladjeg brata
Rad utjehe Bogom mi poslata;
Al do mala ode ptić i pienje,

Te ja spoznah da 'e smrtno stvorenje;
Jer da biaše on, nehtie opet poći,
Mene ostavit tužna u samoći,
Sam-samcata ko mrtca u raci,
Sam-samcata ko maglu u oblaci',
Ciglu maglu kad sja danak bieli,
Kad ostalo nebo jasno blista,
Rugu jednu na sred neba čista,
Koe netreba gdi 'e zrak vedrina ista,
Kad sjaje oblak, a sviet se veseli.

11.

Tu promieni stanje mi se biedno:
Moi krvnici razžale se ujedno,
Neznam što ih okrenu na bolje,
Ta biahu učni suzama nevolje!
Nu istina je — lanac, što razkrhnu',
Sad tu i osta krijuć zemlju crnu;
Po tamnici biaše mi sloboda
Te ja od kraja pa do kraja hoda' —
Uzduž, popriek i gore i dolje
Koracajuć dok mi biaše volje;
Pa se i hvatih krug stabrov i ploče
Vratjajuć se svedj gdje šetnju poče',
Tek se kloneć da korak nepadne
Na golo mi groblje bratje jadne,
Kad pomislih: „hodeć bez obzira
Uzkvrnjivaš postelju im mira“,
Dolazi mi sapa težka toli,
Te ista u srdcu krvca me zaboli.

12.

Ja izdubih zid njekolik stopah,
Al ne zato tamnici da utečem,
Jer ja, brate, sve u jedno zakopah,

Štogod ljubih u kipu čovječjem.
Pa i zašto? Cio sviet od toga dana
Bio bi mi tamnica prostrana;
Neimam djece ni roda ni druga
S razgovora u jadu i tuga':
Na to misleć odoše sve bjede
Što prie misleć pomamit me htjede....
Nu biah čudan te se popeh gore
Do rešetke na gvozden-prozore,
Da još vidim tu modru planinu,
Željne oči na njoj da odpočinu.

13.

Ja se izmienih — nu ona mi se ukaza
Bez promjene — istoga obraza,
Na njoj vidjeh sniega kûp stovjeki,
A pod njome jezera okvir meki,
I Rodana sinjeg trak daleki,
Čuh potoke gdje se skačuć toče
Kroz šikarje niz stiene i ploče,
Dalje vidjeh gradu bielo ogradje,
Ko mjehurke — jadrit tanke ladje.
Sred jezera i mali otočac biaše,
Koj u oči mio mi upadaše,
Bireć da ga tko napisa
Tu zelena na pogled prostora,
Težko širjeg izbe mog zatvora;
Na otočcu tri tanka drveta,
Nad otočcem nebo modrog cvieta,
Oko otočca talasi ti kruže,
Na njem rastu mlade kitne ruže
Sladke boje i mirisa.
Tu i ribice gradu pod bedeme
Priplivaju radujuć se nieme,
Pod oblacim orao kolo bije

Silnim mahom kako nikad prije,
Nakon k meni bireć da se spuštja
I niz lice pade m' suza guštja,
Ja osjetjah tugu i začeznu',
Jedva ćuteć verig' tež željeznu;
I kad opet sa prozora sleznu',
Pade mračne moje izbe tma mi
Na srdašce baš ko težki kami,
I činjaše nalik mi se grobu
Što se sklopio nad dragu osobu;
I prem mi oči sbratiše se s tminom
Začeznuše ipak za vedrinom.

14.

Bili l' danci, mjeseci il ljeta?
  Ja nebrojah ni mâ pamet dozna:
Neimah nade progledat opeta,
  Ni oči izliečit ukočenja grozna;
Nu iz zatvora dodjoše me vodit, —
  Ja nepitah: zašto il tko odluči?
Biaše mi 'edna po tamnici hodit
Il po svietu verig' oslobodít,
  Očajanje jer već ljubit nauči'.
Zato blage kad dodjoše duše
Te se lanci s mene na tla sruše,
Tek prostomu te mračne zidine
Ko domaći dvor mi se učine,
I došavši — osjetjah u vaju —
Rodna iz doma da me opet tjeraju:
S pauci imah priateljstvo, poznanje,
Gledah rado njih predju i tkanje,
Pazih igru miša u mjesečini....
Pa zašt' radost to da mi nečini?
Ta jedna izba stanak nama biaše
A ja glava zajednice naše....

Mogo' ubijat, al zašt'? Bože mili!
Ta smo u miru živjet naučili!
Ja i okovi već smo bratja davna,
Tolik čini zajednica stavna,
Te ti omili robstvo sa svoim strahom —
I ja slobod pozdravih s uzdahom.

St. Vraz.

Ljubav otačbine.

Od *Dra. K. Libelta.*

(Konac. *)

IX.

Było cię tylko možna wspomódz, wspiérać,
Nie žal žyć w nędze, nie žal umiérać.

Krasicki.

Promotrili smo otačbinu dosad u materialnih joj temeljih; zatim smo ju proučili u duhovnih njezinih silah; gledali smo samo na njezino tielo, i na njezin duh, što tielo to oživljuje. Prelazimo sad k najvišim silam otačbine, k njezinoj utjelešnjenoj (objektiviranoj) ideji, k oriaškim onim obrazima, u kojih se svietu objavljuje otačbina, kako kroz sviet i vjekove korači, kao osobita, velika cjelina medju narodima, u cjelovitoj punini i jedrini života i činah. Velike te ideje otačbine, veliki ti kalupi, kojima se dostižu i u život dovode svrhe, ne toliko čovječanske, koliko božanske jesu *država, crkva i historia.* Jezgra pako te trojice i njihovog pojavljenja jest život državni (politični), pobožnost i zadaća naroda. — Daj da ih bliže promotrimo!

---

*) Vidi: Kola knjigu VI. VII.

Što je *država?* — I kod nas se za glavno načelo države uzelo to, da je država sloboda u život pretvorena, pa da se ona sastoji samo iz ljudih. Takovu misao o slobodi nalazimo i u Grčkoj, gdje je najprije rod ljudski osvojio slobodu. Plato u svojoj slobodnoj državi dosta primjerenu upotrebljava prispodobu, da je država kao velika daska (tabula) na kojoj je s velikim slovima napisana pravednost (pravda). — Pravda je dakle i realiziranje pravde Platonova ideja države. Pojam pravde stoji mu u čovjeku, to jest, sila duše, koja vlada nad razumom i strastima, te kao takova sastoji se iz triuh glavnih kriepostih: iz *mudrosti*, *muževnosti* i *trieznosti* ili *umjerenosti*. — Tako i u državi ima tri tim krepostima odgovarajuća reda: 1. red *upraviteljah*, 2. red *težakah*, i 3. red *vojnikah*. Dieca su sinovi države, odhranjivajuća se troškovima države. Neima imetka posebnog do samog narodnjeg. Eto što je država u smislu Platonovom! — Aristotel smatra državu najvišim stupnjem ili obistinjenjem družtva čovječanskog. Država se polag njega počima od porodice, koja sačinjava kuću iliti gospodarstvo; odtuda postaje naselbina, selo, zatim grad ili varoš, a napokon ista država. Sklonost k državi jeste čovječanstvu prirodjena. Čovjek nemože živjeti u stanju prirode, jerbo je stvor politički. Država je stanje čovječje, sredina izmedju stanja zvjeradi i neba. Polag toga pojam države temelj je sviuh nižih odnošajah. Zato se porodica (obitelj), kuća, selo, gradovi razvijaju iz tog istog pojma države. U formah spoljašnjih pojavlja se država kao jednovlada, boljarstvo, i kao skupnovladarstvo, koje je njekim državoslovcima pravi uzor slobodne države.

Oko tih pojamah starih mudracah vrte se pojmi i misli novijih vjekovah čak do Montesquieua, te se protežu i u sustave (sisteme) najnovije filosofije njemačke. I doduše, kamo su bolje, nego sva nova politika u

u svojih theorijah. Jerbo dok bi jedni tvrdili, da je država ustav ogradjujući slobodu i imetak gradjanah, a drugi, da je vlada osnovana na kamen božijeg prava na zemlji, to su prvi ponizili veliko pojavljenje naroda do na sredstvo, i po njima vlada oporna napredku duševnom bila bi najbolja država. Drugi opet niesu baš daleko odmakli od mislih Indianacah, gdje Bog stvara iz sebe državu, ili Židovah, premda nam je poznato da bogovladna uprava u njih nije bila baš najbolja.

Najkukavnija je ona theorija, koja postiže (shvatja) državu, kao savez izmedju upraviteljah i upravljenikah, iliti kao razmjer izmedju zapoviednikah i poslušnikah, kao što je teorija Hallerova, koja proglašuje državu ustavom osnovanim silom jačega t. j. poglavice, koji sili svakoga živjeti u krugu družtvenom, i slušati zakone zemaljske. Pa zar si ikada čuo, da države postaju savezom? Gdje ima tu suda, ako bi se kojoj stranki krivica učinila? Što kralj prisiže na ustav, ili kao što bi u Poljskoj prisizao na pogodbe (pacta conventa), taj čin još nije država, koja po pravom smislu u samom narodu ima svoje nutrnje ustrojstvo. Theorija Hallerova morala je ipak dokazivati, da je država stvar dobra, pa da je zato slobodno čovieka k njoj i siliti; te da onaj koj ima silu, bolji je i imućiji, nego onaj, koj tu silu trpi, pa da je upravo zato i dynastija s božije milosti. No dosta o toj proslavljenoj Hallerovoj ppmladi političkih naukah. — Hegel i sva njegova škola približava se mislima Platonovim. Po Hegelu je država uživotvorenje prava u najvećoj moralnosti naroda. Stupnji k toj državi jesu: *porodica* i *družtvo*. No na tima dvama stupnjima nije se još osviestila volja naroda. Država zna što radi, i što radi to čini po načelima promislivši okolnosti po tanko. Ali i u toj teoriji ima strašne idealnosti, jerbo svaki osieća, da je država puno više, nego je pravo uživotvoreno (realizirano), više

nego što je moralnost i sviest. Pravo je samo jedna posljedica (resultat) duha, no nije još ista država. Metjući tu ustave i zavode za istu državu, metnuo si krv tiela tobože za isti život i čine. —

Država po našoj misli jest spojenje otačbine materialne i duhovne k postignutju života otačbine; država je stopljenje i pretvorenje sviuh čestih tiela i duha u jedan živi i dielujući narod. Život dakle naroda pravo je opredjeljenje ili zvanje *) države. Odtuda uprav sljeduje, da pojam države obsiže u sebi šest navedenih momentah. Zemlja nam se pokazuje pokrivena plodima obrtnosti; narod predstavlja obitelji, družtva, redove, vrste; čovjek biva gradjaninom, zakoni stiču obraz nutrnjeg i spoljašnjeg upravljanja, te predstavljaju sobom narod u razvitku života javnog; tim narodnost postaje izrazom lica cielog naroda; jezik se prolieva u glasne govore naroda na saborih, na stolicah učiteljskih i na propoviednicah; literatura utiče u škole, zavode, naročito u narodnu odhranu. Svaki dakle momenat, koj dosad, posebice promotren, biaše mrtav, oživljuje u ideji države, kretje se i razrastja na kip oriaša, u ispoljašnjem svome stasu. Svuda i svagdie ima tu kretanja i gibanja, izobilje života, a to je upravo država.

Država, budući život otačbine, — jest njezina sadašnjost i njezina budućnost. Država je sadašnje vrieme života narodnog. Država je dakle neprestani prelaz iz prošlosti k budućnosti naroda, dok mu se nenavrše dani života. Život je suglasje sviuh organičkih silah, i to suglasje u državi jest sloboda, a odpor mu

*) Život naroda prava je svrha države; a kako to godi srcu i osiećaju pravom čovječanskom, kako mu razsvietljuje um, kako mu tieši i slobodi duh! Ta definicija već je sama po sebi život. Zaista u životu, kao što ga je g. pisatelj nacrtao, sve je sloboda, sila, slava, uznositost, veličina. *Bilj. prev.*

je robstvo. Pohlepa za sve prostraniim suglasjem tja do k najskrajnijim družtvenim medjašima jest pohlepa za sve većom slobodom; a to je upravo razvijajući se život naroda.

Život je pojavljenje, a ovo se pojavljuje u činih; a k činima treba volje. I život čovjeka tek se onda upravo začimlje, kad postane gospodar svoje volje (sebe samog). Život dakle naroda mora da se pretvori u čine naroda, i zato mora da to u čine pretvaranje biva slobodnom njegovom voljom. I pokrajina jedna samo od ono doba, kako joj narod postane sposoban, i moćan, volju svoju činima obistinjivati, počima se i u istinu zvati državom.

Da narod može izjavljati volju svoju, i da time može biti država, treba mu temelj i stroj politički. Bez toga stroja neima države, premda i ima otačbina (domovina), i to ti je ona golema razlika izmedju otačbine i države. Temelj politički, s ovoga gledišta smatrajući, u ideji iliti u životu otačbine jest ono, što je zemlja s materialne njezine strane, a narodnost opet s duhovne. Stroj ili temelj politički jedinstvo je zemlje i narodnosti. Jer da se narodnost digne i uzraste, k tomu joj treba stroja političkog, iliti nezavisle volje naroda. Država se dakle gradi a otačbina život dobiva, čim si narod steče stroj politični. Ima plemenah, što se nikad neuzmahnuše do te slobode; no imena tih plemenah ili takovih tobože narodah niesu se ni bilježila u knjigu sudbine, ni opredjeljivala da izvode velika djela kao svrhe bezkonačnog duha. No gdje je Bog ulio u bitje kakvog plemena ili naroda onu višu za više svrhe sposobnost, gdje mu već u kolievci sjaje oko zrakama genija, tamo narod dorasli do mladića, posjeća silu i zvanje svoje, pa krstom krvi svoje stupi u bieli sviet javnosti, i žrtvama, nad kojim se divi sviet, podiže se k nezavislosti. Tu dakle vidimo, da otačbina od svojih sinovah i kćerih

ište požrtvovanja, dapače istu krv i život na žrtvenik da prinose. I to nije ni čudo. Otačbina, uzdižući se do na državu, pribavlja si život, a život je svaki od krvi. Nu i dalji život otačbine jest život od života svakog zemljaka, jest neprestano požrtvovanje svakog državljanina za blago otačbine. Njoj prinosi u žrtvu svoje radnje, svoje misli, svoje sposobnosti, njoj sva svoja imanja. Samo takim požrtvovanjem živi i drži se otačbina. A kad bura zaprieti njezinoj skupnosti, bilo iz nutra n. p. kad rodjeni nje sinovi ustaju na nju, otimajuć njoj imanja i slobode, bilo iz vana n. p. grabežljiv i lakom susjed kad joj na medjaše nahrupi, ili s obiesti pogrdi joj ime i poštenje, ili se polakomi na pravo naroda, — onda otačbina poziva vierne svoje sinove, da idu vojevati za njezinu skupnost, za njezinu slavu; onda bojna trublja kao trublja arkangjela uzkrisivajuća mrtve iz groba, budi svakoga zemljaka od najvišeg do najnižjeg, grmeć mu na uši glasom države: „Sve, što si, to si s ljubavi otačbine, jerbo si čestica njezina! Ustaj i ajde na boj, da ju braniš! Ostavi sve, što ti je drago; jer ti je ono, što je najdraže, otačbina u pogibelji!“ — A takov glas, za svakog pravog sina glas je oduševljenja, a za kukavicu i nevjeru glas poraza. Pobjeda i cielina države visi od broja viernih i junačkih njezinih sinovah. Gdje se pako sila prostoga naroda na taj glas nemakne, tu si već i uvidio, da nepoznaju majku svoju, i da nerazumiju glasa njezina.

Zato ljubav k otačbini, postižuća (ponimajuća) život otačbine u državi, a tim i u istom stanju političnom ili državnom, pokazuje se u žrtvah za nju. Tim svetim imenom *požrtvovanja* (posvetjenja) krste se čini domorodca, izvirući iz ljubavi k otačbini. Na žrtveniku joj polaže on ne samo prvence svoje, no kad treba i cieli svoj imetak, zdravlje svoje, sreću svoju, život svoj. Najviša je to žrtva, kad sam sebe prinosiš u žrtvu. —

Dvostručna su požrtvovanja: u vrieme *mira* i u vrieme *rata*. Danak, koji platjaš, svietska je desetina za otačbinu, jer svak zna, da se bez danka nemože ni upravljati država u miru, ni oružati sila, ni promicati obrtnosti, ni zavoditi učionice, niti njihovo dokučiti popravljanje. Danak je dakle prvi stupanj požrtvovanja za otačbinu. Naplatja se on gradjanom, čim se samo slobode dankom zadubljene protežu — i razširavaju na sve, koji tu žrtvu prinose. No budući da se kod nas plemstvo izvuklo izpod danka i plaćanja, cieli taj teret svalivši na ubogi prosti narod, izključen iz hrama slobodah, izžuljenim grošem istog puka stečenih, zar li možemo reći, da je takovo plemstvo pojmilo otačbinu? pa ma i čuda od junačtva izvodilo na polju bitke, zar li ipak znade za što krv lije? Zla ta misao o otačbini porodila je najgadniju sebičnost. Pa zar nije to sebičnost mrzka, obilnost imajući izključivo u svemu, uz to ipak zahtievati, da tu otačbinu majkom svojom drže i miliuni biedne djece, kojima od njezina imetka i od tolike slave ništa u dio nepade? Eto ti aždaju djedinstva (majorata) s odvratnim svojim licem! Red boljarski sin je prvorodjeni, na koga prelaze naslovi, imetak, časti i slobode i pravice domovine; prostog pako naroda ljudi, miliune brojeći, jesu kao mladja djeca, koja, izključena od svega toga, osudjena su samo na rabotu i trhe javne. Pa što? mi se još čudimo, da nam je otačbina propala? Budući da nije bilo požrtvovanja u vrieme mira, budući da se za vremena niesmo odrekli gnjusnoga prvenstva (majorata), zato ni žrtve u vrieme rata niesu pomogle državi, jer puno ti je bilo gospode prisvajajuće si dobra otačbine, u vrieme mira, ali vrlo malo biaše ti ih koji će sa svim silama potrudit se zaklonit ju prsima svojim u vrieme pogibelji.

Gdje danak ili porez nedospieva za podizanje koristnih zavodah u domovini, tu treba žrtve da prinose

sdruženja ljudih posebnih, koja svjedoče o ljubavi k obćemu blagu, a tima činima i o ljubavi k otačbini. Sdruženja u Englezkoj pokazala su čudesa. Svako to družtvo silni je junak od hiljadu rukuh i noguh, i od hiljadu glavah, koje sve dižu i okretju u korist blagostanja i sile naroda. Svako od tih družtvah spajajući silu mislih i voljah u jedno ognjište, jest kao palno staklo (Brennglas) što sve zrake sunca spaja u jednu točku da upali trud (gubu) predsudah i razširi svjetilo narodno. Da se kod nas mjeri ljubav k otačbini po našemu načinu požrtvovanja, sdruženja, poduzimanja za blago obće, morali bismo se jamačno već od srama upaliti, nad hvastavim hvalisanjem, štono gotovo svakome zvoni iz ustiuh, kažući, da tobože doduše iz svega srca ljubi otačbinu svoju. Pa i sad još ima ljudih, što požrtvovanje njekojih plemenitih dušah smatraju za diktaturu, i za namjeru, da tim žrtvama hoće tobož da se uzvise nad drugima. Mrzka je doduše to sljepota, koje ako se ne oprostimo, a to će bit u nas ljubav k otačbini samo bludnja i ljuta varka, te ćemo dugo još za nju podnositi kazni. Odricat se samog sebe i svojih posebnih korištih, budi ti barjak, pod kojim tvoja ljubav k otačbini može biti prava ljubav, jerbo onda si se žrtvovao za nju, a ne za sebe. Neima većega grieha na širokom svietu, nego kad tko stvar javnu narodnu ponizi upotrebljujuć ju u sredstvo gadnih svojih posebnih namjerah; niti grieha, koj bi se teže kaznio, jerbo se kazni propaštju naroda i njegove sreće, od koje je i griešnik čestica osjetna.

U dolinah mirnih cvatu naročito krieposti gradjanah, š njima razstavit može ih samo srdce, ugrijano ljubavju k otačbini. Svaki korak, što tu činiš, jedan je čin života otačbine, rieči tvoje postaju tielom i činima. Pomisli, da tko je tu nitkov, taj je i vrag matere otačbine. Nu blažen onaj, koj joj je služio u ljubavi cieli svoj

život, koj ni sebe ni svoj imetak nije imao na misli, već samo blago naroda; koj posvetjujući domovini sve svoje sile i sposobnosti, zaista i sina odhranio si je za službu domovine sposobna. — Što si godj, budi u zvanju svome oduševljen, ali i mudar; brini se za stvari javne, narodnje, nu i za svoje (privatne), pa gdje treba, daj ove na žrtvu za one. Bez stanovišta osobnog (privatnog) neima čovjek temelja, a bez stanovništa javnog neima dostojanstva. Treba tu i jedno i drugo da spojiš, ali treba da imaš i srdce i glavu.

Požrtvovanja u vrieme rata za slavu iliti samostalnost domovine od veće su važnosti. Glas „Na boj!“ kao iskra električna proleti uha i srdca domorodacah. Silan li ti je to potres cielog tiela otačbine, te ćeš ga osjetit, i na najkrajnjemu nje kraju. U taj mah svak ćuti, da je sin domovine, i da ova ima život složen iz života čitavog naroda. Jek i tresak dušmanskih topovah, što se na granici razlieže, zatresa srdcem svakog zemljaka, koj god osjeća, da se tu niesu zatresli zidovi doma njegova, već sgrada ciele otačbine; osjetja on, da mu je kucnulo srdce, kao jedna žilica veličanstvenog narodnog srdca. Tu se skupljaju čete sinovah na pomoć otačbini, i pokrita tjelesima bojišta svjedoči o požrtvovanju braniteljah otačbine. Kad su Rimljani i Kartaginci boj bili nad jezerom Trasimenskim, tresla se zemlja pod nogama boracah. Usred boja čovjek tako na se zaboravi, da je gluh za sve. Takovo je požrtvovanje za slobodu. Neima sile, koja bi podjarmit mogla narod od njekoliko miliunah, što se podignu na obranu svojih pravah i slobodah. A kad poslje boja umjesto pjesme radostne i pobjedonosne razlieže se po domovini zveket okovah, a iz tamnicah ječi uzdisanje sužanjstva i nevolje, — to je velika i sramotna kazan za one, što su Boga, sviet i zemljake svoje varali svojom ljubavju k otačbini.

Odricati se ljubavi k otačbini u taj mah njezina

života, jest izdajstvo domovine. Krivnja proti zemlji, narodu, zakonom, proti narodnosti, jeziku, narodnoj literaturi, jeste težka, velika krivnja, ali još na čelu nema udaren žig izdajice. Jer premda grabež za imetkom iliti slavom čovjeka jest krivnja, to opet zločinstvom biva tek onda, kad mu ide na glavu i život. Isto tako namjera proti životu otačbine, jest gnjusno izdajstvo, jest najveći javni grieh, i najveća sramota, koju čovjek zaslužit može. Snovati zakletve i pletke na propast otačbine, kovati saveze s neprijateljem domovine, izdati otčinsku zemlju inostranoj vojsci, služiti dušmaninu savjetom i pomoćju; uhodstvo najmljeno ili bezplatno — sve su to izdajstva vriedna, da ih čine Korielani ili Glinski (kad hoćemo da izrazimo nadutu oholost), a Efialtesi i Jurgaški (koji su primjer kukavnosti i krajne ništete).

Država dakle pojavlja se u najčilijem životu otačbine, s kojim je najtješnje spojen život sviuh zemljakah. Ništa nije istinitije nego što je Mickiević u trenutku čista uzhitjenja o ljubavi k otačbini rekao: „Nije bilo sreće u kući, jerbo je nebiaše u domovini.“ *) U tih riečih izreče on nerazdielno jedinstvo zemljaka sa otačbinom, jedinstvo osnovano na jedinstvu života. Propast otačbine propast je njezine djece. Njezina sreća jest i njihova sreća. Kad se otačbina u crno zavila, veselje pojedinih osobah čini se da je tužna radost što prši na groblju nad grobovi roditeljah, sestarah i bratje.

Največa propast naroda mora biti za domorodce izgubitak bitja političnog, i zato što su bili židovima proroci, to isto bio je za Poljake Petar Skarga, koji proricajući narodu svomu propast političke slobode, i sve odtuda potekavše posljedice, uzkliknu: „Doći će na vas robstvo, u kome će poginuti naše slobode, i obratiti se na smieh. Bit ćete ne samo bez gospodara od krvi

*) Nie było szczęścia w domu, bo go nie było w ojczyznie!

svoje, već i bez otačbine i kraljestva svoga, prognani, svuda biedni, prezirani, ubogi, kojih će gaziti nogama i ondje, gdje su vas prije i cjenili. Služit ćete dušmanom svojim od gladi, ubožtva i svake druge oskudice, i nametnut će na vrat gvozdeni vam jaram. Jedni od vas poginut će od gladi, drugi od mača, a drugi opet razići će se i raztrkati po svietu od nemila do nedraga.“ — Da su se ta proročanstva izpunila na židovih i na svakome narodu, što je izgubio svoj politični temelj, to je stvar naravna, zašto otačbina bez temelja političnog neima života, neima slobode; cielo joj tielo leži mrtvo bez vlade i pokreta, i zato tudje sile mogu po njoj prosto gaziti, zemlju joj razkomadati, prosti joj narod potlačiti i razganjati, zavode rušiti, narodnost grditi, jezik skružiti, rieč i pismo izkorienit do krajnje klice.

Kad dakle takovih posljedicah za sobom vodi izgubitak bitja političnog, zato ljubav k otačbini i treba da bude najjača k ovomu bitju i životu. Svaki zemljak valja da to osjeća živo, da je samo kao čovjek slobodna naroda sve, inače ništa. Imamo silu primjerah, da ni vrata paklena nadvladati nemogu državu onu, u kojoj se i u prostaka upalila ljubav k otačbini. Sila i čitavog svieta preslaba je podjarmiti narod, koj se diže u ime ljubavi k otačbini, prava svoja braneći. Taki je bio Rim u ratovih svojih sa Gallima i Kartagincima; taka je bila i Grčka u bitkah persianskih.

X.

I kościół jest matką jako jest ojczyzna.

Carstvo moje nije od ovoga svieta rekao je Isukrst. Iz tih riečih njegovih vidi se, da sasvim izza svjetskih razmjerjah stoje odnošenja naša k Bogu, i zato da ljubav k otačbini zemaljskoj ne siže do u to područje

duha pobožnog. Nauka spasitelja, kao čista duhovna, nije nikakvim osobitim načelom narodnosti naznačena, u jedan samo narod pomazana, nego je za čitavo čovječanstvo odlučena. Tu je hristjanin gradjanin čitavog hristjanskog svieta, i u drugim ljudima vidi samo bližnje svoje. Ljubav prama otačbini ustupila je tu mjesto širjemu osjećaju, ljubavi prama cjelokupnom čovječanstvu. Crkva i carstvo božje, po riečma Apostola Pavla, sazidana su u srdcih vjerujućih, te su sviet samog istog duha.

Nu tako se stvar ima samo u goloj pomisli ili abstrakciji, imajući samu vjeru pred očima. Duh se nikako pojaviti nemože bez materialnog vida i temelja. Zato i crkva hristova morade se pojaviti u spoljašnjem vidu narodnih crkavah *) i tek s vremenom iznikle su kao glavnije forme u hristjanstvu: c r k v a k a t o l i č k a, g r č k a, p r o t e s t a n s k a, i n g l e z k a, itd. Pošto crkve postadoše spoljašnostju duha, morali su i narodi u njih položiti misli, ćuti i pojme u formi njima prirodjenoj, pa tako u svojih obredih, u izpoviedanju, i u svih spoljašnjih odnošajih crkve morali su osjećati i gledati čast svoje otačbine, te njezinom ljubavju prigrliti i opasati crkvu i vjeru. — Čovjek osjeća silnu neobhodnu potrebu pobožnosti, isto i onako kao slobodu družtvenu i državnu. Pobožnost veže ga s nebom, družtvo sa zemljom. Ovo je zahtievanje razuma, a ono potreba srdca njegova. I jednim i drugim putem izlieva se život narodah na vidjelo; na jednom i na drugom radi jedan veliki duh

*) To je sa svim naravno. Kao što jedan duh čovječji čitavog našeg roda pojavljuje se pod različitim vidom i formom u različitih narodih, tako isto i duh hristjanski, koj sa spasiteljem našim sidje na zemlju, preobrazio se u različitih narodah po duhu njihovom. Može tu biti različnih formih, no d u h, j e z g r a treba da bude jedna, i j e d n o g l a v n o t e ž e n j e. *Prim. Prevod.*

božji, pa jedan konac božji vodi narode — jednog za drugim — do k velikome onome moru, što se vrti napredujući od vieka.

Narodi su dakle pozvani, da vode i predstavljaju pojave duha, kao u činima svieta, tako i u činima crkve. Pobožnost (religija) i ustavi idu ruka za ruku, te su plod mislih, ćutih i načelah narodnih onoga ljudstva, u kojega su se krilu razvili. I jedni se i drugi razvijaju. Kao što je država život sviuh praktičnih odnošajah otačbine i osnovana na temelju političnom, tako je i crkva život sviuh odnošajah osjetljivih i idealnih otačbine, i osnovana je na vladajućem vjerozakonu (religiji). Crkva, kao država jeste život sadašnjosti naroda, jest veliki spoljašnji, pravi vid tih samih silah i upravah, kao što je i država. Dok je država bila život otačbine, što proniče sve čestice i uda naroda, spajajućih do u jednu narodnu cjelinu, — dotle je bio taj život samo jednostran. Crkva je druga strana života otačbine, što sve promiče i oživljuje.

Zahtievati, da nebude vladajućega vjerozakona; to je isto koliko zahtievati, da nebude u državi forma vlade složna, ili da nebude organičkog jedinstva u životu naroda. *Vladanje* je jedinstvo životno u pojavih narodnog života. Pojavljenje toga vladanja u državi jest *vlada*, a u crkvi je forma izpoviedanja. U jednoj i drugoj narod svojoj cjelini daje vladajuću formu vlade, i vladajuću formu vjeroizpoviedanja. Odtud sljeduje, kao što narod nemože biti bez vlade, da onako isto nemože biti ni bez forme vjeroizpoviedanja. Ako to dopuštamo, a ono može se načinit i država i crkva u osobitih narodnih značajih a to obadvie kao sile vladajuće. No pobožnost, dok se neizvrgne u pretjeranost, u fanatizam, negrdi i neprogoni druga vjeroizpoviedanja. I zato uz vladajući vjerozakon ne samo da mogu, no i moraju da se trpe i drugi vjerozakoni, te treba da imaju slobodu javne službe svoje obavljati,

tako da se zbog vjere nitko nemože lišiti prava slobode državne.

Gdje je vjera živa i duševni i politični život naroda grijuća, ondje proniče ona sve udove naroda. Vjera i sloboda dva su silna ognja u narodu, utrobu mu ogrijavajuća. Bez tih vatrah narodi su kao izgorjeli vulkani neimajući više nikakve valjanosti. Sloboda i vjera dva su ognjišta, dva sunca na nebu narodnog života. Oko jednog i drugog vrti se život otačbine. Obadva se slievaju u jedan život naroda, pa zato i mora da su vazda u najvećem suglasju.

Dok koj narod ta dva ognja uzčuva, dotle nepoginu. Ako je od drugog naroda podjarmljen i svoj izgubio temelj politični, dok svoju posebnu ima crkvu, dotle uzalud govoriš i sudiš, da se prelio u narod drugi; jerbo dok mu u srdcu i utrobi tinjaju dvie te svete i životne vatre, dotle ga drugi narod nije vrstan progutati, zašto tu svako nasilje i svaka navala vodi k odporu, a te iskre tinjajuće u pepelu uzpirit će se prvim vjetrićem, te buknut u plamen.

Stroj politični, buduć osnovan na spoljašnjih odnošajih, jest *jedinstvo zemlje i narodnosti*, a pobožnost, kao sila više idealna, osjetljiva, s unutarnjem životom naroda spojena jest *jedinstvo naroda i jezika.* U ljudstvu i jeziku najsilnije hrani se vjera Ljudstvo i jezik svod su crkve, koji malo visi od zemlje i narodnosti. Ljudstvo s jezikom otacah svojih uza se prenosi vjerozakon svoj i u progonstvo. Kao što u državi tako i u vjerozakonu spojeni su svi momenti otačbine: imaš tu zvonike i hramove, jednom rieči: svi odnošaji i sve strane života osnovane su u crkvi. Od kolievke pa sve do groba sprovodi te vjerozakon. Vas moralni život naroda i pojedinog čovjeka potiče iz tog vrela. Vjerozakon posvetjuje obiteljske sveze, utvrdjuje družtvene odnošaje, zavezuje najvišu vladu prisegom, i posvetjujuć

ju čini je u očima ljudih svetom. Pa tko nevidi u njoj pravi život otačbine?

Vjerozakon naroda treba dakle da bude predmet ljubavi naše. Zato nerugaj se prostome narodu, što je pobožan, nemudruj i nesmij se onome, što je prostaku sveto! Pomisli, da nikad nećeš tako lahko izgubiti povjerenje u prostaka nego kad mu budeš na pogoršenje u vjeri. Nu ljubav ta netreba da bude sliepa niti odobravajuća bludnju. Uvodi ondje prosvjetu, gdje u prostog naroda vladaju prazne vjere i predsude; pa gdje vidiš, da oni, što bi imali biti svjetlost naroda, razširuju medju prostotom tminu, te su proti prosvjeti i napredku, — a ti izgoni lučem razuma svoga mrak, na koliko godj možeš.

XI.

Słowiczku mój!
A leć a pój!
Na pożegnanie pój!
Bo wyszedł głos
I padł już los,
I tajne brzemię lat —
Wydało płód!
I stał się cud!
I rozraduje świat!

A. Mickiewicz.

Kao što se čovjek pita, kad se na sama sebe obazre: „Zašto sam ja na ovome svietu? na što su ti putevi života, kojima idem? Taj život moj je li od slučaja ili pako ima kakvu svrhu?“ tako isto može i narod sam sebe upitati: „Na što mi ta narodnost, kojom se razlikujem od drugih? na što sam tolikom krvlju izkupio vjeru i slobodu? zar ništa neznači ta država, taj vjerozakon, što se razvio u životu otačbine moje?“ Odgovor na ova pitanja daje prošastnost i ljudska ona misao,

koja u toj prošlosti poznaje razvitak duha. Ništa se ne sbiva slučajno, ta i isti su vlasi na tvojoj glavi izbrojeni. Pa kad ima u prirodi nepromienljivi zakoni i posljedice opredieljene, tim više i u životu čovjeka i narodah razvija se duh taj sve dalje napredujući.

Narodi niesu igračka sudbine, već su material duha, koj inače na zemlju sići nemože, nego silazeći u narode, te u njih i kroz njih odkriva bezkonačnost veličine svoje. — Ljudstvo je tielo vječnog duha, a narodi su njegovi sinovi, različni po običaju, sposobnosti i zvanju, pretvarajući volju otca svoga u čine. *Svaki dakle narod ima njeko zvanje,*) njeko poslanstvo* (misiju) koje je primio od Boga, i koje izpuniti svrha mu je života ovdašnjeg.

Žezlo historije prelazi od naroda na narod. Historia svakog naroda nije ino, nego izpunjenje zadaće, koja mu u dio pade. O tom će se svak uvjeriti, koj poznaje historiju, te je narode pregledao po glavniih njihovih vjekovih. Uvidjet će, da ima tamo jedna svrha, oko koje se vrtio vas prošli život narodá. Ta svrha viša je zapovied, prstom božjim narodu napisana još onda, kad ga je na

---

*) Ovo je zlatna rieč, koju treba da zapamte i duboko si u srce usade oni, koji (ma kojem to bilo) živom narodu europejskom odriču budućnost. Istina je, njeki narodi imaju više, a njeki manje zvanje, t. j. njeki imaju više a njeki manje velikih činah uplesti u golemi i veličanstveni vienac čovječanske historije. Ali zato nesmiju se prezirati ni oni, koji ili temelj polažu kojoj novoj dobi (epochi) ili druge potiču i bude iz nemara i mrtvila, ili pako sami krepko napreduju na stazi života. Koj prezire ine narode, taj ili nepoznaje ili neće da poznaje organizam čovječanstva, po kojem svi narodi stiču se u jedno suglasno kolo (chor) osobah moralnih, gdje je glas i jednog i drugog potrebit kao k razvitku cvieta i k dozrievanju voća dani blagog proljetja kao i dani ljeta žarkog.

Prim. Prevod.

početku ljudstva odlučio i stvorio posebnim i vlastitim narodom. Pogledaj bliže, pa ćeš uvidjeti, kako je ta misao jedno isto sa narodom svojstvo koji ju je u životu uživotvorio ili u čin preveo, kako ga najprije na to goni prirodjena vatra, kako postignuvši ju (misao) mahom osili i prevali na pozorište sa svima silama duha svoga, kako misao tu oživotvorava u vjerozakonu, u državi, u umjetnosti, u znanostih, i kako mišlju tom okriepljen hvata žezlo činah, šireć se daleko u čovječanstvu, dok ti eto najposlje, dostignuvši najviši vrh (točku) nepočme oslabljivati, te ga misao ta ostavlja, a on stane kloniti se k zapadu, k smrti. Nu u to doba već je druga misao božja iznikla na vidjelo, te veslom drugog kriepčijeg naroda zaplovi po moru vremena; jer narod onaj ostario je, te nije više vrstan voditi dalje mladju misao božju. On je učinio, što mogaše učiniti, a sa zadaćom skončava mu se i život zemaljski, ostavljajuć izza sebe bezsmrtnost historičku.

Samo na ovaj način imat će pojedini narodi značenje, ako im radnju i zasluge uzmjerimo po podieljenoj im od Boga zadaći. Samo na taj način pred oči nam se metje ciela historija, kao sveto ubogovanje ljudstva, u kom teče u svoj svojoj veličini i svjetlosti ideja Boga od vjeka pa sve to jasnije, sve to šire uzpirena znanostju, slobodom i srećom narodah. Historija je veliki sudnji dan. Sve što je bilo zlo i neistinito, što nije bilo od Boga, što nije priznavalo poslanstvo naroda, otišlo je na oganj vječni, a što je bilo od Boga, i posvetilo se volji njegovoj, sve to sjedi na desnoj strani Boga, i caruje u nebu.

Da može narod izvesti historičnu svoju zadaću, treba mu njeki temelj politični, na kojem si ustrojava državu i vjerozakon, t. j. izvršava poslanstvo svoje. Obadva života otačbine slievaju se tu u jedan život, koj je božanski. Tu dospieva otačbina k najvišoj svojoj

ideji, koja čini njezinu skupnost ili cjelinu. — Tu ona sveti i slavi svoje blagoslavstvo, jerbo je život misli božije, misli jedne iste, trajući kroz vieke vjekovah. Zato biva ona najsvetijom idejom dotle, dok se godj ljudstvo nepretvori u jednu istu otačbinu.

Žrtvujući se za život politični i za vjerozakon, prolievali su krv svoju pojedini sinovi i kćeri naroda; u historičnoj svojoj zadaći žrtvuje se čitav narod, prinoseći sama sebe na žrtvu. Na žrtveniku vječnosti ginu narodi jedan za drugim, ne kao žrtve slučaja (slučajnosti), nego kao žrtve razvijajućeg se duha prosvjete i napredka.

Ništa neima svetijeg nad otačbinom. Sam Bog dade joj zemlju i narod, dade joj posebno ljudstvo, posebni jezik, zakone i znanosti, i opet k Bogu, svomu tvorcu, vratja se otačbina, kad izvrši volju njegovu, kojom je nadahnuo duh njezin.

Pa to je ta iskra božija, što tinja u značenju i istovetnosti otačbine, i što oblagorodjava svakog, tko ju ljubi. Da prekrasnih riečih Krasickoga: „Sveta ljubavi ljubezne otačbine.“ *) Niti ćeš ti sgriešiti, ako rečeš: „Ljubim bližnjega svoga, kao sebe samog, a otačbinu ljubim iz svieh silah, iz ciele duše svoje.“ Jerbo tako ljubeć otačbinu, ljubiš Boga svoga, kojega misao živi u otačbini tvojoj. Nevjeruj farisejom, koji vele, da ljube Boga, a neljube otačbinu, progoneći rodjenu joj djecu.

Kad je život i zadnja svrha naroda misao božja, koju je primio narod kao svoje zvanje, pa kad je Bog Bog istine, slobode i svjetlosti, zato ljubav pram otačbini bit će najsavršenija u ljubavi k toj trojici. Svjetlosti! Svjetlosti! kliči kao umirući, kad mu već tmina obastire oči! Kliči „Slobodo!“ jer trebaš je kao zraka za disanje. Kliči „Napredku!“ jerbo život je napredak, a smrt

*) »Swięta miłości kochanéj ojczyzny!«

ukočenost. U državi i vjerozakonu razvij zastavu slobode, istine i napredka, pa poda nju skupljaj prosvjetu naroda svoga! Gini za istinu, za slobodu, za prosvjetu; kad bude od potrebe, jerbo ćeš poginuti izvršivajući zadaću Bogom ti danu, ti ćeš poginuti za Boga. To su tri zviezde narodah, pokazivajuće im put od istoka pa do tamo, gdje leži misao zadaće spasenja ljudstva. Misao ta uciepljena narodom, pojavljuje se različito, a raste u ljubavi u Boga i ljudi, dok s *pobjedom križa* svoga nezadobije slavu svoju.

Izvršivanje poslanstva naroda jesu djela njegova. Djela su najsvetija knjiga naroda, djela su životopis božanskog mu života i života otačbine. Što je narodu njegovo sveto pismo u slovu (rieči), to su mu njegove knjige dielah u činu. O da ih učio svaki, komu je mila otačbina! Bez poznanja dielah naroda svoga nepoznaješ njegovu dostojnost, njegovu sudbinu, zvanje njegovo; njih poznavajući pogodit ćeš mu budućnost i prošlost. Iz toga vrela napajaj si duh svoj, ma ti bio mladić, muž ili starac, jer ljubav tvoja pram otačbini ima trajati sve do groba! Crpi život iz činah naroda; poznaj svaki mu viek, i ako je moguće i svaki dan života njegova! U taj mah čvrsto uvjeren, reći ćeš sam sebi: „Niesam samo tielo od tiela, duh od duha otačbine, nego sam i život od njezina života!“

Narodna odhrana ništa nevalja bez poznavanja dielah narodnih. Ne samo od izobraženih to zahtieva domovina s punim pravom, već i od prostoga naroda, komu je ona takodjer mati. Neka i on sluša djela svojih junakah! — Djela kao obrazi zdravog života otačbine — ogledalo su svakdanjeg joj lica. Ona su jedinstvo sviuh stranah života: 1) Zakonah, kao jedinstva ljudstva i zemlje; 2) literature, kao jedinstva narodnosti i jezika; 3) stanja političnog, kao sveze izmedju zemlje i narodnosti; 4) stanja vjerozakonskog,

kao jedinstva ljudstva i jezika, a kao sama djela po se jesu jedinstvo zakonah i literature. Kao što se je u historičnoj zadaći naroda objavila nam najviša ideja otačbine i najviši njezin život, tako i u djelih — u tih obrazih zadaće — sjaje najviše zvanje naroda i najsavršeniji obraz otačbine!

Zapisci hrvatskog častnika.

(Konac.)

List II.

Črnovice, dne 20. Ožujka g. 1849.

Da si mi zdravo, brate moj!

Što rekoh neporekoh. Evo me i s drugom knjigom, u kojoj ću nastavit dogadjaje naše. Kako ti onomadne pisah, Magjari na svaku ruku nastojavahu uplašit naše ljude. Nebiaše tu strašila ni grožnje, koje nebi upotrebili lukavci i nevjere da svrhu svoju postignu. Nu uzalud im posao! Ljudi naši dolažahu k nama svojiem častnikom, te nas o sviem njihoviem grožnjam i strašilima odmah i obavjeste. Tako i momci moje stotinje dodju k meni, te mi sve izkažu točno i potanko. Nu ja ih odmah utješim, veleć im: „Nebojte se, ljudi moji! samo puške da su vam dobro nabijene, i bodila da su nataknuta.“ A osim toga svjetovah ih, da njekoji uza se trud, ognjilo i kremen imadu, da grad odmah zapaliti mogu, čiem se Magjari samo i malo maknu, da nam put iz grada preprieče. — Sve ti ljudi naši, vjerni i junački, poslušaše, svaki momak jedva čekajući da se s magjarima

ogleda. Ja otidoh na ulicu da kapetane potražim. Tu sretoh druga vjernoga H..... i sve mu potanko pripovidjeh, što dušmani rade, samo da nas kod sebe ustave, i pod svoj barjak da prevedu. — On mi reče: „Brate, ti si medju nama najstarii za kapetanima, ako ih za jedan četvrt sata nenadjemo, onda se ti primi glavarstva, daj bubati, a mi ćemo silom oružja kapetane potražiti, ter onuda krenuti, kud nas vjera i poštenje zove.“ — Mi daklem potražismo kapetane, pa ih i napokon nadjosmo u družtvu liepieh gospodjah, i dievojakah. Ja moga kapetana, koji najstarii biaše, izazvah na talianskom jeziku, ter mu dokazah što kuje upotrebljavaju, samo da nas od tvrde vjere i zakletve odmame, i još mu rekoh: „Gospodine, odmah bubajte, jer inače veliki će se belaj poroditi.“ — Gospoje i dievojke kao hitre žene, odmah se dosietiše vragu, ter na nas navale ubah kao dogovorom laskajući i previjajući se pasje vjerice. — (Ovdje nepristoji se da ti na pismo kažem sve ono, što su nam govorile i obećavale); ali moj kapetan namignu mi okom, ja ga razumieh, ter brže bolje u Kolegium, vičući od veselja ko pomaman na dvorište: „Bubaj, brate, bubaj na sakup!“ Ja reci, a ljudi ti već vrve na dvor, ter s dvora brže bolje na trg, da više mjesta, za kretati se, uhvatimo, ako do šta dodje. Jedna jedincata 16. stotinja 3. bataljuna našega, kojoj glava biaše pusti Magjar, skupi se jedno 150 koračajah podalje od nas. Veliki župan zahtievaše s kraljevskiem komesarom, da ta stotinja kod njih ostane. Moj kapetan malo se smete, ali odmah zapoviedi: „U redovim na desnu!“ A to još ni neizgovori, već ti 16. stotinja sve skokom i vičući: *Za našeg cara svakud, a za vas nikud!* k nama se priključi, ter zajedno iz grada izadjosmo. Magjari ni mukaeta, jer srca neimadoše da nam se na put stave. — I to još valja da ti kažem, da je veliki župan Kemeny na večer u oči našeg polazka k meni došao, ter mi

sva blaga ovoga svieta obricao, t. j. zemaljah s krasniem dvorom, novacah, majoriju u generalštabu i šta ti ja znam šta ne sve obećavao, samo da kod Magjarah ostanem, pridodavajući mi, da sam i onako podložnik magjarske krune. Ja mu ništa nerekoh nego: „Gospodine volim zà svoju čast nego za tudju vlast!“ Na tome se i razstàsmo.

U Belgradu ostasmo jedan jedini dan, tu dobismo za Vlahe nješto pušakah i streljiva, da ih prenesemo u Blasendorf (u stolicu uniatskog biskupa izdajice Lemenya). Tu ti ostah 16 danah. Za to vrieme posla nam tvrdjava Belgradska 3 topa, Veliki Enjed njima da osvojimo. Ja dobih zapoviest s jednom stotinjom te topove da branim i š njima da upravljam. Sada slušaj junačtvo hvalislavah magjarskieh! Dne 10. studenoga popódne upregosmo pod tope biskupove konje, i svaki po dvaput izpalimo, samo da konje naučimo u vatri bez straha stajati. — Valja znati da Blasendorf od Velikog-Enjeda samo 6 satih odstoji. U večer na 10. ja krenuh iz Blasendorfa s mojom meni povjerenom stotinjom, sa 3. topa i 4000 Vlahah, pod čelovodstvom njihova prefekta Aksentie Severusa, a to upravo put Vel.-Enjeda. Dne 11. okó 8 satih rano tamo prispieh bez ikakve zaprieke. Na drugoj strani dodje opet 8000 Vlahah pod glasovitiem Avramom Jankulom. Mi se istom spremasmo na grad iz topovah vatru da sipamo; ali gle čuda što ugledasmo, čuda nevidjena prije nečuvena! Grad se preda bez ikakove suprotivi, budući još jučer 4000 Sikulacah, sve štucima dobro oružanieh, koje u prvi mah bune od carskieh izlagaše, 600 honvédah, golemieh junakah; 300 Košutovih husarah, vitezovah ponositieh i 100 sikulskieh husarah, sve ljutieh lavovah; sve te delije, (kažem ti) na jedinu jeku našeg jučerašnjeg gruvanja ali (bolje da rečem) viežbanja, za konje nenaviknute, s glavom bez obzira iz grada u Tordu pobjegoše. Ah brate, da si ih

prije slušao, kako su se slavili, ponosili, dičili, grozili, zaklinjali, da će grad braniti, dok im bude na ramenu glavah. — Dne 13. mi opet dalje za njima u potjeru put Torde grada. Na taj dan još sam dobio njekoliko konjikah Poljakah junačkieh, lakog maksimova puka. Šta ćeš čuti sada!!! Već sutradan dodjoše poslanici iz grada moleć mir, pod tvrdiem obećanjem, da će se caru podvrći. Još kazaše da je sve još na 11. u Kološgrad pobjeglo, daklem ukupno više od 8000 oružanieh delijah magjarskieh.

Dne 5. Prosinca *) pod Maroš-Vašarheljem stajaše 18,000 Sikulacah. Našieh ima 10,000 sa 18 topovah. Mi na njih svaki top po dvaputa izpalismo nu toliko hitih nebiaše ni od potrebe, jer na izbljuvak prvog topa, husari odmah: rekcum! a na drugu hit već nikog ni vidjeti nebiaše, nu sve sam čistac.

Na 13. i. m. pobi se slavni Urban kod Samoš-Ujvara za Kološgrad, jabuku rumenu. On je imao uza se 3000 pješakah i 150 konjikah sa 5 topovah, a Magjari više od 14,000 sa 10 topovah (tako bar sami kazivahu). Urban tek što dvaputa top izpali, a Magjari bježi glavom bez obzira put Kološgrada, odkud su i došli, a otolen bjež tja u magjarsku. Još jednom kod Deeša razbi Urban Magjare, njih 14,000 sa 16 topovah, a njegova sila nebiaše skočila preko 5 topovah i 2000 momakah. Ali jao! prazne glave sve naše trude osujetiše, dok se okrenu sreća te mi opet sve na silu izgubismo. — Urbana ostaviše tek sried pobjede bez podpore i pomoći. Svuda nas rastrgaše, te biasmo svagdje, ali nigdje toli jaki, da bismo se krepko opreti mogli, da sladku jakuku od pobiedah i poberemo i plodove našieh trudovah da uživamo. — U Vašarhelju ostaše gjenerali, 7 dugieh drago-

*) U pismu stoji 5. *Studenoga;* nu to se nikako neslaže sa tečajem dogadjajah, spisateljem pripovjedanieh. *Ured.*

cienieh danah, bez da zapoviest izadje, da Sikulce graničare razoružat imaju; a zatiem namjesto da u tri dana u Kološgrad dodju, ter da Urbanu pomognu, da magjarsku silu u korien satre učiniše veliki put, 13 danah na okoliš. S jednom riečju: budalaština za budalaštinom, nesložnost za nesložnosti kaogodj godinah 1792—94—96 i 1800 itd. Sikulci iz Haromseka opet ohole podigoše glave, ter zakalaše paliti, krasti, vješati, i svako još nečuveno krvoločtvo raditi. Daklem 8. stotinjah tamo podje sa 6 topovah, u Vašarhely 2 stotinje granadirah našieh, u Tordu 2 stotinje našieh, u Ahrudbanju 1 stotinja naša, u Egyerbeg opet 1 stotinja naša; i šta ti ja znam kuda sve. Naš puk stajaše razštrkan po čitavom Erdelju. Na jednom puče glas: „Eto opet Magjarah u Deeš sa 10,000 m. i 8 topovah i 600 konjikah.“ Naš puk stade istom sada kupiti se, ali daleko razštrkan, nemogaše se sjediniti na ukup više od 8 slabieh stotinjah (600 m.), 200 romanskog puka, 2 mala topa i 60 konjikah. Dne 22. Prosinca mojoj stotinji valja rano uraniti, da dušmanina potraži, i mi ga nadjosmo u istini oko 8—10000 momakah sa 8 topovah. Medju njima biaše do 4000 pravilnieh (prebjeglieh) vojnikah. Na lievom našem krilu druga stotinja nadje do 5000 momakah sa 3 topa. Liepa izgleda za nas 900 momakah i 2 topića 3-funt. — Mi se vratismo natrag, spremajući se u Kupolni da prenoćimo. Tu ti istom, straže namjestivši, u kuću unidjoh, ali eto ti već i pucnjave. Ja opet napred bržebolje k mojim vitezovima 18 momakah na broju: „Šta je?“ zapitah — „„Gospodine““ (odgovore mi) „„evo više od 800 magjarah! „Nebojte se, bratjo,“ (prihvatim ja) „strašivice su! Sumrak se već hvata, ništa nam nemogu nauditi; samo posluh i red.“ — I istina, mrak se već uhvatio, ja gledah i čekah; ali neima ništa do sjene gomilah što prolažahu. Od straga čekaše zapoviest. Ali taj prolaz dugo trajaše, i

a se pobojah, da me neobkole. Kleknuh daklem i prekrstiv se po našem običaju, izpalih prvu pušku, da im vatru izmamim, i da znadem kako stoje. Puška puče: „Ištenem!„ javno se ču, te mojoj jedinici umah odjeknu do 800 magjarskieh. I s desne strane zažviždaše taneta! „Oho!“ pomislih u sebi, ali ništa zato, bez zapoviesti nikud s mjesta do velike nužde. Ja s mojieh 18 junakah oproh se tri četvert sata, ali na jednom gle ga! i od straga gdje koje tane zakala oko ušiuh svirati. „Sada“ (rekoh) „nazad, bratjo; ‚ali u redu!“ Magjari za mnom; *Rajta, rajta!* Ali polagano i protezajući. „Aha“ (rekoh) „vidite li strašivice kako viču kano da plaču; niesu junaci, ništa nam se dogoditi neće.“ I u istini na izlazku iz sela, kurve mi i bež nevolje put otvoriše, pošto još sa obadvie strane vatru na me izasuše, nu nikoga ni neobraniše ni ubiše, i tako ti sretno glavu iznesoh i ja i momci moji. Kapetan s ostaliem ljudima na drugoj se strani nalažaše; ja ga stigoh, te zajedno oko polnoći u Deeš dodjosmo i tu se ukonačismo. — Kapetan se čudjaše, kako smo žive iznieli glave izmedju tolike sile Magjarah. Nu hvala Bogu nikome ni dlake na glavi taknuli niesu.

Sutra izadjemo sa sviuh 900 mom. i 2 topa da Magjarom dobrodošlicu nazovnemo. Topovi zakalaše bukati, nu sila ih je božja. S lievoga krila dodje dokaz da ih 5000 sa 3 topa uprav na Deeš ide. Šta ćeš? Mi polagano natrag. U Deešu gruvasmo se sve do jedan debeli sat. Kurve neumiju strieljati. Jedno ognjeno klubko (bomba) upravo na kraju vode, kako sam stajao, padne te izpod mene na stopu i pól razpuknu se; nu hvala Bogu ništa mi se nedogodi. Opet dodje dokaz da Magjari već izza ledjah stoje. Nije fajde valja uzmicati; u svemu ih je 13—15000 a nas 900, dakle ništa nam neostade, nego uzmak do Bistrice grada. Na dan Božića, preko svakojakieh vrletnieh gorah penjući se, tamo

dodjosmo, ali nimalo neuznemirivani od strašivicah Magjarah. Moj i kapetanov budalasti sluga, otidu u Šamošujvar. Tamo ih Jermeni zabaviše dok Magjari nestigoše. Tako ti izgubih svu svoju prtljagu. Ništa mi neosta do ono što na meni biaše. Dne 29. i. m. *) bi pače dogovoreno u 8 satih s prviem pjetlovima svi zajedno kod Čuče na Magjare da navalimo. Junak Urban krenu iz Kološa, pa već dne 28. popódne udari na dušmane, ter ih uzbi. Topovi rigaju, znak dajući pukovodji W.: „Evo me ovdje; ja sam pripravan! sutra opet u 8 satih udariti; da mi dodješ u pomoć!“ Urban poslje tog znaka bojak prelomi. Dne 29. polag dogovara on opet nahrupi na nepriatelja, ter se boraše do pódne, ali W. zato haje i nehaje nu sve sjedi za stolom (kako kažu) nimalo nebrinući se za junaka Urbana, kano da ima u njega sto hiljadah vojske. Urban opet umoren i na cjedilu ostavljen bojak prelomi. Po pódné u 2 sata krenu se tekar W. s mjesta ali već u zao čas, W. jer se mora opet vratit u Kološgrad, Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba, tek što zapoviedi Urbanu tamo da dodje. Urban opet na noge, nu kad tamo, ima se čemu čuditi. U Kološgradu sjede već Magjari koji ga dočekaju topovima. On natrag, pak preko vražieh putevah u Apahidu; i tu upravo ugleda do 4000 Magjarah na 100 koraka mimo sebe prolazećieh. On se sakri i sretno uteče (vesela mu majka) sa deset stranah obkoljen, bez da je momka oli slamku izgubio. 30 satih neprestano putujući kada tada s nama se u Bistrici sjedini. Sad nas biaše 2000 momakah i 7 topovah. Dne 2. Siečnja t. g. udari na nas gjenerao Bem sa 10,000 mom. i 16 topovah (pravilnieh prebjeglieh vojnikah imao je do 5000,

*) U rukopisu stoji *19. i. m.*, a poslje malo niže *18.* Nu opet nemože biti, već 29. i 28 kako i ovdje izpravismo.

Ured.

mnogo konjikah); a nas malo pa još na ravnici. Težka položaja! jer s lieve strane groziše nevjerni Sikulci; daklem putuj opet, brajne, a mi ajde iz Erdelja u Bukovinu, jer hrane nigdje, krova nigdje, a studen strašna. Ah, brate dragi, mal ti tu svi neskapasmo od prevelike oskudice. — Sad me evo u Črnovicah, gdje ću oddahnuti, a prekosutra u Zaleszczik ondje novake da vježbam. U tri nedjelje ako Bog da, opet ćemo se ogledati s Magjarima, da vidimo čiji je Erdelj carski il magjarski?

Žao, vele žao nam je bilo u Zagreb. njem. novinama čitati, da je jedan odsjek našeg puka k Magjarima prešao. To je laž priesna. Istina je druga četa biaše u nevolji ali kao što se pristoji junacima nepogaziše vjeru. Samo 120 ih predje, a medjutiem 40 već ih se opet u svoje jato povratilo. 9 častnikah prešlo je s pukovnikom našiem g. B. medju kojiema i nesretni sin Š. rodom iz Belovara. Kako je on zagazio u kolo nevjerah magjarskieh, to sam vrag neka znade: Nu i on se već pokajao i opet povratio u naše kolo; ali mi ga nipošto medju nami trpljeti nemožemo, jer je uprav proti našemu, daklem svomu puku i vjerniem drugovima, medju kojima ima, (kako znaš) rodjene bratje, na suprotivi stajao.

Na tome današke pismo ovo prekidam, bojeći se da mi se opet neprodulji kao gladna godina. Nu oprosti što sam ga natrpao tolikiema malenkostima, tičućiema se ponajviše cigle moje osobe. Nu šta ću si? Rado sam bio poslati bratu vjernome opis o tome što sam preživio i pretrpio, a to s drage volje, jer sam znao da je bilo za cara i za moj mili i ljubljeni narod, kojega Bog na vieke poživio, te mu se čulo junačtvo sa slavom po bielu svietu dok ima sunca i mjeseca! — A sad s Bogom, moj predragi brajko!

—o—ć.

Knjiga III. (IV?)

Prednja straža kod Dorna-Vatre dne 12. ožujka g. 1849.

Mili pobro da si mi zdravo!

Uzdajem se u Bogu da si i posljednje moje pismo iz Črnovicah dobio. Istom što sam ozdravio odmah ti mi se veli, mome puku, u Jakobeni stanujućem, da se povratim. Dne 2. pr. m. tamo i sretno prispieh; dne 3. dobih već 7 stotinju pod svoju zapoviest; dne 4. i. m. sastavi junak Urban četu jednu od 1200 momakah, medju kojiema i 300 našieh sokolovah biaše, a ja glava od 150 ljudih. Istog dana krenusmo put Pojana-Stampe — mjesta, što 5 niemačkieh miljah odstoji od Črnovicah. Tute prenoćismo, a sutradan, pobro, s rana u 7 satih banusmo, ter ajde preko gorah i dolinah, preko strminah i jazovah, preko vrletnieh stienah i klisurah, kroz guste dubrave i duboke sniegove, s jednom rieči, preko planinah, po kojoj ljudska noga još nigda koracala nije! Biaše to pravi prielaz Hanibala preko Alpah kadno se spremio na Rim da udari. Tako smo ti u redu, kano guske kad se u večer kući vratjaju, hodali čitava 24 sata, doklen ti napokon našiem dušmanom u Moroženju izza ledjah neizadjosmo. Biaše upravo četvrt na 7 satih, kad na veliku cestu izpadnemo. Tišina je najveća, a naši momci premda umoreni svi dobre volje. Čiem se u bojni red postavismo, izašljemo napried u selo male četice kordonistah, a ja s mojom stotinjom izza njiuh sklopljeniem redom. Druga stotinja sliedila je straga kano pomoćna ostava. Jedna divisia Živkovićeva puka

okrenu s puta prama selu Tihi, gdje takodjer (kako nam dojaviše) njeki čopor Magjarah stoji, da nas (bude li od potrebe) od njihove navale občuva. Biaše pol sedam satih kad mi u selo (Moroženj) udjosmo. Magjari još spavaju kao mrtvi a mi srni na njih! Najprie im častnike, a zatiem sve momke pohvatasmo i razoružasmo. Pri ovoj prigodi ulovismo 1 majora, 12 častnikah, 398 prostieh momakah: zajedno zapljenismo i barjak, 2 topa trofuntaša, 2 kola strieliva, 70 konjah husarskieh, blagajnicu, silu bubanjah i pušakah ter svu prtljagu. Uz to nijedan neuteče. — Častnici biahu ponajviše Njemci i njekoliko Magjarah, vojnici pako sve goli Slovaci od Alexandrova puka, i njekoliko silom pod oružje uhvatjenieh Vlahah. Ja sam pitao Slovake, zašto i kako mogu vojevati proti svome caru i svojoj rodjenoj bratji? Oni svi plačući i uzdišući odgovoriše: „Gospodine! mi neznamo šta se radi. Naši častnici nama kažu, da se za pravo borimo; posluh smo obikli, i tako smo evo u nesreću utonuli ni krivi ni dužni... Tek od nedavna mi smo bili počeli misliti, da na pravom putu i mjestu nestojimo. Ali kako si bolni mogosmo pomoć? Najmanju rieč, koju izustimo, grozno će kazniti... Hvala Bogu što ste nas izbavili! mi ćemo pokazati da niesmo nevjere!“ Tako ti nam govorahu, a kako mi povedosmo topove i osvojene im konje stanu ti i oni vikati, što ikad koji može: „Živili! živili!“ Slavni Urban dade nama t. j. Karl Ferdinandovom puku osvojeni barjak. Gromoviti „Hurrah!“ dočeka ga iz našieh redovah. Plienike odpravivši već i polovicu prtljage nakrcali biasmo, kad ti eto od straga glas nam dopade, da od njekud njeki drugi Magjari na nas udariti namieravaju. „Hurrah! Hurrah!“ opet se zaori, a momci moji uz to još zavikaše: „Dolje sa zavitkom s magjarskog barjaka! pa da vide kako ćemo ih dočekati!“ — Meni se dakle nemože na inu, jer sam isto jedva i dočekao, nu razvih barjak ter zatiem:

„Rechts um! i Marsch! Marsch!" da ostaliema, koji već u vatri biahu, u pomoć priskočim. Nu dok ja tamo, posao ti bi već i svršen. Kordoniste, junaci slavenski, veće ih biahu razbili. (Pasje vjere riedko pucaju, ali gje namjere tu i smjere, pak onda smijući se kažu: „Tam už leži!" drugi odmah puc pa podigne glavu, da vidi, ter opet: „Už leži, bratko!" i tako ti im je posao na svakom sastanku). Naša svrha nebiaše da za Magjarom u potieru otisnemo, nego samo četiri stotine u Moroženju žive da ulovimo. To smo i učinili bez da i jedan jedini izmedju našieh poginu oli ranjen osta. Mi im ubismo 3 momka, jednog ranismo, i još 2 uhvatismo, a jedan Vlah priedje na našu stranu. Kad Magjari zakalaše bježati, mi ni s mjesta dotlen; dok naše plieno nije dobar odmak zadobilo — zatiem i mi natrag se vratismo istog dana do Pojana-Stampe. U svemu daklem, pobro mi smo 41 sat bez prestanka hodili. Možeš si misliti kako smo se umorili, ali ništa zato; sve opet dobre volje biaše. Gdje godj se Urban pokaza, gromoviti ga „Hurrah!" dočeka. Valja znati da je Urban tada pod zapoviest fml. Malkovskoga stavljen bio. Urban ga zaklinjaše da mu dopusti svoju namjeru da izvede. Izza dugog moljakanja napokon dozvoli mu. Nu u noći od 4. na 5. Veljače, čiem u Pojana-Stampi noćismo, stiže Urbanu stroga Malkovskoga zapoviest, da se na svaki način svoje namjere okani, i natrag da se vrati. Nu Urban ljutit reče jednom častniku tu na straži stojećemu: „Odgovorite gjeneralu da me zapoviest ovdje nije našla, i da neznate s kojiem sam putem i na koju stranu krenuo. To isto častnik, vrativši se gjeneralu, javi mu. Da ga sad vidiš, kako se zabrinuo, Malkovski neimadjaše više mira, težko li ti se prestrašio biaše da nije Urban zagazio u kakvu zasjedu. Strah za nas istom k prednjim stražama ga dotjera, svakoga pitajući, neima li kakve viesti od Urbana. Napokon dotrča konjik s gla-

som, da je Urban čitav magjarski tabor digo i svu im silu ulovio, i da mu nitko utekao nije, i da je jošter magjarsku nadošavšu pomoć razbio. Na tu viest vas se preporodi; srce mu od radosti opet zaigra; veselje ga pred nas izagna, ter tu nama zdravicu i dobrodošlicu napi. — Dne 8. i. m. stignemo opet u naš stan u Jakobeni, gdje dan prie svanusmo. Malkovski nam dovede liepo pomoć, sve bojožednih Rušnjakah 5 bataljunah sa 6 topah šestfuntašah i 3 stotinje konjikah samieh Rušnjakah. Dne 11. Ožujka krenusmo opet put Erdelja. Urbanova četa bez prestanka naprieda, t. j. 8 našieh stotinjah (700 m.), Živkovićevacah 2 stotinje (400); kordonistah 2 stotinje (400); Rumunah (Vlahah) 1000 mom., 7 topovah i 100 konjikah, u svemu 2500 sve sokolovah umorenieh, ali dobre volje i žednieh boja. (Malkovski sa 2 brigade 5—6000 momakah biaše za nama jedan dan daleko). — Naše najprve straže uhvate stan u Erdelju pod gradom Bistricom. Junak Urban nemirovaše, nu sve mišljaše i razmišljavaše, na koji da se način s Magjarima ogleda? U noć (od 17. na 18.) u 11 satih krenusmo s mjesta, prodjosmo nas 2100 mom. kroz Bistricu, Heidendorf na Bajerndorf, a 400 našieh opet iz Nasoda maknu se na Magjaroš. Tako ti sa 2 strane s bielom zorom Magjarom dobro jutro nazvasmo. Tu se odmah i pobismo, nu poslie posve kratkoga boja pobjegoše Magjari s glavom bez obzira. Čudnovato ti biaše gledati, kako puške, telečake, kruh, kabanice i sve sa sebe bacahu, samo da lagše bjegati mogu. U početku boja težko naši pukovnika im Ricka izraniše, te i sutradan umrie u Bistrici od težkieh ranah. Mi smo ga liepo sahranili. U tome kreševu poginu više od 50 Magjarah, a na polju osta još okò 100 ranjenikah, a čitavieh zarobismo 300 mom. Pliena od Magjarah ugrabismo 60 konjah, 3 topa, 4 kola puna strieliva, 1 barjak Koburžskieh husarah, 300 pušakah (koje izpod sniega pokupismo), svu prtljagu, i 6

živieh častnikah. Mi izgubismo nadporučnika grofa Baudisina, 1 momka od Savojskog dragunskog puka, a 6 mom. dopade koje ljutieh koje slabieh ranah. Eto ti nam sve štete! Moj jedan kapural pri toj prilici ote jednome Magjaru prekrasnu šešanu pravu damaškinju (pobro 100 fr. srebra valja ti medju bratjom). Taj plien on meni veselo dade u jabuku (na dar; da bogme te uzdarje niesam ostao dužan!) Junak Urban liepo nas pohvali što se tako junački vladasmo. Poslie bitke ostasmo opet mi na prednjoj straži a to uzastopce i bez prestanka. U to vrieme proču se da magjarski pukovodja Bem sakuplja silnu vojsku na našemu lievome boku. Osvjedočivši se da glas taj nije jalov odlučimo nenadanoj pogibelji predusriesti te preko Bistrice do Šosenja uzmaknemo. Tu (u Šosenju) stajaše Malkovski sa 3 bataljuna i 6 topovah; pod gjeneralom Fišerom podalje za njima spravna su 2 bataljuna sa 6 topovah i 3 stotinje konjikah. Istom što mi tamo pod večer stignemo, već i Malkovski uzmače sa silom svojom, te ti opet mi ostasmo na prednjoj straži, a to kako ćeš vidjet ne bezposlice. Već sutradan (dne 26. Veljače)oko 1 sat udari Bem sa 6 sikulskieh bataljunah i 4 stotinje konjikah sa 10 topovah (u svemu 6000 ljudih) udari na nas 2500 umorenieh delijah; nu mi ništa zato ogledasmo se na junačku. Topovi rigaše vatru silovitu, Sikulci zakalaše već kolebuti na ravnici, ali mi nemožemo, bez velike pogibelji iz sela da ih potjeramo; nu stojeći tu (u selu Šosenju) strašnu odtud sipamo vatru, i Magjare tako uzdrmamo, te već okrenu glave da bjegaju. Mi našemu Urbanu zavikasmo: „Hurrah!“ pa udri opet i potisni! ali jao! neima u nas konjikah, a piešadija nije za taj posao: nemože na dvor iz sela prokletoga, jer nebrojeni konjici magjarski bez dvojbe bili bi nas pojedinice izsjekli. Nije dakle fajde! valja stojati i čekati konjaničtvo. Nu uzalud čekanje! Nama neima pomoći, već dodje madjarima,

a mi to videći, stanemo uzmicati jer nas Bem obkoliti naumljaše. Mi se hrvasmo $1^1/_2$ sata. U najboljem i najljepšem redu biaše naš uzmak uz strašno gruvanje Bemovieh 10 topovah. — Mi opet ni malo neklonusmo duhom, jer se od gjenerala stanovite pomoći nadasmo. U Borgo-Prundu opet se postavismo na ogledanje. Dušmanin ljepše tu i bolje polje za boj imadjaše, nu zato ipak mi mu se odupriesmo boreći se do mraka. Opet Sikulci biahu već počeli uzmicati, ali mi bez konjikah šta ćeš raditi? Umoreni od neprestane straže, zapovidje naš slavni Urban s topovima na uzmak i tako ti mi u redu bez ikakve potjere stigosmo Malkovskoga, koji u Maroženju s prekršteniem rukama stajaše. Tek čiem topovi okó podne kod Šosenja zagrme, svi će ga bataljuni na sve glase zaprositi i umoliti: „Hajdmo našoj bratji u pomoć!“ Ali zaludu! Malkovski za to i haje i nehaje te s mjesta nekrenu. (Kažu da je major njegova gjeneralštapa pekao karbonadle, dočiem mi krv prolievasmo, od $^1/_2$1 popódne pa do $6^1/_2$ pod večer stojeći u najljutjoj vatri). Ah da nam je samo 2 bataljuna u Borgo-Prund poslao, da se za bokove naše nemarismo bojati, pobjeda bude naša bez i najmanje sumnje, svieh 10 topovah mi bi bili osvojili; ali barem da nam je konjikah i topovah poslao, opet bi mi bili slavodobitnici; — ali, brate, ništa pa ništa, upravo kano da mi niesmo careva vojska. Stoprvo sada čiem se sdružismo s gjeneralom, Fišerova brigada primi poslie toliko vremena prvi put prednju stražu. Mi u tom čarkanju izgubismo 2 častnika, mom. 14 mrtvieh, a 21 ranjenieh. Sikulcem mnogo se je gore krojilo. — Dne 27. i. m. odpravi Malkovski junaka Urbana $1^1/_2$ sat natrag u Klanjac, pa tu da čekamo nebi li Magjar htio opet ogledati se. Mi tamo došavši uzesmo postavu i čekasmo, — ali šta ćeš vidjeti, Malkovski opet uzmače bez da je topa izmetnuo, i opet nas sprieda ostavi na golom studenom sniegu, gdje daleko

na okó ni kuće ni kućišta nebiaše. I tako ti odprtlja bezbrižno natrag u Bukovinu. Urban nas dovede u Tihutnu; izmedju ljudih više od polovice moradošo nam u groznoj studeni pod vedriem nebom taboriti, a druga polovica valjalo je stražu da čuva. Glad prva 2 dana strašno nas biaše pritisnuo. Tu ti u tome prokletom gniezdu ostasmo do mrtve večeri u oči 4. Ožujka. Mi biasmo netom u večer kod Urbana na čaju, kad li iz Dorne prispie konjik s pismom od ruskoga pukovnika Alexandrova, kojiem nam javlja da Bem namierava kroz Moldavu prodrieti, uzmak da nam presieče. Urban slavni i ne pobjedni još u noći uzmak naredi. U 1 sat po pólnoći mi krenusmo, ter poslie 13 satih hoda u Dorna-Vatru prispiesmo. Razderani smo, iznemogli, gladni i blatni, da te Bog sačuvao! Nije šala vaviek i bez prestanka na najprednjim stražama. Ima već 2 mjeseca danah, što naši jadni ljudi niesu imali kad ni ruha promieniti. Urban prosjaše da ga promiene od prilike oviem riečima: „Moji ljudi su umoreni i razderani; 6. miesec u ratu, a vaviek u boju i na prednjoj straži, nemogu se ni preobući!" Ovieh danah nemogosmo ništa jesti dobiti, samo malo mesa, pa i to bez soli, koje na ugljevu pekosmo; neimamo ulja oružje da namažemo itd. A što misliš kakav liepi odgovor dobismo? Jest odporučio nam da ostanemo samo napried, jer ćemo i ovdje opočinuti, i sve potrebito dobiti. To ti mu biaše odporuka. Eto velike Napoleonove glave! straga se mudro dere, zelenome perju neće se na prednjieh stražah čamiti, i tako ti eto opet nas, na koje sve muke tovare. Sve se ljuti i na sve glase psuje. Svaki vodja veli da nije pravo, svaki želi i srcem i s dušom, da nas izmiene; ali šta ćeš? tvrda glava neće pak neće. Naši ljudi veće silno slabe i u bolnicu idu. Inače nemože ni biti. To mu ne prija. Ali mu prija kod sebe držati 5 topovah, koje mi Urbanovci osvojismo noseć svoje glave u torbi. Ako tako vaviek

ustraje, onda će sve po vragu otići. Nu ih i Urban liepo i bez obzira kara i grdi. Jedan od našieh častnikah kazivao je u oči gjeneralom: Vi daklem izmičete svoja ledja i odlazite u zavjetrije, nas ovdje ostavljajući, pa i topove, koje mi osvojismo, vodite sa sobom da se njima stavite i ponosite kao svojinom.

Istinabog! Hammerštein je Malkovskome zapovjedio, da ima medjaš Bukovine čuvati, i u toj stvari svu odgovornost na njega da postavlja. Ali zato opet baš izgovora neima. Mi smo se borili na medjašu i za medjaš Bukovine. M. je čuo gruvanje našieh topovah i da se je držao izrečbe našeg slavnog Bana: „Grom topovah pokaziva mi put!“ za dva sata mogaše nam stići u pomoć. Da je to učinio, na svaki način mi bismo pobjedili i Magjare zdravo potukli. A kad budne jednom dušmanin razbien i dobro potjeran, nije se imao više ni o dlaku bojat Magjarah da će prodrieti preko medjašah u Bukovinu i dapače! daleko bismo ih mi još mogli potisnuti u klance i gudure erdeljske. U najopasniem slučaju, što se medjutiem nikada nebi bilo sbilo, dobar i ogradjen za ledjima imao bi uzmak. Eh! ali gospodin gjeneral misli, Urban i njegova mala četa sastavljena je od samieh oriašah od sto rukah. S toga nerazloga i nerazbora velika nam se šteta dogoditi može, što do sada još neznamo nu nagadjati možemo. Preko jučer stiže nam iz Erdelja od Puchnera pismo, što je išlo tja preko Moldavie, poručujući nam da nas on dne 9. t. m. kod Maroš-Vašarhelja na poljani čeka, zato u dobar čas da smo tamo, pa sa dvie strane, na Magjare pod Bemom, da udarimo. Mi smo ih mogli na taj način smrviti, i rat u Erdelju za 8 danah svršiti, a tako Bog zna koliko još može trajati. Budu li Magjari kod Maroš-Vašarhelja razbieni, onda je savez s Banatom otvoren, i uzmak Magjarom iz Ugarske u Erdelj prepriečen; Sikulci razoružani i ćudoredna im sila pobijena; a tako se sada

osiliše i pojunačiše misleći Bog zna kakvu da niesu slavu zadobili. Mala šaka Erdeljske vojske u svemu 8000 mom. veće je 27 topovah osvojila; ali žalibože šteta je velika, te se opet sjediniti nemožemo. Svatko uzdiše: „Bože daj, samo iz ovieh neplodnieh i sniegom zatrpanieh gudurah da se izmaknemo! „Poginuti na junačku niko nemari, ali od gladi i zime, to je bogme svakome vojniku mrzko.

Sve nas je strah, da još škorbut našiem ljudima nezavlada. Ako li se to dogodi, nitko nije kriv, nù naš gjenerao M. Vrag si ga znao, šta misli! (Kako ti rekoh) sve psuje naglasce na njega, te on zato prie 4 dana izdade i zapoviest, grozeći nam se, da će svakog častnika, koji se bude usudio čine njegove pretresivati, u gvoždje sapeti i pred sud u Lavov poslati. Eto gle! kako bi rado prikriti ono, o čemu već ovdje svaki cvrčak cvrči.

Hvala Bogu, i ja se već jedared mjesta dočepah, koje sam tako davno izgledavao. I sve što je zadocnila pravica, opet se radujem, i priobćujem ti radostnu tu novinu, znadući te će i Tebi biti mila. Drugo ti zasad neimam šta pisati. Zato, dragi brajko moj ostaj mi s Bogom i zdrav i veseo. Pozdravi mi premilu otačbinu, za koju se molim Bogu, spominjajući ju na polju krvavom uz germljavinu topovah! Pozdravi od moje strane i sve njezine vjerne joj sinove, osobito mog predragog Ivana! A na tome da si mi opet zdravo! To ti želi od srca —

Tvoj tebe ljubeći pobratim.

—o—ć.

Narodne pjesme.

Skupljene od A. T. Brlića.

Iz Gline u Hrvatskoj.

I.
Djevojačka kletva.

Lepo Ti je rano uraniti
Pred zoricu na jednu uricu
Kad slavulji zoricu pevaju.
Slavulj viče: Ajd na vodu Milče!
Al na vodu ali u livadu!
U livadi bunar voda hladna,
Kraj bunara zelena travica,
Na travici list bela papira,
Na papiru crno slovo piše,
Crno slovo ar je žalobito:
Grehota je devojk' obljubiti,
Obljubiti pak ju ostaviti,
Zagrliti pa zaboraviti!
Jer je težka devojačka kletva,
Kad zakune do Boga se čuje,
Kad uzdahne listak trava sane,
Kad zaplače sva se zemlja trese,
Gje joj suza na zemljicu pane,
Tri aršina u zemlju propane,
Tri široko a četir duboko,
Takova je kletva u devojke!!!

U Bosni god. 1844. kod fra Petra Peića, župnika Fočanskog čuvene:

II.

Janja Bošnjakinja.

Gjugum kuje tursko momče mlado
Sitno kuje, tanko pòkucuje
U onoga bega Čengiića.
Svatko misli, da je mužka glava,
Nitko nezna, da je ženska glava.
Vrime dodje, poznati se oće
Dojci rastu, pucaju jeleci;
Vrime dodje, udati se oće
Za onoga Bega Čengiića. —
Ali Janja na Bega negleda,
Već mi ide bielu Budimu,
Te s' udaje Miji Budimliji.
Lipo j' porod izrodila
Malog Stipu, Hercega Stipana
I Danicu Bosne gospoicu.

III.

Seke braca željne.

Dvi su seke braca neimale
„Ajde, ajde doli niz Dunavo“,
(To se pripieva za svakom vrstom)
Od bile ga svile savijale,
Saviše mu i noge i ruke:
Al nemogu crnie očiu.

IV.

Bula Mostarkinja.

Kakve su ti Mostarkinje
Bile, rumene,
Ćerez jidu, vino piju,
Ter se rumene.

Kada ljudi u čaršiu
 Žene u Šerjam,
Kada ljudi iz čaršie,
 Žene pod jorgan:
„Oj Ti ženo živa željo
 Bil što pojila?“
„Oj Ti muže, virni druže,
 Bi, jer nebi?
„Zovi meni Djulkadanu
 Prvu komšiu,
„Nek mi kuva bila liba
 Tri put sijana,
„Nek ubie šarku koku,
 Koja nenosi,
„Nek donese sat i meda
 Jako vadjena,
„Nek donese sepet grozdja
 Jako trgana.“
Od kruha joj neostade
 Nego korica,
Od kokoši neostade
 Nego koštica,
A od meda neostade
 Samo čelica,
A od grozdja neostade
 Samo sćapcica.
„Oj Ti ženo, živa željo,
 Jesil što poila?“
„Oj Ti muže, virni druže:
 Rosu strunula.“

V.

Ljubav Assan Age.

Assan Aga pod jelom klanjaše,
Na vitu se jelu naslanjaše.

Assan Agu zabolila glava;
„Vita jelo, mene boli glava!“
„„Assan Ago s' mene te li boli?““
„Vita jelo, ja nevelim na te,
„Već me boli s' triu divojakah:
„Jedna mi je bila pa rumena,
„Druga mi je tanka pa visoka,
„A treća je crnie očiu;
„Štono mi je bila pak rumena,
„S one me je zabolila glava;
„Štono mi je tanka pa visoka,
„S one me je i srce i glava;
„A štono je crnie očiu,
„S one nikad ni pribolit neću.“

VI.
Djeca Bana kremenskoga.

Kada Turci Kremen porobiše
Dvoje male dice zarobiše
Malog Ivu od pó godinice
A Jelinu od sedam godinah.
Tad Stambolu gradu dovodili
I carici mladoj poklonili.
Kada vrime za vrimenom dodje
Ode Ivo konjma u livade;
Sobom nosi Sedefli tamburu
Te za konjma po livadi hoda.
A Jelina u kafazu biše
I caricu mrkom kavom služi.
Divan čini carica gospoja
Divan čini svojim sultaniam:
„Ivu ću ti malog poturčiti
„I dat ću ti njega u sejmene
„Gdi mi roba na izkupu nema. —
„Ćercu Jelu oću poturčiti

„I dat ću je Mula Muezinu
„Oženit ću svoga Muezina.“
Ona mjala da nitko nečuje:
Al to čula Bugarska Maria
Robinjica cara čestitoga
Kuvarica čestite carice.
Ona leti k Jelini divojki
Na čardake cara čestitoga:
Sve Jelini po tanko kazala
Što govori stambolska carica,
Da će malog Ivu poturčiti
I da će ga u sejmene dati
Di mi nema roba na izkupu:
A Jelinu poturčit divojku
I dati je Mula Muezinu.
Kad to čula Jelina divojka,
Razboli se Jelina divojka,
Od glavice ali nafalice.
To je čula čestita carica,
I poteče gori na čardake
Do Jeline gizdave divojke,
Brez feredje i brez papučicah,
Brez gospoje i brez službenice;
Bilo lice u suze oblila
Ter mi žali kremensku Jelinu
Što mi se je bila razbolila;
Njoje mite i ponude daje,
Nebi li mi štogod okusila,
I nebi li majci ozdravila.
A Jelina sve gorje boluje
Od glavice baš i nafalice,
Ter zaklinje čestitu caricu:
„O carice po Bogu majčice
„Daj ti meni jednu milost dili,
„Da ja idem k Ivi na livade,

„Da se svojim brajkom ja alalim,
„Zašto nikad priboliti neću,
„Kako me je zabolila glava.“ —
To carice jedva dočekala,
I njoj dala liepe vodilje
Dvi ćerćice cara čestitoga.
Ali Jela vodiljicah neće
Već se sama na livade vuče
Do pó puta Jelina se vukla,
Od pó puta krilim poletila,
Svomu bratu u krioce pala
Na livadam cara čestitoga.
Sve je njemu Jela izkazala,
Lipi divan čestite carice,
Kad to čuo Ivo momče mlado
On mi baca Sedefli tamburu,
Pa on skoči na noge lagane,
I on ode u carove hare,
Te oprema do dva dobra konja
Dva alata širokoga vrata.
Kad je sunce zrake pokrivalo,
A misečće noću razsvitlio
Dvoje dice na noge skočilo,
I dobre je konje uzjašilo,
I niz polje konje okrenilo;
Pobigoše svomu zavičaju.
Kada treći danak osvanuo
Došli biše na polje kremensko,
A na polju sitne žetelice.
Sve su crne bile obučene
Ni tko piva niti se veseli;
Dok je dvoje dragih dolazilo,
I napitka vode naiskalo,
I beškota kruha bieloga.
Ali vele sitne žetelice:

„O bora vam dvoje milovanja,
„Ili jeste bratac i sestrica,
„Ili jeste diver i nevista,
„Ili jeste dvoje milovanja?
„Od kud jeste od koga ste grada
„Od koje li zemlje zavičaja?“
Odgovara Ivo momče mlado:
„Niti jesmo bratac i sestrica,
„Niti jesmo diver i nevista,
„Niti jesmo dvoje milovanja,
„Nego jesmo dva nenada mlada.
„Dajte nama kruva blagovati.“
Al govore sitne žetelice:
„Ovdi kruva mi neimamo,
„Još nam nije užina stignula.“
Al govori Jelina divojka;
„O bora vam sitne žetelice!
„Što ste tako u crno zavite
„I što ste mi tako nevesele?“
Al govore sitne žetelice:
„Evo danas dvanaes godinah
„Kako s' Turci Kremen porobili
„Dvoje male dice zarobili
„Malog Ivu od pó godinice
„I Jelinu od sedam godinah,
„Zato jesmo u crno zavite
„I zato nam srce neveselo;
„Bane kuka kano kukavica
„A banica kako lastavica,
„Plaču svoje milosne dičice,
„Majka sunce i misec zazivlje:
„Žarko sunce ogri mi dičicu
„U tavnici cara stambolskoga;
„Svit' miseče pozdravi dičicu
„U Stambolu gradu bielome,

„A zvizdice po Bogu sestrice
„Pozdravite dvoje moje dičiče.“ —
Tada dica konje uzjašiše;
Do bile su kule dolazila .
Bile kule bana kremenskoga:
Ali kuka žalosna banica
I pribraja kano lastavica,
Plače svoje milosne dičice;
Majka sunce i misec zazivlje:
„Žarko sunce ogri mi dičicu
„U tavnici cara stambolskoga,
„Svit' miseče pozdravi dičicu
„U Stambolu gradu bielome,
„A zvizdice po Bogu sestrice
„Pozdravite dvoje moje dičice.“
Kad ugleda dva nenada mlada,
Ona leti doli niz mazgale
I doleti na svoju avliu,
Na kapii otvorila vrata,
Te mi pita dva nenada mlada:
„Odkud jeste, od koga ste grada?
„Ili jeste bratac i sestrica,
„Ili jeste diver i nevista,
„Ili jeste dvoje milovanja?“
Odgovara Ivo i Jelina:
„Oj banice po Bogu majčice
„Žedni jesmo a gladnie višje,
„Daj ti nama krua bieloga,
„Rumenike vina crvenoga
„Sve ćemo ti po tanko kazati.“
A banica milostiva biše:
Njima daje kruva bieloga,
Ovnovine mesa debeloga,
Crvenike vina rumenoga.
Kad se dica pokripila biše,

Sgleda Ivo Sedefli tamburu,
Pa je zgrabi u desnicu ruku.
Njega moli kremenska banica:
„O nenade, sladka rano moja,
„Neuzimlji Sedefli tambure,
„Tambura je malog Ive moga
„Malog Ive, roba stambolskoga.“
Ali dite uzima tamburu
Sitno kuca, tanko popieva:
Pismu piva Ivo momče mlado:
„Vie gnjizdo siva sokolica
„U Kremēnu gradu bielome,
„Kad je lipo gnjizdo saviala
„I izleže dvoje sokolčadi,
„Zaleti se mrka orlušina
„Od Stambola grada bieloga,
„I odnese dvoje sokolčadi.
„Kad sokolčad krila odgoila
„Digoše se k' nebu pod oblake,
„Doletiše ka Kremenu gradu,
„Saviše se svojoj sokolici
„U krioce svojoj miloj majki,
„Svojoj majki banici kremenskoj.“
Kad to čula žalosna banica,
Ona leti gradu na čardake
I obara ubojne topove.
Oto čuo bane od Kremena:
„Što se moja draga pomamila,
„Što ubara ubojne topove,
„A nežali svoje dvoje dice?“
Na mah bane na konja skočio,
I na konju dvoru poletio,
Kad je bio na pogledu dvoru
On ugleda Ivu i Jelinu.
Od veselja suzam ih oblio

A bilima rukam zagrlio,
Od radosti mrtav zemlji pade,
Kad se malo biše osvistio
Za misec je veselje činio. —
Njekad bilo sad se spominjalo!

Od g. Dragutina Rakovca sobćena:

VII.
Robstvo i oslobodjenje Zrinjanina Bana.

Lov lovio care gospodine,
Lov lovio' Bogu se molio,
Da mu Bog da lova uloviti,
Uloviti Zrinjanina bana.
Što molio i Bog njemu dade.
On ulovi Zrinjanina bana,
Metje njega u pustu tavnicu.
Tavni bane devet godin danah,
Kad deveta na sahodu bila,
Al govori Zrinjanine bane:
„Boga tebi, care gospodine,
„Iz davna si one ucienio *),
„Koje jesi sa mnom polovio,
„Kade oćeš mene ucieniti?“
Al govori care gospodine:
„Nebudali, Zrinjanine bane,
„Lako mi je tebe ucieniti:
„Prvom petku a turskome svetku,
„Kada pojdu Age na šetanje
„Onda će ti odsiecati glavu.“
Knjigu piše Zrinjanine bane,
Pak ju šalje svojoj staroj majci;
U knjigi ju pozdravio liepo:
„Boga tebi, stara moja majko,

*) Dao na odkup.

„Šalji meni tamburu od zlata,
„Uz tamburu srebrno gudalo,
„Da tamburam, da se razgovaram.
„Al ti dugo tamburati neću:
„Prvom petku u turskome svetku,
„Kade pojdu Age na šetanje,
„Onda će mi odsiecati glavu.“
Knjiga dojde staroj miloj majci.
Knjigu štie stara mila majka,
Knjigu štie grozne suze lije.
Šalje njemu tamburu od zlata,
Uz tamburu srebrno gudalo.
Tambura mu u tavnicu dojde
Baš u ruke Zrinjaninu banu.
Uze bane junak tamburati,
Ban tambura, te se razgovara:
„Koja bula trašno je sijala,
„Da ć u naćve ali mimo naćve *)
„Slušajući Zrinjanina bana;
„Koja bula ošap **) izkladala,
„Da ć u ždielu ali mimo zdielo.„
Kad začula careva djevojka,
Tri pendžera ona probijala
Slušajući Zrinjanina bana
I govori careva djevojka:
„Boga tebi Zrinjanine bane,
„Oćeš meni tvrdnu vjeru dati,
„Oćeš mene za ljubu uzeti?“
Al govori Zrinjanine bane:
„Boga tebi careva djevojko:
„Ja ću tebi twrdnu vjeru dati,
„Ja ću tebe za ljubu uzeti:

*) Korito.

**) Suho voće.

„Itak nemam ja kod doma ljube,
„Oprosti me iz tavnice puste.„
Djevojku je zaboljela glava,
Ona ide staroj svojoj majki:
„Boga tebi, stara moja majko,
„Mene jako zaboljela glava,
„Čini mi se, preboljeti neću;
„Vodi mene u čardake gornje
„Prostri meni mekane jastuke,
„Na kojim ću spavati djevojka;
„Negledaj me, stara mila majko,
„Do drugoga dana do pol dana,
„Ako budem živa ali mrtva.„
Vodila je stara mila majka,
Vodila je u gornje čardake,
Prostira joj mekane jastuke
Na njih leži liepa djevojka.
Ležala je, dok se zamračilo,
Dok je devet satih udarilo,
Ustala se liepa djevojka,
Ona krade od tamnice ključe
I otvara devetera vrata
I izvadi Zrinjanina bana
I ukrade dva dobra konjica,
Sebi Vilu, banu lastavicu,
I ukrade svu opravu carsku,
Zlatnu čalmu i už nju dolamu,
Na dolami tri stotin putacah,
Svaki košta tri stotin dukatah
Što je caru za kirin-paradu;
I sjedoše na dobre konjice
I odoše preko polja ravna.
Kad dojdoše na sred polja ravna,
Ban putuje tužan i žalostan.
Al ga pita liepa djevojka:

„Boga tebi, Zrinjanine bane,
„Što putuješ tužan i žalostan?“
Al govori Zrinjanine bane:
„Nebudali, liepa djevojko,
„Ovdje ti je blizu voda Sava,
„Ovdje su ti skeledžie Turci,
„Turci će nas ovdje poloviti.“
Al govori liepa djevojka:
„Nebudali, Zrinjanine bane,
„Udri konja nogom i ostrugom
„Da idemo s Bogom putujući.“
Udre konja nogom i ostrugom.
Kad dojdoše blizu vode Save,
Al govori preljepa djevojka:
„Voz'te skelu skeledžie Turci,
„Babu mi je grlo zaboljelo,
„Da ga vodim u zemlju latinsku,
„Nebi l' ondje grlo izliečili.“
Voze skelu skeledžie Turci,
Prevezoše Zrinjanina bana
I už njega carevu djevojku.
Stiže straža od cara turskoga
Ali bieži stotinu katanah
I još viču sa kaštela Turci:
„Držte, Turci, Zrinjanina bana,
„Mnogo nam je učinio kvara,
„Odveo je carevu djevojku
„I još tome dva dobra konjica
„I carevu najbolju opravu.“
Dok su Turci a došli do Save,
A već banu u tom glasa nema.
Ban putuje tužan i žalostan,
Al ga pita liepa djevojka:
„Boga tebi, Zrinjanine bane,
„Što putuješ tužan i žalostan?

„Ako imaš ti kod doma ljubu,
„Ti me vodi sebi za službinju,
„Ako nemaš ti kod doma ljube,
„Ti me vodi za vjernu ljubu."
Čuti bane, ništa nedivani.
Kad dojdoše blizu dvora bjela,
Iz daleka njih su ugledali
I još su jih bliže susretali:
„Na milosti, Zrinjanine bane,
„Sinoć te je kobak zakobio,
„Sinoć su ti ljubu zakopali,
„A ti danas ideš dvoru bielom."
Al zapjeva Zrinjanine bane:
„Fala Bogu, kad mi je umrla,
„Ja si vodim tri put ljepšu ljubu."
Piše knjigu carica gospoja,
Pak ju šalje svojoj ćeri mladoj:
„Povrati se, kćeri moja draga,
„Povrati se natrag bielom dvoru,
„Ja ću tebe dati za vezira,
„Pa ćeš biti ti do mene prva."
Knjigu štie liepa djevojka,
Knjigu štie grohotom se smije.
Drugu piše svojoj staroj majci,
„Nebudali stara moja majko;
„Da ti znadeš, kako Kaur ljubi,
„Nebi mi ti za Turčinom bila;
„Nebi dala moga Zrinjanina,
„Da mi daješ polak carevine."

Pjesničtvo.

PJESME OD PETRA PRERADOVIĆA.

Na Grobniku.

Kamen krije do kamena
Toga polja vis —
Živa mu je uspomena
Živ kameno-pis.

Pusto polje — ploda neda
Kô da misli reć:
Za sve vieke u napreda
Rodilo je već.

Ovdje drvje čete smrvì
Rod naš čil i zdrav,
Hrvatskom se ovdje krvi
Spasì zapad sav.

A što nam je zapad dao
Za uslugu tu? —
Viečnu mržnju, primjer zao
I učenost zlu.

U povjesti njeg'voj mjesta
Nit Grobniku ni',
Kao da ga s zemlje nestà
I nebì što bì.

Ništ nemanje ipak zato
Istina se zna,

Viečna slava kao zlato
Na Grobniku sja.

Spomenik je sam on sebi,
Opominje nas,
Na Grobniku da su grebi,
Kojim živi glas. —

O iz bliza i daleka
Vamo, bratjo, svi!
Ovdje 'e naša sveta Meka,
Ovdje duh naš spi.

Duh junačtva slavoplodan,
Koj' u svaki ma'
S našim rodom biaše srodan
I još resi ga.

O čuvajmo duh taj sveti
Kao dragi kam,
Lasno je u napred rieti:
Trebat će ga nam.

Zapad trune, gnije, kunja,
Život mu je loš,
A iztoku sto je munja'
U životu još.

Trulost vatru draži vele
U prirodi svud —
Od iztočne planut striele
Zapadni će trùd.

Pobit će se do dva svieta
Po prilici svoj —
Na predstražah mi smo četa,
Prvi naš je boj! —

U oči blagdana.

O blag je večer to!
Za rana danas svud
Već zaspà slast i trud,
Umuknù brieg i dó.

Nebeski modri hram
Užežè sviella sva,
A svaka zviezda sja
Jasnije danas nam.

Presladke slutnje san
Svih srcah prima se,
Zanima sve i sve
Dojdući svečan dan. —

Rusinom.

Zdravo da ste bratjo
  Na slavjanskom polju!
Uskrsnutju vašem
  Za budućnost bolju
Svaki pravi slavjan,
  Znam da se veseli
I rad sebe vami
  Dobar uspjeh želi.
S vami opet jedna
  Ozelenì grana
Razgranatog stabla
  Silnijeh slavjana',
S vami o stup jedan
  Čvršće nam je stanje
A o mnogo rukuh
  Obćeg truda manje.

Napred, napred bratjo
K predstavljenoj svrsi!
Naše majke Slave
Na prostranih prsi'
Prestora je za sve
Za slavjane dosta,
Odkad ona majkom
Sveslavjanskom postà. —

Poljakom.

Poljaci, poljaci,
Na glasu junaci!
Zašto stranputice
Tražite stazice?

Zašto uzporedno
Dobro ili biedno
S nami nestupate,
Ruke nam nedate?

Više rukuh može
Više kad se slože,
Više bratje skupa
Dalje napred stupa.

Iz obćeg potopa
Bez obćega sklopa
Nećmo izplivati
Ni moći, ni znati!

Stanku Vrazu.

Ranom u grobu počiva vriedni pjesnik naš Stanko,
Probudiv rano se već, ranije dodjè mu san.

PJESME OD MIRKA BOGOVIĆA.

(1845.)

Zorka i Jovan.

Zorka.

Mlada Zorka kraj mora šetala,
Pa je tihom moru besjedila:
„Tiho more, jasno ogledalo,
Da su meni sred dubljine tvoje
Od bisera sagradjeni dvori,
Pokriveni crvenom koraljkom,
Nakitjeni sjajnim ljušturama,
Prepleteni zelenom zlatinkom,
Pa da mene u tom dvoru dvore
Zlatokose vile povodkinje,
Ala bi se radovala mlada,
Kad bi gdjegod na vrh dvora toga
Opazila mladog mog Jovana,
Baš najljepšeg od svih mornarah
Kako šajkom svojom more brodi;
Poslala bi vile povodkinje,
Da dovedu k meni drago moje,
Da ga ljubim, da se ga nagrlim,
Da ga stopim na srdašcu mome
Sred studene ove morske vode!“

Jovan.

Bura bjesni, žarka munja sieva,
A u šajci mlado momče pjeva,
Mlado momče jošter neženjeno,

To je Jovan morski kapetane,
Pa uz žice svoje tamburice,
Prkoseći buri i oluji,
Pjeva glasom junačkiem tako:
„Da mi 'e sada u svatove poći,
Kuma b' zvao otu silnu buru,
A prikumka što sad sieva munju,
K tom djevera u oblacim groma
Još bi zvao i talase morske,
Da se mojim svatovim pridruže,
Kad bi tako družbu sakupio,
Otišo bi š njom u biele dvore
Mlade Zorke, moje vierne ljube,
Nebi l' mi ju tada dala majka
Kad bi ote svate ugledala?
Ako l' nebi — tako mi sunašca! —
Ja bi silom djete ugrabio,
Pa b' razvio biela jidra moja,
Krenuo s ljubom put pučine morske,
Svatovi bi moji zaigrali,
A nas dvoje bi se, nehajeći
Za svatove, milo njegovali;
Jer nehaje ljubav za kormilo
Kad je blizu što je srcu milo!

Jesenska ljubav.

Vjetar veje u jeseni,
  Žuto listje svud raznosi,
A sjeverni mraz ledeni
  Oštrim srpom njive kosi.

Nečuje se pjenje ptica',
  Nit se čuje odziv s luga
Kad zapoje pastirica
  Ljubkim glasom nuz svog druga.

Ruža, gospa pramaljetja,
  Uresa je svog lišena,
Jer s ostalom družbom cvietja
  Od vjetra je razpršena.

Lasta krotka, složni ždrali,
  I sve druge ptice južne,
Jesen odtud jur odali,
  Te ostave kraje tužne.

K pokoju se narav sprema,
  Svud živuće i neživuće:
U tebe ga samo nema
  Srce moje, srce vruće!

Ti još svedj o pramaljetju
  Sanjaš u jesensko doba,
O neuvehlom sboriš cvietju,
  Tvoja nada ustà s groba.

Šta je, molim odgovori!
  Uzrok čudnoj toj promjeni? —
Na što srce tiho sbori:
  „Opet ljubim — blago meni!“

Slava ljubavi.

Kad nam možna ljubav srce travi,
  Sveštenici tada postajemo,
Kadri riešit tajne sve naravi,
  Jer da ’e Bog u nami, spoznajemo.

Tada znamo, šta će reć čudesa
  Koja svud se oko nas nahode,
Dostić ćemo pače i nebesa
  Jer ljubavi ljestve gore vode.

Razumjemo vrela što žubore,
I što poju ptičice u gaju,
Što na nebu tajne zviezde sbore,
Kad se u divnom kolu svom sastaju.

Sve to ljubav, možna ljubav stvara,
Ona bo je divna bajalica,
Bez nje bio b' čovjek usred čara
Te naravi divne, ipak sirotica.

Zato Slava! Slava vjek ljubavi,
Koja čini da prah zemlje stresti
Mož' umrli, evo, sin naravi,
Te za koj čas kraj Bogovah sjesti.

Mladosti uspomena.

Nie und nirgends wirst Du sie vereinen,
Nie und nirgends: Welt und Ideal.
Schiller.

Ej mladosti moja mila,
Ti si meni njekoč bila
Blagi cvietni perivoj!
Tada mislih: nikad neće
Venut vienac mlade sreće,
Jasni liepi vienac tvoj.

Al što bludno srce sniva,
U istinu drugče biva
Svuda baš na svietu tom,
Strogo vrieme sve razlupa
Uzore, pa još razčupa
Cvietje hladnom rukom svôm.

Samo blaga uspomena
Dodje kadkad kano sjena
U moj mali tihi stan,

Pa mi poje tužno — milo,
O svem što je njekoč bilo,
I što 'e prošlo kano san.

Tada vidim množ ružicah,
Množ poznatih milih licah
Uza sebe opet cvast;
Al čim ruka se primiče,
Družba jednom se odmiče,
I ja vidim zastor past.

„Napred gledaj!“ razum veli —
„U sadašnjost se preseli,
Budućnosti gradi hram!“
Al šta 'e hasne? — vrieme bježi,
Ludo srce natrag teži
Tražeć svoju sreću tam! —

PJESME OD ANTUNA NEMČIĆA.

Iz poveće sbirke pjesamah njegovih, koje će do skora g. Mirko Bogović, pobratim pokojnika na svietlo izdati.

Bogu.

Bitje! ljudskom umu nedohitno
Kojeg bitnost sviet u mrtva slova
Jur od niegda — nu u zalud — kova,
Koje slavi golemo i sitno
Tebi, tebi bitje nedostižno
Prvu pjesan posvetjivam snižno.

Jedni misle da te tako slave
Kad goleme zadužbine grade,
Drugi dočim moleć ništ nerade,
Ini opet čim lomače prave
Žrtvujući bratju raznovjernu: —
A ja pojuć pjesan ovu smjernu...

U men nema smjelosti toliko
Da bi iole mogo pomisliti
Polag ciene tebe proslaviti,
Kog dovoljno neproslavi niko;
Nu kad t' diku malen šturak javlja
Dozvol' da te i moj duh proslavlja.

Utiehu sam našo viek u tebi
Koju drugdje bezuspješno traži'
Vjera u tebe srce mi ublaži
Bez koje već ni kucalo nebi;
Ti si, ti si, bez kojeg pomoći
Sjale nebi zviezde naše noći..

Dokučit te — koli je nemožno,
Toli nuždno vjerovati u te;
Zato i svi narodi te slute
Kao nješto tajno i svemožno;
Slava ti se u džamijah ori,
U Vigvamah divljak o teb sbori.

Kad bjesnilo bure presmione
Sred pučine grozi smrt mornaru,
Kad talasi vesla mu jur taru,
Što, je — posve duhom da neklone?
Vjera u te gospode živalja'
Bez kog ni'e još ni kapljica pala.

Kad se dobri bez uspjeha znoje
Za da gladne djece plač uguše,

Dočim ljudi bez srca i duše
Siti plove u obilju, — što je,
Da ih guje neudave ljute?
Što bi d r u g o b i l o — nego l' vjera u te!

Pretvora.

Tavna crna noć biaše
Sve što žive — sve spavaše . .
Pjetlovi hman su pjevali
Nečuveni i zaspali.

Usred, noći — na glas trublje
Vidjeh palit kriesne zublje,
Al i zublje izgoreše,
I ko prie noć opet bješe.

Al kad zače svoja lica
Ukazati zor-danica
Razpršiše sve se tmine
Dan zabjeli — noćca mine . . .

Sve ustaje — sve se diže,
Svjetlost stiže svedjer bliže;
I visocieh gor vrhunce,
Jur ogranja blago sunce.

„Dobro jutro k boljoj sreći!“
Susretnikah bjahu rieči
„Dobro jutro!“ i susjeda'
Čestiteljna bi besjeda . . .

Iz otrovnieh tad se bara'
Prama nebu dignu para . . .
U oblacieh grozoviti'
Morade se sunce skriti!

A s visine grad se ruži
Trepet srcu, groza duši!
Sova huče — ljiljak prši
Ko da dan se već dovrši.

Ludo zvierče sovurinta,
Akó ni'e dan, ni'e ni tmina.
Pršte svedjer nedopiri,
I kroz oblak sunce viri . . .

Zadnja pjesan Domovini.

Tunc canent Cygni, cum tacuerint graculi . . .
Cato.

Spjevana su jurve djela vrla,
  A neslavna nemogu da pjevam;
Niesam ptica, kâ si gniezdo prlja,
  Niti baka, suze da prolievam.

Bolje, bolje — da umuknu žice,
  Neg da korim, što se samo kori.
Tiho pjesni skromne tamburice!
  Jur Omera Zoilo obori . . .

Uzmi dakle u gorkome hipu,
  Pre nego li na dugo učutim,
Uzmi dome! srce moe u kipu,
  Kog slikovah s ćuvstvom jur razsutim!!

Ušutit ću. — Al tako mi vjere
  I prošastja vele uspomene!
Ljubit ću te bez kraja i mjere
  Dok nestupim medju mrkle sjene.

Nek pravednost svemogućeg Boga
  Smuti pokoj mojeg stražnjeg sata

Ak nebudem prian dobra tvoga,
  Vječni dušman sreće tvoje tata'.

Ak nevolim rado umriet prije
  Neg da ikad budem ti nevjeran,
Nek na sramnoj kari put mi gnije
  I usahne jezik licumjeran! . .

S Bogom, Dome! doć će jednoč dani
  Gdje će i tebi možda sunce sjati,
Dani sreće — davno očekani
  Tad će opet pjesnik tvoj pjevati.

Nu nesudi — jerbo srce bije
  I u onom — koi to neizpovieda,
Kao što vatra pod pepelom klije
  Il ko talas teče izpod leda...

Listine hrvatske.

Od A. T. Brlića.

I. Tužba.

„Ad Illmum Domum Donum Comitem Nicolaum a Zrinio etc. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banum etc. Dmum Dmm gratiosissimum. — Humillima Supplicatio." — To je na izvanjskoj strani kao obični naslov prošnje napisano. U nutri pako je ovo:

„Illme Dne Comes, Dne mihi semper gratiosissime. Salutem precumque humillimarum praemissa commendatione." To je naslov, i sad sliedi:

„Morete se spomenuti vaša milost i zmožni gospodine, kako je i prvo*) moj pokojni gospodar tužbu bil

*) U matici je muklo e pisano, dakle prvo itd. I to u svih listinah, koje su ovdie priobćene.

včinil pred vaše milosti gospodstvom zaradi nezgovorneh kvarov, sil, i obšanosti, koje se čine mene od vaše milosti gospodstva časnikov i podložnikov imanja Vrbovačkoga. Na koju tužbu iliti budi supplicatiu pokojnoga moga gospodara bila je zapoved od vaše milosti gospodstva časnikom i podložnikom rečenoga imanja, da bi s mirom bili od vsakeh kvarov, sil i injurih; što oni nisu včinili, nego pače vekše sile kvare i injurie nezgovorne do dan današni čine; i navlastito potlam jesu moje sinokoše vekovečne i mojeh ljudih silum pokosili i seno silnum rukum odpeljali. Tulikajše zemlje moje orane vekovečne jesu silnum rukum zpoorali i vinograde na nih počeli zasajati, na velik moj kvar i moih ljudih, drugo takajše nezgovorne kvare čine mi, koje pred vaše milosti gospodstvom sada nemorem dati, nego vaše milosti gospodstvo hoćete i potlam razumeti, pred kojemi silami i kvarmi nesam mogla satrpeti, da bi se ja siromaška sirota nepritužila vaše milosti gospodstvu svrhu teh takoveh injurij. Zato se ja siromaška sirota molim i preporučam ponizno vaše milosti gospodstvu kakoti gospodinu banu, da me siromašku sirotu pravičnu u mojoj vekovečini bantuvati nedaste i prosim ponizno vaše milosti gospodstvo, da mi tu milošću včinite, da jednu komissiu iliti zapoved svrhu ove supplicatie na vse moje kvare i pretensie prve i sadašnje, na jednoga vicekomeša one varmegjie križevačke, aliti budi na dva sudca orsačka; akoli toga ne, konče vaše milosti gospodstvo na dva poglavita svoja sluge, koji se k tomu razumeju, odlučite i daste, koji jedan kratak terminuš praefiguju mene sirote, i tulikajše vaše milosti gospodstva časnikom i podložnikom rečenoga imanja, koji bi neka videli med nami pravičnim duguvanjem i polag previdjenja zadovolščinu mene sirote včinili i mene moju pravdenu vekovečinu povrnuli. Što se ufam u vaše milosti gospodstvo, da hoćete preštimati poleg Božje pravice moje velike

sile i kvare, i mene sirote za nje zadovolščinu včiniti. Na što od vaše milosti gospodstva dobra i milostiva odlučka čekala budem. Želim vaše milosti gospodstvo gosp. Bog na vnogo dobrih lit u dobrom zdravju i velikoj sreći drži, siromaškim sirotam na obrambu. Vaše milosti gospodstva siromaška sirota Barbara Britvić pokojnoga Derečkaj Janoša, ostavlena vdova." —

Indorsat je pod riečmi: humillima supplicatio vlastitom rukom kneza Nik. Zrinjskog nàpisan: „Comes Nicolaus a Zrin m. p. Zapovidamo knezu Šimon Janošu našemu megjimorskomu kapitanu, i knezu Horvat Ferencu našemu poglavitomu sluge da neka jeden terminuš ostave, ter in facie loci ovo dugovanje complanuju."

Izvorni rukopis je poklonio c. k. nadporučnik Nikola Špišić družtvu za povjestnicu i starine jugoslavenske, koje družtvo sva svoja pisma i ine stvari u narodni Muzeum daje.

Listina ova pokazuje način susjedstvovanja vlastelah u Hrvatskoj u sedamnajstom vieku. Jači je slabiemu kvare i sile činio, te tako se je sjegurnost imetka podkapala. Nižji častnici i podložnici mogućeg vlastela bili su silegjie kao i danas, te obiest njiovu moradè uztezat umjerenost i pravednost gospodara, kao što to ovdie čini knez Nikola Zrinjski, onaj isti koj je 1665, kako kažu, od vepra na lovu usmrtjen bio.

Listina ova nema doduše datuma. Al se iz tog vidi, da je iz 17. vieka, što je na njoj vlastiti podpis i rukopis slavnog i umnog Nikole Zrinjskog, koji je u 17. vieku strah i trepet Turakah med Dravom i Dunajom bio, kojeg izobraženje biaše svoje suvremenike u domovini preteklo i koji se nije stidio spisatelj Sirene mora jadranskoga (doduše u magjarskom jeziku) biti. Istu je preveo u naš jezik i tiskom izdao njegov brat Petar, posve mu sličan hrabrenostju i umom. Nikola knez Zrinjski imao je europejsko ime i slavu, te bio častjen i odlikovan od

pape Aleksandra VII., kralja Francuzkog Ljudevita XIV., koji je u Parizu veličanstvene zadušnice za njeg držao, kralja španjolskog Philipa IV. i mlogih inih. Nikola je bio naimenovan za bana 1647, nastupio je banstvo 1649; i banovao do 1665.

II. Prodajnica.

„Ja Mihalj Vrbančić i z mojemi sinmi Ivetom i Miketom dajem na znanje vsimi i vsakomu komu se dostoji vsake vrste vridnim, poglavitim, plemenitim i verovanim ljudem, i kada bi potribno ov moj otvoreni list čteti, na prve donesti i š njim se posvidočiti, braniti i kripiti navlastito pred našu gosp. zemelsku i gospode oficiališe grada Ozlja sadašnje i koji budu v napridak, kako vu dva huda zala leta, koje nij bilo jedno niti dvi nego već skupa, da nij rodilo polje niti gora, i od velikoga glada ljudi stari i mladi, putmi hodeć, jesu umirali da se skoro nij znalo bogato ili ubogo; tako je se i meni sgora napisanomu Mihalju Vrbančiću spotribilo prodati jednu postat trsja v gori Krašićki, zove se Mikuševka, na gorice Štakorov, med mejaši s jednoga kraja Janko Serblin, a s drugoga Janko Lužić, koju postat trsja pustiti na prodaju i na oklicanje jednoč, drugoč i tretič i veće krat, ar tesno vrime beše, da se nehoti nigdor oglasiti niti meni dobra včiniti nego poštuvani Ive Štakor, Bekčec zove se, i svojim bratom Mihaljem i sinom Juretom. Oni se javiše i z manu cenu včiniše na svitlo i belodano pred poglavitimi ljudmi više popisanimi i, be cena rečene postati trsja gotovih pinez škud 2, dico ranički četiri na veke, koju šumu i pogodb. pinez ja imenovani Mihalj Vrbančić i s mojimi sinmi prieh na današnji dan napunoma i još više 2 soldina, kako je tomu zakon gorski; ja pak i z meimi sinmi Ivetom i Mike-

tom dah, valovah, prodah i zabasih na veke rečenu postat vinograda, da budući rečeni Štakori volni od sada ladati, vživati, prodati, prikazati, za dušu ostaviti oni i njihov ostanek, komu njim drago bude na veke; nego ako bi v koje vrime na prodaju došlo, da imaju meni ali momu ostanku ponuditi, pri kojem mojem danju, prodanju, lista pisanju i zagovoru bili su dobri, poglaviti verovani ljudi, prvi: Petar Vrbančić rihtar buduói ovo doba purgarski. 2. Jure Vodopia Birić takajše purgarski, koj likov napi po zakonu Krašićkom, da koja bi strana to pogovorila, ali v tom neobstala, da zaostaje gospode zemelske griven 25 dukat, na cirkvo sv. Troice vu Krašić vojska funte 3, med obćino vina vider 5, i s drugum dužnostjum kakov zakon obćinski i da rečene pineze i trsje gubi. 3. Miko Goljak, i već ostalih dobrih i verovanih ljudih i ja Ive Mihalić, koi ov list napisah na prošnju vseh njih; dan 25. Juniuša miseca, 1718., i još je zgora imenovani Mihalj Vrbančić prosim vse pismene i plemenite obćine Krašićke sudca, staršine i Birića i druge ostale poglavite ljudi, koi se onde pripeti da bi svoja i njihova poštovana imena dostojali podpisati i pridevke njihove, tulikajše poštovanu plemenitu pečat pritisnuti zaradi većega verovanja i bolje tvrdnosti. —"

Poklonio prepis lista nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

III. Prodajnica.

„Ja Marko Brezarić Gergeć dajem na znanje vsem i vsakomu komu se dostoji i pred kih poštovanih (sic) obraz, ali kee pripetilo bi se, dojti ov moj otvoren list navlastito pred gospodu oficiale grada Ožlja sadanjim i ki se napridak budu kako bi. Ponudih moj del loze na Podnicah jedan falat, a drugi falat vu Jarku loze. Po-

nujah bližnim i daljnim, ki bi bil voljnik, da se javi do 15 dan. Zato se nigdor nejavi bližni ni daljni nego poštovani Mihalj Štakor, i on se z manom vučini, kój lozi bi cena na d. Rler $3^1/_2$ dico tri i pol, i na to je ponudni kmet Fiolić. Kú sumu prijeh vsu do nomza (novca?) i do soldina 2. A ja dah, prodah i zabasih rečenu lozu gori imenovanomu Štakoru, njemu i njega ostanku vikovičnim zakonom, neodazvanim, voljan budi radovati, dati, prodati i za dušu ostaviti komu njemu drago, van ako bi na prodaju, pošla ima se na koren javiti, kako su na to aldomašniki 1. Grga Krnešić; on je na to Boga molil i zagovor položil, kágodi stran bi to pogovorila da zaostaje gos. m. birsaga grivan 25. Bratji vina. vid. 5. Aldomašnikom krom vrasdom (?). 2. Ivan Štakor. 3. Mikula Id. —

Tulikajše ja Bara udova pok. Jurice Brezarića ponudih svoj del loze polak Markova na Podnicah po Fioliću i nigdor se nejavi bližni ni daljni nego gori imenovan Miholj Štakor ki se s manom vučini i bi cena tomu falatu loze na 2 Rher (rajnička) dva — penizi. Ja prijeh skupa s mojim sinom Matiašem. Dala sem likov neki zgori imenovani kakor tomu zakon naš. A ja dah, prodah i zabasih gori imenovanomu Mihalju i njega ostanku vekivečnim zakonom, neodazvanim, voljan bude radovati, dati i za dušu ostaviti komu goder njemu drago, zvan ako bi na prodaju pošlo, ima se na koren javiti. Pri tom bili su dobri ljudi Mikula Jarničić to doba budući sudac u Krašićih na stran uzmožnoga gospodina Zrini Miklouša i Mihalj Cršenik takajše budući starešina bratinski i sudac na stran uzmožnoga gospodina Zrini Petra. 3. Gerge Krnešić. 4 Mikula Krnešić. 5. Jandre Kozlović. 6. Mate Talković. 7. Mate Štakor. 8. Perić Lukšić i ja Paval Krnešić, ki sam to popisal po njih prošnje, miseca Februara, što je prvi četrtak posta, pod pećat bratinsku, leta 1640."

„Anno 1713. die 1. Maji publicata, lecta et confirmata est presens littera in Communitate Krašićensi, a qua sylva abhinc ad prefatam communitatem census annui (sulii dicti) d. 1. dico ducat unum quotannis dare obligabitur. Per me Joan. Tumić Nb. Curato Krašić m. p. L. S. —“ Izvana je napisano: „List na Lozu Kolosik vu Podnicah i vu Jarku kotaru Krašićkom nigda po Mihalju Štakoru kupljenih na vike in anno 1640. In anno 1713. 1. Maji in aedibus Communitatis Krašić. Ut intus.“ —

List onaj pisan 1640 nisam imao u rukuh, nego samo vierodostojni prepis kog je prepisao Ivan Tumić 1713. i na kom je on ono latinsko pridodao, podpisao se i svoj pečat pritisnuo. — Al i ovaj list je toli oštećjen, da se je skoro mastilo š njeg izgubilo te da ga je samo s najvećim trudom moguće bilo pročitat.

Poklonio prepis Tumića od 1713. nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

IV. Obračun.

„Leta gospodinova 1649. misica Aprilija dni 4.

Ja Mihalj Štakor dal sam Martinu Peniću na jednu postat trsja, koje pod njegovem hižam, sam mu dal dukat — dvanajsti.

Još Ivanu Suvnaru sam dal na jednu postaticu dukati — 3.

Još Mihite Supaniću, Ivićinemu sinu na jednu postaticu trsja, belih piniz dukati 4.

Još sam dal Juriću Juriniću na zemlju na zalog dukat 8 i pol, dim dukat — 8 i pol.

Još sam dal Jurju Štakoru na 4 sloge zemlje, koje zemlja puli cirkveni zemlje dukat 11, dim dukat — 11.

Još na jednu sinokošu sam mu dal koje spolovna groših trideset i jeden.

Još sam dal Jakovu Palkoviću na zemlju na sloge dukat deset.

Još sam dal njegovoj svasti na zemlju dukata — 2.

Još sam dal Katete Kudašićke na tri sloge zemlje na zalog dukati 3, dim dukati — 3.

Mihe Kudašiću sam dal na jedan slog zemlje dukat 1.

Još sam dal Mike Pintaru na jedan slog zemlje dukat — 1.

Još sam posudil Ivanu Jusu rajniški — 1.

1649. miseca Aprilja dni 4.

Ja Mihalj Štakor sam dal Jurju Štakeru na jednu sinokošu prek preko na veki vekoma pet dukat prez tri groši.

U Pribića na Sorkovcih dukat — 1

Još mi je dužan moj zet Miho Supanić dukati — 3.

Još mi je dužan Pere Kudašić sito kupnenika — 2.

Celčiću Mihalju sam dal na jednu lozu — dukat 1.

Još sam dal Sutru Stanku na nike sloge rajniška pol.“

Poklonio maticu nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

Mihalj Štakor, kako se vidi iz ovog teftera, kog je vodio, da zna očevidno tko mu je što dužan i na što je novac pri davanju osiegurao, morao je biti dobar gospodar i uredan čovjek. Kamo sreće da se danas u njeg mlogi ugledaju! Nebi bilo toliko neprilike i nepoštenja kod baratanja novca.

Osim tog, kao što vidimo iz listovah 1. 2. 3. da je naš jezik u službenih odnošenjih pred banom za dobit pravicu, i u obćinskom životu za poslove kupa u porahi bio, isto je tako bio kako 4. list pokazuje, i u privatnom životu za posebne poslove običan i posve shodan. Istom odkad je niemština u družtvenom životu mah kod nas otela, nema ni toliko znanja i ljubavi narodnog jezika u kruzih obiteljnih, koliko bi u 17. vieku, gdje mislimo, da je duh u tmini čamio. Ugledajmo se glede narod-

nosti u duh prošastih viekovah, gdje je niemština tudja bila kod nas, a glede napredka sliednjmo slavni stjeg praktičkog izobraženja XIX. stoljetja.

V. Proglas.

Kad je u bečkom miru godine 1809. car austrianski morao cielu Hrvatsku do Save odstupiti cesaru Francuzkom Napoleonu, onda bi izdano na Hrvate, koji postadoše novi državljani Francuzki, sliedeći proglas: „Razglasovanje. Budući po nasliedjenju od učinjenoga mira u Beču med njihovim veličanstvom cesarom i kraljem apuštolskim i njihovim veličanstvom cesarom Francezkim i kraljem od Italie utvrdjeno, da vladanju franceezkomu ima se pridati jošće on diel od držav od Austrie postavljeni s ovu stranu od Save, koje nisu jošće osvojene od Francezih; i budući mi zdola podpisani bili naredjeni od njihova veličanstva, našega preslavnogá cesara za ovo predanje, s osobujnom svom mogućnostjom, kako svemogućni cesarskoga dvora kumisari, aliti naredjenici. U isto vrime to dajemo na znanje svim pribivajućim od sgoru rečenih držav, da predavanje hoće početi izvršiti se u današnji dan s primorjem ungarskim; i od onuda hoće naslidujući do mejaših jedne osobojne pogodbe, očitujemo svemogućnostjom nami podanom, pribivajući od držav postavljenih s' ovu stran od Save, odvezanih od svakoga veza od podložnosti, s kojimi bili su nazadak zavezani njihovomu veličanstvu cesaru i kralju apoštolskomu po načinu po komu budu pridani kumesarom Franceskim, i po komu vojska Francezka hoće projti osvojajući. — Dano u Riki na 14. Novembra 1809. Vičenco baron de Knežević kavalir reda militarskoga Marie Theresie, od njihova cesarskoga kraljevskoga apoštolskoga veličanstva

sadašnji šambelan, namestnik, vojvoda marešal od vojske, poglavar od jednoga regimenta od dragunih i svemogući cesarskoga dvora kumisar militarski. Osip de Klobušiczky, m. p. od njihova cesarskoga kraljevskoga i apuštolskoga veličanstva sadašnji šambelan, unitrnji savetnik od vladanja i posve mogući - cesarskoga dvora komisar svetski. —“

VI. Povelja.

„Mi Zrinski Juraj vikovični grof zc: dajemo na znanje, pred koterih lice ov naš list otvoreni dojde: kako su došli nekoteri Slovinci v imanje naše rakovačko v jednu pustu goru, na nekotere stara sališća, kotera se zove Lonica, da bi oni tamo tu goru krčili, i svoje nastanjenje pod kreluti našimi imali. Zato pokihdob s velikim trudom rozkrčavanja k stanjú u toj gori dojdu: dali smo im slobodšćinu na devet let, da bi se nastanili i ogradili. Po tih devet let njihovoj slobodšćine izpunjenju, da su nam dužni dohodakah davati vsako leto od vsake hiže po dva dukata gotovih novac, jednu kvartu pšenice, jednu zobi i jednoga dobra prasca: nasopet akoli bismo svoim vrimenom u vojsku vtegnul pojti, da je dužan vsaki od svojoj hiže oboružan pojti ob svojem strošku mesec dan, akoli bismo morali u vojski od mesec dan dale štentati, budu imali od nas svoju hranu ili potrošak, po srići pak njihovoj kada bi u vojski kakovi dobitak imali, da su nam dúžni vsakoga dobitka treti del dati. Koterim smo najprvo ovu slobodšćinu dali, jesu ovi prvi po imeni: Vuk Gašić, svojem ostankom, on bude imal slobodu od vsega toga rečenoga dohodka, pokihdob da se on najprvo naselil, i s tim se je obećal, da on hoće kmete naseljavati u tu pustu goru, kaj najveće bude mogal, po sem tom zvan dohodka, da bude s drugom službom pokoran i ostanek njihov i kada bude od nas ili časnika

našega rečeni Vuk Gašić imal kakovu zapoved, polag ovoga našega lista, da mu budu vsi pokorni, ki budu tamo na Lonici stali u naši ili časnika našega zapovidi, drugi ki se tamo naselil jest po imenu Šebešević Lukać, treti Dominić Thomas, Kustić Jamrek, Vranić Thomas, Juranović Jamrek, Andraš Horvatović; ovi s drugimi ostalimi, budu dužni sgora rečeni dohodak plaćati, ki se tamo s vrimenom i potlam nasele. Za vekšega verovanja radi, dasmo im ov naš list, ruki naše podpisanja pečetom našim potvrdjen.

Datum in Arce nra Chakthornen. ultima die Maji Anno millsmo sexmo decimo octavo (1618) Georgius Comes a Zrénio, m. p.“

Ovaj Juraj biaše ban hrv. od 1622. do 1626. Otrovao ga je rotkvom, koju je Juraj radojeo, s bog hrabrosti nenavideći ga njemački vojvoda Wallenštein u taboru proti Turcima mies. Prosinca 1626.

Poklonio vjerovni prepis nar. Muzeu g. Andr. Uhernik.

VII. Sudbena odluka.

„Jas Juraj Ergitić ali Strugar Dvorski Kaštela dolnje Bistrice na stran zmožnoga i milostivnoga gospodina Miklouša Ištwanfia iz Kišasonfalve. Na znanje dajem vsem i vsakomu pred kojih lice ali obraz dojde ov moj odtvoreni list, kako preda me dojdohu poštuvani Jembrih i Gjurko i Martin Oderiani kmeti i podložnici budući moga milostivnoga gospodna gore imenuvanoga i pritužihu mi se za neku zemlju i za jeden falat sinokoše i takajše za drugi falat zemlje, kotera je zemlja obrh melina Gjurice Kovačića, kotera se zemlja zove imenom Oderianovo Bobišće, kotera je ta zemlja imenuvana i sinokošica prvo njihovoga otca bila Tomaša Oderiana, kotera je ta zemlja pod hižom rečeneh Oderianov i

s sinokošum, a drugi falat zemlje koi se zove Bobišće obrh imenuvanoga melina. A to vse budući v imanju bistričkom i u zagrebačkoj gradske medje, koteru je tu zemlju bil održel silum poštuvani Gregur Tumpić porkolab budući vu no vreme gore imenuvanoga kaštela koteru je tu zemlju i s sinokošum bil dal rečeni Tumpić za jednu košaru cepik črešen Štefanu Okraku. Nazospet potom toga budući ladavec poštuvani Lovrek Kovaček imenuvanoga kaštela dal je bil tu istu zemlju i s sinokošicum Mihalju Koritancu, da od nje poslužuje gospode. Zato jas gore imenuvani ladavec to videvši i razumevši kako mi se pritužihu ti gore imenuvani Oderiani, postavih im terminuš, da si ljudi sprave zvunske i domaće, koteri znaju kako ta zemlja i s sinokošum hodi, i kako je v ruke došla Mihalju Koritancu i Štefanu Okraku. Zato spravili su si gore imenuvani Oderiani ljudi k terminušu, i došli su na lice zemlje i posvedočili su polig (sic) svoih duš ti dole popisani dobri i pošteni ljudi zvunski i domaći tako da su tu rečenu zemlju i sinokošu od postanka Oderiani držali, i da je njihova od veka bila, i onde beh ja najprve gore imenuvani ladavec, Gjurek Miketić rihtar budući moga milostivnoga gosp. gore imenuvanoga, Marko Pežić, Mihalj Bobić, Mate Klenec, Ivanček Pežić, Peter Jagičić, Blaž Vedopić, Štef. Vinković, Martin idem Vinković, Gjurek Labaš, Ivan Kiraleš, Mikula Kovačić. Ti gori popisani dobri i pošteni ljudi zvunski i domaći posvedočiše, da je od postanka ta gore imenuvana zemlja i s sinokošum Oderianeva bila. Jas gore imenuvani ladavec polig (sic) svidočtva gore imenuvaneh Oderianov včinih vpeljati vu tu imenuvanu zemlju i v sinokošu imenuvane Oderiane nje i njihov ostanek i njihovoga ostanka ostaneh vseki vekoma vekovečnim zakonom i neodesvanim daruvanjem rihtarom Gjurkom Miketićem, da ju drže i ladaju oni i njihov ostanek i njihovoga ostanka ostanek i tako včinih med Oderiani

i med Andrašom Koritancem sinom Mihalja Koritanca s temi dobremi ljudmi gore popisanemi Biršaga, da ako koteri začne kakvu karku ili svadu za tu imenuvanu zemlju i sinokošu da ima dati u moga milostivnoga gospodina pivnicu vina vieder dva na desete, na ćirkev vojske dva funta, te prvo davši onako mu se pravda včini. Jas gore imenovani ladavec polig svedočtva dah gore imenuvanem Oderianom i njihovomu ostanku i njihovoga ostanka ostanku, te moj odtvoreni list pod moju sivoču pečat za vekšega svedočtva i obranbe na prišestno radi i volju. Dan te list na lice imenuvane zemlje. Marti 20. die, Anno Domini 1611. Mathias Bakšić, m. p. (L. S.)"

U ovom listu su, što je kod hrvatskih listovah inače riedko, svuda točno i dobro interpunkcie postavljene.

Poklonio izvorni list nar. Muzeu g. Ed. Fink.

VIII. Gorski list.

Mi Matej Pisačić sudec križevečke gradske megje, dajemo na znanje, da pride pred nas plemenita Jaršula Pregledčićna kći Kuzmića Bedeka i s svojim gospodarom plemenitim Martinom Kičićem valovaše, daše neki svoji plemeniti vinograd pust budući križevečke gradske medje, da jas ponudih moju bratju Ivana Pregledčića i Janu Pregledčićnu za vinograd, ke se zove Zvieršec, gorice od poludnika, da bi ga imeli delati s dohodka navadnoga, po vinosudci: Babić Gašparu, i po ostalih plemenitih, da bi nji pustili vinograda gore imenovana nek se ga opustiše i dohodek navadni pri njih osta. I jas Jaršula Pregledčićna i s mojim gospodarom Martinom Kičićem i s mojum decum dasmo te vinograd z naše ruke Ivanišu Glibcu i njegove žene i njih deci, da ga ima

odkapati do deset ljet prez ijednoga dohodka, i vezda od svetoga Embreuža dne 1587., da ima gore imenuvani Ivaniš Glibec i s svoju ženu i svoju decu vu našu pivnicu vsako leto kladati poldrug vjedro vina goršćine svoje kruto i jednoga kopuna, i tako mu ga dasmo njemu i njegovu ostanku na vekivečino pod pečat navadnu velikog sudca. Dan v naše hiži v Hižanovceh na svetoga Embreviša dan 1587. (L. S.)

Ovaj list pisan je švabahskimi t. j. niemačkimi current slovi. Čudna je nestalnost pisovrsti, budué da 1) „*cz*“ sad za *c* n. p. u rieči: „Zwde*cz*“, sad za *ć* n. p. u rieči: „Ky*cz*y*cz*“ upotriebljava; onda 2) dugi „ſ“ mu je u rieči: „ſena“ „(žena)“, „Gaſparw“ „(Gašparu)“; 3) sa *z* piše: „Pizaczych“, i „znanye“, „zwoy“ i „’z“ naše“; 4) „*y*“ upotriebljava za *i* n. p. „neky“, i za *j* n. p. „*zwoy* (svoj)“; 5) „*w*“ mu je sad *u* n. p. „Jarš*w*la“ sad *v* n. p. „zwoym“ (svoim). —

Da se čitatelj laglje predstavi kako to izgleda, evo sa švabahom jedan falačac istog lista: „My Mattey Pizaczych Zwdecz kryſeweczke graczke megye, dayemo Naznanye, da pryde prednaz plemenyta Jarſwla Pregledczychnakchy kwzmycha Bedeka. *) Iz zwoym ghozpodarom plemenytim Martynom Kyczyczem walowaſſe, daſſe 2c.“

IX. Prodajnica.

„Mi Peter Zakmardi, sudec križevečke gradske medje, na znanje se dajemo po vetom, našem listu kem zakonom pred nas dojde plemeniti Mikal Harća vice-sudec i priseżnik vu iste gradske megje, i on to pred nami po-

*) Ovdie kod ove rieči podkradoše se Pisačiću latinska pismena, s kojimi se je tad već pisalo u našem jeziku.

veda i proferuva, kako da je on posel proprošen plemenita Gurga Kirinića iz Finčevec na opominanje i na ponudjavanje svoga brata rodjenoga dece, po imenu Ivana Krinića, najprvo njegovoga sina Mihala Kirinića, sina Miklouša braca njegovoga, pak takajše Martina i Gurga i Anu sestru njihovo i Katu svoju sestru Kirinića i nje sine po imene Mateaša i Paula Višaka, i takajše Stephana Lisičaka, te gore imenuvani brata i Jaršelu njih sestru, Paula Jusovića takajše sestrića svoga i s njegovim bratom Ivanom i sestrami njegovimi Jelenu, Jagu i Doru, i ostalu vsu bratju svoju delnu i krvnu, za neku mekotu, koja se zove Podvinšćica v kotare hižanovečkom, i v držanju, i v križevečke gradske medje budući, za koteru tu gore imenuvanu mekotu, da se je oni vsi odgovoriše, i odrekoše jednim zakonom govoreći, naš brat vi ju dajte i oddajte komu ju znate i hoćete, mi se nemamo sami zašto. To gore imenovan Gurg Kirinić da i odda tu gore imenuvanu mekotu Podvinšćicu plemenitomu Mikloušu Pisačiću z Hižanovec, njemu i njegove dece odvetku i ostanku, veke na veke vekivečnim zakonom ni neodezvanim nikakovim zakonom, za šumu penez, kako je v Kaptolomu valuano i zapisano v listu kaptolskom s dopušćenjem i obranim hotenjem vse gore zapisane bratje, delne i krvnie. Kotori te gori imenuvani Gurg Kirinić on tu zemlu daje i oddaje, da on za te peneze drugu zakladnu mekotu zneme sebe na vekšu potrebšćinu, da ta mekota se kotari od sunčega zhoda Thomaša Babuka, mekotu od poldneva sa kotari zakladnu Višaka Thomaša zemlu, od severa sa kotari Mihala Tučnaka zemlu, od zahoda se Sebastiana Županića vinogradom. Da ta prva ponuda za tu gore rečenu mekotu učinjena je o svečne svete Marie, den po tom rečenom vice-sudcu i prisežniku Mihalu Harću, let 1610. Druga sospol ponuda učinjena je na svetoga Gregura den, leto 1610.; na kotero gore pred nami Sudce sudjeno referuvanje i

Gurga Kirinića valuvanje mi njim dasmo vet naš list pod našu pečat, za vekšega veruvanja i svedočanstva radi. Datum ultima die Octobris Anno Domini 1610 (L. S.) Petrus Zakmardi, m. p.“

Izvana je napisano: „Fassio Georgii Kirinić super certa terra in Podvinje habita.“ —

Original u nar. Muzeu.

X. Zajamnica.

„Jas Andraš Benčak, vice-sudec varmegjie križevečke, na znanje dajem po ovom mojem odprtom listu, vsem koimse pristoi znati, kako preda me dojdoše od jedne strane plemeniti Martin Vuk aliter Ožegović, sin negdašnjega Gjurgja Vuka aliter Ožegovića, a od druge strane plemeniti Martin Kirinić, i oni se ovako pogodiše pred menum gore napisanem vice-sudcem. I najprvo gore napisani Martin Vuk aliter Ožegović, jest dal stanovite svoje oratje zemlje, (i z dvornem mestom, vu Vukovoe, sin plemenitoga Andraša Vušca hiži), to je to na plese (sic) vudvorem (sic, dobrem?) mestu, kojega včini okolu za pol rali vu Hižanovce, takaj na zimišči jednu ral, vu držanju finčevečkom, tolikajše vu Gajku deset slogov, vu drugom mesto (sic) slogov dvanajst, item v kraje slogov deset, jednu rečju ves svoj del, koji bi se njega pristojalo (sic), gore napi sanomu plemenitomu Martinu Kiriniću, pod. ove (sic) modus dalje napisan, to je to da gori imenuvani Martin Kirinić, gore napisane zemlje i s dvornem mestom, bude držal i ladal, doklam bi rečenomu Martinu Vuku za njegovu osebujnu hižu bile potrebne, ali tak da imenuvani Martin Kirinić, tomu Martinu Vuku aliter Ožegoviću, njegov

vinograd mladinec vu doline obresi zvanoga, okolu na dva kopača budućega bude dužen delati, to je to vezati, koliti, trikrat kopati, plieti jenkrat, i vezati koliko bi bilo potrebno, listor da ga rečeni Martin Vuk gotovoga vu vreme potrebno bere, ali to dobro razumevši, da bi ga rečeni Martin Kirinić pognoil, i te Vuk da bi hotel gore napisane zemlje vuzeti, gda bi mu bile potrebne, to je to do dveju ali do treh liet tako rečeni Martin Vuk bude dužen koliko bi se pravo videlo, gnoj platiti, i tak da rečenih zemel nebude mogel vuzeti, doklam mu jih k njegove hiži nebude potrebno. Actum in Finčevec, in domo nobilis Matthiae Gollec die vigesima secunda mensis Januarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo septuagesimo primo. (1671.) Idem qui supra Andreas Benčak, Vice judlium Cottus Crisien. m. p. (L. S.)

Original je u nar. Muzeumu.

Bilježke k starim listinam.

I. — *Vrbovačko imanje*, koje se u tom listu napominje, leži u križevačkoj županii na putu iz Božjakovine u Križevac. Spadalo je poslie na obitelj Patačićah, a sada je komorsko.

Tužbu iliti budi supplicatiu. Dakle i tužba je na način molbenice morala biti sastavljena, što po naravi tužbe nebi imalo biti, buduć se pravica dat m o r a.

Injurih, Injuria je latinska rieč i izriče to isto što naša: nepravda.

Bantuvati zlamenuje u provincialnom hrv. nariečju to što knjiž. vriedjati.

Comissiu iliti zapoved. Ove dvie rieči, lat. i hrv. uzimlju se za jedan isti pojam izraziti, jer se Commissio ovdje uprav samo kao nalog drugom dan uzima, a ne kao odbor osobah.

Pretensije to su zahtievanja.

Na jednoga Vice-Comesa, aliti dva sudca orsačka; akoli toga ne, konče na dva poglavita svoja sluge. Iz ovoga se vidi, da su stranke ipak imale veće povjerenje u pravičnost županiskih neg gospoštinskih častnikah; ter to je uzrok što na pokon tek, kad zaufanje sudce nebi mogla moliteljica zadobiti, zadovoljnom se i sa slugama gospodara, kao sudcima, očituje, jer i ti su bolji neg nikakva pravica.

Praefiguju lat. rieč zlamenuje opredieliti. Vidi se kako za vrieme, kad je ova tužba pisana niemština neznana biaše u nas, jer tu je iz latinskog praefig-ere, domah kroz formativ o v a t napravljeno praefig-ovati. A danas bi se reklo praefig i r a t i po njemačkom p r a e f i g i r e n.

II. — *Ozalj*, o kom je tu rieč dobro sačuvan još stoji i vlastitost je Gustava Baćanja. Bio je to grad obitelji Zrinske nad Kupom kao i ciela okolica što bi imanje Zrinjansko. — U ovom i sliedećem listu sve su pravni čini podložnikah ozaljskih, koji imadoše u pravnih poslovih svoje zakonite običaje. Kamo sreće, da bi ti bili gdje upisani! To bi bilo za pravnu povjestnicu našu vrlo dragocjeno.

Postat trsja, je komad jedan vinograda.

Gora Krašićka. Od Ozlja grada preko Kupe na pó drug sata leži Krašić selo i brežuljci, vinogradima osadjeni, koje ovdje naziva gorom.

Oklicanje je javna ponuda stvari na prodaju — izvikanjem.

Škuda je onoliko isto bila onda koliko i sad.

Soldin je mletački novac bio i vrjedio koliko groš šajna. I sad je s o l d o u Italii i s o u s u Francuzkoj.

Zahasih, izumrla rieč, no upotrebljavana za najkrepčii izraz prenosa vlastitosti svoje na drugoga.

Rihtar purgarski. Ovo njemačko nazivanje poglavara žiteljah (t. j. sudca selskog) morade iz obližnje pod njemačkim uplivom davno stenjuće Kranjske doći.

Birič purgarski t. j. selski prisežnik, (Zakleti, Eškut u Slavonii). D o l a z i r i e č o d b i r a t i. U svim občinam prekokupskog kotara uzima se ova rieč za prisežnika i jest prvo dostojanstvo poslie selskog sudca.

Likov. Biaše svečanost, uz piće vina obavljana, kojom se potvrdjivaše kupljenje i kaštiga na porečenje stavljaše (Conventionalis poena). Dolazi od njemačkog L e i h k a u f, što je istu kup, dočim u slavjanskom ino značenje vremenom dobi.

Grıven je bila novčana kaštiga, koju je ona stranka gospoštini zemaljskoj platila, koja je od urečenog kupa odustala. Odkuda ova rieč dohodi, jel joj korien slovinski, to neznam.

III., — *Voljnik* t. j. kupac, koji volju ima uzeti iliti kupiti.

Ponudni kmet to će bit koji je pri kupu posredovao, Unterhändler, negoziatore.

Aldomašnik, to je svjedok pri cielom pravnom činu kupa. Rieč ova je iz magjarskog jezika uzeta, gdje á l d b l a g o s o v i t a áldomas to što likov znači.

Bırsag je kaštiga na odstupljenje od ugovora kupnoga. Rieč je slov. korena. Sravni b i r, daća gospoštini, duhovniku itd. B i r s á g znači u magj. n o v č a n a k a z a n, globa.

Rler zlamenuje rajniški.

Vraždom. Što ova rieč tu zlamenuje nemogoh uprav za stalno razabrati: no mislim, da će bit obična osuda, tako da će ovdie reći: aldomašnikom po običnoj osudi — ima globu platiti. —

Sulij vrst daće.

IV. — *Dim* t. j. kažem. Ova rieč bi se kod namirah mogla dobro upotriebit n. p. Namira Vrhu 20 fr sr. dim d v a d e s e t etc. —

V. — Pitat će tkogod, kako na jedan put med starinske listove ovaj od 1809. dodje? — No ja ga umjestih u Kolo med listine sbog velike važnosti, koju ima za povjestnicu domovine naše u novie vrieme i za ubavjest, kako je car austriski onda naš narod od veza podložničtva prama sebi odvezao i predao ga Napoleonu.

Šambelan t. j. komornik.

VI. — *Imanje rakovačko* leži u križevačkoj županii; i jedan sat daleko nad potokom Lonjicom je selo, koje se zove Lonjica, od kog je ovdje govor. U Rakovcu je i dan danas bunar vode hladne i dobre, koji se zove: »Zrinjev zdenec.« Poslie Zrinskih posjedovali su i to imanje Patačići, a kad ovi izumrše dobi Komora isto.

Njihovoj slobodšćine. To je roditeljnik mjesto n j i h o v e s l o b o d š ć i n e. Isto tako je poslie s v o j o j h i ž e.

Po imeni mjesto po i m e n u.

Ruki roditeljni mjesto r u k e. Kao u starosl. česk. poljsk. i ruskom.

VII. — *Dvorski.* Bio je vrhovni nadstojnik gospoštinski, imajući pravomoćnu oblast nad poddanicih gospoštine. Comes curialis, vel palatinus. — Sad je dvorski mala služba i vlast.

Kaštel doljne Bistrice. Leži u Zagorju blizu Marie bistričke.

Miklouš Ištvanfy. To je onaj isti koji je pisaó povjestnicu Ugarske od 1490. do svoga vremena. Bio je vojnik i kao mladić poče pod Nikolom Zrinjem Sigetskim vojevat. Poslie savjetnik carev i namiesni nadvornik (Propalatinus) posta.

Porkolab: Bio je nastojnik grada, koji je imao na red u gradu i dobro uzdržanje grada paziti.

Ladavec je to isto što upravitelj vlastelinstva.

Na prišestno radi i volju. Izreka pravoslovna, koja ima izreć upotrebljenje, koje se može učinit s listom.

VIII. — *Embreuž,* Ambroz pada na 7. Prosinca.

Goršćina to isto što na inih mjestih g o r n i c a.

IX. — *Finčevec* je jedno od onih selah križevačke županie, u kom sami plemići stanuju i leži blizu Kalnika u kupu plemićkih selah: Sudovec, Barlabaševec, Mrazovec, Hižanovec itd.

Referuvanje, izviestje.

X. — *Vukovec* je selo odmah blizu Finčevca, takojer puno plemićah. D v o r n o m j e s t o o kom jo tu govor, to je ono gdje je dvorište i kućište plemićko, curialis fundus.

Evo sam saobćio liepi broj dragocienih listinah našim domorodcima, koji se bave filologiom, pravoslovjem, povjesnicom i inimi znanosti, za koje su iste listine obilni izvor. — Dao sam ih na svjetlo u većem broju, jer znam veliku korist, iztičuću iz saobćenja, a veliku štetu za napredak književni prohodeću iz čamljenja u sahrani i pod prašinom ovakog blaga literarnog. Žaliboże, što osim Kola i Arkiva nemamo lista, gdje bi ove dragocienost naše književnosti mogli raztrusivat više put i u većem broju učenomu i čitajućem svietu za nauk i zabavu, koje se doista oboje u ovih listovih nahodi. »Arkiv« je opredieljen više za izvore i listine od veće povjestničke i diplomatičke važnosti za cieli narod naš i pisane u raznih jezicih; dakle je najprikladnie ako, kao što i u osnovi izdavanja Kola opredieljeno bi, u Kolu jedino onake stare listine u našem jeziku pisane se izdavale budu, iz kojih se vide domaća,

posebnička i omanjeg upliva u cieo narod odnošenja, al se zato ipak uče: jezik, i povjestnica družtvenih i pravničkih unutarnjih narodnih odnošenjah.

Kamo sreće, da prionu svi domorodci, ma kojeg reda i stališa, koji su ili kao činovnici, bilo koje vrsti, ili kao duhovnici u prilici, pa da kupe po puku i kod vlastelah, u starih shraništih i kud jih služba ili slučaj zavede, stara pisma u našem jeziku, starinske nadpise na kamenju, na oružju, na posudah, itd., te da ih u novinah navještuju ili da šalju narodnom Muzeumu ili družtvu za povjestnicu jugoslovinsku. Time bi se mloga dragocienost književna i povjestnička spasila, te bi se iz onog, što se čini, da je staro, trulo, bezkorisno smeće, crpila korist za napredak narodnog jezika i narodnog izobražavanja. Takovih skupljenih starinskih dokazateljstvah našeg narodnog jezika nikad nećemo moć premlogo imati, nikad nećemo premlogo na svjetlo izdati! Jer kog to nezanima, tko tu netraži što više i što obilatie može, taj nezna cienit blago svoga jezika, svoje povjestnice i svoga pravoslovja. Osobito Vas, mlade priatelje, koji se ćutite pozvane na spisateljstvo u Vašem narodu, pozivamo na traženje, kupljenje, objelodanenje i proučenje ovakih listinah!!!

Lamartine-ov put kroz Bugarsku i Srbiu.

Iz djela »Put u Iztok« prevedeno.

(Najprie Lamartin opisuje, kako je došao iz Carigrada do (Yenikeni *) Jenikana, gdje se razbolio i 20 danah u prostoj bugarskoj kolibi ležao. Kad je polazio, onda mu je dao knez i vlastel od Tatar Bazargjika pratnju, koja ga je pratila do izvan njegova vlastelinstva).

---

*) Lamartine nije dobro pazio na izgovor, pa mjesto Jenikan piše Yenikeni.

Lamartine ovako piše o životu bugarskom: Ja sam ondje (u Jenikanu) imao priliku u krugu obitelji same običaje i narav Bugarah proučit. Ti su običaji baš kao kod naših švajcarskih ili savojardskih seljakah. Ti ljudi su prosti, umiljni, radeni, puni poštovanja prama svojim svećenikom i za svoju vjeru gorljivi; ta vjera je pako grčka. Svećenici su prosti poljodielci kao i ostali. Bugarah ima više milionah i sve se većma umnožuju; oni stoje u velikih selih i manjih varoših razlučeno od Turakah; jedan ili dva Turčina poslana od paše il od ajama ciele godine prolaze kroz ta sela, da danak pokupe; osim tog i njekih rabotah žive u miru i polag svojih vlastitih običajah. Nose se kao njemski poljodielci; žene i djevojke su odjevene skoro kao goranke u Švajcarskoj; one su vesele, mile i živane. Njiovo ponašanje je čisto dobro, premda se žene više koprenom nekriju kao u Turskoj i premda slobodno ljude pohadjaju. Vidio sam, kako su u polju igrali Bugari, baš kao naši francezki seljaci. Oni preziru i mrze na Turke, oni su posve zreli za neodvisnost i bit će sa svojimi susjedi Srblji temelj budućih državah Europejske Turske. Njiova zemlja bi bila sjegurno jedan razkošni bostan, da ih sliepo i bedasto ugnjetavanje, ne od vlade, nego od upravljanja turskog, pušća radit s malo većom sjegurnošću. Oni bo su zaljubljeni u poljodielstvo!

Sa žalošću ostavih Jenikan i ovdašnje ljubke i dobre seljake. To vam je krasni stan za ljeto. Cielo selo nas sprovadjaše na milju *) daleko k Balkanu gdje su nam sve dobro želili i blagosivljali nas. Predjosmo prvi Balkan za dan; te gore su skoro slične onima u Auvergnu, posvuda pristupne i za obradjivanje dobre. 500 poslenikah bi tu moglo u svoje vrieme načinit najljepši drum.

---

*) Milja ovdje znači franc. lieue.

Za tri dana dođoh u Sofiu, veliku varoš na ravnici, posred koje potočić teče; u njoj stoji turski paša, on posla svog čehaju meni na susret i ustani me u kuću jednog grčkog trgovca. Ja ostadoh tu jedan dan, a paša mi posla i teličah jaganjacah, bez da je htjeo primit uzdarja. Varoš nema ništ znamenitog. Poslie četiri kratka dana puta, sad preko uputnih gorah sad preko dolinah i za čudo plodnih ravnicah, koje su zapuštene, dodjoh na ravnicu od Niša, posljednju tursku varoš na srbskoj granici već. Ja sam na konju za po sata pred karavanom išao, sunce je peklo; po prilici jednu milju od varoši vidio sam bieli široki toranj u po ravnice, koi se je sjao kao mramor od Parosa; staza me upravo tamo vodjaše, zato podjoh k njemu, te dadoh mog konja mladom Turetu koje je sa mnom bilo, da ga drži, a ja se položih u sjenu tornja da malo pospavam. Istom legoh, kad bacivši oči na spomenik, koi me obsjenjavaše, vidim da su mu zidovi, od kojih sam mislio da su iz mramora il bieloga kamena, načinjeni uredno iz poredanih čovječjih lubanjah.

Te lubanje i lica čovječja bez mesa, a suncem i kišom onako osvietljena i sastavljena s malo pieska i kreča čine pravi slavoluk, koi me sticaše. Moglo je 15—20,000 lubanjah na njem bit, a na gdjekojoj je još kosa bila i vejala se kao putnica ili mah kad vjetar popuva. Vjetar, koi je od bregovah hladno i živahno duhao, udariv u neizbrojene šupljine glavah, licah i lubanjah, cičio je žalobno i tužno. Nisam ondi nikog imao, da mi kaže, što znači taj barbarski spomenik; diete, koje je ondi dva konja držalo za uzde, sigralo se je s komadići lubanjah, koji su spadali u prah pod tornjom. Bio sam tako umoren, ugrijan i pospan, da sam zaspao, naslonjiv glavu na taj zid odsječenih glavah; kad se probudih nadjem oko sebe karavanu i mnoge turske konjanike, koji su iz Niša došli, da nas prate, kad budemo u varoš ulazili. Oni mi rekoše, da su to glave od

15,000 Srbaljah, koje je paša u posljednjoj srbskoj buni ubio. Ota ravnica je bila polje smrti za te srdčane borioce, a taj spomenik bio jim je grob; ja pozdravih okom i srdcem ostanke tih junačkih muževah, kojih odsječene glave postale su izvor nezavisnosti za svoju domovinu. Srbia, u koju podjosmo, sad je slobodna, pa slobodne i slavne pjesme nosi vjetar s njezinih gorah k onom tornju za svog dom umrših Srbaljah! Skoro će i sam Niš njiov bit, onda nek ostave, da stoji taj spomenik! On će učit njiovu djecu, koliko vriedi neodvisnost jednoga naroda, kažući jim, pošto su ju njihovi otci kupili. Niš je spodoban na Sofiu te nema značaja. — Ostasmo tu jedan dan. Po tom udjosmo u liepe gore i u more od šumah srbskih. Te starodavne šume obstiraju sve, što se okom zakrilit može, samo široki jedan drum, kog je Miloš, neodvisni poglavica Srbie, sad istom načinio, kroz njia se vije. Šest danah smo bili u tima veličanstvenim i vječnim luzima nevideći ništa nego bezkrajne redove neizmiernih i velikih bukovah, valove lišća od vjetra ljuljane i dolove i bregove, koje svejednako pokrivaju stoljetni dubovi.

Samo mjestimice, po prilici svaku petu šestu milju, gdje se u malo širji dol silazi i gdje se potočić vije, počimaju se pokazivat velika sela, koja s njekoliko ljepušnih bielih novih kućah iz lugovah na vidjelo izlaze s crkvom i parokiom, na daleko uz potok se pružajuć, u sred livadah i poljah od ljubenicah i dinjah. Stanovnici obavljaju sjedeć pred svojimi dućani različita rukodielstva; njiovo lice, prem umiljno i dobrostivo, ima nješto sjevernog, vrlog, ponositog, što taki pokazuje slobodan puk, koi je doisto dostojan slobodnim i ostat. Svagdje su nas primili časno i gostoljubivo: tu su nam pripravili najugodniu kuću u selu, tu parok dodje, da se s nama zabavlja, tu kupe po svih kućah pokućtvo europejsko. Žene nisu više pod koprenom a nahode se u livadama i

šumama skupi mladih ljudih i djevojakah idućih zajedno na posao u polje i pjevajuć narodne napjeve, koji me spomenuše na ranz de vaches *). Te mlade djevojčice imaju na sebi košulju sa hiljadu faltih, koja pokriva ramena i prsa i kratku suknju od crnkaste il crvene vune; njiova živanost, njiova veselost, bistrina njiovog čela i njiovih očiuh čine ih spodobne liepim ženama Berna ili lucernskih brdah.

Tu nas vierni naši drugovi od svih turskih konakah ostaviše. Nevidismo više rode, kojih široka gniezda, slična zibkam od šaša, krune vršike svih krovovah na gjamiama u europejskoj Turskoj i služe mjesto dasakah na minaretih, koji se hoće da sruše. Svaku večer, došav u sela il hanove zapuštene, vidismo dvoje po dvoje litat oko našeg čadora il oko razvalinah. Mladići, kad podignu svoje duge vratove iz gniezda, kao zmije, pruže kljun materi, koja na pó viseć o širokih krilih hranu im dieli, koju je doniela iz susjedne bare, otac pako prši, nit se nemiče u velikoj visini nad gniezdom i čini se kao da uživa u tom krasnom prizoru. Te liepe ptice nisu divje, one čuvaju krov, kao psi kuću i ognjište, i žive u priateljstvu s množtvom grlicah, koje su većom stranom navrh hanovah i gjamiah, niti plaše lastavice. Turci žive u miru sa svimi stvorenji životnimi i neživotnimi; stromje, ptice ili psi to je svejedno, oni štuju sve, što je Bog napravio i ljube i te vrsti stvorenjah, koje su kod nas zanemarene i progonjene. Po svih sokacih tu i tamo ima posudjah punih vode za pse, a kadkad umirući ostave na žito, koje se ima davat grlicama, što su je oni za života hranili.

(2. Septembra 1833.) Danas u jutro ostavismo vječne šume srbske, koje se razširuju do bregovah Dunava. Mjesto, s kojeg se počima vidit taj kralj riekah, jest

*) To je jedan narodni franc. napjev.

brežuljak zarašćen dubjem; kad se taj prodje, vidi se pod nogama kao veliko jezero s modrom bistrom vodom, okruženo drvećem i trskom, i puno zelenih otokah. Kad se malo dalje podje, vidi se na lievo i desno rieka, koja se vuče nuzduž visokih rašćem zarašćenih bajerah Srbie, a na desno se pogled u velike ravnice ugarske gubi. Najskrajne strane otih šumah, koje se prama rieci Vuku, imaju jedan od najljepših položajah na cielom svietu. Mi stadosmo kod Dunava u malom srbskom selu.

Sutradan se opet razstasmo s riekom putujuć jedno četir sata. Zemlja je bila, kao što su sve pramo granici, suva, neobdjelana i zapuštena; mi se popesmo oko poldneva na brežuljak, odkale Beograd ugledasmo. Beograd od bombah toliko put razrušen, stoji na uzvišenom jednom briegu nad Dunavom. Krovovi gjamiah su prodrti, zidi pokvareni, predvaroši su pune razvalinah a varoš je slična svim drugim turskim varošima, ima uzke sokake i vijuće se prama rieci. Zemun prva varoš u Ugarskoj izgleda na drugoj strani Dunava veličanstveno kao varoš europejska. Tu se zvonici dižu naprama minaretom. — Došav u Beograd, dočim se nastanismo u maloj postojbini, prvoj, koju u Turskoj nadjosmo, pozva me knez Miloš po jednom svojih prvih častnikah, da dodjem na njekoliko danah u grad, gdje on stoji, njekoliko miljah od Beograda. Ja nemogoh privolit nego sam molio čunovah, da predjem preko Dunava, te u četiri sata podjosmo k rieci. Baš kad mi ući htjedosmo u čun, vidim njekoliko konjanikah po europejski obučenih prama nami jezdit; to bi brat kneza Miloša, poglavice srbskog, koi dodje da me od strane svog brata na njekoliko danah k njemu pozove. Meni je žao bilo, da poziv, kog su mi tako srdačno učinili, primit nisam mogao, jer je drug moj G. Capmas vrlo bolestan već više danah i jedva ga možemo na konju držat. Ja sam se s knezovim bratom pó sata dugo divanio, koi mi se je učinio čo

ubaviestan, priazan i dobar. Ja sam u njemu i u plemenitom njegovom narodu pozdravio nadu jedne buduće samostalne civilizacie, te prešao u Zemun. Prelazili smo čieo sat; rieka je široka i duboka i ima talase kao more, sad se približajemo livadama i bašćama, koje su oko Zemuna. Tu udjemo u kontumaciu na 10 danah. Svak od nas ima sobicu i mali dvor obsadjen rašćem. Odpustih tatare, mukre i drogmanne, koji se u Carigrad vraćaju; svi nam celuju žalostno ruke, pa nisam ni sam mogao bez ganuća i priznanja odpustit te proste i upravne ljude, te vierne i srdčane službenike, koji su me vodili, služili, čuvali, dvorili kao što bi brat za brata činio i koji su mi pokazali usred nebrojenih sgodah i nesgodah osamnajest-mjesečnog putovanja u tudjoj zemlji, da sve vjere imadu božanstvene svoje običaje, sve civilizacie svoje krepošti, i svi ljudi čuvstvo pravice, dobra i krasna urezano rukom božjom raznimi znakovi u njhovo srdce. *)

---

*) Lamartine je jedan od najznamenitiih ljudih našeg vremena i poznat, kao pjesnik, sgodopisac i državnik francuzki po cielom svietu. Koliko je uvažavan od svog naroda sbog slobodoumnih svojih načelah vidi se od tale, što je poslie prevrata 1848. on bio 3 mjeseca na čelu vlade Francezke, a sveudilj je poslanik na saboru svoje domovine. Svakom rodoljubu mora dakle milo bit, da može za sud ovakog čovjeka o jugoslovinskih narodih saznati, i zato sam saobćio još 1848. u Danici h. s. i d. br. 37. i slied. njegove pazke vrhu Srbie, a sad eto predajem jugoslovinskoj javnosti sud glasovitog tog muža o Bugarskoj i ope o Srbii.

A. T. B.

Životopis kralja Krešimira II. Velikoga.
1050 — 1074.

Jugoslovinske pokrajine od 7. vieka t. j. od vremena što Hrvati i Srblji u nje se naseliše, biahu pozorište borbe Carigrada i Rima o vlast, i svjedoci žalostnih razprah med svojimi domaćimi poglavicami, tako dugo, dok jih inter duos litigantes tertius gaudens, došavši iz preko Drave, neprikuči.

U Carigradu poslie padnuća zapadnog Rimljanstva vladaše uz predavanje (štono kažu tradicionalno) želja i težnja za gospodstvom političkim nad cielim jednoč rimskim svietom; osim tog i uvidjena potreba gospodstva nad tračkim poluotokom sbog svog vlastitog uzdržanja i cvjetanja nukaše carigradsku politiku, da ovlada zemlje i narode jednošnjeg Illirikuma, bez kojega je Carigrad glava bez tiela, izgubljena predstraža Azie naprama Europi. To je uzrok sveudiljnog posla, kog si činiše cari bizantiski s Hrvati, Srblji i Bugari. Ovaj posao bio je dvostruk i radilo se ponajprvlje o pokršćenju Hrvatah i Srbaljah kroz grčke apostole, da time se bizantiskom patriarku duševno gospodstvo nad timi novimi naselnici Illirika pribavi, a po drugo se radilo obsvjedočit slovinske blage pukove, da su oni u zemlju došli, koja je vlastitost carevah rimskih, i za koju, ako će u njoj da pribivaju, treba harač plaćat i upravljat ju pod imenom i zaštitom grčkih carevah, koji s toga kraljevom hrvatskim i srbskim naslove Eparchah, Patriciah, Protospatarah itd. dieliše.

U Rimu paka učvrstiše svojim duševnim gospodstvom prvi biskupi katoličke crkve vlast svoju, pa su težili pod duševnu vladu svoga patriarkata, a time i pod političku ohranu staviti krasne jednoč rimske pokrajine med crnim i jadranskim morem. S toga oni odrediše svoje svećenike, koji pokrstiše još za vrieme Heraklia (†641), poslie prvog došašća, Hrvate; i poslie svoje ljude slaše za vladike i poklisare u te pokrajine i poslužiše se svimi sredstvi duhovne svoje moći, da pritegnu kraljeve i župane naroda srbskog, hrvatskog i bugarskog na podvrgnuće se podpuno stolici svetoga Petra.

Varke i pletke Carigrada i Rima, budući po diplomatičkom izkustvu prefrigane, nadhitrivaše neumjetne i prostodušne bane i župane naroda srbsko-hrvatskog, te nukaše jih sad na neodvisnost od domaćih kraljevah, većinom svojih rodjakah, sad na priznanje vlasti Carigrada a sad na priklonstvo k rimskom svećeničkom gospodstvu.

Razširivaše se baš onda još jakost i moć Mlečićah, kojim rastiahu zazubice za obalama i varošima dalmatinsko-slovinskima, te je oni sad silom sad liepim pritezahu pod svoju oblast i tako narodu hrvatskomu treći nepriatelji postanu. Žalibože što su hrvatski poglavice dali povod tomu plienenjem i nasiljem, koje su činili pomorskim, trgovinom po moru obogaćenim, gradovima!

Eto ti odtale sto biedah i nevoljah i vječitih domaćih ratovah u Hrvatskoj, Srbii, Dalmacii. Sad se odtrže ovaj sad onaj župan i proglasi se samostalnim; sad kraljevi ope pomoć kod tudjinacah tražiše, da neizgube priestolje i kraljestvo. Žalibože hlepnja kraljevićah hrvatske porodice za gospodstvom, a progonstvo istih kraljevićah po kraljevih, otimajućih jim banie i županie, za dati je svojim vlastitim sinovima, uzrokovaše vječno osvećivanje, svadju i razpru med kraljevićih i velikaših našeg naroda, koji, sam neuk i poslušan, samo se za gospodu svoju boraše, u koje službu silom jačega i odnošenjem valjda

izvorno patriarkalnim dopade, te bez prosvjete i srdčanosti istu patriarkalnu službenost kroz vjekove zadrža.

Hrvatsko-srbska povjestnica od vremena došašća Hrvatah i Srbaljah u poluotok trački nosi obličje povjestnice ostalih narodah europejskih za ona vremena, jer se tu neopisuje način upravljanja s narodom, iliti ustrojenje države po zakonih i pravih narodnih, ne odluke i djela cielog naroda izvedena voljom narodnjom uz prednjačenje kojeg izborom i slobodom istog naroda uzvišenog čovjeka, nego se pripoviedaju samo životi i djelovanja pojedinih ljudih iz jedne porodice izišavših, koji, po pravu baštiničkom urešeni imenom kraljevskim i vrhovnom neomedjašenom vlašću nad zemljom i pukom, narodu s dvora obstanak i neodvisnost od tudjinah sačuvaše, u nutri pako po svojih županih, banovih i vojvodah narod u stezi držaše, te boljarstvom i feudalizmom težke mu verige nametnuše. Ne samo glede materialnog državnog života nego i glede duševnog, koji se u crkvi za ona vremena ukazivaše, naliči povjest o našem narodu sgodopisu inih europejskih narodah. Mnenje po Europi razšireno da će okolo god. 1000 po narodjenju gospodnjem sviet propast i pošljednji sud od stvorca bit obdržan, razprostrie drhtavicu duše i veliki strah posvuda, te svaki, osobito bogatoš, namieni spasit dušu svoju od vječnjeg ognja utemeljenjem kojeg namastira, i neograničenom poslušnošću prama duhovnicim u svakom koraku. Korien zlatnih vremenah crkve katoličke u obziru svjetskom t. j. bogatsva, gospodstva itd., zarastao je u tom običaju sliepe poslušnosti prama duhovničtvu u s v e m u što se duše i tiela doticalo.

Medjutim treba reći, da su si ipak oni kraljevi slavu i zasluge kod naroda stekli, koji su ga u težkom položaju med grčkom lukavštinom, rimskim gospodohlepjem i najpretežniom mletačkom grabežljivošću, utaživ nutrnje razdore, tako vladali, da je narod hrvatsko-srbski,

neodvisan i slobodan buduči, svoj državni i narodni život utemeljit, sve narode poluotoka tračkog k sebi pridružit, i stožerom, oko kog bi se nova politika okretala, postat mogao. Med ove slavne i zaslužne kraljeve brojimo i Petra Krešimira Velikog, koji biaše sin i nasljednik Stjepana I., kralja hrvatskog, došavšeg na hrvatsko priestolje okolo 1030. godine i vladavšeg kroz dvanaest godištah. Ovaj Stjepan biaše od oca Krešimira, za vladanja strica svoga kralja Držislava 997. Petru Urseolu Duždu mletačkomu za taoca dan, da se time uvjeri Duždo, da Hrvati neće dirat u varoši dalmatinske, koje, poslie 125 godišnjeg plaćanja harača kraljevim hrvatskim, sad Duždo, pobjediv Držislava, zauze.

Al Petar Urseolo, premda oružjem nepriatelj hrvatski i u nepriateljskoj nakani odveo Stjepana u Mletke, ipak veliko priateljstvo time Hrvatima učini, jer sad mladiahni Stjepan dobro odhranenje usred izobraženiih krugovah mletačkih mogućih trgovacah dapače i sestru Duždovu Hičelu, — po mletačkom odgojenju izobraženiu od ike hrvatice, — za ženu dobi. Načela Stjepana o redu nutrnjem i moći izvanjskoj države u Mletcih poprimljena predjoše i na sina, kog je imao sa Zadarkinjom, Vekenegom, udovicom patricia Dojima, s kom se je po smrti Hičele oženio. Te s toga vidimo Petra Krešimira, čim stupi na priestolje po smrti svoga dobrog otca 1050., kako umiri i pokori za neodvisnošću od kraljestva težeće bane i župane, koji prie, odtrgnuvši se od kraljevah svog roda, podpadoše u podložnost grčku, kako predobi od Mletakah varoši dalmatinske i gospodstvo svoje na moru i po kopnu razkrili.

No ovo razširenje nije bilo bez krvi. Žalibože nema suvremenih povjestnikah, koji bi *jasno* i *točno* povjedali, kako se razvi i vodjen bi boj proti nepriateljima, od kojih Krešimir preotet imade zemlje spadajuće k njegovom kraljestvu, no nahode se samo kod Dandula,

Arkidjakona od Gverče i u njekoj listini *) tragovi rata s Magjari, gdje je išlo o posjed Sriema, kog nadvornik ugarski Rado podloži pod krunu ugarsku.

No Dandulo je mjestom a Arkidjakon od Gverče 1350. pišući, vremenom oddaljen bio pa neznaše pravo stvar, a u listini se jedino kaže, da je „Rado“ manastir sv. Dimitria (stojeći gdje je sad Mitrovica) iznad rieke Save po mnogih bojevih skupa i s cielom državom sv. kruni (ugarskoj) podložio i ope zadobio, tako da se neveli, jesu li Radini bojevi bili s Hrvati ili s Grci ili sa samimi Sriemci, koji se valjda sami proti ugarskoj vladi pobuniše, bez da jih je Krešimir podupirao i u svoje kralještvo preuzeti htjeo. Ovaj dakle boj s Magjari nije kritičkimi dokazi za izvjestno potvrdjen, kao što takojer nema nigdje napomenuta načina, kojim su se nepokorni priašnjim kraljevima bani i župani Krešimira žezlu podvrgli. Istina je pako da je u ono vrieme, kad je stajalo kraljestvo Krešimira u cvietu, crv se unj uvukao, po kom živci obstanka podgriženi biahu. Krešimir naimre, naumivši granice kraljestva s onog kraja, gdje su najotvorenie bile t. j. prama Ugarskoj osjegurat, tražaše s kraljem ugarskim mir i slogu, te ženitbene veze u tu svrhu upotriebi, oženivši svoga bana i rodjaka Zvonimira s kćerju Bele I. s onom Helenom (Liepom ini, ini Sofiom ju krste), koja za 30 godištah poslie domovinu našu tudjinskoj dynastii Arpadovićah u ruke udesit imadjaše, da nikad više nedobie gospodina od svoga jezika nego vazda tudju jeziku podložena bude. Tako je Krešimir priateljstvo sjevernog susjeda zadobio, al ujedno neznalice i nehotonce tužnu budućnost i razpad svog kraljestva pripravio.

Vjerojatno je doista, da je bistri um Krešimira i

*) Oporuka nadvornika Rade, potvrdjena od Andrie I. kralja ugarskog na stolnobeogradskom saboru. Peterfy Tom I. Conc. Hung. p. 13.

zato savez, priateljstvo i rodbinstvo s ugarskimi kralji tražio, jer u njiovom tek postavšem, neizkusnom i moralno nepokvarenom dvoru još najviše vladaše načela vjere i diplomatičkog poštenja, dočim Carigrad, Rim i Mletci, stari vještaci u politici, himbenom prepredenošću samo svoju korist tražiše, a tu je moguće bilo zadobit jedino podloženjem našega naroda, što postavljanje grčkih činovnikah po dalmatinskih gradovih i davanje grčkih naslovah našim vladarom, odvisnost katoličke crkve od pape i udaranje Mletčanah na obalu dalmatinsku očevidno pokazuje. Živila su za onda bez dvojbe i predavanja slovinskog izvora med Hrvati, pa budući da je ugarski dvor najviše Slovinah u službi imao i po način slovinski upravljao državu, to je Krešimir ovaj jednobitni živalj izabrao, da za temelj služi priateljstvu med Hrvatskom i Ugarskom, gdje i srodnih narodah slovinskih biaše, kojih su se osobito stricevi kralja Gejsa i Ladislav držali. Na tom naravnom temelju utemeljeno priateljstvo Hrvatske i Ugarske bilo je istinsko i čvrsto, pa time i svrha Krešimira, sjegurnost razširenih medjašah svog kraljestva, podpuno dosegnuta.

Razširio je pako Petar Krešimir Veliki po kopnu kraljevinu svoju od mora jadranskoga tia do Bosuta *), i do Drave, koju je htjeo sjevernom medjom svoje zemlje da načini, pa je uzduž nje tia u Korušku uzlazio. Al vojvoda koruški, podnukan od vječnjeg i historičkog nepriatelja slovinskog, susjednog Niemca, i od njega bez dvojbe podpomožen, opre se Hrvatima, ka kojima bi Korušce morala bila narodnost i želja za jedinstvom narodnim u jednoj državi privlačit. Krešimir ope nehtjede popustit od osnove svoje, po kojoj je razmicao medjaše svoje do

*) To je omanja rieka u Slavonii, brodskoj regimenti, koja postaje sjedinjenjem s riečicom »Bigi« kod Perkovacah i utiče u Savu kod Bosuta sela blizu Rače u Sriemu.

Drave i tim puke slovinske s ov kraj u kraljestvu svom skupio, te tako se porodi boj, u kom Krešimiru nebiaše posve dobra sreća. Sad on pozove kralja ugarskoga Salomona sina i nasljednika na priestolju Bele I. u pomoć, koji mu ju i pošalje. Glede uspjeha ovog rata neslažu se povjestnički izvori, jer ugarski izvor kod Turovca [1]) veli, da je vojska Krešimirova pomoćju ugarskom nadvladala nepokornu Korušku, i zato kralj i vodje ugarski, od Krešimira liepo nadareni bili, a koruški Chronista [2]) veli, da je koruški poglavica (praefectus, valjda od Niemca postavljen) Leopold sa 20,000 vojske hametom potukao Krešimirovu četu. Al kako su tamni, kratki i netočni izvori onog vremena, to bi moglo bit, da je koruški Chronista govorio o prvom nesretnom nasrtu Krešimira, a Turovac da govori o konačnom podloženju iste po Krešimiru. Tako se oba dobro složit i djela, o kojih svjedoče, za nedvojbena uzet mogu.

U ostalom vlast Krešimirova u novi kraj nije bila velika, dapače se je morala na skoro izgubit, jer iz listinah, koje se nahode u Koruškoj, vidi se [3]), da su tu njemački carevi, njemački biskupi i njemački vlasteli gospodovali: a slovinski puk da je bio u njiovoj težkoj i silnoj službi. Lahko se može s ovakog odnošenja slovinskog puka prama njemačkoj gospodi i to pomisliti, da je puk slovinskoga Krešimira u pomoć pozvao, koju ovaj tim radie pružaše, što je želio granice svoje države preko cielog sjevernog Jugoslovinstva razmaknut. Najveći uzrok što Krešimirovo zavladanje s Koruškom nebi dugotrajno biaše crkvena podložnost Koruške pod Soligradske nadbiskupe, prvostolnike njemačke, koji po dav-

---

[1]) Part. II. Cap. XLVII. [2]) Lib. VII. Cap. XXXII. [3]) Vidi »Archiv« izdavan od J. Chmela, gdje se navode povelje njemačkih carevah, nadbiskupah i biskupah za Korušku med 1060—1074.

nom običaju utirahu Slovinstvo i gdjegod mogahu k njemačkom carstvu pritezahu. Kao što su dakle njekoč najveća zapreka bili slovinskoj liturgjii i njezinim početnikom Cirilu i Metodiu, koje u Rimu ocrnjivahu a u Panonii proganjahu: tako su sada, sva je prilika, najviše duhovnim uplivom za to učinili, da se slovinsko-hrvatsko kraljestvo neobdrži med Slovincima u Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj, te da tako Krešimirovo zavojštenje na ove krajeve ostane bez dugotrajna uspjeha.

Nebiaše ništa naravnie, neg da vladari hrvatski, u brigi za blagostanjem naroda i za svojom moćju, zauzmu i najshodniimi sredstvi zadrže dalmatinske varoši, izvor bogatstva i bedeme sjegurnosti, na obali mora jadranskoga ležeće: Zadar, Spljet, Trogir itd., a tako isto i blizke otoke da ogospoduju. I uvidiše to mahom iz početka poslie uredjenja svoje zemlje vojvode hrvatski, te nastojaše zadobit primorje od carevah bizantinskih, koji tamo vlast svoju po protospatarih, archispatarih, katipanih, stratigih itd. uzdržavaše. Liepa se pružila prilika Sebeslavu, vladavšem u vrieme baš kad Ćiril i Metod liturgjiu slovinsku uvodit počeše, koju i Hrvati zaželiše 868 god. Da Sebeslav toj želji naroda zadovolji a i da se zahvalnim izkaže Basiliu mačedonskom, caru grčkom, što mu je najviše pomogao do priestolja, podloži se pod zaštitu grčkog carstva i glede crkve pod vrhovnost carigradskog patriarhe. Cari ope grčki blagonakloni zaštićenikom svojim, a takojer sbog laglje pomoći, koju Hrvati Grcima u obrani Dalmacie proti nasrtajem Mlečićah dat mogoše, narede, da plaća Spljet 200, Trogir 100, Zadar 110, Ozor 100, Rab 100, Velja 100 zlatnikah, nješto žitka, vina itd. hrvatskim kraljevima harača, ostavivši dalmatinskim gradovima nutarnje svoje neodvisno upravljanje pod nadgledanjem carskog upravitelja. To ostade tako dok 997. vojvoda mletački Petar Urseolo II., kao što već spomenusmo, neote Zadar, Spljet, Trogir,

pa otoke Krk, Rab i Korčulu, što mu tim lagje biaše, jer svi ovi varoši i otoci bili su ugnjeteni od hrvatskih činovnikah, koji harače tu dizaše i silu činiše taku, da je obćenita želja nadvladala oprostiti se nasilja hrvatskih svojih haračliah, a podložit se kojemugod novom gospodaru, o kojem znadoše, da usljed mudrosti političke neće jih tako utirat. Osim tog Krešimir, starji brat kralja hrvatskog Državislava, a djed našeg Petra Krešimira, bio je uvriedjen time, što mu je Držislav preoteo kraljėstvo, te je tu bilo vjekovitog bojovanja med bratom, pa kad duždo sad dodje da otima zemlje i gradove, Krešimir mu idjaše na ruku i dade svog sina Stjepana za taoca: a time se slabljaše sila Držislavova nemogavša izbilja duždu, bratu i gradovim odoljeti. Kad je poslie smrti Držislavove Krešimir postao kralj, gledao je natrag predobit otcštinu mletačku, i svog sina Stjepana iz taoštine kući dovesti. Ono mu nije izašlo po volji, a ovo jeste, jer vidimo Stjepana po smrti otca na priestolju, gdje mirno živi s Mletci, a ženidbom se stavlja u prijateljstvo i rodbinu s dalmatinskimi gradovi, koji se silom predobit nedadoše, te tako olakšavà našem Krešimiru, da liepim zahvati gospodstvo nad dalmatinskimi gradovi i otoci, gdje grčki car još svedj, uz Mlečiće i svoje nadgledatelje postavljaše. Dalmatinski gradovi i otoci tim radije sad pristaše uz Hrvate, što jih za vrieme napada saračenskoga na Dalmaciu 1040. ne Mlečani neg Dubrovčani hrabrošću svojom okriliše i, potukavši hametom Saračene, od uzora i strave spasiše. U dogovoru dakle s carom grčkim, po imenu barem i po svojih nadzirateljih gospodarom dalmatinskim, a nenavidećim pogibelno sebi premogućtvo mletačko po moru ilirskom, i osjećajući svoju sobstvenu jakost, nagovori takia prve godine svoga kraljestva Krešimir Zadarce, da izagnaju mletačkoga upravitelja i njegove ljude, što oni lahko učiniše, jer im Krešimir osim dobrih riečih i vojenu pomoć doda, sbog česa mu oni

opę vjeru podložničku pod zakletvu odvratiše. Kud Zadarci tud i drugi poddanici mletački po Dalmacij, koje eto ti ciele u rukuh Krešimirovih, a Krešimira i od vladikah spljetskih i rabskih za gospodara Dalmacie priznana!

Kao što negda slavodobitni u boju s Hrvatima za dalmatinske varoši dužd Petar Urseolo, vrativ se u Mletke, naslov „Dux Dalmaciae“ uze, tako sad preotevši Mletčanima iste varoši Krešimir „kraljem dalmatinskim (Rex Dalmatorum)“ se nazva. Grčki car dozvoljavaše. Krešimiru taj naslov, uz koji on najviše mogućtva u Dalmacii zadrža, zemljišta darova, daćah izvuče, i povelje izdava dočim ni od cara ni od dužda za ovi par nigdje poveljah nema. Al je Dalmacia bila kao mliečna krava, od koje svak jačji korist imat htjede. Te zato Mlečani nemogahu podnieti odpadničtvo zadarsko i ostalih gradovah, nego poslaše vojne brodove i na čelu dužda Kontarina, da mletačko gospostvo obnove [1]). Tu se boj zametne i Zadar padne, a Dalmacia duždu se opę od straha pokori, ali na kratko i na malo, jer Petar Krešimir ipak znadjaše svoju vlast sačuvat i kraljestvom Dalmacie izključivo upravljat; te dočim je on u Dalmacii uprav kraljevao, kao što dokazuju mloge listine njegove, koja je svaka čin vlade i kraljevanja: Dinko Kontarin, dužd mletački, poslie pobjede nad Zadrom, zadobi samo nazov Patricia i cesarskog Archispataria Dalmacie [2]) od grčkog cara, koji je bio vrhovni gospodar, prem bez moći i stalnosti.

Čudno je doisto u vrieme Krešimira gledati jagmu Grkah, Mlečanah i Hrvatah za Dalmaciom! Sve tri ove

---

[1]) O tom ima točniih izviešćah u državnom Arkivu u Mletcih, kao što je naš obće poznati i štovani g. Ivan Kukuljević, bivši tamo ovog ljeta, sam vidio. No, vajmeh, ruka jih se slovinska do sada dodirnula nije, jer nit ima tko nit čim da se tom dičnomu poslu posveti. [2]) Vidi Lucia lib. 2. cap. 9.

vlasti ujedno otimaše se zanj. Grci najstarji vlastnici i priznavani od Mletakah i Hrvatah za vrhovne tobož gospodare, mogoše se time u posjedu držat što savez sad s jednimi sad s drugimi poprimiše. Kako Hrvati ojačaše i jakošću svojom zagroziše, da će na sebe same pritegnut gospodstvo dalmatinsko, eto ti Grkah u savezu i priateljstvu s mogućim na moru Mlečanima, dajuć duždim naslove i nješto harača od dalmatinskih dohodakah; kako ope ovi omoguće, oni se maše po kopnu silnih Hrvatah, te uzdižuć njiove kraljeve na grčka dostojanstva, saveznike si dobave, koji njiovo u istini slabo il ništetno, al po imenu obstojeće, gospostvo nad Dalmaciom svojim oružjem proti Mlečanom čuvaše i tvrdiše. Odtale dolazi, da u to isto vrieme imadjaše car bizantinski svoga Protospatara i Katipana *), odvisnog od Krešimira, jer se u Krešimirovih poveljah kao svjedok nahodi, i kraljevaše Petar Krešimir, i biaše dužd vlastelin i Arhispatar carski u Dalmacii. Dalmatinski varoši plaćaše sve tri ova gospodara, jer nikad iskreno s Hrvati nedržaše, nego izgledom silovitoga ili prevarnoga tezmanja svojih gospodarah pokvareni, sad ovamo sad tamo nagnuše, neimajuć nikad narodno jedinstvo i narodnu samostalnost pred očima, nego onog gosu tražeć, koji se baš u onaj par najmilostivim u ugnjetavanju ukaza. Zato podpadoše god. 1064. Trogirci Grcima, te se u povelji danoj od Trogiracah duhovničkom monastiru sv. Nikole vrhu dara, u zemlji sastojećeg, samo grčki car Constantin napominje ondje gdje inač povelje ime Krešimira meću. Svakako je u ostalom Petar Krešimir, govoreć u listini od 1069. o povećanju svoje kraljevine po moru, razumievao gospostvo svoje u gradovih i na otocih mora jadranskoga, za koje se je protiva Mlečićim, gospodujućim u moru ja-

---

*) Listina iz Arkiva sv. Chrysogona u Zadru od 106?. i 1069.

dranskom, krvavo borio i to, kao što se iz njekih poviestih Dandula *), netočnog i zamršenog mletačkog chroniste onog vremena, sluti, s pomoćju saveznikah svojih ugarskih.

Liepi predjeli po kopnu i po moru spadaše na kraljevinu hrvatsko-dalmatinsku: od izvora do utoka Drave dol k jugu sve zemlje jugoslovinske do crne gore, a od Vrbasa i Bosuta do mora jadranskoga, na koje se naslanjahu kao na neizcrpivi izvor svega bogastva i sve sile. S otih krajevah, iz kojih je sastojala kraljevina, mogaše mudri Krešimir uzeti zamahaj, da pridruži k ovom početku sve štogod je slovinskoga na poluotoku thračkomu. Nebi mu to baš ni težko bilo, jer susjedni Srblji navieke u neskladu i ratu medjusobnom življahu, pa jih je lahko mogao, noseć jim maslinu mira i sloge, pod svoje gospostvo pritegnut, a da je s vremenom Srbstvo i Hrvatstvo se sdružilo: bugarsko kraljestvo bi takodjer toli mogućem kralju zapalo i tako bi Krešimir položio bio temelj sjedinjenja jugoslovinskog, te iz propadšeg bizantiskog carstva sastavio državu sa slovinskim Carigradom.

No drugčie biaše odredjeno od providnosti. Ne krotkim Slovincim nego barbarskim Turcim bilo je sudjeno gospodovat u Carigradu! i sačuvat pod gvozdenim žezlom Slovinstvo u robstvu, da novom silom tek u naše doba novi duševni život započne, koji će tim krepčii biti čim su živci physičkog i duševnog bića bolje i cjelovitie uz prkos ugnjetenja turskog sačuvani. Bog je za naše pokolenje shranio veliku zadaću udjelotvorenja širokih željah i dalekih mislih slavnog Krešimira, željah i mislih

*) U poviesti o duždovih: Petru Centraniku i Dioku Kontarinu. I Sabellicus piše, da su Ugri imali u Dalmacii posla s gradovi u vrieme Krešimira. Sravni s »Engels Geschichte von Dalmatien« str. 471.

idućih za sjedinjenjem južne Slovinske i to sad na polju duševne poslenosti.

Pitat će me umni poznavaoc veličanstvene povjestnice našeg naroda, kako ja mogu politici Krešimira podlagat slovinske idee, kad je pod njim najdrzovitii, koji se igda udesi, nasrtaj na službu božju u slovinskom jeziku učinjen. — Istina je da su za njegova kraljevanja oni crkveni sabori u Spljetu držani, koji liturgjiu slovinsku zabraniše, dapače istina je, da Krešimir po duhu onog vremena neimadjaše naprama zahtievanjim rimskog duhovničtva i papinske stolice, da slovinsko bogoslužeaje prestane, onu jakost protivljenja, koju imade protiva Grcima i Mletčanima; no znamo, da religiozni strah pred proklestvom grozećim sbog slovinstva od katoličanske crkve mogaše u neprosviećeno ono doba i duhu Krešimira verige nametnut, koje ga sapeše, te ideu, koju u politici svuda tražaše u život stvorit, u odnošenju k crkvi morade pustit, i jedino tajnom radošću gledat, gdje puk hrvatsko-dalmatinski nedopušta, da mu se otme slovinska a narine latinska liturgjia.

Rimska crkva je grčku odmah po razkoljenju ne jednakim neg uviek protivnim oružjem, obhrvala i zato nigdje nedopusti onaj jezik Slovincim, sinovima svojim, kojeg grčki patriarhe slovinskim svojim sljedbenikom posvuda dozvoljavaše, od straha, da nebi slovinski služeći rimokatolički duhovnici usljed jednakosti jezika liturgjiskog udarili na grčku ruku, k čemu tim više nagnuća kod Hrvatah bi, što već jednoč grčkog obreda, gdjegdje se još držećeg, biahu i što se hrvatsko duhovničtvo i na običaje grčke crkve pozivaše. To vidimo na priliku, kod Dobrila (Dabralis) nadbiskupa spljetskog, koji svoje življenje sa ženom i rodjenje djece u nadbiskupskoj palači pred papinskim, iztražujućim otu njegovu krivnju, poslanikom izgovaraše, što je zakonito oženjen i što grčka crkva ženitbu svećenicima dopuštava. S toga

za vrieme Krešimira rimski papa Nikola II. podnuka dalmatinske varoši, da se potuže na slovinsku liturgjiu! pa kad su one to 1059. učinile, tad on pošalje svoga poslanika, kasinskoga opata Majnarda u Spljet, da sazove sabor i tu biskupe na to nagovori, da odluče zabranit službu božju u slovinskom jeziku. Mjesto da bi sad biskupi naroda slovinskoga branili bili od naroda obljubljeni crkveni jezik i papi svjetovali da baš branenjem i držanjem slovinskog bogoštovja s grčkim patriarhom uzporeda podje, te upliv njegov u Slovinstvo sebi pritegne, što učiniše? — Oni većinom glasovah zaključiše, „da se nitko neusudi službu božju slovinskim jezikom činit, nego grčkim ili latinskim, i da nitko brez znanja ovih jezikah nebude posvećen.“

Povod ovom zaključku dade velika zaboravnost biskupah hrvatsko-dalmatinskih, koji slovinska slova za ariansko-gothička držaše, a Metodia za krivovierca, koji je u slovinskom jeziku mloga lažljiva o katoličanskomu zakonu napisao, i sbog tog od Boga nenadanom smrću kažnjen. Da ovo sve nije istina mogao je valjada barem poklisar papinski znat i biskupima ovima kazat: no on, za čudo! mučaše i zaer u potaji se radovaše, da Hrvati svetca za jeretika držaše, jer to mnenje o Metodiu baš biaše voda na njegov mlin. Papa jedva dočekavši ovaj zaključak, brže bolje apoštolskim ugledom ga potvrdi na neizrečenu žalost duhovničtva i puka slovinsko-katoličkoga. — I kako jim nebi žalost oborila srdce kad gledaše gdje jim se na zapovied papinu zatvoraju crkve, i gdje jim umuknuše svećenici!! kao da je Bogu ugodnie neslužit, nego služit mu slovinski. Kako je bilo pri srdcu Krešimiru videćem svoj narod u crno uvijen sbog toli krive zabrane slovinskog bogoštovja, očito je odtale, što je pustio, da puk preprieči izvršenje zaključka saborskoga i da sačuva svoju liturgjiu, koju i on doisto kao svoj puk ljubljaše, no, od straha vjerozakonskog, papi i

biskupim opirat se nesmjede; očito je i odtale, što pusti, da pridošavši njeki pop Ulfo (Golfangus), kog mlogi bez razloga, jedino sbog imena Vlf (Volf) za Niemca drže, u dogovoru sa svećenicima slovinskima slov. liturgjiu onakim načinom spasi, kakim ju je Rim uništio. Ovaj uze lažnu izliku za ugnjetenje, a Ulfo uze prevaru za sačuvanje slovinskog bogoštovja u Hrvatskoj i Dalmacii. On, nepoznat u zemlji čovjek, izdavaše se za poslanika papinskog, i svjetovaše ožalošćenim Hrvatom, da pošalju u Rim poslanike s darovima, koji bi raztuženog i onako zabranom slovinske liturgjie papu Aleksandra II. zamolili, da se otvore crkve i da svećenici ope mogu slovinski služit. Kako Ulfo zaželi, tako skupljeni negdje u današnjem hrvatskom primorju zaštitnici hrvatskog bogosluženja učine, te scieneć, da je on najvještii u tom poslu, za koji se najviše i zauze, pošalju ga s darovi u Rim, gdje mu papa naloži, da ponese kralju, prvostolniku spljetskom, i ostalim biskupima pismeni nalog, nek u tom poslu dva biskupa u Rim pošalju. On nepokaza onim, kojim biše namienjena papinska pisma, koja valjda nitko od njegovih hrvatskih podporiteljah nije razumio, nego prevari ove š njima i kaže jim, da u pismih stoji, da je papa dopustio crkve otvorit, svećenikom slovinski služit, i da jih poziva na izbor biskupa, koji će š njime, noseć darovah, ići k papi i ondje se po biskupsku posvetit. Sabravši se i opeta privrženici slovinske službe, izaberu njekog starca popa Cededa, tvrdog Slovinca, za biskupa i pošalju ga u družtvu opata Potepe i Ulfa u Rim, gdje jih papa pusti preda se i zapita tko su? Tu čuvši, da je Cededo katolički misnik, a vidivši ga u bradi, odreže mu vlastoručno nješto brade i dade ga pred sobom po crkvenom običaju nošnje svećeničke obrijat i ošišat. Sad rekne, da je ariansko-gotička jeresia u liturgjii slovinskoj i da idu kući, pa da se drže zakona spljetskog sabora pod Majnardom obdržavanoga, zabranjujućega gore rečenu

liturgjiu. — Kad je to izrečeno bilo, odvede Ulfo Cededa; a ovaj ga upita: što to bi, Ulfo, kod pape? Ulfo mu kaza, da je papa sve prošnje uslišao i da ga je za biskupa posvetio, kad mu je bradu rezao. — Cededo je vjerovao Ulfu, pa budući kao nosioc dobrih glasovah i željnog dopuštenja slavno i radostno od Hrvatah dočekan, protjera krčkoga biskupa i zauzevši biskupsku stolicu poče svètit svećenike i uvađjat slovinstvo u crkvu. Puk posvuda š njim držaše, a Krešimir se radovaše napredku slovinske liturgjie, što povod dade smetnji ostalih biskupah i rimske stolice. Lovrinac, prvostolnik spljetski, javi sad papi razkolničtvo, koje je uzrokovao Cededo i Ulfo, a papa se požuri poslati Ivana kardinala najprie uprav u biskupiu Cededinu, da tu bezbožtvo ukine, pak onda s okružnicom na kralja, na prvostolnika i ostale vladike, gdje im veljaše, da je i sabor crkveni u Rimu (1059—1060.) odobrio odluke spljetskog sabora, i zabranio slovinsku službu u crkvi. Došav poslanik Ivan u Veljsku eparhiu, sabere puk i duhovničtvo te stane štit papinska pisma i razlagat, da je Cededo samo namišljeni biskup, a da ga papa nije svetio za to, da je sve laž što Ulfo i Cededo rekoše, sve prevara što učiniše, te da Slovinstvo kroz crkvena vrata nesmije, pa napokon prokune Cededu i Potepu, Ulfa pako, po dobivenoj od pape zapoviesti, uhvati pa sa sobom u Spljet k prvostolniku odvede. Puk hrvatski talianskog poslanika il nerazumi il nehtjede razumjeti, pa zato ostade poslušan štovatelj Cededov do smrti njegove, koja se, po svoj prilici nenaravno, dogodi nenadanim načinom. Ivan kardinal medjuto, kako u Spljet dodje, sazove sbor crkveni 1064., te tu Ulfa razsvete, ostrižu, čelo mu žigošu, i po zapoviedi pape u vječnu ga tamnicu ture, gdje je čamio do smrti Aleksandra II. (1073.) koji na smrtnoj postelji sve po sebi odsudjene na slobod pustit zapovjedi. U tom sboru i ope se prokune do tri puta Cededo, (to se i u cieloj Dalmacii i u Rimu učinilo), a obnovi po biskupih zabra-

na slovinske Misse. *) Al zahman. Jer Krešimir svjetovnom vlašću nije protiva puku, uzdržajućem Cededa i slovinsku službu, postupati hotio.

I tako u ovo za slovinsku liturgjiu najpogibelnie doba Krešimirovoj passivnosti i držanju s onimi biskupi, koji, slovinstvo braneći, odtrći se od Spljeta i slovinski prvostol utemeljit želiše, sačuvanje crkvene svetosti slovinskog jezika zahvaliti imamo.

Drugče pako ima Petar Krešimir za sv. rimokatoličku crkvu u Dalmacii, Hrvatskoj i Slavonii velike zasluge, jer je 1050. utemeljio dvie biskupie, jednu u Beogradu (dalmatinskom), drugu u Kninu, koja se nazva biskupiom hrvatskom ili kraljevskom (eppatus regius seu chrovat:cus) i do Drave te tako na cielu današnju Hrvatsku i Slavoniu protezaše. Tako isto je iz pobožnosti mnogim manastirima zemlje i dohodke darivao, da svoju, svojih predjah i nasljednikah duše spasi, kao što u jedanaest o takih darivanjih preostavših listinah sam kaže.

Ove listine kao što su s jedne strane vjekoviti spomenik bogoljubne darežljivosti Krešimirove, kojom on duhovnički stališ za se pridobit namjeravaše, isto su tako svjedočbe moći duhovne u ono doba po cieloj Europi nad kraljevim vladavše i najvjerovnii izvori povjestnice naše, iz kojih se vidi, da je Krešimir u Zadru, Spljetu, i na otocih mora jadranskoga kraljevao, da je latinski jezik diplomatički bio, da pri ovakih darivanjih trebovaše, da župani i dvornici na kraljevu volju pristanu, da je na porečenje dara takova bila postavljena strahovita kletva duše iz svetog pisma, trostruko prokletstvo (Anathema), globa od 100 funtih zlata, koja se u poveljah bannus regalis zove, i vjekovito nepoštenje (infamia), da je od podložnosti i svakih daćah opraštao manastire, a valjda i ine zaslužne ljude, čime kobna ne-

---

*) Thomae Archidjaconi Spalatensis Historia salonitana cap. 16.

jednakost u nošenju teretah nastadè, da je kraljestvo bilo nasljedno po ustanovljenju kralja, da jezik narodni naziva slavonskim (vulgaris slavonicus sermo ili rusticus. [1]) Povelje ove svjedoče nadalje, da je onaj, koji povriedi slobodštinu od daćah ili poveljenim što otme od darovanih kraljem zemaljah, plaćao četverostruko natrag, i cieli imetak izgubio; kadkad pako samo pol imanja za kazan podao državnoj blagajni [2]), (publicum ili camera zvanoj). Dakle je zapala kraljevskoj komori, koja je već onda pod ovim imenom bila uvedena. (!) Tužbu u takom poslu za prvi put gradske oblasti skupa s biskupom i pukom saslušaše, pa ako tu nebi pomoći, onda tužba pred kralja hrvatskoga idjaše, koji je po zakonu sudio. Daće, koje su pomenute u listinah, bile su kao i sad upravne i neupravne. One su se davale od zemlje i to stranom u kraljevsku (državnu?) pjeneznicu (fiscus [3]) zvanu), stranom pako županima i inimi velmožim pod imenom vjekovitih darovah (donaria); ove t. j. neupravne, davane biahu od ribarenja, ribe u razno po predjelu odredjenom broju, od brodenja žitom nakrcanih brodovah po jedan vagan brodarine, i ostale odlazne, dolazne i prolazne mitarine na moru. Osim tog biaše robotanje t. j. služba čovječja, kao što se može iz ovih riečih povelje dane 1069. manastira sv. Benka u Spljetu razabrati: territoria volumus abesse ab humano cuncta servitio et ab illo, quod Zirum [4]) dicitur; (zemlje nek su proste od sve službe čovječje i od one koja se Zirum zove). A povelja biskupa zadarskoga Andrie od 1072. to naziva mancipatio humani servitii (sužanjstvo čovječjeg službovanja), te razdjeljuje ljude u slobodne (ingenuus) i sluge (servus).

[1]) Vidi povelju iz manastira sv. Chrisogona u Zadru od 1057 — 69. [2]) Vidi povelju Andrie biskupa zadarskog od 1072. iz arkiva manastirskog sv. Marie u Zadru. [3]) Daće su išle dakle u blagajne: publicum, camera, fiscus. [4]) Bog zna kakva je to služba.

Iz ove listine se i to vidi, da je prior, vrhovna vlast gradska po dalmatinskih gradovih, mogao ili sam ili po svom izaslaniku za obću korist grada iskat umjereni podatak od poveljenih samostanah po gradovima.

Kralj Krešimir „koji se drugim imenom zove „Petar“ [1]), razno naslov svoj u listinah piše. Jednom [2]): „Dei gratia largiente, Croatiae atque Dalmatiae jura gubernans atque avi — —, patrisque — — mei habenas Regni retinens.“ (Božjom milošću prava Hrvatske i Dalmacie ravnajuć i djedova i otčina kraljestva uzde držeć), i ope: Rex Croatiae et Dalmatiae (kralj Hrvatske i Dalmacie). Na pečatu, koji se na povelji crkve rabske od 1072. nahodi pisano je: Sigillum Regis Cresimeri Dalmatie. (Pečat kralja Krešimira Dalmacie). U povelji od 1059. iz manastira sv. Chrisogona nazov mu je: Rex Chroatorum et Dalmatiarum (kralj Hrvatah i Dalmaciah), od 1069. Rex Croatorum (drugdje takojer Chrobatorum) atque Dalmatinorum (kralj Hrvatah i Dalmatinacah). Jesu li to bile razlike svojevoljno od pisaocah poveljah učinjene ili je bilo za tim naslovom i pravo kralja omedjašeno ili neomedjašeno skriveno, tko bi to u pomanjkanju izvorah znao? Francuzi su u novie vrieme razlikovali Roi de France [3]) (Burbone) od Roi des Français [4]) (Orleanah). U povjestnici mu se daje ime Krešimira drugoga, jer biaše kao kralj tog imena drugi, prvi bo je bio djed njegov Krešimir, kojega brat i predšastnik na priestolju Držislav kao vladar hrvatski nazov „kralja“ [5]) poprimi. Prie

---

[1]) Iz manastira Chrisog. 1067. »Qui alio nomine vocor Petrus.« [2]) Povelja od 1069. [3]) Francie, Franceske. [4]) Frankah, Francezah. [5]) Kralj nije rieč slovinskog korena. Ona se je u vrieme Karla velikoga obratila kod Slovinah iz imena vlastitog u ime dostojanstva, kao rieči cesar, Augustus itd. Samo što se mjesto Karl reče kral.

se vojvode (dux) nazivahu poglavice naroda hrvatskoga i zato povjestnici kažu: Petar Krešimir u redu vojvodah i kraljevah tog imena četvrti, kao kralj drugi, i časte ga pridavkom „Velikoga", što je mogućan bio i razširio gospodstvo po kopnu i na moru.

Evo saobćavam kratak pregled predšastnikah Krešimirovih iz kraljevskog hrvatskog plemena:

Krešimir Veći. II. Vojvoda.
Sinovi njegovi:

Držislav, mladji sin. Prvi uze ime „kralja." 990—1000.
Krešimir, nazvan od cara grčkoga „Patricius." S vojvodama računajuć III. vladar tog imena, kao kralj I. 1000—1030.
Sin njegov:

Stjepan 1030—1050. Prva žena: Hičela; druga: Vekenega, s kojom sin:

Krešimir Petar Veliki II. 1050—1074.

Krešimir neimadjaše djece, premda je bio oženjen, i s toga opredieli sinovca svoga Stjepana za priestolje i načini ga još za života svoga vojvodom, pod kojim imenom i kao nasljednik u kraljestvu on i povelje podpisivaše. Osim rodjenoga brata, otca Stjepanova, komu se imena nezna, jer ga nitko zabilježio nije, imao je jednu sestru, Čiku, od matere iz prve udaje s Dojimom, sinom Maja, priura zadarskog i prokonsula dalmatinskog. Ova Čika je bila za Andriom njekim, sinom jednog od papah, i poslie poroda dvie kćeri: Domnane i Vekenege š njime, te po smrti njegovoj sazda 1072. manastir sv. Marie u Zadru, stupi unj i zadobi, kao što prior Drago u povelji kaže, zanj slobodu, koju ni jedan drugi zadarski namastir neimadjaše, da se naimre ni konj ni sluga ni ništ

do malog sirca (usque ad formellam casei), uzet nebude moglo bez privoljenja duvnih.

Spomenuvši rodbinu Krešimirovu prelazimo na dvor njegov.

Običaj je bio, da je kralj imao dvoranikah dosti veliki broj za službu, izprvince domaću, pa tad i kraljevsku iliti državnu u istim osobama. Osim biskupa hrvatskog (Kninskog), prvog kancelara kraljestva, biahu bani i župani, kapelani, štitonoše, posteljnici, volari, ubrusari, dvornici, djedi družine, itd. Pa kad je kralj došao k kome, da n. p. potvrdi darovanje, tad je trebalo pogostit i darivat ga kao što povelja iz arkiva sv. Kozme i Damljana o Aprici njekom izriče, koji je kralju takom prigodom poklonio najljepšeg momka s najboljim konjem, kraljici najljepšu službinju, kraljevskomu štitonoši štit i sulicu, i različnim dvornikom druge darove. U ono vrieme nisu sjedili kraljevi na stalnom mjestu, nego su po zemlji hodali i pravicu dielili, boj vodili i poslove svoje vlade ovršivali. S toga vidimo Krešimira, da sad u Kninu, sad u Zadru, sad u Tokenju, sad na drugom mjestu pod vedrim nebom, uz rieku il na gori, sbor svojih velikašah drži i tu povelje izdaje, sudi itd.

Pod Krešimirom zakonik se *) u poveljah više put napominje, al još nigdje ga nenadjosmo, kao ni jednog pisma u hrvatskom jeziku od onog vremena. U latinskim listinama su i ista imena hrvatska tako zlo pisana,

*) Povelja rabske crkve od 1062. »Sicut lex docuerit« veli, dakle ne samovolja kralja, neg zakon. — Iz mon. Kozme i Damljana 1069. »Cujuslibet consvetudinis debito implicatum.« Ovdje je običaj pravilo daće i službe, dakle zakon. — Iz istog monast. 1059. »Et nostris sit legibus reus.« I ovdje se Krešimirovi zakoni napominju, koje kralj bez dvojbe u sboru velikašah sačinjavaše, kao što i k darivanju privoljenje velikašah potrebito biaše.

da jih je težko poznat. Evo navadjamo najobičnia: Boleslav s pridavkom Tepo i Tepiša, Vlkiša (Vialcizo, a na drugom mjestu Viachizo), Voleta, Budik, Dragonja (Dragogna), Grabonja, Dabro, Crnika (Cerneca), Voleša (Volessa), Slavislav (Saluislauus), Dragomir, Svojša (Zuoiz), Gojša (Goyzo), Prvanik (Priuaneg), Dragoslav, Jurina (Juraina), Drago, Dobrina (Dabreina i Dabrana), Dobrilo (Dabralis), Petrina (Petrainna), Druže, Branik (Braneik), Krukinna (s pridavkom Dražen; Chruchenna Drasen), Piža, Žabak (Sabachius), Čika (Ciche i Cicca), Zvonimir (Suinimir), Boljiša (Bolize), Šelja (Zelle), Dobrodrug, Budilo, Dešina (s pridavkom Jurišar; Descini Jurisar), Deža, Doda, Bogobojša, Mirik (Mirice), Vitaša, Tvrdilo (Tridull), Markula (Žena), Petrina (Petrana), Vališa, Katina (Chatenna), Stana, Vlk (Fulco), Radoslav (s pridavkom Lisišaj), Pribina Gušić, Dražilo (Draselo), Sovina, Dožimir, Gromilo, Veljak, Tomidrag, Radomir, Vukomir (Vachemir), Bolenika (žena), Pribidrug, Drugana (muško), Prodan, Croatin, Apriša, Budiša. Ostala imena po listinah su latinskog lika: Johanes, Petrus itd.

U kraljevskih poveljah se nalaze kao svjedoci još i Post-Jupani (podžupani), koji su mjesto županah upravljali i sudili i koji su pravi Vice-Comeši starog našeg ustava, kao što Krešimir župane posvud skoro naziva „Comites.“ U gradovih osim priora (načelnika) bi i Tribun, koji se u poveljah Trun ili Trum piše. Cieli gradski i županiski sustav sudbenog i političkog upravljanja uzdržao se je u glavnih temeljih i načelih donikle u Ugarskoj i Hrvatskoj, gdje i ista imena: Consul mjesto Prior, Tribunus, Senator, Comes, Patricius, Judex obična biahu.

Ovo je što za sada o najslavniem kralju hrvatsko-dalmatinskom iz onog davnog vremena znamo. Ja i nedvojim, da će se naći mlogo više izvorah za ovu epoku u arkivih u Rimu, Carigradu, Mletcih, Beču itd., i kojekud po Dalmacii. Al bi tu trebalo tražit i pomnjivo razabirat

listine, kronike i pisma, k čemu osim ljubavi i znanosti u tom poslu još i materialnih sredstvah treba. Nebi li Bog dao, da družtvo za povjestnicu jugoslovinsku iznadje načine, da vještaci mogu do obilniih izvorah pristupiti nego što su oni, koje revni „Lucius" de Regno Dalmatiae pišuć, pokupi i složi i s kojimi se posluži temeljito kritički Mikoci u dragocienom djelu: „Otiorum Croatiae liber unus." Moralo je biti koga toga i med Hrvati i rimo-katolički biskupi, koji je dnevnik u ono vrieme vodio. No bog zna koja ga je strava dosegnula, koja li ga tmina možda pokriva!? Imamo mi Chroniku jednu *) iz dvanajstog vieka (1150—1200.); no ona je bez ikog razbora i po samih narodnih pripoviedkih, u puku tadar živećih, pisana, te o našem Krešimiru neveli drugo, nego, da je bio sin Kolomana, unuk Radoslava," i bi svakom dobrotom urešen i napunjen straha božjega. I kraljujući imi sina i postavi mu ime Zvonimir. I tako živi lit trideset i jedno i umri." Ovo sve je, kako historička istina, iz poveljah poznana, očituje, netemeljito i izopačeno. Dukljanski pop pako (Presbyter Diocleas) nespominje nigdje kralja Krešimira Petra nit imenom, nego njekog Krešimira brata kralja Prelimira, pa poslie nigdje ni imena Krešimir nema.

Eto zato je velika nužda izvorah i zato podpomaži, rode, i novcem i poslom naše družtvo za povjestnicu ako ovu misliš danas sutra kako valja spisanu imat.

A. T. Brlić.

---

*) Vidi »Arkiv« za povjestnicu jugoslovinsku. Knjiga I. strana 1—37.

Knjižnica narodnog Muzea zagrebačkoga.

Nakanili smo pod ovim naslovom objelodaniti opis oredjih knjigah i rukopisah narodnog Muzea, misleći, da će cio čitajući sviet rado saznati što ima za starie slovinsko knjižanstvo zlamenitoga u zagrebačkom Muzeumu:

1. Putni Tovaruš vnogimi lipimi, novimi i pobožnimi molitvami iz nimškoga na hrvatski jezik iztomačen i spravljen po meni grof Frankopan Catharini gospodina grofa Petra Zrinskoga hižnom tovarušu. Prvić sada u štampi na svitlo dan i vnogim pobožnim ljudem na vživanje i tovarištvo udiljen. Leta 1661. V benetkih pri Babianu, z dopušćenjem obćinskim. — Da se vidi jezik ovog, inače posve u katoličkom duhu, kako ga ježuite gojiše, sastavljenog molitvenika evo ćemo priobćiti posvećenje:

„Vsega hrvatskoga i slovinskoga orsaga gospodi i poglavitim ljudem obojega spola, vsake vrste i fele dobrim kršćenikom od mene službu i poklon, à od gosp. Boga zdravje, sriću i veselje; na ovomu svitu dug žitak, a po smrti vsakomu kraljestvo nebesko. — Premišljavajući vnogokrat, da se skoro zmeda svega svita jezikov najmanje hrvatskoga ovo doba štampanih knjig nahodi; pače i one koje nigda bihu po pobožnih i Boga bojećih ljudih učinjene i štampane, veće se zatiraju, i malo kadi nahode. Zato ja akoprem znam i vidim, da mi vnogi zamiriti, vnogi i za zlo vzeti hote, da sam se ovakovo delo na se vzeti podpačala, i knjige načinjati ili spravljati (što se meni more biti nebi pristojalo) postupila.

9*

Ništarmanje radi vnogih vzrokov dobrih, nisam hotila pomnji mojoj uzmanjkati, trudu prostiti, skrbi i potrošku engedovati (sic. Magj. rieč), ter kakovo takovo ovo delo moje, pravoga hotinja znamenje dobrim podati, obznaniti i priporučiti. Polag toga da bi vrime moje zaludo i prez hasne nepotrošila, prieh se ovoga dila za vsim srcem i hotinjem, a to zbog jedine ljubavi, koju najprvo Bogu, pak bližnjemu momu nosim, njemu k diki većoj, ovomu k dušnomu lagljemu zveličenju. Knjižice ove iz čuda nimskih kripostnih pismih i štampih, kakono pčela z vnogih rožic slast vzamši, zibranimi pobožnostami napunih i popisah, da iz njih, komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje slaju od meda slatkoću obćuti. Vnoge u njih vridne prošnje i molitve na malo spravih, da š njimi, ki je molil bude, ne dugom niti grustnom, nego bistrom i kratkom vrimenu nebo proletivši, pred prestolje božje postavi se. Ke i za to Putnim Tovarušem imenovah, da po njih u ovoj suznoj dolini prohodećim čas kratki, put srióni, i koristni učini se. Vse to na veću božju hvalu i diku učinih, ar želim, dà kako iz mora vode sopet u more zlijaju se, tako vsako moje dilo u onomu, ki je poče stvoritelju svomu zahrani se. Hotih tulikajše, da je ovo moje delo prvoj pod Bogom na poštenje učinjeno: to je to preblaženoj divici Marii Materi božjoj, kako onoj kojoj vsa na nebu i na zemlji moguća jesu, i prez koje na ovomu svitu ništar što bi vridno i ugodno Bogu bilo opraviti se nemore. Svim nebeskim svetim i sveticam božjim, a navlastito sv. Antonu od Padove, za Mariom odičenom vsagda devicom, ove moje knjižice podaju se, dà ki meju svimi svetimi čudo svita imenuje se, za vsimi zibranimi božjimi, onim ki pravom virom i pobožnim hotinjem knjižice ove uživali budu, na zveličenje popašči se. — Vzamite ada ò putniki, dobri i pobožni krščenici na put sobom Tovariša ovoga, ki na ovom svitu po putih grihov bludite; vzamite ga,

štite, i sobom nosite, ni veliko njemu potribno mista ni konaka, ni u njem velike težine, zamudjenja, ni skrbi, ni triba na njega putujuć trošiti, skoznovati ali grustiti se, ništar drugo neprosi, nego da se ù njega človik kako ù jedno duhovno zrcalo nagljeda, i Boga moli; svece zaziva, sebi i bližnjemu dušno zveličenje zadobiva. Ovo vam je on Dux Itinerarius, voditel putni, koji ako zabludite, po kriposti ovih svetih molitvih lahko vas na pravice i zveličenja put dopelja s pomoćom one, koja cilj puta pravičnoga u rojstvu sina božjega od vnogih pobožnih srdac ovakovim načinom biše imenovana: O ti preblažena Divica Maria, mati dike, milosrdnosti i ufanja: Ti presvitla zvizda morska, vsim brodećim put, cilj i pristanišće, ravnaj i peljaj ladju žitka našega po ovoga zburkanoga svita morju, stazah, i putih, dà nezabludimo, nezajdemo, i u grihih neutonemo. O Maria put nebeski, staza vekivečnosti, skala rajska i milosti! Daj da po tebi i tvojoj prošnji zajdemo ù blaženstva domovinu: podaj nam milosrdnu ruku tvoju, vodi i dopeljaj nas na pravi put zveličenja, občuvaj nas putujućih, obrani od nepriatelj trudećih, zašćiti nas od tolvajev, koji žele opliniti duše naše, nedaj nam u ruke krvolokov dopasti, nego nas peljaj onamo kadi vsi izibrani sveti veselo čekaju prišastnoga suda božjega. O Maria ti nas ravnaj, ti nas šćiti, ti nas brani, i do raja zapeljaj. S tim: Prosim vsake fele i vrsti gospodu, plemenite i poglavite ljudi, da se dostoje ov mal trud od mene za dodobro vzeti, za me Boga moliti i dobrim se spomenuti; ter ako bi kadi u njem koju riči, pisma, slova ili kakovoga drugoga dugovanja falingu iznašli, da nimaju na gore preciniti, nego prez špotanja, ogovora i osmihavanja prijazlivo popraviti i poboljšati. S tim gospodin Bog vsih i vsakoga dugo, zdravo i veselo na ovom svitu drži, a potlam zapeljaj u blaženstva dobrim od vika odlučena. Dano u gradu Ozlju, dan 1. Augusta 1660. Vsake

vrste dobrim i pobožnim ljudem etc. Priatelica rada služiti *G. F. C.*

Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice.

Ni za drugo na vom svitu
Človik stvoren od ruk Boga,
Kad mu dušu plemenitu
Da srid raja zemaljskoga:
Neg da ovde tako hodi
Tako živi i putuje,
Da se v smrti prav nahodi
I da v nebu gospoduje.
Zač Bog stvori vnoge staze,
Vnoge pute i načine
Neg da ljudi po njih płaze
Do nebeske domovine.
Zato knjige, zato pisma,
Zapovidi i zakoni
Poda, da ki ide š njima
Večnu radost mu nakloni.
Prvi puti lahki bihu
Pred sagrišenjem naravi:
Ali sada zarastihu (sic!)
Kot ledina u dubravi.
Nit se more v raj nebeski
Prez pastira i vojvode
To včiniše grihi težki,
Koji krivem putom vode;
Ki sakriše put pravični,
Koga s križa Jezus kaže,
Ponudkujuć on krivični,
Koji njime stvari traže.
Obrati se o človiče,
Obrati se, jur si dosta

Do sad bludil, neverniče,
Sbog živlenja tvoga prosta.
Ostavi već krive puti,
Ah cič tvoga zveličenja,
Ter se jur i sam odputi
Od večnoga pogubljenja.
Ovo druga i vojvodu
Ljubljeno ti priporučam,
Ki te hoće v krivem hodu
Spetit, veruj mojim ričam.
Nemoj mi ga sbantovati
Sponoseći u njem dilo,
Nego vridno poštovati,
Tako t' zdravo budi tilo.
Pravičnoga htij sliditi,
Pobožnošću za njim hodeć,
On će tebe ukrepiti:
I zdrav budi; za me moleć.

Ova knjižica je od oveće zanimivosti sbog dva uzroka. Prvo toli sbog visokorodstva koli sbog nesretna udesa spisateljice, koja je dokončala dni svoje u najvećoj tuzi i nevolji u gradačkoj tamnici. (Narod hrvatski pripovieda, da ju je njezin muž ban hrvatski dao s obloka ozaljskoga grada, na kojem je i pisala ovu knjigu, u Kupu strmoglaviti, jer je ona okletvu onu odkrila proti carskoj vladajućoj kući, koju su ugarski velikaši, a š njimi i Petar Zrinski, osnovali bili. No povjestnica o ovom nezna ništa). Drugo, što se iz ove i iz njenog muža knjige: „Sirena mora jadranskoga" vidi zavladavša u obitelji zrinskoj ljubav narodnoga jezika i narodne književnosti, buduć, kao što se u predgovoru veli, „zmeda vsega svita jezikov najmanje hrvatskoga ovo doba štampanih knjig nahodi se." I to se navodi kao uzrok zašto je ovu knjigu spisateljica izdala.

Jezik ove knjižice je čakovsko-kekavski, no udara i po štokavštini. Čakovsko je *i* u srića, svit; nadalje rieči: hote, s manom, hotinje, drivo, štal, va, slaja (mjesto sladja), dativ na oj kod adjektiva itd. Štokavski je *a* u žit*a*k; 3. osoba mnogobr. u glagoljih na *iti* n. p. nahode mjesto nahodiju; *u* mjesto *v*; *svim* na mjestih mjesto *vsim* itd. — Riečih ima magjarskih: engedovati (dopustit), orsag (država), tovaruš (drug) itd, latinskih: moduš (način) hymnuš (pjesma) itd. — Pri ovom miešanju jezika nema za spisateljicu nikakova pravila, nego ona to nekako po inštinktu čini bez sjegurnosti i dosljednosti. Piše n. p. *dilo* i *delo*; *tilo* i *telo*; dugo*ćum* i druž*bom*; *pokazatću mu* i *bude prebival; koteri* i *koji, ki*; k*u*liko, tob*u*m i k*o*liko, tob*o*m itd.

Knjižica ima 441 stranu molitvenika ukrašena sa drvorezi; ima koledar; opomene, od kojih početka nema, jer su iztrgnuti listovi, i tablu sadržaja. Na koncu je pridodan urez grba Frankopanskog t. j. dva okrunjena uzdigavša se proti sebi lava, s prednjima pandžama, kao da bi s rukama, lomeća hljeb; a podpis je: Frange esurienti panem. Format je u dvanajstini.

Evo izgled pisovrsti ove knjižice: „Premislyavaiuchi vnogokrat, dà sze skoro zmeda-vszega svita jezikov, naimanye Hervatczkoga ovodoba stampanih knyg nahodi; pache i one koie nigda bihu po pobosnih i Boga boiechih lyudih vchinyene i stampane, vechesze zatiraiu, i malo kadi nahode. — — Polag toga dabi vrime moie zaludo i prez haszne nepotrossila, prieh sze ovoga dila zauszim szerczem i hotinyem, à to zbogh iedine lyubavi, koiu, naipervo Bogu, pak blisnyemu momu noszim, nyemu k-diki vechoi, onomu k-dussnomu laglyemu zvelicheniu.“ —

Odtale se vidi s kojom nedosljednošću upotrebljavahu *u, z, i, s, y*, i kako se rieči dvie u jedno pišu. —

Ovu je knjigu narodnomu Muzeumu god. 1850. darovao g. Josip Mavretić, župnik Vivodinski.

2. *„Izpitagnia svarhu sveti redovah.* Izvageno iz Bogoslovnice Prisvitloga Gospodina Arczibiskupa Kadçichia, kako se ondi nahodi, i stavglieno ù ovè male kgnixicze zà lascgniu sluxbu xakanà slovignianà. Po' otczu F. Josipu Banovczu Provinczie priss. odkupiteglia, prikazane nà çast, i posctegnie O. P. F. Luki Vladmirovichiu iz Neretve, Lecturu Generalomu, Pripovidaoczu opchienomu, ù Biskupatu Sibeniçkomu Czarkvenoga zbora iskusciteglia, Ispovidniku Coludriczà, i Paroku dostojnomu od Varossa. U Jakinu 1764. Po' Petru Ferri. S' Dopusctegnem starisciná." — Evo ovo je naslov onakom pisovršću kao što se nahodi na knjizi izpisan. A na drugoj strani naslovnog lista stoji grb obitelji Vladmirovićeve. Tad pako sliedi ovo posvećenje: „Otče poštovani i gospodaru. Oće stari običaj i razlog svaki, da kogodir meće (*mechie*) na vidjenje općeno kakvo svoje dilo duhovno, aliti od pameti, ima se prikazati kakvu izvrstitu i uzdignutu gospodaru u nauku i dostojanstvu. Tebe dakle moj o. p. i gospodaru obirem za moju zamirku, jer te vidim puno nakićena i nadarena svakom kripošću svetom i redovničkom; čemu nije čuda, jer to sobom nosi od starih vikovah vaše presvitlo pleme, koje izodi od korena jasnih i glasovitih plemićah starih Rimljanah, budući da u svako vrime još od devet stotinah i devedeset godinah. Vidim kneza Vukotina u Ducali prinčipa Petra Candiana, di ga zove ovim ričma: essendosi offerto in nostro ajuto Co. Vukotin Vladmirovich de primi nobili, e signori di Narenta etc. Kadno biu prvi medju plemići neretyanski, kakono i danas, dade na svitlost osobito rabrene sinove i vojnike toliko svitovnje koliko crkvene, kojim rabrena i časna dilovanja ostavljam, premda bi mogao s pravim razlogom reći, budući da to svidoče diplomi 1010 1387. 1450. 1461. Ostavljam ištorie aliti skazanja, iz kojih podpuno se vade uzdignute slave, časti i poštenje kakono mnogo znaño piše Petar Sviloević 1761.

da Krstić (od koga familjia, aliti obitola Kristić) sin kneza Vladislava Vladmirovića i Jeline sestre kralja Stipana Tvrtka izadje za kralja i poglavicu od Bosne i Rassie, i za njime njegov sin Toma i unuk Stipan. Ostavljam prva rodstva ženidbe i udavanja u istom kraljestvu od prvih i za prve plemiće. Uspomena neka u vike žive od mnogo naučnoga i svetoga biskupa od Cresovie i neretvanskih crkavah Vilemira sveznadara Tome rodjaka i Stipana sinovca kraljah sad rečenih. Neka besidi sama čast i poštenje kneza Radivoja prvoga sudca i svitnika velikoga u dvoru kraljevu i zapovidnika najstarjega od Neretve; neka pripovidaju rabrena dilovanja gospode knezovah Vladislava, Šimuna i Ivana, budući da ovi najposlidnji privede više od jedne države i krajine s mnogim kućam i pucim pod krilo prevedroga prinčipa izpod silnoga vladanja turskoga; živu, živu i svidoče rabrena dilovanja kneza i kapitana Nikole, koji uze kulu na Norinu i privede puk Bebića, koji suviše umri za poštenje svoga kralja, bivši metnuo on prvi barjak na zid na uzeću Čitluka. Kamo dila časna sinovah Nikolinih, knezovah Stipana i kapitana Jurja otca vašega dostojanstva koji osvoji Kule, nastruga na Utovu i mnoga druga mista i isiče i pofata nebrojene Turke; mučim podpunu službu knezovah Lovre, Ivana, Luke i Antona sina Lovre, kako se sve ovo podpuno vadi iz Ducala prevedroga prinčipa mletačkoga 1647. 1686. 1757. i mnogih drugih generalah Foscula, Cornera, Dulfina, Zane, Muceniga Inquisitura 1751. Grimana, Contarina i Dieda. Već samo ponavljam uspomenu svetu B. F. Daniela biskupa od Duvna, koji umri mučen od Turakah u Ljubuškome 1563. komu je i danas cilo tilo. Tako na isti način umri Otac F. Šimun za izpovid sv. Vire budući parokom u Sarajevu 1700. Ostavljam, rekoh, neizbrojena druga dila rabrena slavnih vojnikah vaše plemenite i gosposke kuće koje se mogu viditi u Kačiću, na listu 193. i kod

pria rečenoga Svilojevića. Dali k tebi obraćam oči i svu želju srca moj O. P. i Gospodaru, koji od tvoga malenoga ditinstva do današnjega dneva cvatiš mudrošću, naukom i dobrotom pred gospodinom Bogom, i pred ljudma navlastito pametnim i razumnim, koje te kriposti uzdigoše tja do nebesah kako pivaoc reče: Sola virtus quae tolit ad etera viros. Taki ti jesi, što podpuno svidoči Neretva tvoja otačbina, di za pet godinah bio si parokom, kako te fali i uzdiže prisvitli gospodin biskup Blašković; neka kaže uzdignuti grad i prisvitli gradjani šibenički i oko njega varoši i države, di imade osam godinah da si parokom i leturom generalim, izpovidnik od dumnah i esaminator synodalis. Neka pastiri duhovni, kojihno jurve uspomena u blagosovi jest: Donadoni, Calebota i Bonačić, od kojih nauk tvoj bi pofaljen puno, tako te hvali vas pripoštovani cler i za vrsna drže i poznaju. Neka kažu tvoje redovničke kriposti koje se u tebi podpuno slave, tvoja braća redovnici, iste majke sinovi, koje si i ti, i vas još red sv. O. Frane. Ti si ti, u jednu rič neka rečem, slava, čast i poštenje tvoga roda i plemena, tvoje otačbine, i našega svega naroda illiričkoga i tvoje mati (sic) provincie.

Nastoj, nastoji u tim kripostima sliditi: ut post tot exantlatos gloriose labores accipias coronam perennis gloriae. Brani i pomaži kako si i do sada k tebi utičuće i za tu svrhu primi ovo dilo od ljubavi, da pomoženo kripošću vašega dostojanstva, bude od svakoga ljubeznivo i podpuno primljeno. Sada dakle primnogo ponizno ljubeći vam svete ruke podpuno ostajem podpisujući se priponizni vazda sluga F. Josip Banovac. — Štiocu: Pripoljubljeni brate štioče, ganula me svesrdna ljubav poštenja božjega i korist općena mladićah našega slavnoga naroda, navlastito popah (sic), koji naški uče za govorit svete misse, dati na svitlost u ovim malim knjižicam nauk, neka svaki lašnje se more pripraviti s nau-

kom primiti ss. redove male i velike. Sve je ovo izvadjeno onako kako se nahodi u Bogoslovnici presvitloga gospodina arcibiskupa. Kačića, velikoga naučitelja u crkvi božjoj, a slava i dika naše Dalmacie. Nisam ništa tio nadometnuti ni smanjkati, zašto mi se čini, da bi krivo učinio onakom velikomu Bogoslovcu. Nego vidim da iste knjige pomanjkavaju i ako se koje nahode mnogo su skupe, i tako siromašni žakni nemoguj (sic). kupovati, za moći se pripravljati primat svete redove. Ovi a ne drugi uzrok bio je, moji poštovani mladići, metnuti u kratko ovo sve na svitlost, koje knjižice moreš za male jaspre providiti, a tebi veliku korist u nauku učiniti, za dostojno dilovati u svetim redovima.“ — U iztisku Muzea fali sliedeći list ovoga predgovora, nego se odmah počne. „Dyo parvi.“ Ovo dielce ima 202 strane u maloj 8. Liep li ti je bosanski, prosto narodan jezik u ovoj knjizi! Što sbog jezika, al i sbog potrebe duhovničke, mislim, da bi ju mogao koji rodo i crkvoljubivi duhovnik dati preštampati, pa bi ju učenja jezika radi, da vidite, čitali ne samo popi, za koje je kao što se u predgovoru kaže, pisana, neg i svetovnjaci, koji s književnošću upravljaju i jezik narodni uče te ugladjuju, da stupi u red izvrsnih i udešenih za duševni napredak jezikah europejskih...— Naš Banovac je u svom poslu gdje mu je trebalo uzeo iz Kačića i slovinskih riečih n. p. dvospolci ili dvovrsti (hermaphroditi), bezredje (irregularitas), obustavljenje (suspensio ab offo), opovid (interdictum ieccstcum), sredjenje (depositio s. degradatio sacerdotis), svrženje s reda), kauka (tonsura) itd. puno nazivah bogoslovnih, tako da bogoslovni spisatelji imaju i oveću važnost i potrebu od njega, kao osobito od Kačića.— Neće se na me nitko srdit, ako još jedan izgled načina pripoviedanja navedem: Pitanje. Jeli kod misse vazda od potrebe križ na oltaru? — Odgovor: Kad porobi išpanske strane Kacicio kralj

arapski, naredi da predanj dodju svi sužnji. Upita svakoga, koji koj zanat oli meštriu ima? Dodje na misnika: ovi mu odgovori, da je svej najplemenitji zanat. Hoti viditi to kralj i zapovidi, da mu ga pokaže. Reče misnik, da nejma kod sebe što mu je od potribe. Naredi kralj, da popiše, što mu tribovaše. Popisa misnik i kralj posla čovika u bližnja mista kršćanska i dobavi se, što biše od potribe. Načini misnik otar u ložnici kraljevoj, koja biše na svod oliti na bôtu; obuče se u odiću, pristupi k otaru i hotiući se pokloniti svetomu križu, ositi se, da ga je zaboravio urediti. Osta zato zamišljen, neumijući kako misu početi. Reče mu kralj, da počme, što čini? odgovori misnik, da mu križ manjka. I eto u čas raztvori se bôta od ložnice, sinu svitlost nebeska, s kojom pridoše dva angjela i postaviše na otar križ drveni toliko čudnovati, kojega tiču oni križići, rečeni od Karavake, koji se nose po svemu svitu kršćanskomu. Imenovani križ od drva još je cilovit, premda je toliko vikah od izkazana čuda. Kralj videći ovo zagrli svetu viru i s njim svi dvornici njegovi. Ovo čudo kaže, da je od potribe križ, za reći svetu Misu; dali nije pod smrtni grih. Cića toga nemogući se najti mogao bi misnik reći Misu i bez njega, kako skupnije uče bogoslovci, premda nije potriba reći svetu Misu. —

Od istoga spisatelja izašlo je i ovo djelo: Blagosov od poglia i zakligniagniâ zlii vrimenâ ù çettiri dìila razdiglieni, veoma kripostni i moghuchi suprot svakoj xivini sckodglivoj, i vlastimâ Ajerskiim; Data nà svitlôst zà sluxbu Misnikâ slovinskiih. Po' O. F. Josippu Banovczu Pripovidaoczu Reda S. O. Franciscka od Obsluxegniâ Provinczie Prisvetoga Odkupiteglia. Prikazano i posvechieno prisvetomu Trojstvu. U Jakinu 1767. Pó' Petru Ferri. S dopusctegniem starescina. — Ova knjiga ima 364 strane u 8. Jezik je u njoj liep i čist, a i stvari zanimive u njekom oziru kao što će evo ovaj izvadak (str. 204.) pokazat: „Zaklinjanja

primoguća suprotiva ajerskim krupam, gradom i ostalim smućenjem, koje djavaoskim napastovanjem dižu se. — Od pripravljenja Misnikova prie zaklinjanjah. — Prvo nego počme Misnik ovu službu od zaklinjanja od grada ili krupah ili grmljavinah od hudobah, ili kogagodi hudobnoga službenika navedenih, ima se služiti prvim pripravljenjem, da virno i kripko viruje otajstva od prisvetoga trojstva i od Isukrsta i sva ona, koja katoličanska općenska crkva pridaje nami, da ih virujemo. Drugo jošte pripravljenje pri vele potribno ono jest, da sebe dobro izkusi, jedaje kojim grihom sapét i nečist, od koga se ima potribu pokajati, da bolje virujući, može razpršati i prognati grmnjavinu i vražje sile: grmnjavinu istú inokupno i razsrdjenje božje, on oskvrnjen svrhu nas nenavede! Ima dakle izkusiti dušu svoju pomnjivo, da nebude biti u komugod grihu smrtnom: ter ako bi bio, da se najprvo skrušenjem i ako izpovidnika bude imati, likom od izpovidi očisti od griha. Jer premda misnik oblašću misničkom i nedostojni zakune na misto crkve, ništa nemanje učinjeno zaklinjanje moguće jest, kada je misnik isti očišćen od griha i čist brez griha. On bo moć ima i jest vridnije od strane crkvene i istoga misnika, koji učinivši se priatelj božji, biti će lašnje od gospodina Boga uslišan u svojoj molitvi. S ovom dakle pridobrom pripravom i naredbom od duše: misnik virom živom užežen i uzdajući se u mogućstvo božje, koga se kripošću grmnjavine progone, bogomilo i nastojno niže upisana zaklinjanja ima početi. Netom se upazi da se podiže zla godina i grmnjavina misnik s kotom i štolom blagosoviti će vodu i só na ovi način: tere tako obučen zakleti će.“ — Sad sliede iste molitve zaklinjanja.

Bršljanke.

Ljubezne pjesme od F—ća.

I.

Kada dragi vidi drage lice,
Srce mu se razigra u grudi',
I sve tajne uštrepte se žice,
Pred koih glasom čeznu jad i trudi.

A ja tebe moju odabranu
Na prozoru kada kobnom sgledam,
Tad sve ljuću još dobivam ranu
Ter ko jelen gonjen drhćem, predam.

Kada dragi čuje drage rieči,
Duša mu se uzhićeno gane,
I š nje ustah rajska lira zveči,
Duh mu noseć u blažene strane.

A men, kad tve rieči čujem mila,
Rieči pune vilinskoga čara,
Dušu muči crne tuge sila,
Hladna strava biće sve razstvara.

I svedj, dušo, što te vidjam više,
Što ti više slušam glas umilni,
To sve većma srce mi uzdiše,
I duh većma tišti čemer silni. —

Vaj mi, draga! zar mi'e prazna zbilja
  Slutnja, koja dan i noć me plaši.
Da mi ljubav sladkoga se cilja
  Svojih željah nikad nedomaši? —

Jel moguće, da ti duše blage,
  Kamena bi srca mogla biti,
Da me u ljubvi bez sve nade drage
  Pustila bi tužno viek čezniti? —

Djevo! djevo! ubojice liepa
  Mog duševnog mira, moje sreće,
Dal presudah zbiljam sila sliepá,
  Nedobitne prepone mi meće? —

O nesrećnim dušo me nepravi,
  A za volju svjetskih sljepariah!
Bog se u svojih samo djeli' slavi,
  A ne u ljudskih taštih sitnariah. —

Dà tašte su sitnarie one,
  S koih se ljubav prieči i smućuje:
Prava ljubav nesme imat spone,
  Jer ljubavju vječni sam caruje! —

Knjigopis

a) Domaći:

Godine 1848.

(*izašlo je*:)

Slavjanke od X-a *). Tiskom Franje Župana. Dielce ovo ima 88 stranah u 16. Stoji 20 kr. u srebru. — Nemožemo dosti priporučit narodu našemu ovu knjižicu, u kojoj pjesnik uzhićenje svoje i domorodnu oduševljenost izvodi iz povjestničkih sgodah raznih gradovah i narodah, i odnošenja njiovog prama Slovinstvu, za koje mu svud najtoplia ćuvstva vriju. Pjesnim su dodane dragociene historičke primjetbe, po kojih se mloge sgode u pjesnim dotaknute razjasnjuju. Svako plemenito srdce uživa u tolikom uzhićenju za Slovinstvo, te ovakimi pjesni i na djelotvornu ljubav ponukano biva.

Obći zagrebački koledar za godinu 1848. Godina 3. Lavoslav Župan izdatelj. Vladislav Vežić urednik. U Zagrebu tiskom Franje Župana. Najprie je koledar, pa Imenoslov vladarah, ministrah; državni dohodci Austrie; vojnički puci austriski; duhovničtvo, oblasti; družtva i regemente po domovini. Onda dolazi književni dio, koji je dobro uredjen i zato veće ciene, nego su obično sastavci koledarski. Ima tu šta čitat i učit i dan danas, gdje je već podobro iza nas god. 1848. Po tom su novci i sajmi, pošte, plaćanje na željeznicah, računarski pomoćnik i kazalo. Knjiga je preko 40 arakah u maloj četvrtini i stoji 1 fr. sr. što vriedi.

Danica zagrebačka za prestupno lěto 1848. U Zagrebu tiskom Franje Župana. 20 kr. sr., str. 144. Petnajstoletni tečaj. Z tomačnikom hižnem vsakovrztnih na hasen i prikratčenje vremena služečeh. Tu je Ignac Kristianović preveo knjigu Ruthe i Jonaša Proroka iz sv. pisma starog zakona; napisao žitek svetoga Andraša, Tomaša, Bartola apoštolov, svetoga Ignaciuša patriarka carigradskoga i Johanne d' Ark, orleanečke divojke; izdao imenik svih svetih otacah papah od Jezuša Kristuša tja do naših vremen, al je došao u tom članku samo do Gregura VII. Tad sliedi: »Nekaj« o hrvatskem jeziku«, pa »Lado Horvatski«,

---

*) G. Ivan Kukuljević Sakcinski, piše kadkada samo početna slova svog imena t. j. I. K. S. što se štije izasebice X, dakle je on pod X sakriveni pjesnik.

onda »hižna vračnica«, te »Ezopuševe Basne« napokon »Nekoja iz domaće dogodovšćine« i Sejmovnik.

Zabavna Čitaonica, koju izdaje knjigar Lavoslav Župan u Zagrebu, tiskom Franje Župana u svežčićih od 10 foljah po 12 kr. sr. — Slava mu za to podučeće domorodno, kojim čitateljstvu narodnom pruža hrane duševne i zabave u našem jeziku. Naše gospoje osobito moraju biti zahvalne g. Župana za ovo izdavanje, jer netrebaju tražit otrovne njemačke knjižurine, da si uz zabavu srdce kvare.

Godine 1848. izašlo je: »Pan Podstoli ili dobar domaćin od Ognjoslava Krasiokoga. Pripoviest prevedena s poljskoga Adolfom Tkalčevićem.« Dielce ima 388. stranah i stoji 36 kr. — »Wakefieldski Župnik, poviest Olivera Goldschmitta. S englezkog prevedena.« 320 stranah, za 36 kr. sr. Ima tu 21 drvorez. »Narodne pjesme. Sabranje svijuh do sad izdatih i više nikada još neizišavših pjesamah hrvatskih, dalmatinskih, bosanskih i srbskih.« Ima 640 str.; 793 pjesme i stoji 48 kr. sr. — Sve tri ova djela su od velike koristi i potrebe za našu mladež, ženski spol i sve one, koji korist i zabavu u jedno traže. Kamo sreće, da se ove knjižice što više razšire po svih razredih družtvenih našeg otačastva.

Njekoja glavna pitanja našeg vremena od Ljudevita Vukotinovića, str. 28 u 16. Ciena 3 kr. sr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu. — Tu se piše na kratko o narodnoj straži; o promjeni političkog stanja našeg; o narodnosti; o vjeri; o slozi domovine naše; Nješto o granici; nješto o Slavjanstvu. Liepa je ovo knjižica i vriedna, da se i sad često pročita, jer je duh vremena u njoj shvaćen.

Voćarstvo t. j. njegovanje i oblagorodjivanje voćkih, u kratkoj osnovi, spisao Kr. I. Veselić. Tiskom M. Divalda u Osěku. U maloj osmini 53 strane po 10 kr. sr. — Ima u nutri dobrih stvarih. Valjalo bi, da se ta knjižica med pukom širi i dobar plod donese.

Reforma pisao Lavoslav Šram. Ciena 3 kr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu. Ima je jedan tabak u 16. — Kamo sreće da svaka reforma bude i na dobro.

Vojnički izrazi kod obučavanja i vežbanja. Ciena 4 kr. U Zagrebu. Tiskom Fr. Župana. U maloj 16. 16 str. — Za narodnu stražu potrebnom bivša knjižičica.

Iskrice od Nikole Tommasea. Drugo popravljeno izdanje s predgovorom i s ulomci njekoliko listovah spisatelja na izdatelja prvoga izdanja: g. Ivana Kukuljevića. U Zagrebu, tiskom Dra.

Ljud. Gaja 1848. 74 str. u maloj 8. po 12 kr. sr. — Za ovo djelo zna svaki domorodac, da je najčuvstvenie do sada u našoj književnosti, i da nosi dobrih naukah i krasnog oduševljenja za slovinski narod naš.

Kolo hrvatsko. U njem se uči plesat kolo, kako se po selih pleše. Str. 39 u 16. stoji 10 kr. Tiskom Fr. Županа u Zagrebu.

Gesnerove Seljanke. Prevod iz njemačkoga. Truškom Jakoba Prettnera. U Zagrebu tiskom Dra. Ljud. Gaja 1848. 124 str. u 8. po 20 kr. sr.

Duhovničtvo rimokatoličkog vjeroizpovidanja okružja gradiškog na gospodina poklisara, koj u ime biskupie zagrebačke rimokat. crkvu na saboru u Zagrebu 5. Lipnja t. g. otvorit se imajućem, zastupao bude. Ciena 5 kr. sr. Dohodak na korist ovdašnjih sestarah milosrdnikah (sic! mjesto milosrdnicah). U Zagrebu tiskom Fr. Županа. U 8. 12 str.

Dvanaest lažih opovrgnjenih ili odgovor na članak u 94. br. novinah dalm. hrv. slavonskih pod naslovom: »Robstvo svećenikah« izišavši; kao takodjer na spisak: »Jedna rieč na zastupnike naroda trojedne kraljevine od strane domorodnog duhovničtva zapadne crkve« dani od niekojih zagrebačke biskupie svećenikah. — Bez mjesta, gdje štampano. 20 str. u 8. po 10 kr. sr.

Priatelj Puka. Časopis sedmični izdavan od braće Županah, uredjen od Drag. Kušlana. 15 brojevah od 9. Kolovoza do 29. Studena. — Kamo sreće da puk pozna svog prijatelja i da ovaj mlogo po puku prolazi i nauka razprostire. U ovom listu ima puno vriednih sastavakah. 12 kr. koštaju sve 15 brojevah.

Slavenski Jug. Izdavatelji braća Županі, a urednik Dragutin Kušlan. Taj časopis izlazaše svaki dan po jedan broj na Folio. Pokopala ga je vlada god. 1850. No vriedno ga je čitit, jer je mlogo istine u njem, pa baš jer je istina ono: »Tko istinu gudi, gudalom ga po prstima biju« biaše zabranjen.

Danica hrv. slav. i dalm. u Zagrebu pod uredničtvom g. Dra. Ljud. Gaja u 4. izlazaše svake nedjelje.

Zlati Oltar za kršćenike katolike, koji žele vu duhu i istini Boga moliti. I. K. Vu Zagrebu z slovami Ferenca Županа natiskan. 372 str. u 8. Svezano 1 fr. 20 kr. sr.

Sáborske Novine uredjivane od Slav. Vrbančića i Nik. Krestića, izdavane od braće Županah.

Političke pjesme pokojnoga Tome Blažeka izdao Ant. Nemčić. U Zagrebu 1848. Tiskom Fr. Županа. 20 kr. 70 str. u maloj 8. Ima opis života Tome Blažeka od izdatelja. Sadržaje knjižica

20 pjesamah, u dva odsjeka: političkom i različitih pjesamah. Djelo, prama kojem tim više ljubavi imat valja, što su sad već oba pod crnom zemljom i pjesnik i pjesnički njiov izdatelj, od kog u ovoj knjizi Kola ima takojer pjesamah

Vinac bogoljubnih pisamah, kojeno se nediljom i prigodom različitih svetkovinah pod s. Missom i o drugima bogoljubnostima pivati običaju; iz različitih duhovnih veće upotribitih knjigah sabran, pak s nikima bogoštovnima molitvama uzmložan, ter s dopušćenjem starešinah sada veće *sedmi put* na svitlost izdan. U Budimu, tiskopisom Ivana Gjuriana i Mart. Bago. Str. 248 u 8.

Kratki nauk od zakona kršćansko-katoličanskoga, zadržajući najpotrebitie iz velikog Katekisma izabrane stvari, bez kojih dobroga znanja, u biskupii djakovačkoj i srimskoj na primanje svetih sakramenatah nitko pustiti se neima. Po zapovidi i vlasti gospodina biskupa Emerika Karle Raffaya. Godine 1827, treći put izdan, sada pako po dopuštenju prisvitloga gospodina biskupa isti u svemu zadržaju svomu na novo uštampan. U Budimu, tiskopisom Ivana Gjuriana i Mart. Bago. 36 str. u 8.

Zapisnik sabora trojedne kraljevine dalm. hrv. i slav. 5. i sliedećih mjeseca Lipnja i Srpnja danah god. 1848. držanog. U Zagrebu tiskom braće Županah, knjigotiskarah i knjigotržacah, str. 38 u četvrtini.

Zakonski članci ugarskog' državnog' sabora godine 184⁷/₈ Tiskano po nalogu popečiteljstva (ministeria) polag izvornog' rukopisa polie dobivenog' milostivog' kraljevskog' potvrdjenja. Budán A' magjar kir. egyetemi nyomdában. 1848. In folio sa magjarskim tekstom. 45 str. Ovo bi službeno na oblasti šiljano.

Prosvjetne novine od Sergije Nikolića.

Ruže i Trnje bivše od zlohotne cenzure zabranjene dobile su slobodu.

Domorodni Glasi od Mirka Bogovića. 88 str. u 8. U Rieki, tiskom tiskarnice braće Karlecki, stoji 30 kr. sr. U pjesnah, koje je g. Bogović ovdje izdao na svjetlo, čuješ oduševljeni romon lire ilirske, posvećene ljubavi doma i roda svoga, obljubljuješ plemenitu dušu uzhićenu ideami, koje napredak s duhom vremena porodi a ljubav čovječanstva uživotvoriti kani. Štogod je mogao pjesnik savjetovati i napomenuti narodu svomu, š čimgod ga je mogao obodriti, da slobodno i odvažno za narodnost svoju radi, to je u liepoj pjesničkoj odori sve u dušu čitatelja izlio. Dodana su Izjasnjenja, koja sadržaju mlogo zlatno zrnce mislih

g. spisatelja o predmetih, koji se dotiču razvitka narodnosti jugoslovinske.

O Poboljšanju ćudorednosti svećenstva od Pavla Stoósa. 20 kr. sr. Djelo ovo je pobudilo najveću pozornost, jer predlaže reforme sadanje discipline crkvene.

Slovenija politički časopis izlazivši u Ljubljani. Izdavao ga je Josip Blaznik a Matea Cigale bi urednik.

Saborska pisma uslied zaključka saborskog pod štampu metnuta: 1. Representacia odnešena u Inspruk od poslanikah saborskih s banom na čelu. Tu se ustanovljuju načela, po kojih žele ove kraljevine s Austriom u savez stupit i o cjelokupnosti monarkie. 2) Zahvalnica sabora na Cara odpremljena radi naimenovanja banovog. 3) Reprezentacia, da se vojska više iz naših kraljevinah nevadi i da se domorodna Leopoldova regimenta kući povrati. 4) Reprezentacia saborska poradi opasnosti, kako se glasalo, banu prieteće. — Škoda što se sbirka svih aktah saborskih nije do sad izdala. To bi bilo važno za našu povjestnicu.

Kratki razgovor o istočnoj crkvi na svietlo izdao Dr. Petar Stiić. U Zadru tiskom Demarcho-Rougierovim 1848. str. 95 u 8. Ciena 40 kr. sr. — Ovo je polemika bogoslovna o prvenstvu rimskog biskupa u pravoslavnoj katoličkoj crkvi, te je naperena proti crkvi grčkoj, koja mjesto pape rimskog traži papu u Carigradu.

Divica orleanska. Tragedija petih djanj s predigro. Spisal Miroslav Šiller. Prestavil iz nemškiga jezika Jovan Koseski — Vesel. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 140 str. u 8.

Slovenska Gerlica. Venec slovenskih pesem na svitlo dan od slovenskiga družtva, v Ljubljani. Prvi i drugi zvezek. Natis iz kamnotiskarnice Jožefa Blaznika. To su različne pjesme skupa s napjevi. Ovako izdavanje napjevah i pjesamah zaslužuje obću pohvalu i nasljedovanje.

Odgovor na one magjarske hartije, što je tužna Rothova vojska kući poniela. U Zagrebu 25. Listopada 1848. Štamparija Dra, Ljud. Gaja. To se je dielilo med graničare. A izašlo s latinskimi i ćirilskimi pismeni.

Hrvati Magjarom. Odgovor na proglase njiove od Ožujka mjeseca i Travnja 1848. Od Ivana Mažuranića. Karlovac tiskom Iv. Nep. Prettnera u 8. str. 20 6 kr. sr. — Ovo dielce je i na magjarski jezik prevedeno, da razumljeno bude od onih za koje baš poglavito pisano bi.

Despotstvo srbsko, sloboda srbska. 1848.

Život Isusa Krsta gospodina našega izvadjen i uredjen iz Evangjelah po Augustinu Kalmetu iz talianskog u ilirski priokrenuo o. Mihovil Čuić reda s. o. Frane države bosanske. Izdao J. F. Jukić istog reda i države misnik. U Splitu 1848. Tiskom Piperate. 40 kr. str. 172 u 8.

Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik. Spisal Matia Majer u Celovcu. U Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. str. 130 u 8. 54 kr. sr. — Spisatelj je u ovom djelu, koje od svih južnoslovinskih spisateljah treba da se uvažava, postavio po svom umnom mnenju i plemenitoj želji književnosti jugoslovinskoj načela, po kojih bi valjalo, da slovenština, hrvaština i srbština medjusobno se sljube. Predmet ovaj je dostojan, da se osobito pretresuje odkad se je pomislilo na medjusobno približavanje svih jezikah slovinskih u književnoj porabi. Spisatelj ono načelo drži već za stalno i primljeno, da se neuzima samo pojedino jugoslovinsko naricčje n. p. hercegovačko, za književnost, nego, u protivi s našim Vukom Karadžićem, misli, da naš književni jezik bude odsinj svih nariečjah koja se govore od jadranskog mora do Balkana, (a valjda kad se točnie upoznamo s bugarštinom i do crnoga mora). Kakova će tu slovnica kakovili slovar izaći, to će se vidit, kad jezikoslovci više o tom pisali i u čemugod se složili budu. Za sad treba zahvalit g. M. Majeru, što je potaknuo to pitanje i svoje mnjenje u gor rečenom liepom djelu razvio.

Sveta gora (Athos) sa strane vjere, hudožestva (umjetnosti) i povjestnice od Dimitrie Avraamovića. U Beogradu. 8. str. 180. Tu ti je opis slamenitostih i stariuah monastirah: Hilendara, Simena, Vatopeda, Pantokratora, Stavronikite, Protata ili Kareja, Kotlomuša, Ivera, Filoteja, Karakala, Lavre, i k njoj pripadajućeg atonskog vrha i skita svete Ane; nadalje manastirah: Svetoga Pavla, Dionisijata, Grigoriata, Simopetra, Ksiropotama, manastira ruskoga, Ksenoja, Dohiara, Kastamonita, i Zografa. — Dodan je Fac Simile listine Stefana Nemanje iz 12 vieka u Hilendaru se nahodeće.

Ljubitelj Prosveštenija: Srbsko-dalmatinski Magazin za lěto 1848. Izdao na sviet *Georgij Nikolajević Pr. u Dubrovniku.* Trinajsta godina. U knjigopečatnji braće Battarah. Evo *Soderžanie* (sic): I. Dalmacia. Okružie dubrovačko. Ovaj članak je dobar isto tako i II. Krai na bosanska. — III. O propovědanju. 1) Važnost i potreba, da svješténici narodu propovědaju. 2) Način propovědanja. Liepa nauka i dobra nauma pun članak. Bog bi dao, da bude uspje-

šan. IV. Običaj. O ugovoru, svatbe i svatova u Risnu. Ovo je valjano kao i sljedujuće pod brojem V. Zabavno i moralno. 1) Narodne pripovjedke. 2) Narodne poslovice. 3) Narodnje zagonetke. 4) Odgonetke. 5) Njekoliko moi primječanija. 6) Produženie od 1847. 7) Šaljive pripovjedčice. VI. Bibliografia. Naj novie srbske knjige. Uz svaku knjigu je recenzia sa gledišta na kom g. G. N. stoji. VII. Stihotvorenia. 1) Narodnostu srbskoj. 2) Pjesma k braći Slavjanima. 3) Sonet Petru Petroviću Njegošu. 4) Život na ovome svjetu. 5) Čestitanje caru Francu Josifu I. VIII. Ljetopis pravoslavne crkve dalmatinske i hrcegovačke. 1) Početak dolazka grčkih vladikah u Hrcegovinu. 2) Bibliografia: a) Pismo, kao svjedočanstvo Venecianskog prozelitisma. b) Pismo patriarha Pekskoga Mojsea, kad je u viziti bio u Dalmacii. 3) Srbske škole u Dalmacii. 4) Smrtni slučaevi u god. 1847. Ovaj magazin je vrlo dobro, kako se iz ovog vidi uredjen, te će zato ostat i potomstvu dragocien, a kamo li je više sad koristan.

List mjesečni hrvatsko slavonskoga gospodarskoga družtva. 7. Godina. str 191 u 8. — Ovaj list zaslužuje što veće razširenje po domovini, jer daje nauke, iz kojih posluha materialna korist domovine i š njom blagostanje narodno raste. Izašao je svaki mjesec po 1 tabak uredjivan od osrednjega odbora. Gospodarsko družtvo u svojem časopisu za prosvjetu puka puno djeluje i životna pitanja pretresa, te time podporu svakog domorodca zaslužuje.

Kolendar za puk. Za prestupan god. 1848. Izdaje ga družtvo gospodarsko hrvatsko-slavonske. Urednik Dragutin Rakovec. Godina II. U Zagrebu tiskom Dra. Ljud. Gaja. Ima 4 tabaka i stoji 6 kr. sr. — Ova jeftina knjižica po sve je svrsi svojoj odgovorila te narodnoj prosvjeti puno doprinela, jer je korisno i ugodno složila: Miscuit utile dulci.

Augustinovič Gjure med. i kir. dra. itd. Poziv dalmatincima na poslovanje u svom materinskom jeziku. U Zadru u demarkiružievoj štampari str. 6 u 16.

Izvori za novu istoriu. Djelovodni protokol od 1812. Maja 21. do 1813. Augusta 5. Karagjorgja Petrovića vrhovnog vožda i gospodara naroda srbskog. Izdalo družtvo srbske slovesnosti. U Beogradu. Pečatano u praviteljstvenoj knjigopečatnji. U 8. str. 224. Pridodan je *ključ* (register), koji ima 126 str. Stoji 1 fr. 30 kr. sr.

Naše vreme napisao Svetoljub. U Beogradu. U praviteljstvenoj knjigopečatnji 1847. str. 100 u 8. za 8 kr.

Vilhelma Traugota Kruga negdaš. professora mudroslovija pri sveučilištu lipskom *Osnovno mudroslovie*. Srbski za prvogodišnje slušatelje mudroslovija u liceumu knjažestva srbskog izradio Konstantin Branković, professor mudroslovia i red. člen družtva srb. slovesnosti. U Beogradu pri knjažesko-srbskoj knjigopečatnji. U 8. 213 stranah, stoji 1 fr. sr. — Iskreno govoreći, neuvidjamo shodnost prevadjanja njemačke Krugove filosofie u naš jezik i narod, s toga što je njemačka filosofia već od Krugova vremena daleko otišla, tako da Krugove misli isto kao i Wolfove i *većina* Kantovih samo u povjestnicu filosofie spadaju. U Heglovom mudrovanju poslie Kruga zavladavšem dotjerana je njemačka misao na vrhunac. Njega priatelji i nepriatelji nazivaju, »den Riesen-dialektiker« »gorostasnim misliocem« —, i doisto, da on veću pozornost pri radnjah filosofičkih u našem jeziku zaslužuje nego ikoji pred njim živivši filosof njemački, il mu se sad naški filosof protivio ili ga sliedio. — No imamo mi Trentovskoga, Liebelta i Kremera, koji su med Poljacima nastojali uvesti slovinski duh u filosofiu, koju su učili u Njemačkoj. Ovi pa česki sastavci u Muzejniku i ostali spisci filosofie slovinski svakako veću pozornost i razširenje med našincima zaslužuju nego Krug ili ma koji njemački mudrac. Ostavimo se mi njemačkoga mudrovanja, jer slovinsko srdce i slovinski um neljubi fantastičke spletke, idealisam, theorie: on hoće djelotvornosti, realisma. — U ostalom divno je i to, što se počelo s filosofiom, mjesto s povjesnicom filosofije!

Gradja za srbsku grammatiku. I. Srbska grammatika Petra Ninkovića. Izdalo družtvo srbske slovesnosti. U Beogradu. Pečatano u praviteljstvenoj knjigopečatnji, str. 109 u 8. Ciena 45 kr. sr. Ovo poduzeće družtva srbske slovesnosti zaslužuje doista obće priznanje, jer tako će bit pripravljena gradjevina za našeg Adelunga. Još mi nemamo tvrdo ustanovljene slovnice, već svaki spisatelj više manje mora biti i slovničar, te prosudit koje forme su bolje od drugih i po svom mnenju onda činit. Osim tog, što je to mučan posao i nesjeguran za samog pisca, još se izlaže pogibelji, da mu se predbaci, da kvari jezik. Za ugnut se tomu, bilo bi uprav potrebito, da se sadju filolozi našega naroda iz Slovenie, Srbie, Hrvatske, i ostalih pokrajinah jugoslovinskih, kao što su se učeni Niemci i Taliani salazili, i kao što se šumari, voćari itd. salaze, pa da ustanove njeka pravila obćenita za pravopis, za forme jezika, da glede Syntaksa što izrade i razvitku našeg jezika pravac dadu.

Novouredjeni ilirski kalendar za pristupno godište 1848. Dvanaesto-

lytni tečaj. U Budimu. Tiskopisom Ivana Gyuriana i Mart. Bagó. U 8., ima 2 tabaka. Stoji 10 kr. sr. Tu ima prevoda iz Kraljodvorskog rukopisa i iz Ezopovih Bajkih; onda *Tulak iz pisamah pokojnog lajtnanta Mihojla Deaka*, sadržajući *brbljatice* ili brzoriečne zagonetke, i pripovjedke i dosjetke; k tome *tulak iz Tomikovića kalendara* 1803.; napokon ukazalo pazárah. — Priporučuje se sbog čistog narodnog jezika. A prevod kralj. rukopisa obaška je tiskan i izdan od g. Vaceslava Hanke u Pragu 1852.

b) Inostrani.

Der Slovak. Beiträge zur Beleuchtung der Slawischen Frage in Ungarn von *M. M. Hodža.* V. D. M. Prag 1848., str. VI. i 78 u 8. Ciena 20 kr. sr. — Tu je éutljivi opis svih krivdah nanešenih Slovacima od magjarskih predožujskih vladarah, koji si usljed Sečenjeva poziva uciepiše u glavu i uzeše u volju, da ugarsko Slovinstvo pomagjare; te sve što Slovaci proti pomagjarenju učiniše i napokon prava, koja zahtievaju.

Geschichte des 53. ungarischen (sic) Linien Infanterie-Regiments. Wien. 1838. Staats-Drukerei, str. X. i 250. Nema više u trgovini. — U ovoj knjizi je opisana po nadporučniku Antunu Marxu povjestnica narodnog našeg hrvatsko-slavonskog puka, postavšeg izvorno iz čete Trenkovih pandurah, koji se danas zove nadvojvode Leopolda, budući da mu je ovaj vlastnik. Naši narodni puci bojuju za carstvo austrisko odkada ove kraljevine pod carsku obitelj habsbursko-loterinsku spadaju, i proslavljuju time naš narod te množe zasluge njegove za priestolje i državu. S toga je zanimiva i važna povjestnica puka ovog u broju austriskih pješačkih pukovah petdeset i trećega. — Poznajemo tu, gdje je sve krvca naroda našega za kons i uzdržanje carstva austrianskoga bojne poljane natapala i tko je naše vojnike gdje u boj vodio, te koji su si slavu vitežtva sadobili.

Wer hat die Freiheit verrathen, Slaven oder Germanen? Schreiben an Arnold Ruge von *Roger Raczynski,* Dresden und Leipzig 1848. str. 36. u 8. U ovoj knjižici je iz povjestnice i umstvovanjem razložen uzrok razdora medju Niemstvom i Slovinstvom u životnom razvitku njiovom. Njemačka demokracia je godine 1848. slobodu htjela za se, i zastupajuć čovječaustvo u istoj Njemačkoj gazila je ovo sveto načelo naprama Slovinstvu, koje podjarmit i demokratičkoj Njemačkoj isto onako žrtvovat nakani, kao što njekoć oružani apostoli njemački sredstvom krsta Slovinstvo njemačkoj politici u robstvo podvrgoše.

La Hongrie aux peuples civilisés. Manifeste publié au nom du gouvernement hongrois, par le Cte *Ladislas Teleki.* représentant du peuple à la diète hongroise, envoyé de Hongrie auprès de la republique française. Paris, Décembre 1848. str. 77 u 8. 75 centumah (18 kr. sr.) — U toj knjižici razlaže diplomacia magjarska odnošenje svoje vlade naprama zakonom i kralju, ko jim veli, da je vierna ostala, naprama Jelačiću i Hrvatim, koji, kralju i zakonu nepokorni, povod ratu dadoše i od austrianske vlade podupirani biahu. Sve se tu piše sa jednostranog gledišta magjarskog i mlogo je doprinielo, da se u Francuzkoj, i buduć je ta knjiga u jezik englezki prevedena, u Engezkoj i Njemačkoj misli, da su Magjari s nama u smislu jednakosti, slobode i bratinstva postupali, a mi da smo kao zlikovci zlo za dobro jim vratili. No Magjarima laži njiove nisu pomogle niti ozlobe, koje po Europi razsuše na naš narod: oni su pali usljed političke kratkovidnosti i grieha proti naravnom pravu i razvitku čovječanstva, koji razvitak upravlja providnost božanska, stupajući neodoljivom silom prama onoj cieli, gdje ima povjestnica prestati.

Die Slawen im Kaiserthume Oesterreich von *Albrecht Tebeldi.* Wien 1848, str. 84 u 8. — Ova je knjiga pisana, da se u njoj pokažu načini, kako se mora gospodstvo Niemacah i Magjarah nad Slovini uzdržat. — Žalostno je to kad se sad još misli o kvačenju slabiega po jačem.

Sur la Serbie. Dans ses rapports européens avec la question d' orient, par M. L. de *S. Bystrzonowski.* Paris 1845. str. VII. i 180 u 8. — Razlaže položaj Srbie med Ruskom i Turskom, i pokazuje, da je Ruska srbskom samostalnom obstanku pogibeljna.

Zpráva o sjezdu slowanském. W Praze, 1848. str. 66 u 8. — U toj knjižici su navedena sva pisma protežuća se na sabor slovinski u Pragu, i imenik svih članovah sabora.

Geschichte des Revolutionszeitalter. (1789—1848). In öffentlichen Vorlesungen an der Prager Universitet übersichtlich dargestellt von *Dr. Anton Heinrich Springer.* Prag, 1849. str. 729. u 8. — U toj knjizi se zasabiraju svi življi života europejskih narodah i medjusobna odnošenja ovizih dakle i položaj Slovinstva u Europi. Ima tu o Rusii, o srbskoj slobodi, o austriskom Slovinstvu zanimivih promatranjah.

Slavische bibliothek oder beiträge zu slavischen philologie und geschichte herausgegeben von Fr. Miklosich. Erster band. Wien, 1851. Ima 331 str. u 8. — Ima tu sastavakah u nje-

matkom, latinskom, grčkom, srbskom, poljskom, maloruskom i staroslovinskom jeziku. Vriedno jih je sve po naslovu ovdje navesti, da se svako obsvjedoči o važnosti ove bibliotheke, i uvjeri, da g. Miklošiću za njegovo poduzeće i trud treba zahvalit. *I. Bartholomaeus Kopitar. Selbstbiographie.* Tko zna, da je Kopitar bio oštroumni poznavaoc povjestnice i filologie slovinske, tko zna od kolike je ciene ono, što je pisao pri izdanju dielah: »Glagolita Clozianus« i »Hesychii glossographi Epiglossistes russus,« toga će obradovat životopis tog za staroslovinsku književnost prezaslužnog muža. — *II. Zur russischen Geschichte. Von Joseph Fiedler.* Priobćavaju se tu iz izvora prepisane »dvie poslanice kneza Dimitria Mihajlovića Požarskoga rimskomu cesaru Matii iz Jaroslavlja 20. Lip. 1612.,« pisanes, a uvodom u nje. — Izvorni listi su u c. k. arkivu doma, dvora i države. — *III. Lautlehre der bulgarischen sprache. Vom herausgeber.* Ovaj posao je posve nov i nitko ga još nije pokušao osim g. Miklošića. On je doisto po onimi pismenimi i usmenimi izvori i pomoći, koje u Beču dobit mogaše, dočim ga u Bugarskoj nigda nije bilo, temelj položio jezikoslovju bugarskomu. A ovaka radnja je za tako zvanu filosofiu, kao i za proučenje razvitka i pravilnosti jezika dragociena. — *IV. Bartholomaei Kopitari prolegomena historica in Evangelia slavica, quibus olim in regum francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat Ecclesia Remensis.* Kad se je u Parizu izdavao rukopis slovinskih evangjelah i epištolih nadjen u Remsu (Rheims) tad je Kopitar ova dragociena povjestnička data kao uvod napisao, a Miklošić otisnu ope u ovoj biblioteci s toga, što od onog izdanja pariškog nema u Austriji više od dva iztiska, a što je ovaj Kopitarov sastavak podpunim kritičkim i umnim razlogom pisan, te vriedan, da se razširi med učeni sviet. — *V. Kmet. Napisao Vuk Stef. Karagjić,* Razlažu se različita zlamenovanja izraza Kmet. Vuk to zna, jer je prošao jugoslovinske zemlje na daleko i široko. — *VI. Vuka Stef. Karagjića poslanica Antu Kuzmaniću u Zadar.* O narječju govori, u kom bi trebala Zora da izlazi i kojim pravopisom da se piše. Razlaže ono što neodobrava u knjižanstvu zagrebačkom i dubrovačkom — *VII. Nešto o srpskijem akcentima. Napisao Gj. Daničić.* Nauka o akcentima bitni i prevažni je dio jezikoslovja. Baš afferim! što se je g. Daničić toga težkoga posla svojski latio. Ovo je krasni kamen za sazdanje palače slovnice naše, koga je otesao i priredio sastavitelj. Po našem sudu je g. D. posve pogodio i po glasu i po znamenovanju akcentuaciu, te time u istinu sebi priznanje

a našemu knjižanstvu neprošastnu korist pribavio. — *VIII. Ścibor. Wspomnienie historyczne z podróży po Węgrzech. Przez Stanisława Słotwińskiego.* — Ścibor je bio jedan od največih junakah svog vremena, i priatelj i izbavitelj kralja ugarskoga Sigismunda vladavšeg od 1387 do 1437. — Roda poljačkoga bivši ipak je svom gosi za ljubav i proti svomu rodu vojevao i kao orudje se dao upotriebit. Svakako je ugodna i poučna ova monographia. — *IX. Historische denkmäler in den klöstern des Athes. Von Josef Müller.* Ona divna kaludjerska naselbina i država na svetoj gori opisana, je u ovom članku u kratko po najboljih izvorih i taj opis služi za uvod imenitom navodu svih starih grčkih, i slovinskih listinah, koje je našao Uspenski i Avraamović. Izmed slovinskih listinah ima jedna od 919. 28. Travnja, koja se počima: *V dni carstva lva premudrago*; jedna od velikog župana Stepana Nemanje († 13. Velj. 1200.) gdje utemeljuje slovinski manastir Hilindar na svetoj gori i ta se ovako počima: *Iskóni stvori bog nebo i zemlju i čolvěki na nej*, koju navodi cielu Avraamović; onda ima listinah od kralja Stepana Uroša, od 1302; od gospoda Konstantina, 1318; Aleksandra kneza bugarskoga, 1342.; o ćeliama sv. Save, 1332.; Stěpana srbskoga s podpisom: *Stefan v Hrista boga věrni kralj vsěh srbskih i pomorskih zeml.* od 1342; Stěpana Dušana silnog, kad je sa ženom na sv. gori bio, od 1345. itd. do 190; iz svakog vieka. Iza nabrojenja listinah dolazi 13 grčkih u sadržaju cielome i jedna latinska. Liepe gradje za našu i bizantisku povjestnicu! — *X. Popevka od' Svilojevića. Aufgezeichnet 1663, mitgetheilt vom herausgeber.* Buduć da »slavische bibliothek« kao učeno i njemačko djelo neće tako daleko doprieti po narodu kao ovo naše Kolo, s toga evo ciele pjesme:

Ali side divojka misecu govoriti,
Neboga divojka:
»Kaži (u sl. bibl. pogriešno *Ka si*) meni lipi misec, koj
»Dohodiš z istoka!
»Jesi vidil (u ?) Carigradu moga mlada Svilojevića,
»Zaručnika moga,
»Jeli i sad (u ?) životu, ada (mjesto *jeda?*) su ga izgubili?
Ali side jasan misec toj divojki govoriti,
Zaručnici mladi:
»Jesam vidil pred včerom (?) u lipomu Carigradu,
»I hoću ti istinu nut, divojka, kazivati,
»Gizdava divojko,

»Tako mi se nemrčati, kako istinu kasivati.
»Car je činil preda se nut junaka dosivati,
»Car sileni turski, —
»Tere side govoriti mladomu Svilojeviću:
»»Da imaš mi istinu, Svilojević, kasivati,
»»Moj sužnju nevoljni!
»»S tole (Što te?) hoću, zmožan car ja sadahna opitati.
»Ali nasta Svilojević, silnu caru govoriti,
»Caru čestitomu:
»»Tako mi se gvoždja moga i nevolje oprostiti
»«Hoću ti ja istinu, gospodine, kasivati,
»»Moj sileni care!
»Ali nasta sileni car sužnju svomu govoreti:
»»Koji ono junak bio, side brade do pojasa,
»»Sužnju moj nevoljni,
»»Koj turakah pobijaše buzdohanom šestoperom
»»Tere vojsku pobijaše, i nitko mur (sl. bibl. nitkomur?) suprot staše,
»»Kaurinu jednu?
»Ali nasta Svilojević caru zmožnu govoriti:
»»Ono biše delija, koj turakah ubijaše
»»Se (e ovdje kô ь) mojim buzdohanom.
»»Side brade do pojasa, Kraljeviću vitez Marko. —
»»A on junak koj biše, koj kopijem obaraše
»»Vitezove moje?
»»Tabor moj progario (progazio?) i brki mu do ramena? —
»»— Ono junak bijaše Sekula sestričiću,
»»Junak jedan vrli,
»»Brke imal do ramena, kopijem turak prometival. —
»»A on junak gdo biše mlado momče? golom sabljom,
»»Na duratom jednom. —
»»Prik tabora moga prošal, sikuć ljuto mojih turak,
»»Bil došal do šatora na viteškim konjem,
»»Jedno mlado momče.
»»Kod šatora rasikao konopce šatorova (ve?)
»»I ja sam se kumaj maknul, da ni me posikao
»»Mene gospodina.
»Ali side Svilojević caru svomu govoreti:
»»Ono sam ti glavom mojom na medanu,
»»Moj čestiti care!
»»U rukuh ti britka sablja, a na semlji glava moja

»»Ono sam ja, Svilojević, golom sabljom probodio
»»Prik tabora tvoga.
»»I još jesam konopce kod šatora prosikao
»»I da bi se nebil maknul izpod britke sablje moje,
»»Moj čestiti care,
»»Bil bi tebe ja rasikal pred tvojimi delijami.
»Ali side car sileni sužnju svomu govoriti
»Sužnju nevoljnomu:
»»Kojum smrtijom hoćeš ginut? izberi si naj voljenju!
»Tere side Svilojević caru smožnu govoriti,
»Caru čestitomu:
»»Sabljom sam se hranio, od sablje ću i umriti;
»»Čini mene posaditi na mojega dobra konja,
»»Moj čestiti care!
»»Sablju moju da pripašu, a na opak ruke zvežu,
»»Ter me čini z janičari na medanak izvoditi,
»»Moj sileni care!
»»Da junaci medju sobom zavezana da me gube.
»Zapovidal car delijam tri stotine janičarom
»Turkom vitezovom,
»Da imaju junaka pod oružjem pogubiti.
»I kad turci vodjahu zavezana sužnja mlada,
»Jedno mlado momče;
»Ali nasta jedan turčin nut ostalim govoreti:
»»Što hoćemo zavezana kaurina pogubiti
»»Mlada Svilojevića?
»»Što bi nam se špotovali i ostali vitezovi.
»Ali sidu prosta činit, i ruke mu odvezati,
»Mladu Svilojeviću.
»Britku sablju izmaće, konjica podbodi,
»Mnogo turak posiče nut careve delije,
»Janičare turke,
»Ter 'e (u slav. bibl. Tere: no bolje je Ter 'e *mjesto* Ter je) junak dovede na busiju kraljevića:
»Vsi turci mi izginuhu, neg jednoga propušćahu
»Ranjena junaka,
»Koji k caru glas odnosi, kak su sužnja izgubili.«

Ostavljamo kritiku metrike i jezika inim. — Mi ovdie odtisnusmo kao što se pjesme tiskaju popevka Svilojevića U slav. bibl. je kao prozaički članak naštampana. — Možebit bi još bolje bilo 8 slovkah uzati za svaki vers; no mi prostora i nesavršeno-

sti vrzovah radi u 2 redka 4 verza stavismo. Najglavnia svrha naša bi našem obćinstvu sadržaj i jezik pjesni predočit. — *XI. Glagolitisches Fragment* evang. Joann. 19. 9 bis 19. 28. iz jevangjelja, koje je Viktor Grigorović kazanski professor na svetoj gori zadobio i koje je, izim lista, na kom je ovi komad pisan, izginulo. Zato hvala g. Miklošiću, što je ovu dragocienost slovinsku objelodanio. — *XII. Galicko-ruski privovědki.* (Dopolnenie k sobraniju pripovědok Grigor. Iljkevića.) Od Holovackoga. Priobćavam ovdje o Niemcima med Rusinima obična prislovja: 1) Gluhi *Njemec.* 2) Govori do nego, koli vin (on) *Njemec.* 3) Govori ž' do nego po *njemecki.* 4) Žinki (Ženku) ne pereljubiš, *Njemcja* ne perepišeš: 5) *Njemec* pokoljenec, golokoljenec. 6) *Njemec,* jak verba, de go posadiš, tam sja prime. 7) Poljski míst (most), *njemecki* píst (post), turecke naboženjstvo, to vse blazenjstvo. 8) Propau gríš (groš) Njemcja. — Najviše su ova prislovja nepriazna popu, Lehu (Poljaku) Židu i Njemcu. Zna narod zašto on izkustvo svoje u doticanju s ovimi ljudi u prislovja uvija i kao svoju nauku i mudrost, (praktičku filosofiu) čuva i drži. — *XIII. Entgegnung auf herrn Wenzel Hanka's albernheiten und lügen. Vom herausgeber.* — Kao što je dosada razum u razredjenju ove liepe i vriedne knjige vladao, tako sad u ovom članku siromaški razum pred strašću uvriedjenoga po Hanki Miklošića odstupit mora. Kipi sve u srdcu Miklošića jadom, što mu je H. kazao, da se čini, konda je njeke stvari u svojim djelima uzéo od Kopitara, te da se osveti ide dokazivat, da Hanka nit je vješt staroslovinštini, niti pošten čovjek. I to ide g. M. u *njemačkom* jeziku pisat, da se i Njemci nad svadnjom i psovkom medjusobnom slovinskih učenih nasladjuju. Čim višje zasluge književne, oštroumnost i hladnokrvnu razbornost pri izradjivanjih staroslovinskih u g. Miklošiću hvalimo i slavimo: tim očitie žalimo, što je išao pamflet ovdje umitat i što se (baš kao Kopitar nebozi!) u gadne i nepristojne za umjerena književnika izraze upušta. — Želimo, da u nasliedujućih svezcih bibliotheke sve bude omni exceptione majus. — U ostalom dobro i nasljedovanja je dostojno pisanje njemačkim jezikom s latinskimi i to samimi mali slovi, kao što se u ovoj knjizi nahodi.

A. T. B.

Sadržaj.

Pogrieške tiska:

Str. 106. Posljednji redak čo *mjesto* čovjek.
» 111. Redak 7. dvanaest *mjesto* dvaest.

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK I IZDAVATELJ:

MIRKO BOGOVIĆ.

KNJIGA IX.

(TROŠKOM IZDAVATELJA.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1853.

Predgovor.

Pošto mi odbor matičin ustupi pravo izdavanja Kola — koje se evo pod mojim uredničtvom nakon dvě godine dana opet pomalja na polju književnosti nase — stao sam odmah razmišljati, kako da vremenu sadanjem i duhu naroda našega priměrno rěšim zadaću svoju. — Tom prilikom uvidio sam, da je sada više nego li ikad prije od potrebe stvoriti kakogod književnoj slozi i duhovnom naponu umovah naših pristojno stěcište, kojim bi se otvorio put i žlěb da se njim različite nauke i znanosti toče medju naš narod. Zato dakle odlučih Kolo glede sadèržaja pomalo pretvoriti i spomenutoj svèrhi shodno urediti, t. j. sve to više nastojati oko toga, da s vremenom časopis taj postane znanstveni ili učevni organ duhovnoga razvitka u nas, ali ne znanstveni poput znanstvenih dělah drugih — nas u znanju daleko nadkriljujućih narodah, nego znanstveni naprama duhu i razumu naroda našega, koj zahtěva da se spisatelj ili učitelj njegov nesluži slogom strogim, tvèrdim, zamèršenim, dugačkim i kojeka-

ko izšaranim, nego slogom prostim, u koliko moguće kratkim, dakako ugladjenim, nu svakom iole izobraženom čověku pristupnim.

To sam odlučio i za tim sam odmah pošo u tom svezk Kola. U koliko sam pravom stazom udario u koliko li stranputicom, to najbolje dokazuje sadèržaj tog svezka, kojemu — ako nije posve odgovorio svèrhi svojoj — drugog zagovora neima do toga: što me je u tom poslu rukovodila dobra volja i čista naměra moja.

Izim duhovne podpore književnikah naših, zavisit će svakako od štovanog našeg obćinstva: hoće li nadalje Kolo izlaziti, ili opet ugreznuti u glibu nehajstva; jer ako se najde dovoljan broj kupacah da mi se namire troškovi te knjige, nastojat ću, da čim skorie nastavim izdavanje dalnjih svezakah Kola, koje će — podkrěpljeno potrebitom podporom duhovnom i materialnom — glede jezgre i obsega svoga postati sve to obilatije, ako li podpore od nikud nebude, morati ću odustati od naměre svoje.

U Zagrebu dne 1. lipnja 1853.

Mirko Bogović,
urednik.

SUZE I TUŽBE RADMILOVE

OD

Ivana Šiškova Gundulića.

Svakom izobraženiem čověku znam da je milo, kad uz umotvor kojeg umětnika i o životu njegovom štogod sazna, pa zato evo i ja u kratko priobćujem što mi běše moguće saznati i pronaći u starih naših spisateljah o životu Ivana Šiškova Gundulića, slavnog pěsnika Suzah i tužbah Radmilovih.

Ivan sin Šiška, a unuk neumèrlog pěsnika Osmanide Ivana Franova Gundulića, rodì se u Dubrovniku g. 1677. Otac njegov bio je knez obćine Dubrovačke, koi je — poznat takodjer kao pěsnik slovinski — umro g. 1682.

Poslě strašnog potresa dubrovačkog (g. 1667), kojim bì prekinuta nit krěpkog materialnog i duhovnog života dubrovačkog, bio je naš pěsnik jedan izmedju onih, koji su s nova nastojali da oživotvore staru duhovnu slavu svoga zavičaja. On je dakle — slědeći dične stope predjah svojih, što se proslaviše pisući u hèrvatskom i latinskom jeziku — jur u mladosti svojoj posvetio se pěsničtvu, kojim se je zabavljao sve do svoje smèrti, g. najme 1721.

Izza smèrti Ivana Šiškova Gundulića zaostala su — i to u rukopisu — slědeća děla:

1. Suze i tužbe Radmilove, pěsma u 10 pěvanjah. Luka Stulić preveo je jedno izmedju tih pěvanjah na talianski jezik. U ostalom može se reći, da je

taj krasni věnac pěsnički svuda zasluženu hvalu steko. Medju ostalih pohvalah jedna — što ju najme napisà Gjorgje Ferrić pod naslovom: De lacrymis Radmili — glasi ovako:

Quum nec adhuc juvenis, nec jam puer esset Amynta,
Has scripsit miseri Gundula lacrymulas,
Scribentem laudo, miror quoque, namque cachinnos
Aptior haec aetas edere, quam lacrymas.

2. Sunčanica, polu-žalostan igrokaz u 5 čina. U tom igrokazu glavne su osobe Sunčanica, kći Krunoslave kraljice Českе, i věrenik njezin, slavni vojvoda Janko. Iz ovog igrokaza preveo je Toma Kerša něke prizore na jezik tălianski. Isti taj igrokaz preradio je takodjer Dr. Demeter u I. dělu svojih dramatičkih pokušenjah pod naslovom: Kèrvna osveta.

3. Oton, tragedia u 3 čina. Taj igrokaz predstavljao se je g. 1707 u dubrovačkom Orsanu (starom arsenalu), koje zdanje bì tad upotrebljeno za kazalište.

Od spomenutih do sad rukopisah imadu po jedan starinski prepis Dr. Ljud. Gaj i Iv. Kukuljević u svojih rukopisnih sbirkah.

Izim gore navedenih stvarih pisao je isti pěsnik takodjer:

4. Različite pěsme, kojim se medjutim još nije ušlo u trag.

Něki spisatelji — dèržeći se valjda u tom Apendina — tvèrde, da je naš Ivan Šiškov Gundulić izim napomenutih rukopisah ostavio još něke drame pod naslovom „Radmio i Raklica“, no u tom se po svoj prilici varaju, buduć da je I. Š. Gundulić s početka svojim suzam i tužbam Radmilovim ovo ime nadenuo zato, što se u toj pěsmi opěva Radmio i Raklica.

Glede tih S u z a h i t u ž b a h R a d m i l o v i h sad u K o l u tiskanih još napomenuti moram slědeća:

Ja sam glede pravopisa slědio onaj pravac, kojega se je kod preštampanja naših dubrovačkih klasikah děržala sve do novie doba Matica naša. Uslěd toga dakle zabacio sam najprie pravopis rukopisa po pravilu talianskom ustrojen, pa zatim u rěčih kao n. p. *sèrce* i *lěpo* stavio sam u město *è* — *à*, a u město *ě* — *ie*; najme: *sàrce* i *liepo*.

U pěsmi pod br. VI nadopunio sam strofu 2, koja je očevidno osakatjena čim u rukopisu ovako glasi:

Ako 'e istina, moje oči
Veće viku nevi . .
Jutrom sunce sred iztoči
. . . .

Tu se vidi, da u drugom redku dvě stopice sa konačnim srokom (rimom), a zadnji redak da sasvim fali. Ja sam dakle — děržeći se smisla — spoměnutu strofu nadopunio ovako:

Ako 'e istina, moje oči
Veće viku nevidile
Jutrom sunce sred iztoči,
Niti liepos moje vile.

Zatim u pěsmi pod br. VIII u 33 strofi — koja u rukopisu ovako glasi:

Hoće zubim' nje ostale
Momu u licu da ostavi,
Ali u město od njih lete
Sladki celovi od ljubavi:

proměnio sam zadnje dvě rěči pèrvog redka radi sroka i boljeg smisla, te sad izpravljeni redak glasi ovako:

Hoće zubim znak osvete — itd.

To je sve, što sam — dèrzeći se u ostalom strogo rukopisa — preinačio u cěloj kiti tih pěsamah; nu i to sam nera-

do i samo s toga učinio, da se time poněšto doskoči prekinutom smislu, čemu sigurno slavni pěsnik kriv nije, već po svoj prilici oni, koji su to njegovo dělo prepisivali. Ako se s vremenom gděgod nadje izvèrstnii koj rukopis, moći će se, a i morat će se taj moj surogat izměniti.

Što se nadalje one pěsme tiče, koja se nalazi pod br. VI. u toj kiti — opaziti moram, da mi se čini, kao da nije sasvim jasna, jer se pravo nezna na što se protežu rěči: „ako 'e istina“ koje se do kraja ove pěsme ponavljaju u svakoj strofi. — Nebi li se i tù reći moglo, da je kod prepisivanja rukopisah štogod izostavljeno? — Izim ovih pogrěšakah, kojih — kao što jur rekoh — prepisateljem u grěh upisati treba, ima ipak gděšto i takovih, glede kojih po svoj prilici jedino pěsnika potvorit možemo, a to su někoji redci u kojima slavni inače pěsnik nije pazio na tako zvanu cezuru ili odmor po pravilu pěsničkom prepisan, kao n. p. u pěsmi pod br. IV. gdě u 5. strofi čitamo:

Cviet u mladosti cavteć moje;

Zatim u pěsmi VIII. strofi 3.

Čase, pokoju u věčnomu;

Nadalje u istoj pěsmi strofi 33.

Sladki celovi od ljubavi;

Napokon u pěsmi IX. strofi 1.

U sunca istok cviet koi se;

To su istina pogrěške, ali ne tolike, da bi kakav znatni uštèrb naněti mogle izvèrstnosti čitavog děla; ta u tom je isti slavni děd našeg pěsnika u svom Osmanu kadšto posèrnuo, pa i ostali stari pěsnici isto tako kao i mnogi izmedju noviih falili su i fale dan danas u tom obziru, bez da tko zato osudjuje njihova děla, ako su samo u ostalom izvèrstna.

Na koncu tih pěvanjah dodao sam izjasnjenja, radi někojih rěčih, koje bi možebit gděkojem čitatelju nepoznate bile.

I to je po prilici sve, što sam napomenuti svakako morao, da opravdam čast pěsnikovu, a i postupanje svoje. Sad još treba da se javno zahvalim mom priatelju Ivanu Kukuljeviću, koj mi je stari svoj rukopis tih do sad još nigdě netiskanih suzah i tužbah Radmilovih dragovoljno ustupio da se preštampa u Kolu, za da se nataj na čin narod naš opet upozna s jednim i to svakako klasičnim umotvorom jednoga izmedju svojih stariih pěsnikah.

U Zagrebu 1. lipnja 1853.

M. B.

Predgovor piesnika.

Moja božica nebeska!

Medju ostaliem posvetilišćim, koja su bila nebeskiem božicam od viernieh sàrcah posvećena, scienim da su vazda najprimljenia ona bila, koja su se od ljubežljivieh suzah prikaživala. Ja zato Vami, kó mojoj nebeskoj božici, kojoj sam odavna sàrce i život posvetio, htio sam prikazati suze jednoga, koj pod imenom od pastiera plače svoju ljubav prema vili prem nepoznanoj. Molim Vas zato, da blagiem sàrcem požalite suze ovoliko pravedne, i za sada primite s Vašom rodnom blagodarnosti ovi moj malahan trud, dok li s većom slavom učinim, da u mojieh piesnih s Vašiem imenom odkriju se Vaše slave, i isto doba očituje se čás koju ja stiečem služeći Vas.

Moje božice

U Dubrovniku 15. agosta 1701.

ljubežljivi sluga
Ivo Gundulić.

SUZE I TUŽBE
RADMILOVE.

PIESAN I.

Gdi ljuveni slavić viku
    Zrak nie zorni proslavio,
    I gdi nije zlatnu sliku
    Bog sunčani svoju odkrio;
Od divjega gàrma i hrasta
    Studena se sien prostire,
    Vàrh klisure, iz ké tmasta
    I ledena voda izvire.
Sred divjega miesta pusta
    Samo viečni múk stanuje,
    I ako noćni gdi sred gusta
    Gaja jej [1] se hukat čuje;
Tuj na goloj ležeć stieni,
    Prie neg zorni zrak se objavi,
    Staše pastier uzcviljeni
    Misleć jadne své ljubavi.
I čim očim zviezde gleda,
    Ké mu kriju grozne suze,
    Planù, ubliedie, pak se od leda
    Stvori, tere vapit uzè:

„Čù gdi stravljen slavić cvili
I svú dragu vidi uza se,
Zora plače i dan bili
Na nje suze otvara se.
A na moje grozne suze,
Na uzdahe mé ljuvene,
Moja liepa neganù se,
Neg svedj hudja bieži od mene.“
Na plač njegov, na uzdahe
Veći od vode vir se otvori,
Ubliedieše zviezde plahe,
Jej zahuka jače u gori.
Pak se dignù, ter se upravi
Gdie najgustja raste gora,
I gdi niekad své ljubavi
Bieše udielo sred javora.
Tuj se ustavi, kad najviše
Vidjaše se vàrh planine,
Gdi zrak zorni sakriv biše
Svom svietlosti noćne tmine.
Ter čim sàrčbe své ljuvene,
I čim viernost svoju pazi,
Sried bolesti neizrečene
Ovako se plačno oglasi:
„Zašto Rakle, zašto ah Bože,
Tvoga tlačiš ljubovnika?
Ako viernost ovolika
Pod nebom se nać nemože!“
Htie da sliedi, nu mu plasi
Ustaviše rieč uzdasi.

PIESAN II.

Liepa vilo, da li ja ću
Svedj bit biljeg hudoj česti,
I trud novi prilagat ću
Neizmiernoj mój bolesti?
Da li ti ćeš hudu želju
Mojoj tražit u pogubi,
I osudit u veselju
Na smàrt sàrce, ké te ljubi?
Ne, ah liepa má božice,
Ká za harač od mene uzè
Ove grozne, ké niz lice
Sad vidiš me ronit, suze.
Jere liepos tvú veliku
S mojiem trudom mieriš, brače;
Moju uživaš boles priku,
S móm se riesiš smàrti pače.
To t' má zviezda mene osudi,
I ti liepa má gospoje,
Da su viečni moji trudi,
Da su viečne suze moje.
Eto u suzah tužan plovem,
Uzdišući dnevi i noći,
Tvú na milos, liepos zovem,
Bez ufanja od pomoći.
Čuje iz luga oglas [2]) mene
I uzrok cvili moga cvila,
A na tužbe mé ljuvene
Hrid se ciepa u sto dila.
A ti, pokraj bistre rieke
Sienci mirna u zelenoj,
Spravljaš nove i razlike
Vaje želji mój ljuvenoj;

Ili tiho vodiš kolo,
Ili drobno bereš cvieće,
Tvé pripieva sàrce oholo
I nesrećno moje biće.
U igrah srećne danke traješ
Kad má mene svàrha stiže,
I za tvoga, jaoh, nehaješ
Ljubovnika, kí izdiše.
Tebe zlatni slavić búdi,
Zorom pojuć sladke piesni,
S tobom pieju u razbludi
Vile od gora' své ljubezni.
Sa mnom noćno cvili i plače
U ovoj pustoj jej planini,
Zorom, vajmeh! kobni grače
Vran na goloj siedeć stini.
Ti si u družbi liepieh vila'
Kím su obični stan jezera;
Meni tmasta stan je spila
Sred ké bies me tvoj satiera.
Tuj vapeći izdisanu
Svàrhu viečnoj mȍj bolesti
Red ponavljam tmastom stanu
Boležljive pripoviesti;
Ter na obične tužbe i suze
Plačna vratja me uspomena,
Na kú vidih gdi ganù se
Mrazni jezer, tvàrda stiena;
Pače glasom žalosnime
Čuh, gdi iz lúga lav sàrditi
Stokrat uzme sladko ime
Pored sa mnom tvé vapiti;
I oni isti své gospoje
Kroz nemilos koji cvili,

S mojiem tužbam tužbe svoje,
A suzami suze dili;
Samo má se vil neboli
Mnom, neg tvàrdja tvàrde stiene,
Svàrće pogled svoj oholi,
I jak krivca gleda mene.
Ona sáma ljuta zmija,
Hrid studena, zvier nemila,
Svak čas hudja, svedj gàrčija,
Mú je svàrhu odlučila.

PIESAN III.

Rakle ah Rakle! má duša si
Ti, ká moj si život bila,
U nepravoj kako omrazi
Sad mú smàrt si odlučila.
Ako ljubav smàrt dostoji,
Dušo, umriet ću; jer te ljubim,
I jer teb' su plami moji
Braču krivi, život gubim.
Nu má smàrt bi srećna bila
Razmišljajuć sàrčbe tvoje,
Kad me od tebe razdielila
Nebi, dušo duše moje!
I kad umrem, màrtvo tilo
Još ljubavim tvóm dihat će,
I tvá liepos, liepa vilò,
U móm sàrcu živa ostat će;
I ako zlu ćés smàrti moje
Jedan uzdah tvoj sadruži,

Povratit će, má gospoje,
Život tielu, rados duši.
Ali, vajmeh, ké ostaje
Već ufanje móm životu
Kad razsàrčba tvá viečna je,
Kad mi kriješ tvú liepotu.
Pače nemir, pakó pače,
Pače viečna smeća moja,
S ké má ištuć duša plače
Izgubljena kak pokoja;
Plače, er svoj tvomu u krilu
Neharnomu pokoj vidi,
I čim sliedi liepos milu
Svoj žudjeni pokoj slidi;
Plače, er raj tvoj jedini
Sred uresa hlepi tvoga,
A ti sàrčbe pakó učinì
Posred raja ljuvenoga.
Dà, ako raj si duše moje,
Ako ures si mojiem trudim,
Prosti liepa má gospoje,
Kad mé u tebi dobro žudim.

PIESAN IV.

Sám zamàršen u misliech
Smeten stupaj moj zahodi,
Gdi sred gajah najgustieh
Stupaj ljudski neprohodi.
Tuj vapeći moje smeće,
Svàrhu mene pun milosti

Najposliednje mé nesreće
 Mienim s pàrvom móm radosti.
Pak iz oči' nedospieni
 Od suza' se vir otvora,
 Da oko mene, na smeteni
 Glas, kupe se zvieri od gora'.
Njima način uznositi,
 Vedar posmieh, rajsko lice,
 I od oči' zrak čestiti
 Uspoviedam mé Raklice.
I kó srećnoj u Dubravi [3])
 Cviet u mladosti cavteć moje
 Privriežene mé ljubavi
 Bieńu od drage mé gospoje.
Koli paka u proleće
 Od nesrećnieh, vajmeh! lita'
 Zrak od mene vedri odleće
 I sva ufanja má čestita
I opet cvilim vàrh jezera
 Bistru s suzam muteć vodu,
 Misleć udes kí me tiera,
 I izgubljenu mú slobodu.
I zajedno sa mnom cvile
 Zvieri u gori, ptice u gaju,
 Ké na mú se bolest smile
 I na moj glas dolietaju.
Cvili slavić, a nepoje
 U zelenoj gustoj grani,
 Od nesrieće i od moje
 U svom krilu bińjeg hrańi.
Ostavljena Pronje [4]) cvili
 Ljubovnika polak slavlja,
 I udes sa mnom svoj nemili
 I sdružuje i ponavlja.

Od dubrave sve božice,
Š njim zajedno slavna Pale [5])
Zlatni pusti pram niz lice
Ter bolesti moje žale.
Stada veće osamljena
Brez vierne se vàrteć straže.
I po gorah izgubljena
Od gladna se vuka straše.
Oglas sa mnom ucviljena,
Iste tužbe mé ponavlja,
U môj smeći samàršena
Své ljubavi zaboravlja.
Vapim glasom žalosnime:
„Ah Raklica neljubi me!“
Oglas vapi u isto vrime
Tvé ljuveno sladko ime.
Ah Raklice, razpàršane
Vietri nose mé uzdahe,
I pustošne samo strane
Vide moje suze plahe.
Mojieh dana' jur na kraju
Živeš, vajmeh! na daleče,
Gledaš vedre kó ti sjaju
Zviezde i vedra zora iztieče.
Mene rosna jutrom zora,
Mene zviezde' kad izhode
Najvišieh po vàrh gora',
Zora i zviezde svedj nahode.
Opet u iste gaje sadjem
Gdi se umorno tielo ustavi,
U kieh kigod biljeg nadjem
Od nesrećne mé ljubavi.
Tuj má duša ucviljena
U svakomu hreku [6]) gleda

Srećna niekad naša imena,
Rastje s dubjem uporeda.
O najsrećnieh gajah i gora',
Dubje srećno i blaženo!
Veće od marče [7]) i lovora,
Od bogova' obljubljeno;
Vami u pódne hladne sieni,
Vami zorom rose mile
I luganjski múk blaženi
Blage zviezde dopuštile;
Vaš pokoj vam vík nesmele
S gladniem stadim pastirice
Od dubrava', nek vesele
S vam dàržale stan božice;
Vi ste niekad moj vidile
Blagi udes, ime sreće,
Kó vidite mé nemile
Sad bolesti i nesreće:
Vàrh travice kad u krilu
Kod jezera bistre vode
Zagàrljenu moju vilu
Dàržah drage sred slobode;
Kad radosti mé najdraže,
Kada ljubav má čestita,
Kako zviezda má htiaše
Dubju i goram bieše očita.
Ah sladkoga nu imena
Živa u sàrcu mom ostaje,
Još žalosna uspomena
Ká me u viečne vodi vaje.
Piesni moje, gdi najveću
I tmastiu sien vidite,
Tuj mé cvile i mú smeću
Vierne piesni ostavite.

Toli umoran své stupaje
Kod vas putnik koj ustavi,
Odkrite mu skrovne vaje
I nesrećne mé ljubavi.
Od njih samo pàrvo vrieme
I godišta neodkrite,
I ljubljeno sladko ime
Liepe vile potajite:

PIÈSAN V.

Prosti, izbrana mé božice,
Prosti Rakle ah, jaoh prosti!
Evo pada pred tvé lice
Rob satravljen tvóm lieposti.
Vir od suzah teče iz oči',
Duša nema mira viku,
Lice boles mú sviedoči,
Ne, već nema ljudsku sliku.
I ako ovo utažiti
Nije sàrčbu tvú zadosti,
Ah i kàrv ću mú proliti,
Prosti Rakle, ah jaoh prosti!
Ako 'e miso sakrivila,
Gojuć oganj moj ljuveni,
Ako 'e pače razgorila
Tvoja liepos plam u meni,
Krivi udes, nebo, sreću,
Krivi zviezde, brače mili,
Kí su pomnju svú najveću
U tvoj ures postavili.

Pače liepos od nebesa'
I své, čim se zemlja kiti,
Na zrak mili tvoga uresa
Tamnie vele mogu riti.
I ako zviezde nebo ima,
Zoru i sunce sred istoči,
Suncu lice zrak otima,
Zori čelo, zviezdam oči.
Tol' na grani čemin [8]) cvita
Il' na bùsu rusa zene [9]),
U tvóm licu stanovita
Rusa i čemin vik nevene.
Da ako čemin i ružica
Vene, a liepos nebo gubi,
Pri lieposti tvoga lica
Tko da ureś tvoj neljubi?
Tko da 'e sàrca tač kamena,
Tko da 'e duše nesmiljene
Ki, božice má ljubljena,
Pri tvóm licu da nevene?
Tko, da 'e jošter tigru [10]) sišo,
I nje sàrca da bi bió,
Nebi, brače, želju i misŭ
Tvojiem dikam posvetio?
Ah nij' u meni zvierske kàrvi,
Nimam sàrce tvàrdje od stine,
Da na pogled tvoj najpàrvi
Má sloboda nepogine.
Da ako uzrok mé ljubàvi
Sam' su, brače, tvé lieposti,
Tvoj utaži gnjev nepravi,
Prosti, Rakle, ah jaoh prosti!
Vi vietrići kí pàršite
Po pustošnom ovom miesti,

Vi pomnjivo spovidite
Mojoj Rakli mé bolesti.
Glusi gaji, gole spile,
Slične u tminah sàrcu momu,
Spoviedajte moje cvile
Momu dobru neviernomu.
Ti kladenče, stokrat komu
Na plač svratih vode plahe,
Ah odnesi vaju momu
S tvojiem vodam moje uzdahe.
I ako lice mé gospoje
Rasàrčeno još vidite,
Na uzdahe vruće moje
Gluhe vode uzdahnite.
Hridi tvàrde, tmaste sieni,
Ké mú boles sviedočite
I moj pokoj izgubljeni
Sa mnom cvilit naučite.
Ako sàrce mé ljubljene
S vašiem molbám nesmilite,
Milostivi ti kamene
I vi sieni proplačite.
Ko zna da ona vaše trude
U nemilom sàrcu oćuti,
I da draga moja uzbude
Na vaš uzdah uzdahnuti.
Nu što velim, moj životu
Kriv je, ah kriv je sad Radmio,
On je rajsku tvú liepotu
Svóm ljubavi uvriedio.
I kó krivac uvriedjene
Tvé lieposti, pravedno je,
Prid tvo'e oči rasàrčene
Da dovàrši danke svoje.

Ali prije ucviljena
    Neg má duša tielo ostavi,
    Treba ufanja má skrovena
    Da ti objavim mé ljubavi.
Ljubav, ká mi duh zanese, —
    Ah bolesne uspomeno! —
    Onda, kad sve rajske urese
    Vidieh s tobom sjedinjene,
Veljah, brače, sám u sebi
    Razmišljajuć tvé lieposti:
    „Ah može li bit' pod nebi
    Tol'ki ures brez milosti?“
I ako lice mé Raklice
    Božanstvene ima urese:
    Veljah: „rajske sve božice
    S rajskom ćudi liepos rese.“
S tiem ufanjem plám skroviti
    Sárce ukradom mé obsieni,
    Da kad uze' vas goriti
    Poznah ljubav tád u meni;
I koliko ljubav veće
    Sàrcu u momu moći steče,
    Toliko mi sladko odleće
    Moje ufanje na daleče:
Kó pomorac kí se uputi
    S tihiem válim brodit more,
    Pod sobom se podignuti
    Od valova' vidi gore;
Svú pogubu sámu vidi,
    Svud vàrti se bez odluke,
    A s usdasim vrućiem slidi
    Ostavljene pokoj lúke;
Tako i ljubav, ká s tihime
    Vietrom želje mé probudi,

I načinom izdajnime
Plam u sàrcu móm razbludi.
Kad već poznà da stravljena
Žive duša tvóm ljubavi
U nesrećah utopljena
Bez ufanja tad me ostavì;
Ukazà mi sred vedroga
Tvoga lica dike od raja,
A pod sniegom lica istoga
Tvé ognjene sàrčbe utajà.
Od tad dubju na uzdano
Moje tužbe odkrio sam,
I tvé ime uzdisano
Vàrh njih strielom udielo sam.
Od tad glasom ljuvenime
Zvieri u gori, ptice u gaju
Sa mnom sladko tvoje ime
Uporeda nazivaju.
Ah kolikrat noći cile
U suzah sam prohodio,
I načine tvé nemile
Kolikrat sam procvilio.
Ako bi oči mé smućene
San ikada oćutile,
Tvé omraze nesmiljene
S oči' bi ga ugrabile.
Mú pernicu [1]) ogreznutu
Mojiem suzam iznašo bih,
A u sàrcu boles ljutu
S tvojieh sàrčba' ćutio bih.
Kolikrat sam jur smiljenu
U snu liepos tvú vidio,
I za tebe golu sienu
Kolikrat sam prigàrlio.

Kolikrati mé pokoje
I san smete miso huda,
Jer mnì mi se sàrčbe tvoje
I tvú liepos vidiet svuda.
Ah i onda, kad o zori
S mnom na tužbe mé ljuvene,
Milostivi zrak se otvori
S gar s nebesa vàrhu mene.
Kak' ujedno da zasiaše
Tisuć svjetlieh zviezda' okolo,
Ali s bàrziem da lećaše
Svojiem konjim zlatni Apolo [12]),
Prosut oblak steraše se
Jasne okružen od svietlosti,
U kom dikla vidjaše se
Cviet najpàrve od lieposti.
Suproć suncu kad s gar s nebi
Sred vode se dúga ogleda,
Tako slična bieše tebi
Čina [13]) istoga i pogleda;
Nu kad poznah u nje licu
Da tvú liepos narav stavi,
Tad bez sumnje za božicu
Pozno sam je od ljubavi.
Nje okolo prolietaše
Od ljuvene skúp diečice,
Ter joj jedan vrat gàrljaše,
Celivaše drugi lice.
Izmedju inieh jedan, komu
Veći siaše plam sred usti',
I kí zaman proć nikomu
Svu moguću striel neizpusti.
Zaletje se, ter zlatjene
Majci u skutu striele ostavi,

Pak ovako razbludjene
Put nje molbe své upravi:
„Ako je iko tvé požude
Viernie, majko, izpunio,
I ljuvene na razblude
Sàrca ičia probudio.
Ja sam, majko, kom većkrati
Tvé si skrovne misli odkrila,
I bogove za ranjati
Koga s' većkrat odredila;
Znaš mogućtvo mojieh strila'
Kí' isti od boja Bog [14]) oćuti,
A sad plaha pleše vila
Ká me otrovim slasti muti.
Vil, božanstvo ká tvé tlači
Meno liepo diete sieni,
I svú liepós s tvóm jednači,
Pače u većoj dàrži cieni.
Tisuć krati lúkom zaví',
Striel ugrabi', skàrši', splesa',
Ime veleć od ljubavi
Nedostojno nje uresa.
Sto mladića' u sužanjstvu
Njoj od suza' harač daju,
Kí podložni móm božanstvu
Svetilišta poklanjaju.
Najognjenie nu mé striele
Čuti Radmio kí š nje umire,
I pred očim tvàrde vile
Plahieh suza' roni vire.
Sve dubrave, vode i gore
Njegov udes jur poznaju,
I smetene na žamore
Gluhe stiene se ozivaju.

Ah i sàrce smuti u meni,
Ah i mene stokrat smili,
Niesmo od stiene usiečeni,
Tvoj smo, majko, porod mili.
Stokrat mu sam vàrhu lica
Sve bliedilo požalio,
A stokrati vàrh zenica'
Krilim suze raznosio.
Nu ako koja u tvóm licu
Milos siva, ah nebrani!
Nesmiljenu da Raklicu
Najognjenia striela rani.“ —
Rečè ovako, pak sred krila
Majke oplakan, zaleti se,
Ter nje niz snieg vrata bila
Gàrleći je obiesi se.
Sto celova' svóm dietetu
Umoljena majka odvrati,
I njegovu na osvetu
Sve moguće striele obrati.
On lúk uzè, striele spravi,
Rastrie krila, ter se odili;
A u toliko mene ostavi
Medjú suzah moj san mili.
Zraci od sunca veće tada
Biehu od svuda obasjali,
A pastieri sred livada'
Krotka stada izaghali.
Piesni moje, odletite
Gdi ljubljena vil boravi,
Ter joj pomno spovidite
Stavne osuđe od ljubavi.
Recite joj: blaga i mila
Da ču'e molbe mé ljuvene,

A vi moga u sred cvila
Da ove rieči čuste od mene:
Dokli u more rieka uzteče
Žamoreći svoga iz vira,
I ovčice dokle uzvéče
Poznanoga kod pastira.
Dotle u sàrcu móm će biti
Tvoja liepos, ljubav tvoja,
I kad budem još umriti,
Ljubit ću te, dušo moja.

PIESAN VI.

Ako 'e istina, moje trude
Ljubav viku neplatila,
I protivna nek mi bude
Liepša od sunca moja vila.
Ako 'e istina, moje oči
Veće viku nevidile
Jutrom sunce sred iztoči,
Niti liepos moje vile.
Ako 'e istina, skratila se
Prie vremena lieta moja,
I nehtiela vik uza se
Mene liepa má gospoja.
Ako 'e istina, zlatne striele
Nek na meni ljubav strati,
A olovne vàrh nemile
Ali drage vile obrati.

Ako 'e istina, ah smeteni
Svi mi bili, i má vila,
Kako hudjia prema meni,
Tako svak čas liepša bila.
Ako 'e istina, màrziela me
Má preliepa ká me màrzi,
A ljuvene ljubav plame
Veće užegla sred moih pàrsi'.
Ako 'e istina, ah vidio
Tebe liepu moju vilu,
Gdi te hudi prigàrlio
Moj protivnik u svóm krilu;
Al' istina ako nije,
Zaštó, dušo moja mila,
Mé si službe najviernije
S neharnostim naplatila ?

PIESAN VII.

Kako vierni kučić, koga
Svoj gospodar tiera i bio,
Kod stána se vàrti svoga
Ni ga ostavit viku umie,
Ali tužan većekrati
Gladom, žedjom izdišući,
Silom stupaj svoj obrati
Drugdie pomoć drugu išćući;
Gdie jestojsku svoju vidi,
Tuj se obikne, tuj se ustavi,
I opet novu ljubav slidi,
A od stare se zaboravi.

Tako i ja, kí strašim se
  Od omraze mé gospoje,
  Biežim, nu opet obratim se,
  Milos vapeć vile u moje;
Ali, vajmeh, gluha 'e i nima
  Moja vila, svak čas veće,
  Niti u sàrcu milos ima
  Na mé molbe, na mé smeće.
A ja tužan, za ne umriti,
  Grem ištući na sve kraje
  Gdie ću moj glad utažiti,
  Gdie ću smirit skrovne vaje.

PIESAN VIII.

U ono sladko vrieme, kade
  Iz krila se majke hude,
  Zatravljena dikla ukrade
  Zabranjene na razblude,
Kad skupila oda svudi
  Tmaste sjene noć biaše,
  A u pokoju i razbludi
  Sviet umoren počivaše;
Tad ja, kóm je liepa moja
  Svá razbluda krilu u tvomu,
  Trajah duge bez pokoja
  Čase, pokoju u viečnomu.
Meni ljuti boj sunčani
  Tvojieh oči' zrak činjaše,
  I od pàrsi' lier sniežani
  Moje želje uzmnažaše;

I čim tiha, svoja krila
Vàrhu mene san prostira,
Neuredna ali mila
Misó opet ga s oči' tira.
Mniaše mi se kod pernice
Tvoju vidiet rajsku diku,
Tvoj čin isti, isto lice,
Posmieh isti, istu sliku,
Tebe uza me milostivu
Trude tažit, želje slidit,
U ognju sa mnom goriet živu,
Sa mnom venut, sa mnom blidit;
I kó da mi riet htiaše:
„Ti pokojno traješ vrime,
A tvá vila skončava se,
Misleć: moj drag ljubi li me?
Jer da liepos moju scieni,
I mé da ište želje mile,
Neb' ga ove tmaste sieni
S svojom dragom razlučile.“
Oči otvorih i čim scienu'
Vidiet liepu mú gospoju,
Càrnu okolo vidim sienu
I laživu miso moju.
Jak nemoćnik, komu ognjeni
Plam u pàrsih žedju užeže,
U snu uživat vodu scieni
Kú zdrav odprie vidio bieše;
Nu ako sladki san se odili,
Težiem trudim skončava se,
Van bo od usti' jezer mili,
A svú žedju vidi uza se.
Ali kad se uzmnažaše
S màrkliem tminam moja smeća,

I kad tuzno priklapaše
Moje sàrce boles veća,
Hàrlo odieće sgrabih moje,
Skočih, ustah, stan ostavih,
I prid dvore mé gospoje
Ljubovnik se željan spravih.
Tuj uzdišuć, vapim, cvilim,
Nemir pievam moj ljuveni,
Ištem: jeda tvàrd kam smilim
Kí mú liepu krije meni;
Mé ljuvene cvile oćutie
Š nje prozora moj raj mili,
I na uzdahe moje vruće
Svoje tvàrdo sàrce smili.
I on čas blaga hàrli k meni,
Veleći mi u ljubavi:
„Evo uza te, moj ljubljeni,
Tvé Raklice, tužbe ustavi!"
Kakva biva sred pernice,
Taka uza me má vil staše,
Nju tanahne koprenice,
Kratko ruho odievaše.
U malahan krug oplela
Bieše rudieh kosa' dio,
Drugi liepos vedra čela
Krijuć većma uresio.
Vàrhu prama zlatom svita
Trepti cvieća množ rumena,
Vàrh sniežana vrata ovita
Srebrom tkana sjà koprena.
Nu najliepši cviet u cvieću
Nje je nága liepos mila,
Ká svietlostim svóm je veću
Svietlos zlatu uzmnožila.

Nosi u čelu zoru bielu;
    Zviezdo u očim, sunce u licu,
    U ustieh procap tielu
    Goji rusu i ružicu:
Voće rajskieh perivoja'
    Plod razbludni nje je krila,
    Kí bí sladkog u sred boja
    Jedna ruka priklopila.
Pò svem tielu své ognjene
    Rastrie u meni ljubav plame,
    Gdie lieposti tač ljuvene
    Vidieh sivat tad uza me.
Kako jelen sred bistroga
    Kad dohàrli ranjen vira,
    Koga iz gaja zelenoga
    Odprie lovac hitri iztira,
Sred žudjene vode ulieće
    I čim žedan tih vál pie,
    S igram tažeć prednje smeće,
    Veseli se, kuplje i plie.
Tako ognjena má požuda,
    Ká u nje krilu žedju gasi,
    Svoj žudjeni od razbluda'
    Sad kod sebe jezer pazi.
U razbludah rajskieh plovem,
    Čim mé usti k nje prinosim,
    Život, dušu mú je zovem,
    Ter milosti nove prosim,
Nje iz usti' neizrečenu
    Mojiem sisam slas ustima,
    Gàrlim, ljubim, i ljubljenu
    Noviem darim celovima.
Ona blaga mé celove
    Ljubi i sladki red im smeta,

I čim na boj celov zove,
S celovima celov sreta.
Od celova' u sladkomu
Boju, búdi mé požude,
Da u nje krilu ljuvenome
Draže hlepim na razblude;
Nje ona brani što iste želi,
Htie riet: da sam prem nemio!
Ali blaga, nehteć, veli:
„Dušo, duh si moj zanio!"
Hoće zubim znak osvete
Mómu u licu da ostavi,
Ali u miesto od njih lete
Sladki celovi od ljubavi.
Jak se veže uz ljubljeni
Gó panj bàrsljan, jakno hàrli
S tisuć veza' uz ljuveni
Svoj prut loza koju gàrli,
Tako sa mnom zagàrljena
Má vil liepa mene veže,
I vàrh sàrca jur spàržena
Veći i jači oganj žeže;
Na mé uzdahe jur smiljena,
Pored sa mnom blaga izdiše.
I u dva diela razdružena
Jedna duša, jedva odiše.
O čestita ljuvenoga
Raja sladka uspomeno,
I ti, o vilo, sàrca moga
Dušo i dobro neizrečeno!
Kojiem ustim da objavim
Pripoviesti red ljuvene,
Kojiem piesnim da li slavim
Tvé lieposti božanstvene?

Lieposti one, kím nikada
Slična neće liepos biti,
Ni smàrtnoga kim zapada
Ni'edan neće viek viditi.
Ali kad već počinjaše
Ostavljat me jakos moja,
I kad moj duh izdisaše
Prisladkoga pored boja,
Izranjena pade uza me
Má ljubljena zatočnica,
Sramežljive kažuć plame
Er izgubi po sred lica.

PIESAN IX.

U sunca istok cviet koi se
Tač liepotom svóm dičio,
Jedva u zapad rumeni se,
Jedva poznaš cviet da 'e bio,
Jedva u svomu još svenuću
Vidiš liepos svu bieguću.
A što je ino neg cviet slabi
Liepos, vilo, tvá sunčana,
Koju vrieme kosi i grabi
U pohodu kratcieh dana',
I ká ostane jedva u sieni
Il u slaboj uspomeni.
Zato, vilo, spomeni se
U svenutju cvieta ovoga,

Da pod suncem sve gubi se,
Sve mieni se bitja iz svoga:
I da liepos tvá se gubi;
Ljubi zato, ko te ljubi.

PIESAN X.

Oni, brače, cviet rumeni
Kí ima liepos lica tvoga,
Odkrit će ti plam ljuveni
Moga sàrca stravljenoga.
On bez zraka sunčanoga
I bez zornieh rusa' vene,
Tvoga uresa bez liepoga
Smàrt skončava tužna mene.
On će tvoga u sred krila
Srećni život ostaviti,
Má bi prem smàrt srećna bila
U tvóm krilu moć umriti.

SVÈRHA.

IZJASNJENJA.

Slědeče u *„suzah i tužbah Radmilovih“* brojevi naznačene rěči razjasnio sam, budući uvěren, da će pogděkojem izmedju čitateljah nepoznate biti.

[1]) *Jej* ili *Jejina* zove se jedna vèrsta sove, što ju Němci *Uhu* zovu.

[2]) *Oglas* znači to isto što *jeka* — nu za različitu dvostruko znamenovanje ote rěči, ovdě je ženskog spola, što se iz 9. redka na str. 16. vidit može.

[3]) Ovdě pěsnik alegoriu upotrěbljava, te pod *dubravom* razuměva slavni dalmatinski grad *Dubrovnik*.

[4]) Koga pěsnik pod *Pronjom* razuměva, to nikako nisam mogo pronaći, premda sam kojekuda tražio i najvèrstnie naše književnike pitao; iz smisla se ipak saključiti mora, da je to ime jedne děvojke, kojoj se ljubovnik njezin — kao někoč slavni Tezeo svojoj Ariadni — iznevěri, čim ju ostavi u tugi i žalosti.

[5]) Pale t. j. Pallas Athene ili Minerva, boginja mudrosti.

[6]) *Hrek* je istovetno sa rěčju *panj* ili něm: *Strunk*; nu pěsnik rěč ovu upotrěbljava u svojoj pesmi u města rěči: *stablo*.

[7]) *Marča* isto znači što *mirta*.

[8]) *Čemin* něm. *Jasmin*.

[9]) *Zenuti* ili *zebati* znači u hèrvatskom jeziku to što u němačkom : *aufsprossen, emporkeimen*.

[10]) *Tigra* ili *ris* isto znači.

[11]) *Pernica* ili *blazina* jesu rěči istog znamenovanja.

[12]) Bajoslovje gèrčko i rimsko nas uči, da Apollo ili Phöbo sunce vozi. Često pěsnici sámo sunce kèrste Phöbom.

[13]) Pod *činom* pěsnik razuměva viloviti *stas* ili *dèržanje* svoje ljube.

[14]) Iz bajoslovja je poznato, da je bog boja, silni Mars, bio ljubovnik lěpe boginje Venere.

Kratak pregled naše književnosti.

Od g. 1835 do najnovie doba.

Od M. B.

Već iz naslova tog članka vidi se, koja mu je svèrha. Korist i važnost sličnih literarnih pregledah potanko dokazivati suvišno je, jer ne samo što se u takovom pregledu cěla dělateljnost književnikah zèrcali pred očima čitatelja, već se time i književnici sámi neposredno potiču na dalnju radnju, oni pako izmedju njih, koji se bave dogodovštinom naroda svoga, iz tih pregledah znamenito gradivo kupe za svoj poso, znajući dobro, da je književnost naroda najbolje měrilo njegovo, ne samo u duhovnom nego i u svakom drugom smislu.

Srodna naša bratja Česi, Poljaci i Rusi, uvidjajući korist sličnih pregledah, počeli su ih već odavna priobćivati, pa su time nedvojbeno mnogo dělovali glede dalnjeg svog književnog naprědka. I nami dakle treba da se u priměr bratje naše ugledamo, jer odkako se književnosti slavjanske, duhom svete uzajemnosti okrěpljene, zaměnito podpomažu, dužnost je naša: ne samo sámim sebi, nego i srodnoj našoj bratji putem sličnih pregledah račun dati o dělovanju našem na književnom polju, kao što to oni čine priobćujuć nam preglede dělovanja svoga.

Kod nas je, istinabog, stranom u istom Kolu, stranom u novinah i pogděkojih knjigah, bilo kratkih

knjigopisah pojedinih godinah, nu ukupnog i sistematički razredjenog pregleda cěle naše književnosti, počemši od g. 1835, kao dobe duševnog našeg preporodjenja, do sada još nebi nigdě. *) — Takav indi pregled u kratko sastaviti zadaća je pisca ovog članka, koj nije pošo za mučnom onom slavom, koju bi možd steko, da sastavi potanki i obširni opis ili kritičnu historiu naše književnosti, već děržeći se poslovice naše: bolje išta nego ništa! — zadovoljan je time, ako malim ovim gradivom štogod doprinese za veliku onu sgradu, koju će valjda kasnije na većem temelju osnovati i izvesti umnie i izvěrstnije glave.

Prije ipak nego li se primaknemo glavnom predmetu, treba svakako da malo i kao mimogred svěrnemo okom na historički začetak i razvitak naseg knjižestva. Komu je indi taj pokret iole poznat, taj će znati, da je naša tako zvana civilna Hěrvatska, premda inaće prostorom malena i neznatna zemljica, svojim duševnim pokretom — komu g. 1835. pěrvi povod dadě mali nu žarom najplemenitijeg domoljubja oduševljen broj slavno u cělom Slavenstvu poznatih muževah — da je indi mala tà Hěrvatska tim svojim pokretom za naše doba preduboko zasěkla u historiu raznolikog razvitka južnih Slavenah, a osobito u historiu razvitka srodnih i najbližjih plemenah — Sěrbaljah, Slavonacah i Dalmatinacah; dapače neće biti no živa istina, ako rečemo, da ova malena zemljica u novijoj historii razvitka južnih Slavenah zauzima važno město, i to ne toliko uspěhom kakovim izvanrednim i veličinom osobitih kakovih dělah, koliko životvornom okretnostju i velikim naporom duševnim, kojim prosù iskru nova života i

*) Pokojni naš Drag. Seljan doduše izdao je g. 1840 dělce pod naslovom: Početak napredak i vrědnost literature ilirske, al šta je hasne, kad se poslě u toj struci ništa nastavilo nije.

zdrave pomladi u trulo krilo južnoga Slavenstva. Od civilne Hèrvatske potekla je električna strěka, proletivši i pokrenuvši tromo tělo plemenah južno-slavenskih; zemljici ovoj iz krila izniknuo je onaj duh krěpki i mladi, koi je krěpostju i mladostju svojom okrěpio i pomladio sve, što je do sad čamilo i mèrtvilom zakvačeno bilo u južnom Slavenstvu. — Mi smo sámi živi svědoci tomu: da u nijednoj zemlji južno-slavenskoj nije bilo u naše doba toliko žara i revnivosti rodoljubive, toliko plemenita uzhita i nastojanja uznosita, toliko nevine zanešenosti u mladeži, da, velim, nigdě rěč, „narodnost" nije bila od tolika čara, tolike moći — pravo da kažemo: čudotvorne, od koliko je baš bila u ovoj odprije zanemarenoj i zaboravljenoj zemljici — u civilnoj Hèrvatskoj. — Ovaj je žar i plamen dàkako ugasnuo, Hèrvatska naša učinila je što je mogla, ali baš to, što je taj plamen u njoj buktio bolje i jače nego li igdě drugdě u južnom Slavenstvu, baš to nam svědoči dovoljno, da je ovdě bilo ognjište novoga života u južnih plemenah Slavenskih. — To je istina, koju poricati nemože nitko; ali tome se nemamo zašto ni čuditi, ako zrělo i bistrim okom stanemo motriti sve okolnosti, u kojih se nalaze pojedina plemena južno-slavenska, ili u kojih su se barem prije nalazila. Nijedna zemlja i nijedno pleme na jugu slavenskom nije bilo prije poslědnjega europejskoga pokreta u toliko sgodnom i udesnom položaju, u koliko sgodnom i udesnom biaše upravo civilna Hèrvatska. — Pleme Sèrbsko n. p. štono je svakako veoma znatno izobiljem različitih svojih darovah, stranom duhovnih stranom materialnih, ipak radi mnogih okolnostih, u kojih se je do sad nalazilo, a osobito zato, što je u cesarevini austrijskoj raztrešeno te preizmešano s inorodnimi življi i plemeni, nije moglo stvoriti u sebi onakovo ognjište, odkuda bi se

iskre sipale na okolo. Hèrvatska pako je cělovito tělo, u klupko sbijeno, bez ikakove tudje priměse, oslanjajući se s jedne strane na čili živalj sèrbski, a sižući s druge strane do mora — ovog prostranog stecišta narodah i ponajglavnijeg světlonoše — i cèrpeći odtuda, a osobito iz krěpka duha Hèrvatah primorskik poobilato snage i života. Treba zatim i to na um uzeti, da je naša Hèrvatska osim toga bilo tělo bedemom posebnih svojih pravah i povlastih ogradjeno i to prama istoj Ugerskoj, s kojom sdružena biaše pod někimi uvěti samovlastno. Ovdě dakle — ili nigdě drugdě — mógao je duh plemenah južno-slavenskih sagraditi sebi hram, te u tom hramu podići ognjište, odkuda bi se životvorni plamen širio po južnom Slavenstvu. — Istina, pleme Sèrbsko u Austrii po prirodnoj vèrlini svojoj bilo je već odprije budno, i to puno prije, nego se je Hèrvatska iza težka sna prenula i oživila novim duhom preporodjena, te je revno gojilo svetinju svoje i ukupne narodnosti, njegujući sveti taj plamen u grudih sunarodnikak svojih, ali ovaj plamen, nebudući podpirivan čistim i zdravim větrom nova života, bio je već poblědio, te bi bio po svoj prilici i ugasnuo — barem u Ugèrskoj — da nebude udario taj větar iz Hèrvatske, te na krilih svojih donio životvovnà kisa, koj uzpirì i oporavì opet onaj plamen do buktinje. Time što je mala naša domovina, ova prije nepoznata Hèrvatska započela i ustrojila te započeti i ustrojiti mogla na slobodniem svom zemljištu i u povlastenom svom področju krěpki i zakoniti odpor proti navali pretěrane i nepravedne Magjarštine, time se je rodio novi život i novi věk svemu južnomu Slavenstvu. I tako je Hèrvatska uzela prednjačiti u področju duhovnoga razvitka plemenom južno-slavenskim i to ne zato, kao da je tobož grana krěpčija i naprednija od drugih granah južnoga Slavenstva, nego zato, što joj bi-

aše položaj i sudbina sgodnija, te je malimi svojimi su krěpkom voljom i oduševlenjem domorodnim podvostručenimi silami ono činiti mogla, što druga plemena nemogaše sa svojom još tolikom snagom.

Da su rodoljubivi trudi domoljubah u civilnoj Hèrvatskoj, a napose pozivi njihovi u kolo ukupne književne sloge, odmah u početku divotvorno dělovali na sdruženu našu bratju Slavonce i Dalmatince, zatim na ostale Primorce i Istriance, na hèrvatsku našu i slavonsku krajinu, pače i na ugnjetenu našu bratju, što pod težkim turskim jarmom stenje u Bosni, o tom se je mogo osvědočiti svatko, koi je goder pozornim okom motrio kako se je nakon několiko samo godinah u svih tih pokrajinah sve to većma razširivati stala něka narodna samosvěst, koja se svagdě kao sigurni predběžni uvět daljeg narodnog naprědka smatrati mora. Skoro u svakoj izmedju napomenutih južno-slavenskih granah bilo je odmah početkom našeg razvitka pojedinih ljudih, koji prije u svojoj samoći i oděljeni od drugih gojiše kojekakve jednostrane narodne ili baš sasvim proturarodne i tudjim duhom otrovane težnje, no čuvši jedva o naměri i svèrhi domorodacah hèrvatskih, skočiše na noge, te odmah — kao da im bludećima u tavnoj pustari iznenada zasinù jasna zvězda predhodnica, — nukani silom veličanstvene pomisli o slogi i uzajemnosti slavenskoj, pružiše bratji svojoj radostno ruke, pa uhvativši se u kolo sloge, uztrajaše radeć svestrano na polju duha s bratjom sve do dana današnjega.

Dogodovština nas uči, da svaki nauk, ma bio u ostalom bog zna kako lud, nevaljan ili opak, ipak nadje svojih slědbenikah; — kad je indi tomu tako — premda se mnogi tomu čude — nije nego sasvim naravno, da velika kakova i plemenita pomisao, kojoj je usadjena klica jur od naravi u sèrca ljudska, ako se potakne u

pravi čas, zanĕti mora duh i sèrce čovĕčje. Pa tako upravo bi i kod nas, jer istinite i divne rĕči, koje propovĕdahu duhom vĕka našega i slavenske uzajemnosti oduševljeni domorodci naši ustmeno i pismeno, nebiahu slične rĕčima vapijućeg u pustinji, već su priličile možnim zvucima trublje pred Jerihom, jer se i pred tim rĕčima stadoše rušiti zidine raznih ostarĕlih predsudah, što su medju pojedinim granama južnog slavenstva obstojale do ono doba. I tako se upoznaše i sdružiše razdružena bratja na jugu slavenskom, dočim se krug sveštenikah prosvete, najme književnikah, s početka malen i tĕsan, sve to većma razširivati stadè.

Rečeno bi gore više, da se velika i plemenita kakova pomisao u pravi i sgodni čas potaknuti mora, ako se hoće da dobrim urodi plodom, a to je živa istina, koju najbolje posvĕdočiti može dogodovština svĕta, gdĕ je mnoga uznosita i plemenita pomisao ili sasvim propala ili neurodila žĕljenim plodom, a to samo s toga, što nije potaknuta u sgodno vrĕme. Al netreba nam pozivati se na dogodovštinu svĕta, kad imamo domaćih primĕrah, koji su nam ne samo glede srodnosti predmeta već i glede vremena najbližji. Neima dvojbe, da će svakom izobraženom južnom Slavenu poznato biti, kako je u prošlom 18. stoletju, pa i početkom našega vĕka u ovim našim pokrajinama bilo pojedinih rodoljubah i učenih ljudih, koji su izdavanjem svojih dĕlah bĕlodano dokazali, da im je stalo do napredka duhovnog naroda svoga; tako je n. p. poznato, da su punó zaslužni muževi kao: P. Vitezović (Ritter), I. Bĕlostenec, A. Jambrešić, V. Došen, A. Kanižlić, B. A. Kèrčelić, A. Kačić, F. Kornig, P. Katančić, I. Kèrmpotić, M. i St. Relkovići, u prošlom jur stolĕtju *), — početkom našeg pako

*) Gdĕkoji će valjda primĕtiti, da u tom kratkom pregledu, koj — kao što naslov veli — počima sa duhovnim našem

F. M. Apendini, J. Stulli, J. Voltiggi, G. Čevapović, S. Starčević, zatim I. Domin, T. Mikloušić, Ig. Kristianović, A. Rožić, *) i još mnogi drugi možebit pomanje poznati spisatelji hèrvatski, slavonski i dalmatinski **), stra-

pokretom od g. 1835, nije bilo od potrěbe navadjati pisce prošlog stoletja, kao ni one, koji su početkom tekućeg věka na književnom polju štogod radili, no buduć da svako predjašnje stoletje nosi u sebi klicu dojdućega, zato ne samo što nije suvišno, dapače potrebito je saveza radi ovdě u kratko obazrěti se i na one muževe, koji su tečajem prošlog pa i početkom tekućega stoletja predběžno dělovali za naš sadanji duhovni razvitak; jer sve na světu stoji u neprekidnom savezu, sve ima svoje dalnje ili bližje uzroke i poslědice.

*) Ova poslědnja dva pisali su takodjer poslě g. 1835.

**) Evo još několiko spisateljah, što su takodjer u hèrvatskom jeziku i abecedom latinskom pisana manje važna děla različitog — većom ipak stranom cèrkvenog — sadèržaja izdali; kao n. p. u prošlom stoletju: A Bačić, S. Badrić, I. Bandulović, J. Banovac, G. Bašić, H. Bonacić, J. A. Bellić, M. Dobretić, A. Dolinić, F. Farković, J. Filipović, I. Gèrgić, F. Glavinić, F. Š. Gorjup, A. Ivanošić, A. Juranić, A. Knezović, M. Lanosović, B. Lenković, I. Lukinić, B. Mataković, J. Matiević, I. Matović, I. Mulih, J. Paulović-Lucić, I. Pavić, G. Paštalić, L. Tèrzić, A. Tomiković, A. J. Turković, F. Velikanović i J. Vlašić, u našem pako věku: M. Čulić, A. Dorotić, M. Horvatović, M. Ivanović, J. Lovrenčić, I. K. Mihalić, A. Mihalić, A. Miletić, A. Mudrovčić, A. Nagy, I. Ožegović, K. Pavić, M. Pustaić, F. Rakamarić biskup osorski, i o. m. kojih děla svaki, komu je do toga stalo da se o istini osvědoči, naći može u većim knjižnicama naše domovine, osobito pako u knjižnici L. Gaja, I. Kukuljevića, narodnog muzeja, akademije, pa zatim i u knjižnici biskupskoj u Zagrebu. Tom prilikom treba da se napomene revnivost g. prof. A. Mažuranića, koj se jur više godinah bavi sa sakupljivanjem bibliografičkih datah, te je uslěd toga jur pobilěžio množinu spisateljah (do 500), i to od starie doba pa sve do dana današnjega, što su različita děla napisali i izdali u jeziku hèrvatskom, a latinskom abecedom. Lěpa zaista gradiva za historiu književnosti naše, koja bi,

nom za porabu izobraženih, stranom pako i za prosti narod izdali u hèrvatskom jeziku i abecedom latinskom pisane različite opreděljenoj svèrhi shodne knjige i spise; poznato je nadalje — da je pokojni zagrebački biskup M. Vèrhovac, inače obće ljubljen i vèrlo učen muž *), potaknut čuvstvom domoljubnim, izdao g. 1813 znameniti svoj poziv **) na sve sveštenike svoje

da se jednom sastavi, najbolje dokazati mogla, da je u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmacii, počemši od srědnjeg pa sve do našega věka, uvěk bilo rodoljubivih muževah bavećih se literaturom domaćom.

*) M. Vèrhovac izdao je takodjer někoje manje stvari u hèrvatskom jeziku, što su g. 1809. 1822 i 1827 u Zagrebu tiskane.

**) Buduć da se taj poziv može smatrati kao važan historički prilog našeg razvitka, zato evo ga ovdě u matici latinskoj od rěči do rěči: Lingva Illyrica, — licet in tot ora diffusa varie pronuncietur, universim tamen suam in vocibus et dictionibus puritatem, ac elegantiam, in singularibus rebus apte exprimendis, et sententiis varie aeque, ac eleganter efferendis copiam, et svavitatem possidet; atque, non obstante particularium dialectorum varietate, aut peregrinarum vocum admixtione, magna ubertas cum puris vocibus in eadem conjuncta semper manet. — Tam singularium vocabulorum croaticorum, et slavonicorum collectiones, quam diversa in his lingvis carmina et libri impressi existunt complures, quae omnia amplum perhibent testimonium, quanta amoenitatis, et gravitatis virtute patrium hocce idioma niteat; ad cujus majorem perfectionem jam olim celebres viri sua industria multum contulerunt: et quidem in Croatica dialecto, quantum constat, primus *Habdelić Georgius* per Dictionarium Graecii 1670 impressum; postea *Bělostenac Joannes* per suum Gazophylacium Zagrabiae 1740 typis vulgatum; ac demum *Jambrešić Andreas* per Lexicon aeque Zagrabiae 1742 editum; in Slavonica autem *Došen Vitus* „Aždaja sedmoglava“ Zagrabiae 1768., *Kanižlić Antonius* „Sveta Rožalia“ Viennae 1780., ac *Ivanošić Antonius* „Tri poglavja knjige poroda“ Zagrabiae 1788 edi curantes sermonis hujus thesaurum multum auxerunt. Successerunt recentioribus temporibus, prae-

biskupije; poznato — da se je jur g. 1813 u Beču skopilo učeno družtvo rodoljubah, većom stranom Hèr-

ter libros pro usu Scholarum Nationalium praeclare adaptatos, aliaque egregia vocabularia, duae Croaticae Grammaticae, una per *Franciscum Kornig* 1795, alia per *Anonymum* 1810 vulgata. Prodiverunt quoque in Croatico Idiomate Sacri Sermones tam originarii, uti 1784 *Joannis Mulih*, quam ex aliis lingvis traducti, uti 1770 *Balthasaris Matakovič*, et 1796 noti libelli *Josephi Matievič*; nec absimiliter in lingva Slavonica praeclaris viris sua laus deest: qui Auctores elegantiori dicendi genere usi effecerunt, ut vires patrii sermonis pedetentim vigorem, ac venustatem accipiant. — Attamen sive vocum significationes, et mutationes, sive enunciationum expressiones hucusque adnotatas spectemus, restant adhuc, quae nec ex horum Grammaticis, Lexicis, et sermonibus, ac poematibus, nec ex scholasticis radicallum vocum syllabis depromi possunt; neque accepimus Scriptores illos Classicos, qui, prout florente Imperio Romano evenerat, scribendi genere alios longe antecellerent; ut adeo pro aliquibus opportunum subsidium, si non fons, virtutis lingvae Croaticae, et Slavonicae etiam in communi tam foraneorum Dominorum Sacerdotum, quam ipsius populi usu latere videatur; sicut enim in cujusvis lingvae vernaculae puritate copia et elegantia prius usus, dein auctoritas dominatur: ita apud nos, quod fors Romanis aliisque ab initio evenerat, similem ornatum non solum ex impressis libris, sed etiam literatorum, et plebis usu repetere possumus; tam enim literatus, quam plebs 1mo: multas Illyricas voces bonas, et aptas vel felici casu invenit, vel per alios sparsas fidelius custodit; quas etiam eruditi aut frustra quaerunt, aut non sic aptas inveniunt, aut praeter usum novas inducunt contra sententiam Grammaticorum docentium: non esse opus, nova vocabula dare, ubi ab olim exstant, nisi sint res novae inventae: nec verbis applicare novas significationes, veteribus ignotas: sed rectam significationem esse, quae vocabulis prima illorum origine et vi convenit. Tam litteratus, quam plebs dein 2do: multa adagia sive ab aptis exemplis, et similitudinibus deducta, sive ex aliis lingvis ad sensum recte expressa conservat; Illyrica certe lingva multis proverbiis sibi propriis abundat. Memorata quoque plebs 3tio: est

vatah, koji se baviše time, da narěčje hèrvatsko obrade, oplemene, te maternji svoj jezik putem knjiže-

fidelis custos multarum cantilenarum, culturae lingvae deservientium; cum sicut ubique Poetarum authoritas in lingvae cultura magnae semper fidei fuit: ita apud nos ejusmodi sacra, et profana carmina multiplices praestent usus; nam non minus de bello, aut pace; viris principibus, aut militaribus ducibus; moribus item, et consvetudinibus, aut ritibus et indole populi memoriam retinent; quam etiam de vocum proprietatibus, syllabarum quantitatibus, totiusque lingvae genio ideam praebent. — Considerato itaque eo: quod lingva Illyrica in plurium deliciis habeatur; in ea quotidie quaepiam accuratius scribantur; et nunc per recens Viennae coalescentem eruditorum virorum Societatem, quae in Illyricae lingvae Dialectis eruderandis et excolendis laborat, ad eximium florem deducenda speretur; ut ejus ubertas, elegantia, et virtus tam penitius cognosci, quam magis conservari, et augeri valeat; ac vocabulorum puritas, omnia peregrina excludens, ac ejus venustas ad ornamentum, quo aliae vernaculae hodie gaudent, accedere possit: eapropter, reliquos inter Titulatam Dominationem in eo interpello, provoco, et requiro: ut specialia vocabula Croatica, aut Slavonica; quaevis adagia; et cantilenas populares sive hucusque pro se congestas, sive deinceps colligendas, mecum etiam quo ocyus communicet. — Desidero summopere, ut, prout alii in Theologicis, alii in Juridicis, alii in reliquis objectis varias expressiones adnotant; ita, cum caeteris Dominis animarum Curatoribus, Titulata Dominatio eo etiam subin suum studium convertat, et 1mo: apta, propria, et rei exprimendae accomodata Croatica, aut Slavonica vocabula, quibus aut ipse utitur, aut quae in consvetudine quotidiana apud plebem versari observat; nitidiores quoque voces apud populum in objectis et negotiis ruralibus vigentes, nec non substantivis adjectiva, verbis adverbia convenientia, quae pro puritate, et decore lingvae Illyricae utilia judicat, in sua adversaria referat; omnium vim, usum, significationem, et interpraetationem adjiciendo; 2do: Adagia in diversis circumstantiis feliciter inventa, et selectas quasvis loquendi formulas: dein 3tio: omnes cujusvis generis cantilenas croaticas, aut

stva u život uvedu *); poznato napokon i to — da je od 12. sèrpnja g. 1806. do 1. travnja g. 1810. u Zadru pod upravom franceskom izlazio list u našem jeziku pod naslovom: Kraljski Dalmatin **), kojeg su uredjivali Budrović i Sandri. To je dakle po svoj prilici manje više poznato, al sve to samo tim jasnije posvědočava, da uz pèrkos svemu nastojanju pojedinih ljudih tada

Slavonicas, cum adnotatione, quantum constaret, quando, et a quo, ac qua occasione compositae? opportune colligat, et haec omnia ad me successive transmittat; ac tandem 4to: cum praeter supra recensitos libros in Parochiali Bibliotheca, alia nonnula opuscula praesertim antiqua latere possint; requiro, ut talium titulos mihi significet, ac antiquos speciales libellos mecum communicet; sicque omnia Croatici, aut Slavonici sermonis producta ad divitias et genium lingvae cognoscendum apta, pro laudabili suo in res patrias affectu mihi indicet, tali suo conatu ad nitorem lingvae patriae etiam collaboraturus: quatenus cuncta in congruum usum converti, et quae ruri vagantur, in unum manipulum comportata publicae utilitati in lucem subseque dari possint. Datum Zagrabiae die 26. Junii 1813. *Maximilianus Vèrhovac, Episcopus Zagrabiensis.*

*) To družtvo se takodjer u pozivu biskupa Vèrhovca napominje, nu premda se je pisac toga članka podosta trudio da sazna imena članovah toga družtva ili plod njihovog dělovanja, ipak mu to nije pošlo za rukom; nu u město toga saznao je, da se je g. 1817 u Beču sklopilo drugo družtvo rodoljubah, većom stranom mladih lěčnikah, po imenu: Dèrčić, A. Praunsperger, Škaur, Šporer, Živković i Mihanović, koji su takodjer nastojali oko toga, da književnosti naroda svoga put prokèrče, te uslěd toga jur izdaše program i poziv na predplatu novinah, koje bi bio uredjivao u narodnom jeziku još sada medju našimi književnici živi i poznati g. Šporer; nu novine te, neimajući dosta predplatnikah, nisu mogle izići.

**) Ove novine izilazile su — usporeda sa talianskim jezikom u jednakih stupcih — svake subote po jedan list na cělom arku.

još nije prispělo ožudjeno ono i sgodno vrěme, gdě bi bio duh pojedinih mogo s uspěhom prodrěti u narod kao sěme u plodonosnu zemlju, da se tamo ukoreni, prozene, doraste, te urodi obilatim plodom. To vrěme prispijè tek početkom četvèrtog desetka godinah našeg stolětja, gdě se uslěd napora sve silnije i autonomii našoj prěteće Magjarštine jur počè u Hèrvatskoj radjati něki duševni odpor *), koj do skora srědište svoje nadjè u několiko za onda mladih i oduševljenih spisateljah, štono se sakupiše oko L. Gaja, komu uslěd suda bezpristrane dogodovštine svakako velika zasluga pripada zato, što je on pèrvi dobro i zrělo shvatio zadaću svoju glede novog preporodjenja naroda našega, te za privesti ju dobrim uspèhom u dělo shodna srědstva poprimio. Jur g. 1830 izdao je L. Gaj u Budimu dělce pod naslovom: Kratka osnova horvatsko slavenskoga pravopisanja, zatim pako, pošto bi mu se bili — nukani čuvstvom žarkog domoljubja — pridružili: D. Rakovec, V. Babukić A. i I. Mažuranići, P. Stoos, L. Vukotinović i J. Marić, pošlo je Gaju nakon velikog odpora, na kojeg běše nagazio stranom kod bivšeg ugèrskog naměstničtva, stranom pako u vlastitoj domovini, ipak sretno za

*) Taj duševni odpor bì izim jur napomenutih glavnih uzrokah takodjer silno potaknut glasovitim dělom P. I. Šafařika: Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, zatim dělcem J. Kollára (pseud. Horvatovića): Sollen wir Magjaren werden? pa Slavinom i Slovankom od J. Dobrovskoga, i još drugimi u ono vrěme izišavšimi, istinabog němački, nu ipak skroz i skroz u slavenskom duhu pisanimi knjižicami, koje bi se — jedva izišavše — odmah razgrabile i čitale. Uz to se domorodci po raznih domovine naše gradovih dogovarahu o naprědku duhovnom, kojega potrěbu je svaki jur živo osećao, što je sve skupa mnogo k tomu doprinělo, da se prokèrči onaj put, kojim su odmah zatim krěpko udarili mladi naši književnici.

rukom, da je mogo g. 1835 izdati dole niže pobliže naznačeni i do sad neprekidno ustrajavši organ u narodnom jeziku. — Odkako se na obzorju južno-slavenskom pomoli taj list, počeo je broj spisateljah i njihovih spisah različite vèrsti od godine do godine sve to više rasti i umnožavati se, tako, da se svaki pravi rodoljub sèrdačno uzradovati mora, kad vidi, koliko imade jur sada — nakon 19 godinah — narodnih boracah na světlom polju duha i prosvěte. Izim prije napomenutih puno zaslužnih i sada — može se reći — jur starešinah na polju preporodjenog našeg knjižestva, biti će nedvojbeno mnogomu izmedju čitateljah tog članka povoljno, ako mu se ovdě priobći ukupni pregled ostalih naših spisateljah, sastavljen alfabetičkim redom, neglede ći tù na kakovo pèrvenstvo spisateljsko, na različiti pravopis pojedinih, ili na vrěme kad je koj izmedju njih u kolo spisateljah stupio *). — Evo ih dakle što su poznati iz Hèrvatske: I. Antolić, G. Augustinović, V. Bertić, M. Bogović, R. Cvetić, I. Čivić, D. Demeter, J. Dvpranić, L. Eirholcer, D. Galac, T. Goričanec, H. Hèrgović, N. Horvat, D. Jarnevićeva, N. Krestić, I. Kukuljević, F. Kurelac, D. Kušlan, M. Mrazović, A. Nemčić, J. Partaš, J. Pavletić, I. Pèrkovac, T. Pintarić, G. Pisačić, I. L. Posavec, P. Preradović, N. Radočaj, I. Randić, I. Rukavina, A. Sabolović, D. Seljan, E. Sladović, A. Starčević, A. Stipić, K. Šmid, L. Španić, M. Špor (Šporer), I. Švear, I. Švelec, I. Tèrnski, Š. Travinić, O. Utěšenović, A. Veber (Tkalčević), S. Vèrbančić, I. Vinković, F. Volarić, V. Zorac, P. Zoričić, F. Žužel; Iz Slavonie: K.

*) Ovdě su napomenuti samo oni, koji su do sad kakovo makar i maleno posebno dělo izdali, ili koje novine ili časopise uredjivali, jer da se svi oni ovdě popišu, koji su nam okrom toga perom svojim poznati, to nedopušta prostor ni svèrha tog članka. Děla pako ovdě priobćenih spisateljah slěde svojim redom, kronologički popisana, u tom članku.

Agjić, I. A. Bérlić, A. T. Bérlić, F. Š. Begry, I. Filipović, S. Gérdenić, V. Golub, L. Ilić, S. Iliašević, M. Jaić, S. Marianović, S. Ovničević, M Topalović, J. Užarević, K. Veselić; Iz Dalmacie: M. Ban, K. Božić, J. Danilov, T. Ivanović, T. Ivčević, A. Kabalinić, Ant. Kaznačić, Aug. Kaznačić, A. Kuzmanić, S. Ljubić, O. Počić, A. Roči, A. Rusi, M. Santić, A. Stazić, N. Tomaseo, N. Valentić, A. Vidovićeva, V. Vežić, M. Zorčić; Iz Bosne: M. Čuić, F. Junkić, I. Martić, M. Nedić; Iz Štajerske, Kranjske i Koruške: I. Macun, M. Majer, R. Razlag, S. Vraz; Iz Slovačke: G. Haulik, S. Moyses, B. Šulek; iz Poljske: J. Bielak. I to su oni u narodu našem poznati književnici, koji su u ovih južno-slavenskih stranah pisali i izdali koja děla ili novine u jeziku hèrvatskom, ili kako ga sloge radi i za neuvrěditi čiju sebičnost ukupnim (kolektivnim) i ujedno historičkim imenom nazvasmo — u jeziku ilirskom *), abecedom latinskom, te — izuzamši samo pogděkojega izmedju napomenutih književnikah — pravopisom obće primitim i po priměru bratje Čehah organički uatrojenim. — Odtud se vidi, da je dalnji duhovni razvitak naroda našega dovoljno osiguran brojem spomenutih literatah, ako samo u njima i nadalje ustraje čista i sveta vatra domorodnog čuvstva, podkrěpljena čvèrstom voljom i — što je najglavnije — svestranom neumornom radnjom.

Budući da je žurnalistika u nas glavno dělovala da probudi narod naš iz mèrtvila i da ga privede k samosvěsti, i buduć da je upravo ta naša žurnalistika u

*) O ilirskom imenu pisalo se je u prošlih godinah toliko u novinah i pojedinih dělah, da nam se gotovo suvišno viditi ovdě u opravdanje tog nazivlja upuštati se. Toliko se ipak kao mimogred napomenuti mora, da su to staro i historičko ime ne samo pojedini učeni ljudi našeg naroda u prošlih jur věkovih pa sve do naše doba često u političkom i lite-

pèrvo doba novieg našeg razvitka skoro jedino srědište i tèrkalište bila, gdě se vežbahu i natěcahu mladjahne sile književnikah naših, zato treba, prije nego li se predje na pojedina tečajem poslědnjih 19 godinah izišavša děla, da se ovdě napomenu sve naše novine i časopisi onim redom, kojim pronikoše na polju književnosti naše. Dèržeći se dakle pravca toga, valja nam napomenuti najprije: **N a r o d n e n o v i n e**, koje od početka g. 1835 u Zagrebu sve do danas uredjuje i izdaje L. **G a j**.

---

rarnom smislu glede naroda našega upotrěbljavali, već i mnogi tudji; tako biti će n. p. poznato, kako je sám pokojni francezki car Napoleon, važnim onim i poznatim svojim dekretom od 14. listopada g. 1809 staro ime **i l i r s k o** u južno-slavenskih i prěko-savskih pokrajinah oživotvorio, te time dokazao, da mu je ne samo starodavna prošastnost nego i budućnost naroda našega jasna. Oni dakle književnici, napose Hèrvati, koji su ukupno ilirsko ime — i to zaista više u književnom nego li u političkom smislu — upotrěbljavali, činili su to tako rekuć s požèrtvovanjem i s někim zatajanjem samoga sebe — jedino obće sloge radi, jer da im je do kakovog izlišnog pèrvenstva stalo, mogli bi bili onim istim pravom svoje živo ime **h è r v a t s k o** u književnosti pridèržati i upotrěbiti, kao što to u svojih dělah takodjer mnogi stari i novi spisatelji ne samo rodom iz Hèrvatske već iz Dalmacie, iz Bosne i ostalih južno - slavenskih stranah učiniše, pa im nebi bio nitko prigovoriti mogo, buduć da bi se temeljitost tog prava svakom, koj bi iole dvojio, cèrno na bělom iz puno knjigah i po samoj naravi lasno dokazati mogla, pače ako bi koj nevèrni Tomo dan danas u spomenutih dalmatinskih ili bosanskih stranah, bilo kojeg književnika ili prostog čověka upitao: kojim jezikom govori i piše, odgovorio bi mu jamačno: **h è r v a t s k i m !** — to bi dakle sve i toga još puno više spisatelji naši, za opravdati **h è r v a t s k o** ime u književnosti većeg děla južnog slavenstva, upotrěbiti mogli, da im se je htělo vodu na svoj mlin navraćati, kao što to u sličnom slučaju mnogi drugi veliki i mali narodi čine, nu oni to neučiniše, imajuči višji i dalnji cilj pred očima! — Da li su pako pravo imali ili ne kad su tako radili, i da li ime

Uz ove političke novine, koje, od nepriatnih okolnostih prisiljene, několiko puta svoj naslov proměniše *), izlazi pod istim uredničtvom Danica, poučno-zabavni list, koj, premda je poslě pèrvog polletja g. 1849 prestao izlaziti, ipak početkom t. g. nastavì svoj tečaj. Izim ovih pèrvih organah na polju mlade nàše književnosti izlazile su redom još slědeće novine i časopisi, najme: — Zora dalmatinska, zabavno-poučni list, što je pod uredničtvom A. Kuzmanića, zatim J. A. Kaznačića i N. Valentića izlazio od početka g. 1844 pa do konca g. 1847, gdě dalnji svoj tečaj obustavì; — Branislav, politički list, koi je izlazio g. 1845 samo u 13 brojevah **); — Saborske novine, izlazile su u Zagrebu počemši od 6 lipnja do 29 sèrpnja g. 1848 u 15 brojevah. Urednici tog političkog ponajviše saborske věsti priobćujućeg lista biahu: S. Verbančić i N. Krestić; — Slavenski jug, politički list, koj počè izlaziti u Zagrebu 6. Kolovoza 1848 a prestà 11

hèrvatsko pa zatim i ilirsko kakovu budućnost ima ili ne, o tom ćemo se u budućem svezku „Kola“ u jednom posebnom članku malo obširnije razgovarti — ako Bog dà! —

*) Narodne novine měnjale su svoj naslov kako slědi: od 6. siěčnja 1835 do konca iste godine zvale su se Novine horvatske, od 2 siěčnja 1836 pa do 18 siěčnja 1843 primiše naslov Ilirske narodne novine, od 21. siěčnja 1843 do 6. ožujka 1844 Narodne novine, od 9. ožujka 1844 do 30. lipnja g. 1849 Novine hèrvatsko-slavonsko-dalmatinske, zatim Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske, a od 2. sèrpnja 1849 do sada zovu se opet Narodne novine.

**) Gdě je izlazio taj list i tko mu běše urednik, to se samo nagadja, al se ipak ni dan danas pravo nezna; isto tako neima u Branislava jasno naznačenog vremena, premda se sluti da je g. 1845 izlazio. Uzrok tomu biaše tadašnji tužni položaj narodne naše stranke naprama magjarskoj dikasterialnoj supremacii.

Veljače 1850. *) Urednici tog lista bili su najprije D. Kušlan i N. Krestić, zatim L. Šplait i M. Međaković, a najposlě B. Šulek; — Priatelj puka, list pučko-politički, koi je uz Slavenski jug takodjer u Zagrebu izlazio od 9. kolovoza do 29. studenog g. 1848 u 15 brojevah pod uredničtvom D. Kušlana; — Glasnik dalmatinski, političke novine, koje izlaze u Zadru svedj pod uredničtvom A. Kuzmanića od početka g. 1849 pa sve do dana današnjega; — Jugoslavenske novine, političkog sadèržaja, koje su izlazile u Zagrebu počemši od 8. travnja pa do 14 prosinca g. 1850 **). Urednik tih novinah bio je I. Dvoranić; — Pravdonoša, pravoznanstveni list, koi je pod uredničtvom najprije A. Kuzmanića, poslě J. Danilova u Zadru izlazio počemši od 1. ožujka g. 1851 pa do 18 rujna g. 1852; — Neven, zabavno poučni list, koj izlazi u Zagrebu počemši od g. 1852 gdě ga je uredjivao M. Bogović, sada ga pako uredjuje I. Pèrkovac: — Pravnik, pravoznanstveni list, koj počě izlaziti početkom t. g. u Zagrebu pod uredničtvom M. Mrazovića; — Gospodarske novine, koje takodjer u Zagrebu početkom t. g. izlaziti počeše, i to pod uredničtvom D. Rakovca. Ovdě trěba da još dva měsečna lista napomenemo, najme: Měsečni list horvatsko-slavonskoga gospodarskoga družtva, koi je počemši od g. 1842 u Zagrebu izlazio svaki měsec po jedan svezak sve do konca g. 1852 ***) i kog je uredjivao D. Rakovec; — zatim je

*) Taj list obustavljen je odlukom banskom od 13. veljače 1850.

**) Dne 14. prosinca 1850 uzapćen je od str. c kr. redarstvene oblasti u Zagrebu taj list te uslěd toga obustavljen dalnji njegov tečaj.

***) Taj svèrhi svojoj sasvim neodgovarajući list prestao je uslěd odluke upravljajućeg odbora gospodarskoga družtva koncem

izlazio u Tèrstu Jadranski Slavjan, počamši od měseca ožujka 1850 pa do měseca kolovoza iste godine. Urednik toga časopisa bio je S. Rudmaš.

Ovo su dakle svi časopisi i novine *) kako su redom izlazile i stranom jur izlaziti prestale. Sad pako treba da predjemo na pojedina od g. 1835 izišavša děla, koja ćemo ovdě istim kronologičkim redom kao god i spomenute novine čitateljem našim priobćiti.

(Dalje će slěditi.)

„Slávy Dcera" ili kći Slave **).

Preveo ml. I. A. B.

Pèrvo pěvanje: Sala.

1. „U onoj zemlji" tako počima pěsnik svoju pèrvu pěsmicu „gdě se Sala rěka širi po cvatućim dolinama", gděno je někad snažna noga slavnoga Miliduha koracala, tamo stadě tužiti Slava majka naša nebesima svoju nepravdu. Bozi su ju saslušali. Dugo se savětovahu, kako

p. g. izlaziti, i to zato, da město svoje ustupi mnogo praktičniim Gospodarskim novinam.

*) Izim napomenutih novinah bile bi takodjer uslěd oglasa dne 23. travnja 1851 izišavšeg pod uredničtvom M. Bogovića izlazile političke novine pod naslovom: Domobran, da nije vis. c. kr. popečiteljstvo iste novine zabranilo.

**) Ova lirično-epična pěsma spěvana je od neumèrlog slavenskog pěsnika Jána Kollára u pet pěvanjah i 622 pěsmicah. Pet puta je ugledala běli svět i uvěk od Slavenah iskreno primljena. Ta pěsma je ovdě onako prevedena kao što se němački u Slavische Jahrbücher nalazi. Mnogima, koji česki original ili čitali nisu ili ga pako nerazumiju, bit će nedvojbeno veoma povoljno, što se je prevoditelj njima za volju potrudio, te pokrativši ovu iz 622 sonetah sastojeću pěsmu, bez uštèrba sadèržaja i smisla, poradio.

da ju nagrade, dok Lada (Venus) Mileku (Amor) nešto neprišapnù. Ovaj stvoriv děvicu, pokaže ju sboru bogovah, koj začudjen ušuti i taj čin pohvali.“ Ova pèrva pěsmica označuje sasvim značaj čitave pěsme. Bozi, udes, budućnost mora nagraditi Slavene za pretèrpljene nepravde; ali kako da nas nagrade? to bozi sámi dugo razmišljahu. Samo se boginja ljubavi domisli; ljubav samo može uništiti pretèrpljene nepravde. To zadèržaje čitava pěsma. 2. Nekima nije pravo, što pěsmice nisu u kom zapadnom jeziku spěvane, što pěsnik nije svoj jezik i svoju narodnost ostavio, kao njegovi predji: „Al zašto se gura starac (t. j. zapadni jezik) medju živahne děvojke, kad zna da su mu uda slaba? ili možebiti da koja budala, kad ide na sěver uzima odělo juzno?“ 3. Nijedna druga dražest ovoga života, samo ženska lěpota pěsnika je zaněla. 4. Ali — je li je njegov umotvor istinit ili je samo tašta sanjka zlatne mladosti? „Nije, nije to sanjka! ona živi! pěvaj! pěvaj mila pěsmo moja! meni je ona, dà, meni zaručena!“ 5. „U zelenoj šumi ima stara lipa; k njoj sam veselo išao, kad se je prolětje javilo i njoj sam moju tugu, moju želju, nevolju i sva ćućenja odao. Nju gèrleći, gorko jednom plakah: O zlatna lipo! daj ti barem zasloni nevolje i nepravde naroda, komu si sveta! Na jednoč oživi lištje, deblo se miće, i u božanskoj slici směši se kći Slave u mojim rukama na me.“ Ovdě je spojio pěsnik sliku ljubeznice sa domovinom i ovo sjedinjenje uzrokuje pěsniku čas najveće veselje, čas najžeštju žalost; nezna bi li otišao, bi li ostao, bi li plakao bi li se veselio? 6. Ali udes mu nedadè slobodu; ista božanska lěpota, koju je pod lipom našao, ukažè mu se i u cèrkvi. 7. Kao Hreljo stoji sada na razkrižju; nezna bi li lěpotu ili Slavu izabrao; zato naumì obiuh se dèržati. 8. Nije mu ni moguće, da se kojegod otrese. 9. Zato neka nitko nezaměri

mladiću, ako ga misli u bezkrajna zanesu, nitko neka ga zato nenaziva bezbožnikom, osim onoga „koj samo o hlěbu živi.“ 10. Trima stvarima mora pěsnik, da se ujedno smije i ljuti: kad je tèrbuh komu bog; kad se naduvena budala na jednoč snizi, i kad je lěpi cvatući cvět bez mirisa; al poběsni: kad vidi ljude, kojima niti grěšno niti krěpostno sèrce u njedrima ne kuca. 11. To pravda njegovu dvogubu ljubav i svejedno mu je, kao Anakreonu, polag koga krasnu pěsmu jednu pěva. 12. Činio štogod mu drago, uvěk mu je ljubeznica pred očima; pèrvi joj put sada očituje ljubav. 13. Pěrvi joj put obećaje věrnost. 14. To su najlěpši trenutci života i dva su puta uzhitjenii, kad to biva u prolětju. Tú uzhitjenost opěvà u tri pěsmice jako krasno. U 16. pěsmici opěvà pěsnik stan ljubeznice, koi je „milostivi bog za Slavu odredio.“ U tom stanu stanovala je duže vremena tuga i lelek radi ranah i nepravdah, koje je „Medo (herceg Albrecht), Lav (Heinrich) i ostala ljuta zvěrad“ boginji slavi zadavala. I odmah dalje slědi 17. „Kao što najme opuštena majka, izgubivša svoje sinove i kćeri, svaki dan žalostna ide na njihov grob, te nariče: tako se ja mogu š njome uporediti, kad vas — o pusti gradovi Sorba, Kunice, Krajne i Lobde! polazim i vaše bivše žitelje oplakujem. Od vas nosim svetu žèrtvu mojih suzah u Slupsku i Mišnu, gdě se Němac sa slavenskim usnicama ponosi. I tek, što mi se moja ćutjenja ovdě malo razgale, odmah me odnesu Dervan, Mik i zlatokrili Bělibog k Retri i Vineti.“ 20. pěsmica počima: „Mlogo sam si tró glavu radi toga, 21. zašto su slavenska lica okrugla, a ne dugoljasta, bèrkasta ili trouglasta, kao u drugih narodah, i nikad nisam mogao istinu saznati. Onda upitam Mileka za to, a on mi odgovori: Žalost, gnjev i zle ćuti prave dugoljaste obraze. — Tad se ja domislim, što je i

kako je: da veselje, směh i pěsma pravi obraz okrugao; a ko nezna, da su te krěposti od prastarih vrěmenah u našem narodu?" U četiri slědeće pěsmice opěva pěsnik jako lěpo krasotu svoje boginje i svih slavenskih lěpoticah. Za tim uzvisuje moć ljubavi, koja ga je skroz proměnila. 26. „Ljubav je početak svih velikih činah, i ko nije ljubio, nezna uprav šta je domovina i narod." Po tom slěde několiko pěsmicah, u kojima pěsnik nekoje malenkosti svoje ljubavi pripověda; tek u 33. počimlju opet ozbiljnije misli, gdě moli měseca, da mu krive pute na Sali razsvětli, jer „ja neidem u kradju niti sam izdajica; nisam běgunac, niti dahija; tomu svemu je Lada i Milek kriv." Osobita je medju ostalima 39. pěsmica: „Sad idem u dvě škole na jedan put, jer sam u školi školu našao; premda mi obadvě bol zadaju, ipak su mi mile. Kad se oprostim dnevnog posla, odmah letim u Betanu, i kad mi ovdě malo duh opočine, nerado se u jutro natrag vraćam. U jednoj školi bavim se s ljudima a u drugoj s jednom děvicom; ondě vrućom željom cèrpim mudrost, ovdě lěpotu. I pri tom imam tu korist, da svaki dan uglađenit bivam, a moji drugovi surovi." 47. „Lěpo je slava majka darovala Poljkinju ljubeznim razgovorom, Sèrbkinju lěpotom, Slovakinju pěsmom i dobrim sèrcem, Ruskinju uměťnostju u vladanju, Českinju junačkom odvažnosti. Ali slava htědě sve te krasote u kiti imati, zato zapovědi Mileku, da sve te miline u priměrenosti u j e d n o j k ć e r i S l a v e sjedini; zato se i sjedinjuju u njoj, kao rěke u moru, krěposti, lěpote i drazesti svih Slavjankah." Ova se pěsmica u novije doba kudi osobito od Poljakah. A ipak je pěsmica tako istinita, kao što je u njoj idea uzvišena. Kollár je skroz pogodio značaje svakog slavenskog plemena: jer Rusi se razumiju u vladanje bez svake sumnje, te imaju naj-

veće gospodstvo; buduć pako, da pěsnik njihove pogrěške dobro uvidja, zato ujedno želi, da se odličnosti svakoga plemena medju se izměne, i zato bi on rado duševno sjedinjenje svih krěpostih pojedinih plemenah u jednu cělost. Još krasnie izveo je pěsnik tu ideu u slědećim pěsmicama, u kojima sva svojstva svog uzviše-nog umotvora na najlěpši način opisuje. Ista je idea u 52. pěsmici, u kojoj je Milek iz jednog pèrstena dvě oboce, ali u cělosti, načinio: „Na oboima žari se jedna od dva plemena krasno sastavljena slika, desno česko-poljskih, lěvo sèrbsko-ruskih Slavenah. Svako od ovih plemenah ima još dva ogranka, dva draga kamena, u kojima se mladić i děvojka od onih narodah igra.“ 50. „Něka mati imala je malo imanje, na njem oranicu sa lěpom žetvom; al jednom dodjè grabežljivi suséd, koj s onu stranu vode obitavaše i sve joj bezsramno otè; onda poslà mati svoga sina na požeto polje, da barem prosute klasi pokupi i — nu čuda! sin najde klas suhoga zlata. To je něka bajka — možda će ko kazati — Nije brate, bajka, to je prava istina! — Slava, to je ona majka, sin sam joj ja, a klas suhoga zlata, to je moja ljubeznica.“ Ona mu nosi za pèrčiu: 51. „Čitavo Slavenstvo od lěpih brěgovah rěke Sale tja do mora Venetah, koje nam je Němac dugoljastim obrazom oteo.“ Sad opet slědi několiko pěsmicah, u kojima pěsnik samo ljubav k svojoj ljubeznici opěva, ali uvěk s obzirom na kćer Slave; kano u 59. „Kad joj jednom san umorne očice sklopi, tad se trudih, da ju uprav slavenski poljubim; ne onako, kao što Gèrci i Rimljani ljubiše, i kao što Němci sad ljube, nego onako, kao što je kod ruske bratje u običaju: od čela do brade, pa na kèrst od jednog uha do drugoga, jer samo tako dolaze usnice dva put na ružična usta i duša duši na surět.“ Veći je prelaz u br. 61. na Slavenstvo: „Budući da su

zli ljudi ovdě slavenski jezik uništili, a ono idemo neděljom zajedno k božjoj službi u Vajmar. Ovdě su Rusi svojoj carskoj kćeri i slavenskoj věri lěpu cèrkvu sazidali. Ovdě nasladjujemo sluh i dušu umiljatim glasovima, koje i sám Němac s ushitjenjem hvali. Ovdě ja za nju, a ona za svoju mater moli ujedno s ruskom bratjom i sestrama.“ 63. „Neću zlata, neću slatkiša ni pitja, neištem uzvišene časti; al' ako hoćeš da mi milost kakvu uděliš, Slavo, majko mila! daj mi krila, s kojima bi svikamo letiti mogao gdě su Slaveni, k vama bratjo mila Česi, Sèrbi i Hèrvati! i k vama, koji ste uz Vislu i Volgu! — Kao što lepir od cvěta do cvěta leti, tako bi ja pod obzorom po svim zemljama cělog slavenskog světa letio; tuda bi na věke oči paso i kod svih plemenah i pojedinih porodicah u pěsmi majku Slavu i kćer slavio.“ Sad opet slědi několiko pěsmicah o ljubavi, pa onda 69. „Někoč, kad po slavenskoj navadi podjoh prěko Sale da ju pohodim, dodjè něka nakaza, te počè oko mene skakati. Videći, da mi ništa nemože škoditi, upitam ju: Ko si ti, i zašto si tvoj oblik proměnio? — A ona odgovori: Ja sam bog Sèrbah, koji su něgda ovdè stanovali, i moje je ime Henil; cèrni bog Teut oteo mi je domovinu i amo me je prognao; ali će me ipak od njegovog prokletstva i njegovih Němacah osloboditi kći naroda moga.“ 74. „Šteta! da ono, što hvalim i u zvězde kujem, sámo se uništuje, jer malo slušaocah imam. Odkrivam Slavenima Slavu i lěpotu, ali jezik němački i madjarski veći dio čitateljah mi je oteo, tako, da samo za se pěvam; ostala moja bratja udaljena su i tamo Slaven Slavena nerazumije, što mi još veću bol zadaje. Al ću ipak i nadalje slavu njezinu pěvati, jer ako prestanem, povikat će brězi i klisure.“ Krasna je pěsma 75. „Što su zvězde na modrome nebu, to su naše žene sa svojim mirnim krěpostima i u kućarstvu

sakrivenim dužnostima.“ Kako visoko pěsnik svoju ljubeznicu cěni, to pokazuje slědeća pěsmica: „Badava bi se trudio, da tko od mene ište, da samo něšto, a ne cělost njezinu opišem. Sunčana je zraka ugodna, ali oko boli, kad hoće u nju da pogleda. Tako i tù, kad se přibliži oko, malo vidi od velikih darovah, ali to iz daleka ugleda, da je kao cělost živi panteon sve lěpote, svih krěpostih i sve čednosti.“ Ali ńije čudo, da se je pěsnik medju tolikim děvojkama baš u nju zaljubio, „kao što lipa svojim vitkim rastom do neba dosiže, tako taj lěpi potomak Sèrbah svoje susěde nadvisuje; kao što Lada, kad je medju boginjama, lěpotu sviuh u sebi spaja, tako nadilazi ta velika kći Slave lěpotom sve němačke kćeri. Odtuda se može razsuditi, zašto nijedna tih lěpotah mene se netačè. Lahko bi prošutao, da Slavenku samo slavenski ljubovnik, da jednak jednaka, da svoj svojtu samo ljubi.“ 85. „Sve zlo, što je ili vrěme, ili nesrećni udes, susěd, ili možda sám njezin (Slave) izdajni sin našem slobodnom narodu naneo, što je Tatarin i Madjar i lukavi Němac oteo, sve nam je to blagi Milek u tòj jedinici (kćeri slave) bogato naknadio; a što ona nije čudo, na koje da i tudjinci čudeći se gledaju, to nije njezina, nego naša krivnja t. j što mi neznamo svaku stvar onako razglasiti i na znanje dati, kao oni.“ 87. „Zato dajmo sliku boginje pristojno okviriti i u pristojni hram staviti; pa tada će svi Homeri, Apelesi, Virgili i Petrarke i svi naši Zaboji ili slěpci ostale boginje ostaviti, združiti se, i početi to majstorsko dělo bogovah slaviti.“ Jer 90. „ne samo što je ona pravi plemeniti cvětak slavenskoga plemena, komu nije mogao niti Saksonac niti Franka svojim varkama narodni značaj oteti, (jao! mnogi li bludni sin Slave, nezna ovdě svoju sreću cěniti, te time, da se je otudjio svom jeziku i junačkom plemenu, povekšao je kaznu pravednog Boga;) nego an-

djeoski um sakrio je u tom čudištu sèrce čisto kao biser, a u lice i u oči něšto divnoga. Najdivnije su čudo nebesa učinila, kad su tu krasotu, slavnom narodu i slavnom jeziku darovala." Krasna je pripovědka, kako jedno drugo podučava u „našem, jeziku: ona mene uči sèrbsko-lužíčko, a ja nju ostala, osobito česko-slovačko narěčje; za svaku pogrěšku stavljena je kazna — cělov." 95. „Ali ne samo što je ta knjeginja Slave sve lěpotom nadvisila, nego ona je pripravna za svoj narod sve poduzeti, kao někoč Godina, koja je, da zemlju od težkoga danka oslobodi, čitav grad nága projahala. Isto tako ona plamti svetom ljubavju za narod i sjedinjuje domorodstvo s lěpotom u istoj osobi." 100. „Uvěk mi je tajna, od čega ta ljubeznica živi, da li od světlosti, kao danica, da li od cvětka kao pčela? Ili od šale i dražestih kao lěpotica? Ili od slave, pěsme, molitve i krěpostih, kao svetica u nebu? Kad jede, samo se dodirne jela, kad pije, samo povlaži usne; ona nejede i nepije, kao drugi, niti tajno, niti javno, pa ipak uvěk cvate njeno zdravlje." Takve pěsmice slěde i nadalje; al da nebi ko pomislio, da je pěsnik štogod pretěrivao, ovako pěva 105. „Ako se pěsmom samo ona naziva, što ju je laž i mečta izmislila, onda mi ta krěpost nepripada; jer lagati neznam; štogod pěvam to je živa istina, neznam za nikakve izmišljotine: moje su pěsme samo imenoslov onih lěpotah, koje gledam; kad bi htio pěvati onako, kao što se obično pěva, to bi moji stihovi hymnama, a pěsmice epopejama postale." Sad opet u pěsmama prednjači slavenski duh: 107. „Sve odělo s němačkim krojem svukla je danas moja ljubeznica i reče: po danas neću ni odělom Němica da budem! onda odmah poslà po svog krojača: danas još napravi mi Kohanku, roklju i sve odělò, kao što ga Slavjanke od starih vrèmenah nose! Tada uzè lajbl, bandl, tuhe,

viklere i svu němačku opravu, pa ju baci sirotinji kroz prozor. A kad navuče slavensko odělo, čelenku, kloku, rizu, matrinku — stoput mi se lěpša činjaše! 108. „Uprav hiljadu tri sto dvadeset sedmu godinu brojio je hrisćanluk, kad bi onaj okrutni, otrovom nečověčtva nakvašeni zakon izdan, da Sala nesmije slavenskim jezikom govoriti, nego da se ima učiti susědne němačke slovke sboriti; gotovo pet stotine godinah bila je něma, dok joj moja ljubeznica t. j. čudnovati „efata" usnice neotvori. Ako vi, mladići i děvice! budete diku slave počitovali, onda će i Sala slavenski govoriti." God. 1327 izašo je okrutni zakon, da se i slavenski podanici siluju, pred sudom němački govoriti.) U slědećim pěsmicama nalazi se ona medju vlastnim ženama starinstva, slavenskog Pomorja, Branibora, Mišnje, Česke i ostalih slavenskih zemaljah. Dočim pěsnik u kolo slavenskih ženah stupi, nestanu one; on poleti ljubeznici na usnice, obećaje joj věčnu věrnost, ona njemu věčnu ljubav; u istom trenutku dodjè jedan demon s britkom sabljom u ruci, govoreći: da ga domovina šalje, da pěsnika pità: ljubi li više domovinu ili ljubeznicu? a bog ljubavi s druge strane ište odgovor na isto pitanje. Ponoć je, razmišljajući digne se pěsnik s postelje, promišlja što će? tada obima rukama njedra zadrè, iztèrgne sèrce, razpolovi ga, i daje jednu polovinu domovini, drugu Mini." 113. Veliku bol ćuti, što se je morao razstaviti: „Nerado sam ovdě, ali mi je ipak žao ovo město ostaviti, ne radi ljubavi, nego zato što sam se već naviko s otim pakostnim okolinama svadjati se, javno ih tužiti i nagradu izkati radi pogube moje bratje! Jao! ova je zemlja pila kèrv bratje moje t. j. gèrda ruka lukavih ubojicah pila je nevinu kèrv. A što je još gèrdnije: da potomci tih ubojicah na pokajanje nemisle." Ali mu ipak veću bol zadaje razstanak s ljubeznicom. Tako nježno, lěpo

i krasno opěva pěsnik svoj razstanak sa svakim onim městom, na komu je sladku ljubav ćutio, da smo, tako rekuć, prisiljeni, četiri poslědnje pěsmice ovog pěvanja u cělosti svojoj ovdě staviti. 117. „Već je vrěme! čun me čeka na brěgu, veslo me zove k sebi bez milosèrdja; strah me obuzima, lice blědi, samo još trenutak k razstanku! Bèrze noge cěne vrěme; s razpuštenim kosama gleda ona iz svoje kuće i leti mi u naručje, u bezkrajnom strahu rosi suza svaki naš korak. Oboje smo němi, jezik svezan, samo uzdisanje, stenjanje i gorko jaukanje! Još jedan cělov: konac je svemu! Kano duh koracam mome karonu: sad me vozi u kraljestvo duhovah.“ 118. „Prije će ratar na obzoru světle zvězde orati, prije će na koprivi ruže cvasti, prije ovca vuka drugom nazvati, prije zemlja sluga měseca postati, prije na vèrbi sladko groždje rasti, muha slonom, kit kečigom postati, prije pěsme medju slavenskim děvojkama nestati, prije na vèrh Tatrah granje hlad davati, prije ova Sala natrag k svom izvoru poteći: nego l' što ću tebe, draga moja Mino! zaboraviti.“ 119. „S bogom ostajte zlatne okoline moje ljubavi, vi cvatuće bašće i polja! S bogom bogovi ove lipe, koji za naš savez, za našu sreću i suze znate! S Bogom mili luzi, brězi, gèrmi — s bogom! O lelečite sa mnom hladni izvori! S bogom staze i livade, po kojima je često njena noga k meni stupala! čuvajte, molim vas, čuvajte svi tu svetinju, koju krijete — dok onaj cilj, koj nam je izdajni udes darovao, nebo na dobro nepromění.“ 120. „Još vidim krov njezine kuće! a ono s bogom i ti mi ostaj! sad bèrzo noge napred, sakrite oku gorki pogled! O města puna dražestih, na věk se od vas razstajem! samo još trenutak, samo još jedan pogled! na kraj šume — jao! već kuće nema! neogledaj se više! napred stupaj na ravninu! Žalostite me vašim pěvanjem, tice! šuštite gore!

zavijajte vihri! ta ja stupam napred, kao što se čověku pristoji! Al koje bi mi sèrce još jedan pogled dozvolilo?“ I tim dovèršuje pèrvo pěvanje o Sali.

(Dalje će slěditi.)

Narodne pěsme *)

I. Štokavske:

Težko se majka s čedom rastaje.

Viče vila s visokih planinah
Što se ovo selo neveseli?
Kako će se selo veseliti,
Kad umire mladi Radojica! —
Radojica ljubu dozivao:
„Ljubo moja, ti prokleta bila,
Ako bi se ti udala mlada
Dok neprodju tri godine dana,
Dokle moje ne poraste ranče.“
To izusti a dušicu pusti. —
Al ne prodje nit nedělja dana,
Po nju idu do dva mila braca:
„Odi s name, draga seko naša,
Odi s nama majci na povratke.“
Ona im je govorila mlada:
„Ček počekte, do dva mila braca,
Dokle uspim siroticu moju,

*) Ove po unutèrnjem svom sadèržaju u vèrstu ženskih pěsamah spadajuće narodne pěsme hèrvatske razděljene su u štokavsko, čakavsko i kajkavsko poreklo. Ovdě u kratko još i to napominjem, da su štokavske pěsme po g. V. Paceliću oko Senja sakupljene, — izim one jedine što se pod naslovom: Ludče što kroz pendžer guče u tom razdělu nalazi i što mi ju, kao iz banovačke

Da nevidi kud mu ide majka,
Da nestrělja očima za majkom."
To se bratji vèrlo na žal dalo,
Vratili se natrag dvoru svomu.
S daleka ih zagledala majka,
Malo bliže pred nje došetala:
„Šta je oto, draga děco moja,
Gdě li vam je sestra udovica?"
A oni su govorili majci:
„Govorila sestra udovica:
Ček počekte, dva mila brajena,
Dokle uspim siroticu moju,
Da ne vidi kud mu ide majka,
Da nestrělja očima za majkom.
To se nama vèrlo na žal dalo,
Ostala je u dvoru svojemu."
Al neprodje nit nedělja dana,
Po nju ide i otac i majka:
„Odi s nama, drago děte naše,
Odi s nama na biele dvore!"
Ona im je govorila mlada:
„Ček počekte, i otac i majka,
Dokle uspim siroticu moju,
Da nevidi kud mu ide majka,
Da nestrělja očima za majkom."
Pa dozivlje dva mlada děvera:

pukovnie dobivenu, priobćil g. O. Utěšenović. — Što se čakavskih pěsamah tiče, sakupljene su od g. T. Padavića oko Praprutnika u primorskom kotaru bakarskom; kajkavske pako sakupio je g. D. Rakovac većom stranom u okolici Zagrebačkoj, osobito oko sela Granešina zvanog. Konačno moram da se javno zahvalim spomenutoj gospodi, kao sakupiteljem tih narodnih dragocěnostih naših, na dobroti i ljubavi s toga što su mi priobćili ove, u koliko mi je poznato, do sad još nigdě neštampane pěsme.

Ured.

„Oj děveri, draga bratjo moja,
Pripaz'te mi siroticu moju,
A kad prodju tri godine dana,
Oblačite siroticu moju,
Ni u skěrlet ni u tanku svilu,
U cèrno ga svega zamotajte,
Da se znade da je sirotica,
Sirotica bez otca i majke.“
Odè ona sa otcem i majkom;
Kad je došla u sred cèrne gore,
Cvili, plače kano zmija ljuta.
Stara ju je upitala majka:
„Šta je tebi, drago děte moje?“
„Aj starice, mila majko moja,
Ko će moju obući sirotu,
Ko li će je pasom opasati,
Ko li će je vodom napojiti?“
Stara joj je besědila majka:
„Boga tebi, milo děte moje,
U sirote do dvě strinje mlade,
One će ju pasom opasati,
One će ju vodom napojiti.“
A ona je besědila majci:
„Aj starice, mila moja majko,
Volji strinja svomu nego momu.“
To izusti a dušicu pusti
U gorici pod zelenom jelom;
Tu su mi joj grobak izkopali,
U gorici pod zelenom jelom,
Na grobu joj nadpis napisali:
„Vitka jelo, počuvaj joj stražu,
Mèrki vuče, neprestraši mi ju,
Jer je děte od sebe strašivo.“

Kapitanovica i sinovica Fate.

Igra kolo u Karlovcu gradu,
Igrala ga Kapitanovica,
I dvie ćere Kapitanovice,
Sve u srebru i u suhom zlatu,
I medj njima Fata bratučeda.
Tud prolazi Kostić Musaime;
Božju im je pomoć nazivao,
One su mu zdravlje odvraćale,
A on im je junak govorio:
„Lěpša Fate u svili zelenoj,
Neg dvě ćeri Kapitanovice,
Sve u srebru i u suhom zlatu.“
Kad to čula Kapitanovica,
Svuče s noge vezenu papuču,
Udrė Fatu po rumenom lišcu;
Kako ju je lasno udarila,
Cėrna ju je kėrvca prolivala;
Pak se šetje bělom dvoru svome,
Pa uzimlje sjajno ogledalo,
Ona mu je govorila mlada:
„Ogledalo, da biš negledalo,
Kako mi je lišce nagėrdjeno!“
Pak mi idjė u gornje čardake,
Pa uzimlje šarene marame,
Pa mi ide na vodu Koranu;
Korani je vodi govorila:
„Aj Korano, ladna vodo moja,
Ružno ti je u te pogledati,
Još ružnije u te poskočiti!“
Veže oči pa u vodu skoči. —
U to doba Kostić Musaime,
U vodu je konjem udario,

Mèrtvu Fatu na pleći iznio,
Pak je metje na travu zelenu,
Još je mèrtvoj Fati govorio:
„Ajme Fate, umrio bi za te,
Tri bi lěta galiu vozio,
A četvèrto turski sužanj bio,
Aj prokleta Kapitanovice,
Što si Fati nagèrdila lice!“

Sve u svoje doba.

Dodji dragi, dodji mili,
Dodji do mene!
Ako l' hoćeš lěpog cvětja,
Dodji u jutro;
Jer u jutro svako cvětje
Najbolj' miriše.
Ako l' hoćeš hladne vode,
Dodji o pódne;
Jer u pódne svaka voda
Najbolj' studena.
Ako l' hoćeš mene ljubit,
Dodji u večer;
Jer u večer svaka duša
Sáma uzdiše.

Mamulić Omere i Bèrzader děvojče.

Tambur' bije Mamulić Omere,
Tambura se tja do cara čujo,
Pusto gèrlo tja do Carigrada,
To začula Bèrzader děvojka,

To začula, te je besědila:
„Mili bože, lěpe tamburice,
I junaka ko udara u nju,
Da bi znala da je tvèrde věre,
Sáma bi ga potajno ljubila.“
A on joj je junak govorio:
„Tvèrdje věre, moja dušo draga,
Tvèrdje věre neg je sunce žarko,
Sunce zadje pa opet izadje,
Ali moja věra nikadare!
Već te prosim, draga duše moja,
Dodji k meni večer po večeri,
Pod čadore bega gospodina.“
A kade je po večeri bilo,
Stane buka od žutih pačmagah,
Šuškotanje od svile cèrvene;
Prestraši se Mamulić Omere,
Misli, da je beže Delijane,
Běži junak prěko polja ravna,
A ona ga dozivala mlada:
„Mamuliću, ženska strašivice,
Nije ovo beže Delijane,
Već je ovo Bèrzader děvojka.“
Ljubili se puno osam dana,
A kada je deveti nastao,
Ona mu je govorila mlada:
„Mamuliću, moja dušo draga,
Pusti mene staroj majci mojoj,
Šta će reći stara majka moja,
Gdě sam bila, gde li dangubila.“
Od mila se razstati nemogli,
Ugrizè je u rumeno lice.
Ona išla bělom dvoru svomu,
Nju su njene drúge dočekale,

I još su joj tiho govorile:
„Gdě si bila, draga drúgo naša,
Gdě si bila, gdě li dangubila,
Ko li te je za obraz ugrizo?“
Ona im je govorila mlada:
„Sinoć jesam golube lovila,
Pa me golub u obraz ogrebà.“
One su joj govorile mlade:
„Něsu oto nokti golubovi,
Već su oto zubi Omerovi.“
Ona im je govorila mlada:
„Nije čeda, nije prigovora,
Bez Omera nije razgovora.“

Kako iz nesreće sreća izhodi.

Ja junače iz běla dučana,
Moja draga iz biela dvora,
Sreli smo se u těsnom sokaku,
Sokak těsan, a ja junak běsan,
Ja joj rekoh i dva i tri puta:
„Mila moja, ukloni se s puta.“
Nektì s' mila ukloniti s puta,
Zapè meni kukac od opanka
Za njezinu cèrvenu papuču,
Srušismo se u zelenu travu,
Poljubih ju i dva i tri puta,
Da tko broji, bilo b' i sto puta.

Ludče što kroz pendžer guče.

Čije li su tarabe,
Čija li su vrata,
Čije li je ono ludče
Što kroz pendžer guče?

Mamine su tarabe,
Mamina su vrata,
Mamino je ono ludče
Što kroz pendžer guče.

Visoke su tarabe,
Visoka su vrata,
Rumeno je ono ludče
Što kroz pendžer guče.

Preskočit ću tarabe,
Preskočit ću vrata,
Poljubit ću ono ludče
Što kroz pendžer guče.

Sèrdit će se mamica,
Sèrdit će se tata,
Al se neće ono ludče
Što kroz pendžer guče.

II. Čakavske:

Dèvojka je neven cvèće brala.

Divojka je neven cviće brala,
Nevenu je cviću govorila:
„Sani, veni, neven cviće moje!
Kajno vene sèrce u junaka.“
Al se dragoj iza gore javlja:
„Nekuni me, liepa divojko!“
„Nekunen te, mlajani junače!
Već ja kunen zelen bor u gori,
Da b' iz njega zlatna rosa pala,
Da b' ja mlada rosu pobirala,
Pa oda nje pèrstene kovala,

Ča bi svomu rodu darivala:
Pèrvoga bi svojoj majki dala,
Drugoga bi svojoj seki dala,
Trećega bi sebi ostavila."

Čoban Miko i Omerka děvojka.

Čoban pase za Kosovon ovce,
Za Kosovon, na polju širokon,
Š njin ih pase Omerka divojka,
Š njin ih pase devet godin dana,
Kad je bila doba od južine:
„Hodi, Miko, s manon na južinu!"
„Bogme negren, Omerko divojko,
Leh me zami za virnoga druga,
Za svidoka Boga jedinoga,
Ki je stvoril i mene i tebe,
Da te nigdar ostaviti neću,
Leh gren doma stari majki mojoj,
Da ju pitan svéta i nauka,
Nis je vidil devet godin dana,
A deseto već je obèrnulo,
Ću ju pitat svéta i nauka,
Da ću vazet Omerku divojku."
Njemu majka takov nauk dala:
„Da nevazmeš Omerku divojku,
Leh ćeš ti zet drugu divojčicu,
Ká ni vikla suncu ni mesecu,
Ni zvezdici ká do zore sveti."
To se j' sinku jako na žal dalo:
„Pust' me, majko, u gornje kamare,
Pa mi podaj tinte i papira,
Da napišem jedan listak mali,
Da ga šaljen prelipoj divojki,

Da s' udaje kamo njojzi drago."
Omerki se jako na žal dalo.—
Kad se ženi Mikula čobane
Sa divojkon ká ni vikla suncu,
Ká ni vikla suncu ni mesecu,
Te sakupi svate i svatove;
Omerka im pute preticala,
Da će vidit Mikulu čobana,
Jer je lipši neg je je pèrvo bio.
Tutu pade Mikula ćobane,
Tutu pade i mèrtav ostane:
„Boga vama, svatjo Mikulova,
Pustite me k Mikuli čobanu!"
Tu opade Omerka divojka,
A svatja se nazad povèrnula.
Grob kopaju pred svetin Mikulon,
Skupa su ih u grob položili,
Na njoj zraste drobni cvit mažuran,
Na njen zraste tèrsova lozica,
Tu se vije jedno okol drugog,
Kano junak okolo divojke,
Tutu dodju nje i njegva majka,
Tu proklinju obe tužne majke:
„Aj prokleta svaka majka bila,
Ká razmetje dragu od dragoga,
I skup spravlja drago i nedrago!"

Lěpa Mare izgubi krunu.

Turski konji boga mole,
Da njin Bog dà vojcvati,
Prek Dunaja mutne vode;
Na Dunaju trava raste,
Pusta trava diteljina,
Po kôj pasu dva pavuna,

I ta tretja pavunica,
Pastir njin je divojčica,
Divojčica lipa Mare,
Mara ima zlatnu krunu
I dva traka oba zlata;
Zgubila je Mare krunu,
I dva traka oba zlata,
Pa govori lipa Mare:
„Ajme meni, ja neboga,
Ki bi meni krunu našal,
I dva traka oba zlata,
Njegova bi ljuba bila!“
To začuju dva Ričana,
Na sić vodu prolivaše,
S mečon travu posikoše,
Već nenadju Mari krunu;
To začuju dva Bakrana,
Na sić vodu prolivaše,
S mečon travu posikoše,
Već nenadju Mari krunu;
Još govori lipa Mare:
„Ava mene, ja neboga,
Ki bi meni krunu našal,
Ja bi njemu' ljuba bila!“
To začuje cèrni mali,
Cèrni mali ugarčiću,
Na sić vodu prolivaše,
S mečon travu posikoše,
On je našal Mari krunu,
I dva traka oba zlata;
Još govori lipa Mare:
„Ajme meni, ja neboga,
Ko će mene mladu ljubit,
Cèrni mali ugarčiću!“

Lukava Mandalěna.

Potopi se barka divojačka,*)
Iz pod Senja grada bieloga,
Sve divojke kraje ufatiše,
Leh nemore mudra Mandalěna:
„Ki bi mane s kraja ufatio,
Njegova bi verna ljuba bila!"
To začuje čoban od ovacah,
Pa prifèrče ruke do lakata,
Pa prifèrče noge do kolena,
Pa mi tèrči va to sinje more:
„Daj, divojko, ča si obećala!"
„Ča nevidiš na moru mornare,
Leh me peljaj va tu cèrnu goru,
Onde ljubi, koliko ti drago!"
Kad su došli va tu cèrnu goru:
„Ča nevidiš va gore čobana,
Već me peljaj va to polje ravno,
Onde ljubi, koliko ti drago!"
Kad su došli va to polje ravno:
„Ča nevidiš va polju orače,
Leh me peljaj k mojoj miloj majki
Doma su mi sve bile kamare,
Onde ljubi, koliko ti drago!"
Kad su došli k njenin belin dvorin,
Mlada je šla va bele kamare,
A mlad čoban pred dvoron ostaše:
„Svaki neka bude proklet junak,
Ki veruje mlajahnoj divojki."

---

*) U toj pěsmi, narod kad ju pěva, svakom redku, čim ga opetuje, dodaje priglasak (refrain) „nina nena!" — Obično imadu primorske pěsme priglasak: „nina nena" ili „nina nena, trana na!" Ured.

Dobar izgovor.

Zelena mala dubrava,
Po koj se ljube dva draga,
Ljubeće najde tamna noć,
Pričme se mlada plakati,
Pričme ju mladi tešiti:
„Muči, pomuči děvojko,
Lahko ćeš majki lagati,
Da t' se je biser prosipal,
Da t' je vran konjic utekal.“

Neslaže se staro sa mladim. *)

Kad je mlada na igru šetala,
Tri je dela starcu urdinala:
„Stari starče, i stari magarče,
Nit nis našla dvori' pometeni',
Nit nis našla proso ostupano,
Da mi nije od Boga grihote,
I od ljudih velike sramote,
S glavom bin ti proso ostupala,
S bradom bin ti dvore pometala:
Za te nije mlajahna divojka,
Već je za te crikva i molitva.“

III. Kajkavske.

Maćeha i pastorka pastirica.

Pastorkinja rumenicu pasla,
Rumenicu, kravicu predragu,

*) Ovu pěsmu običoo pěvaju děvojke u koln, te sam ju i ja sám čuo, bivši prije 6 godinah prilikom vašara u Bakru, kako su ju děvojke pěvale u kolu.

Pasla pašu, kèrmila je kèrmom,
Senom svilnim i s otavom travom,
To zapazi maćuha preljuta,
Ljuta kakti kača jadovnjača,
Koja sáma sebi dobro krati,
Ká dobrotu s čemerom naplatja:
Pastorkinji radost nenavidi,
Nenavidi, nazlobno dokonča,
Da se njena rumenica skonča,
Da je ne bu više pašom pasla,
Nit kèrmila otavom, nit senom.
To je čula vboga divojčica,
Pastorkinja, tužna pastirica.
„Hela, Hela, nebudi vesela!
Rumenica, drago moje blago,
Već se plači, s menom suze toči,
Ar se ljuta zima približava,
Vehnula bu zelena ti trava,
Zmèrzne ti se na zviranjku voda."
Rumenica čudom pregovori:
„Ljuta mi se zima približava;
Kad najbolje zeleni se trava,
Da mi vsehne má cvetuća hrana,
Da mi ledom studen voda smèrzne,
To oštroća zime nepremore,
A premore maćuhe oštroća,
Kad zle volje i mene zakolje,
Rumenicu dobru svu dojnicu.
Pastirica, aj má milom mila,
Naj se plakat niti ronit suze,
Služkinja si meni vérna bila,
Kèrmila me, dojila ljubljeno,
Sèrcem si si sreću vtemeljila:
Kad hudobno mene vre zakolju,

Tebi drobec da ga čistiš vèrgnu,
Vu njem najdeš zlatu jabučicu,
Jabučicu jakosti otajne,
Nju zanesi k onomu zviranjku,
Gde si mene sto krat napojila,
Tam je nesi i čisto operi,
Ter je spravi onde v šupljo drévo,
Gospodske ti bude kinče dala,
I kočiju zlatom okovanu,
Čile konje, izabrane vrance,
Na praznik se š njimi v cirkvu peljaj,
Nakinčena s opravom i gjungjem.“
Dobila je mila jabučicu,
Oprala je čisto na zviranjku,
Na zviranjku v studenici vodi,
Onde gde se zlati pések plodi,
Potlam je je v šupljo drévo dela,
V šuplju lipu, staru pčelaricu,
Ká je bila stó let pčelna paša,
Ka je rojev stokrat sto gojila,
Vu nju spravi mila jabučicu,
Kad je v praznik k stari lipi došla,
Komaj prime jabučicu v ruke,
Vre zagleda gospodske konjiće,
Pred hintovom s pozlaćenim krovom,
A vu duplju opravu od svile,
Koju tenku pavuki su preli,
Kinč i biser vse više od zlata,
Vse se svéti još bolje od zorje,
Još od zorje bolje i od sunca,
Kada žarko izza gore shaja
I s toplinom majki zemlji vgaja.
Divojčica čudom se prečudi,
Samo da se v pameti nezbludi,

Kad v hintovu k cirkvi se dopelja,
Gde s kćerjúm vre maćuha je bila,
Višnjemu se skrušeno naklanja,
Maćuhinju ljutost nespoganja.
Al je nije maćuha poznala,
Nit oholna mèrzla sestra njeina,
Nepobožna nazlobna divojka,
Već je spozna plemeniti vitez,
Mladi vitez velikoga roda,
Taj za mala njoj v snuboke dojde,
Maćuha je pod korito skrije,
Ter je s haljom kćere své pokrije.
Vitez pita gde je pastorkinja,
Pita opet, ter si milo zdehne:
„Gde je draga, koju s duše ljubim?“
Kokot s peći na korito skoči,
Ter zakrikne: „Pod koritom skrita!“
Knez nju s rukom 'spod korita zdigne,
Baš s desnicom s kóm se njoj zaruči,
S kóm nju vu grad v hižni zakon pelja
Njoj na radost, sebi na veselje.

Tri ptičice dare nose.

Tri ptičice goru preletale,
Vsaka nosi vu kljunu znamenje,
Jedna nosi vlatak od šenice,
Druga nosi vinovu lozicu,
Trejta nosi zdravje i veselje,
Koja nosi vlatak od šenice,
Ona pada vu Banatsko polje,
Zato Banat šenicom je rodil;
Koja nosi vinovu lozicu,

Ona pada na Frušku planinu,
Zato Fruška vinom je rodila;
Koja nosi zdravje i veselje,
Ona pada na našu stolicu,
Da budemo zdravi i veseli.

Děvojčica vodu gazi.

Divojčica vodu gazi,
Noge joj se béle,
Mlad katana bregom jaše,
Rozgotom se sméje:
„Gazi, gazi, divojčica,
Bog'dà moja bila!“
„Da bi znala i videla,
Bog dà tvoja bila,
Šikom bi se obšiknula,
Da bi tenša bila,
S konoplicom potirala,
Da bi višja bila.“

Junak budi děvojku.

Divojka mi jeje na rukah zaspala,
Milo mi je milo divojku buditi,
Stani, mila, stani, mojem sèrcu draga,
Da nas nebi zorja, zorja zazorila,
Zorja zazorila, béli den sastigel,
Béli den zastigel, sunce vulovilo!

Voli sestra bratca nego dragog.

Imala sem bratca i ljubaca,
Obodva sem na vojnicu dala!—

„Bili rada da obadva dojdu?“
„Ja bi rada da obadva dojdu.“
„Teroga bi duže žalovala?“
„Duže braca nego li ljubaca,
Ves svét prejdem, braca si nenajdem,
V sèrce zajdem, pak ljubaca najdem,
Za bratca bi svoje sèrce dala,
Za ljubaca i tu desnu ruku.“

Bratac i sestra u šajki.

Dve se vóde skupa izstajaju,
Jedna Drava a druga Morava,
Jedna vozi drevlje i kamenje,
Druga vozi šajku okovanu,
Vu ’ne šajke bratec i sestrica,
Bratec spava, sestrica mu šiva,
Sestra bratca s iglicom budila:
„Vustaj, bratec, béli gradi gore!“
„A naj gori drévo do kamenca,
Služil sem ga tri godine dana,
Jedno leto za mladu divojku,
Drugo leto za vrana konjica,
Trejte leto za svetlo oružje,
Počeli su konjice deliti,
Meni dali staro i zjahano,
Počeli su oružje deliti,
Meni dali staro i hèrdjavo,
Počeli su divojke deliti,
Meni dali staru i šepavu;
Ha, naj gorí drévce do kamenca!“

Zadaća naših književnikah u sadanje vrěme.

Od M. B.

Ozbiljno vrěme zahtěva ozbiljno razmatranje i dostojno uvažavanje, koje se najbolje može postići time, kad se stanu pitanja takovog vremena, koja — bi reć — osobitu značajnost (karakteristiku) njegovu sačinjaju, svestrano pretresivati, u koliko je moguće, rěšavati, te u praktični život uvoditi. — Mi živimo u takovom věku, u kojem se svi izobraženi narodi oko nas zabavljaju ozbiljnimi i važnimi pitanji, štono zasěcaju duboko u život, takovimi pitanji, koja se odnose na svestrano duševno i materialno blagostanje njihovo. U takovom indi vremenu — postojati na městu, značilo bi kod izobraženih tih narodah, koji su nas daleko pretekli, jur toliko, koliko na polju naprědka sramotno uzmicati, a kod nas — gdě ako iskreni bit hoćemo, sva skoro polja ozbiljnog znanja na ugaru leže — značilo bi: još prije nego li pravo oživismo, za uvěke propasti.

Od ono 19 godinah, odkako se probudjeni duhom narodnosti iz mèrtvila digosmo, pisalo se je kod nas do sad jur podosta i koješta u prozi i u stihovih, al doduše uprav u onih raznih strukah znanja, što u novie vrěme skoro cěli izobraženi svět zanimaju, pisano je tako malo, da bi lahko bilo sve ono što bi pisano, prebrojiti na pèrste. Kad je indi tomu tako, a to treba da nastojimo u koliko nam je moguće, pobrinuti se zato, da se uz ugodne krasoslovne stvari, — kojih nam je svakako za oplemeniti ćud i sèrce naše, te kao duhovnu

zabavu u vrěme odmora poslě radnje i nadalje treba — goje i ozbiljne stvari, što su nam za razsvětljenje uma potrěbite i za praktični život koristne.

Ko se je iole obazrěo u literaturi ostalih ne samo tudjih već i srodnih nama slavenskih narodah, mogo je opaziti, da se tamo umne glave sad skoro više nego li ikad prije bave naravoslovjem, zemljopisom, filologiom, pravoslovjem, dèržavoslovjem, pověstnicom, zatim filozofiom i raznimi umětnosti, i budući da svaka ova grana znanosti opet svoje ogranke imade, — kao naravoslovje što ima: mineralogiu, geognoziu, geologiu, botaniku, zoologiu, fiziologiu, antropologiu, psihologiu, zatim tako zvanu fiziku, kemiu i astronomiu; — zemljopis ima: zemljopis matematični, fizični, klimatični, politični itd; — filologia ima: gramatiku, leksikografiu, filozofiu jezika i štilistiku; — pravoslovje ima: pravoslovje posebničko, dèržavno, umno, pozitivno, rimsko, feudalno, cèrkveno itd.; — dèržavoslovje opet ima: narodnu ekonomiu, nauku o financiah itd.; — umětnosti napokon imadu: slikarstvo, kiparstvo, umětno zidarstvo ili arkitekturu, muziku i pěsničtvo, — naravno je, da se sve ove grane i ogranki obradjuju i putem knjižestva uvode u sve to širje krugove naroda. — Velika je dakle zavladala radinost na polju znanstvenom, osobito pako znanosti naravoslovne naći ćemo skoro svuda dostojno i izvèrstno zastupane, jer ne samo što učeni ljudi u toj struci pišu za izobraženii dio naroda, već oni takodjer i za prosti puk pišu u slogu pučkom ili prosto-narodnom, znajući dobro, da ote znanosti samo onda obilatim plodom za cěli narod uroditi mogu, kad

postanu pristupne svima, tako, da se svaki čověk u području svoga zvanja njima koristiti može.

Nije li to dosta za podbočiti nas da se osvěstimo, pa da i mi počnemo obradjivati ova i ostala narodu našem do sad nepoznata polja znanja, onako, kao što to zahtěva duh i narav njegova, i kao što ću to razložiti dole niže. — To je, věrujte, jedini put, kojim se u mirno doba najlakše i najuspěšnije širiti i razplodjivati može světlost medju narod — barem medju onaj dio naroda, kojeg se ta světlost može ponajprije primati s uspěhom, najme medju čitajući dio, jer o većem dělu, koi još ni čitati nezna, za sad još spomena neima.

Hèrvatska naša domovina povratila se je poslě prevrata poslědnjih godinah na pèrvašnji svoj vidik naprama plemenom južno-slavenskim i došla glede duhovne svoje zadaće u južnom Slavenstvu opet u onaj položaj, odkuda je golemom olujom poslědnjeg pokreta iztisnuta bila. S toga neostaje nam drugo, nego opet prednjačiti u području duhovnoga razvitka južnih Slavenah; a to činiti ne samo što smo vlastni, nego i duzni. — Ako se osětjamo da smo děca onog naroda kojega veći dio još čami u mèrtvilu, a ono treba, ako nećemo uz golo mèrtvilo sámi da odamremo, složnimi silami i světlom zubljom duha da pohitimo izagnati ono mèrtvilo, te oživotvoriti što po naravi živiti svakako ima.

Treba dakle da literati naši glede gore spomenutih znanostih onom stazom podju, kojom su někoji izmedju njih u najnovie vrěme jur pošli. Znam ja, da kod nas tako zvanih literatah ex professo neima, znam i to, da svaki koj se goder kod nas književnosti posveti, to — gledeć na mali broj čitateljah i druge nepriatne okolnosti — svakako někim požèrtvovanjem iz čistog domo- i rodoljubja čini, znam napokon i to, da se priręčje ono: non omnia possumus omnes — i na nas

proteže, buduć da se od književnika nemože zahtěvati, da bude u svakoj grani znanja tako izvèrstno izobražen, da bi mogo u njoj štogod pisati; — sve to ja znadem dobro, al šta ćemo kad nije drugčie, te ako nećemo da nam sve propane, moramo raditi svestrano, te nastojati oko toga, da jur stvorimo ili barem stvarati počimamo za narod naš književnost znanstvenu, koja bi sipala životvorne i razsvětljujuće zráke svoje medju narod. K toj svetoj svèrhi svaki izmedju nas pridonositi mora ponèšto i po koj plod svoje radnje i truda iz one vèrste znanja koja mu je najmilia, i u kojoj je tako daleko dotèrao, da ju podpunoma razumije i da može u njoj štogod pisati.

Nastojeći indi oko znanstvenog knjižestva, netreba nam ugledati se sasvim u priměr drugih nami po kèrvi tudjih narodah, kao n. p. Němacah. Mi Němacah u knjižestvu dostići nećemo nikada, a nije nam baš ni od potrebe da se potrudimo dostići ih u tom, jerbo bismo se uzalud trudili. Naša narav, naš značaj narodni, naš položaj u světu i isto naše poslanstvo historično, jednom rěči: sva naša svojstva narodna kao Slavenah sasvim su druga nego li svojstva narodna Němacah. Duh Němacah zapleo se je u artiu i u knjižestvo, tako, da iza nje jedva u běli svět poviruje. Němci su u knjižestvo svoje, osobito u najnovie doba uložili svukoliku skoro snagu svoju, te vas su skoro sok svojih živacah u foliante i knjižurine izcědili; pa zato uprav im je i pošlo za rukom te su dotèrali knjižestvo svoje do goleme měre, ali time su ujedno knjižestvo obratili i pretvorili u posebnu granu obèrtnosti i tečevine. Moglo bi se reći, da je německi narod postao živom bibliotekom čitavog světa.

Mi Němacah u tom ponašati nećemo a i nemožemo; naša narav nije zato stvorena, mi bismo se u knji-

žovnosti prije privikli i spriateljili sa duhom Taliana ili Franceza nego li Němca; misao bo Němca zadubljena je sáma u sebe, dočim naša pèrši izvan nas, naokolo tražeći gdě da posědne i da se nasisa bujna života.

Mi dakle u znanstvenom knjižestvu, koje nam svakako stvoriti treba, nesmijemo drugim putem udariti, već onim, kojega nam naznačuje naša narav. Kod nas knjižestvo u obće treba da bude onakovo, kakovo nam je baš od potrebe u ovo doba, treba — rečju — da bude više sredstvo nego li glavna svèrha.

Svatko zna i uvidja, da duhu naroda našega — hvala Bogu jur od naravi vedroga — treba světlosti i hrane, da mu treba nauke i znanosti, nu nipošto znanosti po zamèršenih sistemah kojekakvih i u pedantičnih formah, ili znanosti u paučinu abstraktnih kategoriah zamotane, nego nauke i znanosti čile, zrěle, ozbiljne, razumne, zdrave i praktične, t. j. znanosti onakove, kojima će se narod naš moći obilato koristiti u području života.

Što se kolikoće tih naukah tiče, uvěren sam, da narodu našem od svake znanosti netreba čitave hèrpe, njemu će dostati obrok jedan, gdě možebit drugom kojem narodu nedostaju dva tri do četiri obroka. Narod naš će umom i vidom bistrim, praktičnom věštinom i domahom pogleda svoga ono isto lahko dostići moći, što drugi narodi tek velikom uztèrpljivostju, neumornom marljivostju i nakon mnogog truda postignu. Pa zato i narodu našem toliko i netreba prevratjati foliantah i zaprašenih knjižurinah, niti iz njih cèrpiti razuma i mudrosti, nego treba mu hrane duhovne na male obročiće, samo da u ostalom bude hrana zdrava i krěpka. Hrana ovaka više će razvedriti i okrěpiti duh narodu našemu, nego hrana směšana i pretanjena, sastavljena od kojekakvih nebrojenih izmudrenih uměsakah. Duh naroda našega već sam po sebi čil, zdrav, jedar i pun dobre

jezgre, uzbujit će od malo hrane i razviti se u plodove najlěpše.

U nas dakle treba — kaneći razploditi nauku i znanost — ponajviše pozor obratiti na to, da se ono, što se god za narod znanstvenog pisalo bude, nenagomila i nepiše u velikih dělih slogom kakovim abstraktnim ili strogo učenim, već da se piše u povremenih časopisih ili pomanjih posebnih dělih, u slogu prosto-narodnom; jer kao što iz izkustva znamo, naš svět nečita rado čitavih knjigah znanstvenih — pa pravo ima što ih nečita, jerbo bi se morao proti naravi svojoj siliti i glavu si razbijati, dok bi im na kraj došo t. j. proučio ih — već on hoće i ište, da mu čitajuć uz nauku bude i něka zabava, pa zato scěnim, da bi mu ponajviše omilile knjige onakove, koje bi ujedno učile i zabavljale time, što bi ga učile ne uvěk jedno te jedno, nego nauke i stvari različite iz različitih granah nauke i znanosti. Samo tako i ne drugčie dokučit će se svèrha za kojom treba da težimo u prosvetjenom našem věku, samo tako nadoměstit će se folianti i knjižurine, te radnja naša urodit će samo na taj način obilnim i spasonosnim plodom.

Svakom izmedju nas bit će po svoj prilici poznato, da je uz priašnju našu školsku sistemu mnogi izmedju naših mladićah tako zvane „latinske“ škole svèršio, bez da bi o znanostima u početku tog članka napomenutim pravog pojma imao, jer skoro sve, što se je u školama učio, bilo je površno, i kao takovo nije ga moglo poticati da — svěršivši škole — sám nastavi što je u školama tek počeo, kamo li dovèršio. — Rědki su zaista, koji bi bili, uvidivši površnost i nedostatnost svoju u svakom obziru znanstvenom, vlastitim nagonom nastavili, ili bolje: na novo počeli ono učiti, što su zakasnili tečajem mnogih godinah, nenadoknadivim gubitkom

dragocěnog vremena i dosta velikim troškom novčanim. Oni pako izmedju naših zemljakah, koji su ili polazili nižje samo škole, ili na bèrzu ruku naučili se čitat i pisat, oni su, naravno, još manje prilike imali upoznati i baviti se sa mnogim koristnim znanostima, buduć da ih je s jedne strane u tom prěčilo svakdanje njihovo zvanje u životu gradjanskom, a s druge strane opet nebi od nikud ponude i nukanja srědstvom popularnih — svakoj družtvenoj klasi pristupnih članakah ili knjigah.

Duh věka sada silno kuca na vrata svakoga naroda, te ga zove — ne k igri i zabavi kao prije — već k ozbiljnoj radnji. Izobraženost duha i sèrca postaje od dana do dana sve to obćenitiom, jer sad se hoće da ne samo tako zvana povlastjena gospoda, već i gradjanin, pače i isti seljak bude priměrno stališu svom izobražen. Čověk pako ugladjen i prosvětljen nesmije biti tudjin u področju nijedne nauke, pa ako je i nemože do kraja izcèrpiti i sebi prisvojiti, a ono neka je barem prouči do te měre, da uzmogne razabrati razměr i savez izmedju nauke jedne i naukah drugih, te da je kadar umom svojim dohvatiti pitanja života u obće i na pose. Velika je to mahna i nedostatak veliki, ako se čověk zadubi i zarije u jednu jedinu nauku, te kopajući i njireći u njoj zanemari posve ostale grane. Takav čověk može biti tako nazvan „učen“ čověk, pedant, školast, itd., al nemože nikad biti čověk u pravom smislu rěči: mudar, bistro - i hitrouman te okretan, jednom rěči: nemože biti čověk od světa; a nami netreba toliko ljudih strogo učenih, koliko ljudih od světa, ljudih mudrih, kojima věština i prosvěta nesteže se na jednu samo struku, nego siže preko više ako ne svihkolikih strukah znanosti i nauke. — Znanost je samo jedna, cělovita, a što se zovu znanosti pojedine, to su samo ogranci jednoga stabla. Znanosti su sve posvezane jedna s drugom tako, da, tko je samo

jednu izučio, neokusivši druge ni s vèrha, da će ostati do věk čameći pred vratih vilinih dvorovah, a vile ga neće nikad pod krov svoj pustiti. Istina je, da čověk jedan nije kadar izcèrpiti svih vrělah znanosti te ih sviuh izučiti, ali to nije ni od potrebe, dovoljno je, ako pojedini čověk po čašicu vode izpije iz vrela svakoga, da znade barem, kakova je u kom voda, a koliko je u svakom ili u svih ukupno vode, s otim neka si učeni ljudi glave taru.

Sve dakle što sam god kazo u tom članku, tiče se naših čitateljah u obće, a književnikah na pose. — Vrěme je, da se jednom ozbilnije počme raditi na polju raznovèrstnog znanja, to uvidjamo i osětjamo živo svi, kojim je štogod stalo do prosvete naroda našega. — Što sam indi gore više obširno razložio, kažem ovdě opetovano u kratko: treba da se književnici naši svojski i ozbiljno late radnje na znanstvenom polju književnosti, nu to treba, kao što takodjer rekoh, priměrno duhu naroda našega.

U koliko književnici naši nebi kadri bili da odmah šta izvornog pišu, morali bi se dakako malo obazrěti u knjižestvu srodnih plemenah slavenskih kao: Čehah, Poljakah i Rusah, pa zatim i u knjižestvu ostalih europejskih narodah; tim uzajmanjem znanostih i naukah — koje su i onako sveobće blago — pružiti ćemo ujedno jednu ruku Europi od zapada pruživši već prije drugu srodnom istoku i Slavenstvu. Tù pače i to — bez da tko zato krivo tumači moje rěči — napomenuti moram, da mi — osobito što se znanstvenog izobraženja tiče — brižljivo čuvati moramo svezu, koja nas odněkad spaja s Europom zapadnom, niti je směmo prekidati ikako, ovu bo je svezu tajnom rukom osnovala sudbina sáma, te čelikom věkovah okovala. A to valja da nam je tim više na umu, buduć da je knjižesto zapadnih na-

rodah po někom smislu do sad i naša svojina bila, jerbo od onuda cèrpismo svu skoro světlost uma i duhovnu hranu.

Ako budu književnici naši revnivo oko toga nastojali da nam uz beletrističku literaturu, koja nam pruža mirisno svoje cvětje, gore razloženim načinom sve to više urodi polje raznovèrstnih znanostih i naukah obilatim svojim voćem i zdravom za život svakdanji potrěbitom hranom, tek onda će se moći reći: da su književnici naši razuměli zadaću svoju u sadanje vrěme.

Prirodoslovje.

Od Ljudevita Vukotinovića.

Prirodoslovje (naravoslovje) zove se u obće ona nauka, koja nas uči poznavati proizvode prirodne.

Prirodoslovje cělo děli se u trí glavne grane, kao što se najme ista priroda děli u tri tako zvana carstva; pèrvo: u carstvo životinsko, drugo: u biljinjsko, tretje: u nerastno. Nauka o carstvu životinjskom zove se: životinoslovje, zoologia; druga: biljoslovje, fitologia ili botanika; tretja: nerastoslovje ili nerastopis, mineralogia. Ove opet znanosti polag različitih svojih predmetah i svèrhah razděljene su u: anatomiu, fitonomiu, fiziologiu, fitografiu, litologiu, geognoziu, geologiu, fiziku, itd. Svaka ova nauka sačinja iz svog gledišta posebnu za se obstojeću znanost, i skopčana je sa drugimi prirodoslovnim znanostima, kojimi se kao pomoćnim manje više služi.

Već iz ovih predmetah, kojimi se ove gori naznačene nauke bave, vidi se široko njihovo a k tomu lěpo i zanimivo polje, nu vidi se takodjer i velika korist njihova. Mimoišavši to, da nauke ove um veoma bistre, duh oštre, te time něku duševnu prevagu čověku poděljuju, — već nauke prirodoslovne donose takodjer ljudima osobitu hasnu materialnu, koja je u praktičnom životu od neizměrne cěne. Tko neće pripoznati, koliko to valja gospodaru poljskomu, kad on razumie tumačiti i prosuditi različita ukazanja fizična, kad pobliže pozna mnogovèrstno bilje i rastlje, štono treba da on sadi i sije; zatim koliko to vrědi kad pozna valjanost zemlje i někojeg kamenja, koje često na svoju korist obratiti može? ...

Kako će uspěti zanatlia i obèrtnik kad nepozna one prirodne proizvode, koje bi morao izdělati, te sebi i drugima na korist dobro prirediti?.. Jeli je moguće da samo naslěduje ono, što drugi izobraženii zanatlia i obèrtnik načini, kad nezna svojstva onomu materialu, što mu pod ruke dodje? — A kamo da poboljša štogod, da proiznadje sám što novog i koristnog kad je tudj i neuk u najbližjem svom krugu? — Hoće li znati rudu naći, nju izkopati i svèrsi shodno upotrěbiti kad nepozna ni kamen, ni kovno? — itd. Zaista zemlja onakova, u kojoj neima ljudih prirodoslovju věštih, tužna je, zapuštena i siromašna, te u materialnom obziru ili sasvim u mèrtvilu čami, ili ako se šta u njoj čini, to se čini rukom inostranacah, od kojih domaći zavise, te ih kao učitelje i dobročinitelje smatrati moraju. Okolnost slična stavlja narod u veoma odvisan položaj, jer dočim si sám pomoći nezna, prisiljen je tudjom se pomoćju služiti ako u siromaštvu sasvim ugreznuti neće.

Ako čověk neće da bude inostran na zemlji, na kojoj i od koje živiti mora, to je nedvojbeno, da nauke

prirodoslovne zanemariti nesmije. — To nam svědoči bělodano postupanje ostalih izobraženih narodah europejskih, koji nauke prirodoslovne sa svom silom mogućom podupiru, uče i razprostiru. Tako evo radi Englezka, Francezka, Belgijska, Němačka i Ruska zemlja, te su im zato u dio pali obilni plodovi s radnje njihove, nad kojimi se mi samo čudimo, videći da se iz njihovog obèrtnog i tèrgovačkog života uvěk novi te novi život radja, i da kod njih raznovèrstnom iznašastju i umětnostima neima skoro ni konca ni kraja, dočim se kod nas — osim znanostih pravničkih i teologičkih — malo tko obazire na drugu koju struku znanostih.

Věk naš osobito time se označuje, da je iz polja špekulativnih teoriah stupio na praktično polje, pa tu radi i gradi sada svět ono, što je najvećma kadro čověčanstvo usrećiti. — Zato su nauke prirodoslovne u toliko naprědovale, i zato se uvažavaju sada na toliko, da — ako se i nedèrže svigdě za pèrve — a to se sigurno stavljaju svigdě u pèrvi red. Nu budući, da su nauke prirodoslovne u strogom smislu veoma težke, te ih nemože tako lahko svaki razuměti i naučiti, zato je zavladao posve praktičan način znanosti ove u prosto-narodnom slogu predstavljati, tako, da svaki iole razuman čověk ono, što mu za njegovo znanje i zanat treba, lahko razuměti i naučiti može. Način ovaj popularni nedèrži se onih načelah strogo znanstvenih, niti onog reda logičnog, kojeg se dèrže učeni prirodoslovci, već on govori pripovědajuć o predmetih prirodoslovnih, i tumači biljege i svojstva prirodoslovnih proizvodah, te uči kako svaki čověk proizvode ove na korist svoju obratiti može. Način taj popularni veoma koristno je srědstvo za razprostiranje prirodoslovnih naukah, jer pruža najlagliju priliku za postignutje naznačene svèrhe; nu zato neka nitko nemisli, da je on zato

učen prirodoslovac, koi se je iz popularnih članakah ili knjigah štogod naučio, jer znanosti prirodoslovne, sistematički uredjene, imadu čestoputa sasvim druga načela i služe se sasvim drugim nazivljem, tako, da onaj komu je god poznato popularno prirodoslovje, učeno-izobraženog prirodoslovca ni razuměti neće. Treba dakle da se prirodoslovje najprije strogo-znanstveno priměrno uvede i razprostrani *), i tada stopèrv da učeni prirodoslovci za narod priugotove takove spise prirodoslovne, koji će občinstvu služiti na korist. Ako se odmah iz početka razprostrane samo popularni spisi, te će se ukus sasvim pokvariti i znanje bez temelja razširiti, terminologia i nazivlje osakatiti i znanosti poměšati, pak će se za budućnost uvodjenju prave znanosti velika zaprěka staviti, jer težko je pojme jedanput usadjene izkoreniti. To osobito valja o botaniki, mineralogii, geognozii i geologii. — Uza sve to što je botanika podosta razširena znanost, te ju je puno učenih i izobraženih muževah obradjivalo, to ipak u botaniki još ni dan danas neima pravih i sasvim valjanih načelah; sistem Linnéov — kao neshodan — odstranjen je, jer neodgovara prirodi; nu ni sisteme po Jussieu-u, De Candolu, Reichenbach-u itd. nisu bez mahnah, jer

*) U tom se ja — osobito u koliko se ove rěči tiču našega naroda — nipošto neslažem sa g. L. V. Nami treba prije svega da nam je vazda na umu: u koliko smo zaostali za drugimi narodi u svih skoro strukah ozbiljnoga znanja. — Dok bi se dakle kod nas takovih ljudih našlo, koji bi čitava učena děla pisali, prošlo bi opet mnogo vremena bez koristi za naš narod, ako se usuprot već sada počme u prosto-narodnom slogu te onako pisati, kao što sam ja to potanje razložio u članku pod naslovom: Zadaća naših književnikah u sadanje vrěme — postić će se jamačno ožudjena svèrha što prije. — Onoga pako, čega se g. L. V. boji — da će se naime popularnimi takovimi spisi pokvariti terminologia i nazivlje, pa da će usled toga metež

ni one nisu uredjena polag načelah strogo prirodoslovnih, a nazivlje im osobito velikom stranom nevalja. Mineralogia oslanja se najvećma na kemiu (lučbu), te tako sasvim druga slědi načela, nego li što bi imala slěditi, kad bi se dèržala čistih načelah prirodoslovnih, kao što ih je n. p. neumèrli Mohs ustanovio. Medjutim za popularno podučavanje dobra je svaka od ovih različitih sistemah, ona pako sistema koja je najlaglija, najbolja je, jer svèrha popularnih spisah je: da se nauka najrazumljiviim načinom sastavi, dočim se od stroge znanosti zahtěva, da nauku logičnom doslědnostju po prirodoslovnih načelah strogo uredi.

Prirodoslvje u strogo-znanstvenom smislu je: nauka, koja uči poznavati, sravnjivati, spajati, razdruživati i nazivati proizvode prirodoslovne u onom stanju, u koje stanje ih sáma priroda postavi. — Načele, polag kojih se proizvodi prirodoslovni upoznati, sravnjivati, spajati, raz-

---

zavladati — toga se ja nebojim ni malo, jer se dobro sećam kako je n. p. u novie vrěme kod Magjarah, a poslě i kod nas bilo, i kako se je postupalo sa nazivljem němkojih stranom znanstvenih a stranom i drugih narodu po imenu nepoznatih ili neobičnih stvarih. Potrebitu rěč je koj spisatelj ili tko drugi stvorio ili — kako se u nas obično kaže — skovao; — pa ako je taj kovač majstor bio, te je rěč ustrojio onako, da je posve odgovorila smislu i stvari ostala je i udomila se posve, ako li nije, a ono je ostala samo dotle, dok ju nije izměnila bolja. — Sve je to bivalo bez vike i meteža i — rek bi — tihim někim ugovorom. S početka netreba da se sve na sito i rešeto ili na homeopatičnu vagu metje, to će se i onako po malo samo po sebi izpraviti A mi treba svakako da počnemo što prije obradjivati znanstveno polje, pa ako li za nami dodju puno vèrstnii ljudi, koji će to još bolje razuměti i mnoga izpraviti u čem smo mi zabrazdili, to će biti tim bolje! — mi smo kao pošteni rodoljubi svèršili dužnost svoju, a oni će svoju. Ured.

druživati i nazivati moraju -- jesu: istovetnost (Einerleicheit), jednoličnost (Gleichartigkeit), spodobnost (Aehnlichkeit).

Prirodoslovje motri proizvode prirodoslovne u onom stanju, u koje ih sáma priroda postavì t. j. onako, kako ih priroda stvorì; nije dakle slobodno proizvode ove proměniti, pretvoriti i prestaviti u drugo kakovo stanje, jer tada već nebi bili onakovi kao što ih narav stvorì u svom pèrvobitnom stanju. Zato prirodoslovje nepita: kako su proizvodi postali, te kakov je njihov unutèrnji sadèržaj i bitje? — već samo motri ono što je stvorila priroda.

Ovo gledište jedino valjano je za prirodoslovje znanstveno, dočim druga kojekakva načela znanosti prirodoslovnoj shodna nisu. U mineralogii n. p. učiti minerale (neraste) polag sastoja kemičkog, nije postupanje prirodoslovno, jer se u tu svèrhu moraju minerali táliti, razmočiti i razstaviti, te tako pretvoriti u onakovo stanje, koje im od prirode u svom pèrvobitnom postanku poděljeno nebì. Tako n. p. u botaniki, kad se razlučuje i imenuje bilje polag svojih organah unutèrnjih i zakonah rastenja, to se onda istom tako, kao što bi gori napomenuto, bilje mora razstaviti i pretvoriti u stanje onakovo, koje nije pèrvobitno ni prirodoslovno. itd.

Medjutim iz ovih sada navedenih rěčih netreba zaključiti, kao da bi nauke prirodoslovne nevaljano ili sasvim neshodno ustrojene bile, to nipošto! — jer isti uspěh jur dokazuje protivno, pošto vidimo, da izobraženi narodi neizměrnu korist vade iz ovih znanoštih, odkle to slědi, da imade puno još načelah, koja su na nepravom městu i koja se krivo upotrěbljuju, um pako strogo i logički misleći zahtěva, da svaka znanost polag stanovitih samo sebi pripadajućih načelah bude ustrojena, te tako da bu-

de za se obstojeća, od drugih neodvisna i s drugimi znanosti nepoměšana.

(Dalje će slěditi.)

Pokus fizičnog zemljopisa, u slogu prosto-narodnom.

Od Janka Tombora.

More.

Rěč more znamenuje ono medju sobom skopčano množtvo vodah, koje tri četvèrtine zemaljskog povèršja pokriva. Na južnom polukrugu zemlje more veći prostor zauzima, nego li na sěvernom. Kod obadviuh stožerah zemlje leži južno i sěverno ledeno more. Medj zapadnom Europe i iztočnom Amerike obalom ležeće more zove se atlantičko; medj zapadnom Amerike i iztočnom Azie i Australie obalom ležeće more poznato je pod imenom tihoga, velikoga, ili južnoga mora; — izmedj Azie, Australie i Afrike ležeće more zovemo indijsko more. Ima jošte i više — no manjih morah, koja kopnom odasvud zatvorena, jedino kroz uzki těsnac s ostalim velikim morem u savazu stoje. Takvo je srědomore izmedj Europe, Azie i Afrike; — cèrno izmedj Azie i Europe; — cèrveno izmedj Afrike i Azie itd.

Dno mora i otoci morski.

Kao što kopno nije po cělom povèršju svom jednako i ravno, tako nije ni dno mora. Dubljina njegova neda se na městih ni izměriti; — najdublje, koje bì dosad měreno, pokazà dubljinu od 14,556 stopah. Dubljina, osobito kod obale, jako je raztičita; često nuz neizměr-

nu dubljinu nalaze se města jedva 100, kadkad i manje stopah duboka. Uzrok tomu jest, što tako zvani gibivi morski pěsak vihrom ili těkom mora městima nagomilja se i dno mora povisi. Gdě nije dno kamenito, sastoji ono iz pěska, krečaka, žabljaka, greza, koraljkah itd. Kod ustja uticajućih u more rěkah dno je mora nanešenim kroz rěke blatom pokrito; u obće pako dno mora pěsak sačinja.

Neizkazana ova množina pěska, uzbunjenim morem dignuta, městima gotova bèrda podvodna načini često do 40 miljah dugačka, a po 10 široka, koja su plovećim brodom zato pogibeljna, što nasědavši na njih brod pretežko — ili baš nikako š njih snići nemože.

Kada dno mora tečajem vremena povèršje mora nadvisi čini o t o k e, kojih ima nebrojeno množtvo. Otoci, — koji su ili vèršci podvodnih bèrdah ili ledine širokih ravnicah, temelj i podnožje svoje u dnu mora imajućih — jesu različite slike, kao n. p. ili podugački, ili okruglasti. Okrugli otoci jesu stvor podzemskih vulkanah, koje često dno mora nad povèršje njegovo dignu i otoke načine. Po svědočbi starih spisateljah mnogi otoci srědozemnog mora ovako postaše. Na městu, gdě je pod vodom ležeći vulkan vatru rigao, stalo je more buktiti, plameni iz vode udariše, te usrěd plamena i potresa zemlje novi se otoci pojaviše. Ovako se g. 1713 blizu Mletakah nov jedan otok pojavì.

Osobito zaslužuju da se spomenu tako zvani koraljni otoci, i prije svega njihovo postajanje. More najme mnogo je bogatije i u rastlinstvenom i životinstvenom smislu nego li kopno; ima bo u njemu navlastito veliko množtvo one vèrsti životinjah, u koju i puževi naši spadaju, i kao što ovih u raznolikih ljuskah imade, isto tako i spomenuto ono vodno živinstvo — m a d r e p o r i zvano — od nebrojenih ljuskah zajednički stanove zida. Ova-

kav stan pojedine takove obitelji .sastoji iz krečevitog panja 1 do $1^1/_2$ stope visokog na dnu mora postavšeg, koj panj na više granah i grančicah děli se te tako nazvano koraljne stablo sačinja. Iz svakog jajeta nova se obitelj radja s novimi granami; — stare grane medjutim utvèrdnu, dok se napokon poslě više stó věkovah iz dubljine morske skoro do povèršja vode nedignu, i s toga što su samo malo vodom pokrite, brodom opasne postaju. Ovih stabalah boja je cèrvena, odkud i cèrvenom moru — u kojem toga sila ima — današnje ime. Vremenom nanese more pěska i blata na ove daleko i široko razgranjene klisure, i na taj način nove načini otoke, koji bilje proizvode, i gdě se s vremenom životinja a kasnije i ljudi nastane. — Otokah ima najviše u južnom moru.

Obale mora.

Ako li se visoke planine tja do mora protežu, biva obala stèrma a voda uz njih duboka, ako li pako velike ravnice s morem graniče, biva more plitko kod obale i brodarenju jako prěčivo — pače opasno. Ono město obale, koje uslěd plime i osěke čas nad, čas pako pod vodom leži, zove se žalo. Kod plitke obale — osim gdě veća koja rěka u more utiče — nemogu brodovi do obale dotisnuti. — Kod stèrme obale talasi, koji prěko nje nemogu, těkom mora ili burom těrani o nju udaraju, od nje se odbijaju i uz strahovitu buku natrag u more padaju. Osobito kod svakog predgorja, koje se pruža više nego ostalo kopno u more, biva taj boj valovah jak i grozovit i zove se valolom. Brod u burnoj i tamnoj noći po ovom valolomu o pećine i klisure obalah bačen kao pěsak razspè se i utone. Ovakom opasnostju prěte brodu i pećine malo samo vodom pokrite, štono se kod stèrmih obalah na-

laze. Tú ipak imaju prednost stèrmi brěgovi pred nizkimi, što česte njihove vijuge u gibu i o kuke brodom sigurno pristanište otvaraju. Ove vijuge i urězci u obalu zovu se zalěvi il zatoci, te sačinjaju lěpe i prostrane luke, u kojih brodovi do obale doći i sigurni od bure sidrati mogu. Odveć veliki zalěvi, koje more u obalu čini, kàmo i vètar i talasi stići mogu, nepružaju brodom toliku zaštitu koliko visoko more ili pučina morska, gdě se bar nije bojati da će biti brod o obalu bačen i razlupan.

Těk mora.

Osim gibanja, koje větar na moru uzrokuje, ima more još drugo i to pravilno gibanje. Opazit se može městima, kako těk mora sad bèrzo sad polagano, i to pravilnim uvěk i nepretèrženim pravcem hiti. Ovaj těk mora zove se morotěk. Najpoznatii těk mora je od iztoka k zapadu. U onoj zemljo-pruzi (Zonne) koja pod ravnikom (Aequator) leži, duva neprestano jak iztočni větar, te po mnenju učěnih taj od věkovah duvajući větar dao je morskom těku spomenuti pravac. U atlantičkom moru zna se ovaj pravac tako točno, da neima sigurnijeg puta za brodove u Ameriku ploveće, nego pustiti se těkom ovim; — obale južne Amerike daju onda ovom těku drugi pravac i ovaj se okrene nuz rečene obale pram sěveru, te primivši nuz put vodu oriaškog Mississipp-a jako bèrz i silan postaje. — Kod najviše pram sěveru ležeće obale Amerike okrene se těk ovaj k iztoku prama Europi i Afriki natrag. Sav ovaj těk iznosi do 3800 miljah. Bèrzina kao i širina njegova — 16-60 miljah — različita je; no čim je užji tim je i bèrži.

Osim ovog těka ima more još i stožerni těk. Pod ravnikom uslěd vladajuće ondě velike vrućine, izjapljenje mora jako je veliko, te zato od stožernih stranah

věk pritiče pram ravniku voda, da izjapljenu vodu nadoměsti. — I s ovim těkom mora se brodar dobro upoznati, da mu se može ili ukloniti, ili njim se poslužiti. Těk ovaj primivši u se razno bilje mora i kopna, odnosi ga u najdaljnije zemlje, i može se smatrati kano glasonoša providnosti božje, izaslan da razne narode daleko medjusobno odaljene uzajemno upozna. Tako koncem 15 stolětja dva neobične slike tělesa ljudska, van drugih mislih i na tu misao dovedoše Kolumba, da pram zapadu, odkud ova tělesa doploviše, novi svět obstojati mora — kog on kasnije i najdè. Izvan toga těk morski mnogo dèrvetja, koje oriaške amerikanske rěke u more donose, u one preděle nosi gdě ga neima, i gdě čověk bez dèrva nikako živiti nebi mogao. Noseći takodjer različito sěme bilja, i baciv ga na puste otoke, novom rastlinstvu povod daje. Nesnosnu vrućinu ili zimu blaži měšajuć toplo more s hladnim, te tako u svakom obziru je těk taj pravo dobročinstvo božje.

Plima i osěka.

Osim spomenutog morotěka, ima more još něko pravilno gibanje, koje u tom sastoji, da voda raste i pada, te se zove plima i osěka (Fluth und Ebbe). Taj prizor prirode svak dan dvaput se ponavlja; šest satih raste, a šest satih opet pada more; kad raste, onda zovemo to plimom, a kad pada osěkom. Někoji učeni ljudi htědoše toga uzrok u pretežnoj snagi měseca tražiti, al mnogo prostije i věrojatnije može se to izvoditi iz medjusobnog upliva, kojim more i zrak uzajemno u se děluju. Zrak bo za svoje uzdèržanje i ponovljenje mnogo one životne materie treba, koja jednu njegovu čestica sačinjava, buduć pako more toga — po izkstvu učenih — više ima negoli zrak, zato zrak iz mora potrěbitu tu materiu vuče. Dokle indi taj životni zrak iz mora u

prilici pěnah izlazi, more se naravno diže, čim se pako zrak zasiti, ono opet pada.

Plima, kad je najvišja, tako je snažna, da i najveće u more utičuće rěke n. p. amazonsku rěku — stó miljah od ustja njezinog pram njezinom těku, — podigne tako, da za vrěme plimo brodovi do mnogih tèrgovačkih gradovih doći mogu, koji su drugče od mora podobro oddaljeni. Plima se obično 8-15 stopah — no městima i 20-40 stopah — visine popne. Ako li se onda k plimi i bura još pridruži, tad postaje plima najstrahovitiim u prirodi prizorom. Tako g. 1824 žitelji glavne Ruske varoši Petrograda mnogo su od nje pretèrpili. Tekuća bo kroz grad taj u more rěka Neva uslěd velike plime prevali svoje brěgove i tako žestoko i silno u kratki čas sav grad poplavi, da je sve mostove razorila, kuće porušila i odnela, pače i brodove izvèrnula, te svako oslobodjenje težkim i skoro nemožnim učinila. Cěle kuće plivaše po vodi, a do 20,000 ljudih poginuše. Velik jedan vojni brod vodom odnešen — počim oséka nastà — bude na jednoj kući nadjen koju je srušio.

Nu premda plima městima dosta zla počini, u obće ipak mora se smatrati kano velika blagodat. Dèržeć more u svědj trajućem gibanju, čuva ga od truleži, koja bi neobhodno slědila, da more věk mirno stoji; i zato u onih zalěvih, gdě more nikakvog gibanja neima, lahko i trune, te onda otrovna njegova izjapljenja okuže zrak, koj zatim prouzrokuje strahovito bolesti. Ista kratelj (Cholera) dolazi — kako něki kažu — od obalah iztočne Indie, gdě rěka Ganges u more utiče, i gdě more skoro nikakvog gibanja neima. Na pučini morskoj u vrućih zemljo-prugah zrak bi se za cělo pokvario, da plime i větrovah neima. Plima pomaže i brodare, prenoseći brodove prěko plitkih městah u vrěme oséke jako opasnih, pa izbacuje na kopno jantar, oštrige, itd. Najposlě zae-

stavša u izkopanih u tu svèrhu jamah morska voda, kad izjapi, mnogo potrěbite morske soli onde ostavlja.

Talasi.

Osim větra ima još něka osobita snaga koja morem kretje. Moreplavci opaziše da iste jakosti větar, dok městima malene samo talase diže, usuprot městima, gde je more tamnije boje — velike često valove těra. To potvèrdjuje u tom naše mněnje, da more još něku osobitu snagu ima, koja njim kretje i koja se kod plime i světljenja mora najlasnije opaziti može. Onda bo iz mora izlazi u slici pěnah onaj životni zrak, kojim se ostali zrak hrani i ponavlja, i taj izlazeći zrak kretje morem; to se još i odtud viditi može, što se more odmah umiri, čim ulja u njeg usuješ, te tim izjaplenje zraka preprěčiš. — Najveće bure dižu se tek onda, kad se větrovi s tom snagom slože. — Obično talasi nisu no samo několiko stopah visoki, al u vrěme bure budu i 30 stopah visoko bačeni. Onda ječi more kano ranjen gerostas, cèrni oblaci razastru se po obzorju, munje neprestano sěvaju, grom uzastopce tutnji, vihar riče, i brod, kojeg taj čas na 30 stopah visokom talasu vidis, u isti čas u 30 stopah duboki ponor pada, mislio bi, da na věk potonù. Al gle, kod světla munje diže se opet iz groba smělo brod, i dok š njime razum, sposobnost i odvažnost ljudska upravlja, može još buri odolěti, jer běsni talasi neškodno pokraj njega prolaze, il se od njegovih stěnah odbijaju. Al ako bura do onog stupnja poskoči kog **orkanom** zovemo i koi najveću ladju kao pérce izvèrne, jadrila kao slamu slomi, te ladjom tako strese, da sve daske i grede u njoj zastenju — onda ladju samo onaj spasiti može, pred kojim se i větrovi ponizuju! — jer drugče il će ju talasi o pećine udariti

i razlupati, ili dolte ju jurišati, dok se nerazspè i u hladnom grobu sasvim neutone.

Boja i světlenje mora.

Za mirna i postojana vremena je more jasnomodre boje, koja svaki dan dvaput u tamniju prelazi, i tad se na povèršju mora množtvo pěnah pojavi, dočim drugačije more kano zèrcalo mirno je i gladko. Kao što ostale prirodne moći svendilj uzajemno u se utiču, tako i zrak i more medjusobno u se děluju. Zrak — kao što bì gore jur rečeno — za uzdèržanje i ponovlenje svoje dobiva iz mora potrebne čestice zračne, i onda se měnja boja mora jasnomodra u tamniju, onda se javlja i ono krasno světlenje mora, koje moroplavci nemogu dosta nahvaliti. S pěnjenjem i njim prouzročenim světlenjem mora stoji u uzkom savezu i proměna vremena. Dulje no što je obično trajuća tamna boja mora i jače světlenje znači da se bliži bura, dočim pravilni svakdan prelaz boje jasnije u tamniju, te slabo světlénje mora postojano i lěpo vrěme obećaje. — Polag razne dubljine razna je i boja mora, al kod obale većinom je zelenkasta, tamnozelena, městima i bělkasta. Věštom brodaru boja mora pokazuje istog dubljinu. Osim toga i pojedini no slučajni uzroci imaju znatni upliv u boju mora; tako n. p. množina koraljkah u cèrvenom moru nahodećih se tom moru ime **cèrvenog**, množina pako žute zemlje, koju kitajske rěke u more donose, ovom ime **žutog** nadenù.

U obće je voda morska prozračnija nego mnogimi zemljastimi česticami směšana rěčka voda. Osobito bistro je more oko otokah zapadne Indije. U dubljini do 60 stopah vidi se ondě dno mora. U toj kristalnoj vodi brodeće ladje čine se kao da po zraku plivaju. — Na čistom pěsku dna morskoga miču se miliuni raznih cèrvah, puževah, itd. medju kojimi světleće se u krasnih bojah

ribe amo tamo plove. Cěle šume velekrasnog vodenog bilja neizrečenom svojom dražestju blaže sèrce i oko u more gledajućeg mornara.

Ele mnogo veličanstvenije je more noćju sa krasnim svojim světlenjem, koje doduše uvěk pravilno nedolazi, al se upravo onda pojavlja, kad iza podpune tišine počme se more u malenih talasih kretati, koje diže u slici pěnah izlazeći iz vode zrak... Onda biva tèrk brodu sjajan i vatrenimi brazdami bilježen. — Krasnije nego li svi ostali prirode prizori širi se pred začudjenim okom tvojim plamteće more, koje, kudgod pogledaš, u jednoj se vatri kretje i divnom svojom krasotom neizkazano tvoja čuvstva dira. Izjaplenje zračnih pěnah je onda tako jako, da miliardi tih pěnah kano iskre na sve strane skaču. — Štogod talasi orose, sve sjà. Tad ove čarobnim tim světlom okrunjene talase, ove ognjem sěvajuće brazde, koje brod kano lasta leteći za sobom ostavlja, gledati — zaista je razkoš neizkazana.

Toplina mora.

Polag raznog svog u raznih zemljoprugah položaja ima more i raznu toplinu. U obće toplije je na povèršju nego li na dnu svome. U stožernih prediělih, gde ljuta neprestana zima vlada, smèrzne se povèršje mora, i ovo stožerno more zovemo s toga južno il sěverno ledeno more. Kad se morska voda smèrzne, sol — koju drugče sadèržaje — izgubi, pa zato razstopljena pretvori se u sladku vodu. U slici kristalah smèrznuvši se led bude talasenjem mora na sitne komadiće razbijen, te istom, kad nastane jako ljuta, zima skuplja se u veće komade i sačinja velike ledene ravnice, često više satih pače i danah hoda dugačke. Ove ravnine, ako su nizke, zovu se poljane; ako li visoke bèrda. Poljane su opasnije brodu no bèrda, jer došavši medju

njih brod, lahko satru. Njihova visina iznosi nad vodom 4—5 stopah a pod vodom 40—50 stopah. — Bèrda pako do 100 stopah visoka sastoje iz komadah leda što sjaje kano čisto staklo, te su uz visinu do 100 stopah često više satih dugačka. Kako se radjaju poljane, bì jur gore rečeno, ne tako bèrda. Ova dolaze iz onih sěvernih pokrajinah, koja svojimi planinami tja do mora dosižu. Led na planinah ovih ležeći, kroz pukotine vlagu vode i izjapljenja u se povuče, razteže se, zatim i puca, a napokon u ogromnih komadih sa stèrme obale uz strahovitu buku u more pada. Něki putnik gledao je na Spitzbergu kako se jedno takovo bèrdo, padše sa stèrme planine u more — premda do 150 stopah u dubljinu mora strovaljeno — ipak još do 50 stopah visine vèrh povèršja mora pomolilo. Buka tim padom uzročena čula se je više miljah daleko, more se je uzbunilo, oriaški komadi leda biaše kano lopta u zrak bačeni, mnoge poljane ledene popucaše, i sve na okolo more běše silnim ledom pokrito. Bèrda ova često tako su jaka, da i najveći brodovi na njih sidrati mogu; al opet ako se iznenada razpadnu, obližnju ladju u čas pokopaju.

U obće ove razne i čarobne slike i bèrda uz čisti zrak i vedro nebo u njihovoj sjajnosti i krasoti gledati — milina je, koju nije izreći moći.

Slanost mora.

Morska voda je od rěčke vode različna, i što se tiče živaljah iz kojih sastoji, i što se teka tiče. Zbog slanosti i gorkosti morska je voda škodljiva. — Glavni živalj joj je — istina — neškodna sol, nu osim ove ima u njoj još i smole, gorke zemlje, pa i kreča. Kod ustja rěkah u more utićućih morska je voda naravno manje slana, pod ravnikom pako i oko stožerah je više slana; pod pèrvim zbog čestog i mnogog izjapljenja, oko stože-

rah pako zbog toga, što smèrznuvša se voda sol odbacuje, i tim obližnje more slaniim čini, pa zato je morska voda i težja od rěčke, al zato nositi može veće i težje brodove nego li rěčka voda.

Kao što na kopnu priroda kroz sjedinjenje raznih živaljah, kroz dělovanje zraka i trajuća izjapljenja nikad neizcèrpive solne ležaje tvori, isto tako uzdèržava se i u moru srědstvom istih živaljah slanost mora.

Kako u svakoj stvari, tako dakle i u svih vlastitostih mora vidimo jasno pèrst svemoguće i dobrostive providnosti božje, koja — ako i na nedokučivi ograničenom našem razumu način — sve na ovom světu k jednom od věkovah odredjenom višjem cilju i svèrhi dovodi.

(Dalje će slěditi.)

Pokus narodno-lučbenog nazivlja.

Od Franje Račkoga.

I.

O koristi, dà potrebi lučbe i rěčcu progovorit, scěnim, da bi suvišno bilo. Ona nam daje ključ do utrobe divne prirode; bez nje kao inostranci tumaramo po zemlji — ona nam pèrstom kaže na višju moć, koja u naravi vlada. Sta je poljoděljstvo, šta obèrtnost bez nje? Děte bez odgojitelja, vazda u kolěvci, nikad na vlastitih noguh — bez svakog višjeg poleta.

Istinitost ovih rěčih potvèrdjuje razvitak čověčanstva. Duh i materia (tvar) sačinjava temelj stvorenja. Obadva su uzko spojena, te u čověku sačinjavaju organičku sastavku. Pèrvi valja da gospoduje, ali zato trebuje

druge, kano svog nastroja, kojim mu valja svoj život ukazati. — O materii dakle zavisi takodjer život, razvitak i naprědak duha. Gdě neima materialnih srědstvah, ondě i najbolje sposobnosti čame, a pomoćju pèrvih i srědnje, sposobnosti često čudesa tvore. Ovdě imademo opet žalostni priměr u našem narodu, u našoj otačbini. Narod nam je nadaren blagim, poučljivim duhom, a zemlja naša mogla bi biti rajem europejskim. Široke i plodne poljane, romantične doline gèrle potoci i prostrano more. A ni ćelave i kèršne primorske planine iz mnogoga gledišta nisu bez važnosti. Koliko blago nesakrivaju naše gore? Sve badava! — narod nam je neuk, pa zato i siromašan. Nakon tolikih věkovah nije se ni za pedalj pomaknuo — jošte mu je jedino oružje světlo; gospodarstvo kao što u predědovah; polje jošte njihovom kèrvju napojeno leži; umětna srědstva, kojimi bi mogo stanje svoje poboljšati, sasvim su mu nepoznata. Zabadava su svikolici napori pojedinih muževah, dà i čitavih družtvah, ako se puk nepoduči o koristi takovih srědstvah. Znadem, kako se puk smejao, kad je bio upitan, koliko soli želi za gnojenje svojih livadah.

Lučba sa osobitim praktičnim obzirom jedino će tomu zlu doskočiti. Ona će nas medju prosvětjene narode uvèrstiti, ona od tudjeg upliva — koj se samo u neukom i siromašnom narodu ugnjezditi može — jamačno osloboditi.

Koliko je dosad u tu svèrhu učinjeno? — ruku na pèrsa, te sudimo pravedno! — Krika i vika nijedan narod jošte spasila nisu. Svaki početak — istina — je težak, ali ga ipak nadvladati valja. Složnimi silami sve se dade učiniti.

Pèrvo, što svakoga straši, koj bi se htěo poprimiti posla oko lučbe u narodnom jeziku, to je nazivlje. U istinu u lučbi igra ovo veliku — da nekažem: glavnu

rolu; s toga i valja na nju svu pozornost obratiti odmah sada u početku, da se kasnije ili težko ili samo na štetu nebi morali vratiti. I ovdě nesměmo oči zatvoriti, već nam se valja obazrěti na druge narode. Mi ćemo se lasno razvitkom njihovim okoristi; što dobro u njih nadjemo — ogèrlimo, ostalo zabacimo. Mi svagdě treba da procěnimo i naše sile, te koliko nam moguće, da stojimo na vlastitih noguh. Majmunstvo nemože dobrim plodom uroditi, to dokazuje ujedno mljahavost duha.

Da se sastavi shodno nazivlje u obće, a lučbeno napose, trebalo bi dakako po priměru inih narodah i bratje naše Čehah i Poljakah, da se odbor muževah učenih sazove. Svèrhu istu, kad to nije moguće, makar i duljim putem dostignut ćemo uzajemnim sporazumljenjem putem narodnih listovah. Iz ovoga osvědočenja proiztiče i o v a j p o k u s — kojega obnarodujem ne iz druge naměre, nego da našoj stvari — koliko je moguće — koristim. Niti iz daleka neprisvajam si kakav neoborivi auktoritet, on je bio i bit će vazda smèrtnim udarcem našeg narodnog naprědka. — „Tko zna bolje široko, mu polje."

U ovom pokusu upotrebio sam česku i poljsku terminologiu — rado bi bio i rusku, al mi to žalibože nebiaše moguće radi kinezkoga zida, koj glede književnoga sporazumljenja medju nami i Rusi do danas obstoji. Meksiko nam je mnogo bližji nego li Petrograd, Moskva ili Kiev; pa ipak samo u uzajemnosti slavenskoj leži jedino naše spasenje.

II.

Pèrvo pitanje, koje rěšiti valja, jeste: hoćemo li sasvime narodno nazivlje u lučbi, ili hoćemo pridèržat tudje latinske i gèrčke rěči, te u sastavljanju dodat im samo naše dočetke? — Pitanje velevažno, ujedno težko za razrěšenje! — Bratja Česi uveli su, kao u svekolike znanosti,

tako i u lučbu sasvim narodno nazivlje — dà i u isto jednakomĕrje (Stoechiometriu), kojega se Nĕmci nedotaknuše ni u onih rĕčih, koje običavaju inače svojim jezikom nazivati, tako n. p. oni vazda označuju vodu formulom: HO premda obično njezine cèlokupnike (Bestandtheile) nazivlju: „Wasserstoff i Sauerstoff.“ Poljaci se purizma ovoga na toliko nedèrže.

U tom poslu moći ću onda kategorički svoju misao izraziti, kad sačujem mnĕnje našeg učenog občinstva. Nu mislim, da se i tù valja okaniti skrajnostih. Što se dobro naški izrazit dade, evala! inače bolje je tudju rĕč pridèržati. Samo se čuvajmo nizanja, i tako zvanih „bandvurmah“. Mnogi opet inostrani nazivi vrĕdjaju naše uho. Jezik naš je bogat u rĕčih i formah; — gdĕ bez uštèrba biti može, treba da upotrĕbimo njegove slavne vlastitosti. Nije nam toliko stalo do etimologičkoga prevoda, koliko do genetičkoga i realnoga n. p. ako hoćemo prevesti: phosphor, nazovimo ga radje: kostnjak ili: kostik nego li: svĕtlonos (φῶς-φέρω) *).

Drugo — što takodjer rĕšiti valja — jeste: kako da uzdèržimo tudje nazive? — Zar u istoj formi, u kojoj se u rečenih jezicih nalaze, il ćemo ih u tom obziru ponašiti? n. p. hoćemo li nazvati: borium ili bor, ili bornjak — fluorium, ili fluor, ili fluornjak itd. Pèrva forma nečini se da odgovara duhu našega jezika glĕde rĕčih od drugih narodah posudjenih, tretja je odviše nespretna: — zato bi druga bila najshodnija. U tom smislu izrazio se i slavni Šafařik glede sklanjanja tudjih rĕčih u obće, u drugom (ako se nevaram) svezku lĕtošnjeg muzejnika.

Sistematika bila bi veoma potrebita u kemičkom nazivlju, ali njom se dosad nijedan narod ponositi ne-

*) Nam se još shodnii čini praník od rĕči prana, to će reči: fosforizirujuća klada. Ured.

može. Uslěd nje imali bi se svikolici pèrvei (elementi) jednako dočeti; ili — što bi još bolje bilo — oni, koji u isti razred spadaju. U latinskoj (dosada običnoj) terminologii kemičnoj izlazi veći dio njih na *„ium;“* od něgda poznati dočetak je *„um;“* imade ih opet što drugčie izlaze, kao: sulphur, phosphorus, laudan; zatim imade i takovih, što nisu ni latinskog ni gèrčkog porekla, kao: scheel ili volfram. Ista směsa vlada i u inih romanskih jezicih, za kojima su i Němci pošli. — Sistematika bila bi ujedno na veliku korist mineralogii; a znanosti moraju si pomoćne ruke pružati.

U tu svèrhu dali su Česi svim pèrvkom dočetak *„ik.“* Iz uzroka, što kovi starim Slavenom poznati izlaze na *„o“* kao: željez*o*, srebr*o* (živ*o*), zlat*o*, olov*o*, měd*o*, misli učeni u Parizu dulje vremena lučbom baveći se Poljak Ed. Rogojsky, da bi imali baš svikolici kovi u slavenskom jeziku izlazit na *„o,“* premda je i on toga mněnja, da se u izvornih jezicih pridèrže. Dakle imalo bi se kazat: alumno, antymono, molybdeno, urano, itd. U nekovnih pèrvcih da se odbaci samo dočetak *„um“* (on), *„ium“* (ion), kao: brom, fluor, město: bromium, fluorium; a město: kisorod, vodorod, polag analogie mnogih latinskih elementah (kao: bor, fluor): kisor, vodor, krzemior. [1])

Uslěd rečenih — hoćemo li se systematike i purizma narodnoga dèržati, imamo Čehe slěditi, koji u obadvim najdalje dotěraše.

Nu odmah nam se narine pitanje, kakav dočetak da dademo elementom? Zar poput Čehah *„ik,“* ili *„ak“* (ljak,

---

[1]) Vidi: Rocznik Towarzystwa naukowego z Uniwersitem Jagiellońskim złączonego. Oddział nauk przyrodniczych i lekarskich. Zeszyt I. str. 16—34. V Krakowie 1852.

njak)? I ja sam bio do najnovije doba za pèrvo, što mi se shodnije u sastavljanju, te uzajemnosti odgovorno vidjaše. Nu buduć da drugo našem jeziku više priliči, a i početo (principium) pobolje označiva: zanj odlučih se, misleći, da važniim razlogom neznatnii ustupit imadu. S toga za ljubav iste stvari i systematike dodajmo svagdě korěnju: *„njak“* *), izvan ako bi gděgod blagoglasje drugo zahtěvalo.

Pristupljujem dakle k nazivlju elementah.

Ovi — kao što je poznato — děle se obično na metalle i metalloide. Česi preveli su nazive ote sa: kovy i nekovy**). Rěči iste udomile su se i u nas, s toga pustmo ih, premda strogu kritiku podnosit neće moći; pèrvi bo naziv nemože se uporavit na svakolika metalla, a drugi je negativni, dočim — gdě se neradi o vlastitosti već o stvari — imao bi uprav positivno označiti što jest

*) Dočetkom „njak“ označuje narod naš kamenje n. p. vapnenjak, ugljenjak, hèrženjak, potočnjak, itd. Ovaj se dakle dočetak neda shodno upotrebiti za naznačivanje počelah (elementah); pa i samo sobom znači „njak“ svojstvo ili preinaku ili modifikaciu kakove stvari. a ne samu stvar, n. p. gornjak, větrenjak, podkolnjak itd. A počelo valja — po našem mněnju — naznačiti dočetkom, koj će naznačiti samu stvar a ne drugo što, i iz kojega se mogu lahko izvoditi druge rěči. Nebi bilo s gorega zavèršiti elemente dočetkom „o“ kao n. p. zlato, srebro, itd. nu buduć da to nije moguće, (jer kako bi se moglo reći: vodo?) zato mi prijanjamo sa gospodom zagrebačkimi učitelji za dočetak „ik“ koi su i Sèrblji primili, te nas približuje Čehom, a iz njega se mogu lahko izvoditi druge rěči; k tomu naznačuje „ik“ aggregat jedne stvari kod istog pro tog naroda, kao što pokazuju rěči: borik, jelik, šljivik, toplik, (topli větar) itd. Ured.

**) Někoji naši pisci počeli su upotrebljavati město kova (koj mnogo drugih stvarih znamenuje): kovno. Gèrčki dočetak „oid“ mislimo — da bi se naški mogao prevesti pred-

predmet, a ne što nije. Razvitak prirodoslovnih znanostih doneti će i tomu nedostatku lěka.

Nekove obično děle u:

a) življe (organogene) [2].
b) solotvorce (halogene).
c) ognjotvorce (pyrogene).
d) staklotvorce (hyalogene).

Kove u:

1) lahke — ove opet u:

a) lugovine (alkalia).
b) lužne i } zemlje tvoreće.
c) proste }

2) u težke — a ove opet u takove:

a) kojih kisi tvore ili kiseline, ili
b) solje.

Budući da meni ovdě više stoji do nazivlja nego do lučbe, s toga slědim takav red, kakav mojoj svèrhi više odgovara. Město da polag spomenutog razredjenja elemente pobrojim, prolazim na drugo, ovdě mnogo važnije razredjenje, koje će našemu nazivlju za temelj služiti.

Poznato je, da — čim protivnija imadu svojstva tělesa — tim srodnija su si kemički. Razredjenje, koje bi divni taj zakon kratkim načinom pred oči metnulo, bilo bi najvaljanije Razredjenje takovo u istinu postignut možemo electrolysom. Jer, kao što su si električnosti dviuh protivnih polah protivne, isto tako moraju si protivna biti dva

logom „pa" (prama *pa*rožiću, *pa*berkovanju itd.) dakle *pa*kov, pa onako i sphaeroid = *pa*kruglja. Ured.

[2]) Organogenom bolje odgovara naš „živalj" nego li elementom u obće. Uzrok svaki znade.

elementa, koja se na njih luče. Svikoliki pako pèrvci dadu se tako razrediti, da — čim je oddaljenii jedan od drugoga u takovom pregledu, tim protivnije i nesrodnije posĕduje vlastitosti.

Pojedini cĕlokupnik svakog elektrolyta pólag slavnoga Faradaya zove se Jon (chódik, hodnik); imenito onaj, koj se luči na strani postavnoga pola ili na anodi (izhodištu) „anion" (izhodnik) — protivni, ili na katodi (zahodištu) „kation" (zahodnik).

Električno razredjenje elementah.

Izhodište:

Kiselnjak (kisorod oxygenium).
Topnjak (fluor) [3]).
Solnjak (chlor).
Smèrdnjak (brom, od βρωμος = smèrdež).
Vožnjak [4]) (iod) [*]).
Sumpor (sulphur).
Surnjak (selen, od σηληνη).
Kostnjak (phosphor).
Gušnjak (azot).
Ugljevnjak (carbonicum).
Blĕdnjak (od boje - bor).
Kremenjak (silicium).
Sičnjak (arsenicum).

---

[3]) Češki: kažík, jer se nalazi u kaživcu (Flusspath). Kazik i kaživeč dolazi od káziti; što veoma obadviuh vlastitost označuje. Zar se nebi mogao naški Flusspath, tekutac ili tèrčac nazvati? Narodno mi ime nije poznato.

[4]) Od voga (alga), jer se u morskoj vodi nalazi; — č: haluga ili řasa isto znamenuje. Kao što mi se vidi naš narod vodenu travu „halugom" oziva.

[*]) Kod nas su primjli za algae, iz kojih se jod pravi, rĕč resina, dakle bi bio jodium-resik; a haluga je fucus. Ured.

Zestnjak (molybdaenum) [5]).
Farbnjak (chrom, od χρῶμα = boja).
Hvornjak (volfram) [6]).
Vonjak (osmium, od οσαομαι).
Titnjak (titanium).
Ličnjak (stibium, od στίβιος = Schminke).
Bělnjak (vismuth) [7]).
Kositar (stannum) [8]).
Dužnjak (iridium).
Platina.
Zlato.

Zapadište:

Kamenjak (lithion) [9]).
Lužnjak [10]) (calium *).
Sodnjak (natrium).
Težnjak (barium, od βαρος = težak).
Strontjak (strontium).
Vapnenjak (calcium).

---

[5]) Žestec u českom jeziku znamenuje „Wasserblei" u kojem se nahadja. — I ruski жесть znamenuje „pleh." U nedostatku naše rěči ovu upotrěbih; jer olovnjak bi mogo pojam sa olovom poměšati.

[6]) č: chvořik — polag Jungmana. Hvor biaše bog slavenski podoban Typhonu.

[7]) Wissmuth, od weisse Mutter; bělilo za gospoje.

[8]) Kositar gèrčki (κασσιτερος) od britanskih otokah, odkale taj kov Gèrci i Iliri dobivahu

[9]) č: jápik od jáp t. j. pèrvobitni slog, odkud: jápám japný, japněti sr. sanskr: áp, gèrč απτω (gled. Jungmanov Slovnik).

[10]) Kali, rěč žudinska — znači sol, koju polag sv. pisma upotrěbljavahu pralje za rubje. Upotrèbljavahu ga ini takodjer narodi, dok Gali nepronadjoše sapun — č. draslík, od „draslo, drslo, drsny t. j. škrablavy, neboť v skutku dělá pradlenam ruce draslavé, ano i věci rozlične, jelikož je vyživá." (Amerlingova lučba str. 298).

*) Nebi li se mogo kalium u město lužnjak naški prozvati: pepelik, što se iz pepela vadi, jer narod naš kaže pepeljar, něm. Pottaschenbrenner. Ured.

Žuhčak (magnum).
Glinjak (aluminium).
Sladnjak (glycium, od γλυκυς = sladki).
Cirkonjak (circonium).
Itrenjak (ittrium).
Živnjak (cerium, od Ceres = Živa).
Željezo.
Cinjak (zink) [11].
Hladnjak (cadmium).
Nebesnjak (uranus).
Běsnjak (cobalt) [12].
Mědo (cuprum) [13].

---

[11]) Cinjak ili Zinjak polag Amerlinga bila bi porěkla Slavenskog od zuna „což znač́í: špatné, zadní obilí, pročež zimek neb zinek značil Polákům (jenž první hotovili tuřu, a halický nickaminek — Galitzstein — čili krymza u lidu zvanou) kov špatný, zprvu vždy stranou odhazovaný. Spianter, odkud pochodí, není známo . . . . kov kadmicky nebot Feničan Kadmus v Athenách se usadivši, první známost do Europy sebou přinesl v zemi kadmické, v níž Reky učil dělati spěž (Bronz). Kadmická země jest uhlán zynčity s mědí na mosaz potřebný.“ Zatim — „ačkoli vlastně zynek nazev kadmium zasluhuje, jsa od pradávnych časů dělan z kadminy, předc u zynku opanoval po Europě učené nazev slovanský a synu ladiku (cadmin) dan byl nazev Cadmium.“

[12]) U srědnjem věku něma̍čki rudari dviuh kovah vlastitost, uslěd koje u talionici krasnu netom pokazanu srebèrnu sjajnost i boju izgubiše, tě neugodnim tù smèrdežem udariše, pripisivahu pèrkosenju nečistih duhovah Nickola i Kobalta — tě ih i tim imenom pokèrstiše. č: d'asik od d'as-a ili běsa; odavle i gorė označeni naziv.

[13]) Mědo iz analogie ostalih staroslavenskih metallah bit će bolje nego měd; bakar neće biti naša rěč. мѣдь Καλκος aes; znamenuje i novac ili peněz; dapače i vèrst peněza tako: мѣдьникъ (ница) - λεπτόν, isto što: octava pars oboli (sr. Lexicon linguae Slovenicae v. dialecti — eddidit Miklossić pag. 77.)

Munjevnjak (nickel) [14].
Olovo.
Srebro.
Živo srebro.
Paladnjak (palladium).
Rumenjak (rhodium) *).

Odavle se vidi, da je kiselnjak najnegativnii, a kamenjak najpostavnii. Ako dakle do izbora dodje, ova dva će se najradje spojiti; zatim ostali redomice, — tako, da medju najodaljeniimi najveća vlada srodnost; s toga kiselnjak najmanje haje za topnjaka, a kamenjak za lužnjaka ovaj opet za sodnjaka itd.

U obće — da upotrebimo navadnu prispodobu — izhodnike medju svimi elementi, a više u razredu stojeće glede nižjih možemo prispodobiti sa mužkim spolom; a zapadnike, ili podčinjene u razredu sa ženskim: — u drugom prispodobljenju: one sa poběditelji, a ove sa pobědjenimi. Ove u istom svojstvu elementah ukorenjene razlike dèržat ćemo se u nazivlju.

[14]) Od njegove osobite vlastitosti naprama munji.

*) Da mogu čitatelji naši, kojim je stalo do toga, laglje stvar prosuditi, uputjujemo ih glede naškog nazivlja počelah na Partaševu fiziku. Ured.

(Konac će slěditi.)

Kratak nauk o jugoslověnskom jeku.

(U povodu Dra Miklošića.)

Od Emanuela Sladovića *).

O Jeku.

§. 1. *Jek* (sonus, der Laut) je izraženje ljudskog glasa t. j. ili samoglas ili suglas, koja se oba sloví bilježe.

§. 2. Glasni jekovi mogu biti jednostavni: *a*, *e*, *i*, *o*, *u;* ili dvojni: *ě* (m. *ie*); opet čisti: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ě*; ili mutni: *ó*, *é*, (slovensko), u: gospóda, véra, sréćó. (sréću); *å* (gděšto po hèrvatskoj) u trojåki; *à* (ràžica). Mutni staroslovenski jekovi ѧ (poljski *ę*, kroz nos), ѫ (poljski *ą*, kroz nos) nečuju se sada više, izim rěči: dumbo-ko (ДѪБ...) brencati (БРѦ...). Štokavsko narěčje nepozna ni mutnih ni zatvorenih glasnikah. — Meki se broje *e*, *i*, *ě;* tvèrdi: *a*, *o*, *u*, od kojih su ovi širji, a oni ùžji. Čistim glasnikom pribrajamo poluglase: *j*, *l*, *r*. *L* nečini više u nas slovke, a na Kèrku i dan danas, (sr. s*l*bą, v*l*na itd.)

§. 3. Suglasni jekovi ili su židki (flüssig): *l*, *n*, *r*, ili němi, kao ostali. Němi se děle na zubne: *d*, *t*; ust-

*) Vrědni naš rodoljub g. Em. Sladović upotrebio je u ovom svom jezikoslovnom članku, bez ikakvog tumačenja, něke stranom sasvim nepoznate, a stranom neobične izraze, u město da je one pridèržao kojimi se služe ostali naši jezikoslovci. Mi ove izraze — štujuć osobno mněnje svakoga, dakle i g. E. S. — izměnili nismo, već smo samo svakom sličnom izrazu pridodali malu opazku. Što se pako pravopisa tiče, tù smo u s l o g u toga članka svuda, gdě g. E. S. po Vuku pred *r*-om samoglasnika *e* izostavlja, istoga uvèrstili, a to učinismo s toga, što nećemo da nam K o l o bude stěcištem raznih pravopisah. Ured.

ne: *b*, *m*, *p*, *v*; gèrlene: *g*, *h*, *k*; šične (a proste) *): *c*, *z*, *s*; (a sploštene) **): *č*, *ž*, *š*; ako se ova tri poslednja smatraju kao: *cj*, *zj*, *sj*; onda im valja reći da su jotovana, kao *i*, *lj*, *nj*, *dj*, *tj*, (*ć*); a ujedno i umekšana, jer je glavno umekšajuće slovo *j*. Sastava *dž* čini se jugoslověnskom govoru neorganska, nu ipak je nevalja zaměniti pismeni: *dj*.

§. 4. Suglasi mogu biti meki (absolutno): *dj*, *lj*, *nj*, *tj*, (*ć*), *ž*, *š*, *č*, *dž*; ili tvèrdi (abs.): *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *h*, *c*, *s*, *m*, *n*, *v*; (*l*); ako li se motre jedan prama drugomu, može koj i meki ipak tvèrdji biti od drugog istog reda. Tako je mekše *b* od *p*, *d* od *t*, *g* od *k*, *dj* od *ć*, *ž* od *š*, *z* od *s*, *dž* od *č*. Ova je mekota odnosna. U *m*-a i *v*-a nepozna se odnosne mekote, jere im pramca ***) nema.

O glasnicih.

§. 5. Samoglastvo imade u ma kojem jeziku duboki znak. Glasnici nestoje niti se měnjaju u istom narěčju, ili na kojem prelazu u drugo narěčje samovoljno, već to biva po njihovom zakonu i srodstvu. No drugi je znak i druga pověst glasnika u korenu, a druga u okonku †) (Endung) besěde. Poslědnjem je kratji i pomanji žitak, pošto ga česte proměne nadiru.

§. 6. Naški glasnik čini svaki slovku, a dva glasnika uzporeda zazěv ††) (hiatus). Dvoglase imadu jedini

*) Polag Dobrovskoga: sibillantes simplices, naški: žuboreći prosti, něm. Sauselaute. Ured.

**) Polag Dobrovskoga: sibillantes densiores, naški: žuboreći široki, něm. Zischlaute. Ured.

***) Pod pramcem se valjda razuměva něm. Gegenlaut. Ured.

†) Nebi li bolje bilo da se reče: okončanje, okončavanje ili svèršivanje? Ured

††) Mislimo da bi rěč: zěv bolje odgovarala smislu nego li zazěv. Ured.

Slovenci; pošto su ovaki dvoglasi inoslogi *) (od jedne slovke), valja im jekove izgovarajuć tako stopiti, da obadva jednaku jačinu nedobiju. Da bi u *iu* ovo *u* toliko postajalo i vrědilo koliko *i*, onda bi im glas *a - u* (kao zazěv) daklem dvojeslog bio. S toga mora prednji malko jače od poslědnjeg glasiti: sr-b*iu*, gn*iu*, skak*ou*.

§. 7. Němci imadu produženih glasnikah: *â*, *ê* itd. koje i *aa*, *ee* itd. *ah*, *eh* itd. pišu. U nas nalazi se takva što po dalmatinskih knjigah. Naš *ah* u ran*ah*, *ih* u sel*ih* nije produženje, već su slova odgovarajuća tolikim jekovom. Za produženje glasnika uporabljamo naglasak **).

O glasniku *a*.

§. 8. U priglasu ***) imamo ga u ovih izvorice slovenskih rěčih: *a* (vero), *aj* (heus), *aja* (minime), *ako*, *ali*, *amo*, *ah*. U Sèrbah, koji *h* neizriču, priglasuju *a*-om *h*-rěči, n. pr. *ajka*, *am*, *apta* itd. U staroslověnskom priglasuju něke rěči *a*-om, koje sada već kod nas nemogu: *agn'c* (*jaganjac*), *a*dro (*ja*dro), *a*jce (*ja*jce), *a*vor (*ja*vor) itd. Tako i u tudjih rěčih: *ja*spra (*a*spra), *ja*njok (*án*cona); dodaj *ja*sen (Esche), *ja*uk (au). Na uglasu †) je *a* često: b*a*n, tar*a*nj.

§. 9. *A* se měnja 1) s *e*-om u podnarěčjih: b*a*škot i b*e*škot, bog*a*lj (bog*e*lj), braj*a*n (braj*e*n), *ča* (*če*), *ča*kati (*če*kati), d*a*n (d*e*n), gr*a*blje (gr*e*blje), keb*a*c (kep*e*c), k*a*lvarija (k*e*lvarija), jed*a*n (jed*e*n), j*e*zik (j*a*zik), sr. z*a*ik oko Rěke, j*a*t (j*e*t), j*á*mat (j*e*mat), j*a*matva (j*e*matva), p*a*rgal (p*e*rkal), pr*a*skva (br*e*skva), r*a*stem (r*e*stem), sad*a*

*) Lat. monosillabi, něm. einsilbig. Zar nebi jednoslog bolje bilo nego li inoslog? Ured.

**) Naglasak ili Accent jeduo znači. Ured.

***) Rěč priglas znači něm. Anlaut. Ured.

†) Rěčju: uglas označuje g. S. něm. rěč. Inlaut. Ured.

(sade), staljka (steljka), vás (vés), zemljan (zemljen). Naprama tudjim: scarlattino (skèrlet), jalousien (želužije). sr. taba slov. (tebe). 2. sa i-om: magati (migati), zalagivati (zaligivati), bak (bik), mile lale (lile mile), saćura (sićura?), maknuti (miknuti), taknuti (tiknuti). 3. sa o: ah (oh), balvan (bolvan), dubravnik (dubrovnik), karman (korman), kotar (kotor), katar (kotar), kakav (kakov), kakotati (kokotati), dogadjaj (dogodjaj), lastavica (lastovica), rabota (robota), vihar (vihor), zagaliti (zagoliti), vajvoda (vojvoda), opanak (oponak?), udarac (udorac), odtale (odtole), poklanjati (poklonjati), nastajati (nastojati), kada (strsl. kogda), táda (togda). Naprama tudjim: achrida (orid), armarium (ormar), alaut (oman), asia (ozija), brassica (broskva), basilicum (bosiok), darovac (pomagjareno: doróc), caryophyllus (karanfil), canabis (konoplje), caminus (komin), camara (komora), laudon (laudan); lacus (lokva), lager (logor), μοναςηριον (manastir), marisus (moriš), mare (more), sommaro (samar), varas (varoš, wachter (bokter), sr. šiljbot, palac (pollex), trappe (droplja), paleksija (poleksija), 'fratar (frator). — U Dobrincu na Kèrku, a stranom i med Boduli čuti je: čavol (Vèrbnik: čavel, čaval), pos (V.—pes), djavol (V.—el), kotol (V.—el), čo (V.—če), osol (V.—el), prasoc (V.—ec), pok (V.—pek, aber), som (V.—sem, ich bin), junjoc (V.-junjec), otoc (V.—otec) itd. 4) sa u: dažda i duždevnjak, korana (koruna), gnjat (žnjut), barilo (burilo), váš (vuš), klam, glavica na Kèrku (zahlumija). 5. sa ě: orah (orěh), cvat (cvět), član (sr. člъn). 6. sa ja kad mekšaći j pristupi ol izpane, kao: napinjati (napinati), lazarja (lazara), gospodarja (gospodara), većinom poslě r u slovenštini 7. sa oja: bojati se (bàti se), stojati (státi), svojak (svák), koja (ká), svakojaki (svakáki), pojas (pás), stojana (stána), gospoja (gospá). Nu opazi: pojati uz pěti, zajac a zéc.

§. 10. *a* je izgovoru za posladak*) u: *brati*, *prati*, *zvati*, *klati* itd. kao što *ě* u: *mrěti*, *trěti*, *zrěti*, *drěti*, *vrěti*, ili *i* u: *vlići*, *vrići*; (vèrhli smo, na Kèrku), sravni *omći* uz *omaći*, okèrš uz *ograšje*, *rš* a *raš*, *karika* a Κρικκος. Ovo nasporenje**) glasa moglo bi se u ovih zadnjih i za povišenje smatrati.

§. 11. *a* stoji kadkad gdě se je korěniti glasnik po istih zakonih povisio, i to: 1. kod povišenog *e* u *zažagriti* od *žeg*. 2. kod povišenih poluglasah *l* i *r*: *valjati* od *vl* (u *vlajati* strsl.), *vlaga* od *vlg* (vlъgъk), *hlap* od *hlp* (vъshlъpati, mendicare), *tlačiti* od *tlk* (tlъka, tundo), *paliti* od *pl* (*planuti*); *krat* u dva-*krat*, i *kratak* od *krt* (u *črъtati*, incidere), *drag* od *drg* (u *držati*), *zrak*, *zlak* i *zlato* od *zr* (u *zrěti*, videre), od istog korěna i *zora*. Spodobi *platno* i *prt*, *vratiti* i *vrt* (*vrtěti*), *mrak* i *mrk* (-nuti), *mraz* i *mrz* (-nuti), *smraditi* i *smrd* (-ěti), *strah* i *strh* (*stršiti*), *variti* i *vr* (-ěti), *udariti* *dr* (-ěti). 3. kod povišenog *o*: *izgarati* od *goriti*, *napajati* (*pojiti*), *ponavljati* (*ponoviti*), *pohadjati* (*pohoditi*), *radjati* (*roditi*), *oslobadjati* (*osloboditi*), *klanjati* (*kloniti*), *izlamati* (*izlomiti*), *iztačati* (*točiti*), *presaljati* (*presoliti*), *stvarati* (*stvoriti*), itd. možda i *praća* (*prašta* strsl.) od *prostiti*. 4. kod povišenja glasnog jeka *u*: *slava* (*sluti*, clarum esse), *trava* (*truti*, strsl. *nutrire*), *plav* (*pluti*). 5. kod povišenog *i*: *baviti* (*biti*), *kvas* (*kisnuti*), *hvatati*. (*hititi*). 6. kod prividno povišenog *ě*: *saditi* (*sěsti*), *oblak* (*lězti*, ire), ako nije m. *obvlak* od *vlěći* (sr. *vlačiti*). — Tako i *ufati* se m. *upvati* se, od korěna *pu*.

*) Mi smo toga mněnja da bi u město rěči p o s l a d a k bolje bila poznata rěč: b l a g o g l a s j e, lat. e u p h o n i a něm. W o h l l a u t. Ured.

**) Rěč: n a s p o r e n j e neobična je; — čini nam se, da ju upotrebljavaju samo u Primorju. Nebi li se bolje izrazio smisao kad bi se kazalo: p o m n o ž a n j e, p o j a č e n j e, něm. V e r m e h r u n g. Ured.

O glasniku *e*.

§. 12. Jugoslověnsko *e* jest sasma čisto i spěvno *); no čim se k slovenskom više bližimo, više ňam se glas zatvara, tako da nam kao splinulo **) *ie*, *je*, a gděšto kao *ej* zveči; sr. sréda, sméh, sétva, léto. Na dolenskom: s*ej*da, m*ej*sto, m*je*so, sv*je*ti. U resavskoj i dělom u srěmačkoj strani stoji *e* město *ě*: věra (m. věra) itd. Město staroslověnskog nosnog ѧ (ę) izgovaramo mi sada čisto *e*. sr. trѧsti i tresti.

§. 13. Moći je skobiti *e* na priglasu evo u ovih: *e*! *e*vo, *e*gav, *e*da (sr. jeda) *e*m, *e*kanje, *e*no, *e*to; češtje u posudjenih rěčih: *e*rdelj, *e*rgela, *e*ban, *e*spap, *e*le, *e*drene (*je*drene), *e*nglez (*i*nglez) itd. Na uglasu: b*e*dro, b*e*z, b*e*sěda itd.

§. 14. *e* se měnja 1. sa *a* kako gore. 2. sa *o*: p*e*p*e*l (p*o*pel), t*e*pal (t*o*pal), pet*e*ro (pet*o*ro), et*e* (et*o*). U posudjenih: herc*e*g (herc*o*g), l*o*gor (l*a*ger), lut*e*ran (lut*o*ran), madjist*o*r (magist*e*r), lok*o*t (l*o*chetto), ob*o*rknez (*o*ber-), dj*o*nlija (eu-gen-io). sr §. 9. br. 3. *e* sa *u*: str*e*menke (str*u*menke). 4. sa *i* sr. Dobrovsky Instit. ling. slav. dial. vet. pag. 419. „*Pre* saepe (Illyri) ut *pri* pronunciant in compositis. Hinc in eorum lexico composita ex *pre* sub *pri* quaerenda sunt". Vidi *i*. 5. Sa *ě*: vr*e*me (vrěme), br*e*me (brěme). sr. §. 12. Osobito poslě *r*: pr*e*d (prěd), pr*e*ko (prěko), sr*e*ća (srěća), vr*e*ća (vrěća), i kadgod se slovka *r*-ova skrati: vrěme, vr*e*mena. Polag Vuka stoji *e* m. ѣ po iztočnome kraju naše domovine, medjušto se u zapadnom izgovara kano *i* (v*i*ra), a po južnome: v*je*ra, n*je*dra, ђ*e*d. U Dubrovniku i po

*) Ovdě se pod izrazom spěvnog glasnika razuměva něm. Sanglaut. Ured.

**) Splinuti znači: spojiti se, něm. ineinanderfliessen. Ured.

bosanskih varoših vele d-*jed*, d-*jev*ojka bez stopljenja, kano i brat-*ja* (m. braća). Ovaj poslednji izgovor hvali Vuk za gospodski i preporuča ga za književni jezik.

§. 15. *e* stoji uslěd povišenih jekov *l* i *r*: veriga od vr (-ěti, claudere), vreteno od vrt (-ěti), perem (*pra*-ti), *derem* (drti), terem (trti), meljem (mlěti). Jednakim razlogom stoji *e* u: želud (glans, strsl. želad), žerav (grus, ždral). Ni u želězo nije *e* korěnito; — *e* je za posladak u: smreka (šmrka), frendalo (frndalo). Po otocih jadranskih moći je razuměti *e* pred vokalnim *r*: pervi, perst itd. kao što u Vèrbniku na Kèrku: pirvi.

§. 16. Na priglasu uzimlje *e* rado *j* za prisuvak:*) *jeva* (eva), *jevrosina* (euphrosyna), *jevta* (euthymius), *jegulja* (anguilla), *jelisavka* (elisabeth), *jeka* (sr. echo), *jemin* (emin), *jerina* (ειρηνη), *jegupat* (egyptus), *jošće* (česk. ešťe), ili *još*, a slovensko *še* m. eš, jo=e.

O glasu *i*

§. 17. Priglasuje u ovih rěčih: *i*, *igla*, *igo* (na ladji), *igrati*, *iskati*, *iz*, *ime*, *imati*, *ini*, *isti* (*jisti*), *ići*, *ibar* (voda u Sèrbii), *iva* (vèrba), *iver*, *ikra*, *ilo*, *ilok*, *inje*; više u pozajmljenih: *ivan*, *ilija*, *igracija* (Recreation), *ignjat*, *iguman* (ἡγουμενος), itd. U Sèrbah počimlju *i*-om *h*-rěči: *ižina* (*hi*žina, klět) itd. Na uglasu: *biser*, *vitica*, *sir*, itd.

§. 18. *i* 1. se měnja sa *a* kao gore. 2. sa *e*: *kika* (kečka), *sinator* (senator), *pazdir* (pazder), *korizma* (quaresima), *lenjir* (linier), *kriveljiti se* (kreveljiti se), *spomina* (spomena), *veliko* (veleko). Tako u posudjenih: *kresta* (lacrista), vendrek (fähnrich), *gligorije* (gregorije), *kami*-

*) U město rěči prisuvak lat. prosthesis — mislimo da bi naměnjenom smislu bolje odgovarala rěč: predsuvak. Ured.

la (camelus). 3. sa *o*: j*o*van (j*i*van, *i*van), kop*i*rati (kop*o*rati), izv*i*r (izv*o*r). 4. sa *u*: ver*i*ga (ver*u*ga), r*i*dj (r*u*deč), tanj*i*r (tanj*u*r); pravni *): m*i*ra m*u*rus, m*u*nara a m*i*haret. 5. sa *ě* pred *ja*: sm*ij*ati (sm*ěj*ati strsl.), l*ij*ati (l*ěj*ati strsl.), s*ij*ati (s*ěj*ati). Ovo valja i onda, kada *ja* město *ha* stoji, ili ako *j* m. *h* okonkom glasnim naraste: gr*ij*a (grě*h*-a), sm*ij*a (smě*h*a-a), m*ij*ovi (mě*h*-ovi). Něki (i ja za slogu) pišu i grě*h*a, no manje po pravilu južnog jeka. 6. sa *je*: os*i*m (m. os*je*m, seorsim capiendo), *i*z*i*m (iz*je*m, excipiendo), *je*mac (m. *i*mac; koj ima, stoji dobar za onog što nema). sr. *ja*mac, na*ja*mnik. *Jam* je bolje od *jem* u sastavi **); sr *ja*miti od *im* (-nti) 7. sa *ju*: *i*go (*ju*gum). *ij* (*juj*), *ju*noša (magj. *i*nas), *ju*čer (*i*-čer, heri sr. ondan). 8. sa *aj*: t*i* (t*aj*), ov*i* (ov*aj*), on*i* (on*aj*). Možda i k*i* uz k*aj*.

§. 19. Nasporenjem glasa postalo je i u ovih oblicih v*i*r (v*r*-ěti), b*i*rati (b*r*-ati), prez*i*rati (z*r*-ěti), razd*i*rati (d*r*-ěti), op*i*rati (p*r*-ati, strsl. conculco, lavo), post*i*ljati (stl*a*-ti, slovensk.), pož*i*rati (ž*r*-ti), pom*i*rati (m*r*-ěti). Valjda i m*i*l od ml-ěti, lagati od lъgati (a poviš.) Ravno se je tako nasporilo *i* u: m*i*gati (m'g), ož*i*mati (žьm), pož*i*njati (ž'n), n*i*zati (n'z), nač*i*njati (č'n), pom*i*njati (m'n), poč*i*tati (č't); tako i č*i*slo uz četa od čьt, (sr. legio a legere); zakl*i*njati (kl'n), zap*i*njati (p'n), z*i*dati (zьd), p*i*sati (p's sr psáti česk.) sr. staroslověnsko žѦti, pѦti, gdě se nosni prizvuk ***) u korěnu vidi, sve ako se u nas iztro: žeti (sr. žn-jem) itd. Kakogod ovdě poviše *i* od poluglasne korěnike postaje, tako može istim povišenjem i od *e*-glasne: zapl*i*tati (pletem), už*i*gati (žegu), nar*i*cati

*) Neznamo pravo što će ovdě reći: pravni; — da li něm. regelrecht ili što drugo? Ured.

**) Kako bi bilo da se u město sastava reče: sastavlenje? Ured.

***) Nosni prizvuk to će reći něm. Nasenlaut. Ured.

(reku), uticati (teku), ogribati (grebem), uz-upletati, utěcati, ogrebati. Med pleskati i pliska, kao med blesan i bliskati vidi se biti srědina: plěsk (plěsak?) i blěsk (blěsak?). sr. munjen (der Wahnsinnige), od munja. Već se u starih spomenicih męnja *i*, *a*, *ě*, tako se čita: branimer, branimir, i braniměr. Već se u gotičkom svèršuju vlastita imena izměnce na *ě*rus i *i*rus,

§. 20. Mat*i* je m. matr', kć*i* m. kćr'. — Dodajem kao oblike za nasporak glasa: ob*i*laziti (oblaziti), od*i*brati (odbrati), od*i* zla (od zla), prem bi se prikladnije za posladak uzelo. Mnogi je *i* prešao u *j*: predjah (prediah), pletjah (pletiah), i drugih glagoljah na *ti*, *sti*, *ći*. Ovaj *j* uzimlje podporno *l* poslie *b*, *p*, *v*, *m*. sr. u*mlj*ah, ži*vlj*ah itd. sr. staroslověnske oblike: izbavijaše, pa izbavьjaše te napokon izba*vlj*aše. —

(Dalje će slěditi.)

Još několiko rěčih našim književnikom.

Od M. B.

Ako nepomaže desnica, hoće li lěvica?
Nar. poslovica.

Iz sadèržaja ovog svezka Kola mogo se je svaki čitatelj dovoljno osvědočiti o pravcu, kojim je pošlo uredničtvo tog časopisa da se primakne svèrhi svojoj u predgovoru naznačenoj. Sada treba da još konačno prosborimo několiko rěčih ticućih se spisateljah naših, kojim je valjda stalo do toga da se ovo naše Kolo uzdèrži.

Kazano bi jur u predgovoru, da Kolo ima biti časopis znanstveni naprama duhu i razumu naroda našega. To je cilj onaj, za kojim ćemo vazda težiti, i na što ćemo obratiti najglavniju pozornost svoju; nu da se taj cilj dostojno postigne, treba svakako da nam u mučnom poduzetju našem pomoć svoju neuzkrate spisatelji i književnici naši, pače da nas — u koliko je god moguće — podupiru, jer učestje i podpora književnikah glavno je u takovoj stvari duševno uslovje uspěha. Zato dakle bogom bratimo i pozivljemo sve pobolje i znatnije glave naroda našega, da nam neuzkrate duhovnu podporu i revnivo učestje svoje — ako ne nami, a to barem dobroj svèrhi za volju. Jedan dva ili tri čověka mogu doduše proizvesti štogod, osobito kad se svojski late posla i kad ih uz to oduševljava plemenita naměra i čvèrsta volja, al će napokon i njihove sile malaksati, ako im se nepriteče u pomoć. To je svigdě tako, nije dakle ni u književnosti drugačije.

Mi dobro uvidjamo, da smo još podosta daleko od cilja onoga što si ga naznačismo glede Kola, nu primaknut ćemo se — ako Bog dà — i tomu cilju sve to bliže, ako nam samo umne glave naroda našega vazda budu u pomoć. Samo tako moći će Kolo postati književnim stěcištem naroda našega, ne samo jezgrom svojom nego i oblikom svojim.

Što se jezgre tog časopisa tiče, kazali smo obširnije mněnje svoje u članku pod naslovom: Zadaća naših književnikah u sadanje vrěme; sad jos treba glede oblika (forme) — najme: glede književnoga jezika i sloga (štila), što ga u kratko jur napomenusmo u gore spomenutom članku i u našem predgovoru — pa zatim i glede pravopisa da několiko rěčih prosborimo.

Kolo mora da bude — što se tiče znanstvenoga svoga sadèržaja — raznoliko, nu što se tiče književnoga jezika, sloga i pra-

vopisa, mora da bude — u koliko je moguće — jednoliko. Tá jednoličnost je potrebita, jer inače bi časopis taj promašio svèrhu svoju, i u město da postane stěcištem književne sloge, postao bi stěcištem šarene směse, koja bi se najposlě izvèrći mogla u metež i nesklad. Zato dakle mora da bude u Kolu oblik jedan glede jezika, sloga i pravopisa. Ono isto književno naréčje, u kojem je sada štampano Kolo, pridèržat će se i u buduće, jer kad bi se taj naš časopis štampao u narěčjih različitih, time se nebi zadovoljio pretežnii dio naroda našega, a ni ostalim plemešcem južnoga Slavenstva nebi to bilo od koristi kad bi se pogděkoj članak u njihovom naréčju štampao izmedju članakah sve drugim narěčjem pisanih, jer ako neumiju ovoga drugoga narěčja, neće razuměti ni istoga časopisa, budući pisanoga drugim t. j. ukupnim književnim narěčjem, ako li pako umiju ukupno književno narěčje, zašto onda bez razloga da bude u jednom istom časopisu šarena směsa narěčjah različitih. Ta i onako jezik sám po sebi nije glavna svèrha nego samo srědstvo, a srědstvo treba da bude čim jednostručnije i prostije, jer samo tako — putem jednim — možemo se steći jedan s drugim, te slogu medju sobom osnovati i utvèrditi. Osobito u sličnih časopisih i u knjižestvu višjem t. j. učenom, koje je naměnjeno světu něšto prosvětljenijemu, treba nami oko sloge u jeziku nastojati, a knjižestvu nižjemu, što je za prostii narod, neka budu organ makar pojedina narěčja, jer tù bi bila narěčja na svom městu, bolje nego što bi bio ukupni jezik književni; premda i u posebnih sličnih spisih — što su najme naměnjeni prostom narodu — vazda paziti tre a na obću književnu slogu i glavna načela ukupnog književnog jezika t. j. treba da se sve po malo primiču pojedina narěčja obćem književnom jeziku južnoga Slavenstva onako, kao što vidimo da to čine dobrim uspěhom i sasvim praktično naša revniva bratja Slovenci.

Što se nadalje sloga (štila) tiče, kazali smo takodjer u kratko mněnje svoje u gore navedenom članku i predgovoru: da se najme piše u slogu prosto-narodnom. — Okanimo se dakle sloga znanstvenoga poput znanstvenih časopisah i učenih dělah němačkih, pa se dèrž'mo sloga prosto-narodnoga, koj uz to ipak može biti ugladjen, krasan i razgovetan, jer ako želimo putem knjižestva uticati u naš narod, nastavljajući ga i duh mu podižući, a ono treba da to činimo putem praktičnim t. j. onim, kojim on sám ište, i kojim se nadati možemo da ćemo ga podići.

Što se napokon pravopisa (ortografie) tiče, to je — istina — stvar pomučna, ali i tù treba da něšto ustanovimo. — U pra-

vopisu zavladao je žalibože kod nas od něko doba veliki metež i nered. Koliko pisacah toliko pravopisah, svaki skoro piše po svojoj glavi, nitko neće da popušta. Svaki za svoj pravopis navadja razloge i neće da pristaje uz razloge drugih — makar ovi deset puta bolji i temeljitii bili. Tako jeste — ali drugčije nemože ni biti, kad neima nikakovih pravilah pravopisnih, koja bi bila neoborno ustanovljena i utvèrdjena kao zakon strogi i jedini. Odkako se u latinskoj azbuci i pravopisu stalo vukizirati t. j. po Vuku pisati, od onda je udario razdor i anarkia u latinsko-hèrvatskom pravopisu, te se sad nepiše niti po starom pravopisu, niti po Vukovom, něgo měšovito, něšto po ovom něšto po onom, jednom rěči: piše se svakojako. — Znamo mi, da pravopis nije tako bitna stvar kao n. p. jezik i slog, već je stvar više uzgredna i pripadna, koja se može ustrojiti po volji ovako ili onako, te měnjati na sve ruke, ali i to znamo, da je glavno i jedino svojstvo koje treba pravopisu: jednoličnost i doslědnost t. j. pravopis ima biti tvèrdo ustanovljen, postojan, i jednoličan. Svaki pravopis, koi je priredjen po tih pravilih — dobar je. Mi imamo doduše několiko glavah učenih i vèštih filologah, koji su poduboko izpitivali i prebirali svojstva jezika našega, pa baš zato neznamo, zašto jednom nerazrěše ovo ortografično pitanje s kojega je toliki metež i nered zavladao u našem knjižestvu!? — Dok nebude to pitanje rěšeno, dèržat ćemo se i mi doslědno u tom našem Kolu toga pravopisa u kojem je sada pisano. Mi si u toj stvari neprisvajamo nikakav auktoritet, pače ni to apodiktično netvèrdimo: da je uprav taj naš pravopis najbolji, i da možebiti nije bolji i savèršenii koj drugi, ali to nam do sada još nije temeljito dokazano, pa zato pridèržat ćemo taj naš pravopis *) i to ponajviše s toga, jerbo se — kao što za stalno znamo — upravo tim pravopisom, kao veoma jednostavnim i nezamèršenim, služi veliki dio pišućih u domovini našoj. Kad je dakle tomu tako, a ono razboritost ište, da se u tom poslu Kolo povede za ljudima i za ćudima, i da oděne onakav oblik kakav světu godi **). K tomu — ako uzmemo na um, da je u takovom časopisu, kao što želimo da bude naše Kolo — něka doslědnost

*) Tu se samo po sebi razuměva, da se tá naša naměra neproteže a i nemože protezati na predmete kao što su n. p. baš u tom svezku Kola: Narodne pěsme, tiskane u izvornosti različitih narěčjah, zatim: Suze i tužbe Radmilove od I. Š. Gundulića i tim slične stvari, gdě bi se svakako uàtèrb naneo izvornosti preinačivanjem pravopisa. *Ured.*

**) Ovdě neće biti suvišno ako napomenemo, da je na predlog ovdašnje sl. gimnazije isti pravopis, kojim se mi u Kolu služimo, od vis. ministerstva prosvěte takodjer za školske knjige prepisan. *Ured.*

potrebita, i da se u obziru pravopisa i onako neradi o kakovih osobitih istinah, nego o pukoj izvanjskoj formi onakovoj koja nije stvar bitna, opravdat ćemo time najbolje postupanje svoje.

Do sad je uvěk u Kolu bio jedan osobiti razred naměnjen knjižestvu na pose t. j. oglašivajuć, spominjuć i razsudjivajuć u kratko plodove i děla književna. Taj dakle razred pridèržat ćemo u buduće i mi, uvidjajuć korist njegovu u duhovnom i materialnom smislu, pa zato ćemo odmah u dojdućih svezcih Kola taj razred nastaviti, napominjuć izišavša na svět děla — ne samo u knjižestvu našem *) i u knjižestvu ostalih plemenah jugoslavenskih, nego i u knjižestvu drugih plemenah slavenskih, kao Čehah, Poljakah i Rusah. — U duhovnom smislu ova uredba u Kolu od velike je potrebe zato, da nami i našemu světu knjižestvo plemenah slavenskih — ma bilo još tolicno i slabo naprama knjižestvu Němacah i ostalih narodah zapadnih — nebude uvěk polje tudje i nepoznato, i da nebude znamenito slovo: „slavenska književna uzajemnost“ uvěk rěč pusta i prazna. Uzajemnosti nemože biti medju nami nikakove ako jedan nezna za drugoga: koji su mu i kakovi pojavi i znaci života duhovnoga. — Isto tako uredba ova glede spomenutog razreda u Kolu koristna je u materialnom obziru, pošto je dovoljno poznato, da se knjigotèržtvo slavensko, osobito pako naše, još u povojih nalazi, te ne samo knjige, nego i isti oglasi književni od jednoga k drugome vèrlo težko dospěvaju. Da tú svèrhu čim uspěšnije dokučimo, zametnut ćemo putem pisma savez kod svakog plemena s pojedinim kojim znatniim književnikom, koj će nam u stanovite roke dostavljati književne oglase i imenik knjigah za to vrěme u knjižestvu njegovog plemena izišavših, šiljući nam ujedno — ako bi htěo — opis tih knjigah i kratku kritičnu presudu o njima.

Kako bi jur rečeno, naměra je naša: da Kolo bude časopis znanstveni, odtale dakle samo po sebi slědi, da u njegovo područje nespadaju razprave koje bi imalo udarale na politiku, dapače u Kolu neće biti města ni takovim člankom, koji bi — makar strogo-učevno pisani — i najmanje protezali se na politiku, i u koje članke bi se ikoje razmatranje politično s obzirom na današnji věk kradomice uvuklo. Od toga ćemo čuvati ovaj časopis, da ostane věran pravcu i naměri svojoj — i da nam ne propane.

*) Izim toga što će se napominjati u tom razredu Kola duhovni naši proizvodi, nalazit će se isti redom svojim popisani u užjem savezu u članku našem pod naslovom: Kratak pregled naše književnosti od g. 1835 do najnovije doba. *Ured.*

Knjigopis t. j. bibliografiu našu nastavit ćemo takodjer u budućem zvezku Kola ondě gdě je prekinuta, i na onaj isti način. kao što su ju do sad priobćivali urednici ovog časopisa.

I to je obširnije razlaganje glavnih načelah i vidikah, po kojih ćemo nastojati da uredjujemo Kolo. Svaki vidi šta hoćemo i kamo směramo, buduć to evo očito i bez svakog okolišanja kazasmo. Molimo dakle konačno i opetovano sve znamenitije i poznate spisatelje naše, da nam u poduzetju našem svoju pomoć, podporu, i rodoljubivo učestje neuzkrate, jer pod tim samo uslovjem moći ćemo onako kao što želimo rěšiti zadaću svoju, te tim samo načinom moći će se Kolo dobrom i čestitom jezgrom napuniti i na korist naroda u běli svět odtisnuti. Nemojte se dakle, bratjo i domorodci! oglušiti pozivu našem, već mu se činom ozovite, jer bez pomoći vaše ovo Kolo neće moći ono biti što bi svakako biti moralo, najme duhovno stěcište umovah naših. Sama duhovna snaga uredničtva ili još kojeg pojedinog spisatelja slaba je i nedostatna glede naměnjenoga děla, niti bi mogla zaseći svega onoga, što je kadra samo množina snagah različitih.

Zato svi složno u — Kolo, želimo li da nam bude dělo u svakom obziru valjano, pa se setjajmo narodne poslovice: gdě je bratje, tu je i děla!

Pogrěške tiska.

Na str.	13	u 18	redku	u	město :	braću	čitaj :	*braće.*
„ „	14	„ 10	„	„	„	kak	„	*rač.*
„ „	15	„ 15	„	„	„	proleće	„	*prolieće.*
„ „	15	„ 29	„	„	„	nesrieće	„	*nesreće.*
„ „	16	„ 23	„	„	„	kó	„	*ké.*
„ „	17	„ 10	„	„	„	dopuštile	„	*dópustile.*
„ „	18	„ 5	„	„	„	vrieme	„	*vrime.*
„ „	24	„ 28	„	„	„	Čuti	„	*Ćuti.*
„ „	27	„ 5	„	„	„	màrziela	„	*màrzila.*
„ „	30	„ 1	„	„	„	tuzno	„	*tužno.*
„ „	32	„ 5	„	„	„	ljuvenome	„	*ljuvenomu.*
„ „	35	„ 5	„	„	„	različitu	„	*razlučiti.*
„ „	37	„ 3	„	„	„	duševnog	„	*duhovnog.*
„ „	37	„ 17	„	„	„	inaće	„	*inače.*
„ „	37	„ 18	„	„	„	duševnim	„	*duhovnim.*
„ „	38	„ 13	„	„	„	ćudotvorne	„	*čudotvorne.*
„ „	38	„ 20	„	„	„	koju	„	*koje.*
„ „	39	„ 6	„	„	„	primorskik	„	*primorskih.*
„ „	39	„ 19	„	„	„	sunarodnikak	„	*sunarodnikah.*
„ „	39	„ 24	„	„	„	životvovna	„	*životvorna.*
„ „	48	„ 18	„	za prezim. :		Augustinović	dodaj	*M. Ban.*
„ „	49	„ 3	„	„	„	Marianović	„	*S. Muzler.*
„ „	52	„ 6	„	„	„	Kušlana	„	*Zagrebacki Katolički list*, koi je izlazio u Zagrebu svake subote od početka g. 1849 do konca g. 1852. Urednici tog lista bili su s početka *S. Moyses i S. Muzler*, a poslědnje tri godine *N. Horvat.*

„ „ 53 u zadnjem redku opazke dodaj na koncu rěč : *Uredničtvo.*

„ „	54	„ 8	redku	u	město :	zadèržaj	čitaj	*sadèržaj.*
„ „	54	„ 14	„	„	„	juzno	„	*južno.*
„ „	54	„ 24	„	„	„	mice	„	*miče.*
„ „	56	„ 30	„	„	„	drazesti	„	*dražesti.*
„ „	69	„ 14	„	„	„	dučana	„	*dućana.*
„ „	71	„ 25	„	„	„	mesecu	„	*misecu.*
„ „	71	„ 26	„	„	„	sveti	„	*sviti.*
„ „	72	„ 5	„	„	„	mesecu	„	*misecu.*

„ „ 72 „ 9 „ izpusti petu rěč : *je.*

Na str.	72	u	10	redku u město:	ćobane		čitaj:	*čobane.*
„	„	74	„	22	„ „ „	bile	„	*bele.*
„	„	75	„	5	„ „ „	tesiti	„	*tišiti.*
„	„	75	„	6	„ „ „	děvojko	„	*divojko.*
„	„	75	„	1	„ opazke u město:	koln	„	*kolu.*

„ „ 75 zadnjem redku opazke dodaj na koncu rěč: *Uredničtvo.*

„ „	79	„	22	redku u město:	sastigel	čitaj:	*zastigel.*
„ „	88	„	19	„ „ „	nasega	„	*našega.*
„ „	105	„	18	„ „ „	Sta	„	*Šta.*
„ „	119	„	18	„ „ „	varas	„	*varaš.*
„ „	120	„	21	„ „ „	iztačati	„	*iztakati.*
„ „	120	„	26	„ „ „	oblk	„	*oblik.*

